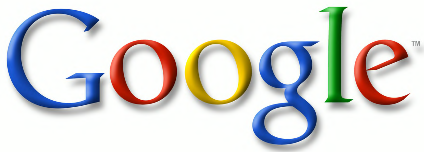

Google

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Tredie Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Secretair.

Femte Bind.

Kjøbenhavn.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1866—1867.

Indhold.

Om Danmarks Deeltagelse

i Forhandlingerne om en væbnet Neutralitet fra 1778—1780.

Af

E. Holm.

Hvilken Rolle Danmark har spillet i Forhandlingerne om det væbnede Neutralitetsforbund, der dannedes i Aaret 1780, har hidtil næppe været tilstrækkelig klart. Efterat det længe herhjemme havde været almindeligt at betragte Andreas Peter Bernstorff som den, der ikke blot havde været ivrig for at lade Danmark tiltræde dette Forbund, men ogsaa havde givet Ideen til dets Dannelse [1], blev der med Rette af Schiern [2] og Ørsted [3] gjort opmærksom paa, hvorledes de paalidelige Fremstillinger, som udenlandske Forfattere havde givet af disse Begivenheder, vidnede om en heelt anden Opfattelse, hvorledes de lode Bernstorff være en Modstander af Neutralitetsforbundet og gjøre, hvad han kunde, for at hindre dets Dannelse. Der var imellem disse

[1] Hovedkilden for denne Opfattelse har været Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen Andreas Petrus von Bernstorff.

[2] Historiske Studier I, Afhandlingen »Om den bevæbnede Neutralitet.«

[3] Af mit Livs og min Tids Historie III, 98 ff.

Forfattere navnlig to, hvis Ord maatte have Vægt, nemlig Goertz [1]) og Harris [2]), hvoraf den første var preussisk, den anden engelsk Minister i Petersborg i Aaret 1780. Senere er der i 1863 kommet et paa Aktstykker i det svenske Rigsarchiv bygget Bidrag til dette Forbunds Historie, som giver vigtige Oplysninger om Sveriges Deeltagelse i det, nemlig C. A. Zachrissons Afhandling »Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—80«. Hvad der her er fremkommet, taler ogsaa for, at Bernstorff har været en Modstander af Forbundet. Imidlertid er der dog endnu meget Uklart med Hensyn til Danmarks politiske Stilling i disse Aar. Navnlig trænger det til at oplyses, hvilket Forhold der var imellem det hidtil utrykte og ubekjendte Bernstorffske Forslag til Rusland fra Efteraaret 1778 og det russiske af 1780; fremdeles hvori Bernstorffs af Goertz og Harris saa stærkt fremhævede Forkjærlighed for England bestod, og paa hvilke Maader han viste Uvillie imod Forbundet. Ogsaa vækker hans Afskedigelse den 13de Novbr. 1780 stærkt Lysten til nærmere at undersøge hans Stilling i dette Aar til Rusland. Nærværende Afhandlings Forfatter har derfor i Udenrigsministeriets Archiv søgt at gjennemgaae de Aktstykker, der kunde give de nødvendige Oplysninger, og paa Grund af den overordentlige Velvillie, der er bleven viist mig, har jeg været saa heldig at kunne samle det Stof, hvorpaa følgende Fremstilling er bygget.

---

1) Mémoire ou précis historique sur la neutralité armée. Basel 1801.

2) Diaries and correspondence of James Harris, first earl of Malmesbury vol. I, London 1845.

1. Den vanskelige Stilling, de neutrale Staters Skibsfart havde havt under de store Søkrige i 17de og 18de Aarhundrede, viste sig ogsaa stærkt under den nordamerikanske Frihedskrig. Allerede inden Frankrig havde begyndt at tage Deel i denne, meente Danmark at have Grund til at beklage sig over engelske Kaperes vilkaarlige Opbringelse af dansk-norske Skibe. Men for Danmark saavelsom for de andre neutrale søfarende Stater blev Stillingen særlig vanskelig, efterat Frankrig i Aaret 1778 havde stillet sig paa de nordamerikanske Fristaters Side. Krigen blev nu ført i alle Have, og baade amerikanske, indiske og europæiske Farvande maatte blive en Tumleplads for de krigførende Magters Kapere. Frankrig udstedte den 26de Juli 1778 et Reglement med Hensyn til den neutrale Skibsfart, som Danmark i det Hele var tilfreds med. Selv om det ogsaa, som man har paastaaet [1]), ikke var saa gunstigt, som Frankrigs tidligere Traktat med Danmark havde ladet haabe, at det vilde blive, beklagede den danske Regering sig dog ikke over Frankrig i denne Henseende [2]). England derimod vakte stort Misnøie. Masser af Handelsskibe, især tilhørende Holland, Sverige og Danmark-Norge, bleve i Sommeren 1778 under et eller andet Paaskud opbragte af engelske Kapere og maatte blive liggende i engelske Havne, indtil vedkommende Domstole havde fældet Dom over, hvad Skjæbne de eller deres Ladninger skulde have. De neutrale Stater vare dobbelt uheldig stillede, fordi Krigen imellem England og Frankrig var begyndt uden Krigserklæring, og uden at der

[1]) Hennings: Abhandlung über die Neutralität i hans Sammlung von Staatschriften etc. I S. 30 ff. Altona 1784—85.

[2]) See Bernstorffs Yttringer om Frankrigs Holdning i Depecherne til Dreyer af 5te Septbr. og 21de Novbr. 1778, samt i Konventionsforslaget til Rusland af 28de Septbr. 1778 S. 20.

altsaa i rette Tid havde kunnet udstedes de nødvendige Bekjendtgjørelser til de Handlende om at tage Hensyn til den udbrudte Krig. Som en Følge heraf gjorde baade Danmark, Sverige og Holland Indsigelse imod Opbringelsen af deres Handelsskibe, forsaavidt Englands Krig med Frankrig havde fremkaldt den. Men ogsaa andre Spørgsmaal maatte komme frem, de samme, som vare blevne reiste under alle Søkrige i den nyere Tid, Spørgsmaalet f. Ex., om hvorvidt fjendtligt Gods paa neutrale Skibe skulde betragtes som ukrænkeligt eller ikke, hvad der skulde bestemmes som Kontrebande, eller naar en Havn kunde opfattes som blokeret. Om disse Punkter førtes der for Danmarks Vedkommende en levende Ordvexel imellem den daværende danske Ministerresident i London, Dreyer, og den engelske Minister, under hvem disse Sager hørte, nemlig Lord Suffolk. Danmark havde vistnok en Handelstraktat med England fra Aar 1670, der maatte betragtes som Rettesnor; men vigtige Paragrapher i denne opfattedes paa meget forskjellig Maade af England og Danmark. Uagtet denne Meningsforskjel var Lord Suffolk, hvem Dreyer i det Hele skildrer som en baade talentfuld, besindig og elskværdig Mand, dog villig til at indrømme, at de engelske Kapere gjorde sig skyldige i mange Overgreb, og at de neutrale Staters Handel var bleven særlig ugunstig stillet ved den Maade, hvorpaa Krigen imellem Frankrig og England var begyndt. Der blev derfor den 19de Oktober overrakt Danmarks, Sveriges og Preussens Gesandter i London en Erklæring fra den engelske Regering[1]), hvorved denne indrømmede, deels

---

[1]) Trykt i Zachrissons ovenfornævnte Afhandling som Bilag 4. Den er vedlagt ved Dreyers Depeche af 20de Oktober. Den Erklæring,

at ville løsgive saadanne Skibe og Ladninger, der vare opbragte eller bleve opbragte inden den 10de November 1778, deels at ville give Erstatning for dem. Efter denne Termin skulde Krigen betragtes som almindelig bekjendt, og de Skibe, som da bleve opbragte, vilde faae deres Sag paadømt ved de engelske Domstole i Henhold til de Traktater, England havde indgaaet med de forskjellige Magter. Denne Erklæring blev imidlertid kun gunstig optaget, forsaavidt man var enig i at opfatte den 10de November som en passende Termin; men forøvrigt var hverken Danmark eller Sverige tilfreds med Erklæringen, da de paastode [1]), at, naar England selv maatte anerkjende Umuligheden for de neutrale Stater af i rette Tid at advare deres Handlende om, at der var udbrudt Krig imellem England og Frankrig, saa maatte konsequent alle paagjældende Skibe og Ladninger løsgives, selv om de vare ladede med Kontrebande eller fransk Eiendom; man kunde ikke være tjent med Englands Tilbud, at ville give Erstatning for Kontrebanden, som det konfiskerede, eller for Fragten af Ladninger, der vare fransk Eiendom, og som ligeledes bleve konfiskerede. Endelig var man lidet tilfreds med, at den engelske Regering ikke bestemt havde angivet, hvilke Principer der vilde blive fulgte ved Domstolene i Fremtiden, men var bleven staaende ved almindelige Udtalelser, om at der ved disse Retter vilde blive dømt *„selon l'équité des cas, le droit des gens et les stipulations des traités particuliers.“*

Dette Misnøie skaffede sig Luft igjennem Udtalelser baade af den danske og svenske Gesandt i London.

---

der blev overrakt Hollands Gesandt, var i flere Punkter forskjellig fra den anden; den findes ved Dreyers Depeche af 10de Novbr.

[1]) Jævnfør Zachrisson l. l. S. 5 og 6.

Man yttrede fremdeles sin Harme over, at de Handelsskibe, som vare opbragte inden den 10de November, ikke øieblikkelig bleve løsgivne, men at Domstolene undersøgte, hvorledes det hang sammen med deres Ladninger og deres Opbringelse [1]), en Fremgangsmaade, der forøvrigt var i god Sammenhæng med selve den engelske Erklæring. Denne bestemte nemlig, som allerede anført, at i visse Tilfælde vilde Ladningerne ikke blive løsgivne, men kondemnerede imod Erstatning til de danske Eiermænd eller Rhedere, og det hed desuden her, at Erstatningen kun vilde blive givet *„pourvu que les maitres de ces navires neutres n'auront pas fait quelque prévarication ou malversation, ni délai de leur part."* Paa samme Tid fortsættes naturligviis Ordskiftet, om hvorledes Englands Traktater med de neutrale Magter skulde opfattes. Bernstorff meddeler Dreyer i en Depeche af 7de November, hvilke Grundsætninger han skal gjøre gjældende. Med Hensyn til Spørgsmaalet om Kontrebande, var Danmark villigt til *„sans réstrictions"* at følge Bestemmelserne i Utrechterfreden 1713 og i Englands Traktater med Holland, særlig i den af 1674, men saaledes, at Danmark dog i Kraft af § 40 i den dansk-engelske Traktat af 1670 [2]) kom til at nyde godt af enhver mere fordeelagtig Bestemmelse, som England maatte indrømme Holland. Fremdeles var den danske Regering bestemt paa at hævde Sætningen: Frit Skib gjør fri Ladning; thi denne Sætning var overeensstemmende med Naturretten [3]), selv England havde tidt anerkjendt den, f. Ex. i Traktaten med Holland af 1674 og i Utrechterfreden 1713, og hævdede den

---

[1]) See Bernstorffs Depeche til Dreyer af 21de Novbr. 1778.

[2]) Om denne Paragraph see S. 9.

[3]) Smnlign hans Udvikling heraf S. 45.

endnu stedse ligeoverfor Tyrkerne og Barbareskerne. Med Hensyn til Bestemmelsen af, hvad der skulde forstaaes ved en blokeret Havn, gjorde Danmark gjældende, at ingen Havn maatte ansees derfor, medmindre der var et tiltrækkeligt Antal Krigsskibe tilstede til at hindre Indseilingen. Visitationen af de neutrale Handelsskibe, mener Bernstorff endelig, maa under almindelige Forhold indskrænkes til en Undersøgelse af Skibspapirerne. Men hvad Dreyer under alle Omstændigheder nøie skal vaage over, er at England optræder paa ligelig Maade imod de forskjellige neutrale Magter; enhver Indrømmelse, som England vilde vise en enkelt af disse Magter fremfor de andre, *„seroit une brèche presque irréparable dans nos liaisons."*

Flere af de Fordringer, som Bernstorff her opstillede, og hvoraf Dreyer allerede tidligere havde gjort nogle gjældende, vakte stor Modstand hos den engelske Regering. Saaledes for det Første Fordringen med Hensyn til Bestemmelsen af Begrebet Kontrebande. Englænderne vilde ikke nøies med at lade dette omfatte de enkelte Gjenstande, som vare opregnede i de ældre Traktater, men indbefattede derunder ogsaa de saakaldte *„munitions navales,"* det vil sige Gjenstande, der brugtes til Krigsskibes Bygning og Eqvipering, som f. Ex. Skibstømmer, Hamp, Tjære og Beg; ja der var endog Grund til at antage, at de vilde betragte salt Kjød og tørrede Fisk som Kontrebande, fordi de brugtes som Fødemidler af Mandskabet paa Krigsskibene. Et dansk Skib, som tildeels var ladet med salt Kjød og Planker, var paa Reisen fra Aalborg til Bordeaux blevet opbragt af en engelsk Kaper [1]), og da Dreyer havde gjort Indsigelse imod, at slige Lad-

---

[1]) Dreyers Depeche af 8de Septbr.

ninger bleve behandlede som Kontrebande, havde han ikke kunnet faae noget tilfredsstillende Svar af Lord Suffolk [1]). Utvivlsomt har Englands Overmod og Lyst til at udøve et despotisk Herredømme paa Havet bidraget til, at det forsøgte paa at udvide Begrebet Kontrebande udover, hvad man ved de tidligere Traktaters Afsluttelse havde tænkt paa; men under den amerikanske Frihedskrig havde det en særlig Grund, som Lord Suffolk ogsaa med Styrke gjorde gjældende under sine Samtaler med Dreyer. Det var nemlig i en meget farlig Stilling. Foruden den ødelæggende Krig med Amerikanerne var det blevet angrebet af Frankrig, og efter det nære Forhold, der siden den bourbonske Familietraktats Afsluttelse var imellem dette Land og Spanien, maatte det vente med det Første at see den spanske Flaade slutte sig til Frankrigs. Under saadanne Forhold var det ikke forunderligt, om Lord Suffolk erklærede, at England var nødt til at hindre, at Noget, der kunde tjene til den franske Flaades „*construction et armement*", blev ført til de franske Havne [2]).

Det var desuden for Danmarks Vedkommende ikke heldigt, at der i den dansk-engelske Traktat af 1670 § 3 (ligesom i Traktaten af 1669), efterat først forskjellige Gjenstande vare nævnte, som de kontraherende Magter ikke maatte indføre til et Land, med hvem en af dem var i Krig, derpaa tilføies: „*et alia bello gerendo apta.*" Hvad Betydning dette ubestemte Udtryk skulde have, kunde man stærkt tvistes om. Den danske Regering indsaae godt dette, og da den derfor meente kun ved Indrømmelser at kunne faae England til at give efter i det, der var den det Vigtigste, fik Dreyer

---

[1]) Dreyers Depeche af 30te Oktbr.
[2]) Dreyers Depecher af 6te og 20de Novbr.

Fuldmagt til at erklære, at Danmark vilde indrømme Englænderne Ret til at betragte „*munitions navales*“ som Kontrebande, naar de til Gjengjæld vilde opgive deres Fordring paa at indbefatte vigtige dansk-norske Produkter som saltet Kjød og tørrede Fisk herunder [1]).

Om muligt endnu større Vanskelighed havde Bernstorff og Dreyer at kjæmpe imod, naar de vilde have England til at anerkjende Sætningen: Frit Skib gjør fri Ladning. Danmark var nemlig ugunstig stillet, forsaavidt den dansk-engelske Traktat af 1670 havde slaaet det modsatte, ældre Princip fast, hvorefter fjendtligt Gods i neutrale Skibe blev betragtet som god Prise, medens til Gjengjæld neutralt Gods i fjendtlige Skibe ikke maatte konfiskeres. Man benægtede dette ingenlunde fra dansk Side; men man gjorde for det Første gjældende, at det vilde være ubilligt, om Englænderne i Kraft af deres Traktat med Hollænderne af 1674 vilde indrømme disse, der vare deres gamle og i Grunden eneste Handelsrivaler og dreve en omfattende Fragthandel, denne Sætning, men vilde nægte de Danske den, som vare deres gamle og naturlige Forbundsfæller [2]). Og fremdeles meente man at kunne støtte sig til § 40 i den dansk-engelske Handelstraktat, hvori der stod, at hvis den ene af de kontraherende Magter indrømmede Hollænderne eller nogen anden Nation Betingelser, som vare gunstigere end de, der indeholdtes i denne Traktat, skulde disse Begunstigelser ogsaa indrømmes den anden af de kontraherende Magter [3]).

---

[1]) See Bernstorffs Forestilling til Kongen den 16de Juni 1780.

[2]) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 21de Novbr.; Dreyers Depeche af 6te Novbr.

[3]) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 21de Novbr.; Dreyers Depecher af 29de Septbr. og 20de Novbr.

Den engelske Regering holdt sig derimod nøie til Traktatens Ord i § 20 og benægtede Retten til at lade Ordene i § 40 gjælde ogsaa med Hensyn til Bestemmelser om, hvorledes det fjendtlige Gods i neutrale Skibe skulde behandles; den paastod, at denne Paragraph kun hentydede til §§ 8 og 13 om Begunstigelser med Hensyn til Told. Suffolk var høflig nok til at indrømme Dreyer det Ubillige i, at Danmark skulde være uheldigere stillet end Holland i saa Henseende; men han beklagede Umuligheden af at kunne indrømme det denne Ret i bestemt Strid mod den dansk-engelske Traktats Ord [1]). Danmark kunde efter en saa bestemt Udtalelse kun have lidet Haab om at faae England til at behandle det paa samme Maade som Holland, og det var ikke heldigere, da det søgte at gjøre sin Fortolkning af § 40 gjældende ved den engelske Admiralitetsret; Dommen gik det imod [2]).

Saaledes havde Forhandlingerne i den nærmeste Tid efter den engelske Erklæring af 19de Oktober ikke givet Udsigt til, at man nogenlunde vilde komme til Enighed om Stridspunkterne. Dog havde Dreyer den 20de November kunnet melde Bernstorff, at Suffolk havde indrømmet ham, at salt Kjød og tørrede Fisk efter hans Overbeviisning ikke kunde betragtes som Kontrebande, og at de Skibe, der havde fjendtlig Eiendom ombord, ikke vilde blive konfiskerede. Disse to Punkter, siger Dreyer, vare ikke blevne indrømmede Danmark under den sidste Krig [3]), og han

[1]) Dreyers Depeche af 20de Novbr. Smnlign hans Depecher af 29de Septbr. og 6te Novbr.

[2]) Dreyers Depeche af 27de Novbr.

[3]) I en Forestilling fra Bernstorff til Kongen den 16de Juni 1780 hedder det, at England i de sidste 80 Aar ikke havde villet respektere Danmarks Ret til at lade indføre Varer som de nysnævnte til krigførende Stater.

tvivler stærkt paa, at Suffolk kan drive dem igjennem imod de andre Ministre.

2. Samtidig med denne Forvikling havde den engelsk-franske Krig fremkaldt andre diplomatiske Forhandlinger for Danmarks Vedkommende. Trods Misnøiet over Englands Holdning i Skibsfartsspørgsmaalet, var det langtfra, at den danske Regering i dybere Forstand nærede fjendtlige Følelser imod det. Vi ville siden faae at see, hvor stærkt Bernstorff ønskede, at Krigen i det Væsenlige maatte faae et heldigt Udfald for England; den danske Regering havde i det Hele langt mere Sympathi med det end med de Bourbonske Stater. Dette hang sammen med de politiske Forhold i Norden. Medens Frankrig i den største Deel af den saakaldte Frihedstid havde havt stor Indflydelse hos Magthaverne i Sverige, medens det var til Frankrig, at Gustav den 3die havde støttet sig, da han foretog den bekjendte Statsomvæltning i 1772, og medens der endnu stedse var et nært Forhold imellem ham og den franske Regering, havde Rivaliseringen imellem Frankrig og England bragt den sidste Stat til at slutte sig sammen med Rusland og Danmark under disse Magters Intriguer i Sverige. Den danske Regering meente derfor, under sin stadige Frygt for Sverige, at Venskabet med England udgjorde en vigtig Deel af dens politiske System ved Siden af den nøie Forbindelse med Rusland. Det var ikke en Tilfældighed, at baade Frederik den Femte og Christian den Syvende bleve gifte med engelske Prindsesser. Imidlertid havde Caroline Mathildes sørgelige Skjæbne fremkaldt et stærkt Brud imellem det engelske og det danske Kongehuus, og efter den store Afhængighed, hvori det daværende engelske Ministerium stod til Georg den Tredie, bevirkede dette et mindre godt Forhold imellem de to Staters Regerin-

ger. England tilbagekaldte i 1773 sin Gesandt fra Kjøbenhavn og nøiedes i den følgende Tid med at have en Udsending her af ringere Rang med Titel af Resident. Da venskabelige Forestillinger fra dansk Side ikke bleve besvarede, tilbagekaldte det danske Hof sin »envoyé« fra London, for ligeledes kun at have en Resident der [1]). Ogsaa i 1778 meente de danske Diplomater, oftere at kunne spore Virkninger af Georg den Tredies personlige Had i den engelske Regerings Fremfærd imod de danske Handelsskibe; men desuagtet fandt der netop i dette Aar en Tilnærmelse Sted imellem de to Stater. England havde siden Slutningen af 1777 igjennem sin Gesandt i Petersborg, Harris, søgt at vinde Rusland for sig, og disse Forhandlinger fortsattes i det følgende Aar. Vel nærede den engelske Regering ingen Tvivl om, at hvis det lykkedes den at knytte et Forbund med Rusland, vilde Danmark paa Grund af sit nære Forhold, for ikke at sige Afhængighedsforhold, til denne Magt, være nødt til at tage Deel i Forbundet; men den ansaae det dog for passende at vise Danmark i det Mindste en formel Imødekommen paa en Tid, da den rigtignok med Hensyn til den danske Skibsfart viste alt Andet end en reel Imødekommen. Den udnævnte derfor i Sommeren 1778 sin daværende Resident i Kjøbenhavn De Laval til »envoyé extraordinaire«, hvorved det diplomatiske Forhold til Danmark antog samme Form som før 1773. Dette gjorde et godt Indtryk paa den danske Regering. I Overeensstemmelse med sit politiske System, hilste den med Glæde, hvad der tydede paa, at der igjen kunde knyttes et godt Forhold til England. Denne Stat havde endog havt den Takt at lade De Lavals Udnæv-

[1]) See Bernstorffs Depeche af 30te Juni 1778 til den danske Gesandt i Petersborg, General Ahlefeldt.

nelse finde Sted uden at føie nogen Fordring dertil om et lignende Skridt fra Danmarks Side [1]); men Opmærksomheden blev naturligviis snart gjengjældt, idet Dreyer i London blev udnævnt til »envoyé extraordinaire« [2]).

Imidlertid havde den danske Gesandt i Petersborg, General Ahlefeldt, mældt [3]), at ifølge Udtalelser af Harris til den russiske Udenrigsminister, Grev Panin, var den engelske Regering bange for Hannovers Skjæbne, nu da den var kommen i Krig med Frankrig og frygtede for en Forbindelse imellem dette Land og Østerrig. Panin havde herpaa svaret, at England ikke kunde gjøre noget klogere end at henvende sig til det danske Hof og forsøge paa at opnaae dets Mægling og Understøttelse i denne Henseende. Harris havde fundet Behag i dette Raad. — Umiddelbart fulgte England det vel ikke; men da den danske Regering snart efter modtog en Opfordring fra den preussiske Konge om at indgaae et Forsvarsforbund med forskjellige nordtydske Lande, opfattede Bernstorff, i Henhold til den Ahlefeldtske Depeche, det med Grund, som om Preussen her var gaaet Englands Ærinde, og som om Forslaget egentlig var udgaaet fra dette Land for at faae Hannover beskyttet. Da han ingen Lyst havde til maaskee at blive indviklet i en Krig med Frankrig og Østerrig, svarede han undvigende [4]).

---

1) See herom Dreyers Depeche af 23de Juni, Bernstorffs Svar af 7de Juli og hans Depeche af 30de Juni til Ahlefeldt.

2) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 29de Aug.

3) Depeche af $\frac{\text{1ste}}{\text{12te}}$ Juni.

4) Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt af 18de Juli. Jævnfør Ahlefeldts Depeche af $\frac{\text{30te Juli}}{\text{10de August}}$, hvori han fremsætter den Mening, at det russiske Hof har meddeelt Berlinerhoffet sit Raad til England, og at dette Land umiddelbart vil rette en Opfordring til Danmark med Hensyn til Hannover. En anden Depeche fra Ahlefeldt $\frac{\text{3die}}{\text{14de}}$ Aug. udtaler, at det var Panin kjært, at Preussen havde henvendt sig til Danmark.

Forsaavidt Englands formelle Imødekommen ved De Lavals Udnævnelse havde bragt Danmark til at haabe, at dette Skridt skulde være et Varsel om større Velvillie med Hensyn til den dansk-norske Skibsfart, var det, som tidligere er viist, snart kommet ud af Illusionen. Det saae sig derfor i Efteraaret 1778 om efter andre Midler til at sikkre sin Handel. Anledningen hertil kom fra Rusland. Gouverneuren i Archangel havde nemlig gjort Indberetning til Petersborg om Kaperier fra Amerikanernes Side imod engelske Handelsskibe, der fore paa Archangel. Keiserinden gav strax Befaling til at sende den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Sacken, en Note, som han skulde oplæse for den danske Regering, og hvori denne blev opfordret til i Forening med Rusland at værne om Skibsfartens Ukrænkelighed i den Deel af det nordlige Iishav, der stødte op til de to Souverainers Lande [1]. Noten blev udstedt den $\frac{17\text{de}}{28\text{de}}$ August, og kom omtrent den 12te September til Kjøbenhavn. Dens Indhold var følgende:

Le gouverneur d'Archangel vient de faire rapport au collége des affaires étrangères, que dans le courant du mois dernier on avoit aperçu dans la mer du nord des corsaires americains qui croisoient dans ces parages pour attaquer et piller les vaisseaux anglois qui venoient dans cette ville et en partoient avec des marchandises, et qu'en effet de huit vaisseaux qui faisoient voile de compagnie, ces corsaires en ont amené trois, dispersé les autres et dépouillé le huitième, qui n'avoit d'autre charge que son lest, de ses cables et ancres, l'ayant abandonné à la merci des flots, mais secouru par nos pêcheurs à la hauteur de l'isle de Kieldominie dans le district de Kola, il y avoit fait la déposition que je viens d'écrire, y ajoutant, qu'il avoit été mal-traité ainsi près du cap de Nord par un

[1]) Ahlefeldts Depeche af $\frac{17\text{de}}{28\text{de}}$ August.

corsaire Américain ayant à bord cent - cinquante hommes d'équipages et vingt canons. Aussitôt que l'impératrice eût reçu cette nouvelle elle m'a donné ordre, monsieur, de vous prescrire d'en conférer avec le ministère de Sa Majesté Danoise. Il est à présumer, que vu la proximité des lieux, il a été à même d'apprendre cet événement aussi tôt que nous, et qu'il n'a pas manqué de sentir de lui-même les suites facheuses [et] qui en peuvent résulter pour notre navigation respective, et de penser à prendre quelques mesures dans lesquelles nous nous flattons que l'objet de l'intérêt du commerce de son allié a été pris en considération. Vous lui ferez donc connoitre au nom de Sa M$^{\underline{\underline{té}}}$ Impériale, que Sa Majesté Danoise ne sauroit lui donner une meilleure preuve de l'amitié qui les unit ensemble, que d'entrer avec elle dans un concert pour le printems prochain, pour réprimer ces sortes de brigandages, inconnus jusqu'ici dans ces parages de nos côtes. Nous croyons, monsieur, qu'on pourra convenir à former une petite escadre de force égale de part et d'autre pour la faire croiser dans cette partie de la mer du Nord, où il n'y a d'autre navigation que celle de notre commerce respectif. L'insolence de ces rebelles ne connoissant point de frein, peut tôt ou tard se porter jusques à insulter nos propres côtes et celles de la Norwége Danoise, il est donc d'un intérêt évident et commun pour les deux cours de prévenir un pareil danger, et Sa M$^{\underline{\underline{té}}}$ Imp$^{\underline{\underline{le}}}$ s'attend, que non seulement le roi ne se refusera pas au concert qu'elle propose, mais qu'il fera indiquer par son ministère les moyens les plus convenables qui peuvent être à sa connoissance pour le mettre dans une forme la plus propre pour en sortir l'effet désiré.

Bernstorff gik ind paa dette Forslag, men saaledes, at han rigtignok søgte at give det en anden Vending. Allerede den 15de September skriver han Ahlefeldt til derom. Han siger, at vistnok vil den danske Konge med Glæde være med at sikkre Handelen ved de nordiske Kyster;

men at han forøvrigt har nogle Bemærkninger at gjøre om det russiske Forslag. Man kan saaledes, siger han, ikke opfatte de amerikanske Kapere som Sørøvere, da Englænderne selv behandle dem anderledes, og hvis de engelske Handelsskibe ikke vare bleve opbragte nær ved Kysten, vilde man næppe have kunnet hindre deres Opbringelse ved at have Krigsskibe stationerede deroppe. *Le but principal*, fortsætter han derpaa, *de la Russie est sans doute de prévenir que le commerce d'Archangel ne soit troublé: le véritable but n'en sera pas de paroitre en force dans des mers qui n'en sont presque pas susceptibles, mais de se joindre aux autres puissances neutres pour obtenir d'Angleterre qu'elle adopte comme la France et l'Amérique le principe que le pavillon neutre couvre la charge du vaisseau: alors le pavillon anglois se verra à la vérité moins dans les ports de la Russie, mais celui des autres nations neutres y seroit d'autant plus fréquent* etc. Disse Ord tyde paa, at Bernstoff vilde forsøge at give det russiske Forslag en stor Udvidelse, at han tænkte paa en Forbindelse til Fordeel for den neutrale Handel i det Hele. Det blev ikke blot ved løse Tanker herom; men den 28de September overrakte han Sacken følgende Forslag til et væbnet Neutralitetsforbund.

Sa Maj^té a reçu l'ouverture amicale que Mr. le baron de Sacken a été instruit de faire de la part de Sa Maj^té l'Impératrice de Russie, avec les sentiments les plus conformes à l'amitié étroite si heureusement établie entre elle et cette auguste souveraine. Elle reconnoit toute la sagesse que ces idées présentent, et loin de se refuser à un plan fondé sur une parité d'intérêts entière, elle se hâte de faire connoitre son empressement particulier à concourir à des vues si salutaires pour le bien de leurs sujets réciproques, dont la tran-

quillité dans une époque critique et orageuse ne peut être mieux assurée que par un concert parfait entre deux puissances liées par le même système et animées du même esprit.

Sa Maj[té] m'ordonne, monsieur, de vous faire connoitre ses idées préliminaires sur le plan en général, et sur la manière qu'elle regarde comme la plus avantageuse pour son exécution. Elle se flatte qu'elles répondront à celles de sa M[té] l'Impératrice, ambitionnant très-particulièrement de les rencontrer, et ne désirant que de pouvoir lui prouver aussi dans cette occasion son attachement inviolable et son empressement à adopter ses vues et ses propositions.

Le roi est persuadé, qu'une convention entre la Russie et le Dannemarc pour protéger la sureté de leurs sujets et de leur navigation, la tranquillité de leurs côtes et l'honneur de leur pavillon, sera très-utile. Elle est susceptible de beaucoup de formes, mais Sa M[té] ne croit point se tromper aux intentions de Sa M[té] l'Impératrice, en supposant, que les articles essentiels en seroient:

1) que les deux puissances font, relativement aux objets désignés dans cette convention, entièrement cause commune: que les instructions des officiers commandant leurs vaisseaux porteroient de ne faire aucune distinction entre les sujets respectifs, mais qu'ils les defendroient, protégeroient et vengeroient également contre quiconque voudroit les molester; que si contre toute espérance ce cas arrivoit, elles s'adresseroient en commun aux cours que cela regarde, pour en obtenir satisfaction et réparation;
2) que cette convention seroit communiquée, aux articles secrets de près, aux puissances en guerre en Europe, accompagnée de toutes les protestations ordinaires de neutralité;
3) qu'elle s'étende aux tems que la guerre maritime actuelle durera;
4) qu'elle ne soit point bornée à de certaines mers, mais qu'elle spécifie nommément la Baltique et les mers du Nord;

5) qu'elle suppose des armements de mer conformes aux circonstances selon que celles-ci les rendront nécessaires, ou qu'on en conviendra, ce qui se fera assez à tems pour qu'on puisse préparer vers le printems de chaque année les armements convenus;
6) qu'on defendroit aux sujets respectifs tout commerce de contrebande, mais qu'on n'admettroit et n'entendroit sous cette dénomination que les articles spécifiés par les traités que la Russie ou le Dannemarc pourroit avoir avec les puissances en guerre, ce qui feroit loi pour chacune d'elles séparément, ou ceux que ces puissances regardoient et traitoient comme tels en général vis à vis de toutes les autres puissances neutres de l'Europe conformément au droit des gens universel et avoué comme tel.

Le reste seroit dans les formes ordinaires.

Les articles secrets seroient:

1) qu'on équipperoit actuellement de part et d'autre au printems 1779 six vaisseaux de guerre et quatre frégattes: qui ne se joindroient cependant point et ne sortiroient aussi point en escadre combinée, tant que la tranquillité de la Baltique ne seroit point menacée, mais dont une partie seroit toujours occupée à croiser dans les mers infestées par les armateurs qui en troubleroient la sureté;
2) que les croisières seroient établies depuis l'Elbe, mais principalement depuis Schagen, ou la pointe de Jutlande, jusques à Archangel et dureroient aussi longtems que la saison le permettroit;
3) que les officiers seroient instruits d'accorder le convoi aux vaisseaux neutres destinés pour les ports de Russie ou de Dannemarc dans le voisinage de ces ports, à la distance de 8 ou 10 lieues, et ne souffriroient point, qu'on les inquietât tant qu'ils se trouveroient sous leur canon;
4) que la Russie joindroit ses efforts les plus sérieux à ceux du Dannemarc et useroit de toute son influence en Ang-

leterre, pour porter cette nation à des principes équitables, conformes à ses traités avec nous et au droit des gens, sur la nature des prises et sur l'inviolabilité du pavillon neutre.

Voilà, monsieur, les premières lignes d'une convention dont il sera aisé de dresser le projet dèsque les articles principaux auront été réciproquement agréés. Ceux qu'on pourroit y ajouter, regarderoient principalement les assurances de neutralité générales pour rassurer les puissances aisément inquiètes dans les moments de crise, et l'égalité avec laquelle les vaisseaux des deux nations seroient indistinctement reçus et traités dans les ports réciproques.

Les réflexions suivantes sont destinées à justifier les motifs du plan proposé qui ont besoin de quelque éclaircissement.

L'expérience la plus constatée semble avoir prouvé, que la jonction des escadres a bien des inconvénients: et qu'elle ne répond pas à son but, lorsque celui-ci ne consiste qu'à réprimer l'insolence des armateurs. Elle amène des longueurs nécessaires: elle fixe trop les moments de sa sortie pour ne pas avertir ceux auxquels on veut imposer, elle est lente dans ses opérations, et même incertaine, si les amiraux ne sont pas entièrement d'accord. Elle inquiéte l'Europe sans nécessités et elle ne paroit nécessaire que lorsqu'on attend une flotte ennemie. C'est pour cela que Sa M[té] propose, que les deux puissances soient prêtes à faire sortir des escadres pour le, unir dèsque la Baltique sera menacée, mais de se contenter des préparatifs énoncés qui suffiront à annoncer leur fermeté et leur résolution, mais de se contenter actuellement de faire croiser dans les mers du Nord, tant que la saison le permettra, à la fois toujours de part et d'autre au moins deux vaisseaux de guerre et deux frégattes, qui en se rencontrant, se portant partout et se multipliant par là, paroissent pour le moment entièrement suffisants à soutenir la dignité des couronnes et à assurer la tranquillité des côtes: surtout comme

les armateurs Anglois ne sont point interessés à venir dans ces parages, et que ceux-ci sont trop peu connus, et trop dangereux pour les François et pour les Américains, pour qu'on puisse supposer, qu'ils y viendroient en grand nombre. Tout le monde connoit d'ailleurs le respect que les bâtiments de ce genre portent aux vaisseaux de guerre, et qu'ils évitent volontiers leur rencontre et les mers où ils peuvent en attendre.

Le but principal de la convention actuelle est d'assurer une libre navigation non seulement aux sujets respectifs, mais aussi aux vaisseaux marchands de toutes les nations qui portent leurs denrées, et qui cherchent celles des états réciproques. Il a la connexion la plus intime avec les principes adoptés à cet égard par les puissances en guerre. Nous connoissons ceux de la France: elle les a declarés par un édit: ils sont équitables et conformes à ses traités anciens avec le Dannemarc. Mais elle y a ajouté la clause qu'elle ne s'y croiroit tenue que pendant six mois, à moins que l'Angleterre n'adoptât les mêmes règles: tout paroit donc actuellement presque dépendre des déclarations et des procédés de celle-ci. Elles ont été jusques à présent très-arbitraires et très enveloppées: c'est avec un regret véritable que nous sommes obligés de nous plaindre de sa conduite. Elle nous a rendu quelques fois justice, mais elle l'a souvent refusée, et nous retient encore nombre de vaisseaux, quelques uns sans prétexte, d'autres à l'ombre de leurs loix les plus contraires à nos traités avec elle et au droit général des gens et des nations. Les plus fortes instances ont été sans effet, tout comme celles de la Hollande et de la Suède, et il n'y a que Sa Majté l'Impératrice, qui en y joignant les siennes, comme une puissance également neutre et interessée, pourra décider ce différend le plus important et le plus décisif pour le commerce d'exportation des produits du Nord.

Tout ce qu'on demande à l'Angleterre se peut réduire à cinq points si évidents et si équitables, que le roi se flatte

que Sa M[té] l'Impératrice ne balancera point à donner les ordres nécessaires à son ministre à Londres de se joindre au sien, pour presser, qu'ils soient irrévocablement fixés et adoptés:

1) que les vaisseaux neutres puissent naviguer librement de port en port et sur les côtes des nations en guerre;
2) que les effets appartenant aux sujets des dites puissances en guerre doivent être libres sur les vaisseaux neutres, à l'exception des marchandises de contrebande;
3) que celles-ci doivent être également fixées: et que par conséquent l'Angleterre n'étende sous aucun prétexte cette dénomination plus loin que la France le fait actuellement (à quoi les articles 19 et 20 du traité d'Utrecht de l'année 1713, ainsi que nos anciens traités avec la France et l'Angleterre pourroient servir d'explication);
4) qu'il faut déterminer ce qui caractérise un port bloqué, dénomination qu'on ne peut accorder qu'à celui où il y a, par la disposition de la puissance qui l'attaque avec des vaisseaux arrêtés et suffisamment proches, un danger évident d'entrer;
5) que ses principes soient rendus publics pour servir de règle manifeste, connue aux armateurs, décidant sans autre procédure et forme de procès etc.

Il seroit superflu de remarquer, que ces régles adoptées de l'Angleterre rendroient la navigation et le commerce presque entièrement tranquille et sûr. L'exportation générale, et nommément celle d'Archangel, se feroit alors avec une sureté entière sous pavillon neutre, et celui-ci augmenteroit dans la même proportion que celui des puissances en guerre diminueroit, ce qui pour la Russie et le Dannemarc est sans importance. Ceci bien constaté, avec l'effet certain des autres mesures, qui éloignent les corsaires et les armateurs, rempliroit toutes les vues qu'on peut se proposer, ce qui paroit à Sa Majesté d'une vérité évidente et palpable. Les colonies Américaines se sont assujetties elles-mêmes à des règles entièrement satisfaisantes et conformes aux droits des gens reçus en Europe. La réso-

lution du congrés du 9. de May 1778 n'admet aucun doute à cet égard, et il n'y a que les Anglais qui par un intérêt surement trés malentendu balancent encore. La gloire de les déterminer paroit reservée à Sa M^{té} l'Impératrice qui par-là deviendra, comme elle l'a déjà été si souvent, la bienfaitrice de l'Europe entière et particulièrement du Nord. S'il arrivoit cependant que l'Angleterre se fût déclarée d'une manière satisfaisante avant la conclusion de la présente convention, cet article cesseroit, et on pourroit lui substituer l'engagement réciproque de coopérer par les ministres résidents près des puissances belligérantes, à l'exécution et à la manutention fidèle de tous les arrangements relatifs à la liberté du pavillon neutre, et de réunir ses efforts à écarter tout nouvel incident qui pourroit la troubler à l'avenir.

L'article secret qui statue la mesure moins usitée du convoi des vaisseaux neutres, paroit avoir toute l'étendue dont il est susceptible; il est visiblement dirigé contre les Américains dont le roi ne reconnoit ni l'indépendance ni le pavillon, mais qu'on ne peut cependant traiter ni en ennemis, ni en pirates, l'Angleterre elle-même admettant leurs lettres de marque, négociant avec eux, et traitant leurs captifs en prisonniers de guerre.

Les deux puissances pourroient se réserver au reste la faculté d'étendre les mesures dont on sera convenu dès que les circonstances pourroient l'exiger: et aussi de prolonger la convention après la guerre, quand on aura reconnu l'efficacité et l'utilité réciproque. Sa Maj^{té} fera aussi dépendre ces accessoires du jugement éclairé de Sa Maj^{té} l'Impératrice, à qui elle confie avec tant de plaisir et de confiance ses propres intérêts, qu'elle ne sépare plus des siens qui lui sont également chers. C'est à la suite de ces sentiments qu'elle commence aussi déjà dès à présent de prendre les arrangements nécessaires pour l'equippement projeté, et qu'elle m'a ordonné de vous donner l'assurance positive, que ses vaisseaux seront

prêts de mettre à la mer, aussitôt que la saison pourra le permettre au printems prochain.

A Copenhague le 28 Septembre 1778.

Vi ville senere komme til at see, hvor stor en Lighed der i visse Henseender er imellem dette Udkast og den Konvention, som i 1780 blev afsluttet imellem de fleste neutrale Magter i Europa. Hvad vi her ville fremhæve om det, er, hvor forbausende en Udvidelse eller rettere Omdannelse Bernstorff havde givet det russiske Forslag. Fremdeles ligger det nær at sammenligne det med den Traktat om et væbnet Neutralitetsforbund, som i 1756 var indgaaet imellem Danmark og Sverige, og det er da værdt at lægge Mærke til, at dengang havde Danmark, hvis ydre Politik ledesdes af den ældre Bernstorff, paa det Bestemteste modsat sig, at Sætningen: »Frit Skib gjør fri Ladning« blev optaget i Overeenskomsten[1]). Andreas Peter Bernstorff derimod gjorde i Efteraaret 1778, hvad han kunde, for at drive denne Sætnings Anerkjendelse igjennem. Deels havde han, som vi have seet, ladet Dreyer gjøre indstændige Forestillinger derom i London, deels var det aabenbart meest for at sætte denne Sætning igjennem, at han fremsatte Forslaget af 28de September. En anden Eiendommelighed ved dette er, at det alene blev tilsendt Rusland. Der forekommer vistnok i Slutningen deraf den Sætning, at „*les deux puissances pourroient se réserver au reste la faculté d'étendre les mesures, dont on sera convenu, dès que les circonstances pourroient l'exiger*“; og disse Ord kunde maaskee antyde Tanken om ogsaa at optage andre Magter

[1]) See Denkwürdigkeiten des Freiherrn von der Asseburg, S. 77.

i Forbundet; men foreløbig i det Mindste tænkte Bernstorff kun paa en Forbindelse med Rusland. Det er af Vigtighed at lægge Mærke hertil. Thi ligesaalidt som han havde Lyst til at blive staaende ved et Forslag, som det russiske af 28de August, der i Virkeligheden kun vilde blive til Fordeel for den engelske Handel med Rusland, ligesaalidt stemte det med hans Politik at gjøre noget Skridt, der kunde opfattes som fjendtligt imod England. Et Forbund imellem Rusland og Danmark alene, hvem England betragtede som sine naturlige Allierede, og til hvis Venskab det for Øieblikket beilede igjennem Harris's Underhandlinger i Petersborg, vilde ikke kunne vække dets Mistro, og naar dette Forbund netop nu vilde hævde Sætningen: Frit Skib gjør fri Ladning, maatte en saadan Fordring faae en egen Vægt i Englands Øine; Lysten til under de fortsatte Forviklinger at knytte de to forbundne Stater nærmere til sig, vilde paabyde det Eftergivenhed[1]). Derimod var det ikke den danske Regjerings Plan at ville have Sverige med i Forbundet. Bernstorff havde vistnok, inden den russiske Note var kommen til Kjøbenhavn, tænkt sig Muligheden af, at Danmark, Sverige og Holland, som de tre vigtigste søfarende neutrale Stater, kunde sikkre deres fælles Interesser «*par un concert conçu avec sagesse et soutenu avec fermeté*»; men han ansaae det for meget vanskeligt at gjennemføre en saadan Forbindelse og vilde derfor ikke bemyndige den danske Gesandt i Stockholm, Guldencrone, til at gjøre «*des ouvertures ministérielles à cet égard*»[2]). En af Hovedvanskelighederne, som Bernstorff

[1]) Sammenlign Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt af 29de September.
[2]) Depeche til Guldencrone af 25de August.

tænkte paa, laae sikkert i det politiske Forhold, hvori Danmark dengang stod til Sverige. Gjensidig Mistillid fjernede Broderfolkenes Regeringer fra hinanden. Medens man fra dansk Side frygtede for, at den urolige og ærgjerrige Gustav den 3die nærede Erobringsplaner med Hensyn til Norge, var den svenske Regering forbittret over den nøie Forbindelse, som den danske Gesandt i Stockholm tilligemed den russiske vedligeholdt med Oppositionspartiet i Landet. Den danske Regering betragtede Sverige som en Vasalstat af Frankrig, den svenske Danmark som Ruslands lydige Tjener. Fra begge Sider var man enig om at tillægge hinanden „*faiblesse*“ og „*duplicité*“. Netop i Efteraaret 1778, da Gustav den 3die sammenkaldte en Rigsdag, der varede fra 19de Oktober til 26de Januar 1779, var den danske Regering ivrig for at ophidse Oppositionen imod den svenske Konge, ja langt ivrigere end den russiske Regering, som deels paa Grund af Forviklinger med Tyrkiet og Lyst til at blande sig i den baierske Arvefølgestrid i Tydskland, deels fordi Gustav den 3die i dette Øieblik havde formaaet at stemme Catharina den 2den gunstigere imod sig, aldeles ikke var villig til at følge Danmarks ivrige Opfordring om med større Kraft at understøtte det i Sverige[1]. Et saadant Tidspunkt passede

[1]) Ved Siden af det Uhyggelige i Danmarks Indblanding i Sveriges indre Forhold fortjener det at bemærkes, at ligesaalidt som der i de danske Regeringsdepecher kan spores nogen Antydning af, at der var et nationalt Slægtskab imellem Danske og Svenske, som burde fremkalde et venskabeligt Forhold imellem de to Riger, ligesaalidt mærker man til noget Nationalhad imod det svenske Folk. Der tales stedse, som om det var det nationale og patriotiske Parti i Sverige, Danmark understøttede. Fremdeles føler man, at den danske Regering meente, for Selvforsvars Skyld, at maatte følge den Politik, den fulgte. En Depeche fra Bernstorff til den danske Gesandt i Stockholm, Guldencrone, af

vistnok kun slet til at at indgaae en nær Forbindelse med den svenske Regering; og desuden var det Bernstorffs Overbeviisning, at Sverige var nøie forbundet med Frankrig, og at England havde stor Mistillid til det. Allerede dette maatte være en Grund for ham til ikke at ville have Sverige med i Forbundet, i det Mindste ikke i Begyndelsen. Det laae nær for ham at tænke sig, at det vilde vise en Iver for franske Interesser, der vilde stride imod hans politiske Synsmaade; og hvor rimeligt var det ikke, at England i sin Mistro til Sverige vilde føle Uvillie imod

---

14de Februar 1778 er i den Henseende charakteristisk. Det hedder her: *Nous ne voulons ni asservir la Suède ni la détacher de ses alliances actuelles, ni attenter à son bonheur et à sa gloire, mais la ramener seulement à cette forme du gouvernement dont l'anéantissement est déploré par le Comte de Fersen lui même et par tous les anciens et visibles patriotes: qui n'étoit pas sans défaut mais qui est susceptible d'une grande perfection, si le moment de la faire revivre est également saisi pour l'améliorer.* Hvorledes Forfatningen i det Enkelte skal ordnes, maae Svenskerne naturligviis selv afgjøre; deres Venner maae indskrænke sig til »*des conseils donnés avec une impartialité parfaite. Il nous suffira comme j'ai eu l'honneur de vous dire et comme je suis persuadé que la Russie pense avec nous, que le roi ne soit pas indépendant des états, que ceux-ci s'assemblent assez souvent pour veiller à la sureté de la constitution, dans des périodes irrévocablement fixées par la loi, et que le souverain ne puisse point faire de guerre ni lever des impots nouveaux sans leur participation et sans leur aveu. Le but d'assurer le bonheur individuel de la nation s'accorde si bien avec notre desir de conserver autant que les hommes peuvent y contribuer la paix avec ses voisins, que je ne puis pas douter du concours sincère de tous les Suédois assez instruits et assez citoyens pour connoitre et pour préferer à tout leur bonheur passé et la gloire dont ils sont déchus sans avoir trouvé la compensation, dont on les avoit flattés.* Dermed kan sammenstilles en Yttring af Bernstorff i en Depeche af 13de November 1779 til Schumacher i Petersborg, om at Danmark kun ønsker at leve i god Forstaaelse med Sverige: *il ne dépend que de notre voisin de ne jamais avoir le moindre dèsagrément à craindre de la part du Dannemarc.*

Forbundet. Men hans Ønske var netop med det Gode at faae England til at gjøre Indrømmelser, og saa forøvrigt at staae i et venskabeligt Forhold til dette Land. Efter en saadan Opfattelse var det naturligt og rigtigt kun at lade Konventionen omfatte Danmark og Rusland, og man maa tilstaae, at han greb Sagen an paa den rette Maade, naar han i sit Forslag stærkt gjorde gjældende, hvilken Ære Keiserinden kunde vinde ved at gaae ind paa hans Plan, at hun da med Hensyn til Skibsfarten kunde blive, som hun allerede saa tidt havde været, „*la bienfaitrice de l'Europe entière et particulièrement du Nord*". Smiger var nødvendig, naar en fremmed Magt vilde vinde Catharina for en Plan.

Den russiske Regering modtog Forslaget med høflig Velvillie, men Ahlefeldt meldte dog strax til Kjøbenhavn, at man ønskede nogle Forandringer i Forslaget[1]). Efterhaanden som Tiden gik, maatte den danske Regering faae Indtryk af, at Rusland ikke havde nogen stærk Tilbøielighed til at gaae ind paa dens Plan. Det er næppe urimeligt, at Harris i Petersborg af al Magt har søgt at modarbeide den. I det Mindste fortæller den daværende Legationssekretær ved det danske Gesandtskab i Petersborg, P. C. Schumacher, i et chiffreret Brev[2]) til en Embedsmand, Klingenberg[3]), at Bernstorffs Forslag i høi Grad havde mishaget Harris, som egentlig havde været Fader til den russiske Note af 28de August og derved „*se flattoit surement de nous entrainer dans la guerre*".

---

[1]) Depeche af $\frac{\text{23de Oktober}}{\text{3die November}}$.

[2]) Dateret $\frac{\text{23de Oktober}}{\text{3die November}}$. Forøvrigt omtales det danske Forslag ikke i den udgivne Samling af: Diaries and correspondence of James Harris, first earl of Malmesbury.

[3]) Maaskee Justitsraad Klingberg, der var Sekretær ved Depechekontoret under Admiralitets- og Kommissariatskollegiet.

3. Disse Forhandlinger med Rusland havde Indflydelse paa det Sprog, Bernstorff lod Dreyer føre i London. Saalænge han haabede paa et gunstigt Svar fra Ruslands Side, holdt han stærkt paa at fremhæve Nødvendigheden af, at England indrømmede Grundsætningen: Frit Skib gjør fri Ladning, og han havde endog i en Depeche af 31te Oktober slaaet paa, at Danmarks Sag ogsaa var de andre neutrale Magters, og at de, hvis de bleve drevne til det Yderste, vilde forene sig paa en Maade, der ikke vilde være England behagelig. Men i December Maaned skiftede han noget Tone, man fristes til at opfatte det som en Følge af, at Rusland viste saa liden Tilbøielighed til snart at give et tilfredsstillende Svar paa hans Forslag. Han meente ikke foreløbig at burde lægge Vægt paa sin tidligere Yndlingssætning: Frit Skib o. s. v., og underrettede Dreyer i en Depeche af 3die December om, at „*nous n'insisterons plus que pour la forme et pour sauver un principe qui est vrai par lui même et que nous ne saurions abandonner, sur la prétension que le pavillon doit couvrir la marchandise*". Han seer nu nemlig godt, at Englænderne i Virkeligheden aldrig havde anerkjendt denne Sætning, men stedse bemægtiget sig franske Ladninger, hvor de traf dem, og at de fleste Magter, som i de sidste Aarhundreder havde ført Krig, havde fulgt den samme Fremgangsmaade. Hvad Dreyer derimod skal lade være Hovedsagen, er Bestræbelsen for at sikkre Handelen med dansk-norske Produkter, og saadanne franske, hvoraf danske Undersaatter vare blevne Eiermænd. Den danske Regering fastholdt i det Hele dette Standpunkt under Forhandlingerne med England i det følgende Par Aar.

4. Imidlertid havde Skibsfartsspørgsmaalet ogsaa fremkaldt Forhandlinger imellem Danmark og Sverige. I Be-

gyndelsen af September havde den franske Gesandt i Stockholm, Grev d'Usson, for den derværende danske Gesandt Guldencrone paa den ene Side stærkt paaviist Englands Vilkaarligheder i Modsætning til de humane Grundsætninger, som Frankrig fulgte med Hensyn til de neutrale Staters Handel; paa den anden Side havde han fremhævet Nødvendigheden af et godt Forhold imellem Danmark og Sverige, for at Ligevægten i Norden kunde blive opretholdt[1]). Frankrig ønskede aabenbart Intet hellere end en Forbindelse imellem Danmark og Sverige som den af 1756. Det var bange for, at den engelske Gesandts Bestræbelser i Petersborg skulde seire, og Rusland baade selv slutte sig til England og drage Sverige og Danmark med sig; et dansk-svensk Neutralitetsforbund kunde maaskee være en Hindring herimod. Men Intet var Danmark netop mere bange for i dette Øieblik end for at blive draget ind i de franske Interesser; det blev let det Samme som en Krig med England. Paa den anden Side faldt imidlertid mange af de danske Klager over Englands Vilkaarligheder sammen med de svenske, ligesaa vel som med de hollandske; og da en fælles Optræden af de neutrale Magters Gesandter i London i flere Tilfælde kunde blive nyttig, havde Dreyer faaet Befaling til at virke sammen med Hollands og Sveriges Gesandter, forsaavidt Interesserne vare de samme. Men, fortsætter Bernstorff i den sidste af de Depecher til Guldencrone[2]), hvori han fortæller ham dette, og som netop er et Svar paa Meddelelsen om de nylig anførte Yttringer af Grev d'Usson: *„un concert plus général et plus particulièrement discuté ne peut point avoir*

[1]) Guldencrones Apostille til Depechen af 11te September, samt hans Depeche af 15de September.

[2]) Depecher til Guldencrone af 25de August og 3die Oktober.

encore lieu", man maatte vente Englands sidste Svar paa de mange Klager, førend man kunde tage afgjørende Bestemmelser. Saaledes skrev Bernstorff med Hensyn til Sverige omtrent i de samme Dage, hvori han havde sendt sit detaillerede Forslag til Rusland. Den svenske Kancellipræsident Ulrik Scheffer, der i denne Tid ledede Sveriges Udenrigspolitik, blev glad ved at høre, at Dreyer havde faaet Befaling til at handle i Forening med den svenske Gesandt i London, og baade han og Grev d'Usson omtalte paany for Guldencrone, hvor nyttig „*un concert plus détaillé et plus ou moins ouvert*" imellem Danmark og Sverige vilde være med Hensyn til Forholdet til England, saafremt dettes endelige Svar viste sig utilfredsstillende[1]). Snart efter ankom det engelske Svar; det var den tidligere omtalte Erklæring af 19de Oktober, som hverken tilfredsstillede Danmark eller Sverige. Under Indtrykket af denne udtalte Scheffer sig for Guldencrone om Nødvendigheden af i Fællesskab at træffe Forholdsregler for at sikkre Handelen, og om hvor villig den svenske Konge var til at indgaae en „*convention*" med den danske Regering, hvis denne var tilbøielig dertil. I Mellemtiden, indtil der kom Svar fra Kjøbenhavn, vilde han nøiere overveie en Plan til en saadan Forbindelse, og han haabede, at Guldencrone vilde blive sat i Stand til at meddele ham den danske Regerings Tanker ligesaa aabent, som han selv vilde udtale sig. Han meente, at Overeenskomsten burde sluttes saa hemmelig som muligt, og at ingen Udrustning imidlertid burde forraade, at man tænkte paa Sligt. Holland vilde han nødig have Noget at gjøre med, da det ved sin Handel og sine Traktater med England var ander-

---

[1]) Guldencrones Depeche af 16de Oktober.

ledes stillet til dette Land end de nordiske Riger[1]. — Da Guldencrone slog paa at tage Rusland med, var det strax, som om Scheffer havde Betænkeligheder; men han yttrede dog derpaa, at han allerede havde skrevet til det russiske Hof om Sagen[2].

I den nærmest paafølgende Tid skyndede Sverige stærkt paa den danske Regering, og den 12te December sendte Bernstorff Guldencrone et Svar, som han skulde oplæse for Scheffer. Bernstorff var ganske enig med denne i, at Englands Holdning var utilfredsstillende, at Danmark og Sverige havde fælles Interesser i denne Sag, og at man ikke kunde tænke paa at slutte nogen Forbindelse med Holland; men han meente, at man skulde gjøre Begyndelsen med at udruste Eskadrer; det vilde da altid, naar det passende Øieblik kom, være let at enes om, hvilke Beslutninger der skulde tages; ellers vilde Overeenskomsten blive en tom Trudsel, der kun kunde tjene til at forvikle Forholdene. Hvad man fremdeles maatte være enig om, var de Principer, man vilde følge under de fortsatte Forhandlinger med England; Danmark ønskede at kjende Sveriges Meninger i den Henseende, medens det til Gjengjæld vilde udtale, at det var beredt til med væbnet Magt at hævde Ukrænkeligheden af Ladninger, der vare dansk Eiendom, forudsat naturligviis at de ikke bestode af Kontrebande, i hvilken Henseende Danmark havde foreslaaet England at holde sig til § 13 i Utrechterfreden;

---

[1] Sammenlign en Udtalelse af ham i Guldencrones Depeche af 16de Oktober.

[2] Guldencrones Depeche af 20de November. Om Sveriges Forhandlinger i Petersborg taler Ahlefeldt i sine Depecher af $\frac{4}{15}$ December og $\frac{7}{18}$ December, og Harris i en Depeche af $\frac{11}{22}$ December (Diaries and Correspondence etc.).

Principet «Frit Skib gjør fri Ladning» ansaae Danmark vel for retfærdigt, men det havde intet Haab om at kunne sætte det igjennem, og det meente derfor, at man ikke maatte fastholde det til det Yderste. Bernstorff foreslog, at man i Fællesskab skulde arbeide paa at faae England til at udtale sig afgjørende om disse Punkter og da fatte Beslutninger derefter.

Dette Svar var aabenbart undvigende, og en Chifferdepeche til Guldencrone, hvormed Bernstorff ledsager det, viser tydelig, at den danske Regering ingen Lyst havde til at slutte noget Neutralitetsforbund med Sverige. Man møder ogsaa her den Tanke, som i denne Tid idelig gaaer igjen i de danske Diplomaters indbyrdes Skrivelser, at Sverige havde paataget sig store Forpligtelser imod Frankrig og arbeidede for dette Rige. Dertil knytter sig Misnøie over, at Sverige ikke fuldstændig havde sat Danmark ind i sine Forhandlinger om Sagen med Rusland, over at det ligesaa lidt havde meddeelt Noget om sit Forhold til Frankrig, og over at det skjulte for Danmark, at det lod 8 Linieskibe udruste i Carlskrona. Endelig fremhæver Bernstorff, at Sveriges og Danmarks Interesser med Hensyn til Skibsfarten vel i adskillige Punkter lignede hinanden, men dog ingenlunde faldt sammen. Danmark havde den Opgave at beskytte sine Koloniers Handel, og da denne let smeltede sammen med Handel med Produkter fra de fransk-vestindiske Øer, fremkaldte det særegne Vanskeligheder. Sverige derimod var i den uheldige Stilling, at dets vigtigste Udførselsgjenstande netop vare, hvad Englænderne charakteriserede som *„munitions navales“* og altsaa vilde have opfattet som Kontrebande, Varer som Kobber, Tjære, Beg, Skibstømmer. Kontrebandespørgsmaalet var derfor ulige vanskeligere for Sverige end for

Danmark. Resultatet af Alt dette er da, at Bernstorff anseer en „*concert parfait*“ for vanskelig, og at Guldencrone faaer Ordre til at trække Forhandlingerne i Langdrag, uden dog at afbryde dem. Samme Dag, denne Depeche afgaaer til Guldencrone, sender Bernstorff en anden til Ahlefeldt i Petersborg, hvori han omtaler, at Sverige presser paa Danmark, men at man aldeles ikke er tilsinds at indlade sig paa dets Forslag; „*il faudroit que les Anglois nous poussassent entièrement à bout pour nous forcer d'agir contre notre système et contre tous nos souhaits*“.

Det Undvigende i Bernstorffs Svar undgik ikke Scheffers Opmærksomhed, og han yttrede sig derfor ingenlunde meget tilfreds med det. Dog gjorde han Forslag til, hvorledes en fælles Optræden fra Danmarks og Sveriges Side kunde indrettes, nærmest i Overeensstemmelse med, hvad der havde været bestemt ved det dansk-svenske Forbund af 1756. Han fastholdt i Modsætning til Bernstorff, at man først skulde slutte Overeenskomsten og saa ruste. Disse Udtalelser vare ingenlunde istand til at stemme Bernstorff gunstigere for Forbindelsen, og det bidrog visselig til yderligere at svække hans Lyst til at indlade sig med den svenske Regering, naar Guldencrone, idet han underrettede ham om Scheffers Yttringer[1]), tillige udtalte, at han havde været meget forbauset over at høre Scheffer erklære, at det var falske Rygter, der udbredtes om, at Sverige havde begyndt at udruste Skibe. Guldencrone vidste af sikker Kilde, at det ikke forholdt sig saaledes,

---

[1]) Depeche af 25de Decbr. Zachrisson lader S. 9 Guldencrone meddele Scheffer Bernstorffs Depeche i de første Dage af Januar; men denne Tidsangivelse er, som den Guldencroneske Depeches Datum viser, urigtig.

og saae sig istand til at godtgjøre det ved Afskrifter af officielle Aktstykker, som han med det Samme indsendte[1]).

Forhandlingerne fortsattes i de følgende Maaneder. Ligesom den svenske Gesandt i London, Nolcken, var ivrig for at faae Dreyer til at gjøre fælles Sag med sig hos det engelske Ministerium med Hensyn til Behandlingen af Handelsskibene[2]), saaledes trængte den svenske Regering stedse stærkt paa hos den danske, for at faae den til at gaae ind paa dens Forslag. Dreyer var kun lidet tilbøielig til at forene sig med Nolcken, saameget mere som Sverige ved en Note, det havde ladet overrække den engelske Regering den 4de December 1778, havde fremkaldt meget skarpe Yttringer fra dennes Side[3]). Det var Dreyers Haab, at jo mere England blev uvillig stemt imod Sverige, desto mere vilde det ansee det for nødvendigt at behandle Danmark med større Hensyn[4]). Paa samme Tid vedblev den danske Regering at give ubestemte Svar paa Forslagene fra Stockholm. Foruden sin Ulyst til at have Noget med Sverige at gjøre, „medmindre England bragte den til det Yderste", følte den sig ogsaa lammet ved den Tilbageholdenhed, Rusland iagttog ligeoverfor dens eget Forslag af 28de September. Den maatte have et

---

[1]) Dog tilbagekalder han denne Meddelelse i Apostillen til Depechen af 8de Januar, forsaavidt som han her siger, at han troer, at de Ordrer, der ere afgaaede til Carlskrona, kun ere af en foreløbig Natur, og at der altsaa endnu ikke er begyndt paa Udrustninger.

[2]) See Dreyers Depecher af 22de December 1778 samt 4de og 8de Januar 1779.

[3]) See Zachrisson l. l. S. 6 og Bilag 5; sammenlign Dreyers Depeche af 8de December 1778, hvorefter Nolcken havde fortalt ham, at ifølge Suffolks Ord vilde England hellere vove en Krig med alle de forenede neutrale Magter end give efter med Hensyn til sit Princip at behandle *„munitions navales"* som Kontrebande.

[4]) Depecherne af 4de og 8de Januar 1779.

Svar herpaa, inden den kunde indlade sig paa en Forbindelse med Sverige, og den foretrak langt et Forbund med Rusland *„à laquelle notre sistême nous lie à jamais“* [1]). Først naar dette Forbund var bragt istand, kunde man tillade Sverige *„d'acceder aux dispositions“* [2]). Det har under saadanne Forhold ikke stor Interesse at følge Forhandlingerne i det Enkelte. Kun skal det omtales, at Scheffer ifølge Guldencrones Depeche af 8de Januar ønskede en Artikel indsat i den eventuelle Overeenskomst, hvorved alle de neutrale Magter skulde indbydes til at tage Deel i Forbundet. Han synes altsaa i dette Øieblik at have opgivet sin tidligere Uvillie imod en Forbindelse med Holland, og det er første Gang, i det Mindste under disse Forhandlinger, at Tanken om et Forbund af samtlige neutrale Magter kommer frem. Men først og fremmest vilde Scheffer have Forbindelsen istand med Danmark, han vilde ikke bie dermed, indtil Rusland, som ogsaa tøvede med at svare Sverige, havde givet en afgjørende Erklæring. Endelig den 23de Januar sendte Bernstorff en Depeche til Guldencrone, som han ogsaa oplæste for den svenske Gesandt i Kjøbenhavn, Sprengtporten, og som Guldencrone skulde læse for Scheffer. Her blev det for første Gang meddeelt den svenske Regering, at Danmark i September 1778 havde faaet Opfordring fra Rusland til at enes med det om at beskytte Skibsfarten, at man havde meddeelt Rusland sine Tanker om, hvorledes dette bedst kunde ordnes; Hoffet i Petersborg syntes at billige Forslagene, men inden det havde givet et bestemt Svar, kunde Danmark ikke paatage sig Forpligtelser ligeoverfor andre Magter. Noget nærmere

[1]) See Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt den 9de Januar 1779.
[2]) Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt den 30te Januar.

om Indholdet af de danske Forslag fik Sverige ikke at vide. Bernstorff gjentog forøvrigt sin tidligere Udtalelse, at det var rigtigst, først at ruste sig; man kunde saa altid bag efter blive enig om en Overeenskomst. Han viste desuden det Uhensigtsmæssige i Scheffers Forslag, at man, hvis et Forbund kom istand, skulde gjenoptage Bestemmelserne fra Konventionen 1756 om at stille Eskadrerne under fælles Kommando.

Denne Depeche indeholdt, som man seer, et tydeligt Afslag, i det Mindste saalænge, indtil den danske Regering fik Svar paa sit Forslag til Rusland. Panin havde i den sidste Tid flere Gange sagt til Ahlefeldt, at Svaret meget snart vilde komme, og endelig blev det overrakt denne den 12te Februar[1]). Dette Svar var en Forkastelse af Danmarks Forslag; Rusland vendte igjen væsenlig tilbage til sit eget Forslag fra August 1778. Keiserinden erklærede, at hun ved Foraarets Begyndelse vilde lade 3 eller 4 Linieskibe og Fregatter stikke i Søen, som skulde krydse langs Ruslands Nordkyst indtil henimod Nordcap; hun foreslog nu den danske Konge at lade omtrent et lignende Antal Skibe krydse i de samme Farvande langs sine Landes Kyster, og disse Eskadrer skulde da, idet de ligesom dannede en Kjæde med hinanden og understøttede hinanden, naar det var nødvendigt, sikkre *„toute navigation étrangère sans exception“* i disse Farvande imod ethvert Angreb. Hun opfordrede den danske Regering fremdeles til samtidig med hende at tilstille Hof-

[1]) See Ahlefeldts Depeche af $\frac{1}{12}$ Februar. Hos Eggers i hans ovenfor nævnte Skrift S. 133 siges det, at den russiske Regering afgav sit Svar den 25de Februar; men denne Angivelse maa efter Ahlefeldts Depeche at dømme være feilagtig.

ferne i Paris og London en Meddelelse herom, og for at denne kunde blive saa eenslydende som muligt, lod hun et Udkast hertil medfølge[1]). Det kunde visselig ikke være den danske Regering kjært, nu at faae det Forslag tilbage, som den havde søgt at afværge i det forløbne Efteraar, og hvor tilbøielig den end var til at tage endog meget vidtgaaende Hensyn til Rusland, vilde den dog ligesaalidt gaae ind derpaa nu som tidligere. Overeenskomsten skulde denne Gang efter Ruslands Mening ogsaa gjælde Sverige. Rigtignok havde Panin en af de sidste Dage af 1778 yttret til Ahlefeldt[2]), at han ansaae Sveriges Forslag til et Forbund for en Snare, og sagt, at han meente, det var det Bedste, at man slet intet Hensyn tog til dette Land, men at Rusland og Danmark enedes om at træffe de nødvendige Forholdsregler for at sikkre Handelen i de nordlige Farvande. Men snart efter sagde han til Ahlefeldt[3]), at Rusland vilde gjøre nogle Forslag til Sverige i samme Retning, hvori dets Svar til Danmark vilde gaae, „for at kige nærmere i Sveriges Planer"; det vil med andre Ord sige for at neutralisere dettes formeente Bestræbelser for at virke i Frankrigs Interesse. Bernstorff opfattede[4]) paa sin Side Ruslands Forslag nu ligesom i September 1778 som værende partisk for Englænderne, thi der kom ingen franske Skibe

---

[1]) Dette Forslag og Erklæringen til de krigførende Magter er trykt flere Steder før, f. Ex. hos Albedyhl: recueil de mémoires et autres pieces authentiques relatives aux affaires de l'Europe . . . pendant la dernière partie du 18 ième siècle, Stockholm 1798 og hos Zachrisson l. l. De aftrykkes derfor ikke her.

[2]) See dennes Depeche af $\frac{\text{1ste Januar 1779}}{\text{21de December 1778}}$.

[3]) See dennes Depeche af $\frac{11}{22}$ Januar.

[4]) Depeche til Ahlefeldt af 6te Marts.

i det nordlige Iishav, og naar Rusland talte om at sikkre Handelen her, vilde det ikke sige Andet, end at man skulde konvoyere de engelske Handelsskibe heroppe[1]). Det forekom ham, som om den russiske Regerings Skridt ligesaameget sigtede til at udforske, i hvilken Grad Danmark var Englands Sag hengiven[2]), som til at undersøge, hvorvidt Sverige havde bundet sig ved Forpligtelser til Frankrig. Bernstorffs Ønske at hævde en fuldstændig Neutralitet tillod ham hverken at slutte sig til Forholdsregler, som han antog vilde begunstige Frankrig, eller at være med i Skridt, der bare Præg af Partiskhed for England, selv om han i Virkeligheden sympathiserede mere med dette Land end med Frankrig. Hans Svar paa Ruslands Forslag blev altsaa et Afslag, som den 13de Marts oversendtes igjennem Ahlefeldt[3]). Afslaget motiveredes væsenlig ved Umuligheden af i de vidtstrakte nordlige Farvande at skabe et saadant Værn for Handelen, som Rusland havde paatænkt, og dernæst ved at den danske Regering ikke kunde forsvare et Skridt af denne Natur ligeoverfor de krigførende Magter. Danmark kunde nok indlade sig paa at værne om sine egne Handelsskibe og en anden neutral Magts, der vilde følge samme Principer som det selv; men det vilde bryde sine høitidelig indgaaede Forpligtelser og Traktater, hvis det paatog sig at forsvare selve de krigførende Magters Handelsskibe. Hvad man kunde og vilde gjøre, det var at lade nogle Krigsskibe krydse langs den norske Kyst

---

[1]) Dreyer erklærer i en Depeche af 2den April i Anledning af dette Forslag, at han veed, at den engelske Regering har anmodet Rusland om at beskytte Handelen i det nordlige Iishav imod amerikanske Kapere.

[2]) Sammenlign Chifferdepechen af 13de Marts til Ahlefeldt.

[3]) Dette Svar er trykt hos Eggers og meddeles derfor ikke her ordret.

indtil Nordcap og give dem Befaling til, naar det gjordes fornødent, at række de russiske Skibe og Kystboere en hjælpende Haand imod fjendtlige Overgreb.

5. Den Fremstilling, der her er givet af Danmarks Stilling til Rusland og Sverige med Hensyn til Forhandlingerne om Skibsfarten, indtil dets afslaaende Svar paa det russiske Forslag, er afvigende fra, hvad der hidtil er blevet sagt derom. Albedyhl[1]) og Eggers[2]) have begge ladet Danmark i Efteraaret 1778 ligesaa godt henvende sig til Sverige som til Rusland for at sikkre Skibsfarten ved fælles Udrustninger, og denne Opfattelse er gaaet over i senere Fremstillinger. Den er, omendog i en noget anden Form, nylig kommen frem i Zachrissons Skildring af Sveriges Forhandlinger om Neutralitetsforbundet. Han omtaler S. 7, at ifølge en Skrivelse fra Scheffer af 24de November 1778 til Sprengtporten, havde den danske Regering ladet Guldencrone foreslaae Sverige en Overeenskomst *„till gemensamt beskydd för båda rikenas handel“*. Scheffer havde hertil erklæret, at Sverige maatte oppebie Englands Udtalelse angaaende dets mange Klager, inden det kunde give Danmark noget afgjørende Svar. Siden da den engelske saa lidet tilfredsstillende Erklæring af 19de Oktober var bleven den svenske Regering bekjendt, fortæller Zachrisson S. 8, at Sverige var beredt til at gaae ind paa Danmarks Forslag om en Konvention. Det var fra denne Tid af, at det, som tidligere er omtalt, bestræbte sig for at bringe en Forbindelse istand med Danmark og Rusland. Men det er paa den ene Side af de danske Depecher klart, at Bernstorffs For-

---

[1]) l. l. S. 14—15.
[2]) l. l. S. 132—33.

slag af 28de September kun har været rettet til Rusland[1]), og paa den anden Side findes der i de danske Depecher Intet, der vidner om, at Danmark i September eller Oktober har foreslaaet Sverige nogen Konvention, selv blot i de almindelige Udtryk, der findes nævnte hos Zachrisson. Der er ganske vist først gjort Skridt fra Danmarks Side til at faae Sverige til at forene sig med det om en fælles Optræden ligeoverfor England. Men herved tænktes blot paa, at Dreyer og Nolcken skulde klage i Forening hos Regeringen i London, „forsaavidt Interesserne vare de samme" (see S. 29). Dette var Dreyer bleven instrueret om den 25de August, det var meddeelt Sverige igjennem en Depeche af samme Dag til Guldencrone og en anden af 3die Oktober, og Scheffer havde udtalt sin Glæde over denne Imødekommen fra dansk Side[2]). Men et saadant Skridt var meget langt fra at kunne kaldes et Forslag til en Konvention, saameget mere, som den fælles Optræden kun skulde finde Sted, forsaavidt Interesserne faldt sammen, og det gjorde de, som ovenfor er viist[3]), i flere vigtige Tilfælde slet ikke. Og for at man ikke skal troe, at Forslag om en nærmere Forbindelse kunde skjule sig i Depecher, der tilfældigviis manglede i de næsten altid fuldstændige Pakker i Udenrigsministeriets Archiv, saa bekræftes den her fremsatte Opfattelse af Danmarks Holdning ved en Depeche fra Bernstorff til Dreyer af 22de December 1778. Han siger her med Hensyn til Forhandlingerne om en fælles Optræden ligeoverfor England: „*La Suede paroit vouloir insinuer qu'on la presse à ce sujet et comme c'est*

---

[1]) Jævnfør S. 16 ff.
[2]) Guldencrones Depeche af 16de Oktober.
[3]) See Side 32.

le Dannemarc seul qu'elle paroit désigner par là, il est juste, que vous soyez entièrement instruit à ce sujet. Nous avons été les premiers à proposer à la Suede de réunir nos représentations en Angleterre pour obtenir le redressement de nos griefs et cela dans le sens des instructions que vous avez reçu à cet égard. Nous ne sommes pas allé plus loin, la reponse fut amicale sans être détaillée. Depuis on a pris un ton plus vif à Stockholm et depuis quatre semaines c'est la Suède qui nous presse très vivement d'entrer avec elle dans un concert des mesures définitives". Han udvikler derpaa, hvad der gjør det usandsynligt, at en saadan Overeenskomst vil kunne finde Sted; det er væsenlig de samme Grunde, der allerede tidligere ere fremstillede som bestemmende den danske Regerings Mangel paa Imødekommen ligeoverfor Sverige i denne Tid. Der kan altsaa efter de danske Aktstykker ingen Tvivl være om, at Bernstorff ikke har gjort saadanne Forslag til Sverige, som man har tillagt ham. Og det er af Vigtighed at lægge Mærke hertil. Den Vaklen, der efter den almindelige Fremstilling viser sig i Danmarks Optræden i disse Maaneder, idet det i et Øieblik vil have en Konvention med Sverige, i det næste Øieblik slet ingen, og endog nødig vil have det med, selv om Rusland er Trediemand, falder ganske bort; Bernstorffs Politik bliver let forstaaelig og konsequent.

Men nu Zachrissons Behandling af dette Punkt, der jo er bygget paa Aktstykker i det svenske Rigsarchiv! Det være langt fra mig at tvivle om, at han, der allevegne, hvor jeg har kunnet kontrollere hans Fremstilling, er nøiagtig, her citerer Scheffers Depecher rigtig; og den Strid, der altsaa bliver imellem de danske og svenske

Aktstykkers Vidnesbyrd[1]), kan kun forklares, ved at Scheffer har misforstaaet Guldencrones Meddelelser om de fælles Skridt i London, som om de antydede Skridt af et videre Omfang. Hvem der har Skylden heri, Scheffer eller Guldencrone, er umuligt at sige; Bernstorff er ansvarsfri. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at man fra dansk Side meget snart har mærket denne Misforstaaelse hos den svenske Regering. Allerede Begyndelsen af de citerede Ord i Bernstorffs Depeche S. 41 tyde derpaa; men endnu klarere sees det af en Depeche fra Guldencrone til Bernstorff af 19de Marts 1779 Nr. 2. Han fortæller her, at det svenske Hof lader udsprede det Rygte, at det er Danmark, som efter at have foreslaaet *„une convention relative à une jonction d'escadres“* og tilskyndet Sverige til Rustninger, nu holder sig tilbage, og at man altsaa ikke kan stole paa Danmark o. s. v. Bernstorff svarer med Bitterhed[2]): *„Vous le savez aussi bien que personne que nous n'avons jamais proposé à la Suede que la réunion de nos démarches en Angleterre et de mesures capables à leur procurer de l'efficacité et de respect, soit en faisant des armemens* (smlgn. S. 31[3])) *soit en interessant à notre cause la Russie et d'autres puissances neutres. C'est elle qui nous a proposé et qui nous propose encore en y joignant les instances les plus vives la conclusion d'une convention et la jonction de nos escadres. Nous l'avons tou-*

---

[1]) Det heelt igjennem uklare Uddrag af en Depeche fra Sacken af $\frac{\text{26de Oktober}}{\text{6te November}}$, som findes hos Hermann: Geschichte des russischen Staates, 6ter Band S. 469, kan der intet Hensyn tages til.

[2]) Depeche af 27de Marts 1779.

[3]) Den „sjöudrustning“, hvorom Bernstorff ifølge en Depeche fra Sprengtporten til Scheffer (Zachrisson 9) har talt til Sprengtporten i „högst allmänna ordalag“, tyder sikkert ikke paa Mere.

jours decliné et nous continuerons de le faire, puisque les motifs qui ont fondé nos refus se verifient et se multiplient journellement."

Medens man har gjort Danmarks Forslag til Sverjge mere vidtgaaende, end de i Virkeligheden vare, har der ogsaa med Hensyn til Danmarks Forslag til Rusland i September[1]) været fremsat mindre rigtige Meninger. Ørsted har saaledes i Skriftet „Af mit Livs og min Tids Historie"[2]), idet han, i Modsætning til den Eggersske Opfattelse, vil hævde Bernstorff som en Modstander af den væbnede Neutralitet, udviklet forskjellige Grunde, der skulde vise, at det danske Forslag af 1778 ikke har kunnet indeholde de folkeretlige Bestemmelser, der i Aaret 1780 bleve fremsatte i det russiske Udkast. Ørsteds Beviser ere ikke uheldig valgte; men desuagtet viser selve Forslaget, som det nu foreligger trykt, at han har Uret; der er, som allerede antydet, en stor Lighed imellem dette Forslags folkeretlige Grundsætninger og Neutralitetskonventionens i 1780.

6. I Begyndelsen af 1779 havde Danmark altsaa afviist baade Sveriges og Ruslands Forslag. Regeringen haabede med en vis Selvtillid at kunne staae paa sine egne Been og selv hævde sin Neutralitet; den meente ovenikjøbet at have kunnet see Vidnesbyrd om, at England vilde vise Eftergivenhed[3]). De danske Skibe vare blevne givne fri paa 4 nær, som man snart ventede vilde blive det. „*L'Angleterre s'adoucit evidemment à notre égard*", skrev Bernstorff den 2den Februar til Guldencrone. Og vistnok havde Rusland i det foregaaende Aar oftere lovet at ville

[1]) Ikke Oktober, som det sædvanlig hedder.
[2]) III, 103.
[3]) Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt af 13de Februar 1779.

understøtte de danske Forestillinger i London; men det var aldrig blevet til Alvor dermed, og Bernstorff vidste godt, at det ingen Deel havde i den større Imødekommen, som man nu troede at finde hos England. Den væsenlige Grund til denne laae utvivlsomt i selve den danske Regerings forandrede Holdning ligeoverfor England. Bernstorff havde, som tidligere er seet, den 3die December 1778 instrueret Dreyer om ikke mere med Styrke at fastholde Grundsætningen: „Frit Skib gjør fri Ladning", og paa samme Tid havde Danmark stillet sig imødekommende med Hensyn til Kontrebandespørgsmaalet. Medens Sverige derfor i Løbet af Vinteren idelig gjorde skarp Indsigelse imod den engelske Opfattelse af „*munitions navales*" som Kontrebande, kom dette Spørgsmaal ikke frem for Danmarks og Norges Vedkommende, hvis naturlige Produkter ikke vare af den Natur. Den dansk-norske Fragthandel med „*munitions navales*" var for ubetydelig til, at Bernstorff af den Grund vilde gjøre Forviklingerne med England større[1]).

Imidlertid følte Bernstorff Trang til for Kongen og de andre Ministre at hævde det Rigtige i det Standpunkt, hvorpaa han havde stillet sig under Drøftelsen af Stridsspørgsmaalene med England. Maaskee var der blevet yttret Tvivl derom i Statsraadet. Der findes nemlig i Udenrigsministeriets Archiv en Betænkning, affattet af Bernstorff[2]) og indgivet til Kongen om den neutrale Skibsfart, som heelt igjennem dreier sig om Grundsætningen: Frit Skib gjør fri Ladning. Den er af Betydning, forsaavidt som Bernstorff der udførligere end noget andet

---

[1]) See hans Udvikling i den som Bilag 2 trykte Memoire af 10de November 1780.

[2]) Dateret 22de Februar 1779.

Sted har udviklet sine Meninger om denne Grundsætnings almindelige folkeretlige Gyldighed og særlige Betydning for Danmarks Vedkommende. Han siger strax i Begyndelsen, at uagtet Danmark stedse vil fastholde denne Sætning, har Hans Majestæt dog billiget at man *„n'y insiste que mollement“*; Bernstorff vil skriftlig udvikle det Rigtige heri for ikke at lade nogen Tvivl blive tilbage angaaende et saa vigtigt Spørgsmaal. Principet, mener han, stemmer med den naturlige Folkeret, da et neutralt Skib bør betragtes paa samme Maade som et neutralt Territorium, hvor fjendtligt Gods utvivlsomt altid er i Sikkerhed. Men tidt har et neutralt Flag været misbrugt til at skjule en krigførende Magts Handel; derved ere Krigene ofte trukne i Langdrag, og man har altsaa seet sig nødt til at gjøre Spørgsmaalet til Gjenstand for Traktater. Danmarks Traktat med England af 1670 maa være Rettesnoren for Spørgsmaalets Afgjørelse imellem disse to Magter. Danmark har vistnok i den senere Tid, støttende sig til § 40 i denne Traktat[1]), villet hævde sig den samme Ret som Hollænderne, hvem Englænderne utvivlsomt havde indrømmet hiin Sætning. Men Bernstorff maa erkjende, at vægtige Grunde tale imod, at Danmark kan paaberaabe sig denne Paragraph. For det Første mener han, at den kun gjælder §§ 8 og 13 og de der fremsatte Løfter om gjensidige Begunstigelser med Hensyn til Told og lignende Forhold; fremdeles havde, hvad der var af væsenlig Betydning, Hollænderne allerede 1668 faaet Principet indrømmet af Englænderne, altsaa inden den dansk-engelske Traktat var bleven sluttet, og § 20 i denne viser, at man nu tvertimod vilde hævde det modsatte Princip og altsaa ikke tænkte sig, at

[1]) See S. 9.

Sætningen: Frit Skib o.s.v. kunde indbefattes med under § 40. Denne Sætning kunde fremdeles ikke forenes med Retten til Visitation, som er uadskillelig fra Retten til Konfiskation. Men § 21 i Traktaten, der fastsatte Danmarks Ret til at visitere engelske Skibe paa Elben, og som den danske Regering tidt havde paaberaabt sig, var uforstaaelig, saafremt man ved Traktatens Afslutning havde tænkt paa hiint Princip. Hvis Danmark havde meent at kunne paaberaabe sig § 40, burde det have gjort det i 1674, da Principet paany blev fastsat i den engelsk-hollandske Traktat; men der var intet Spor, til at man havde gjort det. Tvertimod havde Danmark i sine egne Krige hævdet den modsatte Grundsætning, havde bemægtiget sig svensk Eiendom paa engelske og hollandske Skibe og begrundet Dommene ved sine Priseretter netop paa det samme Princip, som England nu gjorde gjældende. Danmark havde forsvaret det „*avec ardeur et succès*“. Han mener altsaa, at man maa være forsigtig i at kjæmpe for en Sætning, „*aussi difficile à soutenir que nuisible peutêtre au Dannemarc même, si le royaume étoit dans le cas d'avoir une guerre avec un royaume voisin, qui manquant de bien des choses indispensables, et ne pouvant pas se soutenir sans les recevoir, a un besoin bien plus pressant que le Dannemarc à défendre et à insister sur la liberté du pavillon*“. Hvad der imidlertid gjør, at Danmark ikke ganske vil opgive en Fordring, der er saa vanskelig at sætte igjennem, er, at den i og for sig er retfærdig, den har oftere været hævdet af Kongens Forfædre, den vil i Øieblikket være meget fordeelagtig for Nationen, og den stemmer med de fleste europæiske Magters Fordringer, som man ikke kan erklære sig uenig i „*sans une apparence de faiblesse*“. Endelig vil Frankrig, hvis den danske Regering heri giver efter for Englænderne, utvivlsomt stille sig i samme

Forhold til Danmark som disse, uagtet det i sine Traktater har indrømmet Danmark hiin Sætning. Overhovedet antager han, at det er Frankrig, der fra først af har faaet den danske Regering til at hævde den og i det Hele været ivrig for den paa Grund af sin lille Handelsmarine ved Siden af sin store Produktrigdom. — Bernstorffs Betænkning blev approberet af Kongen, og han fortsatte Forhandlingen med England i det Spor, han havde fulgt siden December. Paa samme Tid som han haabede en Udjævning af Stridspunkterne, fik han Budskab om, at den hidtilværende engelske Gesandt De Laval skulde kaldes tilbage og en ny, Morton Eden, sendes istedenfor ham[1]). Det blev opfattet som en Opmærksomhed fra engelsk Side. De Laval havde været Resident under Spændingen imellem det engelske og det danske Hof, og skjøndt han nu havde faaet høiere Rang, syntes man, det tog sig bedre ud, at der paa en Tid, da de tvende Regeringer vare komne hinanden nærmere, blev sendt en ny Gesandt, hvis Person ikke mindede om den tidligere Spænding[2]). Denne nye Gesandt kom til Kjøbenhavn den 31te Marts eller 1ste April.

Men til Uheld for Danmark var Lord Suffolk død den 9de Marts. Medens denne i det foregaaende Efteraar havde erklæret Dreyer[3]), at han ikke vilde betragte saltet Kjød og tørrede Fisk som Kontrebande, viste det sig nu i den nærmest følgende Tid efter hans Død, at den engelske Regering ikke tillagde hans Løfte mindste Betyd-

---

[1]) Det omtales af Dreyer i hans Depecher af 23de Februar og 2den Marts.

[2]) See Bernstorffs Betragtninger i denne Retning i Depechen til Dreyer af 9de Marts. Harris omtalte det paa samme Maade (Ahlefeldts Depeche af $\frac{12}{23}$ Marts).

[3]) See S. 10.

ning. Et svensk Skib ved Navn Concordia[1]), der i Aalborg havde indtaget en Ladning salt Kjød, bestemt til Bordeaux, var tidlig i 1779 blevet opbragt af engelske Kapere[2]), i April blev et dansk Skib med samme Ladning og ligeledes bestemt til Bordeaux, indbragt til Falmouth, og snart efter hændtes det Samme et Skib fra Randers, der ogsaa var ladet med salt Kjød og bestemt til en fransk Havn[3]). Concordias Ladning blev kondemneret ved den engelske Admiralitetsrets Kjendelse, hvorved der deels var blevet lagt Vægt paa, at Svenskerne ifølge § 11 i deres Traktat med England ikke havde Ret til at tilføre Englands Fjender Provisioner, og deels var fremhævet, at man under den forrige engelsk-franske Krig havde kondemneret danske Ladninger af salt Kjød, der vare bestemte til Frankrig[4]). Ikke stort gunstigere vare Rettens Kjendelser i Løbet af Sommeren om de danske Skibes Ladninger[5]), og Dreyer appellerede til det engelske Geheimeraad, som var høieste Instans i slige Sager, samtidig med at han gjenoptog Forhandlingerne om Spørgsmaalet med det engelske Ministerium. De trak heelt ind i det følgende Aar, og Dreyer havde fuld Grund til at beklage Suffolks Død. Naar han vilde støtte sig til dennes Løfte, blev der svaret ham, at Suffolk ikke havde havt Bemyndigelse til at give noget saadant, og Lord Weymouth, der havde overtaget dennes Forretninger i den nærmeste Tid efter hans Død, gjorde

---

1) Eggers har S. 135 ikke lagt Mærke til, at dette Skib var svensk, hvad der fik Betydning under Rettergangen, ogsaa med Hensyn til Dommen om Ladningen, der var dansk Eiendom.

2) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 23de Februar. Jævnfør Dreyers Depeche af 9de Marts.

3) See Dreyers Depecher af 30te April og 9de Juli.

4) Dreyers Depeche af 7de Mai.

5) Dreyers Depecher af 22de Juni, 9de og 13de Juli.

endog gjældende, at i det Hele burde Provisioner, der bleve bragte til Englands Fjender, betragtes, som Kontrebande[1]. Dette var utvivlsomt en for Danmarks og Norges Handel i høieste Grad farlig Sætning. Intet vilde være lettere end ogsaa at udvide Begrebet Provisioner til at omfatte Korn saavelsom Kjød og Fisk, og næsten al Handel med Englands Fjender vilde være Danske og Norske formeent.

En saadan Optræden fra den engelske Regerings Side stemmede kun lidet med den Tanke, som man endnu i Sommeren 1779 kan see komme frem i en af Dreyers Depecher[2], at England vilde gjøre direkte Skridt for at slutte en Forbindelse med det danske Hof. Edens Sendelse istedenfor De Laval havde ikke viist sig at staae i Forbindelse med nogen Tilbøielighed fra Englands Side til at gjøre Indrømmelser for at vinde den danske Regerings Velvillie.

7. Medens Danmark i Marts havde afviist det russiske Forslag til en Overeenskomst, var Sverige gaaet ind derpaa. Det havde troet ved en saadan Imødekommen at kunne afværge Fjendskab fra Ruslands Side; men paa samme Tid erklærede det, at det vilde gaae videre og ved Konvoyer sikkre sine Handelsskibes Fart igjennem Kanalen[3]. Uagtet det altsaa kun tildeels sluttede sig sammen med Rusland, modtog man dog her dets Tiltrædelse[4]. Imidlertid havde det trods den danske Regerings tilbagetrukne Holdning gjort nye Forsøg paa at knytte denne nærmere til sig. Scheffer havde allerede den 23de Februar, inden Ruslands

[1]) Dreyers Depeche af 28de Mai.
[2]) 8de Juni.
[3]) See Zachrisson l. l. S. 15 ff og Bilag 10.
[4]) Ruslands Svar til Sverige findes i Ahlefeldts Depeche af $\frac{\text{23de April}}{\text{4de Mai}}$.

Forslag var sendt til Stockholm, erklæret Guldencrone, at han vilde lade Sprengtporten forelægge Bernstorff et Udkast, som den svenske Regering havde udarbeidet til et Reglement for dens Undersaatters Handel, og han havde udtalt, hvor kjært det vilde være ham, hvis Danmark vilde udstede et lignende[1]). Sprengtporten drøftede nu dette Forslag med Bernstorff; men ligesom denne erklærede det for en Umulighed for Danmark at indlade sig paa et saadant Skridt, da det var bundet ved sine Traktater med England og Frankrig, Traktater, som ikke engang vare eens, saaledes gjorde han opmærksom paa, at Sverige næppe vilde kunne hævde sin Opfattelse af, at hvad der ikke i Utrechtertraktaten var nævnt som Kontrebande, heller ikke maatte opfattes som saadan, eller vilde kunne sætte Principet: Frit Skib o. s. v. igjennem ligeoverfor England. Ogsaa i flere mindre Punkter vilde denne Stat opfatte Reglementets Bestemmelser som særlig rettede imod sig[2]). Scheffer blev vel misfornøiet med Bernstorffs Afslag[3]); men efter hans egen Ytring senere til Guldencrone[4]), bevirkede Bernstorffs Bemærkninger dog, at han paany tog Reglementet under Overveielse, og Resultatet blev Udstedelsen af et nyt Reglement, der var ganske anderledes spagfærdigt end det Forslag, som var blevet forelagt Bernstorff. Man antidaterede det nye Reglement fra 18de Februar[5]). Det er næppe urimeligt at antage, at den svenske Regering har villet benytte Reglementet som Begyndelsen til en Kon-

---

[1]) Guldencrones Depeche af 23de Februar.
[2]) Bernstorffs Depeche til Guldencrone af 5te Marts.
[3]) Guldencrones Depeche af 19de Marts Nr. 2.
[4]) Dennes Depeche af 30te Marts.
[5]) Jævnfør Zachrisson S. 17 og Bilag 9.

vention; en saadan vilde være den naturlige Konsequens af et Reglement, som begge Stater enedes om at udstede, og hvori Grundsætninger som de nylig nævnte bleve hævdede[1]). Havde Danmark afviist Tanken om en Konvention, maatte det ogsaa forkaste Reglementet.

Selv efter at Sverige i det Mindste tildeels havde erklæret sig enig i Ruslands Forslag, vedblev det at underhandle med Danmark om en nøiere Forbindelse. Det opfordrede den danske Regering til ogsaa at gaae ind paa det russiske Forslag, men paa den Maade, at Danmark og Sverige samtidig skulde forene sig endnu nøiere om at beskytte deres Handel og Skibsfart imod de krigførende Magter, konvoyere deres Handelsskibe og tage Represailler, hvis lidte Forurettelser ikke bleve dem erstattede. Scheffer meente, at Rusland ikke vilde misbillige dette. Men den danske Regering vilde om muligt endnu mindre gaae ind paa dette Forslag end paa Sveriges tidligere. Naar den svenske Regering talte om at beskytte Handelen imod de krigførende Magter, vilde dette ifølge den danske eller rettere den almindelige europæiske Opfattelse af det venskabelige Forhold, der var imellem Sverige og Frankrig, sige det Samme som at beskytte Handelen imod England. Bernstorff indsaae ikke rettere end, at man ved denne Kombination vilde komme i det underlige Tilfælde at indgaae en Konvention med Rusland og Sverige, som var til Fordeel for England, og paa samme Tid en Forbindelse med Sverige alene, som vilde være rettet imod England[2]). Unægtelig var Sveriges

---

[1]) Smlign. Bernstorffs Yttringer i Depechen til Guldencrone af 5te Marts Nr. 2.

[2]) Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt af 23de Marts; jævnfør Guldencrones Depeche af 12te Marts og Bernstorffs til Guldencrone af 20de Marts. Dette svenske Forslag til Danmark omtales ikke hos Zachrisson.

og Danmarks Stilling i dette Øieblik meget forskjellig. Sverige søgte naturligviis at tage saa meget Hensyn som muligt til Frankrig, og naar det havde seet sig nødt til at gaae ind paa den russiske Regerings Forslag for efter bedste Evne at holde gode Miner med denne, var det paa den anden Side af Vigtighed for det at give Frankrig et Vidnesbyrd om, at det ikke havde ladet sig trække ind i de engelske Interesser[1]). Danmark derimod, der havde mere Sympathi for England end for Frankrig, havde liden Grund til at deeltage i dette Skridt.

8. Danmarks Stilling, som i dette Øieblik var isoleret, vedblev at være det i den følgende Tid under Bernstorffs Bestræbelser for at følge en selvstændig Politik. Medens Forholdene i England paa Grund af Suffolks Død havde taget en mindre heldig Vending for det, var Rusland stødt over, at det ikke havde villet gaae ind paa dets Forslag. Vistnok skrev Ahlefeldt, at Danmarks aabne Svar paa dette havde vundet almindelig Anerkjendelse i Petersborg[2]); men Sagens rette Sammenhæng var sikkert, som Schumacher, der blev Chargé d'affaires i Rusland i Julimaaned, fremstillede den, naar han skrev[3]), at han vidste fra sikker Kilde, at Danmarks Svar havde vakt Anstød, blandt Andet, fordi det tydelig havde viist, „at man vovede at være af en anden Mening end Rusland.“ Det var ogsaa en Kjendsgjerning, at den russiske Regering ikke med større Iver understøttede de danske Klager i London nu end i det foregaaende Aar, og paa samme Tid

---

[1]) Sammenlign den interessante Depeche af 9de Mai 1779 fra Scheffer til den svenske Gesandt Creutz i Paris, der findes hos Zachrisson S. 17 ff.

[2]) Depeche af $\frac{\text{23de April}}{\text{4de Mai}}$.

[3]) Depeche af $\frac{\text{24de September}}{\text{5te Oktober}}$.

følte Bernstorff sig saaret ved den Maade, hvorpaa den havde udstedt Deklarationen om den paatænkte Forbindelse med Sverige og Danmark. Det var blevet erklæret den danske Regering i de tydeligste Udtryk, at de russiske Ministre i Paris og London først skulde overlevere Deklarationen til Regeringerne her, naar de danske Gesandter havde faaet Ordre fra deres Regering til at føre samme Sprog. Men desuagtet havde Ruslands Gesandt i Paris, Fyrst Bariatinsky, i Virkeligheden havt Befaling til at overrække den, selv om den svenske og danske Gesandt ikke havde faaet Ordre til at forene sig med ham, og, vel at mærke, den russiske Deklaration talte ogsaa i Danmarks og Sveriges Navn. Bernstorff troer, at det er enestaaende, at et Hof saaledes har talt i Andres Navn, uden at disse have givet deres Samtykke dertil[1]. Disse Forhold i Forbindelse med den Ulyst, Rusland havde viist i 1778 og stedse viste til i mindste Maade at ville blande sig i de svenske Anliggender, en Ulyst, der endog var skjærpet til, at de russiske Ministre kun med yderste *„dégout“* hørte tale herom[2], alt dette har ganske sikkert gjort Forholdet imellem Danmark og Rusland i Sommeren 1779 noget kjøligere, end det havde været i længere Tid.

Men fordi den danske Regering ikke havde villet tage Deel i de af Sverige eller Rusland foreslaaede Forholdsregler, havde den dog ikke indskrænket sig til blot ved diplomatiske Forestillinger at ville søge Sikkerhed for sine Undersaatters

---

[1]) Bernstorffs Depeche til Ahlefeldt af 20de April; smlign Zachrisson S. 20.

[2]) Schumachers Depeche af $\frac{\text{24de September}}{\text{5te Oktober}}$; sammenlign hans Depeche af $\frac{6}{17}$ August, hvor han udtaler den Anskuelse, at Rusland ikke for Alvor nogensinde vil tænke paa at gjenoprette den svenske Forfatning.

Handel. Den havde gjort Alvor af den Tanke, som den havde udtalt for Sverige under Forhandlingerne i den nærmest foregaaende Vinter; den havde udrustet 10 Linieskibe og 6 Fregatter, og medens den største Deel af denne Eskadre holdtes samlet i Øresund, vare enkelte Skibe i Overeensstemmelse med, hvad der var udtalt i Svaret paa Ruslands Forslag af Februar 1779, blevne udsendte for at krydse langs de danske og norske Kyster fra Elben til Nordcap. Paa samme Tid bleve andre Skibe sendte bort i fjerne Farvande for at være til Handelens Beskyttelse her og navnlig konvoyere[1]. En Fregat, der efter Skik i Begyndelsen af 1779 bragte „Presenter" til Deyen i Algier, havde Ordre til, medens den i Løbet af flere Maaneder opholdt sig i Middelhavet, at konvoyere de danske Handelsskibe her, som maatte ønske det[2]. Guldberg havde vistnok været betænkelig ved overhovedet at lade konvoyere paa anden Maade, end at det skulde tillades de krigførende Magter at visitere Konvoyen[3]; men denne Betænkelighed satte man sig dog ud over. Siden i Efteraaret, da Spanien havde begyndt Krig, meente Bernstorff, at man burde sende flere og det stærke Fregatter til Middelhavet for at værne om Fragthandelen her[4]; men Arveprindsen udtalte sig i en af Guldberg affattet Betænkning af 7de September[5])

---

[1]) See derom Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt 4de Bind S. 259 ff og samme Forfatters: Den dansk-norske Sømagts Historie fra 1700—1814. S. 263 ff.

[2]) See Instruxen til Chefen for Fregatten Bornholm i Marineministeriets Archiv, og Bernstorffs Betænkning om Konvoyer af 27de August 1779 i Udenrigsministeriets Archiv.

[3]) Skrivelse til Bernstorff af 23de Januar 1779 i Udenrigsministeriets Archiv.

[4]) See Bernstorffs foranførte Betænkning.

[5]) I Udenrigsministeriets Archiv.

imod dette som altfor kostbart og unyttigt, og ifølge en Statsraadsbeslutning blev Spørgsmaalets Afgjørelse udsat[1]).

De Krigsskibe, som vare blevne udsendte paa Krydstogt langs Danmarks og Norges Kyster, havde, som det var lovet Rusland[2]), tillige faaet Befaling til at beskytte de russiske Handelsskibe, som de mødte paa deres Vei og som kunde trænge dertil. Dette blev ogsaa paalagt Chefen for Linieskibet Holsteen, der i Begyndelsen af August blev sendt til det gode Haabs Forbjerg, tildeels for at konvoyere hjemvendende Ostindiefarere, og ligeledes Chefen for Fregatten Bornholm, som i Januar 1780 sendtes til Middelhavet. Ja, ifølge Anmodning fra Preussen blev den samme Opmærksomhed viist imod dette Lands Skibe[3]).

9. Imidlertid var en meget vigtig Begivenhed indtruffen i Løbet af Sommeren. Spanien havde sluttet sig til Englands Fjender. Allerede tidligere havde Bernstorff anseet Englands Stilling for vanskelig; men fra denne Tid betragtede han den som overordentlig farlig; han meente, at Spanien og Frankrig tilsammen vare det overlegne tilsøes[4]).

---

[1]) Ifølge en Bemærkning, Bernstorff har tilføiet den ovenfor nævnte Betænkning.

[2]) See Side 39.

[3]) Forestilling fra Bernstorff til Kongen af 21de Mai og 25de Juni 1779, og Instruxerne for Aaret 1779 i Marineministeriets Archiv. Garde har i de ovennævnte Skrifter ladet Regeringen i det Hele give de udsendte Skibschefer Instrux om ogsaa at beskytte de russiske Handelsskibe; men det er mindre rigtigt, da de Skibschefer, som i første Halvdeel af 1779 sendtes til Middelhavet eller til Vestindien, udtrykkelig fik Forbud imod at tage nogen fremmed Nations Handelsskibe under Konvoy. Han har heller ikke nævnt Forholdet til de preussiske Skibe. At Preussen ogsaa søgte at faae Sverige til at tage sig af dets Handelsskibe, omtales hos Zachrisson S. 22—23.

[4]) See Depeche til Schumacher af 26de Juni, inden han endnu

Blot et eneste Nederlag tilsøes, skriver han[1]), og Englands Sag er fortvivlet. Unægtelig saae man ogsaa nu det mærkelige Syn, at en forenet fransk-spansk Flaade viste sig i Kanalen, uden at Englænderne vovede at angribe den. Tanken om de Følger, Englands Ydmygelse kunde drage efter sig, begyndte derfor stærkere end tidligere at beskjæftige ham. Vi skulle snart see, at han frygtede for, at de vilde blive fordærvelige for Danmark. Paa samme Tid maatte den Tanke, om England ikke vilde søge at sikkre sig ved Allliancer, træde mere levende frem for ham. Dette Land havde, som tidligere er omtalt, allerede siden 1777 bearbeidet Rusland for at drage det over paa sin Side; men uagtet saadanne Skridt som de russiske Forslag til Danmark i August 1778 og til Danmark og Sverige i Februar 1779 i Forbindelse med den lunkne Understøttelse, Rusland gav Danmark under dets Klager i London, unægtelig vidnede om engelske Sympathier, havde den russiske Regering dog hidtil afholdt sig fra mere vidtgaaende Skridt. Bernstorff modtog imidlertid i Foraaret 1779 den ene Meddelelse efter den anden fra Ahlefeldt om, hvor engelsksindet den russiske Regering var[2]), og det laae derfor nær for ham at antage, at den Forandring til det Værre, der var foregaaet i Englands politiske Stilling ved Spaniens Krigserklæring, vilde bringe Rusland til at træde mere virksomt op. Denne Tanke kommer tydelig frem i hans Depeche af 27de Juli til Legationen i Petersborg. Men kort

---

vidste, at Krigen var erklæret, Depechen af 27de Juli til Samme og af 16de November til Dreyer.

[1]) Depeche til Dreyer af 20de November.

[2]) See f. Ex. Depecherne af $\frac{8}{19}$ Marts, $\frac{19}{30}$ Marts, $\frac{\text{26de Marts}}{\text{6te April}}$, $\frac{\text{29de Marts}}{\text{9de April}}$, $\frac{10}{21}$ Mai og $\frac{14}{25}$ Mai.

efter begyndte Efterretningerne fra denne at lyde paa en Maade, der ikke kunde bestyrke ham heri. Peter Christian Schumacher, som efter tidligere at have været Legationssekretær, i Juli blev Chargé d'affaires, idet Ahlefeldt reiste hjem, saae Forholdene paa en skarpere Maade, end hans Forgjænger havde gjort. Ligesom denne begavede Mands Depecher i det Hele udmærke sig ved Liv og Aand i Sammenligning med andre samtidige danske Diplomaters Indberetninger, saaledes vidne de ogsaa om, med hvor stor Iver han søgte at lære Stemninger og Personligheder at kjende i Regeringskredsene i Petersborg. Han var alt Andet end en Beundrer af de russiske Tilstande, og han har paa mange Steder med skarpe Træk skildret det Skrøbelige i Ruslands indre Forhold, hvor forarmede dets Finanser vare, i hvor daarlig en Tilstand dets Hær og Flaade var, og hvor lidt dets virkelige Styrke svarede til den Rolle, dets Regering paa den Tid spillede i Europa. Denne indre Svaghed gjorde det efter hans Overbeviisning umuligt for Rusland at være England til nogen kraftig Hjælp, og han meente derfor, at hvis det var nogenlunde forstandigt, vilde det indskrænke sig til at mægle[1]). Paa samme Tid gav han et andet Billede af den russiske Regerings Stemninger imod England, end Ahlefeldt havde givet; strax i en af sine første Depecher[2]) fortalte han, at Panin havde yttret, hvorledes Rusland foreløbig ingen Grund havde til at optræde til Fordeel for England; dette kunde have godt af at blive noget ydmyget. I denne Aand ere hans Depecher fra den følgende Tid væsenlig skrevne. I September

---

[1]) See hans første Depeche $\left(\frac{12}{23}\text{ Juli}\right)$.

[2]) Depeche af $\frac{\text{23de Juli}}{\text{3die August}}$.

Maaned meddeler han endog[1], at Panin havde erklæret ham, at Rusland ikke vilde tage Parti, førend den ene eller den anden Magts Ruin gjorde det nødvendigt. Bernstorff vilde i Begyndelsen nødig gaae ind paa hans Synsmaade. Han kunde ikke troe, at det var Ruslands oprigtige Ønske at see England en Smule ydmyget; dette Land kunde ikke miste sine amerikanske Kolonier og derved en Deel af sin Handel, uden at det vilde blive det umuligt længere at hævde Forrangen imellem Sømagterne, som Frankrig higede efter at fravriste det. Men det var utænkeligt, at Rusland, der ved Handelsforhold og Politik var saa nøie knyttet til England, kunde ønske dette. Naar det nu ikke viste Iver for Englands Sag, kunde det kun være en Maske for at holde Europa i Uvished, indtil det meente, at det rette Øieblik var kommet[2]. Imidlertid ændrede han dog sine Meninger i Løbet af Efteraaret; han sluttede sig nu mere til Schumachers Anskuelse, at Rusland nok kunde ønske at see England ydmyget og kun vilde hjælpe det, hvis det saae dets Tilværelse truet.

Naar Schumacher fremhævede en kjølig Stemning hos den russiske Regering, tænkte han særlig paa Panin. Men Spørgsmaalet var, hvorvidt denne i Virkeligheden bestemte den russiske Politik. Det var Schumacher som alle Andre bekjendt nok, at den, der havde den største Indflydelse hos Keiserinden, var hendes tidligere Elsker Potemkin. Harris havde efter i nogen Tid ogsaa at have søgt at gjøre Indtryk paa Panin, efterhaanden samlet sine Bestræbelser paa at vinde Potemkin og derigjennem selve Catharina den

---

[1]) Depeche af $\frac{17}{28}$ September.

[2]) Depeche af 31te August til Schumacher.

Anden. Endog storartede Bestikkelser sparedes ikke. Der var ingen Tvivl om, at Harris i Efteraaret 1779 havde en høi Stjerne hos Potemkin. Men skjøndt Ingen vel i stærkere Udtryk har kunnet skildre Potemkins næsten almægtige Indflydelse hos Keiserinden, end Schumacher har gjort, tillagde han dog hele denne Harris's Stræben kun liden Betydning. Det var hans Overbeviisning, at om Panin end, paa Grund af sin svage Hukommelse og sit Hang til Ladhed, i mange mindre Sager kun havde Lidet at sige, havde han dog en overordentlig Indflydelse, saasnart det gjaldt en vigtigere Sag, og Schumacher troede ikke, at Potemkin trods sin store Magt dristede sig til imod Statsraadets, det vil sige Panins Ønske, at gjøre noget Skridt, som kunde styrte Rusland i Krig[1]). Panin vilde ogsaa efter hans Mening have et godt Støttepunkt i Keiserindens Forfængelighed. „*En général,* skriver Schumacher[2]), *je croirois que pour envisager la conduite de la Russie dans son vrai point de vue, il faut partir du principe que la cour d'ici désire pardessus tout au monde d'être chargée de la médiation de la paix et de figurer par là dans les gazettes et dans les annales comme l'arbitre de l'Europe.*“ Men denne Fredsmæglerstilling vilde ikke opnaaes ved at kaste sig ind i Krigen paa Englands Side.

Paa samme Tid imidlertid som England stærkt bearbeidede det russiske Hof, havde det igjen begyndt at nærme sig den danske Regering. Allerede det var et tydeligt Vidnesbyrd derom, at Harris i Petersborg søgte at stille sig i et venskabeligt Forhold til Schumacher. Der frembød sig en bekvem Leilighed dertil, idet den danske Re-

---

1) Depeche af $\frac{\text{29de Oktober}}{\text{9de November}}$.

2) Depeche af $\frac{15}{26}$ November.

gering i Efteraaret havde gjort et Skridt, som England var meget tilfreds med. En nordamerikansk Kaper, der havde opbragt et Par engelske Handelsskibe, var nemlig ved Storm bleven nødt til at løbe ind med dem i Bergens Havn, og da den danske Regering ikke anerkjendte Amerikanerne som krigførende Nation, lod den disse opbragte Skibe strax udlevere til Englænderne[1]. Skjøndt dette Skridt var en simpel Følge af Danmarks Stilling, vakte det dog Vrede i Frankrig[2] og stor Tilfredshed i England[3]. Det var dette, hvoraf Harris benyttede sig til at nærme sig Schumacher, som om der var et nært Forhold imellem England og Danmark. Men den egentlige Tilnærmelse af Betydning havde fundet Sted i Kjøbenhavn. Efter et Brev fra Harris til Eden[4] maa det betragtes som sikkert, at den sidste ved sin Afreise til Kjøbenhavn havde Instrux til at indlede Underhandlinger med det danske Hof om en Alliance[5]; og dette bekræftes desuden ved Bernstorffs Depecher af 10de April til Ahlefeldt og Dreyer, hvorefter hans første Samtaler med Eden havde viist ham, at man i England ansaae Danmark for at være villigt til at stille sig paa engelsk Side. Det er klart heraf, at den engelske Gesandt har bragt en Alliance paa Bane. Bernstorff blev lidet glad derover. Han yttrer, at han aldeles ikke veed, hvoraf England har sluttet, at Danmark skulde have antaget saa velvillig en Stemning imod det; den engelske Re-

---

[1]) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 5te Oktober.

[2]) Bernstorffs Depeche til Schumacher af 25de November.

[3]) Dreyers Depeche af 19de og 22de Oktober.

[4]) Brev af $\frac{18}{29}$ Juni 1779, i Harris Diaries etc., vol. 1, 206.

[5]) Harris's Ord ere: „*my instructions, like yours, have been, to use my endeavours to obtain assistance from this court*“.

gering havde visselig Intet gjort for at vinde det. Han kan kun forklare sig det, ved at Panin, som han dengang ansaae for engelsk sindet[1]), har yttret sig i den Retning, og at Harris har overdrevet disse Yttringer i sine Indberetninger til den engelske Regering. Desuden veed han ogsaa, at man i England anseer Danmark for at være afhængigt af Rusland[2]), og at man derfor stolede paa, at naar det sidste Rige viste engelske Sympathier, vilde Danmark gjøre det Samme. Ikke blot fremkaldte Tanken herom som altid, naar den kommer frem hos Bernstorff, harmfulde Yttringer om den Miskjendelse, den danske, efter hans Overbeviisning uafhængige, Politik var Gjenstand for; men han beklager særlig i dette Tilfælde Englands feilagtige Anskuelser, fordi de let kunde føre til ubehagelige Skuffelser og deraf følgende Misstemning fra engelsk Side imod Danmark. Det Svar, Bernstorff har givet, kan derfor ikke have været Andet end koldt, og Harris's ovenfor anførte Brev viser ogsaa, at Eden ingenlunde har været tilfreds dermed. Men snurrigt nok, medens Bernstorff opfattede Rusland som i det Mindste middelbart havende Deel i Englands nye Skridt ved det danske Hof[3]), viser Harris's Brev, at han meente, Rusland havde benyttet sin Indflydelse i Kjøbenhavn til at stemme Regeringen der kjølig imod England.

Hvor lidt imødekommende den engelske Regering i

---

[1]) Smlign. S. 56.

[2]) Dette berører Dreyer oftere i sine Depecher, f. Ex. Depechen af 26de Marts 1779.

[3]) Ifølge en Depeche fra Ahlefeldt af $\frac{\text{23de April}}{\text{4de Mai}}$ Nr. 2 havde Panin yttret til Sacken, som dengang opholdt sig i Petersborg, at Edens Afsendelse til Kjøbenhavn var en Følge af russiske Forestillinger i London.

Sommeren 1779 viste sig imod Danmark med Hensyn til Skibsfarten, er tidligere omtalt. Denne Holdning fra dets Side var særlig paafaldende, fordi det lod Sverige uanfægtet konvoyere Handelsflaader igjennem Kanalen, som Alle vidste havde Varer ombord, der vare bestemte til franske eller spanske Havne og hørte til de af Englænderne som Kontrebande stemplede *„munitions navales“*. Det er vel næppe usandsynligt, at den engelske Regering har følt sig stødt over det mindre gunstige Svar, Eden havde faaet fra det danske Hof, og at dette har forøget dens Utilbøielighed til at gjøre Danmark Indrømmelser i Spørgsmaalet om Skibsfarten. Den holdt sig overbeviist om, at i paakommende Tilfælde vilde den, naar den havde vundet Rusland, ogsaa være vis paa at kunne faae Danmark til at være med i Forbundet. Underhandlingerne om en Alliance ere derfor næppe blevne fornyede fra engelsk Side førend i Slutningen af Aaret, da Harris troede at have vundet Potemkin og Keiserinden og ret med Iver trængte ind paa den russiske Regering for at faae den til bestemt at slutte sig til England. Da seer man Bernstorff den 25de December skrive til Dreyer om en Samtale, han har havt med Eden, og som gjør ham det klart, at England nu ønsker at nærme sig til Danmark. Eden har talt med stor Varme om det engelske Ministeriums Ønsker i den Retning, og om hvorledes Intet i den Grad var i de tvende Rigers Interesse som at forene sig ved saa nær en Alliance som muligt. Han har tillige gjort gjældende, hvor farligt det vilde være for de andre europæiske Magter, men især for Danmark, hvis den franske Sømagt fik Overhaand over den engelske, og hvor skadelig en Virkning det i Forening med Amerikas Uafhængighed vilde have paa den danske Handel. Eng-

lands Mening maatte da efter Bernstorffs Tanke være at ville indgaae „*une Alliance défensive, jointe à des facilités réciproques pour le commerce*“. Han meddeler ikke, hvad han har svaret Eden, men instruerer blot Dreyer om at svare forsigtig, naar Stormont, den daværende Minister i England for det nordlige Departement, bragte Sagen paa Bane for ham.

10. Dette skete imidlertid ikke. Den engelske Regering drev Forhandlingen udelukkende i selve Kjøbenhavn og Petersborg. Det er andre Steder i det Væsenlige oplyst, hvorledes det gik med Underhandlingerne i Petersborg, saa at de her kun i Korthed skulle berøres.[1]) Harris havde i December erklæret, at England var villigt til at gaae ind paa ethvert Forslag, der kunde befæste den nære Forbindelse imellem de to Riger. Med andre Ord, England vilde gaae ind paa den Betingelse, som Keiserinden nogen Tid iforveien havde opstillet som nødvendig for en Alliance, nemlig at udvide Forbundet til ogsaa at omfatte Porten og de orientalske Anliggender. I dette Øieblik troede den engelske Regering at være vis paa Ruslands Hjælp; men Panin arbeidede ivrig imod den. Han forsikkrede baade Schumacher og den preussiske Gesandt Goertz[2]), at Harris vilde faae et Afslag; Schumachers Mening, som han havde udtalt i en Depeche af $\frac{\text{29de November}}{\text{10de December}}$, at Potemkin ikke vilde vove imod Panins Ønske at styrte Rusland i en

---

[1]) Med Hensyn til Underhandlingernes nærmere Detail henvises foruden til Harris's og Goertz's Kildeskrifter til Hermann: Geschichte des russischen Staates VI, S. 83 ff. Dog er der en Feil hos denne, som siden vil blive paaviist.

[2]) Schumachers Depecher af $\frac{6}{17}$ December, $\frac{10}{21}$ December, $\frac{20}{31}$ December og $\frac{\text{31te December 1779}}{\text{11te Januar 1780}}$.

Krig, viste sig rigtig; Harris fik et Afslag.[1] Efterat dette var skeet, indtraf i Begyndelsen af 1780 de bekjendte Begivenheder, der førte til Udstedelsen af den russiske Deklaration af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$, som blev Grundlaget for det store væbnede Neutralitetsforbund. Et hollandsk Skib, der var fragtet fra Archangel til Barcellona og et russisk, der var bestemt til Malaga og Livorno, bleve kaprede af Spanierne, som dengang blokerede Gibraltar og derfor opbragte alle Skibe, der under Seiladsen igjennem det smalle Stræde opvakte Mistanke hos dem, om at være bestemte med Provisioner til Gibraltar. Catharina blev forbittret herover[2], og gav snart efter Ordre til at udruste 15 Linieskibe foruden dem, som vare bestemte til Udrustning i dette Foraar. Utvivlsomt var hun i dette Øieblik tilbøielig til at lade Spanien føle Vægten af sin Vrede og slutte sig til England. Hun lod, som vi siden nærmere skulle see, sende Opfordring til den danske og andre Regeringer om at indgaae et Forbund, hvorved hun nærmest tænkte at ramme Spanien. Men Panin forstod at tage hende fra hendes svage Side, Forfængeligheden. Uden ligefrem at træde i Veien for hendes Vrede imod Spanien, viste han hende, hvor skjøn en Rolle hun netop i dette Øieblik havde Leilighed til at spille, ved at tage sig af den neutrale Skibsfart i det Hele. Hun gik ind derpaa, og nu udstedtes Deklarationen af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$[3] til de krigførende Magter, hvori Keiserinden

---

[1]) Schumachers Depeche af $\frac{\text{21de Januar}}{\text{1ste Februar}}$. Svaret til Harris findes trykt i hans Diaries etc. I, 241—242 og omtrent ordlydende hos Goertz l. l. S. 24—25.

[2]) Efterretningen kom til Petersborg den 6te Februar.

[3]) Sædvanlig angives denne Deklaration ogsaa i officielle Aktstykker, som udstedt den 28de Februar, uden at der tilføies, om det er

hævdede de bekjendte Grundsætninger, 1) at erhvert neutralt Skib skulde kunne seile frit fra Havn til Havn hos de krigførende Magter og anløbe deres Kyster; 2) at frit Skib gjorde fri Ladning, undtagen hvad saadanne Varer angik, der hørte ind under Begrebet Kontrebande; 3) at det skulde afhænge af de indgaaede Traktater, hvad der burde ansees for Kontrebande; 4) at en Havn kun skulde betragtes som blokeret, naar det var forbundet med aabenbar Fare at seile ind i den, idet den blokerende Magt havde ladet Krigsskibe lægge sig tilstrækkelig nær; 5) at disse Grundsætninger skulde tjene til Rettesnor ved Bedømmelsen af, hvorvidt Handelsskibes Opbringelse havde været lovlig eller ikke. Der kunde ingen Tvivl være om, at England langt snarere end de Bourbonske Riger vilde opfatte denne Deklaration som rettet mod sig; thi det var England, der havde gjort Modstand imod den anden af de opstillede Grundsætninger og været tilbøielig til at give Begrebet Kontrebande et altfor stort Omfang. Harris's Underhandlinger havde altsaa, i det Mindste foreløbig, ført til et meget uheldigt Resultat.

Paa samme Tid var der blevet underhandlet i Kjøbenhavn. Bernstorff havde strax meddeelt Kongen og Statsraadet den Samtale med Eden, hvoraf han den 25de December havde givet Dreyer et Referat, og han havde derefter underrettet Eden om, hvorledes Regjeringen stillede sig til Sagen. Nedenstaaende Forestilling, som han indgav til Kongen, skildrer hans Forhandling ved denne Leilighed med den engelske Gesandt.

---

efter gammel eller ny Stiil. Paa en Afskrift af den, der findes i Udenrigsministeriets Archiv, staaer d. $\frac{\text{27de Februar}}{\text{9de Marts}}$, og en Depeche fra Schumacher af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$ Nr. 1, siger, at den er bleven underskrevet den foregaaende Dag af Keiserinden.

Allerunterthänigste Vorstellung.

Der hier an Ew. Königl. *Maj.* Hofe *accreditirte* Englische Gesandte hat auf ausdrücklichem Befehl den Antrag gethan: wie Engelland nichts mehr wünsche, als die völlige Freundschaft von Dännemark zu gewinnen und sich mit demselben, durch die genaueste und vertraulichste *Alliance* zu anbinden. Der König, sein Herr, hoffe Dännemark hiezu bereitwillig zu finden, da Er das grösste Zutrauen zu Unsere Art zu denken und zu handelen habe, selbst bereit sey, Uns alle Beweise der aufrichtigsten Freundschaft zu geben, und die Erniedrigung von Engelland, die Uebermacht des *Bourbonischen* Hauses zur See, und die Unabhängigkeit von *America*, so wohl für das politische als für das Handlungs *System* von Dännemark, die nachtheiligsten und nicht abzuleugnenden Folgen habe.

Der Englische Gesandte fügte die Versicherung hinzu, dass diese *proposition* mit keiner anderen, so etwa anderen Mächten gethan werden könnte, in Verbindung stehe, sondern Dännemark allein zur Absicht habe.

Nachdem Ihro *Maj.* diesen Antrag reiflich erwogen, so haben höchstdieselben mir den Befehl ertheilet, in Antwort darauf zu erwiedern, dass mann hiesiger seits die freundschaftliche Gesinnung des Königes von Engelland mit Vergnügen empfienge, dieselbe aus einem übereinstimmenden Gesichts Punkte beurtheile, und bereit wäre, Vorschläge zu der freundschaftlichsten, beyden Nationen vortheilhaften Verbindung anzunehmen, doch mit dem ausdrücklichen Vorbehalt, dass dieselbe mit dem *System* der *Neutralität* von Dännemark vereiniget werden konnte, und keine Verbindlichkeit, wieder Unseren Willen, Theil an den gegenwärtigen Unruhen von Europa zu nehmen, mit sich führten.

Ihro *Maj.* haben mir zugleich die Erlaubniss ertheilet, in einer *ministerialischen* Unterredung den Gesandten mit vielem Vertrauen auf die Spuren unserer Wünsche in beziehung auf die Uns zu machenden künftigen Anträge zu bringen. Ich habe dieses hauptsächlich dadurch zu bewerkstelligen gesucht,

dass ich ihm zu erkennen gegeben, wie wir den Einfluss der Folgen des gegenwärtigen, Engelland drohenden krieges, auf die Lage von Dännemark nicht verkennten, dass nicht wir sondern Engelland selber Schuld daran seye, dass die so lange bewährt gewesene genauere Freundschaft erkaltet seye, dass die Wiederherstellung derselben unmöglich seye, so lange eine Streitfrage *existire*, so uns bey jedem Seekriege nothwendig trennen, und entfernen müsse: und dass daher Englands eigenes *Interesse* erfordere Uns den Satz, dass die dänische Flagge feindliches Gut decke, zuzustehen. Wir hätten ein Recht dasselbe zu forderen, und zwar ein eben so grosses als die Holländer, nämlich ein *tractat*mässiges. Engelland habe, so lange es diese Freiheit den Holländern zustände, nicht allein nicht den geringsten Nachtheil davon, sondern sogar einen dreyfachen Vortheil: 1) Bey allen Kriegen, so Dännemark führen würde, ein gleiches Vorrecht zu erhalten; 2) für ihre eigene Wahren in Unseren Schiffen Sicherheit zu finden, da so wohl Frankreich als Spanien dieselbe davon abhängen lies; 3) Holland, welches Ihr so viel Wiederwillen zeige, nicht ausschliessend zu bereichern, sondern alleine auf dessen und also fremden Unkosten andere *neutrale* Mächte zu gewinnen und ihre den Engländern so nützliche Schiffart zu begünstigen.

Ich that die Betrachtung hinzu, dass es nicht möglich seyn würde, von Englands freundschaftlicher Gesinnung überzeugt zu seyn, so lange Uns dasselbe ein würkliches Recht versagte, welches Uns ohne ihr Nachtheil von Ihr zugestanden werden könnte.

Hierauf liess ich mich in allgemeine Untersuchungen über den gegenwärtigen Zustand von *Europa* ein, sie zielten sämmtlich dahin, deutlich zu zeigen, dass Dännemark und Russland die einzigen Mächte von Europa wären, so England nützlich seyn könnten. Jede von Ihnen wäre nicht im Stande, es alleine hinreichend zu thun: Russland würde selber sich niemals entschliessen, weder würkliche Hülfe zu leisten, noch eine bewaffnete Vermittelung zu übernehmen, so lange es nicht darin

von Dännemarks Zutritt, oder Beystand sicher wäre. Es könne seine ohnehin etwas erschöpfte Kräfte nicht brauchen, ohne für Schweden gesichert zu seyn, und eine zur See mächtige *alliirte* völlig auf seiner Seite zu haben. Wir selbst könnten ohne völlig *armirt* zu seyn, keinen wahren Einfluss haben: Schweden hätte darin den Vortheil, dergleichen Ausrüstungen mit Frankreichs Geldern zu machen, wodurch es seine Gleichheit mit uns herstellte: wir hätten die dringendste Ursache mit der grössten Vorsicht zu Werke zu gehen. Unsere Neutralität, die Verpflichtungen und die Vortheile derselben, die *critische* Lage von Engelland, die Gedenkungs Art von Preussen, Schweden und Russland, und die Nothwendigkeit mit dieser letzteren Macht immer in gleichen und verhältnissmässigen Schritten zu gehen, erfordere es, und keine Macht könne von Uns eine übereilte Entschliessung, die nicht durch wahre Vortheile für Dännemark gerechtfertiget wäre, erwarten.

Der Gesandte, so voller Aufmerksamkeit war, mir fast in allem beystimte, und sich des freundschaftlichsten Tones befliss, äusserte sich dahin, dass er von allem den getreuesten Bericht erstatten wollte, aber auch schon jezo über sich nehmen könnte, dahin zu äusseren, dass England keine Zurüstung von Uns verlangen würde, ohne die kosten derselben zu sichern (?), und dass es sehr bereit wäre uns hinreichende *Subsidien* zu geben. Ich erwiederte hierauf, dass ich mich jezo nicht darauf einlassen könne. Sein Hof wäre nun im Stande gesetzt, zu beurtheilen was es für Anträge machen könne, und in wie ferne sie annehmlich seyn würden. Ich könne und müsse selber voraus sehen, dass in denselben auch von Tragung sämmtlicher Unkosten die Rede seyn würde, man behälte sich aber hier die Freyheit vor, ohne nur die geringste Verbindlichkeit anzuziehen, dieselben als dann nach ihrem Inhalt und nach der Lage der Sache zu beurtheilen.

Dieser abgestattete Bericht berechtiget mich Ew. Königl. (Maj.) unterthänigst anzugehen, alles was darin bisher geschehen, so wie auch meine auf Dero Befehl gethane mündliche Äus-

serung, mit dem allergnädigsten schriftlichen Beyfalle zu vorsehen, und mich dadurch in dem Stande zu setzen, nach diesen vorläuffig festgesetzten Planen, alle künftige Maassregel vorzurichten.

Coppenh. d. 14 Januar 1780. allerunterthänigst

A. P. Bernstorff.

I Margen er skrevet: approbirt

Christian Rex.

Naar England her havde givet det Udseende af, at dets Opfordring til Danmark ikke stod i Forbindelse med noget Forslag til en anden Magt, var det blot en Høflighedsform. Den engelske Regering kunde ikke være uvidende om, hvor pirrelig den danske Regering og særlig Bernstorff var ligeoverfor, hvad der kunde tyde paa, at man ansaae Danmark for afhængigt af Rusland, og den valgte derfor denne Form som et Vidnesbyrd om den Selvstændighed, den tiltroede den danske Regering.[1] Det kunde aldrig falde England ind at ville skjule sin Forhandling med Rusland for denne, saaledes som ogsaa Bernstorffs næste Beretning viser.

Forøvrigt var det danske Svar meget forsigtigt. Danmark vil endnu hævde sin Neutralitet; i det Mindste vil det ikke binde sig saaledes, at det kunde blive nødt til imod sin Villie at tage Deel i de daværende Stridigheder. Det er, som om den danske Regering nærmest tænkte sig i Forening med Rusland at optræde som væbnede Mæglere i Striden; men naar England til Vederlag skulde give Subsidier til Udrustning af Skibe, er det vanskeligt at see, hvorledes en saadan Mægling kunde forenes med en virkelig Neutralitet. Det Hele er aabenbart stillet paa Skruer

[1]) Smlign. Yttringerne S. 71.

... bestemtere, og imid-
... at optage Kravet, paa at
... og man opstiller naturligviis
... meget stærkere, end man i Vir-
... den var.[1])
... engelske Regering opfattede dette Svar
... Regering, og hvorledes Eden fortsatte For-
... sees af efterfølgende Beretning, Bernstorff
...

Allerunterthänigster Bericht.

Nachdehm der hier *subsistirende* Englische Gesandte Seinem Hofe von derjenigen Antwort Bericht erstattet hat, welche ich Ihm vermöge der von Ew. *Maj.* am 14. *Jan.* dieses Jahres genehmigten Entschliessung gegeben hatte, so hat er den Auftrag erhalten, sich weiter einzulassen und sich in einer *ministerialischen Conferentz* folgender maassen gegen mich geäussert. Die König, sein herr, erkenne mit der freundschaftlichsten Dankbahrkeit die offene und vertrauliche Art mit welcher ihm Dännemark geantwortet: und Ihre Sprache würde dasselbe Gepräge haben. Sie sahen den Nutzen eines neuen *Tractats* volkommen ein, würden auch gar keine Schwierigkeiten machen, in Unterhandlungen darüber zu treten, denselben auch für beyde *Nationen* sichrer, vortheilhafter, und den gegenwärtigen Zeiten angemessener zu machen. Sie wären auch überzeugt, dass man bald und ohne Mühe über die Punkte, worüber bisher Zweifel gewesen, übereinkommen würde. Doch müssten sie wiederhohlen, dass es allezeit Ihr, Uns auch nicht verborgene Absicht gewesen wäre, einen solchen *Tractat* zu machen, der zugleich ein *Commertz* und *Allientz Tractat* sey, und sich dergestalt auf die gegenwärtige Lage der Sachen und Umstände bezöge, dass diese eigentlich den *Casum Foederis* ausmachten. Ihr Wunsch bestehe hauptsächlich darinnen eine

[1]) Smlign. Bernstorffs Udtalelser derom S. 45—46.

Alliants zwischen Dännemark, Russland und Engelland ꜝ zu bringen, welche jezo fähig wäre, das Gleichge- *Europa* zu erhalten, und das Bourbonsche Haus zu ˡlige Friedensbedingungen einzugehen. Dass sie ᵕland nicht trennten, auch zu *Petersburg* gleiche ᵕ als in Copp: gethan, den Antrag aber nicht verbunden ·atten, um auch dadurch an Dännemark ein Zeichen ihrer Achtung zu geben. Sie wären überzeugt, dass eine solche *Tripel Alliantz* völlig hinreichend seye, den gesuchten Zweck zu erhalten, dass es aber freylich ungewiss bleibe, wie gross die Nothwendigkeit Ernst zu gebrauchen seyn würde; dieses setze eine Ausrüstung zur See voraus (und würde es schon sehr entscheidend seyn, wenn jede Macht ohngefähr 12 Schiffe von der *Linie*, mit den zuhörigen *Fregatten* in Bereitschaft hätte), und hätte er der Gesandte den Befehl zu erklären, dass England bereit seye, alle Kosten zur ersten und folgenden Ausrüstung, ohne Einschränkung zu tragen.

Der Gesandte fügte noch hinzu, dass Russland bishero keine entscheidende Antwort an Engellaud gegeben, dass mann allso deshalben noch in Ungewissheit wäre, und vieles daher bey der Unzertrennlichkeit des Plans noch in Ungewissheit bleiben müsste. Es bleibe ihm allso nur noch übrig Uns auf Befehl seines Hofes die freundschaftliche Frage vorzulegen, ob wir, falls Russland sich nicht geneigt erklären sollte, willig wären, das Unserige dazu beyzutragen, die Meynung dieses Hofes umzustimmen, und es zu reifere, und ihrem und unserem *Interesse* mehr gemässere Entschliessungen zu bringen.

Wiewohl sich diese Äusserungen von seiten Engellands nicht sehr von den Absichten die Ew. *Maj.* genehmiget haben, entfernen, so habe ich doch meine Antworten, auf das Versprechen meinen Bericht davon so bald als möglich abzustatten, auf die Bemühung, einige in unsern vorigen Unterredungen behauptete Sätze noch in ein helleres Licht zu setzen, und auf die allgemeine Bemerkung einschränken müssen, das es mir beynahe unmöglich vorkäme Ihre letzte Frage zu be-

antworten, ehe Uns Engelland selber von der in Russland erhaltenen Antwort und von den dieselbe begleitenden Umständen unterrichten würde.

Ich schmeichle mich dass Ihro *Maj.* dieses allergnädigst genehmigen, und auch zugleich billigen werde, dass ich keine schriftliche Versicherung der verschiedenen Anerbietungen gefordert, da dieses Gelegenheit zu der, noch wohl bedenklichen Forderung, auch eine schriftliche Antwort zu erhalten, geben würde.

Copp. d. 3. Märtz 1780. allerunterthänigst

A. P. Bernstorff.

Stillingen var hermed bleven langt klarere. Skjøndt England opsatte at svare paa Opfordringen til at indrømme det omstridte Princip om det neutrale Flags Ret til at beskytte fjendtligt Gods, udtalte det ganske klart, hvad det ønskede, Danmark skulde gaae ind paa, nemlig en Triple-alliance med det selv og Rusland, og at *casus foederis* skulde betragtes som foreliggende, med andre Ord, at Danmark skulde være beredt til, hvis de Bourbonske Magter ikke gik ind paa billige Fredsvilkaar, da at tage aktiv Deel i Krigen. Derimod fremstillede England Forholdet til Rusland unægtelig meget gunstigere, end det var, ved de temmelig ubestemte Ord, at Rusland endnu ikke havde givet noget afgjørende Svar. Men det er ret charakteristisk, naar der dertil føies det Spørgsmaal til Danmark, om det vil være tilbøieligt til, hvis Rusland viser sig uvilligt, da at bidrage til at omstemme det. England maa have følt sin Stillings Svaghed, naar det kom til en mindre Stat som Danmark med slige Anmodninger.

De Betragtninger, Bernstorff knyttede til de engelske Forslag vise, at han var tilbøielig til at gaae ind paa dem. Derimod synes det, som om Guldberg og den af ham

stærkt paavirkede Arveprinds Frederik have anseet det for at være altfor voveligt; i det Mindste bragte Bernstorffs Beretning Arveprindsen til at skrive efterfølgende Brev til Statsraadets Medlemmer.[1] Det er skrevet med Arveprindsens egen Haand, men efter Stilen at dømme utvivlsomt affattet af Guldberg.

Christb. d. 9. Mart. 1780.

Til Hr. Græv *Thott* og de øvrige Stats Ministre. Omendskiønt jeg finder, at det svar som Græv *Bernstorff* i sin allerunderdanigste Raport af 3 Mart. har foreslaget at gives til *Eden*, paa de af ham fra sit Hoff gjorte *propositioner*, kan for dette Øieblik være meget passende: saa kan jeg dog ikke andet, da disse *propositioner* ere af yderste Vigtighed for Kongen og Landet, end bede de samtlige Stats-Ministre at ville, saasnart mueligt, hver for sig affatte Deres meening over følgende Poster:

1) Kan en *Alliance* med Engelland midt i denne Stats Krig og en *Alliance*, som setter, at *Casus Foederis* nu er, være at tilraade?

2) Kan *Subsidier* til 12 skibes udrustning være klækkelig for alt det tab, som handelen ved saadan Deeltagelse ville lide, og for alle de omkostninger, som Udrustninger mod Sverrig og til *Convoier* og til Vore Vestindiske Øers sikkerhed ville fordre?

3) Kan Danmark, ved at stille sig gunstig for Engeland, med grund udsette sig for Ruslands Mistillid, *Preussens* Misfornøielse, Spaniens og Frankrigs Had og Nord-Amerikas Fiendtlighed?

4) Er det for Engelland, eller er det for Dannemark, naar vi i det nærværende Tilfælde ville søge paa nogen Maade at

---

[1] Disse vare dengang Thott, Schack Rathlou, Eichstedt og Bernstorff.

overtale Rusland til at tage Engelsk Parti, NB saafremt vi og skulle træde dertil, da Rusland har derved intet at vove, men vi alt?

Det er disse Posters bedømmelse, som engang for alle maae gjøre vor Plan vis, og bestemme, hvad man for Guds Ansigt skal tilraade Kongen i disse betydelige omstændigheder at følge.

To af Stats-Ministrene har af mine skriftlige Tanker seet min meening; de ville nu alle og give Deres, paa det en vis beslutning kan tages og den lyksalige Enighed ogsaa heri herske i vore Beraadslagninger. Jeg er iøvrigt

Deres ganske bevaagne *Friderich.*

Da Sagen kom til Bernstorff, saae han let den Opposition, der traadte frem imod ham selv i Arveprindsens Brev; han følte sig endog temmelig saaret ved det 4de Punkt i Brevet, og han affattede derfor følgende omstændelige Betænkning, der nærmere skulde motivere den Politik, han ansaae for den rette.

Ich sehe die von S. Königl. Hoheit denen Mitgliedern des Staats-Raths vorgelegten Fragen, als einen Wunsch und als eine gnädigst gegebene Gelegenheit an, die Grundsätze nach welchen Dännemark, in den gegenwärtigen äuserst critischen Zeiten, seine Lage und sein *Interesse* zu beurtheilen hat, zu sammlen, um dadurch auch für die Nachwelt einen Beweiss derjenigen Sorgfalt und Unpartheylichkeit abzulegen, womit jezo die wichtigsten Entschliessungen genommen und erwogen werden. Ich dürfte mir sonst wohl nicht erlauben, Sätze als unentschieden anzusehen, die Ihro *Majt* bereits gebilliget haben, oder Sachen als zweifelhaft zu beurtheilen, die bereits bey Gelegenheit des ersten Antrages von Engelland aus einander gesetzt und geprüfet worden, und damals auch nothwendig entschieden werden mussten, ehe die Erste zu gebende Antwort festgesetzt und mir vorgeschrieben werden konnte.

Die vorgelegten, und von Mir, nach meinen besten Einsichten, mit der vollkommensten Ehrfurcht zu beantwortenden Fragen, lassen sich auf folgende, die freylich die wichtigste von allen ist, zurückbringen: hat Dännemark ein natürliches *Interesse* und ein *System*, und wird dasselbe eingesehen und befolget? Bey meiner vorzüglichen Verpflichtung, mich mit diesem Gegenstande zu beschäftigen, und für die Ausführung der erhaltenen Befehle in diesem Fache zu stehen, fühle ich es sehr, wie wichtig für mich die Beantwortung, und wie einleuchtend gewiss es seye, dass, Dännemarks wahres *System* nach vieljährigem Nachdenken zu verkennen, oder nicht immer vor Augen zu haben, für mich, entweder den höchsten Grad der Unfähigkeit bezeichnete, oder gar Treulosigkeit wäre. Die Weissheit und Güte des Richters, die Kraft der Wahrheit, und die unabweichliche Standhaftigkeit, womit Dännemark bishero dieses, nicht etwa neu erfundenes, sondern seit Jahrhunderten bewährtes *System*, behauptet hat, benimmt mir indessen alle Bekümmerniss, und ich gehe ruhig zu der Erörterung über.

So lange kein verderblicher Geist der Eroberung die Haupttreibfeder eines Staates ist, so kann das wahre System desselben, welches Sicherheit und Wohlstand zur Hauptabsicht hat, nur durch die Kentniss seiner natürlichen Feinde und durch die Beschaffenheit seines zu seinem wohl unentbehrlichen handels bestimmt werden. So lange allso die an holstein angränzenden Provintzen, in den händen und in dem Besitz solcher geringeren Mächte seyn werden, die sich mit Dännemark weder vergleichen noch messen können, hat Dännemark keinen natürlichen Feind als Schweden; dieser ist es, und allezeit würcksam und unversöhnlich. Hieraus folgt dass Schwedens natürliche Feinde, auch Dännemarks natürliche Freunde sind. Dieses sind Russland und Engelland: jenes wegen seiner in dieser Absicht Dännemarks gleichen lage und des unauslöschlichen Andenkens der alten Zwistigkeiten, und dieses wegen Schwedens Abhängigkeit von Frankreich, die alle wahre *Neutralitet*

ausschlieset, und in Gedanken und nach politisch richtigen Begriffen, keine Trennung dieser beyden Reiche zulässt.

Nichts in der Welt kann diese wahre Lage der Sache verrücken, weder persönliche Misshelligkeiten, noch ministerialische Irthümer. Jede Sache kann aus ihrem Gleise gebracht werden, allein dann ist es ein Fehler, der durch die Anhänglichkeit an denselben nur gröszer, und durch seine Folgen nur bedenklicher wird.

Wie ist aber die gegenwärtige Lage von Europa. Engelland, Dännemarks natürlicher Freund, geschwächt durch den Abfall seiner, mit ihm in offenbahrem Kriege begriffenen Colonien, von Frankreich und Spanien zugleich angegriffen, fürchtet nun der Uebermacht zu unterliegen, und sucht Hülffe bey Russland und Dännemark. Es findet sich durch seine eigene Schuld von Beystand entbloesst. Es hat seine freunde vernachlässigt und Sich seiner üeberwiegenden Macht zur See mit Stoltz und Uebermuth bedienet. Wir selbst haben Ursache genug gehabt zu wünschen es gedemüthiget zu sehen: ein unverzeihlicher Fehler aber würde es seyn, an die Stelle dieses Wunsches, denjenigen, es geschwächt zu sehen, zu setzen. die schritte, so Engelland gegen Uns gethan, beweisen schon, dass es gedemüthiget ist. Es bietet Uns ja eine solche Abänderung Unseres *Tractats* an, die allen künftigen Irrungen vorbeugen, und allso Dännemark die Fähigkeit verschaffen kann, sein wahres *System* in der Folge ohne kränkung befolgen zu können.

Engelland ist ohnstreitig in der grössten Gefahr, äusserst geschwächt zu werden. Einige seit kurtzem zu seinem Vortheil ausgefallene Abwechselungen des krieges, sind zu wenig entscheidend um uns blenden oder täuschen zu können. Es ist sichtbahrlich entkräftet, hat seinen *Credit* beynahe erschöpfet, und verlieret ohnfehlbar sein Uebergewicht zur See, wenn *Nordamerica* die Unabhängigkeit erhält, und das *Bourbonsche* hauss seinen *Familien* Verbindungen treu bleibt. Dieses Uebergewicht zur See erhält aber hernach Frankreich, der wegen seiner un-

auflösclichen Verbindungen mit Schweden natürliche Feind von Dännemark: ein Reich das uns nicht fürchtet, weil wir ihm zu wenig schaden können, und das seit 150 und mehreren Jahren Dännemark ohnzählige mahl aufs empfindlichste gekränkt, meines Wissens aber niemals wesentlich genuzet hat. Soll nun Dännemark hiebey gleichgültig, und wenn es sich nicht ohne Kräfte und Auswege fühlet, gantz unthätig seyn? Wachsen Uns vielleicht durch die Unabhängigkeit von *America* solche Vortheile zu, die Uns wegen aller übrigen zu besorgenden Folgen schadlos halten könnten. Nein! gerade das Gegentheil. Es ist kein eintziger Staat von *Europa*, Engelland selber nicht ausgenommen, für den diese Unabhängigkeit so drohend und so nachtheilig ist, als für Dännemark: und es ist Pflicht für mich, die Hauptbeweise dieses von mir längst behaupteten Satzes anzuführen.

1) Jst es eine Unmöglichkeit für Dännemark seine Colonien, die als Zuckerinseln ein besonderer Gegenstand des Neides der Nordamericaner sind, gegen künftige Angriffe derselben zu vertheydigen.

2) Können wir verschiedene *producten* dieser Länder, als z. E. des Reisses, Tobacks und Indigo, nicht gänzlich entbehren, haben aber selber keine, die ihnen nützlich seyn könnten und zum Tausche dienlich wären: müssen sie also mit baarem Gelde oder mit Zucker bezahlen.

3) Sind sie in Ansehung aller unserer zur Ausfuhr dienlichen Wahren, fast ohne Ausnahme, unsere *Rivale:* Insonderheit was das Korn, das Holtz, und was noch bedenklicher ist, die Fischerey betrifft: Ja sie haben in Ansehung des Wallfisch- und *Cabliau*fangs wegen ihrer Lage solche natürliche Vortheile, dass so bald sie nicht mehr werden gezwungen seyn, diese Ihre Wahren nach Engelland zu führen, sondern nach alle Märkte und Häfen von *Europa* bringen können, sie Uns ohnfehlbar von denselben gänzlich ausschliessen werden. Der Aussicht nicht zu gedenken, dass sie einen eigenen handel nach Ostindien anfan-

gen und dadurch den vortheilhaftesten Absatz unserer daher geholten wahren endigen werden.

4) Wird durch ihre *directe* Farth nach den Häfen der Mittelländischen See, der handel mit den *producten* der an dem Ostsee belegenen Länder, dergestalt fallen, dass der Sundzoll so beträchtlich leiden wird, dass der Schade wohl vorausgesehen, aber gewiss nicht berechnet werden kann.

Diese Betrachtungen führen mich auf die zweyte *Basis* unseres *Systems*, nemlich auf Unsere Vortheile im Handel, die nach den gegenwärtigen Verhältnissen von *Europa* von den politischen Verbindungen nicht mehr getrennt werden können. Das Resultat, welches wohl von keinem handlungskundigen bestritten werden wird, ist dieses, das Grossbritannien das einzige Land ist, mit welchem Wir einen bedeutenden wortheilhaften Verkehr und die *Balance* für uns haben, mit Frankreich hingegen diese dergestalt gegen uns ist, dass es zu einer nothwendigen Absicht aller unserer inneren Einrichtungen werden muss, das Verkehr mit diesem Reiche zu verringern, mit jenem aber zu vermehren und zu begünstigen. Norwegen verkauft alle seine *producten* nach England: sein Wohlstand ist allso mit dem Wohlstande dieses Landes auf genaueste verbunden: dass aber die Ausfuhr von *Norwegen* die Handels *Balance* an Dännemark allein unterstütze, ist zu bekannt um eines Beweises zu bedürfen.

Alle Gründe der inneren und aüsseren Politik von Dännemark kommen allso zusammen, den, seit so langer Zeit von allen wahren und einsichtsvollen *Patrioten* angenommenen Satz, dass das *Interesse* und sogleich das *System* von England und Dännemark nicht zu trennen sind, zu beweisen und zu bestätigen. Könnte man die Stimme der längst verewigten weisesten dänischen Statsmänner hören, man würde sie gewiss zu der Frage vereiniget finden, warum hat Dännemark so lange angestanden seinen eigenen nicht zu verkennenden Grund-Sätzen gemäss zu handeln, warum will es zögern biss sein natürlicher

Freund erschöpft und die Gefahr nahe ist die so ihm helffen sollten, mit sich ins Unglück zu ziehen ohne selbst gerettet werden zu können. Auch hier ist eine Rechtfertigung nöthig. Engellands eigenes, wieder alle Klugheit lauffendes Betragen ist Schuld daran. Sein Stoltz und seine Kälte stiess alle seine Freunde zurück. Es beleidigte Uns und alle *neutrale* Mächte, verabsäumte Russland, und lehrte durch sein Beyspiel, wie gefährlich es seye, persönliche Leidenschaften an die Stelle einer gesunden Staatsklugheit zu setzen; dieser Schwindel ist vergangen: es erkläret sich nunmehr bereit, Uns alle von seinem Willen abhängende Beweise einer veränderten Denkungsart zu geben, und Wir befinden Uns also wieder in einer Lage, wo keine zufällige Ursachen uns abhalten können, das wahre *System* von Dännemark zu befolgen, und das zu einer Zeit, wo Engellands Untergang durch einen von gewafneten Freunden zu ermittelnden Frieden noch wermieden werden kann. Mann scheint zu London keinen Einwurf mehr zu scheuen, als dass es zu spät seye Engelland zu retten. Es suchet demselben sorgfältig zu begegnen. Es spricht aus dieser Ursache niemals von seiner Gefahr ohne zugleich von seinen noch übrigen Kräften zu reden: es macht darum wegen der Grösse der allenfalls von ihm zu gebenden Hülfsgeldern nicht die geringste Schwierigkeit, es behauptet darum so zuversichtlich, dass eine *Triple-Alliantz* mit Russland und Dännemark ohnfehlbar den gehoften Endzwerk erreichen, und dazu nicht einmahl die grösste Anstrengung der Kräfte dieses Reiches erfordert werde.

Es ist meiner Einsicht nach, noch nicht möglich die Gewissheit vollkommen zu berechnen, mit welcher Engelland gerettet werden kann: sie wird erst nach dem Ausfall dieses Feldzuges, in welchem beyde Theile die grössten kräfte anwenden, mit zuverlässigkeit beurtheilet werden können. Nichts ist wichtiger als diese Zwischen-Zeit anzuwenden, uns zu allem zu bereiten, alle Wege zu öfnen, und Uns im Stande zu setzen, jeden Umstand zum Vortheil von Dännemark nutzen zu können. Wir

wissen noch nicht ob und wie weit wir Unseren Zweck erreichen können: worinnen derselbe aber bestehe, ist aus den ober erörterten Grundsätzen leicht zu folgern. Doch wird es mir erlaubt seyn, denselben, in Verbindung mit verschiedenen S. Königl. Hoheit und allen Staats *Ministern* völlig bekannten, hier aber, um nicht ins Weitläuftige zu fallen, bloss anzuführenden Absichten, stückweise auseinander zu setzen.

Unser Hauptzweck muss folgender seyn:

1) So viel als es unsere Sicherheit erlauben kann dazu beyzutragen, dass das Gleichgewicht von Europa nicht verrückt, Engelland allso nicht geschwächt, sondern in seinen politischen Verhältnissen und im Besitze seiner *Colonien* erhalten werde.

2) Allen Nutzen von der gegenwärtigen Lage der Sachen zu ziehen, um von Engelland alle mögliche Vortheile für Unsere Handlung, sichere Regeln für sein künftiges Betragen, hülfsgelder zur vermehrung unserer inneren Stärke, und zu Abtragung Unserer auswärtigen, Uns so sehr drückenden Schulden, und wo möglich die Abstehung seiner vermeintlichen Rechte auf *Crabben* Insel[1]) zu erhalten.

3) zu verhindern dass keine andere Macht, als unsere vertrautesten Alliirten, als Russland, die Vermittelung zwichen den kriegenden Staaten und den Haupt-Einfluss auf die Bedingungen des friedens erhalte.

Zugleich aber

4) vorzubeugen dass wir nicht von dieser Macht, als ein von Ihr abhängender Staat fortgerissen zu werden scheinen, und es aus dieser Ursache darauf anzulegen, die Ehre und den Nutzen der *Mediation*, wenn die Umstände es in der folge

---

[1]) En lille Ø i de vestindiske Farvande, som den danske Regering gjorde Fordring paa. Ogsaa Guldbergs Betænkning af 6te December 1780 om Danmarks Forhold til de fremmede Magter viser, at den danske Regering satte stor Priis paa at komme i Besiddelse af denne Ø.

uns anrathen können, mit Ihr zu theilen, und dadurch den Hauptvortheil zu erreichen, nach geendigtem kriege, mit vermehrter Würde, und mit erworbenen zuverlässigen Freunden und Bundesgenossen, Uns an denjenigen Platz gesetzt zu sehen, den Dännemarks Ehre und Sicherheit und der Ruhm Seiner jetzigen Beherrscher erfordere.

Je grösser ein Plan ist, je grössere sind auch allemahl die Schwierigkeiten. Diese müssen freylich gekannt und berechnet werden, allein wenn sie einmahl erwogen und kleiner als der Zweck selber befunden worden, nicht mehr gegen denselben angeführt werden. Es ist nicht möglich Antheil in den grossen an der Folge für Dännemark selbst entscheidenden Begebenheiten in *Europa* zu haben, ohne solche Maassregeln zu nehmen, die bedenklich werden könnten, wenn sie nicht mit der grössten Klugheit und Vorsicht behandelt würden, und es ist nicht möglich, allezeit und in jedem Augenblick, vollkommen ruhige Sicherheit mit ruhmvoller Thätigkeit zu verbinden.

Es kommt allso auf Beurtheilung der zu wählenden Mittel und Maassregeln an: diejenige welche nach der gegenwärtigen Lage der Sachen, zuerst, und bis vieles sich näher entwickelt, gewählet und festgesetzt werden könnten, sind folgende:

Als Mittel:

1) Mit Russland in näherer Erwägung der *Situation* von *Europa* zu treten, und dasselbe mit der grössten Behutsamkeit, bloss unter Vorstellung seines eigenen Vortheils, und seiner eigenen Ehre, in den schon selbst geäusserten Entschlüsse(n) zu bestärken, Engelland (nicht etwa grösser oder stärker zu machen, denn dieses haben wir gar keine Ursache zu wünschen sondern) nicht fallen zu lassen.

2) Engelland den Rath zu geben, jezo nicht Oesterreich zu suchen, sondern den König von Preussen, welcher vielleicht mehr aus personlichem Hass als aus *systematischen* Absichten demselben entgegen arbeitet, zu besänftigen.

Als Maasregeln und Grund Sätze:

a) Uns in keinem Stücke von Russland zu trennen, aber auch keine abhängige, sondern nur anständigere und wirksamere Rolle zu spielen.

b) Keinen Antrag von keiner Seite abzuweisen.

c) den freundschaftlichen Ton mit Engelland sorgfältig zu unterhalten, aber keine bestimmte Verbindlichkeiten eher einzugehen, als bis es entweder mit völliger Sicherheit oder mit dem wahrscheinlichst glücklichen Erfolge geschehen kann und wir alle gewünschte Vortheile erhalten haben.

Wir verbinden uns allso in diesem Augenblicke wo noch so viele Umstände unentschieden sind, zu nichts. Wir setzen Uns bloss mit Unseren natürlichen Freunden auf den Fuss, den dieses verhältniss erfordert, und verschaffen Uns die Möglichkeit, von jedem Umstande, von jeder Veränderung, ja fast von jeder wichtigen Begebenheit, so bald es das *Interesse* von Dännemark und die Ehre seines Beherrschers erfordert, einen ehrvollen, ruhmvollen und entscheidenden Gebrauch zu machen.

Nach diesen Vordersätzen glaube ich die vorgelegten Fragen, mit der Ihrer königl. hoheit schuldigen Ehrfurcht und Ergebenheit kurtz und leicht beantworten zu können: ohne verschiedene Nebenfragen deren Erörterung jezo nicht gefordert worden, zu berühren.

ad 1. Unser gegenwärtiger *Tractat* mit Engelland[1]) ist bereits ein sehr genauer *Allianta* und *Commertz Tractat*, der jetzige *Casus foederis* besteht in einer *Tripel Alliantz* zwichen Engelland, Russland und Dännemark, Engellands Fall, durch eine wirksame und gewafnete *Mediation* zu verhindern. Der Zweck ist von Dännemarks *Interesse* völlig unzertrennlich: denselben beständig vor Augen zu haben, ist allso Pflicht: wie weit derselbe aber erhalten werden kann, wird von den Umständen abhängen, und kann noch nicht entschieden werden.

---

[1]) Tractaten af 1670.

ad 2. Es ist bishero noch gar nicht von der wirklichen Bestimmung einiger *Summen* oder Festsetzung der hülfsgelder die Rede gewesen. Engelland hat sich nur erboten alle kosten zu tragen. Eine Zahl von 12 Krieges-Schiffen ist nur beyläuffig und in dem Verstande angeführt worden, wie Engelland glaube, dass eine Mediation die durch eine Flotte unterstüzet wurde, wozu Dännemark von seiner Seite etwa 12 Schiffe von der *Linie* hergäbe, ihren Zweck nicht verfehlen könne. Uebrigens da wir uns selbst bisher nur in allgemeinen Ausdrücken erkläret, und noch keine bestimmte Forderung gemacht haben, so konnte Engelland auch nur die Versicherung seiner Bereitwilligkeit überhaupt geben, und Uns allso weder durch seine Weigerung kränken, noch einen Versuch machen Uns durch seine Anerbietung zu täuschen.

ad 3. Der ganze Plan würde fehlerhaft seyn, wenn er Uns der Gefahr aussetzen konnte Russlands Vertrauen zu verlieren: er scheinet aber eher die vortheilhafteste und erwünschteste Gelegenheit an die Hand zu geben, dasselbe zu vermehren. In einem Augenbliche wo die kayserinn über Spanien aufgebracht ist, bey der bekannten Gesinnung derselben, und der nicht minder zuverlässigen Redlichkeit des Grafen *Panin*, darf ich dann die Bürgschaft wohl auf mich nehmen, und getraue mir dazu Entwürffe zu machen, die des Beyfalls von Ihrer Königlichen Hoheit nicht verfehlen werden.

Der König von Preussen achtet gewiss den Staat am höchsten, der seine wahren Vortheile am besten kennet und mit dem grössten Muth behauptet. Er verlangt es auch gewiss nicht von Uns, und hätte auch gar kein Recht es zu verlangen, dass Dännemarks wahres *Interesse* seinen mit den Unsrigen in gar keiner natürlichen Verbindung stehenden Absichten aufgeopfert würde: am allerwenigsten aber in einem Falle, wo Wir nichts ohne Russland thun werden, und wo, wenn auch alle Absichten die wir haben können, erhalten würden, die Erreichung derselben, mit dem Vortheile seiner Staaten auf keine Weise in Collision stehen.

ad 4. Da ich hoffen darf, dass diese Frage keinen Vorwurf enthält, so weiss ich sie kaum zu beantworten. Ist es wahr, dass Engellands Erhaltung von Dännemarks *Interesse* nicht getrennt werden kann, so ist es Pflicht für jeden aechten Patrioten, für jeden wahren Däne dazu nach Möglichkeit beyzutragen. Für Engelland sprechen, heisst alsdenn für Dännemark reden: und mein gantzes Herz empöret sich gegen den Gedanken, dass diese Verhältnisse verwechselt werden, und die reinsten Absichten, in jedem Falle, wo Dännemark ein gemeinschaftliches *Interesse* mit anderen Staaten hat, verdunkelt werden könnten. Doch diese Besorgnisse finden bey der gnädigsten Regierung nicht statt. Der Wunsch den Ihre Königliche Hoheit in so gnädigen Ausdrücken äussere, eine glückliche Einigkeit im Staats-Rathe befördert zu sehen, belebet alle meine Empfindungen, und wie könnte ich darann in einem Falle zweifeln, dessen Entscheidung auf die unumstösslichsten, fast noch nie bestrittenen Grundsätze beruhet, da ohnehin in den Berathschlagungen allezeit die feurigste Vaterlandsliebe herrscht, und da es die zuverlässige beruhigende hofnung eines Christen ist, dass Gott wohl überlegte und redliche Absichten und Entschliessungen segnen, und zum allgemeinen Besten lenken und bestimmen werde.

Coppenhagen d. 17 *Märtz* 1780.

unterthänigst
A. P. Bernstorff.

Man seer Bernstorff i denne Betænkning ikke blot som andre Steder i den Grad grebet af Frygt for „den utrættelige og uforsonlige Fjende Sverige", at denne Frygt danner det væsenlige Grundlag for hans politiske System; men man seer ham ogsaa som en meget vidtgaaende Tilhænger af Merkantilsystemet, der endnu dengang havde saa stor Indflydelse paa de fleste Staters Handelspolitik[1]. Baade

---

[1]) Om Bernstorffs Deeltagelse i det saakaldte Guldbergske Ministe-

i den ene og i den anden Retning udtaler han Grundsætninger og Spaadomme, som den senere Tid fuldstændig har underkjendt. Han er ingenlunde hævet over sin Tids Fordomme. Men ligesom man ikke kan miskjende den patriotiske Varme, der gaaer igjennem denne som igjennem Bernstorffs Betænkninger og Depecher i det Hele, saaledes kan man vel forstaae, at han i dette Øieblik var ivrig for en Tilslutning til England. Ikke blot krævede hans politiske System det konsequent; men han havde Grund til at haabe, at Danmark ved en saadan Optræden baade vilde vinde i politisk Anseelse og, hvad der var endnu vigtigere, vilde faae den engelske Regering til at gjøre Indrømmelser med Hensyn til den danske Skibsfart i Krigstid. Han følte sig saa meget mere tilbøielig til at nærme sig England, som han var forbittret paa Spanien. Den samme Vilkaarlighed, som dette Lands Regering havde viist imod russiske Skibe, var foruden imod andre neutrale Magters Handelsskibe ogsaa i høi Grad bleven viist imod danske og norske Skibe; 16 vare blevne opbragte i Løbet af 6 Uger. Ligesaa vilkaarlig som deres Opbringelse var, ligesaa utilbørlig var den Fremgangsmaade, der fulgtes imod dem ved de spanske Domstole; og Bernstorff havde baade ved Frankrigs og Ruslands Hjælp søgt at faae den spanske Regering til at gjøre en Ende herpaa[1]); men han tvivlede stærkt paa, at dette vilde føre til Noget; thi, som han siger i en Depeche til Schumacher af 4de Marts, det spanske Hofs Grundsætninger ere i den Grad forskjellige

riums uheldige Skridt for at fremme Handelen her i Landet see Nathansons Danmarks National- og Stats-Huusholdning (Udgave 1844) S. 399.

[1]) Bernstorffs Depeche til Schumacher af 4de Januar 1780.

fra, hvad alle andre Hoffer pleie at være enige om, at man ikke kan beregne, hvad det kan falde paa; man anerkjender ikke der Principer, som man alle andre Steder vilde rødme ved at drage i Tvivl.

Da Bernstorff indgav sin Betænkning om det engelske Allianceforslag, vidste han endnu ikke Andet om den russiske Regerings Holdning i Slutningen af Februarmaaned, end at Keiserinden var bleven opbragt paa Spanien, og han havde stedse hørt, at hun var personlig vel stemt imod England. Det var ikke underligt, om han i dette Øieblik ansaae det for muligt at faae Rusland til at optræde med større Kraft paa Englands Side, selv om Harris, som han vidste, for ikke længe siden havde faaet et Afslag. Vistnok havde Schumacher flere Gange omtalt[1]), at det russiske Hof stærkt ønskede de nordamerikanske Koloniers Uafhængighed, for at England ikke skulde have en altfor stor Overmagt; men deels troede Bernstorff ikke ret paa denne Meddelelse, da den russiske Handel efter hans Mening vilde lide overordentlig meget, hvis Amerika blev uafhængigt[2]), deels maatte selv Schumacher, der kun lidet var tilbøielig til at troe paa nogen Interesse hos den russiske Regering for England, udtale det som sin Overbeviisning, at den ikke ønskede dettes Fald, og at den, naar den saae det bragt til det Yderste, vilde gjøre Skridt til dets Redning[3]). Og selv om Bernstorff ikke, hvad han sikkert gjorde, havde anseet Schumachers Opfattelse af

[1]) Depeche af $\frac{13}{24}$ September 1779 og $\frac{\text{21de Januar}}{\text{1ste Februar}}$ 1780.

[2]) Depeche til Schumacher af 2den November 1779.

[3]) Depeche af $\frac{14}{25}$ Januar 1780.

Forholdene for at være noget eensidig, laae det da ikke nær at tænke sig, at et personligt Lune hos Keiserinden, paavirket af Potemkin og under Indtrykket af Spaniens Overgreb, kunde bringe hende til at erklære sig for England? Kunde man være vis paa, at den Schumacherske Anskuelse om, at det til Syvende og sidst vilde komme an paa Panin, var den rigtige? Det var allerede nu klart af Schumachers Depecher, at denne havde fattet en overordentlig Høiagtelse for Panin, hvem han ansaae for Ruslands eneste store Mand, og at den preussiske Gesandt Goertz, der ivrig modarbeidede de engelske Interesser i Petersborg, var den af de fremmede Diplomater, som han satte høiest og meest havde Samkvem med. Laae det ikke nær at tænke sig, at hans Synsmaade var stærkt paavirket af dem? I ethvert Tilfælde var der ingen Grund til at opgive Tanken om Muligheden af en nøie Tilslutning fra Ruslands Side til England, og Bernstorff gjorde det Lidet, han formaaede, for at fremme en saadan, ved at lade Schumacher fremhæve for den russiske Regering, at England var dens naturlige Allierede, at det for Øieblikket var svagere end sine Modstandere paa Havet, at Rusland, selv om det nu afviste Englands Forslag til en Alliance, dog burde holde sig den Mulighed aaben, at kunne træde hjælpende til, inden England sank altfor dybt; kun derved kunde Rusland spille en glimrende Rolle, der svarede til dets Interesser; det vilde være urimeligt at frygte for, at hvis det sluttede sig til England, skulde Frankrig kaste sig i Armene paa Østerrig og en almindelig Krig blive Følgen, thi Englands Fald laae ikke i Østerrigs Interesse[1]). Schumacher søgte at efterkomme Bernstorffs Ønsker; men det

[1]) Depeche til Schumacher af 18de Januar.

Svar, som Panin altid gav ham paa slige Forestillinger, var, at ganske sikkert var det i hele Europas Interesse, at England ikke blev knuust, men at Muligheden deraf endnu var fjern. Imidlertid fik han dog det Indtryk af den russiske Regerings Svar til Harris, som han havde faaet Lov til at læse, men uden at maatte tage en Afskrift af det, at trods Afslaget holdt Rusland sig en Udvei aaben til at blande sig i Sagerne, naar det engelske Hof gav det Leilighed dertil[1]. Dette Svar syntes ikke at kunne tilintetgjøre Bernstorffs Forhaabninger; men naturligviis blev hans Plan stærkt rokket, da han fik Budskabet om Keiserindens Deklaration af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$.

11. Allerede inden Efterretningen om denne kom til Kjøbenhavn, havde Bernstorff faaet nys om en Plan til et væbnet Neutralitetsforbund, som den russiske Gesandt i Haag, Fyrst Gallitzin, var ivrig for at sætte i Værk. Hollands Stilling til England var paa denne Tid bleven vanskelig. Den engelske Regering havde vel i de nærmest foregaaende Aar viist Hollænderne en udpræget Forkjærlighed i Sammenligning med de andre neutrale Magter, da den havde haabet, at den i Henhold til tidligere Traktater kunde knytte dem til sig ved en Alliance. Men den havde forandret sin Fremgangsmaade, da den mærkede, at det fransksindede Parti i Holland havde Overvægten her. Den 31te December 1779 havde nogle engelske Krigsskibe begjæret at visitere en Deel hollandske Handelsskibe, der seilede under Konvoy; men da den Søofficeer, som havde Kommandoen over de konvoyerende Krigsskibe, nægtede dem det og ved Kanonskud vilde holde dem borte, var Konvoyen bleven opbragt og ført til engelske Havne. For-

[1]) Depeche af $\frac{4}{15}$ Februar.

holdet mellem de to Stater blev fra nu af meget spændt. Den engelske Regering erklærede, at da Republiken ikke vilde yde den Hjælp, som den traktatmæssig var forpligtet til at yde, vilde den heller ikke længere give de hollandske Handelsskibe noget Fortrin fremfor andre Staters. Fransk og spansk Eiendom skulde ikke mere betragtes som sikker under det hollandske Flag. Under denne Sagernes Stilling skriver Bernstorff den 14de Marts til Schumacher[1]), at han har faaet Efterretninger fra Haag, som han endnu ikke ganske kan forstaae. Fyrst Gallitzin havde nemlig henvendt sig til Statholderen, Storpensionairen og Hertug Ludvig af Brunsvig[2]), for at forestille dem, at Holland kun havde eet Middel til at bevare sin Existens og Uafhængighed, nemlig at slutte en defensiv Handelstraktat *(un traité de commerce défensif)* med de nordiske Stater, særlig Rusland og Danmark, da man ikke kunde regne Sverige med paa Grund af dets *„dépendance excessive de la France“*. Generalstaterne burde derfor henvende sig til de nævnte Stater for at opnaae denne Bistand, som skulde kunne udvides til, at deres Flaader forenede sig med den hollandske. Gallitzin havde endog sat sig i Forbindelse med Amsterdams Borgemestre; disse vare gaaede ind paa hans Plan og havde sendt to Deputerede til Haag for at virke derfor hos Prind-

---

[1]) Efter en Depeche fra denne af $\frac{\text{27de Marts}}{\text{7de April}}$ havde Harris viist ham et Brev fra den engelske Gesandt i Haag, der nøie stemmede med Bernstorffs Depeche. Kun var der her fremhævet, at det var efter flere Forhandlinger med den franske Gesandt, at Gallitzin gjorde sine Skridt.

[2]) Denne, der tidligere havde været Formynder for Statholderen, Vilhelm 5, udøvede ogsaa, efterat hans Formynderskab var endt i Aaret 1766, en overordentlig stor Indflydelse paa Regeringen. Statholderen havde ved en hemmelig Akt forpligtet sig til stedse at følge hans Raad og beskytte ham imod alle Angreb.

sen af Oranien og Generalstaterne. Sagen var ogsaa allerede bleven ordnet saaledes, at der forelaae et Forslag om en saadan Alliance fra Statholderen til den russiske Gesandt med Anmodning til ham om at meddele det til sit Hof, og en Coureer var afgaaet med Meddelelse derom til Petersborg. Bernstorff venter, at der med det Første vil komme et lignende Forslag til Kjøbenhavn og har hørt, at ogsaa Kongen af Preussen vil blive indbudt[1]). Han har endnu ikke kunnet komme paa det Rene med, hvorledes det hænger sammen med denne Plan; men han er tilbøielig til at troe, at Fyrst Gallitzin ikke har havt Befaling fra sit Hof til at handle, som han har gjort, men at han, maaskee uden at vide det, er et Redskab i Kongen af Preussens Haand[2]), at denne, som er Englands bittre Fjende, i Overeensstemmelse med Frankrig har sat Sagen i Gang, at det er et Skridt, som alene er rettet imod England, og at Preussen, som ikke selv har nogen Marine, vilde have den væsenlige Fordeel deraf. Han er overbeviist om, at England vil gjøre, hvad det kan, for at modarbeide det. — Aabenbart behagede denne Plan aldeles ikke Bernstorff, som heri saae et Forsøg, der vilde krydse hans egne Tanker om

[1]) Denne Bernstorffs Meddelelse er et tro Uddrag af Depecherne af 26de og 29de Februar og 27de Marts fra den danske Gesandt i Haag, St. Saphorin. Denne havde faaet Underretningen umiddelbart fra Fyrst Gallitzin, der havde talt i Fortrolighed til ham derom. Imidlertid blev Sagen ikke officielt fra hollandsk Side bragt paa Bane for St. Saphorin; kun Amsterdams første Borgemester talte under Haanden med ham derom. (Saphorins Depeche af 11te Marts.) Smlign hermed, hvad Zachrisson fortæller S. 48—49 om et Forslag i en lignende Retning fra Amsterdams første Borgemester til den svenske Chargé d'affaires Heidenstam. Den 3die April forelagde Gallitzin Keiserindens Deklaration af 28de Februar for den hollandske Regering.

[2]) Ogsaa i en Depeche til Dreyer af 21de Marts omtaler han, hvad her var skeet i Holland, som en preussisk Intrigue.

et Forbund til Fordeel for England. Om Gallitzin har handlet uden Ordre eller efter Tilskyndelse fra Panins Side, vil kun kunne afgjøres ved russiske Aktstykker; men man er stærkt fristet til at troe, at Bernstorff har Ret i den Tanke, at Preussen og Frankrig havde hjulpet ivrig til. Det bekræftes ogsaa ved en Yttring af den franske Udenrigsminister Vergennes til den svenske Gesandt i Paris Creutz om den russiske Deklaration af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$, der ved at blive Grundlaget for det store væbnede Neutralitetsforbund stemmede godt med dette Skridt fra Gallitzins Side. Han sagde nemlig: „*cette déclaration est l'ouvrage de mr. de Panin, et je l'y ai poussé par la Hollande et par des insinuations indirectes d'un autre côté*"[1]. Forøvrigt forlod den Coureer, som Gallitzin afsendte til Petersborg med Underretning om det hollandske Forslag, først Haag den 3die Marts og kunde ikke komme til Petersborg, førend efterat allerede Keiserindens Deklaration var udstedt. Selv om derfor de omtalte Forhandlinger i Holland have Interesse som tidligere end Beslutningerne i Petersborg, have de ikke havt anden praktisk Betydning end at have forberedt Stemningen i Holland paa Forbundet.

Den første Underretning om den russiske Regerings Beslutninger i Slutningen af Februar Maaned fik Bernstorff ved en Depeche fra Schumacher af $\frac{11}{22}$ Februar. Den fortalte om Keiserindens Vrede imod Spanien og, at hun uden Panins Vidende selv havde givet Ordre til at lade ruste 15 Linieskibe og 6 Fregatter. Harris, som i denne Tid stillede sig paa en meget fortrolig Fod med Schumacher og var glad over disse Rustninger, havde fortalt ham det, og Schumacher vovede ikke at tale derom til Panin. Endnu

---

[1]) Zachrisson l. l. Side 31, Note 1.

den $\frac{14}{25}$ Februar troer Schumacher ikke, at Panin veed Noget om Rustningerne; men han er dog ikke tilbøielig til at troe, at dette Skridt vil skaffe England nogen afgjørende Fordeel. Faa Dage efter, at Bernstorff havde modtaget denne Depeche, ankom der *„ordres de cabinet“* fra Petersborg til Sacken i Kjøbenhavn[1]), hvis Indhold denne meddeelte den danske Regering. De gik ud paa at undersøge, hvorvidt Danmark var stemt for at deeltage i fælles Skridt til at værne om den neutrale Handel og for at affatte en Deklaration derom til de krigførende Magter, som navnlig skulde tilsigte at fjerne al Usikkerhed med Hensyn til Fastsættelsen af, hvad der var Kontrebande. Nogle *„éclaircissements“*, som den russiske Regering lod følge med, viste, at det var Spaniens vilkaarlige Fremgangsmaade, der havde fremkaldt dette Skridt i Forbindelse med Rustninger fra Ruslands Side[2]). Naar Bernstorff sammenholdt disse Udtalelser med, hvad Schumacher havde fortalt ham om Rustningerne, kunde han ikke opfatte dem som tydende paa Fjendskab imod England[3]). Ja han havde endog ifølge en Depeche fra Schumacher[4]), som ankom samtidig med den russiske Note, Grund til at troe, at denne var bleven afsendt uden Panins Vidende[5]). Schumachers Meddelelse

[1]) Omtrent den 21de Marts; Koureren var afsendt fra Petersborg den 29de Februar.

[2]) Det har destoværre ikke været muligt hidtil at finde nogen Afskrift af denne Note i Udenrigsministeriets Archiv. Hvad her meddeles om den, er hentet fra Bernstorffs Depeche til Schumacher den 21de Marts.

[3]) Smlign Ordene i hans Depeche derom af 21de Marts til Kønemann, der dengang var Chargé d'affaires i Stockholm: *L'impératrice n'a pensée qu'à l'Espagne en prennant une résolution si decidée.*

[4]) Depeche af $\frac{\text{18de Februar}}{\text{29de Februar}}$.

[5]) En Depeche fra Schumacher af $\frac{3}{14}$ April indeholder følgende nærmere Udtalelse herom: *C'est en effet comme j'apprend avec certi-*

om, hvorledes den preussiske Gesandt Goertz havde truffet Panin i et saa slet Humør, at han ikke havde vovet at bringe Udrustningerne paa Bane, som han havde hørt tale om, og om den Ængstelse, hvori Goertz selv var, Alt dette kunde nok give Bernstorff Indtrykket af, at den engelske Indflydelse, støttet af Potemkin, i Øieblikket havde Overvægten ved Petersborger Hoffet. Men han saae klart, at det endnu var umuligt at danne sig en Forestilling om, hvad det hele Skridt tilsidst vilde føre til, da der rimeligviis vilde være stor Strid imellem de Styrende i selve Rusland, og England ligesaa ivrigt vilde søge at drage Fordeel deraf, som Preussen vilde stræbe efter at give det en imod England fjendtlig Retning. Schumacher skulde altsaa svare forsigtig, og i almindelige Talemaader, at den danske Regering ikke vilde holde sig udenfor en Samvirken

---

tude à l'insçu de mr. de Panin que les ordres de cabinet envoyés par ce premier courrier, dont V. Exc. fait mention (i Depechen af 24de Marts) *ont été expediés et n'ayant pas été communiqués en entier à ce Ministre (qui n'a eu que le temps de les accompagner de quelques lettres particulières de sa part pour les ministres) je ne suis pas surpris qu'ils ont été peu favorables à l'Espagne.*

Afsendelsen af disse ordres de cabinet af $\frac{18}{29}$ Februar er ikke omtalt i nogen tidligere Fremstilling af Neutralitetsforbundets Historie. Men det er aabenbart dem, som Harris hentyder til i sin Depeche af $\frac{\text{25de Februar}}{\text{7de Marts}}$ til Lord Stormont og endnu tydeligere i sit Brev af samme Dato til Eden i Kjøbenhavn. Hermann har misforstaaet ham (Gesch. des russ. Staates VI, 87). Da han ikke har lagt Mærke til, at den 28de Februar, som Datum for Keiserindens Deklaration, er regnet efter gammel Stiil, lader han Harris's Udtalelser i dette Brev angaae denne Deklaration. Han har derfor lagt en urigtig Betydning ind i Brevet, hvori man ingenlunde kan sige, at Harris udtaler nogen Ærgrelse. — Bernstorff siger i sin Depeche til Schumacher af 21de Marts, at lignende „ordres de cabinet“ ere afsendte til Stockholm og Berlin; men Zachrisson taler ikke herom. Indeholder det svenske Rigsarchiv virkelig Intet, der tyder derpaa?

i et saa ædelt og ophøiet Formaal som det af den russiske Regering angivne[1]. En Depeche fra Schumacher af $\frac{\text{25de Februar}}{\text{7de Marts}}$[2]) fortalte vistnok om, hvorledes Panin forstod at omstemme Keiserindens Sind, og at Ruslands Skridt vilde blive rettet i det Mindste ligesaa meget imod England som imod de bourbonske Stater; men paa den anden Side omtalte han ogsaa, hvorledes Panin var bange for, at hvis Spanien vedblev at vise Mangel paa Imødekommen, vilde Potemkin let kunne give Sagen en for England heldig Vending. Det kunde derfor endnu ikke være Bernstorff ganske klart, hvorledes Rusland tilsidst vilde stille sig. Nu var det, at den russiske Deklaration til de krigførende Magter af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$ den 26de Marts ankom til Kjøbenhavn for at meddeles det danske Hof i Forbindelse med en Opfordring til det om at gjøre Udkast til et Neutralitetsforbund, som kunde beskytte den neutrale Handel i det Hele og var bygget paa de Grundsætninger, der vare udtalte i Keiserindens Deklaration[3]. Med det Samme fulgte en Depeche fra Schumacher, hvori han gav et Referat af Panins Udtalelser til ham om, hvor naturligt det vilde være for Danmark at slutte sig til de af Rusland paatænkte Skridt. Det blev fremhævet, hvorledes den russiske Deklaration fuldstændig var bygget paa de Grundsætninger, Bernstorff havde udtalt i sit Forslag fra Efteraaret 1778.

---

[1]) Depeche af 21de Marts, sammenlign Depecherne til Schumacher af 24de og 28de Marts og Depecherne til Dreyer af 21de og 28de Marts.

[2]) Allerede Depechen af $\frac{\text{21de Februar}}{\text{3die Marts}}$ Nr. 2 tyder paa, at Panin havde vundet Indflydelse igjen.

[3]) Paa samme Tid sendtes lignende Opfordringer til Stockholm, Haag og Lissabon. Zachrisson omtaler S. 26 ff. de Forhandlinger, der fremkaldtes herved for Sveriges Vedkommende.

Og naar Sacken havde faaet Ordre til at foreslaae Danmark at slutte et Forbund, da meentes der et Forbund med næsten samme Formaal som det af Danmark i 1778 foreslaaede, og ligesom man ønskede at benytte de af Bernstorff dengang gjorte Forslag som Grundlag, saaledes vilde det staae ham frit for at gjøre yderligere Forslag, hvis han meente, der var Noget enten at tilføie eller at borttage; Panin, som havde den meest uindskrænkede Tillid til ham, vilde være usigelig glad ved at høre hans Udtalelser i den Henseende. Og da det var Panins Ønske, at hele Europa skulde blive overbeviist om den nøie Forbindelse, der herskede imellem Hofferne i Kjøbenhavn og Petersborg, vilde han være „*infiniment enchanté*“, hvis Danmarks og Ruslands Traktat kunde blive afsluttet førend nogen anden, for at tjene som Grundlag for den Ordning, man vilde træffe med de andre neutrale Magter, iblandt hvilke det vilde være af Vigtighed at tage Holland, Portugal og især Sverige med. Det danske og russiske Hof vilde have det i deres Magt at gjøre sig til „*les législateurs de l'Europe d'une façon dont meme la posterité la plus reculée se rappellera avec gratitude et reconnaissance*“.

Utvivlsomt havde Panin her gjort, hvad han formaaede, for at smigre den danske Regering. Intet kunde være en bedre Anbefaling for Deklarationen og Forslaget om et Neutralitetsforbund, end naar man kunde fremhæve den store Lighed, der var imellem dem og Bernstorffs eget tidligere Forslag. I Virkeligheden var der ogsaa en stor Lighed, forsaavidt den russiske Regering fuldstændig havde optaget de af Bernstorff opstillede folkeretlige Grundsætninger. Men dog kan man have Grund til at tvivle paa, om denne syntes om nu paa en Maade at faae sit eget Forslag til-

bage. Selv om han endnu ikke havde opgivet Haabet om, at det engelsksindede Parti tilsidst vilde faae Overmagten i Petersborg, saae han dog tydelig, at Forhaabningerne, om ved en væbnet dansk-russisk Mægling paa eengang at hjælpe England og skaffe Danmark vigtige Indrømmelser fra dettes Side, ved det russiske Forslag vilde blive betydelig mindre. Og omend dette, hvad Principerne angik, var ligt med hans eget, saa var der den store Forskjel, at det var bestemt til strax at omfatte alle vigtigere søfarende neutrale Stater, medens han selv havde foreslaaet et Forbund, der, i det Mindste i Begyndelsen, kun skulde omfatte Rusland og Danmark, Englands gamle Allierede. Man vilde efter det russiske Udkast ikke blot strax faae det fransksindede Sverige med, men ogsaa Lande, der laae Norden saa fjernt som Portugal og Holland, hvoraf det sidste ovenikjøbet med sin store Handel for Øieblikket stod i et meget spændt Forhold til England. Der synes hos adskillige danske Statsmænd ingen Tvivl at have været om, at den hele Plan stærkt nærmede sig til at være en Chimære. Schumacher kritiserer den skarpt[1]). Han mener, at medens Rusland og Danmark vilde kunne hjælpe hinanden meget ved et Forbund, vilde Sveriges, Hollands og Portugals Tiltræden, da ethvert af disse Lande havde sine særegne Interesser, svække det Hele, saaledes at det næsten vilde blive uden Betydning. Ideen, siger han, kan være smuk nok; men hvorledes vil man bilde sig ind, at Hollænderne f. Ex., hvilke Traktater de end sluttede, vilde tage Repressailler, fordi et portugisisk Skib var blevet opbragt af Spanierne, og sæt at Englænderne paa samme Tid bemægtige sig et hollandsk Skib, hvor skal man da først sende den

[1]) Depeche af $\frac{3}{14}$ Marts.

forenede Flaade hen. Hvor forbausende en Plan er det ikke, at Rusland, en Stat, som aldeles ingen Søhandel driver[1], og som maaskee sender 4 Skibe ud om Aaret, vil paatage sig at beskytte Hollændernes Handel, som have mere end 4,000 Skibe? Schumacher antager ogsaa, at Panin selv har indseet dette, men at det Skridt, han har gjort, var hans eneste Middel til at hindre Harris fra at trække Rusland ind i Krigen paa Englands Side[2]. Han mener forøvrigt, at man kan vædde 1000 imod 1 paa, at de russiske Skibe, efterat være blevne udrustede „*tellement quellement*“ ville blive liggende og raadne i Havnene. Ligesaa skarpt kritiserede Dreyer Forslaget[3], og hvad Bernstorff angaaer, da seer man ham i flere Henseender være misfornøiet med Ruslands Fremgangsmaade, man seer ham fremhæve Vanskeligheder, som Sagen medførte i sin Udførelse[4], og, hvad der er nok saa vigtigt, prøve paa efter Evne at give den en heldigere Vending.

Han indsaae imidlertid Nødvendigheden af, at den russiske Regering fik et imødekommende Svar. Allerede den 29de Marts afsendte han efter dens Ønske et Udkast til et væbnet Neutralitetsforbund, som her følger.

L'étroite et fidèle amitié, qui se trouve si heureusement établie entre Sa Majesté le Roi de Dannemarc et Sa Majesté L'Impératrice de Toutes les Russies ayant engagé L.L. M$^{\underline{\underline{tés}}}$ à

[1]) Man maa huske paa, at Rusland dengang ikke eiede Finland, og efter hvad dets Regering selv erklærede, var den russiske Skibsfart kun meget ringe (see S. 131—132).

[2]) Heller ikke Goertz mener (l. l. S. 38), at nogen Interesse for den neutrale Skibsfart havde Deel i dette Skridt.

[3]) Depeche af 4de April.

[4]) Stærkest maaskee i Depechen til Schumacher af 25de April; see ogsaa Depechen til Samme af 9de Mai.

réunir leurs soins pour pourvoir à la seureté souvent troublée du commerce et de la navigation de leurs sujets, et particulièrement convaincues de la necessité de défendre dans le moment actuel d'une guerre allumée entre plusieurs puissances de l'Europe, et de mettre à couvert leurs droits et leurs interêts, ont trouvé bon de faire la présente convention et de donner pour cet effet pleinpouvoir à . . . . . qui après s'être communiqué et avoir echangé leurs pleinpouvoirs tels qu'ils sont inserés à la fin du present acte, ont conclu le traité et arreté les conditions suivantes:

§ I.

LL. Mstés déclarent d'un commun accord, que c'est leur résolution sérieuse et sincère, de vouloir continuer à observer la neutralité la plus exacte entre les puissances belligérantes et à ordonner à leurs sujets sans exception et sous les peines les plus graves, de se conformer à cet égard à leurs intentions sans y donner la moindre atteinte de quelque manière ou sous quelque pretexte que ce soit.

§ II.

Mais autant que L.L. Mstés ont et auront toujours à coeur d'observer, et de faire observer ce qui est dit ci dessûs, autant croyent elles aussi de leur devoir, de défendre et de soutenir le commerce de leurs sujets et la liberté de leur navigation, et de ne pas souffrir que ceux qui n'ont aucune part à la guerre actuelle, se trouvent exposés aux inconvenients qui en resultent. Pour cet effet et pour y parvenir plus seurement, L.L. Mstés sont convenues de se lier par un traité actuel, d'unir leurs intreêts et de veiller chacune à ceux de l'autre comme aux siens propres, de faire par conséquent cause commune, et d'employer pour cet effet autant que le besoin l'exigera, toutes les forces de leurs empires et royeaumes, en commençant dès à présent de faire equipper et de mettre en état d'agir, une partie considérable de leurs flottes.

§ III.

Mais comme il est très nécessaire de fixer ce qu'on en-

tend par les droits des peuples neutres, fondés sur la liberté naturelle et sur le code primitif des nations, toujours avoué lorsqu' un interét particulier ne s'y est opposé et servant de base à la plupart des conventions conclues par les puissances actuellement en guerre, L.L. Mtés declarent et conviennent, qu' Elles n'étendent pas leurs prétensions au delà de celles, qui suivent:

1) que leur pavillon, et tout vaisseau et bâtiment armé en guerre, qui le porte, soit parfaitement respecté.

2) que les vaisseaux marchands de leurs sujets puissent naviguer librement de port en port et sur les côtes des nations en guerre.

3) que leur pavillon couvre les effêts appartenants aux sujets des nations en guerre, les seules marchandises de contrebande exceptées.

4) que rien ne soit compris sous le terme de contrebande, relativement aux sujets de Sa Mté le roi de Dannemarc, que ce qui est declaré comme telle dans ses traités actuellement subsistants avec la France et la Grande Bretagne, ce que Sa dite Majesté consent aussi à avouer comme telle vis à vis de toutes les autres puissances de l'Europe, et relativement aux sujets de Sa Mté Imple, ce qui est énoncé expressement comme telle dans ses traités avec la Grande Bretagne, ce que Sa Mté Imple adopte également comme une règle générale vis à vis de toute autre nation.

5) qu'on n'étend par un port bloqué, dont selon un usage universel l'entrée est défendue à tous les vaisseaux neutres, qu'un port, dans lequel un tel batiment ne peut entrer sans un danger évident, à cause des dispositions faites pour l'empêcher par des vaisseaux de guerre, stationnés de près, formant une attaque véritable et un blocus serieux et effectif.

6) que les vaisseaux neutres ne soient arretés que sur de justes causes et sur de soupçons évidents, qu'ils soient jugés sans retard, uniquement après leurs documents et après les reglements communiqués auparavant aux puissances neutres et

concertés avec elles, puisqu'il est évidemment juste, que les gouvernements des deux peuples conviennent entre eux des ordonnances qui doivent servir de règles à leurs sujets, que la procedure soit toujonrs uniforme, prompte et légale, et qu'on accorde des dedommagements suffisans à ceux qui ont fait des pertes, sans avoir été coupables.

§ IV.

L.L. M$^{\underline{\underline{tés}}}$ déclarent expressément, qu'elles ne prétendent point deroger par cette convention aux traités qui sont reconnus subsister entre elles et les puissances en guerre, qu'elles les regardent toujours comme obligatoires pour les parties interessées, qu'elles n'unissent réciproquement point leur cause relativement aux doutes ou aux differends, qui pourroient exister ou s'élever sur leurs interprétation, et qu'elles ne s'engagent réciproquement qu'à s'employer dans tous les cas de ce genre, à intervenir l'une pour l'autre d'une manière amicale, à concilier les différends, et à rapprocher les principes contestés, de ceux, qui ont été énoncés ci dessùs.

§ V.

L.L. M$^{\underline{\underline{tés}}}$ s'engagent egalement à avouer ces mêmes principes dans la suite du tems, vis à vis de toutes les puissances qui s'uniront avec elles pour les soutenir ou qui les reconnaitront et les adopteront pour la règle de leurs procedures, de leurs decisions, et de leurs démarches.

§ VI.

On convient aussi de part et d'autre de ne point prendre une part directe aux suites des différends entre les puissances qui pourroient accéder à la présente convention, et celles qui sont en guerre, nés avant la signature du présent traité, à moins que leur décision ne fixe les principes généraux, qui regleront finalement cette liberté de commerce et de la navigation, dont le soutien et la conservation fait l'objet de l'acte présent, ou qu'il s'agisse d'actes de violence continués, destinés à fonder un systême oppressif pour toutes les nations neutres de l'Europe en général.

§ VII.

S'il arrivoit malgré tous les soins les plus attentifs et les plus amicals employés par les deux puissances, et malgré l'observation de la neutralité la plus parfaite de leur part, que leurs sujets souffrissent préjudice ou dommage par les vaisseaux de guerre ou par les armateurs de quelque autre puissance, de quelque manière que ce fut, que le fait fut averé et manifestement contraire contre les traités, le droit des gens et les principes ci-dessûs énoncés, alors L.L. M^{tés} demanderont incessamment et de concert, sans jamais séparer leurs interêts et ceux de leurs sujets, une satisfaction entière et un dédommagement en plein des abus, au souverain de la nation, dont ils auront à se plaindre, et uniront leurs représentations, qui seront toujours conformes à leur amitié pour ces puissances et à leur désir de vivre avec elles dans la meilleurè intelligence, mais d'ailleurs remplies de force et de dignité.

§ VIII.

L.L. M^{tés} ne doutent aucunement de l'effet de ces démarches dans chaque cas particulier. Seures de suivre toujours les lois de l'équité la plus parfaite, decidées à n'insister sur leurs droits même les plus evidents qu' avec cette modération qui caractérise tous leurs procedés, elles ne peuvent que se flatter d'un retour conforme à leurs voeux; elles attendront aussi un tems entièrement suffisant, que la satisfaction qu'elles seront dans le cas de demander, leur soit donnée, mais si on la leur refusoit, elles ne balanceront plus à procurer par la voye des répressailles (qu'on n'étendra cependant jamais au délà de leur objet) ou de telle manière que les circonstances pourront l'exiger dans toutes les mers de l'Europe, la seule Baltique exceptée, à Elles et à leurs sujets, la justice qui leur est due, et aucune des parties contractantes ne sera en droit de refuser à l'autre une jonction et union entière d'interêts, des vues, et d'efforts pour obtenir le but proposé.

§ IX.

L.L. M^{tés} conviennent outre cela de continuer à veiller à

la seureté entière de la mer Baltique, et de maintenir aussi la tranquilité de la mer du Nord, autant que les circonstances et l'interêt de leurs états le rendront nécessaire.

§ X.

S'il arrivoit que l'une ou l'autre des deux puissances, ou toutes les deux ensemble, à l'occasion ou en haine de la présente convention, ou pour quelque cause qui y eut rapport, fut inquietée, molestée ou attaquée, il a été également convenu que les deux puissances feront cause commune pour se défendre réciproquement, et pour travailler et agir de concert à se procurer une pleine et entière satisfaction.

§ XI.

Ce traité subsistera dans toute sa force et vigueur jusques à ce que la paix ait mis fin à tous les differends actuels subsistants entre les puissances de l'Europe, ou que les circonstances du tems et des affaires exigeront ou donneront lieu à d'autres arrangements plus conformes au but qu'on se propose.

§ XII.

Dèsque cette convention sera ratifiée et que l'échange en aura été faite, les hautes parties contractantes prendront soin de la communiquer de bonne foi et conjointement, et d'un commun accord, par leurs ministres accredités aux cours etrangères, et nommément à celles qui sont actuellement en guerre, en y joignant les protestations et les asseurances de la plus parfaite neutralité, et en leur faisant connoitre, combien L.L. Mtés attendoient et se promettoient de leur amitié et de leur esprit de justice, qu'elles reconnoitroient l'équité et l'intention pacifique de cette convention, et donneroient à tous leurs officiers et commandants de leurs vaisseaux de guerre, ainsi qu'à leurs armateurs des ordres et des instructions en conséquence.

§ XIII.

Le but et l'objet principal de cette convention étant d'asseurer la liberté générale du commerce et de la navigation, L.L. Mtés conviennent et s'engagent d'avance de consentir que

d'autres puissances également neutres y accèdent, en partageant les principes, ainsi que toutes les obligations et les avantages.

§ XIV.

La ratification de ce traité et son echange doit être faite dans 4 semaines, ou plutôt si faire se peut, après le jour qui sera marqué et indiqué dans la suite.

Ainsi fait et conclu en vertu de nos pleinpouvoirs respectifs, et confirmé par la signature de nos noms. En Foi de quoi nous avons signé et apposé le cachet de nos armes.

Articles secrets et séparés.

§ I.

L.L. M^{tés} conviennent de mettre dès à present un nombre considérable de leurs vaisseaux de guerre en état de mettre à la voile, pour agir ou le besoin l'exigera: et de les entretenir dans le même état, aussi long tems que la guerre durera entre les puissances belligérantes. Sa Ms^{té} Imp^{le} fixe pour cet effet le nombre à 15 vaisseaux de ligne et 4 frégattes, et Sa M^{sté} Danoise à 10 vaisseaux de ligne et 4 frégattes.

§ II.

L.L. M^{stés} s'engagent cependant réciproquement d'augmenter cette force dans la même proportion qu'elle vient d'être fixée ci-dessus, aussi tôt que les circonstances l'exigeroient, ou qu'on aura une force plus redoutable à combattre, ou que les autres puissances neutres refusassent d'accéder à la même mesure.

§ III.

La situation des lieux rendant le terme très court, ou les flottes de Sa M^{sté} Imp^{le} peuvent agir hors de la Baltique, lorsque la durée de la campagne doit être calculée sur la nécessité de rentrer de bonne heure dans les ports de sa domination, ou sur la seureté retardée dans le printems. Dans cette considération et pour ne pas donner lieu par là à des plans et à des entreprises nuisibles de la part des ennemis communs, Sa M^{sté} Imp^{le} s'engage de faire hiverner, aussi sou-

vent que le cas de faire agir ses flottes existe, ou qu'il puisse se supposer comme très prochain, une partie considérable de ses vaisseaux, à Copenhague, pour que rien n'arrête la jonction dans les moments ou l'utilité commune l'exigera. Sa M$^{\underline{\underline{té}}}$ Danoise s'engage de son coté de faire tous les arrangements nécessaires pour que ces vaisseaux et leurs equipages puissent être soignés ici comme les siens propres.

§ IV.

Ou convient de part et d'autre de s'entendre aussi tôt que le cas d'une jonction des escadres existera, de tout ce qui regardera le commandement à son tour, ainsi que les instructions communes et toutes les formes qui en dependent. L'amitié et l'union la plus intime guidéra ces arrangements et Sa M$^{\underline{\underline{té}}}$ Danoise consent d'avance avec plaisir, que le tour commence par l'amiral de la Russie et que le premier commandement lui soit dévolu.

§ V.

L.L. M$^{\underline{\underline{tés}}}$ conviennent d'inviter les autres puissances neutres et nommément la Hollande, la Suède et le Portugal d'accéder à la presente convention, et comme l'utilité de cette accession est évidente, elles ordonneront leurs ministres accrédités dans ces cours d'employer tous leurs soins et tous les moyens possibles pour les y engager. Ces articles separés et secrets seront censés et regardés comme faisant partie de la convention même et seront signés et changés de la même manière, en foi de qvoi nous soussignés en vertû de nos pleinpouvoirs ont signé et apposé les cachets de nos armes comme ci dessûs.

Som tidligere er omtalt, havde Bernstorff dengang endnu ikke opgivet Haabet om, at den engelske Indflydelse vilde faae Overhaand ved Petersborger-Hoffet, og klog Politik bød saa hurtig som muligt at indsende et Forslag til Rusland; maaskee kunde han ved den Form, han gav det, bidrage til at stemme den russiske Regering i den Retning, han ønskede, inden der gjorde sig Indflydelser gjældende fra andre

Sider. Hvor naturlig en saadan Tanke var, kan man see af en Depeche fra Schumacher af $\frac{3}{14}$ Marts, hvori denne fremhæver, at alle Panins Samtaler vise, at han ønsker en nærmere Sammenslutning med Danmark end med de andre Magter. Schumacher opfordrer derfor Bernstorff til at skynde sig med Svaret, han vil da have Leilighed til at forme Traktaten efter eget Ønske og paavise de Vanskeligheder, *„qu'une démarche trop étendue et trop générale“* kunde volde. Men uheldigviis blev Coureren, som afsendtes med det danske Svar, forsinket paa Veien. Han kom først til Petersborg dermed omtrent i Midten af Mai, og den Indflydelse, som den danske Regering herigjennem havde haabet at kunne udøve, medens der endnu var Leilighed dertil, fik ingen Betydning. Det var saa langt fra, at Danmark og Rusland i denne Tid kom hinanden nærmere, at tvertimod Forholdet i flere Henseender blev spændt.

Et Punkt, hvori Bernstorff strax var misfornøiet med den russiske Regering, var af formel Natur, nemlig med Hensyn til Bekjendtgjørelsen af Deklarationen af $\frac{\text{28de Februar}}{\text{10de Marts}}$. Det var ikke blevet sagt den danske Regering med tydelige Ord, om denne Deklaration var sendt til London, Paris og Madrid, eller om man blot havde meddeelt den til de neutrale Magter, i den Tanke, først at bekjendtgjøre den for de krigførende Stater, naar Forbundet var blevet sluttet. Sacken var ikke istand til at give en bestemt Oplysning derom[1]). Men Bernstorff havde Grund til at troe, at den virkelig var afgivet, og han ansaae det i saa Fald for at være et urigtigt Skridt fra Ruslands Side, da Deklarationen kun vilde faae Betydning ved Neutralitetsforbundets Dannelse, og den derfor

[1]) Depeche til Schumacher af 31te Marts Nr. 1.

ikke burde bekjendtgjøres, førend Forbundet var dannet; Danmark kunde ikke indlade sig paa at udstede en saadan Erklæring, blandt Andet fordi det var forskjellig stillet til de forskjellige krigførende Magter. Det havde Handelstraktater med England og Frankrig, men ingen med Spanien; og medens Frankrig anerkjendte de Grundsætninger, Danmark opstillede med Hensyn til den neutrale Skibsfart, og England gjorde det enkelte af dem stridige, saa krænkede Spanien dem alle[1]). Derfor havde han ogsaa i en Note, som blev overrakt Sacken d. 26de Marts[2]), bedt den russiske Regjering, naar den udstedte Deklarationen, da at sætte deri *„que c'est de concert avec le Dannemarc, autant que ses traités subsistants avec les puissances belligérantes peuvent le permettre.“* I April fik han Vished om, at Deklarationen virkelig var afgivet[3]). Man tager næppe Feil i at antage, at Bernstorff ikke blot misbilligede dette Skridt, fordi han fandt det uhensigtmæssigt, men væsenlig, fordi Rusland her havde handlet alene, fordi det vilde have Æren af at opstille Grundsætninger, som kun kunde faae Gyldighed, ved at de andre søfarende Stater sluttede sig til dem. Ligesom den svenske Regering fandt Tonen i Deklarationen hovmodig[4]), saaledes fandt Bernstorff sikkert det hele Skridt fra Ruslands Side anmassende[5]).

Fremdeles var det Bernstorff i høi Grad ubehageligt, jo mere han fik sikker Underretning om, at det

---

[1]) Depeche til Schumacher af 31te Marts Nr. 2.
[2]) Om denne Note see nærmere S. 113.
[3]) Depeche til Schumacher af 8de April.
[4]) Zachrisson S. 27.
[5]) Man erindre hans Misnøie det foregaaende Aar over Ruslands Deklaration med Hensyn til Forbundet, som det havde foreslaaet Danmark.

imod England fjendtligsindede Preussen havde stor Indflydelse i Petersborg[1]), og at Forbundet maatte tage en Charakteer, der var lidet gunstig for England[2]). Et Hovedpunkt var i denne Henseende Spørgsmaalet om Hollands Tiltrædelse. Ligesom han i og for sig betragtede Hollænderne som Danmarks værste Handelsrivaler, med hvis Skjæbne han kun havde liden Sympathi, saaledes havde han ogsaa fundet Englands Skridt imod den hollandske Konvoy den 31te December 1779 ganske naturligt[3]). Han var ganske af den Anskuelse, som Harris havde udtalt for Schumacher, at Danmark var langt fra at kunne have nogen Interesse af, at Hollands Handel blev beskyttet, da tvertimod dets egen Handel vilde vinde, naar Hollændernes led[4]). Det vilde derfor, siger Bernstorff, være „*une faute incroyable*“, hvis de neutrale Magter forenede sig for at bevare Hollænderne en Fordeel, som var til Skade for deres egen Handel[5]). Og han vidste fremdeles, at det ikke var tomme Ord, som Harris ved samme Leilighed havde sagt til Schumacher, at skjøndt England gjerne saae Danmark i et nøie Forbund med Rusland, vilde det blive „*grièvement offensée*“, naar det mærkede, at Forbundet tilsigtede at værne om Hollands Handel. Men Fjendskab med England var det, han sidst

---

[1]) Herom taler Schumacher i sine Depecher af $\frac{17}{28}$ Marts, $\frac{31 \text{ Marts}}{11 \text{ April}}$, $\frac{14}{25}$ April.

[2]) I en Depeche af 30te Mai til Dreyer udtaler han sin Frygt for, at al den Virak, der offres Keiserinden, skal bringe hende ud af Ligevægten, og at der deraf skal komme „*des situations tres critiques pour l'Angleterre et pour le petit nombre des puissances qui en désirant de voir son orgueil humilié voudroient cependant la conserver dans la balance de son pouvoir*“. Cfr. Depecherne til Samme af 10de og 24de Juni.

[3]) Depeche til Dreyer af 22de Januar.

[4]) Schumachers Depeche af $\frac{13}{24}$ Marts.

[5]) Depeche til Schumacher af 15de April.

vilde have. Det var ham under saadanne Forhold dobbelt trykkende at see, hvor nøie en Forbindelse der i Haag var imellem den russiske Gesandt og, deels det franske Parti her, deels Preussen, eller at høre om, hvorledes Preussen tog sig af Hollands Interesser i Petersborg[1]). Og paa den anden Side var han misfornøiet over, at man i Rusland ikke nok tænkte paa Spaniens Overgreb. Disse havde været langt større end Englands; men Preussen og Frankrig arbeidede og, som det syntes, med Held paa at faae Keiserinden til at oversee dem i Sammenligning med de engelske.

Omvendt viste der sig ogsaa Misstemning fra den russiske Regerings Side imod Danmark. Ligesom Bernstorff havde været utilfreds med, at Deklarationen var bleven afgivet saa tidlig til de krigførende Magter, saaledes var det Peterborger Hoffet ubehageligt, at Danmark ikke vilde indlade sig paa at udstede en lignende Deklaration[2]). Det har aabenbart ønsket det, for at Danmark derved skulde gaae saa langt frem, at det var nødt til fuldstændig at følge Rusland, naar det kom til Konventionens Afslutning. Men Bernstorff vilde ikke indlade sig derpaa; det var længe forgjæves, at Schumacher skrev[3]), at man ikke kunde afslaae Ruslands Anmodninger i den Retning uden at saare dets Regering paa en følelig Maade, og at han troede, man endog vilde tage Danmark det ilde op, hvis det var den af de neutrale Magter, der tøvede længst med at rette sig efter de russiske Ønsker i denne Henseende. Bernstorff misbilligede baade et saadant Skridt i og for sig, og an-

---

[1]) Schumachers Depeche af $\frac{20}{31}$ Marts.

[2]) See Bernstorffs Depeche til Schumacher af 8de April og 10de Juni, og Schumachers Depeche af $\frac{7}{18}$ Juli.

[3]) Depecher af $\frac{15}{26}$ Mai.

saae Ruslands Fordringer for anmassende. *Il est*, skriver han i den Anledning til Schumacher[1]), *très difficile de convenir entièrement avec une cour qui ne concerte point ses démarches avec ses amis mais qui exécute les siennes et demande ensuite qu'on les imite avec exactitude. C'est plutôt le plan d'une puissance qui se croit décidée* (?) *à tous égards, dont l'amitié est protection et les résolutions un oracle infaillible.*

Fremdeles var den russiske Regering ingenlunde udeelt tilfreds med det Forslag til en Konvention, som Bernstorff havde sendt den. Schumacher skriver $\frac{10}{21}$ April til Bernstorff, at man i det russiske Ministerium haaber, at Danmark „*purement et simplement*" vil tiltræde dets Forslag, og at Udtalelserne derom have en saadan „*ardeur*", at Danmark aabenbart ikke vil kunne vægre sig derved uden stærkt at støde den russiske Regering. Men baade Bernstorffs Konventionsforslag, og endnu mere en Note, han med det Samme overrakte Sacken, gav Rusland et levende Indtryk af, at han ønskede at give det hele Forbund en for England saa heldig Vending som muligt. Panin yttrede om hans Forslag til den svenske Gesandt i Petersborg, at det var saa fuldt af Yttringer af Ængstelse, Hensyn og Partiskhed for England[2]), at det nødte Rusland til at opstille et Kontraforslag. Det var dette russiske Forslag, som med nogle Smaaforandringer blev vedtaget som Forbundsakt imellem Rusland og Danmark den 9de Juli[3]), og siden blev tiltraadt af næsten alle andre neutrale Magter i Europa. Undersøger man nu, hvori de Mangler bestode, der ifølge en russisk Opfattelse skulde findes i det danske

---

[1]) 13de Juni.
[2]) Zachrisson S. 37.
[3]) Trykt bagved nærværende Afhandling som Bilag I.

Udkast, og man derved lægger en Sammenligning til Grund imellem dette og det endelig vedtagne russiske Forslag, da er det før det Første ganske vist, at hele Tonen er forskjellig. Bernstorff ledsager Udtalelserne om de Skridt, som de forbundne Magter kunde blive nødte til at gjøre, med Forsikkringer om Venskab og Forhaabninger om at bevare den gode Forstaaelse med de krigførende Magter; naar han taler om, at man i visse Tilfælde maa tage Repressailler, tilføier han strax, at man aldrig vil lade disse gaae videre end til selve den Gjenstand, de angaae (§ VIII) o. L. Han viser en større Varsomhed, f. Ex. ved den bestemte Forsikkring om, at Konventionen ikke skal gjøre noget Skaar i de Traktater, der ere indgaaede imellem de kontraherende Magter og de krigførende Stater, og at Foreningen slet ikke skal angaae Stridigheder, som kunne opstaae i Anledning af disse ældre Traktaters Fortolkning o. s. v. (§ IV). Denne Bestemmelse findes ikke i det russiske Forslag, og den er vistnok bleven opfattet af Panin som fremkaldt ved Bestræbelsen for at undgaae et Brud med England. Thi skjøndt her tales om Forholdet til alle de krigførende Magter, kunde det ifølge russisk Opfattelse kun faae Betydning med Hensyn til England, da det vilde blive denne Magt, som efter Panins Politik maatte komme til at føle sig saaret ved Forbundets Stiftelse. Det danske Forslag havde imidlertid værre Mangler. Hvor charakteristisk er ikke f. Ex. Forskjellen paa dets og det russiske Forslags Begyndelse? I det første tales simpelthen om, hvorledes Venskabet imellem Danmark og Rusland har bragt de to Stater til at slutte Konventionen; men i det russiske fremhæves Keiserindens Deklaration af 28de Februar paa en paafaldende Maade; det er Keiserinden, som har villet *„veiller au maintien des droits communs*

des peuples", det er hende, der-har forenet de neutrale Magter om en Sag, som er af yderste Vigtighed for dem alle, og ogsaa vil være det i Fremtiden, da det gjælder om at fastsætte et *„système permanent et immuable"* for de neutrale Staters Rettigheder og Forpligtelser. Det blev utvivlsomt taget Bernstorff ilde op, at han ikke med et Ord havde berørt denne Keiserindens store Fortjeneste. Fra alle europæiske Stater, undtagen England, modtog hun de meest smigrende Udtalelser over det Store og Skjønne i hendes Plan; man kaldte hende *„la législatrice de l'Europe et la rédactrice d'un code maritime pour toutes les nations"*. Men med med al Catharinas Talent og Dygtighed besad hun ogsaa en meget stor Fruentimmerforfængelighed. Schumacher havde med Rette i Efteraaret 1779 udtalt, at Tanken om at kunne figurere i alle Aviser som den, der spillede en glimrende Rolle, utvivlsomt vilde faae en afgjørende Indflydelse paa de Beslutninger, hun vilde fatte[1]). Han hævdede allerede dengang, hvor nødvendigt det var at smigre for hende, og han omtalte[2]), hvorledes næsten alle Diplomater derfor i deres ikke chiffrerede Depecher, som man vidste bleve læste og afskrevne af det russiske Postvæsen, omtalte hende med den største Smiger og gave hende høitklingende Benævnelser som *„l'arbitre de l'Europe"* og *„protectrice de ses voisins"*. Navnlig undlod den franske Gesandt aldrig i sine Depecher at sætte en Fortale med en stærk Panegyrik over hende. Under saadanne Forhold fandt man det vistnok utilgiveligt af det sædvanlig saa opmærksomme Danmarks Minister at undlade

---

[1]) See Side 59.

[2]) Depeche af $\frac{\text{29de Oktober}}{\text{9de November}}$ 1779.

alle slige Udtalelser i et Konventionsforslag. Enten har Bernstorff ikke tænkt derpaa, eller han var for stolt til at ville prise den russiske Regering for Ideer, som den for en stor Deel havde laant fra ham selv.

Endnu et Par andre Forskjelle imellem det danske og russiske Forslag maae mærkes. Det første indeholder i sin 3die hemmelige Artikel, at Keiserinden paa Grund af, at de russiske Havne pleie at være tilfrosne saalænge, lover, naar det behøves, at lade en Deel af sine Skibe overvintre i Kjøbenhavn. Dette Løfte mangler i det russiske Forslag, som kun fremhæver Forpligtelsen for den danske Konge til at lade de russiske Krigskibe overvintre i sine Havne. Fremdeles vil det russiske Forslag (§ IX, smlign. Indledningsordene og § V i de separate Artikler) gjøre Traktaten til Grundlaget for en Slags permanent Lov i Fremtiden; men det danske Forslag (§ XI) begrændser Traktaten indenfor de da udbrudte Stridigheder, eller saalænge indtil nye Forhold kunde bevirke, at andre Forholdsregler bedre vilde føre til det foresatte Maal. Men, hvad der vistnok er det Vigtigste, §§ IV og V i det russiske Forslag mangle i det danske. Derefter skulde de Eskadrer, man udrustede, indtage saadanne Stationer, at de kunde tjene til Konvoyer, og det ikke blot for Skibe fra deres eget Land, men ogsaa for den medkontraherende Stats Handelsskibe. Denne Bestemmelse vilde den danske Regering vistnok ikke have noget imod, hvis Talen kun havde været om Rusland, der havde en saa lille Handelsmarine; men efter § X vilde den ogsaa komme til at lade sine Skibe konvoyere andre Staters Handelsfartøier, der tiltraadte Forbundet[1]).

---

[1]) At den hemmelige Artikel, som er tilføiet til det russiske Forslag, mangler i det danske, kan man næppe tillægge Betydning.

Medens flere af de tidligere nævnte Forskjelle imellem det danske og russiske Udkast ogsaa findes, naar man sammenligner det sidste med det, den svenske Regering indsendte til Petersborg[1]), indeholdt det svenske netop denne vigtige Paragraph. En tydelig Udtalelse fra Bernstorffs Side vidner om, hvor meget han havde imod en saadan Bestemmelse. *„Je prévois,* skriver han den 17de Juni til Schumacher, *avec peine, qu'on voudra nous faire accéder au plan du stationnement des escadres aux parages fort éloignés, très distans l'un de l'autre où leur utilité seroit petite et peut être même nulle, si ce n'est point le dessein d'accorder des convois indistinctement à tous les pavillons neutres, idée si remplie de difficultés, d'embarras et de véritables inconvéniens que je le croirois à peine possible d'y entrer.“* Bag ved denne Udtalelse stikker utvivlsomt den samme Frygt hos ham, som ovenfor er omtalt, for at nemlig Danmark ved at værne om andre Stater, som optoges i Forbundet, navnlig Holland, skulde komme til at modarbeide sine egne Interesser og endog blive indviklet i Strid med England. Derfor havde Bernstorff ogsaa, skjøndt han efter Ruslands Ønske havde optaget en Paragraph i sit Konventionsudkast, hvorefter Sverige, Holland og Portugal skulde indbydes til at tiltræde Forbundet, dog med det Samme ladet overrække Sacken den S. 106 omtalte Note, hvorved han fraraadede at nærme sig for meget til disse Magter. Efterat han her først har nævnt, at de danske Gesandter i Haag, Lissabon og Stockholm ville faae Ordre til at understøtte de russiske Gesandter i deres Opfordringer til Regeringerne i disse Stæder, fortsætter han saaledes: *„Il ne faut cependant point se cacher que l'acces-*

---

[1]) Zachrisson Bilag 15.

sion de ces puissances ne sera ni aussi utile ni aussi parfaite, qu'elle devroit l'être. La Hollande est dechirée par des factions, qui l'empêcheront toujours de prendre un parti decisif ou de le soutenir, lorsqu'il aura été arrêté. Sa marine est en mauvais état: elle manque de matelots[1]*, sa constitution defectueuse rend l'exécution de ses mesures d'une lenteur, qui les fait presque toujours échouer: il n'y a d'ailleurs plus de vraie dignité dans son systême, étant trop habitué de la sacrifier aux intérêts de son commerce, qui est trop étendu, pour qu'il puisse être défendu partout avec succès. La Suède n'a d'autre droit au titre d'une puissance neutre que parce qu'elle ne prend point une part directe à la guerre. Sa dépendance entière de la France, rend une neutralité véritable impossible. Elle parlera sans doute, mais elle n'agira jamais contre la France et ses alliés, et sa marine est d'ailleurs sur un pied trop peu respectable, pour qu'on puisse compter sur elle. Ce dernier cas est aussi celui du Portugal, qui par son éloignement et par sa situation, qui l'oblige à des menagements forcés, ne peut guères devenir utile, que par la retraite, que ses ports offrent aux flottes, qui naviguent dans la mer orageuse, qui l'environne. Il en resulte que la Russie et le Dannemarc ne peuvent compter avec sureté que sur leurs propres mesures: que c'est dans leur union, que la force du noeud réside et qu'on peut s'en consoler, quand on considère, qu'un allié foible ou peu sûr, est souvent plutôt une charge, qu'un bénéfice et que la Suède et la Hollande ont outre cela déjà des querelles facheuses sur les bras, sur*

---

[1]) Der var af Storpensionairen for Holland og af Amsterdams Øvrighed rettet Forespørgsel til den danske Regering, om denne vilde overlade Republiken en Deel Matroser som Mandskab paa dens Skibe (St. Saphorins Depecher fra Foraaret 1780). Det blev afslaaet.

des objets d'une nature fort délicate, c'est a dire sur l'attaque de leurs convoys[1]) *et le mépris de leur pavillon de guerre, qu'il est utile de n'avoir ni à partager, ni à venger.*" Utvivlsomt skal denne Udvikling paavise, at Rusland har betraadt en urigtig Vei, og der fremsættes med Forsigtighed en Opfordring til ikke at indlade sig med disse Magter, og i ethvert Tilfælde til at vogte sig for en altfor nær Forbindelse med dem. Netop i denne Henseende vilde det være vigtigt at undgaae Forpligtelsen til at konvoyere deres Skibe. Endelig greb Bernstorff i den samme Note Leiligheden til at hentyde paa, hvor nyttigt det vilde være, hvis Rusland vilde optræde mæglende til Fordeel for England. Det er aabenbart dette, der er hans Mening, naar han taler om den smukke Rolle, Keiserinden kunde spille ved at „*tenir la balance de l'Europe, trop visiblement en danger d'être alterée*", og ved at optræde som Mægler i en ødelæggende Krig og støtte dem, hvem Begivenhederne true med at knuse. Der bør, siger han, Intet staae i Konventionen, som gjør en saa glimrende Rolle vanskelig. — Skjøndt England ikke nævnes, kan der efter hans hele Opfattelse af dettes Stilling dengang og efter hans Sympathier ingen Tvivl være om, at det er dette Land, han vil have Keiserinden til at støtte, inden det knuses[2]).

---

[1]) For Hollands Vedkommende see S. 88. Hvad Sverige angaaer, da hentydes der vistnok til, at nogle svenske Handelsskibe, der seilede under Konvoy, ved Storm vare blevne adskilte fra de konvoyerende Krigsskibe og opbragte af engelske Kapere. Disse Handelsskibe bleve forøvrigt ikke behandlede med Strenghed, smlign S. 119.

[2]) Zachrisson omtaler S. 42, efter Depecher fra den svenske Gesandt i Petersborg, at England skulde have været indviet i denne Notes Indhold, og at Harris havde kjendt den, længe inden den kom til

Denne Note viste utvivlsomt langt tydeligere end Bernstorffs Konventionsudkast, hvor liden Sympathi han havde for den Retning, som Rusland vilde give Neutralitetsforbundet. Det er muligt, at den først er kommen til det russiske Hof med den samme Koureer, der overrakte det danske Konventionsudkast, altsaa i Midten af Mai; men længe forinden have sikkert Depecher fra Sacken underrettet den russiske Regering om de Ideer, der vare udtalte heri. Dette i Forening med den danske Regerings Ulyst til at udstede en Deklaration som den russiske, gjorde Rusland misfornøiet med den[1]). Harris's Optræden kunde kun forøge denne Misstemning, forsaavidt han stadig i denne Tid søgte at fremhæve, hvor engelsksindet Danmark var[2]), og den preussiske Regering skubbede paa sin Side stærkt til. Vistnok stod Goertz, i det Mindste tilsyneladende[3]), paa en god Fod med Schumacher, og under en af deres Samtaler i Begyndelsen af Februar, havde han endog villet give denne et tydeligt Vidnesbyrd om det ven-

---

Schumacher. Om dette Rygte har været sandt, er vanskeligt at sige; men der er intet Usandsynligt i, at Bernstorff har meddeelt Eden Indholdet af Noten til Sacken. Paa en Tid, da Danmark var midt i Underhandlinger med England om en Alliance, var det naturligt, at dette Land fik at vide, hvorledes Danmark søgte at give Ruslands Forslag saavidt muligt en for England gunstig Retning. Den svenske Gesandt omtaler fremdeles, at Keiserinden skulde have sendt et af hende selv forfattet alvorligt Svar paa den danske Note. Intet i de danske Depecher tyder imidlertid derpaa.

[1]) See f. Ex. Schumachers Depeche af $\frac{5}{16}$ Mai om den Tilbøielighed, der var i de russiske Regeringskredse til at tillægge Danmark Partiskhed for England.

[2]) See f. Ex. Schumachers Depeche af $\frac{8}{19}$ Mai.

[3]) Man nødes til at bruge dette Udtryk, naar man seer den i høieste Grad skarpe og uretfærdige Dom, Goertz fælder over Schumacher i sin memoire etc. S. 51 Note 2.

skabelige Sindelag, hans Konge nærede imod den danske Regering. Han havde derfor viist ham en Paragraph i sine Instruxer, hvori der stod, at den danske Gesandt var den, med hvem han kunde tale med størst Tillid; men Schumacher, som saae bedre end han, opdagede strax, ved at kaste et Blik paa Instruxerne, at der bag efter de nævnte Ord fulgte en Sætning, der viste, at denne Tillid kun gjaldt Forholdet til Østerrig[1]. Goertz's noget plumpe Fif var altsaa ikke lykkedes ham. Siden troede Schumacher at have opdaget, at Frederik den 2den havde befalet Goertz ingen Tillid at have til Danmark i Alt, hvad England angik[2], og efter det nøie Forhold, der netop nu var imellem den preussiske og russiske Regering, er det utvivlsomt, at Goertz bidrog Sit til at stemme Panin ugunstig imod den danske Regering. Denne Stemning blev end yderligere forøget ved den Bitterhed, hvormed Danmark omtalte Spaniens Optræden, en Bitterhed, som visselig havde sin gode Grund, da Spanierne til Trods for alle Forestillinger vedbleve at opbringe alle danske og norske Skibe, som de med eller uden Grund kunde beskylde for at rette deres Kurs til Gibraltar. Den danske Regering søgte at faae Rusland til at understøtte dens Forestillinger i Madrid; men naar Sligt blev bragt paa Bane i Petersborg, hed det strax, at de danske Klager kun vare en Yttring af Partiskheden for England; havde Danmark udstedt en Deklaration som den russiske, vilde det ikke længere have havt Anledning til at klage[3]. Ny Grund altsaa til Misstemning mellem de tvende Hoffer.

[1] Schumachers Depeche af $\frac{\text{28de Januar}}{\text{8de Februar}}$.

[2] Depeche af $\frac{3}{14}$ Marts, Nr. 2.

[3] Schumachers Depeche af $\frac{\text{28de April}}{\text{9de Mai}}$ og $\frac{12}{23}$ Juni.

Forhandlingerne om Konventionens Afsluttelse gik imidlertid langsomt. Forsinkelsen af den Koureers Ankomst til Petersborg, der skulde overbringe det danske Forslag, bidrog naturligviis Meget dertil, og Hurtighed var i det Hele ikke den russiske Regerings Sag i disse Tider. Selv Panins Beundrere bebreidede ham nu som gammel Mand „indolence". Men endelig blev Sagen afgjort; den 30te Juni kom det russiske Kontraprojekt til Forbundsakten til Kjøbenhavn, og efter at der var blevet foretaget en ubetydelig Ændring i den første af de separate Artikler, blev det den 9de Juli undertegnet, paa den ene Side af det danske Statsraads Medlemmer, paa den anden Side af Sacken. Dagen iforveien havde den danske Regering udstedt en Deklaration[1]) til de krigførende Magter, der stærkt lignede den russiske af 28de Februar, og hvori Danmark erklærede i nøie Overeensstemmelse med Keiserinden at ville hævde de af denne fremsatte 5 Grundsætninger. Heller ikke nu ansaae Bernstorff det for rigtigt at udstede en saadan Deklaration. Men Rusland havde „udtrykkelig forlangt det", for at det kunde være hele Europa et Beviis for, at Danmark vilde gjøre fælles Sag med det, og for denne Fordring meente han, at man burde vige[2]).

Selv om Bernstorff ingenlunde har kunnet være tilfreds med det russiske Forslag heelt igjennem eller kunnet glæde sig over den Stilling, hvori Danmark kom derved, har han utvivlsomt ikke fremsat nogen Hindring imod at antage det. Danmark havde intet Valg; en isoleret Stilling, under Forhold som de daværende, vilde være en Umulig-

---

[1]) Trykt adskillige Gange, f. Ex. hos Eggers som Bilag XXIII.

[2]) See hans Forestilling af 8de Juli til Kongen, som findes i Udenrigsministeriets Archiv.

hed; man kunde ikke udsætte sig for et saadant Brud med Rusland, som vilde have været en uundgaaelig Følge af en Vægring, og desuden vare de Grundsætninger, der forfægtedes ved Forbundet, de samme, Danmark selv havde opstillet. Vistnok vilde Bernstorff, som han udtalte i en Depeche til Dreyer af 15de April, ulige hellere have seet England indrømme sig disse Sætninger frivillig, end være med at tvinge det dertil ved et saadant Forbund, saameget mere som det var hans Overbeviisning, at dette aldrig vilde kunne faae England til at anerkjende de Principer, der laae til Grund for det[1]. Men han maatte bøie sig for Forholdenes Magt.

12. Hvor lidt Bernstorff imidlertid meente, at Forbundet vilde faae nogen varig gavnlig Betydning, viste han tydelig derved, at han i det første Halvaar af 1780 stedse havde ført særlige Underhandlinger med England om det Spørgsmaal, der allerede i de foregaaende Aar havde været stærkt paa Bane, hvorvidt nemlig vigtige Udførselsgjenstande fra Danmark og Norge, som saltet Kjød og tørrede Fisk, skulde regnes for Kontrebande eller ikke.

Dreyer havde staaet ganske udenfor Allianceforhandlingerne imellem Danmark og England i Aarets første Maaneder, og han havde ikke med Hensyn til Skibsfartsspørgsmaalet fundet den Imødekommen hos det engelske Ministerium, som han efter Bernstorffs Meddelelser om Edens Henvendelse til den danske Regering havde ventet. Han meente endog, at nogle svenske Handelsskibe, der havde seilet under Konvoy, men ved Storm vare blevne skilte fra de konvoyerende Krigsskibe og opbragte af engelske Kapere, vare blevne behandlede med Partiskhed i Sammenligning

[1] Depeche til Schumacher af 26de September.

med den Fremfærd, der vistes danske Handelsskibe. Den engelske Regering vilde aabenbart ikke forandre sine Grundsætninger, saalænge indtil Spørgsmaalet om den politiske Alliance var blevet afgjort. En Ladning salt Kjød, som var ombord i et dansk Skib, der var blevet kapret i Slutningen af 1779[1]) og som flere tidligere opbragte havde Navnet Concordia, var nok bleven frigivet i de første Dage af Marts[2]); men Frifindelsesdommen var kun motiveret ved, at denne Ladning tilhørte Skibets Rheder og var saa lille, at den kunde betragtes som nødvendig Proviant for Skibets Besætning paa en lang Reise. I Slutningen af Marts eller i de første Dage af April modtog den engelske Regering den russiske Deklaration af 28de Februar, der vakte stor Utilfredshed hos den. Skjøndt den i nogen Tid ligesaalidt som Bernstorff ganske opgav Haabet om, at den russiske Regering kunde bringes til en nærmere Tilslutning til den, var Stillingen dog ulige ugunstigere end tidligere, og hiint Haab maatte stedse svinde mere og mere. Men dermed var ogsaa Tanken om et Forbund med Danmark bleven betydelig svækket[3]). Kun havde

---

[1]) Dreyers Depeche af 11te Januar.

[2]) Dreyers Depeche Nr. 20 fra Begyndelsen af Marts.

[3]) Der findes i Udenrigsministeriets Archiv i en Pakke med Sager, vedrørende Neutralitetsforbundet, ogsaa følgende Brev fra Arveprindsen til Bernstorff:

ce 20 d'Avril 1780.

Mon cher Comte. Votre lettre du 17 d'Avril m'assure que le parti que vous avés pris par raport aux propositions Angloises, est assés conforme à ma façon de penser. Vous connoissés pleinement mes idées, et Vous savés, que je ne saurois m'en départir. L'affaire étant assés discutée, je Vous remets les papiers y relatifs: une copie de mon avis joindra les autres quand on aura eu le loisir de la

den engelske Regering faaet Indtrykket af, at Danmark var velsindet imod den, og hvad der i den følgende Tid kunde erfares om Bernstorffs Stilling, maatte bekræfte dette Indtryk. Der kunde allerede heri ligge en Grund for den til at komme Danmark imøde, om end ikke med Hensyn til dettes Ønske at faae indrømmet Sætningen: Frit Skib gjør fri Ladning, saa dog med Hensyn til den Fordring, det igjennem flere Aar havde fastholdt, at de ovenfor nævnte Udførselsgjenstande ikke skulde opfattes som Kontrebande. Der var saa meget mere Grund dertil, som det var sandsynligt, at Danmark paa sin Side vilde gjøre Indrømmelser til Vederlag, og der paa denne Maade maaskee kunde kastes et Splidagtighedens Element ind i det Neutralitetsforbund, Rusland var ved at danne.

Der var netop i Foraarsmaanederne indtruffet flere Tilfælde igjen, som gjorde det magtpaaliggende for Danmark at komme til Ende med dette Spørgsmaal[1]; navnlig tog den danske Regering sig det meget nær, at det engelske Geheimeraad havde stadfæstet Admiralitetsrettens Dom om den danske Ladning salt Kjød, som var bleven opbragt paa

---

tirer. Sa Majesté qui connoit Votre zèle et Votre travail, m'a ordonné de Vous envoier l'incluse.

Enfin je suis toujours bien sincèrement Votre tres affectionné

Friderich.

Skjøndt det er umuligt med Vished at sige, hvilke Forhandlinger dette Brev hentyder til, er der dog stor Sandsynlighed for, at denne Sag „*assés discutée*" er Allianceforhandlingen, formodentlig paa dens sidste Stadium. Siden hører man Intet om den.

[1]) Saaledes det engelske Geheimeraads Dom over et dansk Skib „Johannes og Elisabeth", hvis Ladning, bestaaende af salt Kjød, nok var frigivet, men uden at Eierne havde faaet fuld Erstatning for de Tab, Skibets Opbringelse havde voldt dem (Dreyers Depecher af 11te og 14de April).

det svenske Skib Concordia[1]). Bernstorff erklærede derfor Eden i en „alvorlig Samtale“, at den danske Konge havde taget den uigjenkaldelige Beslutning at ville hævde og forsvare sine Rettigheder, som vare krænkede ved det engelske Geheimeraads Kjendelse. Denne indirekte Trudsel hjalp, og Bernstorff kunde den 16de Juni gjøre Indberetning til Kongen om, at Eden havde meldt, at han havde faaet Ordre til at foreslaae den danske Regering at revidere Traktaten af 1670 i det Hele. Da en saadan Revision imidlertid vilde tage længere Tid, blev man enig om foreløbig at slaae en bestemt Fortolkning fast af den omstridte § 3 i denne Traktat, og det blev fra engelsk Side foreslaaet at tage selve det af Danmark i sin Tid til Lord Suffolk gjorte Forslag som Grundlag[2]). Den danske Regering gik ind herpaa, og Forhandlingerne førte i Konsequens hermed til en Traktat, som blev afsluttet den 4de Juli[3]). Det blev nu bestemt, at Skibstømmer, Tjære, Beg, Kobberplader, Segl, Hamp og Tougværk skulde betragtes som Kontrebande, ligesom i det Hele Alt, hvad der direkte kunde tjene til Skibes Equipering, dog med Undtagelse af Raajern og Fyrreplanker. Det blev fremdeles udtrykkelig erklæret, at man ikke under Kontrebande maatte indbefatte Fisk, fersk eller saltet Kjød, Meel, Hvede og andre Kornsorter, Grøntsager, Olie, Viin og i det Hele Alt, hvad der tjener til Næringsmidler.

Denne Overeenskomst blev sluttet omtrent i de samme

---

[1]) Dreyers Depeche af 18de April; see Bernstorffs Udtalelse derom i den, rigtignok uchiffrerede, Depeche til Schumacher af 2den Mai.

[2]) See S. 9; jævnfør Bernstorffs Forestilling til Kongen af 16de Juni 1780 og hans Depecher til Dreyer af 22de September og 21de November 1778.

[3]) Trykt hos Eggers som Bilag XXII.

Dage, hvori Akten om den væbnede Neutralitet blev underskrevet, og naar man seer, at Danmark ved den opgav Retten til at indføre en Deel Artikler til Frankrig og Spanien, paatrænger sig let den Tanke, om det ikke havde kunnet slippe for dette Offer, om det ikke, efter at have indgaaet Neutralitetsforbundet med Rusland og de andre Magter, da med en saadan Støtte i Ryggen havde kunnet tvinge England til at anerkjende dets Ret til at indføre de forskjellige Artikler, hvorom der kunde være Tvivl. Men for ikke at tale om, at Danmark, naar det vilde have en endelig Overeenskomst med England, naturligviis var stærkt bundet ved det Forslag, som det selv havde gjort og i flere Aar ivrig kjæmpet for, saa havde Bernstorff endnu ingen ret Tillid til, at det væbnede Forbund vilde føre til Stort; han ansaae det for rimeligt, at der, naar det ogsaa skulde omfatte Portugal og navnlig Holland, kunde opstaae saamange Vanskeligheder, at det Hele maaskee faldt sammen. Det var fremdeles hans Overbeviisning, at selv om England for Øieblikket gav efter for de forbundne Magters Fordringer, vilde det ikke anerkjende dem senere hen, og, om han end skulde offre Noget, ansaae han det dog for langt vigtigere at sikkre sig en fordeelagtig Afgjørelse med Hensyn til de vigtigste Artikler igjennem en venskabelig Overeenskomst, som han kunde være vis paa, ogsaa vilde gjælde i Fremtiden. Han havde sikkert Ret heri. Som bekjendt førte Fredsslutningen i Versailles 1783 ikke til Fastsættelsen af en saadan „code maritime“, som Keiserinden havde smigret sig med at kunne faae indført i Henhold til de af hende opstillede Grundsætninger. Havde Danmark derfor ikke indgaaet den nysnævnte Overeenskomst, vilde den efter Freden have været ulige ugunstigere stillet i Tilfælde af,

at en ny Krig udbrød, end det nu blev det. Endelig var det kun en forholdsviis ringe Indrømmelse, han gjorde, da, i det Mindste efter hans egen Paastand, Danmarks og Norges Handel med de Artikler, som man blev enig om, skulde gjælde for Kontrebande, var høist ubetydelig; og man maa ogsaa erindre, at efter Bernstorffs politiske Standpunkt var han ingenlunde interesseret i at lette Tilførselen til Frankrig og Spanien af saadanne Varer, der havde Betydning for dem til Udrustning af deres Flaader.

Overeenskomsten af 4de Juli blev i den nærmest følgende Tid holdt hemmelig; selv Dreyer i London fik Intet at vide derom, førend den danske Regering havde ratificeret den. Endnu den 18de Juli skriver Bernstorff kun til ham, at han haabede snart at see Stridspunktet med England afgjort; Dreyer skulde derfor ikke appellere til det engelske Geheimeraads Kjendelse i Anledning af en Sag om en dansk Ladning salt Kjød paa et Hamburgerskib, som for kort siden var bleven paadømt ved den engelske Admiralitetsret.[1]) Først den 29de August meddeler han Dreyer Forhandlingerne og det heldig vundne Resultat, og giver ham Ordre til at modtage den engelske Ratifikation, naar Regeringen i London udsteder den, for at gjemme den til sikker Leilighed. Han ønsker, at Dreyer ikke taler om denne Forhandling, men instruerer ham om, hvorledes han skal begrunde Danmarks Fremgangsmaade, hvis nogen Diplomat udspørger ham derom.

Imidlertid havde England gjort et Forsøg paa at drage Danmark bort fra Forbindelsen med Rusland og fremkalde Splid i Forbundet. Det ligger i det Mindste nær at tænke sig, at dette har været dets Tanke, da det i Juli, paa en

---

[1]) See Dreyers Depecher af 16de Juni, 7de og 28de Juli.

Tid, hvor det maatte vide, at Afslutningen af en Konvention imellem Danmark og Rusland enten havde fundet Sted eller var nær forestaaende, lod overrække den danske Regering Forslag til Afgjørelsen af de Stridspunkter, der endnu fandtes imellem England og Danmark. Der var heri flere Indrømmelser, og Bernstorff tog Spørgsmaalet under Overveielse, saaledes at han den 28de Juli indgav en Forestilling derom til Kongen, som blev approberet af denne. Men skjøndt den danske Regering ifølge denne Betænkning vilde erklære, at den efter Konventionen med Rusland ikke havde noget Valg mere, men maatte fastholde den heri udtalte og af den selv saa tidt hævdede Sætning, at frit Skib gjør fri Ladning, saa kunde det ikke være den skjult, at dette ikke vilde være tilstrækkeligt i de Forbundnes Øine, men at man vilde betragte det som et Forræderi fra Danmarks Side, hvis det førte en saadan Separatforhandling med England. Det kom derfor ikke til videre end den Bernstorffske Forestilling; Forhandlingerne med England bleve ikke fortsatte.[1])

13. Paa samme Tid som Bernstorff haabede at skulle see gode Følger af Overeenskomsten med England, trak det sammen til Misstemning og Forviklinger paa andre Steder, et Forhold, som endelig skulde have hans eget Fald til Følge. Netop Overeenskomsten med England fik en væsenlig Betydning i denne Henseende.

Kort Tid efter at Danmark og Rusland havde undertegnet Konventionen, var den samme bleven undertegnet imellem Sverige og Rusland i Petersborg, nemlig den

---

[1]) See Bernstorffs Forestilling i Udenrigsministeriets Archiv med hans tilføiede egenhændige Bemærkning om, at Forhandlingen ikke var ført videre.

1ste August. Sverige havde naturligviis med langt større Lethed end Danmark kunnet slutte sig til Ruslands Skridt. Vistnok havde Gustav den 3die i første Øieblik været i Tvivl om, hvad Meningen var med den russiske Deklaration af 28de Februar og det dertil knyttede Forbundsforslag; han, saalidt som Bernstorff eller den engelske Regering, kunde klart see, hvorledes Hoffet i Petersborg endelig vilde komme til at stille sig. Men de af dette udtalte Principer vare netop de samme, som Sverige i det foregaaende Aar havde forfægtet, og de bare tydeligst Præget af at være rettede imod England. Gustav var derfor tilbøielig til at tiltræde dem, ligesom han i det Hele i denne Tid ønskede at staae paa en god Fod med Rusland. Kun begjærede han først nogle Oplysninger for at vinde Tid til at overskue Forholdenes Udvikling i den nærmeste Tid, og for at see, hvorledes Frankrig opfattede dette Skridt fra Ruslands Side. Han fik snart Vished om, at de Bourbonske Magter vare tilfredse dermed, og Intet kunde altsaa hindre ham fra at gaae ind paa Forslagene. Selv om den svenske Regering ligesaavel som den danske var misfornøiet med Ruslands Fordring, at en Deklaration saa snart som muligt skulde udstedes til de krigførende Magter, og den heller ingenlunde var glad ved at skulle have Holland med i Forbundet, saa var dette dog af forsvindende Betydning i Sammenligning med det Gode, at der nu blev dannet et Forbund, som maatte blive til langt større Fordeel for Sveriges gamle Allierede Frankrig end for England, og som vilde give det selv Leilighed til at sikkre sin Handel med saadanne Produkter, som Englænderne stemplede som Kontrebande.[1])

[1]) Om Sveriges Forhandlinger og Politik i denne Tid see Zachrisson S. 27—40; hvad dets Forhold til Holland angaaer, see smstds S. 46—50.

Imellem Danmark og Sverige havde Forholdet i den første Halvdeel af 1780 været det vante, med gjensidig Mistillid, skarp Kritik og Klage over Mangel paa Aabenhed. Den danske Regering var navnlig en kort Tid misfornøiet med, at Scheffer ifølge en Indberetning fra den danske Chargé d'affaires Könemann i Stockholm havde misbrugt en Meddelelse fra denne. Könemann indberettede, at han efter et Ønske, Scheffer havde udtalt, om at han vilde *„aider à sa memoire"*, havde skriftlig fremsat nogle Punkter med Hensyn til Danmarks Lyst til at tiltræde en Konvention og det Haab, at Sverige vilde være med.[1]) Han havde, som det synes, begaaet den Feil, at anvende en Form til disse Meddelelser, som brugtes ved Noter af en mere officiel Natur, og Scheffer havde derfor tillagt dem en saadan. Könemann fik en, forøvrigt skaansom, Næse af Bernstorff[2]) for den Feil, han havde begaaet; men den danske Regering var utilfreds over den Maade, hvorpaa Scheffer havde benyttet Meddelelsen, da det maatte støde andre Magter, hvem Danmark ikke havde gjort saadanne skriftlige Meddelelser.[3]) Senere havde Danmark og Sverige ikke blot begge sluttet Konventionen med Rusland; men da den danske Regéring den 9de September udstedte en særlig Accessionsakt, der ogsaa kom til at gjælde Sverige, ligesom dette Land samme Dag udstedte en Accessionsakt, der skulde omfatte Danmark, vare de begge at betragte som hinandens Forbundne.

Stemningen imellem de to Riger vedblev imidlertid at

---

[1]) Könemanns Depeche af 21de April; smlign Bernstorffs Depeche til ham af 8de April.

[2]) Depeche af 13de Mai.

[3]) Bernstorffs Depeche til Dreyer af 13de Mai. Smlign Zachrisson S. 43.

være den samme. Gustav den 3die skrev den 6te August til Scheffer om sin Mistillid til Danmark, der altid havde spundet lumske Intriguer imod Sverige [1]), og Bernstorff talte i en Depeche til Schumacher af 22de August med Haan og Bitterhed om det Taabelige i, at Sverige ved sin Deklaration [2]) til de krigførende Magter havde fremhævet, hvorledes det for længe siden havde gjort et lignende Skridt, som det, Keiserinden i dette Aar havde gjort. Fra begge Sider gjorde man sig som sædvanlig skyldig i store Overdrivelser.

Af større Betydning var det dog, at Danmarks Forhold til den russiske Regering ingenlunde havde forbedret sig synderlig. Den sidste kunde ikke glemme, at Danmark havde opsat at udstede Deklarationen, indtil det ikke kunde undlade det uden fuldstændig at bryde med den. [3]) Panin havde, som gamle Folk saa tidt, den Egenskab, vanskelig at kunne opgive Noget, han havde sat sig i Hovedet, og dette gjaldt netop nu Tanken om, at Danmark paa enhver mulig Maade vilde begunstige England. [4]) Dette maatte blive saameget misligere for Danmark, jo mere den russiske Politik viste sig uvenlig imod England. Et Besøg, som Keiser Joseph 2 i Sommeren 1780 gjorde hos Catharina, og som baade Bernstorff og den engelske Regering havde haabet, skulde faae gode Virkninger for England, viste sig betydningsløst. Det saae imidlertid efter Schumachers Beretning et Øieblik ud, som om Stemningen mod Danmark havde forbedret sig, deels

---

[1]) Zachrisson S. 40.

[2]) Bilag 17 hos Zachrisson.

[3]) Schumachers Depeche af $\frac{3}{14}$ August.

[4]) Schumachers Depeche af $\frac{7}{18}$ August.

fordi der var kommet Underretning om, at den danske Flaade var stukken i Søen [1]), deels paa Grund af gode Presenter [2]) til den russiske Regerings Medlemmer. Men netop da fik Hoffet i Petersborg Meddelelse om den Overeenskomst, der den 4de Juli var bleven sluttet imellem Danmark og England.

Det var uheldigt for den danske Regering, at den ikke selv kom til først at underrette det om denne og tillige motivere dette Skridt. Bernstorff havde endnu i Midten af September ikke modtaget Underretning om, at England havde ratificeret Traktaten, og han kunde derfor endnu ikke omtale den til andre Regeringer som fuldstændig bragt i Orden. Men han gav desuagtet netop nu ved en Depeche af 16de September Schumacher Meddelelse om Forhandlingerne med den engelske Regering; og, uagtet han, som han skrev, i faa Ord havde antydet for Sacken, at Danmark var ved at komme til et Resultat med England med Hensyn til Fortolkningen af § 3 i Traktaten af 1670, gav han Schumacher Ordre til at meddele den russiske Regering detaillerede Oplysninger om Sagens Gang; han udviklede, hvorledes Danmark siden 1777 [3]) havde ført Forhandlinger om denne Sag med England; dengang havde Dreyer mundtlig truffet den Aftale med Lord Suffolk, at hvis England vilde tillade, at danske og norske Produkter, navnlig salt Kjød og tørrede Fisk, bleve

[1]) Depeche af $\frac{7}{18}$ August.

[2]) Depeche af $\frac{25 \text{ September}}{6 \text{ Oktober}}$.

[3]) Her er en Hukommelsesfeil hos Bernstorff. Depecherne vise tydelig, at Forhandlingerne herom først bleve aabnede i 1778; i Memoiren, der er trykt som Bilag II, hensætter han Aftalen imellem Suffolk og Dreyer rigtig til 1778.

indførte til krigførende Magter, vilde Danmark opgive Retten til at tilføre disse *munitions navales*, en Ret, det vel aldrig havde hævdet med Bestemthed, men dog heller ikke reent opgivet; Danmark havde stedse beklaget sig over, at det Tilsagn, Lord Suffolk i sin Tid havde givet, var blevet brudt af den engelske Regering, og da det var nødt til at søge en Afgjørelse med denne om Stridspunktet, var det naturligt, at det maatte blive staaende ved, hvad det tidligere havde erklæret sig tilfreds med. Det var endelig af Vigtighed ogsaa for de andre Magter, der havde Deel i Neutralitetsforbundet, at et saadant Spørgsmaal ikke blev staaende uafgjort. Ifølge Forbundsaktens Ord vedrørte de Uenigheder, som en af de forbundne Magter havde med en Stat udenfor Forbundet i Anledning af ældre Traktater, ikke Forbundet. Dette gjaldt netop Stridspunktet imellem Danmark og England, der bestod i Uenighed om Fortolkningen af den gamle Handelstraktat; Danmark var ikke blot berettiget til at afgjøre det paa egen Haand, men det gjorde sine Forbundne en Tjeneste derved; thi hvor let vilde ikke en fortsat Strid have kunnet trække dem ind i Forviklingerne. Udviklingen af dette Punkt var blandet med Udtalelser om alt det Hensyn, der i saa Henseende skyldtes Rusland, som i det hele Forbundsanliggende havde viist saa stor Uegennyttighed.

Inden Schumacher imidlertid fik meddeelt Panin dette, kom der en Indberetning fra den russiske Konsul i Portsmouth, der fortalte om Overeenskomsten. Den russiske Regering blev i høi Grad opbragt, saaledes som Schumachers Depeche af $\frac{2}{13}$ Oktober levende viser. Efter Panins Ønske meddeelte han denne nu „*toute la partie ostensible*“ af Bernstorffs Depeche; men Panin udtalte sig for ham med den største Bitterhed om den danske Regerings Adfærd.

Han hævdede, hvorledes denne i 1778 havde foreslaaet Rusland at gjøre fælles Skridt i London for at faae England til ikke at udvide Begrebet Kontrebande ud over, hvad Frankrig gjorde, men nu havde den truffet en Ordning med England, der var til Danmarks egen Skade, og dog vilde den have Rusland til at troe, at Underhandlingerne med England havde varet siden 1777. I Martsmaaned havde Danmark indsendt et Konventionsudkast, der gik ud paa at sikkre Skibsfartens Frihed, og paa samme Tid begyndte det Underhandlinger med England for at opgive denne Frihed. I Julimaaned undertegnede det en Traktat for at værne om Skibsfarten; men faa Dage iforveien gav det sit Samtykke til en Traktat, hvorved det for evig Tid gav Afkald paa denne Frihed. — Ligeoverfor dette stærke Angreb søgte Schumacher at henlede Samtalen paa et andet Æmne og fremhævede det Besynderlige i, at den svenske Eskadre efter ganske faa Dages Krydstogt i Kattegat var vendt tilbage til Carlskrona; han omtalte dette, saaledes som Bernstorff ogsaa havde gjort det i en af sine Depecher til ham[1]), som et Vidnesbyrd om, hvor lidt man kunde vente sig en kraftig Optræden fra Sveriges Side; men Panin svarede med Skarphed: „*il peut y avoir de la faiblesse dans les mesures Suédoises, mais du moins n'y a-t-il pas de la duplicité et de la mauvaise foi.*“ Endelig erklærede Panin, at han samme Aften vilde forelægge Sagen for Keiserinden. Et Par Dage efter udtalte han sig igjen nærmere om den danske Regerings formeentlig store Forseelse. Han lagde da særlig Vægt paa, hvorledes Rusland, der havde en stor Produktrigdom, men liden Skibsfart, behøvede andre Landes Skibe, altsaa i Krigstid neutrale Skibe, for at faae sine

[1]) Depeche af 9de September.

Varer udførte. Men netop de russiske Produkter, som Hamp, Skibstømmer, Jern, Kobber og Korn [1]), vare de, hvortil England havde udvidet Begrebet Kontrebande. Naar nu Danmark opgav Retten til at føre disse Varer til de krigførende Lande, der havde saa megen Brug derfor, saa var Rusland indskrænket til at benytte sig af hollandske eller svenske Skibe; men hvad Hollænderne angik, da var man bange for, at de, skræmmede af Englands Trudsler, skulde træffe en Overeenskomst med dette Land til Ruslands Skade; og vistnok stolede man for Øieblikket paa Svenskerne, men man kunde kun med *„un chagrin sécret"* tænke paa den Afhængighed, man herved vilde komme i ligeoverfor Sverige. Fremdeles udtalte Panin sin Frygt for, at Danmark i det Hele ikke vilde holde sin Konvention med Rusland, som nu blev næsten unyttig for det, efter at det ved en anden Overeenskomst for en Deel havde opgivet den frie Skibsfarts Sag. [2]) Schumacher føiede til sin Beretning derom Meddelelsen om den almindelige Forbittrelse, der herskede i Regeringskredsene og i Handelsverdenen imod Danmark, og hvorledes den russiske Gesandt i London, Simolin, skjøndt han altid havde foregivet Velvillie imod Danmark, havde fremstillet det hele Arrangement paa en meget ugunstig Maade. Uvillien imod Danmark, fortalte han videre, bragte ogsaa den russiske Regering til at vise overordentlig Velvillie imod Sverige, og der blev givet meget store Presenter til de svenske Statsmænd, der havde havt med Forbundskonventionen at gjøre.

---

[1]) Den dansk-engelske Overeenskomst undtog imidlertid baade Korn og Raajern fra Kontrebande.

[2]) Schumachers Depeche af $\frac{6}{17}$ October.

Den Schumacherske Depeche af $\frac{2}{13}$ Oktober kom til Kjøbenhavn i de første Dage af November og vakte stort Røre hos den danske Regering. Følgende Brevvexling imellem Bernstorff og Arveprindsen er et Vidnesbyrd derom. Bernstorff skrev den 5te November til Arveprindsen:

Monseigneur.

Je suis seur que V. A. R. sera étonnée de la Manière passionée et injuste avec laquelle le Cte Panin s'est expliqué au Sujet de notre Arrangement avec l'Angleterre. J'ai personnellement bien des raisons d'y être sensible, et j'avoue que je ne suis aussi pas très content de Schumacher, qui paroit ne pas avoir seu faire valoir les Instructions detaillées dont il étoit muni, et qui sont connues à V. A. R. Personne ne sait mieux qu'Elle, tout ce qui s'est passé dans cette Affaire; je crois cependant lui devoir, et devoir aussi à moi même, de rassembler dans un petit Mémoire tout ce qui peut éclaircir et détruire le Reproche de mr de Panin, et je prendrai la Liberté de le mettre le vendredi prochain sous les yeux de V. A. R.

Il suis avec le devouement etc.

Herpaa svarede Arveprindsen egenhændig samme Dag:

Mon cher Comte. Il est arrivé ce que j'ai toujours craint, que la Russie ne nous taxât de duplicité, et que nous ne courions risque de perdre la confiance de nôtre Allié. La facilité surprenante qu'aporta l'Angleterre à l'arrangement de ces points, m'a été suspecte comme n'aïant pour but que de sémer la zizanie entre les Confédérés. Mais la chose étant en elle même juste et aïant été longtems en négociation, et ne fésant que l'explication d'un traité, que la déclaration et la convention avoient elles-mêmes établi pour règle et norme de toute la conduite réciproque de l'Angleterre et du Dannemarc: je donnois de conviction mon consentement aux articles arrangés avec la Grande Bretagne: et je suis très persuadé, que Vous saurez donner à ces bonnes et fortes raisons toute clarté imaginable

dans le mémoire que Vous medités. Pour conjurer la tempête, rassurer nôtre Allié et regagner la confiance par tout, il est très nécessaire, que le Roi fasse à la Russie en même tems une declaration formelle de la teneur suivante: que Sa Majesté croïant fermement que l'Imperatrice vise à faire agréer à toutes les Puissances dans la conclusion de la Paix un Code maritime universel, et étant toute resolue d'y coopérer efficacement et selon un plan, dont Elle attend avec impatience la communication de la Russie: Elle ne pourra régarder les traités de commerce réspectifs que comme des arrangemens provisoires, qui feront à la paix future place au Code définitif, que les Puissances confédérées feront agréer à toutes les Cours. Cette declaration du Roi étant seule capable de déraciner toutes les mauvaises impressions, doit accompagner le mémoire, que Vous préparés. Alors la Russie sentira que nous agissons de bonne foi, et dans les principes, qu'elle a raison de nous suposer. Voici mon avis, Monsieur, qui a toujours été dans mon coeur, et qui seul m'a persuadé de conseiller au Roi de faire cet arrangement avec l'Angleterre. Nous ne sommes pas doubles, quand nous professerons les vues qui feront la substance de la déclaration du Roi; mais nous le sommes, si comme le Comte de Panin le supose, notre idée a été de faire de ces articles arrangés avec l'Angleterre une convention permanente. Ce soupçon étant aussi deshonorant pour le Roi que nuisible à Ses interêts, je tiens, qu'il est de toute nécessité, que nous envoions à Petersbourg un Courrier avec la déclaration et le mémoire. Aussi je Vous prie, Mon chér Comte, de faire d'abord circuler dans le Conseil de l'Etat la depeche, Votre lettre et ma reponse.

Ie suis avec éstime et amitié

Vôtre bien affectionné

Friderich.

Den stærke Bevægelse, hvori den russiske Regerings Opfattelse havde sat Bernstorff, udtalte sig ogsaa igjennem hans Svar paa Schumachers Depeche af 13de Oktober. *Nous ne méritons pas*, skriver han her, *un pareil traitement d'une cour qui se dit de nos amis et à qui nous sommes attachés par tous les liens possibles et par une amitié assez sincère de notre part pour lui en donner dans toutes les occasions decisives les preuves les plus incontestables. Nous ne sommes en vérité pas faits pour endurer les reproches si peu mérités de duplicité et de mauvaise foi. Ils auroient du être supprimés et je l'aurois fait si cela avoit dépendu de moi. N'oubliez pas qu'il n'y a point de pays qui outre l'intérêt qu'il partage avec ses alliés n'en a(it) encore un à lui qu'il n'ose jamais perdre de vue. Votre zele est très louable, Monsieur, mais qu'il ne s'étende pas au delà de vos instructions. Bornez vous à présent à faire valoir tout ce que je vous ai dit dans plusieurs de mes lettres, addoucissez les choses de part et d'autre et servez vous habilement de cette preuve que nous venons de donner de notre attachement aux principes de la convention en acceptant l'accession, si délicate par ses suites probables, de la Hollande, pour etouffer les soupçons qui ne seroient pas dans le coeur du comte de Panin, si des puissances jalouses de notre union ne les y avoient pas semé avec autant d'artifice que d'industrie.*

Denne Depeche tyder ligesom hans Brev til Arveprindsen paa, at han meente, at Schumacher ikke havde viist tilstrækkelig Konduite[1]), og ligesom man unægtelig af

---

[1]) En Enkelthed, hvorover Bernstorff særlig er kommen i Harnisk, er den formeentlige Beskyldning fra russisk Side for Mangel paa Ærlighed. Han anseer det utvivlsomt for en Feil af Schumacher ikke at have protesteret derimod. Jeg tvivler ogsaa paa, at man

dennes egen Depeche faaer det Indtryk, at han ikke havde gjort store Anstrængelser for at berolige Panin, saaledes har man Grund til at formode, at Bernstorff ikke har været tilfreds med den Holdning, han i den senere Tid havde indtaget. Schumacher havde aabenbart slet ingen Sympathi for England; ikke et eneste Sted i hans Depecher mærker man en Beklagelse over, at de engelske Planer ved det russiske Hof ingen Fremgang havde. Han siger endog med Bitterhed om England, at han vilde „skjælve", hvis en Stat, der misbrugte sin Magt paa en saa uhørt Maade som denne, havde Held med sig[1]. Man seer ham idelig holde sig op over Harris's Bestræbelser og Forhaabninger, og han søger at undgaae nærmere Forbindelse med denne. Da Bernstorff i en af sine Depecher[2] har talt om Harris som en baade klog og velunderrettet Mand, svarer Schumacher med en vis Spydighed, at han ikke tvivler derom, men at Harris i saa Fald har villet have ham for Nar, thi Alt, hvad han har fortalt ham, med Undtagelse af Efterretningen om de 15 Linieskibes Udrustning i Februarmaaned, har været falsk[3]. Paa den anden Side lægger han intet Dølgsmaal paa sin store Beundring for Panin; og medens han nu saavel som tidligere er en blodig Kritiker med Hensyn til russiske Forhold, kan man see, at han

---

kan læse det anførte Citat af Panins Ord uden at faae Indtrykket af, at han virkelig har fremført denne Beskyldning imod den danske Regering. Men Schumacher blev siden forbauset over, at man havde opfattet det saaledes, og paa hans Udtalelse derom svarede Bernstorffs Efterfølger i Udenrigsministeriet, Rosencrone (Depeche af 19de December), at denne Opfattelse havde beroet paa en Misforstaaelse.

[1]) Depeche af $\frac{\text{25de August}}{\text{5te September}}$.

[2]) Depeche af 27de Juli.

[3]) Depeche af $\frac{10}{21}$ Juni.

mere og mere bliver gjennemtrængt af den Anskuelse, at Danmark i Sagen om Neutralitetsforbundet fuldstændig maa slutte sig til Rusland. Han indrømmer vel, at denne Stat er en anmassende Forbundsfælle, der blindt vil adlydes[1], han seer nu ligesaa godt som strax, efter at Rusland havde begyndt sine Forhandlinger i Marts Maaned, at Forbindelsen med Sverige og navnlig med Holland kan blive mislig og farlig[2]; men han søger paa den anden Side at berolige Bernstorff med Hensyn til hans Ængstelse, for at Rusland skal bringe Danmark i et Uføre ved sine Ideer om at konvoyere de forbundne Magters Handelsskibe[3], han holder ikke alene Lovtaler over Panins Uegennyttighed, men ogsaa over den „*désintéressement*", hvorved Rusland i Neutralitetssagen erhverver sig en evig Hæder[4], og han hævder, at Faren, hvori Holland kan bringe, vel opveies ved, at det øvrige Europa kommer til at staae paa Danmarks Side, og at dette derved knyttes nærmere til den Magt „*qui nous est la plus chère de toutes*", nemlig Rusland[5]. Intet var altsaa naturligere end, at Bernstorff frygtede for, at Schumacher havde ladet sig altfor meget paavirke af Panin. Der udviklede sig i dette Aar en politisk Meningsforskjel imellem de to Statsmænd, som vistnok har sin Deel i den ugunstige Maade, hvorpaa Schumacher senere i sine Privatbreve har omtalt Bernstorff[6].

---

[1]) Depeche af $\frac{\text{26de Juni}}{\text{7de Juli}}$.

[2]) Depeche af $\frac{12}{23}$ Juni og $\frac{18}{29}$ August.

[3]) Depeche af $\frac{\text{30te Juni}}{\text{11te Juli}}$ og $\frac{17}{28}$ Juli.

[4]) Depeche af $\frac{18}{29}$ August.

[5]) Depeche af $\frac{12}{23}$ Juni.

[6]) En Samling saadanne Breve findes i den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø. Naar forøvrigt Goertz i sin Memoire etc. S. 51

I de samme Dage, hvori Bernstorff besvarede den Schumacherske Depeche af 13de Oktober, affattede han den Memoire, Arveprindsen ved sit Brev af 5te November havde bemyndiget ham til at udarbeide. Det er et omfattende Aktstykke, som findes i Udenrigsministeriets Archiv, skrevet med Bernstorffs egen Haand[1]). Ifølge hvad der er tilføiet paa denne Koncept, er den bleven afskrevet den 10de November, og den er formodentlig strax overleveret til Arveprindsen og Regeringens andre Medlemmer. Dens hele Form og fremfor Alt de skarpe Udtalelser, som findes heri om Grev Panins eensidige Opfattelse, vise, at den kun har været bestemt til at gjøre det klart for selve Regeringen, at den fulgte Fremgangsmaade havde været den rette; i den Form, hvori den foreligger, kan den ikke have været bestemt til at overrækkes den russiske Regering. Men skjøndt Arveprindsen og Guldberg, i det Mindste efter Regeringens senere Optræden at dømme, vistnok deelte den Opfattelse, Bernstorff her gjorde gjældende, be-

---

Note 2 stempler Schumacher som en lav Intriguant, der ved Siden af sin officielle Korrespondance med Bernstorff førte en hemmelig med Arveprindsen og Guldberg og ved sine „*doubles rapports*" undergravede Bernstorffs Stilling, saa at han bevirkede hans Fald, da gjør man vist rettest i at betragte dette som en blot paa Rygter grundet løs Insinuation. Schumachers hele Korrespondance med Bernstorff har netop en paafaldende ærlig Charakteer; han siger Meget, som han veed, ikke er efter dennes Hoved; men man faaer bestemt Indtrykket af, at han gjør, hvad han kan, for at faae ham til at slutte sig til Rusland. Saaledes vilde ikke en Intriguant skrive, der maatte ønske, at Bernstorff i den Grad vilde forløbe sig imod Rusland, at Arveprindsen og Guldberg maatte lade ham falde. Hvis han var en saadan Intriguant, vilde han heller ikke, saatidt som han gjør det, bede om at maatte blive kaldt tilbag fra sin Post, som er ham piinlig.

[1]) Trykt bag efter denne Afhandling som Bilag II.

sluttede de dog at gjøre et forsonende Skridt imod Rusland, — nemlig at lade ham gaae af. Den 13de November fik han sin Afsked, under den Form, at det blev befalet ham selv at søge den, og den 14de November meldte han sin Afgang til de forskjellige danske Gesandter. Efter en Beretning fra den svenske Legationssekretær i Kjøbenhavn, v. Schewen[1]) til sin Regering havde Bernstorff faaet sin Afsked umiddelbart efter, at der var kommet en særlig Kabinetsskrivelse fra den russiske Keiserinde til Dronning Juliane Marie; men dette er vistnok en løs Efterretning[2]), som i det Mindste ikke har mere for sig end utallige tomme Rygter. Derimod er det sikkert nok, at den russiske Regering blev meget tilfreds ved Budskabet om hans Afskedigelse. Panin talte til den svenske Gesandt i Petersborg, Nolcken, om Bernstorffs „for de nordiske Riger ligesaa nødvendige som heldige Fald", og berømmede Dronning Juliane Marie, Arveprindsen og Guldberg for deres Iver for den væbnede Neutralitets Grundsætninger[3]).

Bernstorffs Politik i Aarene 1778—1780 havde sigtet til at lade Danmark spille saa selvstændig en Rolle som muligt. Det var ikke tomme Ord, naar han udtalte sig i høi Grad opirret, saatidt han hørte Hentydninger til, at Danmark var en Vasalstat af Rusland, eller naar han følte sig saaret ved den Stilling, denne Stat indtog ligeoverfor den

---

[1]) Zachrisson S. 46.

[2]) At Catharina selv under en Samtale med Harris (see dennes Diaries etc. I S. 309) omtaler det som *„une fausseté abominable de dire que j'ai contribué à faire chasser Bernsdorff"*, beviser ikke Stort, men fortjener dog altid at omtales.

[3]) Zachrisson S. 46.

danske Regering. Ifølge den usalige Misstemning, der siden den yngre gottorpske Linies Thronbestigelse i Sverige var kommen frem igjen imellem dette Land og Danmark, var det let forklarligt, at Blandingen af Frygt og Skinsyge imod Sverige fremkaldte en nær Tilslutning til Rusland hos den Tids ledende Statsmænd i Danmark, og Bernstorff var, som hans Betænkning fra Marts 1780 og mange Steder i hans Depecher vise, en ivrig Forfægter af denne Politik. Men han arbeidede med Styrke paa at forene dette Forhold med Selvstændighed fra dansk Side. Derfor havde han afviist det russiske, for England saa eensidige Forslag, af August 1778, idet han havde søgt at skabe et Forbund af en heelt anden og mere omfattende Natur. Derfor havde han reent ud afslaaet det russiske, for England igjen saa gunstige, Forslag af Februar 1779, og i Marts 1780 bestræbt sig for at give de russiske, for England nu saa mislige, Forslag en anden Charakteer. Derfor havde han endelig indgaaet Overeenskomsten af 4de Juli, hvorved Danmark paa egen Haand kom til Enighed med England om det vigtigste Stridspunkt med denne Stat. Alle Gange var Tanken om, hvad han ansaae for at være Danmarks Vel, det, der ledede ham, selv om han udsatte sig for at vække Misnøie i Petersborg. Men det var efter det russiske Hofs vante Holdning ogsaa naturligt, at han kom til at støde an derved, og at han fik at føle, hvilken Selvmodsigelse der laae i at ville være en selvstændig Forbundsfælle af en Stormagt som Rusland. Hans Politik førte kun til hans eget Fald.

13. Da Bernstorff traadte af, overtog Thott Udenrigsministeriet midlertidig, indtil den danske Gesandt i Berlin Rosencrone kunde blive kaldt hjem og overtage Ministerportefeuillen. I en Depeche af 5te December meldte

denne Schumacher sin Tiltrædelse. Imidlertid havde Uveiret i Petersborg begyndt at lægge sig. Vistnok søgte de Bourbonske Hoffer, der vare meget forbittrede over den dansk-engelske Overeenskomst, og hvoraf navnlig Spanien sendte den danske Regering en overordentlig grov Note, at stemple Danmarks Optræden som i høieste Grad partisk for England[1]). Harris gjorde paa sin Side ikke Stillingen lettere for Schumacher, idet han fremstillede Overeenskomsten som en fuldstændig Opgivelse fra dansk Side af Neutralitetsforbundet[2]), og søgte at vise den russiske Regering, hvorledes selv Danmark havde fundet Keiserindens Fordringer til England ubillige, og hvorlidt hun vilde kunne stole paa sine Forbundne til Gjennemførelsen af sine Ideer[3]). Schumacher maatte ogsaa høre drøie Ubehageligheder af de russiske Regeringsherrer, navnlig af Vicekantsleren Grev Ostermann, der efter hans Indberetning havde brugt „*expressions en effet peu mesurées*“[4]). Imidlertid synes Bernstorffs Depeche af 7 November at have gjort god Virkning, da Schumacher nu kunde forsikkre, at det var den danske Regerings faste

---

[1]) Begge de store Bourbonske Stater havde fra tidligere Tid havt en stærk Mistanke om, at Danmark var gunstig sindet imod England (Smlgn for Frankrigs Vedkommende Dansk Magasin, III, 4, S. 90—105). Men da den danske Deklaration af 8de Juli, som nøie stemmede med Keiserindens af 28de Februar, var bleven dem tilsendt, havde den gjort et godt Indtryk paa dem. Medens England ved en Note af 25de Juli besvarede den med Kulde, var det franske og det spanske Svar (af 27de Juli og 7de August) meget venskabelige (see Claussen: Recueil de tous les traités etc. Berlin 1795). Desto stærkere blev disse Staters Misnøie, da de fik Efterretning om Overeenskomsten af 4de Juli.

[2]) Schumachers Depeche af $\frac{13}{24}$ Oktober.

[3]) Schumachers Depeche af $\frac{16}{27}$ Oktober.

[4]) Schumachers Depeche af $\frac{13}{24}$ Oktober.

Beslutning, nøie at overholde de Forpligtelser, den havde paataget sig ved Konventionen med Rusland og Sverige, og at den derfor blandt Andet bestemt vilde hævde Sætningen: Frit Skib o. s. v.; en Forsikkring, han forøvrigt allerede kunde have givet i Henhold til Bernstorffs Depeche af 16de September. Selv om Panin flere Gange kom tilbage til det Urigtige i Danmarks Fremfærd, og klagede over, „i hvor ubehagelig en Afhængighed af Holland og Sverige den havde bragt Rusland med Hensyn til Udførselen af dets Produkter"[1]), saa tabte hans Tone dog mere og mere sin Bitterhed[2]). Ja Schumacher indberettede endog, at Panin var ivrig for at stemme Keiserinden forsonlig imod Danmark, som hun havde været saa opbragt paa, at hun havde besluttet sig *„à prendre à ce sujet un parti qui nous auroit été très désagreable"*, og at han opnaaede det[3]). Den 1ste December (n. St.) melder han, at nu har Bevægelsen ganske lagt sig, og at han haaber, der ikke vil blive Tale mere om den dansk-engelske Overeenskomst. Faa Dage efter kom Meddelelsen om Bernstorffs Afgang, der var saa behagelig for den russiske Regering. Skjøndt den danske Regering ingenlunde desavouerede Bernstorffs Politik, skjøndt den erklærede, at Ministerforandringen ikke vilde gjøre nogen Forandring i de Grundsætninger, der fulgtes, og ved en „Memoire", som i Novembermaaned blev overrakt Sacken i Kjøbenhavn[4]), forsvarede Overeenskomsten med Eng-

---

1) Depeche af $\frac{\text{23de Oktober}}{\text{3die November}}$.

2) Schumachers Depeche af $\frac{13}{24}$ November.

3) Depeche af $\frac{13}{24}$ November og $\frac{\text{20de November}}{\text{1ste December}}$.

4) Denne Memoire har ikke kunnet findes i Udenrigsministeriets Archiv, men indeholdt sikkert de samme Hovedtræk, der findes i Bernstorffs ovenfor omtalte Memoire.

land[1]), saa gav dog Bernstorffs Fjernelse en Sikkerhed for, at Danmark nu mindre vilde prøve paa at staae paa sine egne Been.

Imidlertid havde ogsaa andre Magter viist Tilbøielighed til at tiltræde Neutralitetsforbundet, baade Holland, Portugal og Preussen. Det var, som vi tidligere have seet, fremfor Alt Spørgsmaalet om Hollands Tiltrædelse, der havde gjort Bernstorff ilde stemt imod det russiske Forslag i Marts 1780. Men han havde heri som i andre Punkter seet Nødvendigheden af at maatte give efter, da hans Forestillinger derom bleve uden Virkning i Petersborg. Den 18de Oktober udstedtes Fuldmagt til Schumacher om paa Danmarks Vegne at modtage Hollands Tiltræden til den sluttede Forbundspagt[2]). Heller ikke Sverige lagde nogen Hindring i Veien for at optage Holland i Forbundet, og dette var altsaa en afgjort Sag, forudsat at Hollænderne selv besluttede sig dertil. Men deels den langsomme Forretningsgang, som den hollandske Forfatning gjorde nødvendig, deels Strid

---

[1]) I den bekjendte Guldbergske Betænkning om Danmarks Forhold til de fremmede Magter af 6te December 1780 fastholdes ogsaa Overeenskomsten af 4de Juli som et berettiget Skridt fra dansk Side. Men med det Samme udtales Haabet om, at „Forandringen herhjemme", d. v. s. Bernstorffs Afskedigelse, i Forening med den afsendte Memoire har gjort Ende paa den ugunstige Stemning hos det russiske Hof.

[2]) Endnu i Bernstorffs Forestilling til Kongen, hvorefter denne Fuldmagt blev udstedt, seer man hans gamle Betænkeligheder med Hensyn til Hollands Tiltrædelse komme frem, og han fastholder ogsaa her sine tidligere Udtalelser om, at Forbundet kun burde have omfattet Rusland og Danmark; men han indseer paa den anden Side, at al Vægring imod at tage Holland med eller selv blot Forslag, som vilde have sinket dette, vilde blive høist ugunstig opfattede af Keiserinden under hendes Stræben efter at vinde personlig Berømmelse ved at forene de neutrale Stater med sig. Han foreslaaer derfor, at man skal give efter for Nødvendigheden.

imellem det fransk-sindede og det engelsk-sindede Parti i Republiken fremkaldte en saadan Forsinkelse i Forhandlingerne, at man først i November besluttede at tiltræde Forbundet. Da var det allerede for silde. England benyttede sig som bekjendt af Paaskud, der heldig frembøde sig, og erklærede Republiken Krig den 20de December, medens dennes Traktat med de forbundne Magter først blev undertegnet den 3die Januar 1781. Da Krigen var erklæret, inden Traktaten var bleven undertegnet, og man ikke ønskede at komme i Krig med England, erklærede Forbundet sig for at være uden nogen Forpligtelse til at hjælpe Holland, der altsaa aldrig blev Deeltager deri. Var dette ikke skeet, men var Holland virkelig bleven optaget i Forbundet, da vilde Forholdet imellem dette og England sikkert være blevet langt mere forviklet, end det nu blev; Følgerne vilde have været uberegnelige.

Bilag I.[1])

Convention maritime pour le maintien de la liberté du commerce et de la navigation neutre entre le Dannemarc et la Russie fait à Copenhague le 9 Juillet 1780.

La présente guerre maritime allumée entre la Grande-Bretagne d'un côté et la France et l'Espagne de l'autre, ayant porté un préjudice notable au commerce et à la navigation des Nations neutres, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue, et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, tou-

---

[1]) Til Sammenligning med det danske Konventionsudkast af 29de Marts 1780 trykkes her den endelige Konvention imellem Danmark og Rusland, uagtet denne tidligere er trykt. Dog er det første Gang, at den tilføiede hemmelige Artikel trykkes.

jours attentives à concilier leur dignité et leurs soins pour la sûreté et le bonheur de leurs sujets avec les égards qu'elles ont si souvent manifestés pour les droits des peuples en général, ont reconnu la nécessité, où elles se trouvent, de régler dans les circonstances présentes leur conduite d'après ces sentimens.

Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies a avoué à la face de l'Europe au moyen de sa déclaration en date du 28. Fevrier 1780, remise aux Puissances actuellement en guerre, les principes puisés dans le droit primitif des nations, qu'elle réclame et qu'elle a adopté pour règle de sa conduite pendant la guerre actuelle. Cette attention de l'Impératrice à veiller au maintien des droits communs des peuples, ayant été applaudie par toutes les Nations neutres, les a réunies dans une cause, qui regarde la défense de Leurs intérêts les plus chers et les a porté à s'occuper sérieusement d'un objet précieux pour les temps présens et à venir, en tant qu'il importe de former et de réunir en un Corps de systême permanent et immuable, les droits, prérogatives, bornes et obligations de la neutralité.

Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue, pénétré de ces mêmes principes, les a également établis et réclamés dans la déclaration, qu'il a fait remettre le 8. Juillet 1780 aux troix Puissances belligérantes en conformité de celle de la Russie, et pour le soutien desquels S. M. Danoise a même fait armer une partie considérable de Sa flotte. De là il est résulté l'accord et l'unamité, avec lesquels Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, en conséquence de Leur amitié et de Leur confiance réciproque, ainsi que de la conformité des intérêts de Leurs sujets, ont jugé à propos de donner au moyen d'une Convention formelle une sanction solemnelle aux engagemens mutuels à prendre. Pour cet effet Leurs dites Majestés ont choisi et nommé pour Leurs plénipotentiaires, savoir Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue le Sieur Otto

Comte de Thott, Conseiller privé de son Conseil, Chevalier de l'ordre de l'Eléphant, le Sieur Joachim Otto de Schack Rathlow, Conseiller privé de son Conseil, Chevalier de l'ordre de l'Eléphant &c., le Sieur Jean Henri d'Eickstedt, Conseiller privé de son Conseil, Gouverneur de S. A. R. le Prince Royal, Chevalier de l'ordre de l'Eléphant et le Sieur André Pierre Comte de Bernstorff, Conseiller privé de son Conseil, Secretaire d'Etat pour le Departement des affaires étrangères, Directeur de la Chancellerie allemande, Chevalier de l'ordre de l'Eléphant &c. et Sa Majesté Impériale de toutes les Russies le Sieur Charles d'Osten nommé Sacken, Conseiller d'Etat actuel, Chevalier de l'ordre de St. Anne, Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire de Sa dite Majesté près de la Cour de Dannemarc. Lesquels après avoir échangé entre eux leurs pleinpouvoirs, trouvés en bonne et due forme, ont arrêté et conclu les articles suivans.

Art. I.

Leurs dites Majestés étant sincèrement résolues d'entretenir constamment l'amitié et l'harmonie la plus parfaite avec les Puissances actuellement en guerre, et de continuer à observer la neutralité la plus stricte et la plus exacte, déclarent vouloir tenir la main à la plus rigoureuse exécution des défenses portées contre le commerce de contrebande de Leurs sujets, avec qui que ce soit des Puissances déjà en guerre, ou qui pourroient y entrer dans la suite.

Art. II.

Pour éviter toute équivoque, et tout mal-entendu sur ce qui doit être qualifié de contrebande, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies déclarent, qu'elles ne reconnoissent pour telles que les marchandises, comprises sous cette dénomination dans les traités, qui subsistent entre Leurs dites Majestés, et l'une, ou l'autre des Puissances belligérantes; Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies se référant nommément à cet égard aux Art. X. et XI. de son traité de commerce avec la Grande-

Bretagne. Elle en étend les obligations entièrement fondées dans le droit naturel aux Couronnes de France et d'Espagne, qui n'ont point été liées jusqu'ici avec son Empire par aucun engagement formel purement relatif au commerce; Sa Majesté le Roi do Dannemarc et de Norvegue de son côté se rapporte aussi nommément à l'Art. III. de son traité de commerce avec la Grande-Bretagne, et aux Art. XXVI. et XXVII. de son traité de commerce avec la France, et étend les obligations de celui-ci à l'Espagne, n'ayant point avec cette Couronne des éngagemens, qui décident à cet égard.

Art. III.

La contrebande determinée, et exclue du commerce des Nations neutres, en conformité des traités et stipulations expresses, subsistantes entre les hautes Parties contractantes et les Puissances en guerre, et nommément en vertu du traité de commerce conclu entre le Dannemarc et la Grande-Bretagne le 11. Juillet 1670, et de celui conclû entre le Dannemarc et la France le 23. d'Août 1742, ainsi que du traité de commerce, conclû entre la Russie et la Grande-Bretagne, le 20. Juin 1766, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies en tendent et veulent, que tout autre trafic soit et reste parfaitement libre.

Leur Majestés après avoir déjà réclamé dans Leurs déclarations, faites aux Puissances belligérantes, les principes généraux du droit naturel, dont la liberté du commerce et de la navigation, de même que les droits des Peuples neutres sont une conséquence directe, ont resolu de ne les point laisser plus longtemps dépendre d'une interprétation arbitraire, suggérée par des intérêts isolés et momentanes. Dans cette vue Elles sont convenues:

1. Que tout vaisseau peut naviguer librement de port en port, et sur les côtes des Nations en guerre.
2. Que les effets appartenans aux sujets des dites Puissances en guerre soient libres sur les vaisseaux neutres, à l'exception des marchandises de contrebande.

3. Que pour déterminer ce qui caractérise un port bloqué, on n'accorde cette dénomination qu'a celui, où il y a par la disposition de la Puissance, qui l'attaque avec des vaisseaux arrêtés, et suffisamment proches, un danger évident d'entrer.
4. Que les vaisseaux neutres ne peuvent être arrêtés que sur de justes causes et faits évidens; qu'ils soient jugés sans retard; que la procédure soit toujours uniforme, prompte et légale; et que chaque fois outre les dédommagemens, qu'on accorde à ceux, qui ont fait des pertes, sans avoir été en faute, il soit rendu une satisfaction complette pour l'insulte faite au pavillon de Leurs Majestés.

Art. IV.

Pour protéger le commerce commun de Leurs sujets, fondés sur les principes ci-dessus établis, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue, et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, ont jugé à propos d'équiper séparément un nombre de vaisseaux de guerre et de frégates, proportionné à ce but; les escadres de chaque Puissance ayant à prendre sa station, et dévant être employées aux convois, qu'exigent son commerce et sa navigation conformément à la nature et la qualité du trafic de chaque Nation.

Art. V.

Si pourtant il arrivoit, que les vaisseaux marchands de l'une des Puissances se trouvassent dans un parage, où les vaisseaux de guerre de la même Nation ne fussent pas stationnés, et où ils ne pourroient pas avoir recours à leurs propres convois, alors le Commandant des vaisseaux de guerre de l'autre Puissance, s'il en est requis, doit de bonne foi, et sincèrement Leur préter le secours, dont ils pourroient avoir besoin, et en tel cas les vaisseaux de guerre et frégates de l'une des Puissances serviront de soutien et d'appui aux vaisseaux marchands de l'autre, bien entendu que les réclamans n'auroient

fait aucun commerce illicite, ni contraire aux principes de la neutralité.

Art. VI.

Cette Convention n'aura point d'effet retroactif, et par conséquent on ne prendra aucune part aux différends nés avant la conclusion, à moins qu'il ne soit question d'actes de violences continuées, tendant à fonder un systéme oppressif pour toutes les Nations neutres de l'Europe entière.

Art. VII.

S'il arrivoit malgré tous les soins les plus attentifs et les plus amicals, employés par les deux Puissances, et malgré l'observation de la neutralité la plus parfaite de Leur part, que les vaisseaux marchands de Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue et de Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, fussent insultés, pillés, ou pris par les vaisseaux de guerre, ou armateurs de l'une ou l'autre des Puissances en guerre, alors le Ministre de la Partie lésée auprès de la Cour, dont les vaisseaux de guerre, ou armateurs, auront commis de tels attentats, y fera des représentations, réclamera les vaisseaux marchands enlevés, et insistera sur les dédommagemens convenables, en ne perdant jamais de vue la réparation de l'insulte faite au pavillon. Le Ministre de l'autre partie contractante se joindra à lui, et appuyera ses plaintes de la manière la plus énergique et la plus efficace, et ainsi il sera agi d'un commun et parfait accord. Que si l'on refusoit de rendre justice sur ces plaintes, ou si l'on remettoit de la rendre d'un temps à l'autre, alors Leurs Majestés useront de repressailles contre la Puissance, qui la Leur réfuseroit, et Elles se concerteront incessamment sur la manière la plus efficace d'effectuer ces justes repressailles.

Art. VIII.

S'il arrivoit, que l'une ou l'autre des deux Puissances ou toutes les deux ensemble, à l'occasion, ou en haine de la présente Convention, ou pour quelque cause, qui y eut rapport, fut inquiétée, molestée, ou attaquée, il a été également con-

venu, que les deux Puissances feront cause commune pour se défendre réciproquement, et pour travailler et agir de concert de se procurer une pleine et entière satisfaction, tant pour l'insulte faite à Leur pavillon, que pour les pertes causées à Leurs sujets.

Art. IX.

Cette Conventoin arrêtée et conclue pour tout le temps, que durera la guerre actuelle, servira de base aux engagemens, que les conjonctures pourroient faire contracter dans la la suite de temps, et à l'occasion des nouvelles guerres maritimes, par lesquelles l'Europe auroit le malheur d'être troublée. Ces stipulations doivent au reste être régardées comme permanentes, et feront loi en matière de commerce et de navigation, et toutes les fois, qu'il s'agira d'apprécier les droits des Nations neutres.

Art. X.

Le but, et l'objet principal de cette Convention étant d'assurer la liberté générale du commerce et de la navigation, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue, et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, conviennent et s'engagent d'avance à consentir, que d'autres Puissances également neutres y accèdent, et qu'en en adoptant les principes, Elles en partagent les obligations, ainsi que les avantages.

Art. XI.

Afin que les Puissances en guerre ne prétendent cause d'ignorance rélativement aux arrangemens pris entre Leurs dites Majestés, les deux hautes Parties contractantes communiqueront amicalement à toutes les Puissances belligérantes les mesures, qu'Elles ont concertées entr' Elles, d'autant moins hostiles, qu'elles ne sont au détriment d'aucune' autre, mais tendent uniquement à la sureté du commerce, et de la navigation de Leurs sujets respectifs.

Art. XII.

La présente Convention sera ratifiée par les deux Parties contractantes, et les ratifications échangées en bonne et duë

forme dans l'espace de six semaines, à compter du jour de la date de la signature, ou plutôt, si faire se peut. En foi de quoi nous soussignés en vertu de nos pleinpouvoirs l'avons signée, et y avons apposé le cachet de nos armes.

Fait à Copenhague le 9. Jour du mois de Juillet, l'an de grace mil sept cent quatre-vingt.

(L. S.) O. Thott.
(L. S.) J. O. Schack Rathlow.
(L. S.) J. v. Eickstedt.
(L. S.) A. P. v. Bernstorff.
(L. S.) Charles d'Osten nommé Sacken.

Articles separés.

Art. I.

Comme Sa Majesté Danoise et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies sont toujours également intéressés à veiller à la sûreté et à la tranquilité de la mer Baltique, et à la mettre à l'abri des troubles de la guerre et des courses des armateurs, systême d'autant plus juste et plus naturel, que toutes les Puissances, dont les états l'environnent, jouïssent de la plus profonde paix: Elles sont mutuellement convenues de continuer à soutenir, que c'est une mer fermée, incontestablement telle par sa situation locale, où toutes les nations doivent et peuvent naviguer en paix et jouïr de tous les avantages d'un calme parfait, et de prendre pour cet effet entre Elles des mésures capables de garantir cette mer et ses côtes de toutes hostilités, pirateries et violences. Elles maintiendront aussi la tranquilité de la mer du Nord dans Leurs Parages, autant que les circonstances et l'interêt de Leurs Etats le rendront nécessaire.

Art. II.

Leurs dites Majestés ne désirant aussi rien plus ardemment, que le rétablissement de la paix sur des principes équitables, sentimens, que l'amour de l'humanité et l'envie de pré-

venir une plus grande effusion de sang, Leur ont inspiré dès le commencement des dissentions, qui divisent l'Europe, se promettent réciproquement de s'attacher à ce même objet et aviser aux moyens, qui pourront conduire à ce but, et lorsqu' une occasion se présenteroit de la saisir, et de concourir avec de sentimens d'amitié et de confiance à un ouvrage si salutaire.

Art. III.

La situation des lieux rendant très-court le terme, pendant lequel les flottes de Sa Majesté Imperiale peuvent agir hors de la Baltique pour la sûreté du commerce neutre dans les autres mers, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue s'engage de recevoir dans ses ports et de traiter absolument sur le même pied, comme les siens propres, tout vaisseau ou bâtiment Russe qui y entrera pour hiverner, de lui faire délivrer de ses magasins toutes sortes d'appareils et de provisions, dont l'équipage pourroit avoir bésoin aux mêmes prix, auxquels en sont fournis les vaisseaux de Sa Majesté, de faire prendre en un mot tous les arrangemens nécessaires, pour que ces batimens et leurs équipages puissent être bien soignés.

Art. IV.

Que si la jonction des escadres étoit trouvée necessaire, on agira en ce cas en tout d'après les principes d'une parfaite egalité et lorsqu'un ou plusieurs vaisseaux viendroient à se trouver ensemble, celui des Commandans, qui aura le grade sur l'autre, ou bien à grades égaux, celui, qui sera le plus ancien, prendra le commandement sur les vaisseaux de guerre et frégattes des deux Nations. On tâchera en général de combiner les croisières autant que possible sans une jonction formelle, afin de former de cette manière une espèce de chaine et de se donner la main au bésoin. Quant au salut on se conformera constamment à ce qui est stipulé à cet égard dans les conventions entre les deux Nations.

Art. V.

A l'épôque plus ou moins éloignée de la paix entre les Puissances belligérantes, Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue, et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, s'employeront de la manière la plus efficace auprès des Puissances maritimes en général pour faire recevoir et recevoir et reconnoître universellement dans toutes les guerres maritimes, qui par la suite du temps pourront survenir, le systême de neutralité et les principes établis dans la présente Convention servant à former la base d'un code maritime universel.

Art. VI.

Dès ce que cette Convention sera ratifiée et que l'échange en aura été fait, les Hautes Parties contractantes prendront soin de la communiquer, aux articles séparés près, de bonne foi et conjointement et d'un commun accord par Leurs Ministres accrédités aux cours étrangères et nommement à celles, qui sont actuellement en guerre. Pour agir avec une parfaite uniformité pour cette fin, on joint ici la formule de la note, que les Ministres respectifs remettront à cette occasion.

Ces articles séparés seront censés et régardés comme faisant partie de la Convention même, et auront la même force et valeur, que s'ils étoient inférés de mot à mot dans la dite Convention, conclue le même jour entre les deux Hautes Parties contractantes.

Ils seront ratifiés de même et les ratifications échangées dans la même temps. En foi de quoi Nous soussignés en vertu de nos pleinpouvoirs les avons signés et y avons apposés les cachets de nos armes. Fait à Copenhague le 9. Jour de Juillet, l'an de grace mille sept cent quatre-vingt.

O. Thott. (L. S.)

J. O. Schack Rathlau. (L. S.)

H. J. v. Eichstedt. (L. S.)

A. P. v. Bernstorff. (L S.)

Charles d'Osten nommé Sacken. (L. S.)

Article secret.

Sa Majesté le Roi de Dannemarc et de Norvegue et Sa Majesté Imperiale de toutes les Russies, toujours occupées du soin de resserrer de plus en plus la liaison intime et naturelle, qui se soutient si heureusement entre Elles, se promettent formellement de regarder la présente Convention en tous ses points et stipulations avec tous ses articles separés comme un engagement perpetuel et permanent entre les deux Nations. Pour cet effêt Elles veulent, qu'elle soit censée faire partie de l'alliance perpétuelle, conclue entre les deux Puissances à St. Petersbourg le 1 Août 1773.

Ce présent article secret aura la même force et valeur, que s'il étoit inseré de môt à môt dans la Convention conclue le même jour entre les deux Hautes Parties contractantes, sera ratifié de même, et les ratifications échangées en même tems. En foi de quoi nous ministres plénipotentiaires l'avons signé et y avons apposé le cachêt de nos armes. Fait a Copenhague le 9 Jour du mois de Juillet, l'an de grace mille sept cent quatrevingt.

O. Thott. (L. S.) J. O. Schack-Rathlou. (L. S.) H. I. v. Eickstedt. (L. S.)

A. P. Bernstorff. (L. S.) Charles d'Osten nommé Sacken. (L. S.)

Bilag II.

Mémoire sur les reproches de Mr. le Cte. de Panin, renfermés dans le rapport de Mr. Schumacher du 13 8bre 1780[1]*.*

Le Dannemarc avoit toutes les raisons qu'une puissance peut avoir, de se flatter de trouver toujours dans Mr. le Cte. de Panin un défenseur zélé, un ami véritable dont le premier

[1]) Bernstorffs Haandskrift, der i det Hele er vanskelig at læse, nærmer sig i Koncepten til denne Memoire mange Steder stærkt til det Ulæselige. Det har derfor ikke altid været muligt at blive ganske sikker paa Læsemaaden; hans Orthographi har heller ikke fuldstændig kunnet følges.

mouvement seroit d'expliquer de la manière la plus favorable tout ce qui pourroit paroître douteux, à des puissances moins amies, moins intimement liées avec nous. Mais il s'est montré d'une manière bien différente dans la conversation telle que Mr. Schumacher l'a rapportée dans sa dépêche du 13. du mois passé. Il a chargé tous les faits, il les a dénaturés, il s'est permis les reproches les plus injustes et les plus amers, il a été le simple echo des clameurs du parti François en Hollande, au point de se servir des mêmes expressions et de tous leurs arguments.

Il est de mon devoir d'examiner ces objections et ces reproches: de les détruire ou d'avouer qu'elles (ils) me paroissent fondé[e]s. La relation dans laquelle nous sommes avec la Russie, notre alliance avec elle qui fonde notre système politique, et la nature de nos derniers engagements qui exigent une union parfaite de sentiments et de principes, ne permet point qu'il existe entre les deux souverains des doutes injurieux sur la sincérité ou sur la bonne foi de l'autre. Il n'est point nécessaire de prouver que notre dernier arrangement avec l'Angleterre est avantageux au Dannemarc; c'est ce que S. M. a reconnu, et personne n'a eu et n'a pu avoir un sentiment opposé. Cela devroit aussi suffire pour en faire recevoir la nouvelle avec plaisir en Russie: mais c'est un sentiment dont Mr. le Cte de Panin ne paroît pas avoir été susceptible. Son penchant le plus décidé l'emporte dans ce moment vers un parti dont les intérêts ne sont pas les nôtres, et où il pense si différemment de ce qu'il faisoit autrefois, et surtout dès l'année 1765, où une légère marque de confiance, que nous donnâmes a la France[1]), pensa le brouiller sans retour avec le Dannemarc et faire échouer toutes les négociations très avancées qui subsistoient alors[2]).

---

[1]) Herved sigtes vistnok til Forhandlinger om en Subsidietraktat med Frankrig.

[2]) Forhandlingerne om Mageskiftet.

Tout ce que Mr. le C$^{\underline{te}}$ Panin a dit peut se réduire a quatre chefs ou a quatre accusations principales:

1) Que nous estions entrés avec l'Angleterre dans une convention secrète au moment que nous avions signé avec la Russie un traité pour assurer la liberté de notre navigation.

Ceci n'est un reproche qu'autant que notre arrangement avec l'Angleterre pût être censé contraire à notre convention avec la Russie, mais elle ne l'est absolument point. Je commence par remarquer que ce n'est point un traité ou une convention que nous avons faite avec l'Angleterre: ce n'est qu'un simple arrangement sur l'explication d'un seul article de nos traités, source constante de différentes disputes, et obscur par la généralité des termes qui en constituoient l'essence, auxquels on a substitué des déterminations précises, qui ne laissent pas d'obscurité, et qui en partageant le differend, et en assurant à chaque partie contractante des avantages essentiels, repose sur la base du monde la plus simple et la plus naturelle.

Il n'est point contraire à la convention, 1) puisqu'il l'a précédée, 2) puisque celle-ci exclut expressément de sa garantie tous les différends nés des traités, dont la teneur a été déclarée sacrée, et dont l'explication n'appartient qu'à une partie contractante, 3) puisqu'il est entièrement conforme, autant qu'il regarde les articles qui nous sont défendus, à l'usage constamment reçu entre le Dannemarc et l'Angleterre.

Nous n'avons jamais prétendu pouvoir porter des effets de guerre aux ennemis de l'Angleterre, et n'avons jamais permis à celle-ci de le faire, quand nous avons été en guerre avec la Suède. Jamais aussi la France ne nous a animé d'insister sur ce point. Toutes nos prétentions se bornoient à écarter l'incertitude et l'étendue chicaneuse du sens des expressions générales du traité, et (à garantir) la liberté des exportations de nos produits, et c'est ce que nous avons obtenu.

Il y a plutôt des raisons très fortes, puisées dans le

sens et dans l'esprit de la dernière convention, qui auroient dû engager le Cte Panin d'applaudir particulièrement à notre arrangement. Elle impose évidemment l'obligation à chaque partie interessée de fixer, autant que cela pourra dépendre d'elle, tous les cas où il est juste et possible de réclamer l'appui et le secours des puissances unies. L'incertitude est le veritable fléau de ce genre d'union. Elle n'est bonne qu'à embarrasser toutes les parties, et elle devient d'une conséquence supérieure dans un moment aussi critique que celui où nous sommes, où la moindre étendue donnée de plus à une convention aussi sérieuse par ses suites nous entraineroit tous dans une guerre inévitable qui n'est point le but de la Russie, et dont l'interêt évident est d'eviter les extrémités.

Mr. de Panin paroît aussi oublier que les conventions des puissances neutres ne sont pas directement et uniquement contre l'Angleterre, mais en général contre toutes les puissances belligérantes et en particulier contre celles, qui ne peuvent point couvrir par des traités des prétentions outrées, et contraires aux principes de la déclaration commune.

Notre bonne foi est intacte: nous remplissons tous nos engagements: ceux-ci ne consistent qu'en défendre les droits d'autrui: il dépend de nous de faire valoir les nôtres, et même d'y renoncer, si nos intérêts l'exigeoient: il n'y a point de souverain, qui puisse ou qui veuille s'imposer des loix contraires: et ce n'est point en faveur de l'Angleterre, c'est pour notre intérêt que nous nous sommes entendus avec elle.

Il n'est aussi pas exact que nous ayons fait un secret à la Russie de notre négociation: il n'estoit pas possible de la rendre entièrement publique: elle auroit été alors traversée, et la manière dont on l'envisage à présent ne le prouve que trop. Il n'y a que la Russie qui a été instruite il y a 2 ans de l'arrangement verbal du 15 (?) nov. 1778 entre Mr. Dreyer et Milord Suffolck. Le premier avoit l'ordre de communiquer tout au ministre de la Russie: et ses rapports prouvent qu'il l'a fait spécialement sur tout ce qui regarde nos diffé-

rends sur la détention des vaisseaux chargés de nos productions dont l'arrangement actuel est la suite. La Russie a eu même la copie des ordres donnés à Mr. Dreyer, après que les tribunaux anglois eurent condamné nos viandes salées: Elle a eu également celle des mémoires les plus importants que nous avons fait parvenir à cette cour. Tous nos principes ont été mis sous ses yeux, et elle y aura vu que nous n'avons jamais prétendu porter aux ennemis de l'Angleterre des munitions navales et de guerre. Elle se rappellera aussi nos plaintes amères de ce que l'Angleterre hésitoit d'avouer Mil. Suffolck que la mort avoit enlevé incessamment après l'explication avec nous. La nature de celle-ci prouvoit assez qu'il ne dépendoit que de l'Angleterre de ratifier un accord mutuel que nous réclamions incessamment. Cela a fait l'objet perpétuel de mes entretiens avec le ministre de la Russie, et j'ai mis particulièrement Mr. le Bar. de Sacken au fait du juste de cette matière et de toutes nos plaintes contre l'Angleterre quand il partit pour la Russie, et j'ai eu la satisfaction de l'en faire convenir, quand je le lui ai rappellé. J'ai fait davantage: dès qu'il y eut, au commencement de l'été, de l'apparence que nous pourrions convenir avec l'Angleterre, j'ai dit, et je l'ai répété plus d'une fois à Mr. de Sacken, que nous étions occupés à fixer les articles de contrebande avec l'Angleterre: que la convention nous imposoit une nouvelle obligation d'y travailler, que nous désirions fort d'y reussir, et que nous étions sûrs que la Russie nous sauroit gré de diminuer les embarras, où la violence de l'Angleterre pourroit nous entrainer dans la défense des principes qui nous estoient communs: et dès que nous apprîmes que le Roi d'Angleterre avoit ordonné à Mil. Stormont de remettre le document à Mr. de Dreyer, nous avons tout communiqué à la Russie. Il ne faut pas même de l'impartialité pour convenir que nous n'avons pu faire davantage, surtout comme la légéreté avec laquelle les successeurs de Mil. Suffolck avoient désavoué ce ministre et les changements fréquents du ministère ne permettoient pas

de se reposer sur ses ouvertures, et de s'y fier avant que l'échange des actes eût mis le sceau à une transaction si longtemps suspendue.

2) Que nous avions renoncé pour nous et pour notre postérité à la liberté de la navigation.

Au lieu de renoncer à un droit dont nous estions en possession, c'est l'Angleterre qui a renoncé à sa prétention si longtemps débattue, de mettre la viande salée, le fer et les planches de sapin au nombre des articles prohibés: je dois le répéter, nous n'avons non seulement jamais prétendu de pouvoir porter des effets relatifs à la guerre aux ennemis de l'Angleterre, mais nous avons adopté vis à vis d'elle tous ses principes dans la dernière guerre que nous avons eu à soutenir. Il n'a même jamais existé là-dessus, que je sache, un différend avec elle: Toutes les disputes ont roulé sur la nature des effets, et s'ils pourroient être censés avoir un rapport à la guerre. Si la clause qui se trouve dans le traité n'avoit pas esté générale, et s'il avoit été possible de l'expliquer en notre faveur avec équité et sous l'appui des puissances que la convention a réunies, nous n'aurions pas songé à adopter en faveur d'une puissance, avec qui nous avons encore des différends très sérieux, et qui n'a rien fait pour nous, des thèses qui nous sont préjudiciables. Mais l'explication d'un article douteux ne peut avoir lieu que par un accord mutuel entre les deux parties, et je dois y ajouter, que la puissance la moins forte est toujours celle, qui gagne le plus à voir toutes les incertitudes écartées, et que le traité de 1670 nous est d'ailleurs à bien des égards si avantageux que nous avons un très grand intérêt de le voir maintenu et reconnu comme une loi inviolable entre les deux nations.

3) Que nous avions mis dans le projet de 1778 que la cour de Russie devoit insister avec nous à Londres que les marchandises de la contrebande fussent fixées, et par conséquent point étendues au delà que la France ne le fait.

Après avoir remarqué qu'il n'est point juste de citer contre nous un projet qui ne fut point adopté, je dois y ajouter, que nous avons effectivement requis alors les bons offices de la Russie pour porter l'Angleterre à fixer avec précision les effets dits de contrebande, mais que nous n'avons jamais proposé la règle suivie dans notre traité avec la France pour modèle, et que la Russie n'ayant rien effectué en notre faveur et n'ayant même fait pour cela que des efforts extrêmement légèrs, il ne nous restoit que de chercher nous mêmes des remèdes plus efficaces. C'estoit d'ailleurs alors le moment où nous avions les plus fortes raisons de nous plaindre de l'Angleterre, qui donnoit alors journellement plus d'étendue au sens du mot de contrebande, et où il y avoit le moins d'apparence que nous réussirions à applanir les différends qui existoient. Les paroles de notre projet ne renfermant d'ailleurs d'autre but que ce que nous avons actuellement obtenu, c'est à dire la détermination des effets de contrebande, et l'éloignement de notre incertitude, il ne peut par conséquent point estre allégué contre nous.

Jusque au printems de cette année et par conséquent dans un espace de 3 ou quatre années que nous lui avons porté nos plaintes contre l'Angleterre, elle n'y a répondu que par le conseil d'user de ménagement et de prudence, et par la promesse d'instruire ses ministres à Londres d'appuyer notre cause, ce qu'ils ont fait sans doute, mais sans que nous en ayons vu les moindres effets, aussi peu qu'en Espagne, où nous avons été plus maltraités encore qu'à Londres.

Mais si nous avions aussi modifié nos prétentions vis à vis de l'Angleterre, S. M. n'auroit fait que d'user d'un droit incontestable: qui ne peut estre censé nuisible à aucune puissance étrangère, ni sujet à ses reproches: surtout si c'est dans la vue si digne (?) d'un roi père de ses peuples et d'un allié fidèle et prudent, de finir des différends, qui ont causé pendant un siècle entier des maux infinis à ses sujets, et qui devenoient nécessairement dès ce moment

une cause prochaine d'une guerre dont la sagesse et l'intérêt même de toutes les puissances unies et neutres rejette l'idée sans balancer.

4) Que notre arrangement portoit un coup funeste au commerce d'exportation de la Russie, qui deviendroit irréparable, surtout si la Suède et la Hollande excitées par l'exemple du Dannemarc s'arrangeroient de la même manière avec l'Angleterre.

S. M. n'a jamais fait la moindre démarche pour animer d'autres puissances à suivre son exemple. Elle n'y a jamais pensé et croiroit se contredire elle même si elle le faisoit. Notre traité avec l'Angleterre de 1670 nous est à bien des égards très avantageux: sa conservation nous importe, mais la généralité de la clause de l'article 3 nous enveloppoit dans chaque guerre dans les discussions les plus facheuses. Nous avons constamment travaillé à fixer les Marchandises(?), et la Russie voudroit-elle nous envier l'avantage d'y avoir réussi? Toute nation qui n'a point un traité pareil contre lui (elle) seroit insensée de renoncer sans compensation à des avantages quelconques, et le Roi ne feroit aucune difficulté de s'expliquer dans ces termes à Stockholm et à la Haye: il prouvera cette manière de penser dans toutes les occasions, vis a vis de l'Angleterre aussi bien que contre toute autre puissance de l'Europe, et ne la démentira jamais ni par faiblesse, ni par partialité.

Il est au reste difficile de concevoir que le commerce d'exportation de la Russie puisse souffrir par notre arrangement, et que cette crainte aussi puisse venir à nous arrêter. Jamais un vaisseau danois n'a encore chargé des chanvres ou des mats pour les porter aux ennemis de l'Angleterre. On n'a certainement jamais compté sur nous. Nos vaisseaux qui ne suffisent presque même aux objets plus importants qui les occupent en tems de guerre, ne suffiroient absolument pas à une branche nouvelle qui cesse entièrement en tems de paix. Et cependant notre dernier arrangement même ouvre une facilité de plus au cabotage danois et dont

la Russie pourra profiter. Il nous assure la liberté entière du transport du bled de Livonie et d'Archangel, de tout le fer non ouvragé de Russie ainsi que des planches de sapin, et ces deux premiers articles sont si considérables que la Russie est déjà très intéressée de les voir sous le pavillon danois à l'abri de toute irrégularité (?) et de toute avanie. Il dependra même encore de la Russie, à quel point elle voudra soutenir que ses exportations sont libres, même sous le pavillon des puissances qui se sont peu liées à ces egards. Cela regarde la question si la charge doit être jugée après le pavillon ou après les droits appartenant au pays dont le proprietaire de la charge est habitant. La question est douteuse. Nous avons soutenu le dernier principe contre l'Angleterre. Elle soutient le premier, mais la chose n'est point terminée, et notre dernier arrangement n'en parle point.

La France tire les mêmes avantages de notre arrangement avec l'Angleterre que la Russie: elle devroit les soutenir d'autant plus qu'elle nous a toujours extrêmement animé de soutenir la liberté des viandes salées et de nos productions. Elle nous a dit souvent, qu'elles lui étoient importantes en tems de guerre, et n'est point habituée de compter sur nos vaisseaux pour les transports des munitions navales. Toute puissance en guerre avec l'Angleterre en jouit également. Si nous ne pouvons pas leur porter tous leurs besoins, nous pouvons du moins les fournir avec sûreté de plusieurs articles, pendant que nous étions gênés auparavant sur tous presque sans exception.

C'est donc après ma conviction la plus entière que je puis regarder les reproches qu'on nous fait en Russie comme entièrement détruits: Je pourrois donc m'arrêter ici, mais il y a encore quelques remarques très essentielles à faire, qui répandent du jour sur une matière, qui, par les insinuations des puissances jalouses de notre influence en Russie, a été obscurcie au délà de ce qu'elle en paraissoit susceptible.

Le choix du moment où nous avons fixé l'arrangement

attaqué n'a pas dépendu de nous. La première proposition se fit, quand nous étions abandonnés de tout le monde. Elle étoit simple et naturelle, puisqu'elle se fondoit sur des notions recues entre le Dannemarc et l'Angleterre. Nous la regardons comme très avantageuse puisque elle nous assurera la liberté de nos productions, qui avoit occupé depuis le commencement de ce siècle l'attention de nos rois, et que l'idée de renoncer à des avantages que nous n'avions jamais possédés, ne pouvoit pas nous paroître un sacrifice. L'Angleterre a assez prouvé qu'elle ne croyoit pas y gagner. Ses délais, ses désaveux, ne laissent aucun doute à cet égard. Elle ne s'est porté à l'arrangement que lorsqu'elle nous vit résolus au printems passé de pousser nos différends aussi loin qu'ils pourroient aller. Cela se fit lorsque la sentence des tribunaux inférieurs fut portée selon nos traités par appel devant le roi et son conseil, et qu'on y prononça que nos viandes salées seroient effets de contrebande et par conséquent confiscables. Il n'y avoit alors plus à balancer pour nous. Il falloit acquiescer et perdre pour toujours des droits très importants, ou en venir aux dernières extremités. Toutes les raisons possibles se réunissoient à éviter celles ci: et je n'en cite ici qu'un seul qui me paroît frappante, c'est que nous nous serions exclus par là nous-mêmes de la convention des puissances neutres, et cette seule considération doit suffire pour tranquilliser la Russie. C'est cè qu'elle fera aussi, tout comme elle le fit en 1779, quand nous lui refusâmes de faire conjointement avec elle cette déclaration pour la protection des côtes et des mers du nord, qui étoit sans en porter le nom (?) en faveur de l'Angleterre. Et c'estoit (?) cependant du premier refus, qu'elle avoit essuyé depuis longtems d'une puissance amie, qu'elle auroit à se plaindre. Actuellément il ne s'agit que d'un arrangement qui ne blesse aucun de nos engagements avec elle, qui lui est même avantageux a tous les égards, et qui lui épargne bien des embarras inévitables et très grands pour une puissance qui, loin de vouloir la guerre, ambitionne le rôle glorieux de médiatrice des

différends actuels de l'Europe. C'est à elle de ne pas oublier que tout avantage du Dannemarc doit lui estre cher: Elle ne voudroit seurement pas (?) que le Roi cessât d'avoir des vues et des intérests à lui, pour n'adopter et ne respirer que les siens. Ni l'un ni l'autre n'est juste, et le dernier ne sauroit estre. Le Roi ne peut jamais cesser d'agir en grand prince indépendant, qui a des alliés et des amis, mais point de chef ni de guide. Il ne peut jamais embrasser un parti au point de s'oublier soi même, mais il est et sera toujours l'allié le plus fidèle et l'observateur le plus exact de ses engagements. Voila tout ce qu'un souverain peut demander et promettre à l'autre: en vouloir ou en faire espérer d'avantage, ce seroit se tromper, et pour pouvoir exiger qu'un prince pense et se conduise en allié, il faut que l'(amitié?) soit réciproque.

Le Dannemarc vient de donner à la Russie les preuves les plus fortes de son attachement et de sa fidélité au système qui lui est commun avec elle. En acceptant l'accession de la Hollande, nous nous exposons évidemment aux dangers de la guerre; En assurant que nous armons pour défendre les productions (?) de la Russie, que nous ne pouvons (?) point transporter nous mêmes en France, et en armant en effet nous mettons le sceau à nos conventions. Au près (?) des preuves aussi décisives, les autres sont peu de chose, et quand il en existe de telles, un allié perd évidemment le droit d'en demander davantage.

Med Afskriverens Haand staaer:

Copenhague le 10 Nov$^{\underline{br}}$ 1780.

Bidrag
til
Sømagtens Historie 1814—48

Af

H. G. Garde.

Dette Bidrag slutter sig til det i Aaret 1852 udgivne Skrift: „Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814“, som er støttet paa de i Aarene 1832—35 udgivne „Efterretninger om den danske og norske Sømagt“ og de senere fortsatte Archivundersøgelser. Et Supplement til disse Skrifter udgjør den af „Den danske historiske Forening“ i Aaret 1861 udgivne „Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700“.

Indhold.

Indledning.

Underhandlingerne mellem den danske og svensk-norske Regering om Danmarks Ret, ifølge Fredstraktaten sluttet i Kiel den 14de Januar 1814 § 24, til de i Norge ved Adskillelsen forblevne Krigsskibe og Fartøier samt Postfartøierne, bleve endelig endte ved en i Christiania den 22de Juni 1816 afsluttet og senere ratificeret Overeenskomst mellem de dertil Befuldmægtigede, Commandeurcapitain *C. A. Rothe* paa dansk og Contreadmiral *I. S. Fabricius* paa norsk Side. Ved denne erholdt Danmark en Godtgjørelse af 190,000 Rbdlr. af den norske Statskasse for Orlogsbriggerne *Lolland*, *Langeland*, *Kiel*, *Alsen*, og *Lougen* samt de ved Adskillelsen i Norge værende Postfartøier, hvorimod al Ret til de andre i Norge forblevne Krigsfartøier blev opgivet, fordi de betragtedes som Defensionsfartøier, og Briggerne *Seagull* og *Allart* som norske Priser. Briggen *Frederiksværn* kom først af Stabelen efter Adskillelsen og Skonnertbriggen *Hemnæss* var et armeret norsk Prisskib. („Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814 S. 483—84 efter Archiv for Søvæsenet XI, 301—13).

Efterat de ubrugelige Krigsskibe og Fartøier vare afhændede, ophuggede eller omdannede til Materialfartøier, bestod Flaaden, da Alt var ordnet paa Fredsfod, ved Begyndelsen af Aaret 1816 af 1 Blokskib [1]), 1 lille Linieskib [2]), 3 Fregatter paa 36 Kanoner [3]), 3 Brigger [4]), 1 Skonnert [5]), 1 lille Kutter [6]),

[1]) *Prindsesse Lovisa Augusta.* [2]) *Phoenix.* [3]) *Venus*, *Minerva* og *Nymphen.* [4]) *Samsøe*, *Falster* og *Bornholm.* [5]) *Atalante.* [6]) *Husum.*

4 Stykpramme [1], 1 Kanonbaad [2], 72 Kanonchalupper, 6 Morteerchalupper, 4 Kanonjoller, der vare armerede med circa 500 Stkr. Skyts og behøvede en Bemanding af omtrent 8000 Mand. Dog vare Skibene, der under Krigen vare blevne byggede i Hastværk og af mindre gode Materialier, kun i en maadelig Forfatning. I fast Søtjeneste stod 204 Officerer og Cadetter, 143 Civilbetjente og Lærere samt henved 2550 Underofficerer og Menige [3].

---

[1]) *Hvalrossen*, *Søløven*, *Haien* og *Crocodillen*. [2]) *Prøven*.

[3]) Officererne vare 4 Flagmænd, 11 Commandeurer og Commandeurcapitainer, 44 Capitainer og Capitainlieutenanter, 40 Premier- og 40 Secondlieutenanter; desuden 1 Cadetchef, og ved Holmene: 1 Overeqvipagemester, 2 Eqvipagemestere, 1 Fabrikmester, 1 Takkelmester, 1 Tøimester, 1 Officeer ved Hydrauliken og Mekaniken, 1 Inspectionsofficeer ved Reberbanen, 1 Undertøimester, 1 Tøivarter, 3 Artillerilieutenanter, 7 Indrulleringsofficerer, 1 Navigationsdirecteur, 1 Commandant paa Toldboden, 1 Commandant i Nyboder og 1 Commandant paa Christiansø. Cadetcorpset talte 40 Cadetter. Den i 2 Divisioner delte faste Stok bestod af omtrent 2546 Mand, hvoraf henimod 1000 vare Haandværkere og de øvrige Underofficerer, Artillerister, Matroser, Arbeidsmænd, Lærlinger og Drenge. Paa Christiansø vare 60 Underofficerer og Menige ansatte.

I.

Fra Freden i Kiel (14de Januar 1814) til Kong Frederik den Sjettes Død (3die December 1839).

I de næsten 26 Aar Kong Frederik den Sjette endnu levede efter Freden i Kiel, vedblev han selv at føre Præsidiet i Admiralitets- og Commissariats-Collegiet, til hvilket Bestyrelsen af og Commandoen over Sømagten forblev overdraget, og skjøndt han, efter at have besteget Thronen, ikke personlig overværede Collegiets Forsamlinger, styrede han dog selv Marinens vigtigere Anliggender, og lod sig ugentligt forelægge Extracter over alle Collegiets Forhandlinger. Som 1ste Militairdeputeret vedblev Admiral *Johan Peter Wleugel* at være Referent hos Kongen, indtil han den 2den Mai 1822, formedelst sin høie Alder, fritoges for Forretningerne som 1ste Deputeret. Efter ham erholdt Viceadmiral *Steen Andersen Bille*, der 1825 meddeltes Admirals Charakteer, Søetatens Referat hos Kongen og beholdt dette i 11 Aar til sin Død (15de April 1833). Da blev Contreadmiral *Hans Baron Holsten*, der 1814 var indtraadt i Collegiet, dettes 1ste Deputerede og forblev i denne Stilling i Kongens 6 sidste Regeringsaar. Efterat Sagerne vare refererede Kongen af Collegiets 1ste Deputerede, bleve de forelagte til endelig Resolution af Chefen for Kongens Commandocontoir, Armeens Generaladjutant, Generallieutenant *Frants Christopher von Bülow*. Bille, Holsten og Bülow vare saaledes i den længste Tid af denne

Periode Kongens nærmeste Raadgivere i Marinens Anliggender; skjøndt der vel var en Generaladjutant for Søetaten, som tillige var Jagtcapitain, havde denne dog ingen directe Indflydelse paa disse.

Bille hørte stedse til Marinens udmærkede Officerer, og han beholdt til sin Død den usvækkede Aandskraft, der forskaffede ham en personlig Overvægt over alle sine Meddeputerede og i Virkeligheden gjorde ham til Sjælen i Administrationen. Skjøndt han ikke var i Besiddelse af nogen særlig videnskabelig Uddannelse, var han dog begavet med en klar Dømmekraft og en Verdensklogskab, der næsten altid bragte ham til at fatte den rette Mening selv om videnskabelige Gjenstande, ligesom den Lethed, hvormed han bevægede sig i det høiere Selskabsliv, og den Erfaring, han deri samlede, satte ham istand til rigtigt at bedømme Forholdene. Viste hans Vane til at befale sig end hyppig ved en Herskesyge, hvormed han vidste at sætte sin Villie igjennem, og kunde han end ikke altid frigjøre sig for personlige Hensyn, saa forstod han dog med Dygtighed at lede Forretningerne. Med disse Egenskaber vandt han hos Frederik den Sjette en Indflydelse, som ikke alene gjorde sig gjældende i alle Marineanliggender, men som endog bevirkede, at han 1830 blev optaget i Geheimestatsraadet, hvilket siden Admiral *Rømmeling* (1772) ingen Søofficeer havde opnaaet.

Skjøndt Kongen agtede Holsten høit og yndede ham personlig, stod denne dog ikke Monarken saa længe nær som Bille; deels afholdt Holstens fordringsfri og godmodige Charakteer ham fra at gjøre sin Stilling gjældende, deels var Kongen næppe utilfreds med, at den Indflydelse, Bille havde erhvervet sig, faldt bort. Man mente ogsaa efter Billes Død at spore, at Collegiets Indflydelse var aftaget.

Bülow var i Grunden kun et Redskab i Frederik den Sjettes Haand, og da han i tvivlsomme Tilfælde stedse holdt sig til den erfarne og kloge Billes Meninger, og med megen Orden gjorde Brug af sin ualmindelige Contoirflid, var han en nyttig Medhjælper for den Dygtighed, hvormed Marinen bestyredes i dette Tidsrum.

Efter Billes Død fratraadte den da til Contreadmiral forfremmede Commandeur Carl Adolph Rothe, der allerede tidligere — fra 1822—24 — havde været militairt Medlem af Collegiet, Posten som Holmens Overeqvipagemester for igjen at indtræde som 2den Militairdeputeret. Samtidigt hermed optoges i Collegiet først som Assessor og efter Rothes altfor tidlige Død, det paafølgende Aar som 2den Civildeputeret, Admiralitetscommissair *Niels Wiborg*, der ved sit fremragende Talent og ualmindelige Arbeidsdygtighed havde opsvunget sig fra det laveste Contoirtrin til den meest anseete blandt Collegiets Contoirchefer, og som ved Snildhed og Klogskab snart vidste at forskaffe sig en Indflydelse i Administrationen, der vist i alle civile Anliggender var nyttig, men næppe altid baadede de nautiske og militaire Sager. Det antages i Almindelighed, at Kongen dannede denne Administration efter Billes sidste Raad, og at Hensigten hermed var, at støtte den ædle, men altfor blide Holsten ved Rothes kraftige og faste Charakteer, medens Wiborgs Ophøielse skulde være en Modvægt mod Rothe. Denne var nemlig desværre i Billes sidste Leveaar, som Holmens Overequipagemester kommen i en ulykkelig Opposition mod ham, især foranlediget ved en Strid mellem Fabrikmesteren *Schifter* og Commissariatssecretairen Wiborg om Tømmerleverancerne, hvori Rothe deelte den førstes og Bille den sidstes Meninger; ogsaa forfægtede Rothe paa en for Bille uvant djærv Maade den Mening, at der burde udrustes Øvelses- og Beseilingsskibe,

om end Skibsbyggeriets raske Fremgang derved skulde lide. Bille holdt imidlertid ikke mindre fast paa, at anvende alle til Raadighed værende Midler til at bygge de efter hans Mening nødvendige Linieskibe, før det Parti, som var imod Bygningen af store Skibe, skulde faae Overhaand og forhindre det.

At gjenoprette Statens ved Krigen forstyrrede Finansvæsen var en af Regeringens vigtigste Pligter. For at tilintetgjøre Seddelgjælden, sikkre Bankosedlernes varige Værdi og afgive et Reservefond til Finanserne havde man, da der ved Begyndelsen af 1813 viste sig fredelige Udsigter, oprettet en paa al Grundeiendom funderet Rigsbank; men de skuffede fredelige Forhaabninger forhindrede denne i at opfylde sin Bestemmelse, og først efterat den var bleven omskabt til vor endnu bestaaende Nationalbank er det lykkedes, at sikkre Danmark det saa vigtige faste Pengevæsen, der har staaet sin Prøve under Krigene 1848—51 og 64.

Den første Betingelse for en varig Ophjælpning af Finanserne blev imidlertid, at tilveiebringe Ligevægt mellem Statens Indtægter og Udgifter, og for at opnaae dette, fastsatte Regeringen, saasnart Freden var sikkret og Monarkiets Bestanddele vare anerkjendte paa Fyrstecongressen i Wien, de Normalreglementer, der skulde tjene til Basis for Statsudgifterne, og indenfor hvis Grændser vedkommende Besyrelse havde at ordne alle Fornødenheder.

Efter en Commissions Forslag blev ved kongeligt Rescript af 1ste September 1815 Flaaden bestemt til at skulle bestaae af 6 Linieskibe, 8 Fregatter, 8 Corvetter eller Brigger, 80 Kanon- og 6 Morteer-Chalupper. Derefter fandt den 20de i samme Maaned en Reduction Sted i Søofficeerscorpset og iblandt Marinens faste Mandskab, hvorved,

efter Commissionens Forslag, de mindre brugelige Elementer bleve udsondrede. Endvidere blev det bestemt, at Etaten fremtidigt skulde have 1 Admiral, 1 Viceadmiral, 2 Contreadmiraler, 3 Commandeurer, 8 Commandeurcapitainer, 20 Capitainer, 24 Capitainlieutenanter, 40 Premier- og 40 Second-Lieutenanter. I Aaret 1834 bleve endvidere 4 Commandeursposter uden Division oprettede, hvorimod 4 Capitainsposter bleve inddragne og eet Contreadmirals- samt eet Commandeursnummer forbleve ubesatte. Vel bleve Officeers-Lønningerne noget forbedrede derved, at disse fra Aaret 1816 udbetaltes i Sølvværdi[1]), men foruden hvad der tabtes ved, at Sølvværdien var mindre end Sølvmynten, omsattes de Rigsdaler Courant til Rigsbankdaler, saa at alle Gagerne blev de 40 Procent lavere som Rigsmynten var mindre end Courantmynten, hvilket Frederik den Sjette mente at erstatte de Trængende ved det for ærekjære Mænd krænkende Gratialsystem. Først i Aaret 1822 bleve Gagerne udbetalte i Sølvmynt, og da erholdt de 3 yngste Officeersklasser fuld Erstatning for de ved Myntforandringen tabte 40 Procent, som først 1842 og 1848 tilstodes de ældre Klasser.

Men det faste Mandskab har ikke heelt erholdt disse 40 Procent godtgjorte, skjøndt Lønningerne for flere af Klasserne i de paafølgende Perioder ere forhøiede. Dog

---

1) For at bestemme den Værdi, hvortil Bankosedlerne skulde antages istedetfor Sølvmynt, fastsattes hvert halve Aar den saakaldte Sølvværdi, der skulde beregnes efter Gjennemsnitscoursen af Sedlerne i det forløbne Halvaar. Men desværre holdtes denne sidste Bestemmelse ikke, idet Sølvværdien i flere Aar vedblev at være 350 Rbdlr. i Sedler for 200 Rbdlr. Sølvmynt, medens den virkelige Seddelcours steg endog til over 700, hvorved Enhver, der erholdt Udbetaling i Sedler efter Sølvværdien istedetfor Sølvmynt, tabte betydeligt.

søgte man 1814 at hjælpe dem, som havde 5 uforsørgede Børn, ved at tilstaae dem en halv Rugportion foruden den dem tilkommende, og ved 1816 at oprette Laanekasser ved Compagnierne, hvoraf de Trængende erholdt rentefrie Laan. 1834 fandt ogsaa en tidssvarende Forhøielse Sted i Regnskabsdouceurerne og Søgagerne for Regnskabsførere, Underofficerer, Haandværkere og Indrullerede. Disse sidstes Orlogstjeneste kan herefter og ved de betydeligt forhøiede Reisepenge samt de 1837 indførte Paaklædningspenge ikke ansees for trykkende, naar der tages tilbørlig Hensyn til, at de derved aftjene deres Værnepligt, skjøndt samtidigt med disse Forhøielser den de Indrullerede tilstaaede Consumptionsdouceur (i Hertugdømmerne Sessionsdouceur) er bortfalden. Det Mandskab, som opdrages i den faste Tjeneste, var indtil 1801 forpligtet til at tjene, saalænge det var istand dertil; men da tillodes det de Haandværkere, som i 15 Aar og de Matroser, som i 20 Aar havde været Karle, at erholde Afsked, naar de ønskede dette. 1816 fastsattes Tjenestetiden til 20 Aar for alle dem, der vare antagne i fast Tjeneste som Drenge og kun de af Haandværkerne, der paatoge sig denne forlængede Tjenestetid, erholdt Gagen udbetalt i Sølvværdi. Hverve- og Kapitulationspengene, som hidtil havde været tilstaaet Haandværkerne, naar de vedbleve at tjene over den for deres Opdragelse fastsatte Tid afskaffedes imidlertid, hvorimod 1ste Divisions Mandskab, undtagen Underofficererne, Vægterne og Materialkudskene fremdeles for hver 3 Aar, de paa ny antoges, erholdt 6 Rbdlr. i Kapitulationspenge. Først efterat Grundloven har befæstet den personlige Frihed i Danmark ere disse unaturlige Baand blevne løste.

For at skaffe den faste Stok Rekrutter have vore Konger siden *Christian den Fjerdes* Tid priseligt sørget

for det faste Mandskabs Børns Opdragelse ved at give disse fri Skoleunderviisning. Mèn især blev ved Sammendragningen og Reorganisationen af de tidligere adskilte Skoler til Søetatens Drenge- og Pigeskoler i Nyboder 1815 gjort en for Tjenesten nyttig og for det faste Mandskab velgjørende Forbedring. Ikke alene havde Børnene der frie Skoleapparater og Underviisning af dygtige Lærere, men de dertil skikkede Drenge bleve endog organiserede til et Compagni, der gaves Kost og Klæder samt tillige Gage. Ved stadig Udvikling af Drengeskolen, har denne ogsaa naaet en langt større Fremgang end de fleste Almueskoler, og er der fra denne udgaaet Elever, der gavne Marinen, som Tøihuuslieutenanter, Mestere, Underofficerer, Haandværkere, Artillerister og Søfolk og tillige saadanne, der ved senere Udvikling ere blevne dygtige Videnskabsmænd og nyttige Embedsmænd.

Det faste Mandskab blev først deelt i 3 Divisioner, der dog den 1ste Februar 1816 indskrænkedes til to, hvoraf den første indbefattede det farende Mandskab og deriblandt et Artilleri- og et Matroscorps og den anden Division Holmenes Haandværkere.

Normalreglementet for 1816 bestemte 1 Million Rigsbankdaler Sølvmynt eller Sølværdi aarligt til Sømagtens ordinaire Udgifter, hvoraf, under Materialcontoen, Noget over 290,000 Rbdlr. til Skibsbyggeriet og Materialiers Anskaffelse, hvilken blev forøget med Besparelserne fra de andre Contoer, hvorved den, i den sidste Deel af Perioden, steg til henimod 400,000 Rbdlr. De extraordinaire Udrustninger kunde ikke normeres, da Forholdene, der gjorde dem nødvendige, ikke kunde forudsees, hvorfor ikkun Udgifterne til Cadetskibet og Vagtskibsstationerne optoges i Normalreglementet, og alle andre Udrustninger, deriblandt

Vagtskibet paa Elben, betaltes extraordinairt af Finanserne. Ogsaa beholdt Søetaten nogle mindre Indtægter, hidrørende fra Overskuddet af Vandfyldningsindtægterne og Steenballastafgiften; endvidere blev Marinen ved Rentekammerets Foranstaltning forsynet med de fornødne Kornvarer til visse i ældre Tider bestemte Priser.

Desuden havde Marinen det saakaldte „Rentefond", hvorover imidlertid ikke maatte disponeres uden særlig kongelig Resolution. Dette var i Aaret 1792 oprindelig dannet efter Forslag af den kløgtige Commissariatssecretair *F. C. Smith* ved at gjøre de af Finanserne anviste Penge, naar der ikke var umiddelbart Brug for dem, frugtbringende tildeels ved Discontering, istedetfor at holde dem som hidtil ørkesløse i Kassen, og ved samtidigt ved et velordnet Bogholderi stedse at sørge for, til rette Tid at have de til Udgifterne fornødne rede Penge i Beredskab. Ved klog Benyttelse af de gunstige Handelsforhold, som Danmark havde i Slutningen af det forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, blev paa denne Maade samlet en betydelig Kapital, for hvis Forøgelse Frederik den Sjette, under hvis Præsidium Rentefondet var dannet, havde en stor Forkjærlighed. Man mente, at han troede derved at kunne tilveiebringe et Fond, som om ikke ganske, dog tildeels skulde kunne bestride Sømagtens Udgifter. Kongen forbeholdt sig derfor speciel Bestemmelse over Rentefondet. Endvidere inddroges under Rentefondet alle Marinens separate Fonds og saaledes ogsaa det 1792 stiftede „sømilitaire Pensionsfond", hvortil der fra 1792—1812 blev afdraget 5 Procent af alle Officeersgagerne, og som var bestemt til deraf at udrede Pensioner eller forøge de af Statskassen tilstaaede. Ogsaa skjænkede Kongen dette Pensionsfond de under Krigen 1807—14 betalte Kaper- og

Leidegebyrer samt 33,000 Rbdlr. af det, der blev vundet ved at gjøre indestaaende Prispenge frugtbærende. Da der omgikkes sparsomt med at uddele Pensioner eller Tillæg af dette Pensionsfond, eiede det 1850 en Kapital af 247,700 Rbdlr., som i 1854 blev inddraget under Finanserne, uagtet Marineministeriet, med god Grund, protesterede imod at den Deel af Pensionsfondet, som Officererne havde indskudt deri ved Afdrag af deres Gager, fratoges dem, der endnu vare ilive, hvilke upaatvivleligt havde Krav paa Forøgelse af deres Pensioner af dette Fond. At man overalt accumulerede saa meget i Rentefondet, medens der stiftedes Gjæld paa Marinens ordinaire Fond, har ei heller været heldigt for Sømagten, da Rentefondet efter Frederik den Sjettes Død blev inddraget under Finanserne, medens Gjælden maatte betales ved Afdrag af Normalsummen. Hvad der i dette Tidsrum blev udredet af Rentefondet til Etatens ordinaire Udgifter, kan anslaaes til omtrent 32,300 Rbdlr. aarligt.

Som „Eqviperingsfond“ erholdt Marinen endvidere til Udrustninger af Krydsere i de vestindiske Farvande og til Vagtskibet paa Elben aarligt 120,000 Rbdlr.

I denne Periodes 26 Aar vare Sømagtens Udgifter i Gjennemsnit lidet over 1,222,000 Rbdlr. Sølvmynt aarligt, hvoraf noget over 160,000 Rbdlr. brugtes til Udrustninger og omtrent 350,000 Rbdlr. til Anskaffelser af Materialer, medens over 575,000 Rbdlr. Gjæld fra Krigen 1807—14[1]) ogsaa blev betalt.

---

[1]) De af Finanserne modtagne Sedler ere beregnede til Sølvmynt efter Kjøbenhavns Børs's Gjennemsnitscours, der i Aaret 1814 var for 200 Rbdlr. Sølvmynt 536 Rbdlr.; 1815: 633 Rbdlr.; 1816: 690 Rbdlr.; 1817: 510 Rbdlr.; 1818: 325 Rbdlr..; 1819: 248 Rbdlr.; 1820: 264 Rbdlr.; 1821: 260 Rbdlr.; 1822: 252 Rbdlr.; 1823: 250 Rbdlr.;

Ved Marinens Reorganisation efter Freden blev ogsaa Holmens Bestyrelse forandret, idet den da 71aarige Overeqvipagemester, Contreadmiral *Ole Andreas Kjerulff*, der næsten i 22 Aar havde været i dette Embede, den 6te Mai 1814 afgik med Pension, og Contreadmiral *Johan Cornelius Krieger* blev udnævnt til hans Eftermand. Efter Kriegers Død, den 9de Juli 1824, overdroges Commandoen over Holmene til Commandeur Carl Adolph Rothe, der, da han efter Admiral S. A. Billes Død, den 15de April 1833, atter indtraadte i Collegiet, blev afløst af Commandeur *Hans Stephansen*.

Den efter Statens Kræfter og Forholdene unægtelig efter en altfor storartet og kostbar Maalestok førte syvaarige Krig, havde gjort det umuligt for de, ogsaa ved det forstyrrede Pengevæsen, udtømte Finanser, at forskaffe Midler til at forsyne de 1807 udplyndrede Orlogsværfter med andre Fornødenheder, end hvad der behøvedes til Krigsudrustningerne. Heraf fulgte, at der efter Freden ingen Materialforraad fandtes paa Holmene, hvis vidt udstrakte Bygninger og Bolværker ogsaa vare forfaldne. Foruden det daglige Behov paalaae det derfor Bestyrelsen:

1) at sætte alt Forfaldent istand;
2) at bygge de efter Flaadeplanen bestemte Skibe, og
3) at samle alle fornødne Materialier til Flaadens Udrustning og Vedligeholdelse.

Det første af disse Hverv vilde lettes betydeligt, ved at indskrænke Holmenes store Udstrækning og flytte Alt

---

1824: 242 Rbdlr.; 1825: 215 Rbdlr.; 1826: 227 Rbdlr.; 1827: 224½ Rbdlr.; 1828: 216 Rbdlr.; 1829: 209 Rbdlr.; 1830: 210 Rbdlr.; 1831: 211 Rbdlr.; 1832: 210½ Rbdlr.; 1833: 209½ Rbdlr.; 1834: 206⅔ Rbdlr.; 1835: 205⅔ Rbdlr.; 1836: 202 Rbdlr. og 1837: ligeledes 202 Rbdlr. 1838 og 39 ere ingen Sedler modtagne.

over paa Nyholm, hvorefter Gammelholm kunde overgives til Kjøbenhavns Udvidelse. For dette hørtes der ogsaa Stemmer i Etaten; men Magthaverne mente, vel ikke uden Grund, at Opfyldningen paa Nyholm ikke endnu havde sat sig tilstrækkeligt for derpaa at kunne opføre varige og tørre Bygninger, og at Flytningen vilde medføre langt større Udgifter, end der efter daværende Forhold kunde ventes tilveiebragte ved Salget af Gammelholm, og saaledes blive en utaalelig Byrde for Finanserne. Man vedligeholdt derfor begge Værfter, istandsatte alle Bygninger og Bolværker, og bragte efter faa Aars Forløb Alt i forsvarlig Stand. Ogsaa blev i dette Tidsrum Flaadens Leie ved Nyholm og Kjøbenhavns indre Rhed uddybet saameget, at de større Skibes tidsspildende og kostbare „Eqvipering udenfor Bommen“ nu kan undgaaes. Paa Grund af det tilmudrede Farvand havde det nemlig været nødvendigt at udhale Linieskibene og de større Fregatter til Kastelspynten, for der at indtage de sværeste Vægter.

Det andet Hovedhverv, at skabe en nye Flaade, udførtes saa vel, at det bestemte Antal Skibe tilveiebragtes næsten fuldstændigt før Periodens Slutning.

Med Hensyn til det tredie Punkt fandtes der ved Tidsrummets Udløb ikke alene alt Fornødent til Skibenes Udrustning, men tillige ikke ubetydelige Forraad af Materialier, især Tømmer.

Det maa saaledes erkjendes, at Holmene bleve godt bestyrede med en, især i de første Aar, kun lille Materialconto, hvorved bør fremhæves, at Krieger, som modtog Alt i største Forfald, med utrættelig Nidkjærhed og Dygtighed satte Alt i Gang og efterlod det i den gode Fremgang, som Rothe og Stephansen roesværdigt fortsatte.

Efter i nogle Aar at have forestaaet Holmens Skibs-

byggeri som Inspectionsofficeer, blev Capitainlieutenant Anders Schifter den 7de August 1814 udnævnt til Fabrikmester med Capitains Charakteer. Han havde, siden sin Hjemkomst fra det tunesiske Fangenskab, studeret Skibsconstruktion saavel hjemme som i Udlandet, og blev nu den, som i denne og den paafølgende Periode byggede vor nye Flaade. Vel vare de efter 1807 først byggede 2 smaae Linieskibe[1]) og 6 Fregatter[2]) samt nogle Brigger og Smaafartøier ikke efter Schifters Tegninger, men de vare fuldførte under hans Inspection, saa at han, især da Tegningerne paa den Tid ikke vare saa fuldstændige som de, Schifter senere indførte, havde væsentlig Indflydelse ogsaa paa disse Skibsbygninger; men de andre 6 Linieskibe[3]), 7 Fregatter, 14 Corvetter og Brigger; 3 Skonnerter, 1 Kutter; 5 Hjuldampskibe[4]) og flere Kanon- og Smaafartøier, hvormed Flaaden blev forøget, vare fuldstændigt construerede af ham, der saaledes maa erkjendes at have havt en væsentlig Deel i Skabelsen af vor nye Flaade.

Schifters Skibe ansaaes i Almindelighed, blandt Datidens Officerer, for at have store Fortrin fremfor hans Formænds (*Stibolts* og *Hohlenbergs*), saavel i Skjønhed og Artilleristyrke som Seilads og Apteringer, og efter Da-

---

[1]) Phoenix og *Danmark*; af hvilke det første var bygget under Krigen meest af det brugelige Tømmer fra det 1807 af Englænderne omstyrtede paa Nyholms Beding staaende Linieskib.

[2]) *Najaden*, *Perlen*, Venus, Minerva, Nymphen og *Fylla*.

[3]) *Dronning Maria*, *Valdemar*, *Frederik den Sjette*, *Skjold*, *Christian den Ottende* og *Dannebroge*.

[4]) Fregatterne *Freia*, *Rota*, *Havfruen*, *Bellona*, *Thetis*, *Gefion* og *Tordenskjold*; Corvetterne *Diana*, *Najaden*, *Ny Diana*, *Fortuna*, *Flora*, *Galathea* og *Valkyrien*; Briggerne *St. Croix*, *St. Jan*, *St. Thomas*, *Alart*, *Ny St. Croix*, *Mercurius* og *Ørnen*; Skonnerterne *Elben*, *Delphinen* og *Pilen*; Kutteren *Neptun*; samt Hjuldampskibene *Geiser*, *Skirner*, *Holger Danske*, *Hertha* og *Uffo*.

tidens Maalestok at maatte ansees som vellykkede. Dog mente Flere, at Linieskibenes øverste Batterier burde have været armerede med de allerede udenlands almindelig brugte Mediums 30pundige Kanoner istedetfor med den af Magthaverne ufortjent yndede Attenpundiger; at Gallionerne laae for lavt, og at det var uheldigt, at Skibene saa let krængede, skjøndt de vel ikke kunde kaldes ranke, da de bleve liggende stødte med 6—8 Graders Krængning, hvilket imidlertid dog maatte gjøre dem til mindre gode Batailleskibe; derimod var man enig om at rose dem som fortrinlige Maneuvreskibe, gode Seilere og ypperlige Søskibe. Schifter vandt ogsaa til sin Tid en fortjent Anseelse i Etaten som Skibsbygger, især da de i denne Periode meest anseete Officerer, Bille, Krieger og Rothe, der nøie kjendte Stibolts og Hohlenbergs Skibe, gave hans Bygninger et saa bestemt Fortrin, at den første af disse Mænd endog ansaae det ufornødent, at de først byggede af hans Skibe beseiledes, før der byggedes flere af samme Tegning. Det maa imidlertid indrømmes, at det var uheldigt, at dette undlodes, da det vist ikke kan nægtes, at paa Schifters 2 sidste Linieskibe, der bleve byggede, efterat Dronning Maria og Skjold vare beseilede, vare de ovenfor omtalte Mangler ikke saa fremtrædende, som paa hans førstbyggede 4 Linieskibe; ligesom at hans sidst byggede Fregatter langt overgik de førstbyggede. Krieger kæmpede ogsaa, vistnok ikke uden Schifters Ønske, længe forgæves for Overholdelsen af den gamle Regel, ikke at bygge flere Skibe efter samme Tegning, før de førstbyggede vare prøvede, ja skal endog have foreslaaet, at lukke Holmene i sex Uger for at skaffe de dertil fornødne Penge; men Bille holdt desværre fast paa sin Mening, først at skaffe Flaaden færdig, før der anvendtes Noget til Øvelses- og Beseilingstogter.

Ved denne Periodes Udløb bestod Flaaden af 5 Linieskibe og eet (Christian den Ottende) næsten færdigt til at sættes i Vandet, 7 Fregatter og een (Thetis) nær ved Afløbning, 4 Corvetter, 5 Brigger, 3 Skonnerter og et i England til Kongens Brug kjøbt uarmeret Hjuldampskib (*Kiel*), samt det bestemte Antal Kanonfartøier og nogle mindre Smaafartøier, der alle vare i brugbar Stand.

Under Krigen og i de første 13 Fredsaar manglede der Midler til at udsende særegne Opmaalingsfartøier i vore Farvande. Dog undlod Søkortarchivets Stifter, Contreadmiral *Paul de Løvenørn*, ikke at benytte de Oplysninger om Forandringer i Farvandene, der kunde indhentes navnlig ved de i Krigsaarene der værende Søstationer, og at vedblive fra Archivet at udgive Søkort. Disse bleve end mere forbedrede efter Løvenørns dødelige Afgang af Premier-Lieutenant *Christian Christopher Zahrtmann*, der den 10de September 1826 blev udnævnt til Directeur for Søkortarchivet og Generalinspecteur over Søuhrene. Han fortsatte med ualmindelig Dygtighed og Kraft de af Løvenørn begyndte Kortarbeider, bevirkede, at de standsede Opmaalingsexpeditioner aarligt bleve fortsatte i vore Farvande, at Korttegningerne bleve nøiagtigere og omhyggeligere udarbeidede, og at Archivet erholdt sin endnu havende egen Bygning ved Holmens Kirke. Ved disse Bestræbelser, der roesværdigt ere fortsatte, have de fra Archivet udgivne Søkort ogsaa opnaaet den Fuldkommenhed, der nu udmærker dem.

Eftersom Skibsfarten paa Østersøen tiltog og Landets industrielle Udvikling skred frem, bleve Danmarks Fyrvæsen og Lodserier stadigt udvidede. Det fulgte ogsaa af den større Fart, at Lodsindtægterne, især i Øresundet, stege saameget, at Overlodsen i Sjællands District, der lønnes

med bestemte Parter af disse, derved erholdt en passende Indtægt, saa at den Gage, som de 2 første Overlodser tillige havde erholdt efter deres Charger i Marinen af Officeers-contoen, kunde anvendes til Bedste for de farende Officerer. Der skete derfor efter Commandeur *Lars Fabricius* Død den hensigtsmæssige Forandring, at hans Eftermand som Overlods 1831 udtraadte af Detaillen mod Tilsikkring at erholde af Statskassen, hvad Overlodsandelen af Lodspengene indbragte mindre end 1800 Rbdlr.

Officeerscorpsets Avancement gik i dette Tidsrum den i Fredstid vist ene rigtige regelmæssige Vei efter Anciennetet, hvorved dog bør søges Garanti for, at Ingen avancerer uden at have Dygtighed til den Tjeneste, hvortil han skal bruges.

For at befordre videnskabelig Uddannelse iblandt Officererne foranstaltedes der Forelæsninger holdte for dem over Mathematik, Astronomi, Physik, Naturvidenskaberne og Artilleri, som betaltes af Marinens Kasse. Desuden erholdt de Officerer, som vilde uddanne sig til de 1801 oprettede videnskabelige Poster i Marinen, ikke alene fri Adgang til den dertil fornødne Veiledning, men endog Midler til at udvide deres Kundskaber ved Reiser i Udlandet.

Under Krigen havde der kun været Leilighed til at øve Orlogstjenesten og Disciplinen ombord paa vore faa søgaaende Skibe, den franske Flaade paa Schelden og paa Sødefensionen, men til Sømandsøvelse frembød der sig for Officererne kun liden Leilighed. Efter Freden føltes derfor iblandt disse almindelig Trang til at færdes paa Havet, og da Udsigterne til Orlogsfart hos os kun var ringe, søgte en Deel at komme i fremmed Krigstjeneste. Dette lykkedes dog kun faa, medens flere ved egne Midler eller ved For-

bindelser med Skibsrhedere begave sig i Koffardifart, hvortil de bleve opmuntrede ved Tilladelse til at beholde deres halve Officeersgage. Ogsaa fandt enkelte Officerer Beskæftigelse i Colonierne, men desværre tabtes ikke faa brugbare Kræfter for den active Tjeneste af Mangel paa Øvelse.

I dette Tidsrums 26 Fredsaar vare Udrustningerne sparsomme, idet Finanserne trykkede sig for alle Extratilskud til Normalreglementet, og Admiralitetet indtil 1834 anvendte Alt, hvad der kunde bespares af Normalsummerne, til Skibsbyggeriet. Af Reglementsbeløbet betaltes som tidligere anført Vagtskibsstationerne; en Brig var indtil Aaret 1830 Vagtskib paa Helsingørsrhed, derpaa blev en Corvet brugt hertil, og fra et lille Fartøi vaiede Vagtskibscommandoen i Storebelt. Ogsaa Cadetskibet var normeret, og dertil blev i dette Tidsrum først benyttet en Brig og senere en Corvet; kun i Aaret 1824 vare Cadetterne tilsøes med Schifters førstbyggede Fregat Freia, commanderet af Capitain *P. F. Wulff*, der tillige førte H. K. H. *Prinds Christian Frederik til Danmark* fra Kjøbenhavn til Bornholm og tilbage. Paa Eideren holdtes fra 1816—41 en søllinsk Lodsbaad for Qvarantainekassens Regning. En Orlogsbrig sendtes 1817 og 18 til Elben som Vagtskib, hvortil i de paafølgende Aar en Skonnert brugtes.

Efterat vore vestindiske, af England 1807 erobrede, Besiddelser igjen ved Freden vare komne under dansk Herredømme, blev Fregatten Perlen, Capitain *A. Nissen*, 1814 bestemt til den vestindiske Station; men desværre forulykkede dette Skib paa Udreisen den 5te December paa Skagens Rev, hvor dog Besætningen blev reddet. I denne Anledning bleve vel Forhører optagne ved combinerede Ret, uden at dog nogen Dom blev afsagt. Over-

styrmanden, som i de Tider endnu, efter Krigsartiklerne, var ansvarlig for Courssætningen, fratoges imidlertid sit Styrmandspatent, og Chefen blev ansat i Toldfaget. Da imidlertid alleslags Kaperuordener vedbleve at gjøre Farvandene omkring vore Øer usikkre, sendte man sidst i Aaret 1815 Briggen Bornholm, Capitain *U. A. Schönheyder*, fra Tripolis, hvor der var sluttet Fred, til Vestindien. Den forblev der til 1817, da atter en anden hohlenbergsk Fregat (Minerva) paa 36 Kanoner, under Commando af Commandeurcapitain *J. Krieger*, afløste den. Men, da Fregatten var uskikket til at forfølge de i Almindelighed smaae Sørøvere i deres for større Skibe utilgængelige Smuthuller, kjøbtes 2 Skonnerter, som bleve armerede og bemandede, for at staae Fregatten bi, og saaledes holdtes vore vestindiske Farvande rene. Dog opstod der snart Frygt for, at de smaae Skonnerter kunde blive compromiterede ved Sammenstød med de undertiden endog stærkere Kapere, og desuden fandt man Søforsvaret ved vore Øer for kostbart. Da det imidlertid, saalænge de sydamerikanske Frihedskampe varede, var nødvendigt at have Krigsskibe der, byggede man Corvetter paa 20 og Brigger paa 12 Kanoner, der vare stærke nok mod de vestindiske Kapere og kostede mindre at holde, end Fregatten og de to armerede Skonnerter. Da Schifters førstbyggede Corvet (Diana) i Sommeren 1818 var bleven færdig, hjemkaldte man Minerva og udsendte Corvetten, Capitain *J. A. Suenson*, som dens Afløser, samt solgte den ene armerede Skonnert (*Macaria*), der var en maadelig Seiler og blev anseet for et usundt Skib, idet dens Besætning havde lidt meget af Klimatfeberen. Aaret efter hjemkaldtes den anden armerede Skonnert *St. Thomas*, og i dens Sted udsendtes den nybyggede Brig paa 12 Kanoner (St. Croix), Capitainlieutenant

H. D. B. Seidelin. Diana og St. Croix forbleve i 2 Aar paa Stationen, og tilbragte de vestindiske Orcanstider med at besøge flere af de Forenede Nordamerikanske Fristaters østlige Havne; men senere bleve Skibene afløste hvert Aar fra Kjøbenhavn, og saaledes sikkredes Handelen der den øvrige Tid af denne Periode. I militair Styrke fyldestgjorde disse Skibe vel nogenlunde deres Bestemmelse, men i sanitair Henseende vare især Corvetterne uskikkede for det tropiske Klima, da den Plads, som havdes til Besætningen under Dækket, var for indskrænket og manglede tilstrækkelig Lufttræk. Følgen heraf var, at ikke alene mange Officerer og Menige bleve et Offer for Klimatfeberen, men at endnu flere, især af det i fast Tjeneste værende Mandskab, der hyppigt udsendtes med disse Skibe, bleve legemligt svækkede, og det er ikke usandsynligt, at disse Togter ogsaa have bidraget væsentlig til den physiske Svækkelse, som Flere mene at have sporet i den senere Tid hos Beboerne af Nyboder, uagtet der dog er foretaget flere nyttige sanitaire Foranstaltninger. Man maatte derfor vist hellere have brugt de allerede forældede 4 hohlenbergske Fregatter til den vestindiske Station end dertil at bygge Corvetterne; hvis man havde udsendt dem uden Skandse- og Bakskanoner, vilde de ei være blevne kostbarere at holde end Corvetterne, der stedse havde store Hospitals-, Læge-, Apotheker- og Begravelsesregninger, og de vilde med deres luftigere Banjer- og Batteridæk have ydet Besætningerne et langt sundere Opholdssted om Læ, hvorved Menneskers Liv og Helbred vilde have været sparet. Ved forefaldende Uroligheder vilde man da ogsaa have havt et stærkere Skib paa Stationen, naar man tog de iland opbevarede Skandse- og Bakskanoner ombord og forøgede Besætningen fra Koffardiskibene; den halve Million, som Corvetterne kostede

at bygge, kunde da upaatvivlelig have været bedre anvendt.

Da Rothe 1833 igjen var indtraadt i Admiralitetet, erkjendte man endelig Nødvendigheden af at udruste Skibe ikke alene til Øvelse for Officerer og Mandskab, men også for at lære de nybyggede Skibes Egenskaber at kjende, før man byggede flere efter samme Tegning. For hertil at skaffe de fornødne Penge skete 1834, deels den allerede omtalte Indskrænkning i Officeerscorpset, hvorved der paa dettes Conto besparedes 4000 Rbdlr. aarligt, deels flere Reductioner i den faste Stok. Man fastsatte tillige, at alle Udrustninger til Øvelse, Beseiling og Afløsning i Vestindien skulde skee i Foraaret, og at Skibene, tilligemed Cadetskibet, skulde følges ad saavidt deres Bestemmelser tillode det, for at beseiles med hverandre samt indøve saadanne Flaadeevolutioner, der kunde finde Sted uden Ophold for deres særegne Hverv.

Saaledes sendtes i Foraaret 1834 Schifters førstbyggede Linieskib Dronning Maria, commanderet af Commandeurcapitain U. A. Schönheyder, i Følge med Cadetcorvetten Najaden, Capitain *A. C. de Cederfeldt*, til Island, og Beseilingsrapporterne fra dette Togt bleve gavnlige ved Bygningen af Linieskibet Christian den Ottende. Dette blev sat i Vandet 1840, og havde navnlig større Dimensioner og Dybgaaende samt en betydeligt høiere Gallion end de førstbyggede 4 schifterske Linieskibe. H. K. H. Prinds *Frederik til Danmark* gjorde Togtet med til Island og kom derfra tilbage til Kjøbenhavn med Najaden. I Foraaret 1835 sendtes Fregatten Bellona, under Capitain *L. de Coninck*, til Livorno efter Kunstsager. Den afseilede fra Kjøbenhavn i Følge med Cadetcorvetten Najaden, Capitainlieutenant *C. C. Paludan*, og Briggen St. Jan, Capitainlieutenant *H. Fisker*,

bestemt til Vestindien. Rapporterne fra dette Togt tilligemed Beretningerne fra den tidligere omtalte 1824 med Cadetterne udsendte Fregat Freia bidroge tilligemed de fra Fregatterne Havfruen[1]), der i Aaret 1830, under Commando af Capitain *C. Lütken,* havde været udsendt med Fregatten Nymphen, Capitain *M. Lütken*, paa et kort Togt i Nordsøen, væsentligt til, at Fregatten Thetis, der løb af Stabelen 1840, blev et større og bedre Skib end Schifters førstbyggede Fregatter. I Aaret 1836 var Linieskibet Skjold, under Commandeur *A. Kriegers* Commando, 2 Maaneder i Øster- og Nordsøen, og de paa Togtet samlede Erfaringer havde væsentlig Deel i, at det 1850 afløbne Dannebroge i enhver Henseende maatte ansees for Marinens bedste Linieskib. Skjold afseilede fra Kjøbenhavn i Følge med Cadetcorvetten Najaden, Capitain *E. Blom,* og var nogle Dage i Kiel, hvor det blev modtaget med stor Interesse. Corvetterne Galathea, Commandeurcapitain M. Lütken, og Diana, Capitain *H. G. Garde*, foretoge 1837 et 4 Maaneders Øvelsestogt i Nord- og Østersøen og fulgtes til Cap Finisterre med Cadetcorvetten Flora, Capitain C. C. Paludan, og den til den vestindiske Station bestemte Brig St. Thomas, Capitainlieutenant *W. A. Graah.* Derefter anløb Galathea og Diana Plymouth og senere Kronstad. 1838 hentede Fregatten Rota, Capitain *H. B. Dahlerup*, efterat have anløbet Toulon en Deel af *Thorvaldsens* Kunstsager fra Livorno og hjemførte denne berømte Kunstner fra Italien. Rota seilede fra Kjøbenhavn i Følge med Cadetcorvetten Flora, Capitain *H. B. Thomsen*, og de til Vestindien bestemte Brigger Alart, Capitainlieutenant *C. Ellbrecht*, og St. Croix, Capitainlieutenant *J. G. Schneider*.

[1]) Ombord i Havfruen var H. K. H. Prinds Frederik til Danmark paa dette Togt.

Atter i Aaret 1839 hjemhentedes fra Livorno Kunstsager til Frue Kirke med Corvetten Galathea, Capitain *J. Seidelin*. Dette Skib afseilede fra Kjøbenhavn i Følge med Cadetcorvetten Flora, Capitain C. C. Paludan, som dette Aar besøgte Leith, og de til Vestindien bestemte Brigger Mercurius, Capitainlieutenant *K. E. Mourier*, og St. Jan, Capitainlieutenant *G. Gjødesen*. Under Skagen blev St. Jan paaseilet af et stort Koffardiskib og maatte, for at reparere, vende tilbage til Kjøbenhavn, hvor Besætningen overtraadte paa Briggen St. Thomas, som afseilede til Vestindien. Galathea anløb Genua paa Henreisen til Livorno.

Foruden disse Udrustninger fandt endnu nogle af mindre Betydning Sted i dette Tidsrum, som for Fuldstændigheds Skyld her kortelig skulle omtales. Briggen Bornholm førte under Commando af Capitain *W. Kaas* snart efter Freden 1814 det i Rendsborgs Hovedkirke bisatte Lig af Kong *Christian den Syvende* fra Holtenau til Kjøge, hvorfra dette overland bragtes til Roeskildes Domkirke. I October samme Aar hjemførte dette Skib H. K. H. Prinds Christian Frederik til Danmark fra Frederiksværn til Aarhus. — I Aaret 1818 viste Fregatten Nymphen, commanderet af Commandeurcapitain *J. C. Hoppe*, Flaget i Middelhavet paa et 6 Maaneders Togt. — 1824 hentede Briggen St. Croix, Capitainlieutenant *M. C. Klauman*, paa sin Hjemtour fra den vestindiske Station, en Deel Kunstsager fra Neapel og Livorno. — Da den asiatiske Cholera i Aaret 1831 hjemsøgte en stor Deel af Europa, lod man sig forlede af Manges paniske Skræk for denne Sygdom, til at træffe kostbare Afspærringsforanstaltninger, hvorved ogsaa en Deel smaae Krigsfartøier bleve benyttede, indtil man endelig indsaae, at Afspærring ikke kan forhindre denne Epidemi.

Med de under Krigen, efter chapmanske Tegninger byggede Kanonchalupper og Joller, var der i Løbet af denne allerede foretaget en Deel Forandringer, hvorved vel deres Seilevner bleve forøgede og Anvendelsen af et Dæk med Luger gjorde dem bedre skikkede til at bjerge sig i Søen og huse Besætningen ombord, men hvorved tillige deres Roevner bleve forringede; senere fjernede man sig end mere fra det chapmanske System ved at gjøre den agterste Kanon omdreiende, og endelig omstyrtede Indførelsen af den paixhanske Bombekanon dette aldeles. Da den største Deel af de gamle Kanonchalupper ikke vare værd at forandre efter det nytindførte System, maatte der tænkes paa at bygge de Kanonfartøier, som der behøvedes for at vedligeholde det reglementerede Antal af disse; men før dette skete, maatte man være paa det Rene med, hvilke Tegninger der skulde følges. Derfor var der i Aaret 1832 afholdt Prøver paa Kjøbenhavnsrhed mellem 2 af de bedstroende chapmanske Kanonchalupper og een af Schifter bygget Bombekanonchalup samt een ogsaa af ham construeret Bombekanonjolle, hvorved den sidste med ubetydelige Forandringer blev antaget til Model at bygge efter i Fremtiden. Derimod blev det foreslaaet at bygge en mindre Bombekanonchalup end den prøvede, skjøndt denne dog havde viist sig at have betydelige Fortrin fremfor de Chapmanske. Denne mindre Bombekanonchalup blev, efter Dronning Marias noget tidligere Hjemkomst 1834, end det var bestemt, fordi Skibet, skjøndt det havde Lods ombord, var stødt paa en Steen i Storebelt, prøvet paa Kjøbenhavnsrhed med den bedstroende chapmanske Kanonchalup, og blev fundet i enhver Henseende at være denne overlegen, hvorfor den blev antagen til Model, hvorefter der skulde bygges.

Ved den samlede Oversigt over Sømagtens Historie i dette Fredstidsrum fortjener især Anvendelsen af de smaae Midler, som kunde tilstaaes Marinen efter Freden 1814, nærmere at betragtes. Det maa indrømmes, at det ikke var let at træffe den rette Fordeling deraf imellem det Materielle og det Personelle. Det Første var imidlertid saa maadeligt, at man maatte være betænkt paa at erstatte det næsten heelt med Nyt, medens det Sidste dog indeholdt Elementer til at tilfredsstille det Nødvendigste. At man derfor især arbeidede paa at skaffe en ny Flaade og fastsatte Lønningerne saa knappe, kan ikke ansees for urigtigt; men at man saa længe undlod at udsende Beseilings- og Øvelsesskibe, var vist feilagtigt, ikke alene fordi de nybyggede Skibe derved bleve mindre fuldkomne, men ogsaa fordi Mangelen paa Øvelse medførte et mindre godt Personel, uden hvilket det døde Materiel ikke kan anvendes med størst Nytte for Fædrelandet. Imidlertid maa det indrømmes, at man i den sidste Fjerdedeel af Perioden kom til en bedre Erkjendelse, og derved raadede noget Bod paa det Forsømte, uden dog ganske at kunne indhente det tabte.

Kong Frederik den Sjettes Død, som indtraf den 3die December 1839, opfordrer til at danne sig en Mening om hans personlige Indflydelse paa Marinens Anliggender. Betragte vi, hvorledes han som Kronprinds bragte Ligevægt i den under hans svagelige Fader vaklende Bestyrelse, hvorved Sømagten stadigt var gaaet tilbage, maa det anerkjendes, at han med megen Dygtighed og utrættelig Nidkjærhed ophjalp det Forfaldne og sørgede saa godt baade for det Materielle og det Personelle, at Danmark aldrig har havt nogen bedre Flaade end 1807 og et Personel, som ved Tripolis, Convoieringen i Middelhavet, Fægtningerne i

Vestindien, Slaget paa Rheden og Krigen mod England viste, at det besjæledes af en god Aand. Der er saaledes skjællig Anledning til at kalde Kronprindsens Præsidium Marinens gyldne Periode. Efter sin Thronbestigelse overlod han vel den specielle Ordning af Marinens Anliggender til den af ham valgte dygtige Bestyrelse; men han undlod dog ikke personligt at tage Deel i alle vigtigere Sager, og tilkommer derfor ogsaa Andeel i den Roes, som hans Thronfølger ved sin første Audiens til det forsamlede Søofficeerscorps udtalte, at den gjenskabte Flaade var i fortrinlig Stand[1]).

II.

Kong Christian den Ottendes Regering fra den 3die December 1839 til den 20de Januar 1848.

Allerede tre Dage efter Kong *Christian den Ottendes* Thronbestigelse reskriberede han Admiralitets- og Commissariats-Collegiet, at han ikke som sin Forgænger vilde præsidere i Collegiet, en Beslutning, som i Etaten erkjendtes at hidrøre, ikke af Mangel paa Interesse for Marinen, men af en roesværdig Beskedenhed, da han ikke, som Kong Frederik den Sjette, havde Kundskab til Søetatens Detail, en Beskedenhed som ogsaa længe afholdt ham fra at anlægge Admiralsuniformen, som hans Forgænger havde vænnet Folket til at see Kongen iført, ikke alene ved alle Marinen særligt vedkommende Leiligheder, men endog hyppigt ved høitidelige Anledninger.

---

[1]) „Archiv for Søvæsenet. XII, 114".

Den 7de December samlede Kongen alle tilstedeværende Søofficerer i sit Palais, lod sig Collegiets Medlemmer, Admiralerne og Officererne personlig forestille og tiltalte derefter det forsamlede Søofficeerscorps paa en Maade, der vakte saa almindeligt Bifald, at dette, uden Aftale, gav sig Luft i et umiskjendeligt Udtryk af mandig Bevægelse ved det dybt rørt udtalte: „Længe leve Kongen"! Først beklagede Hans Majestæt Tabet af sin Forgænger, hvis Minde han ydede den velfortjente Roes, at han i Marinen havde seet Fædrelandets trofaste Værn, som i Farens Stund aldrig havde svigtet, og at han derfor ogsaa stadigt havde sørget for at holde den i Hævd, saavel ved dens Opdragelse som ved dens Øvelse, og ved at holde Flaaden i den fortrinlige Stand, hvori den da befandt sig. Dernæst udtalte han sig besjelet af Frederik den Sjettes og de ham fra sine Forfædre nedarvede Følelser for Marinen, og lovede at følge sin Forgængers Exempel; thi ogsaa han erkjendte, at Havet er den Danskes Vei til Roes og Magt, og han vidste, at han kunde stole paa Alle, dersom Krig skulde hjemsøge Danmarks Kyster. Sluttelig gjentog Kongen sine tidligere udtalte Ønsker for Alle og tilsagde dem sin Hyldest og Naade.

To Dage senere resolverede Kongen, at den hidtil fulgte Forretningsorden, hvorefter Armeens Generaladjutant ogsaa forelagde alle Søetaten vedkommende Sager til endelig kongelig Afgjørelse, skulde forandres i Fremtiden og dette skee af Generaladjutanten for Søetaten. Alle Befalinger desangaaende skulde nemlig forelægges Kongen af denne, som det tillige paalagdes at actere de Resolutioner, der afgaves paa Collegiets Forestillinger og bleve parapherede af Collegiets første Medlem, naar Resolutionen forelagdes til Hans Majestæts Underskrift. Saavel herved, som ved at

udnævne en af Marinens meest anseete Officerer til kongelig Adjutant, og at aabne Høitideligholdelsen af sin Sølvbryllupsfest med at overvære Linieskibet Christian den Ottendes Afløbning af Stabelen, viste Kongen en personlig Interesse for Marinen, der fandt almindelig Anerkjendelse i Etaten. Ogsaa at han meddelte Kronprindsen Viceadmirals Charakteer og at denne 1842 erholdt Sæde og Stemme i Collegiet, vidnede om en paaskjønnelsesværdig Deeltagelse for Sømagten. Ligesom man med Taknemmelighed saae Kongen personligt møde ved alle Marinepræsentationer og paa Holmene, naar dertil gaves Leilighed, samt ved Udrustninger til de betydeligere Expeditioner at besøge Skibene, før de afseilede, og efter Hjemkomsten ved Kongeparolen at lade sig Officererne forestille, til hvem han da henvendte nogle venlige Ord.

Som Generaladjutant og Jagtcapitain beholdt Christian den Ottende den af hans Forgænger i disse Poster ansatte Commandeur Peter Frederik Wulff, og da denne døde den 2den Februar 1842, blev hans ogsaa fra Krigen 1807—14 hæderlig bekjendte Broder, Commandeur *Christian Wulff*, hans Efterfølger. Efter denne sidstes dødelige Afgang, den 17de Marts 1843, blev Commandeur Christoffer Lütken udnævnt til Generaladjutant og Jagtcapitain, og meddeltes i Lighed med Landetatens Generaladjutant, Contreadmirals Charakteer.

Admiral, Baron Hans Holsten vedblev i hele Tidsrummet at staae i Spidsen for Marinen som 1ste Deputeret i Collegiet. Efter Rothes Død var Commandeurcapitain Ulrik Anthon Schönheyder rykkket op til 2den militair Deputeret, og i Aaret 1839 blev Commandeurcapitain Christoffer Lütken 3die militair Deputeret; men denne sidste udtraadte, efter Ansøgning, allerede det paafølgende

Aar af Collegiet, hvilket ogsaa Schönheyder gjorde 1847. De Grunde, som bevægede disse to hæderlige Mænd til at opgive den dem betroede Tillidspost, ere aldrig blevne rigtig bekjendte; men det antoges almindeligst i Etaten, at de følte sig ude af Stand til at bekæmpe Civilbestyrelsens overveiende Indflydelse i Collegiet endog i militaire og nautiske Anliggender. Efter Schönheyders Udtrædelse blev Contreadmiral Anders Schifter, som 2den Militair Deputeret, Holstens Medhjælper, og saaledes bleve Schifter og Wiborg, der tidligere havde givet Anledning til den for Marinen beklagelige Tvist mellem Bille og Rothe, nu Colleger i dennes Overbestyrelse. Da Collegiet ved Marineministeriets Oprettelse allerede Aaret efter blev hævet, var der ikke tilstrækkelig Tid til at erfare, hvorvidt deres tidligere Uovereensstemmelse endnu virkede skadeligt.

Efterat Statsregnskaberne bleve meddelte Provindsialstænderne og offentliggjorte ved Trykken, indførtes efterhaanden strengere Orden i Finansvæsenet og dettes Bestyrelse holdt nøiere over, at Collegiernes Udgifter ikke overskrede Normalreglementerne (for Marinen 1 Million Rbdlr. aarligt) og de i Geheimestatsraadet af Kongen vedtagne extraordinaire Tilskud. Man søgte ogsaa at indføre Besparelser, hvor man kunde, og saaledes blev ogsaa Marinens Budget mindre end før. Ved Rentekammerets Foranstaltning var Søetaten nemlig hidtil bleven forsynet med de fornødne Kornvarer til visse i ældre Tider bestemte Priser, og Forskjellen mellem disse og Datidens betaltes af Finanserne. Denne Udgift, der kunde anslaaes omtrent til 25,700 Rbdlr. aarligt, undslog nu Finansbestyrelsen sig for fremtidigt at bære, ligesom den nægtede det hidtil udbetalte extraordinaire Tilskud af 20,000 Rbdlr. aarligt til Vagtskibet paa Elben og forlangte, at Omkostningerne ved

Øvelsesudrustninger, der hidtil ogsaa vare udredede extraordinairt med et Beløb af omtrent 50,300 Rbdlr. aarligt, i Fremtiden skulde bestrides af Normalsummen. Endvidere mistede Marinen omtrent 14,300 Rbdlr. aarligt derved, at Finanserne inddrog en saa stor Deel af Rentefondet, at der, efterat 303,000 Rbdlr. vare reserverede til Anskaffelsen af 2 Dampskibe (*Hekla* og *Ægir*) fra England, af Renterne af det endnu ved Marinen forblevne Søqvesthusfond, Drengeskolernes Kapital og Fondet fra 2den April 1801, kun beholdtes 18,000 Rbdlr. aarligt tilbage; dog blev der endnu i 5 Aar tilsagt Marinen et extraordinairt Tilskud til de ordinaire Udgifter af 20,000 Rbdlr. aarligt, ligesom Udgifterne til Stationen i Vestindien, omtrent 100,000 Rbdlr. aarligt, vedbleve at udredes af de vestindiske Intrader. Saaledes skulde Marinen strax have 90,300 Rbdlr. og efter 5 Aars Forløb 110,300 Rbdlr. mindre til Flaadens Vedligeholdelse og de ordinaire Udgifters Bestridelse.

Da Kongen paa Grund af høiere Statshensyn havde approberet disse Indskrænkninger, befalede han ved Reskript af 17de Marts 1840 Admiralitetet, at udarbeide en nye fuldstændig Plan for Sømagtens Forvaltning paa det Grundlag, at Flaaden skulde holdes i brugbar Stand, vel forsynet med alle Fornødenheder, og Officerer og Mandskab ei savne Øvelse. Tillige tilkjendegaves, at Bygningen af Krigsskibe maatte i de nærmeste 10 Aar, om fornødent, indskrænkes saalænge man havde 4 Linieskibe, 6 Fregatter, 6 Corvetter og Brigger sødygtige; derimod skulde Flaaden forøges med to eller flere armerede Dampskibe og Roflotillen holdes i brugbar Stand, samt alt Materiale anskaffes og holdes rede for strax, naar det udfordredes, at kunne igjen fortsætte Bygningen af store Skibe med fornyet Kraft.

Ifølge denne Befaling indstillede Collegiet følgende

Forandringer i Marinens Forvaltningsplan. Efter de Forbedringer, der i den senere Tid vare indførte ved strengere Udvalg og bedre Conservation af Tømmermaterialet, ved omhyggeligere Arbeidsmaade, ved Indførelse af Kobberbolte under Vandet og ved at holde Skibsbygningerne paa Stabelen samt Skibene i oplagt Stand under Tag, tilligemed at indføre en hensigtsmæssigere Udluftning ombord[1]), antoges det nemlig, at Skibenes Varighed var forøget saameget, at der for at holde Flaaden i den befalede Stand kunde bygges mindre end tidligere. 2 Linieskibe, 3 Fregatter foruden den under Bygning værende Gefion, 2 Corvetter, 2 Brigger foruden Ørnen, der var paa Stabelen, og i det mindste 10 Bombekanonchalupper ansaaes det kun nødvendigt at sætte i Bygning i de nærmeste 10 Aar, naar der tillige blev anskaffet et større og et mindre Dampskib fra England.

Derefter mente Collegiet, at der kunde undværes efterhaanden i fast Tjeneste 49 Skibsbyggere og 78 andre Haandværkere samt 272 Mand Baadsfolk og Arbeidsmænd, hvorimod det foreslog den hensigtsmæssige Forøgelse og bedre Lønning af de især til Underofficerer og Lærere for de Indrullerede ved Flaadens Udrustning saa vigtige Artilleri- og Matroscorpser med 234 Mand. Herved blev det faste Mandskab formindsket med 165 Mand og omtrent 18,000 Rbdlr. aarligt besparet. Ogsaa foresloges Nedsættelsen af en Commission for at revidere den 1811 og 1813 indførte Organisation af det faste Mandskab. For at kunne give de Officeersklasser, som endnu ikke havde erholdt Erstatning for de ved Myntforandringen 1813 tabte 40 Procent,

---

[1]) I dette Tidsrum bleve ogsaa Ankerkjæder istedetfor Ankertouge almindeligt indførte. Christian den Ottende var det første Linieskib, som 1841 havde Ankerkjæder.

og udrede de for Officererne saa nødvendige Søtillæg[1], foresloges endvidere at inddrage Collegiets tredie Militairdeputerede og reducere 13 Nummere i Etaten, hvorved 9250 Rbdlr. aarligt besparedes. Ved Cadetcorpset androges paa Indskrænkninger af circa 1800 Rbdlr., og ved at lade Cadetskibet istedetfor de hidtil gjorte 2 aarlige Øvelsestogter paa 16 Uger, være ude paa eet Togt i 13 Uger, at spare 1850 Rbdlr. aarligt. Ved Holmene mentes, at den faste Inspectionsofficeerspost ved Reberbanen kunde inddrages og denne fremtidigt bestyres af en Officeer i Detaillen med et Tillæg til Officeersgagen; ogsaa indstilledes Forandringer ved de andre Inspectionsofficeersposter ved Holmene, hvorved i Alt kunde spares 2550 Rbdlr. aarligt. Ved Collegiets og Holmens Contoirers samt Ordonansgodtgjørelsernes Indskrænkning kunde 9600 Rbdlr. indvindes.

Disse Forslag erholdt alle kongelig Approbation og maa i det Hele ansees for efter Forholdene at have været vel valgte; kun maa det beklages, at den civile Overvægt i Collegiet blev end mere forøget derved, at tredie Militairdeputeretsposten blev definitivt inddraget. De kongelige Resolutioner i Anledning af de ved disse Forandringer forefaldne Reductioner vidne om en roesværdig human Omsorg for at lette de Paagjældende Byrden, som Omstændighederne medførte, saa meget som muligt. Saaledes bleve Officererne ikke afskedigede, men sattes à la suite med Extragage til samme Beløb, som de hidtil havde havt; Contoirembedsmændene erholdt Ventepenge, og Kongen udtalte udtrykkeligt, at enhver af Mandskabet, som ved Duelighed og god Opførsel egnede sig dertil, trygt kunde

---

[1]) Indrulleringschefernes Gager bleve i 1844 ogsaa forøgede.

stole paa at ende sine Dage i den kongelige Tjeneste, og at derfor Reductionerne kun skulde iværksættes efterhaanden som Vacancer indtraf, samt derhos med saadanne Modificationer, at Avancementet ikke ganske standsedes for dem, der ellers egnede sig til at avancere. Paa Grund af disse Bestemmelser blev imidlertid Marinens Budget i denne Periode kun indskrænket med 43,050 Rbdlr., som de ovenanførte Reductioner i Alt medførte, og bortfaldt de yderlig af Finansbestyrelsen forlangte Besparelser.

Somagtens Udgifter i dette Tidsrums 8 Aar vare i Gjennemsnit næsten 1,193,000 Rbdlr. aarligt, hvilket er 29,000 Rbdlr. mindre end i den foregaaende Periode. At Besparelserne ikke bleve større, havde især sin Grund i det større Beløb, som anvendtes til Udrustninger; der brugtes nemlig i Gjennemsnit omtrent 211,000 Rbdlr. aarligt til Underholdningen af Vagtskibsstationerne, Cadetskibet, Opmaalinger, Øvelsestogter og til de paa Expeditioner udsendte Skibe. Øvelsesudgifterne vare i Gjennemsnit over 57,000 Rbdlr. aarligt; de i Anledning af de marokkanske Underhandlinger 1844—45 skete Udrustninger kostede næsten 190,300 Rbdlr., og til Corvetten Galatheas Jordomseilingsexpedition og Stationen ved Nicobarøerne medgik over 478,000 Rbdlr. 1847 betalte Finanserne henimod 7,400 Rbdlr. for Kornførselen fra Rusland. I Dyrtidstillæg til Mandskabet, extraordinaire Qvarteerpenge for at Søofficererne kunde erholde det samme Beløb til Bopæl (Qvarteerpenge), som var tilstaaet Landetaten, og til Christiansø's Befæstning beløbe de extraordinaire Tilskud sig til noget over 30,000 Rbdlr. Til Materialiers Anskaffelse medgik i Gjennemsnit lidet over 316,600 Rbdlr. aarligt.

Contreadmiral Hans Stephansen bestyrede i hele Tids-

rummet Holmene som Overeqvipagemester. Da Contreadmiral Schifter 1847 indtraadte i Collegiet, blev Underfabrikmesteren, *Otto Frederik Suenson*, constitueret som Fabrikmester, og forblev dette den øvrige Deel af Tidsrummet. Imidlertid beholdt Schifter Overtilsynet med alle Bygninger efter hans egne Tegninger, og først efterat Suenson ved Schifters Udnævnelse til Overeqvipagemester 1848 blev fast ansat som Fabrikmester, erholdt han den til Embedet hørende fulde Myndighed over Skibsbyggeriet.

Allerede paa Kongeparrets Sølvbryllupsdag, den 22de Mai 1840, blev, som forhen omtalt, det femte af Schifters Linieskibe, der af Frederik den Sjette var kaldet Prinds Christian Frederik, sat i Vandet under Navnet Christian den Ottende. Herefter blev Kjølen lagt til det sjette og sidste af Schifter byggede Linieskibe (Dannebroge), hvilket dog først løb af Stabelen i det følgende Tidsrum (1850); Schifters femte og sjette Fregatbygning (Thetis og Gefion), kom i Vandet respective 1840 og 1843; en Corvet (Valkyrien) blev færdig 1846 og Briggen Ørnen 1842. I Sommeren 1840 blev Schifter sendt til England for at gjøre sig bekjendt med det da der almindelige Dampskibsbyggeri, og Aaret efter kom 2 af ham der bestilte Hjuldampskibe (Ægir og Hekla) til Kjøbenhavn; Schifter byggede derefter paa Nyholm 1844 Hjuldampskibet Geiser og 1847 Skirner, hvilke oprindeligt vare bestemte til Postfarten, men ogsaa kunde armeres, og gjorde Tjeneste som Krigsfartøier 1848—51; ogsaa byggede Schifter i denne Periode Hjuldampskibene Hertha og Uffo, bestemte til Buxeerfartøier i Øresundet. Foruden disse større Krigsskibe bleve i denne Periode flere Bombe-Kanonchalupper og -Joller byggede efter Schifters Tegninger.

Flaaden bestod ved Tidsrummets Slutning af 6 Linie-

skibe[1]), 8 Fregatter[2]), 6 Corvetter, 4 Brigger, 3 Skonnerter, 2 Kuttere, 4 armerede Krigs- og 2 Buxeer-Hjuldampskibe[3]), samt 87 Kanonchalupper, Kanonjoller og Morteerchalupper. Hele Flaaden var i brugbar Stand.

Efter den tidligere omtalte 1841 skete Reduction af eet Commandeurcapitains, 2 Capitains, 2 Capitainlieutenants, 4 Premier- og 4 Secondlieutenants Nummere, normeredes Officeerscorpset til at bestaae af: 1 Viceadmiral, 2 Contreadmiraler, 2 Commandeurer med og 4 uden Division, 7 Commandeurcapitainer, 14 Capitainer, 22 Capitainlieutenanter, 36 Premier- og 36 Secondlieutenanter; 1 Holmens Overeqvipagemester, 2 Eqvipagemestere, 1 Fabrikmester, 1 Tøimester, 1 Takkelmester, 1 Forstander for Hydraulik- og Mekanikfaget, 1 Cadetchef, 1 Commandant i Nyboder, 1 Commandant paa Christiansø, 1 Commandant paa Kyholm, 1 Overlods i Sjællands District, 6 Indrulleringschefer og 1 subalterne Officeer ved Indrulleringen, 30 Cadetter og 10 Volonteurer. I Alt 143 Officerer og 40 Cadetter.

Som Regler for Avancementet bestemtes ved kongelig Resolution af 11te Februar 1841, at Collegiet ved Forslag til Avancement fra Premierlieutenant til Capitainlieutenant skulde udtrykkelig anføre, hvorvidt den Officeer, som staaer for Tour, efter sin tidligere Tjeneste menes at ville blive en dygtig Skibschef, og naar dette ei antages, da foreslaae ham til Udtrædelse af Marinen, saasnart det somilitaire Pensionsfond har Midler til hans Pension. Ved Avancement fra Capitainlieutenant til Capitain bør desuden Enhver som dertil ind-

---

[1]) Paa Stabelen desuden 1 Linieskib (Dannebroge).
[2]) Desuden under Bygning 1 Fregat (Tordenskjold).
[3]) I Ostindien havdes desuden Dampskibet *Ganges*, som blev solgt 1848. Af Buxeerdampskibene gjorde Hertha Krigstjeneste i Krigen 1848—51.

stilles, have gjort eet eller flere Togter som Chef eller Næstcommanderende saaledes, at Collegiet med Bestemthed kan yttre sig om den Paagjældendes Dygtighed til at føre Skib. Skulde en saadan, om hvilken Collegiet ei troer at have ovenmeldte Sikkerhed, ved indtrædende Vacance befinde sig paa Togt, da reserveres ham Anciennetet indtil efter udført Reise. Ved Avancement til Commandeurcapitain eller Commandeur maa Admiralitetet grunde Forslaget paa Overbeviisning om, at de Paagjældende værdigen kunne forestaae de høiere Poster, der ifølge deres Charger kunde vorde dem betroede. Avancement til Contreadmiralsklassen skeer iblandt Commandeurerne med eller uden Division og uden at være bunden til Ancienneteten. De Officerer, der i en Række af Aar have staaet i faste Poster, uden at have havt Leilighed til at kunne fyldestgjøre de ovenfor fordrede Betingelser for Avancement, maae i Almindelighed ei kunne træde tilbage i Etatens Detail, men kun forbeholdes Adgang til at avancere i Charakteren med deres Kammerater.

Det maa anerkjendes, at disse Avancementsregler vare betryggende for Statens Tarv, og viste den Humanitet, der var et Særkjende paa Kongens Retfærdighed og Omsorg for Marinen ved alle af den nye Regering udstedte Befalinger, idet der paalagdes det samlede Collegium — ikke en enkelt Minister — at skjønne om Officerernes Dygtighed, og tillige den Officeer, som udtraadte, beholdt sin hele Gage, medens den senere indførte Pensionslov afkorter ham i det Mindste en tredie Deel af denne.

De i det foregaaende Tidsrum indførte videnskabelige Forelæsninger for Officererne fortsattes fremdeles i dette, og der gaves dem endog Leilighed til at uddanne sig i det engelske og franske Sprog.

Da der for at afværge Toldsvig blev indrettet et Toldkrydsvæsen omkring vore Kyster, ansattes Søofficerer som Toldkrydsinspecteurer, hvorfra de efter nogle Aars Tjeneste erholdt Ansættelse som faste Toldinspecteurer og derfor udtraadte af Marinen. Men da man indsaae, hvor nyttigt det var for Officererne, at erhverve sig Kjendskab til vore Farvande, blev det allerede i den sidste Deel af den foregaaende Periode bestemt, at der ved Krydstoldtjenesten, ligesom ogsaa senere ved Vagertilsynet, skulde ansættes Søofficerer, der efter nogle Aars Forløb igjen traadte tilbage til activ Søtjeneste, hvilket senere er vedblevet.

Ogsaa erholdt nogle Officerer Tilladelse til fremmed Krigstjeneste, af hvilke een paa nogle Aar blev ansat som Navigationsdirecteur i Danzig.

Vagtskibsstationerne, Cadetskibstourene, Opmaalingsexpeditionerne og den vestindiske Station bleve i dette Tidsrum vedligeholdte ligesom i det foregaaende. I Vestindien forliste desværre Briggen Alart paa Nordkysten af Portorico den 14de Februar 1842, hvorved dog Mandskabet tilligemed en Deel af Takkeladsen og Inventariet blev bjerget. Af den i denne Anledning nedsatte Generalkrigsret blev Chefen dømt til Afskedigelse og 2 Lieutenanter til Arrest. Da Kaperuordenerne i de vestindiske Farvande i de sidste Aar vare aftagne, kunde Stationen der bestrides af Brigger istedetfor Corvetter.

I dette Tidsrums 8 Fredsaar foretoges kun een Udrustning, der havde en politisk Demonstration til Hovedformaal. Tributen, som Danmark, ligesom de fleste søfarende europæiske Nationer, under Navn af aarlige Foræringer[1]),

[1]) Disse Foræringer bestode af 25,000 spanske Piastere. Men desuden maatte ogsaa vedkommende marokkanske Embedsmand gives Presenter og et Generalconsulat holdes i Tanger. De aarlige Udgifter løb saaledes i Almindelighed op til over 60,000 Rbdlr.

ved den 1768 sluttede Tractat havde forpligtet sig til at betale Keiseren af Marokko for at sikkre den dansk-norske Handel og Søfart i Middelhavet mod Sørøveri, havde i sin Tid været til stor Nytte for denne, men blev nu, da den norske Handels Beskyttelse ei hvilede paa Danmark, og den danske Søfart var aftaget betydeligt i de middellandske Farvande, en trykkende Byrde, som alle andre Nationer undtagen de skandinaviske allerede havde frigjort sig for. Ved den franske Erobring og Colonisation af Algier var i Begyndelsen af Aaret 1844 opstaaet en Spænding mellem Frankrig og Marokko, der syntes at aabne en gunstig Leilighed for de skandinaviske Magter til at følge dette Exempel. Begge disses Regeringer forenede sig derfor om at opsige den fremtidige Betaling deraf. For at understøtte de desangaaende førte Underhandlinger og, hvis Marokko skulde øve Fjendtligheder, da at beskytte Rigernes Søfart, blev man enig om at sende Krigsskibe til Strædet ved Gibraltar, der i saa Tilfælde forenede skulde yde denne Beskyttelse. Hertil bleve Danmarks 2 største Fregatter, Gefion, Commandeurcapitain *O. F. Lütken*, og Thetis, Capitain *H. Aschehoug*, i Foraaret 1844 udrustede for i Forening med Dampskibet Hekla og den fra den vestindiske Station hjemkaldte Brig Mercurius at danne den danske Eskadre der.

Denne Bestemmelse blev imidlertid holdt hemmelig; det hed sig, at Fregatterne kun skulde foretage en Beseiling. Først gjorde de ogsaa et kort Krydstogt i Østersøen, hvor Gefion kom til at støde paa en Steengrund, hvilket gjorde Eftersyn i Dokken nødvendig. Da dette var endt, afseilede Gefion, hvis Chef var meldt syg, under Commandeurcapitain H. G. Gardes Commando og Thetis den 23de Mai fra Kjøbenhavn. H. K. H. Kronprindsen indskibede sig

incognito paa Gefion, der landsatte Hans Kongelige Høihed i Leith, derefter seilede til Cromarty, tog Kronprindsen der igjen ombord og førte ham til Færøerne[1]). Efterat dette Hverv var udført og Fregatterne vare afseilede fra Thorshavn, blev den forseglede Ordre aabnet; denne bød at gaae til Cadix for der at indhente Kundskab om de marokkanske Forhold.

Den Tapperhed, Dygtighed og Udholdenhed hvormed *Abd-el-Kader* forsvarede sit Fædreland, gjorde ham i Afrika til Muselmændenes Helt, medens hans geistlige Værdighed omgav ham med en Helgenglorie, der medførte stor Indflydelse hos de fanatiske Maurere. Da Frankrigs seirrige Vaaben bleve ham overlegne i Algier, søgte den kløgtige Høvding Bistand hos Marokko, paa hvis Throne Keiser *Muley Abderrhaman* sad. Men denne Monark beskyttede Handelen og den deraf opstaaende Fordeel formeget til at indlade sig paa Foretagender, som kunde skade denne. Abd-el-Kader fandt derfor næppe nogensinde synderlig Velvillie hos Keiseren, men denne maatte paa Grund af sine Undersaatters Sympathier for Emiren og den Sag, han kæmpede for, dog holde gode Miner med ham. Imidlertid søgte Keiseren at forebygge et Fredsbrud med Frankrig, uagtet han ikke formaaede at forhindre, at hans Undersaatter foretoge fjendtlige Handlinger mod denne Magt. Heraf fulgte, at Frankrig beredte sig til med Magt at tæmme det marokkanske Krigsparti, og til den Ende sendte en Eskadre, bestaaende af 3 Linieskibe, 1 Fregat, 3 Brigger, 3 Dampfregatter, 4 Dampcorvetter og 14 mindre Dampfartøier til Strædet ved Gibraltar. Commandoen var an-

---

[1]) Cadetcorvetten Flora, Capitain *St. A. Bille*, førte Kronprindsen fra Færøerne tilbage til Kjøbenhavn.

betroet den sømandsmæssigt opdragne Kongesøn og 28aarige Admiral, Prindsen af *Joinville*, der kort i Forveien ved et offentligt Skrift om Frankrigs Sømagt havde vakt Naboernes Skinsyge, ved at fremsætte Planer til at modstaae det Herredømme over Havene, som Britterne gjerne ville tilegne sig. Nu skulde der gives ham Leilighed til at vise sin Indsigt i den for Frankrig passende Politik, for derved at bevise Urigtigheden af Modpartiets Paastand, at han hørte til de Exalterede; og hans Conduite svarede fuldkomment til den Tillid, Regeringen havde viist ham. Uagtet denne Udrustning mod Marokko var det dog ogsaa Frankrigs Interesse saa længe som muligt at undgaae en Krig, der let kunde forstyrre den gode Forstaaelse med England, være skadelig for Algiers Colonisation og farlig for Muley Abderrhamans Throne, som Frankrigs svorne Fjende, den dygtige Abd-el-Kader, da let kunde bemægtige sig. Spanien var ogsaa i Strid med Marokko i Anledning af en Consulatagents Henrettelse og nogle Territorialstridigheder ved Ceuta; det holdt derfor truende en Eskadre, bestaaende af 1 Fregat, 1 Corvet, 2 Brigger, 2 Skonnerter og nogle Kanonbaade ved Tanger, og samlede Tropper paa den ligeoverfor liggende Kyst. Under disse Forviklinger var England den Magt, til hvilken Marokko især støttede sig, og da enhver Udvidelse af den franske Magt paa den nordafrikanske Kyst stred imod de storbritaniske Interesser, sattes de nationale Jalousier, der allerede vare opvakte ved Prindsen af Joinvilles Skrift og end mere tiltoge, da denne driftige Admiral fik Commandoen ved de marokkanske Kyster, i stærk Bevægelse, hvorfor England samlede en Magt af omtrent lige Styrke med den franske i Gibraltarstrædet. Der var under disse Forhold, som i det Hele taget vistnok vare gunstige for de skandinaviske Fordringers Gjennemførelse, Anledning

til at frygte, at den mauriske Fanatisme skulde foranledige et almindeligt Udbrud mod de Christne i Marokko, hvorfor alle Magter, som havde Interesser at beskytte der, sendte Krigsskibe til Strædet, for i paakomne Tilfælde at varetage disse.

Ved vore Fregatters Ankomst til Cadix laae Prindsen af Joinville i Gibraltarbugten ved Algeziras. Men da alle Fornødenheder der vare vanskelige at erholde, og da det var i Læ af de Dele af den marokkanske Kyst, som det var Hensigten at angribe, hvis Krig ikke kunde undgaaes, kom den franske Eskadre til Cadix nogle Dage efter Gefion og Thetis. Efterat tilstrækkelig Kundskab var indhentet om Sagernes Tilstand, seilede disse til Tanger, hvor de ankrede den 16de Juli og forenede sig med Dampskibet Hekla, som under Capitain K. E. Mourier nogle Dage før var ankommet dertil directe fra Kjøbenhavn.

Da det mauriske Gebeet truedes med Fjendtligheder af andre Magter, ansaaes det, saalænge vore Underhandlinger med Marokko varede, i disses Interesser, at vor Hovedstyrke, Fregatterne, fjernede sig derfra. Disse seilede derfor til Gibraltar, for der at virke for vores Sag igjennem den hos Maurerne velanseete Gouverneur, *Sir Robert Wilson*, medens Hekla forblev ved Tanger til de nordiske Generalconsulaters Beskyttelse. Den svenske Fregat *Josephine*, paa hvilken Commandeurcapitain *Ostermanns* Stander vaiede, og den norske Fregat *Freia* tilligemed Corvetten *Nordstjernen* kom nogle Dage senere til Gibraltar, hvortil ogsaa vor Brig Mercurius, Capitainlieutenant *J. Christmas*, ankom, saa at nu den skandinaviske Søstyrke var samlet i Strædet. Dette varede dog kun kort, idet de 2 svensk-norske Fregatter, der tillige vare Cadetskibe, skulde være hjemme til en bestemt Dag, og derfor forlode

Gibraltar paa samme Tid, som Briggen Mercurius maatte afgaae til Mahon for der at afholde den Qvarantaine, som de engelske Love foreskreve, skjøndt Sundhedstilstanden ombord var fuldstændig god. I Gibraltar var stationeret et raseret Linieskib; fra England sendtes 2 af dets største Linieskibe dertil, hvor den i Middelhavet commanderende Viceadmiral, *Sir Edward Owen*, med sit Flagskib og et Dampskib ogsaa indtraf. I Gibraltarbugten vaiede da næsten alle europæiske og det nordamerikanske Orlogsflag.

Da det mauriske Krigsparti haardnakket vedblev at vise samme overmodige Trods, som Maurerne vare vante til at byde de Christne, og ikke besvarede det franske Ultimatum fyldestgjørende i det Haab, at England vilde afværge alvorlige Skridt mod det, afbrød Prindsen af Joinville Underhandlingerne, tog den franske Generalconsul med Familie ombord i sit Dampskib og opfordrede de øvrige europæiske Generalconsuler og christne Indbyggere til at forlade Tanger; den neapolitanske Generalconsul, der midlertidigt havde paataget sig de franske Forretninger, afgik derfor med vort Hekla til Larach og udvirkede hos Paschaen i det nordlige marokkanske Gouvernement Tilladelse hertil. Derefter søgte de christne Generalconsuler med deres Familier og de fleste i Tanger værende Christne Tilflugt ombord i Hekla og paa den spanske Eskadre, ligesom en Deel Jøder overskibede sig til den nærmest liggende spanske Kyst. Efterat Prindsen af Joinville havde givet den fornødne Frist hertil, tvang han den 6te August Tangers Batterier, uden synderlig Tab paa nogen af Siderne, til Taushed og ødelagde derefter Mogador. Disse Nederlag bibragte, i Forening med de Franskes Seir ved Isly, endelig Maurerne fredeligere Tanker, saa at det franske Flag allerede midt i September igjen vaiede paa Generalconsulatet i Tanger.

Imidlertid gavnede Conflicten mellem Frankrig og Marokko de skandinaviske Underhandlinger, idet den engelske Regering, der nødig saae, at vi skulde støtte os til Frankrig, optraadte kraftigt som Mægler for vor Sag. Denne var i Begyndelsen af September skredet saavidt frem, at Fregatternes længere Ophold i Gibraltar ikke ansaaes nødvendigt, og at det kunde overlades Hekla og Mercurius fra dansk Side, Nordstjernen fra norsk og den hjemmefra underveisværende svenske Fregat, Corvet og Skonnert at forblive i Strædet til Tractatens endelige Afslutning. Dette lykkedes dog først i den paafølgende April Maaned, da vore Skibe kom tilbage til Kjøbenhavn, hvor Thetis var ankommet directe fra Gibraltar i Slutningen af September, og Gefion midt i November fra Livorno med Thorvaldsens sidste Kunstsager[1]).

Paa Fregatternes Reise fra Kjøbenhavn til Cadix foretoges Beseilingsprøver, saa ofte Togtets øvrige Bestemmelse tillod det. Som Observateur under Prøverne var paa hvert af Skibene ansat en Commandeur, der blot fungerede under disse. Man havde optaget denne Indretning, der tidligere havde været i Brug paa Togter udelukkende bestemte til Beseiling, for at forskaffe to ældre Officerer en Udcommando, men herved overseet, at Skibene havde en vigtigere Bestemmelse end Beseiling, og at altsaa disse Mænd sattes i den ubehagelige Stilling, at være den ældste Officeer i Skibet og dog kun at være i Function ombord i enkelte Timer.

I Aarene 1845—47 foretoges den første og hidtil eneste Jordomseiling, som har fundet Sted med et dansk Krigsskib. Det var ikke alene videnskabelige Hensyn, der

[1]) I „Nyt Archiv for Søvæsenet, IV, 186—209“, findes Chefens „Erindringer“ om dette Togt.

gav Anledning til dette kostbare 26 Maaneders Togt, hvorpaa flere yngre Videnskabsmænd vare medsendte, men det fandt tillige Sted for at vise det danske Orlogsflag i Havne, hvor det hidtil var ukjendt, og knytte Forbindelser, som kunde gavne vor Handel og Søfart. Desuden blev Togtet benyttet til at komme til afgjørende Kundskab om, hvorvidt den af 8 større og 12 mindre Øer bestaaende Nicobarøgruppe, over hvilken Danmark endnu tilegnede sig en Slags Høihedsret, kunde blive istand til at erstatte den danske Handel og Søfart det Tab, disse led ved de dansk-ostindiske Besiddelsers Salg til England.

Corvetten Galathea, som under Capitain St. A. Billes Commando blev udrustet til dette Togt, afseilede den 24de Juni 1845 fra Kjøbenhavn og ankom, efterat have anløbet Plymouth og Madeira, den 12te October til Tranquebar, hvor endnu det danske Flag vaiede, da Overleveringen af Fortet til England først senere fandt Sted. Den dansk-ostindiske Regering havde allerede i Foraaret med en dertil fragtet Skonnert ladet foretage en foreløbig Undersøgelse af de nicobarske Øer, og derefter kjøbt Dampskibet Ganges med 80 Hestes Kraft, som nu Galathea forsynede med Armatur og en Besætning, der blev completteret med Lascarer, under Capitainlieutenant *R. Aschlunds* Commando. I den første Halvdeel af December afgik Ganges tilligemed et fragtet Transportskib til Nicobarøerne, hvortil Galathea selv ankom i de første Dage af 1846. Efterat man i Forening med Tranquebars hidtil værende Gouverneur, Etatsraad *Hansen*, havde undersøgt alle Øerne, indberettede man desangaaende til Kongens nærmere Afgjørelse om Colonisationen[1].

---

[1]) En omstændelig Beskrivelse af Nicobarøerne og de der foretagne Undersøgelser findes anført i „Nyt Archiv for Søvæsenet" IV, 406—441; 2den Række I, 75, 349—378, 449—476; II, 65—89.

Herefter fortsatte Galathea den 21de Marts Reisen Øster efter, medens Ganges blev ved Nicobarøerne til Mai Maaned, da det tog Hovedstation ved Prince of Wales island (Pulo Penang), indtil i Aaret 1848, da Colonisationen af Nicobarøerne opgaves, Ganges blev solgt og den danske Besætning kom hjem med Corvetten Valkyrien.

Efterat Galathea havde anløbet Singapur, Batavia, Manilla, Macao, Hong-Kong, Canton, Amoy, Chusan og Mundingen af Jang-she-qvan Floden, seilede den til Japan, hvor imidlertid ingen Adgang til Landet kunde erholdes. Derfra besøgtes Sandwichsøerne, hvor Corvetten blev renset og udluftet, og dens Besætning i Honolulu's sunde Clima igjen kom til Kræfter efter den besværlige Reise, endeel Sygdomme og nogle Dødsfald. Derefter blev Papaiti og flere af Sydhavsøerne besøgte, og den 25de Januar 1847 ankom Galathea til Valparaiso, anløb Callao og gik omkring Cap Horn til Montevideo, Buenos-Ayres, Rio de Janeiro og Bahia, hvorfra Coursen sattes hjem efter og Skibet ankrede paa Kjøbenhavnsrhed den 25de August 1847 efter lykkelig fuldendt Reise[1]).

Foruden de heromtalte Udrustninger fandt flere Expeditioner Sted, ikke alene for at beseile Skibene og øve Besætningerne, men tillige for at vise Flaget og aabne nye Veie for den danske Handel og Søfart, som derved erholdt et nyttigt Opsving, der befordrede en heldig Fremgang i Danmarks Velstand.

Det første af disse Orlogstogter fandt allerede Sted i Periodens første Aar, idet Fregatten Bellona[2]), under Com-

[1]) En fuldstændig Beskrivelse af dette interessante Togt er særskilt udgivet af Chefen; ogsaa findes i „Nyt Archiv for Søvæsenet“ Anden Række II, 242—43; III, 207—219 og IV, 92—96 Togtet omtalt.

[2]) Fregatten Rota var først bestemt til dette Togt, men blev under Eqviperingen læk og derfor ombyttet med Bellona.

mandeur C. Wulff's Commando, i Slutningen af August Maaned blev udsendt til Bahia, Rio de Janeiro, la Plata-floden, rundt om Cap Horn og til nogle af Havnene paa Vestkysten af Sydamerika, hvorfra den vendte samme Vei tilbage til Kjøbenhavn efter næsten eet Aars Togt.

Aaret efter vare Linieskibet Christian den Ottende, Commandeur C. Lütken, Cadetcorvetten Flora, Capitain *J. P. Findt*, og den til Afløsning i Vestindien bestemte Brig Alart, Capitainlieutenant *J. Langemarck*, under Kronprindsens Overcommando som Viceadmiral, først paa et Beseilingstogt i Østersøen, under hvilken Hans Kongelige Høihed landede i Warnemünde og høitideligholdt sin Formæling i Strelitz. Derefter førtes de Nyformælede til Kjøbenhavn ombord i Linieskibet, hvis agterste Deel af øverste Batteri var elegant indrettet for Brudeparret med Følge. Efter et kort Ophold for at bringe Alt i Orlogsorden, seilede Linieskibet paa et Krydstogt til Nordsøen, anløb Plymouth og gik Vesten om Irland tilbage til Kjøbenhavn, medens Flora og Alart fortsatte deres bestemte Togter.

Den 1ste Mai 1842 sendtes Fregatten Thetis, Capitain C. C. Zahrtmann, i Følge med Cadetcorvetten Flora, Capitain C. C. Paludan, til Lissabon, hvorfra Thetis anløb Havnene langs den barbariske Kyst samt Malta, Piræus, Smyrna, Vourla, Alexandria, Neapel og Livorno, fra hvilken sidste Havn den vendte hjem den 1ste November med Kunstsager.

Samme Aar blev det i England byggede Dampskib Hekla bragt til Kjøbenhavn og førte de danske Medlemmer af det skandinaviske Naturforskerselskab til Stockholm og tilbage.

I Aaret 1843 foretog Cadetcorvetten Flora, Capitain F. A. Paludan, Briggerne Ørnen, Capitainlieutenant *A. C. Polder*, Mercurius, Capitainlieutenant J. Christmas, og St. Jan,

Capitainlieutenant *C. L. C. Irminger*, et Beseilings- og Øvelsestogt. I Nordsøen maatte St. Jan formedelst Læk søge norsk Havn, hvorfra den vendte tilbage til Kjøbenhavn og blev kasseret. De øvrige 3 Skibe fortsatte Togtet igjennem Kanalen, anløbe Tanger, Gibraltar og Madeira, hvorefter Flora Vesten om Irland vendte tilbage til Nordsøen, og Ørnen med Mercurius fortsatte deres Togter, den første til Sydamerika og den sidste til den vestindiske Station. Ørnen anløb Bahia, Rio de Janeiro, Montevideo, Buenos-Ayres og paa Tilbageveien igjen Rio de Janeiro og Pernambuco, hvorfra den kom tilbage til Kjøbenhavn den 19de April 1844. Efter St. Jans Kassation foretog dens Besætning nogle Øvelser og Prøver med Dampskibet Hekla.

I Aaret 1845 udsendtes foruden Jordomseilingsexpeditionen Cadetcorvetten Flora, Capitain C. C. Paludan, som anløb Reykjavik og Bergen. Briggen Mercurius, Capitainlieutenant *C. L. Prøsilius*, krydsede i Sommermaanederne under Island og Færøerne for at understøtte Øvrighederne ved Haandhævelsen af Orden iblandt henved to hundrede franske, hollandske og belgiske Fartøier, der fiskede i disse Farvande. Flere af disse Magters mindre Krigsskibe vare ogsaa stationerede der, for at holde Orden iblandt deres Landsmænd og forhindre, at de krænkede den danske Territorialret eller søgte Havn uden Nødvendighed; ogsaa forsynede de Fiskerne med Proviant eller Folk, naar de trængte dertil. Briggen Ørnen, Capitainlieutenant *H. E. Krenchel*, anløb paa Reisen til den vestindiske Station Guinea.

I Aaret 1846 foretog Fregatten Gefion, Commandeurcapitain H. B. Dahlerup, et fire Maaneders Øvelsestogt, hvorved Cadix og Madeira anløbes, og i hvilket H. K. H.

Kronprindsen deeltog incognito. Cadetcorvetten Flora, Capitainlieutenant *C. van Dockum*, anløb under sit Øvelsestogt i Nordsøen Texel. Briggen Mercurius, Capitainlieutenant *J. A. Meyer*, og Briggen St. Croix, Capitainlieutenant *E. Suenson*, haandthævede Danmarks Rettigheder under Island og Færøerne. Mercurius vendte tilbage til Kjøbenhavn først i Juli for at slutte sig til Gefion, Flora og Dampskibet Hekla og deeltage i nogle Maneuvrer i Øresundet. Da disse efter kort Tid vare opgivne, seilede Mercurius til Guinea og derfra til den vestindiske Station.

Den nybyggede Corvet Valkyrien, foretog under Capitain J. G. Schneiders Commando i Aaret 1847 et Beseilings- og Øvelsestogt med Briggen St. Thomas, Capitainlieutenant *M. Suenson*, først i Øster- og derefter i Nordsøen; paa dette krydsede disse Skibe af og til under Island og anløb Kiel paa Slutningen af Togtet. Cadetcorvetten Flora, Capitain C. L. Ellbrecht, krydsede 3 Maaneder i Nordsøen og anløb Plymouth. Briggen Ørnen, Capitainlieutenant C. L. C. Irminger, seilede først til Guinea og derfra til Afløsning paa Stationen ved de vestindiske Øer. Under den herskende Dyrtid paa Rug hentede Fregatten Bellona armeret en flûte, og Dampskibet Hekla denne Kornsort fra St. Petersborg. I Slutningen af Aaret blev Corvetten Valkyrien igjen udrustet under Capitain *M. P. Secher* og heisede Commandoen den 4de Januar 1848. Midt i Maaneden afgik den til Ostindien i Anledning af Opgivelsen af de nicobarske Øer, og vendte derfra tilbage efter næsten eet Aars Togt.

Faa Dage før Valkyrien afseilede fra Kjøbenhavn, viste Kongen sin sædvanlige Opmærksomhed mod de paa længere Togter udsendte Skibe, ved at besøge Corvetten. Det an-

toges, at Hans Majestæt paa dette Besøg paadrog sig en Forkjølelse, der hurtigt udviklede sig og endte med Kongens Død, der den 20de udbredte Sorg over Danmark.

Før denne Periodes Historie sluttes, maa Blikket vendes tilbage over Begivenhederne. Det bør da først bemærkes, at Danmark under Fredens Velsignelser gjorde store Fremskridt baade i intellectuel og materiel Udvikling. Skibsfarten og Handelen blev befordret, ved at det danske Flag blev bekjendt i tidligere ubekjendte Egne, hvorved der knyttedes Forbindelser, som bidroge til at udbrede Velstand i Riget. Herved blev dette istand til heldigt at gjennemføre den treaarige Borgerkamp, som strax i Begyndelsen af det paafølgende Tidsrum blev vakt af Enkeltes Ærgjerrighed og fremmed Erobringslyst, der vildledte og misbrugte den i Hertugdømmerne værende revolutionaire Nationalitets- og Selvstændighedsfølelse til Oprør mod den retmæssige Konge. Vi see i dette Tidsrum endelig en Tribut afskaffet, som ikke blot var trykkende for Finanserne, men ogsaa uværdig for de skandinaviske Staters Selvstændighed. Ogsaa for Marinen var denne Periode en vigtig Udviklingstid, ikke alene derved, at det i denne byggede Linieskib (Dannebroge) og Fregatten Tordenskjold var af større Dimensioner, Dybgaaende og stærkere Artillerikraft end noget af vore tidligere Skibe af deres Klasse, men derved især, at vi begyndte at bygge Dampskibe, som nu bliver en væsentlig Deel af vor lille Flaade, der holdtes i den samme gode Tilstand, hvori den var ved Tidsrummets Begyndelse. Ved den hyppigere Fart og især ved de længere Togter, som foretoges, uddannedes det Personelle betydeligt, ligesom de forbedrede Kaar udbredte en Tilfredshedsaand i Marinen, som ingenlunde er uvigtig for Tjenestens Tarv. See vi

hen til, hvorledes Kongen ved alle Leiligheder lagde sin Interesse og Velvillie for Marinen for Dagen, den Humanitet, der stedse lyste frem af alle kongelige Foranstaltninger, saa maa det indrømmes, at der var Anledning for Marinen til at beklage, at Christian den Ottendes Regering kun varede i lidt over otte Aar.

Aktstykker, hørende til Danmarks nyeste Historie.

Brevvexling fra 1846—1847 mellem Grev Reventlou (Preetz) og Grev C. Moltke.

1.

Grev F. Reventlou til Grev C. Moltke.

Preetz, den 26sten Decbr. 1846.

Lieber Moltke, am 6ten October d. J. hast Du mir geschrieben:

«man wird mich stets in den vordersten Reihen finden, wo es gilt die Rechte unserer Väter mit gesetzlichen Mitteln zu verfechten, dazu und dazu allein hat mich der König auf meinen jetzigen Posten berufen, und ich werde suchen mich seines Vertrauens würdig zu machen»; etc.

und ferner:

«Du willst gewisz nur gesetzliche Mittel anwenden, aber arbeitest denen in die Hände, welche dieses entschieden nicht wollen, und Du wirst fortgerissen ohne es zu ahnden, und wenn die Bösen, welche ohne Dich ganz ohnmächtig wären, ihren Zweck erreichen, so wirst Du eins der ersten Opfer werden. Wenn es Dir klar wird, was sie wollen und welche Mittel sie anwenden, so wirst Du ihr gröszter Widersacher seyn, dann wird es aber zu spät seyn.» etc.

Diese Worte habe ich seither oftmals wieder ange-

sehen und überdacht, aber das Verständnisz ist mir nicht gekommen; welche Rechte der Väter willst Du verfechten? wer sind die wenigen Bösen? welcher gezetzwidriger Mittel bedienen sie sich? Mir scheint, als Freund und Staatsmann liegt Dir die Pflicht ob, mir darüber deutlicher zu sprechen, und darum bitte ich Dich. Denn nicht aus Lust zur Opposition bin ich in meine jetzige Stellung geschoben, mir ging es wie so manchem ruhigen besonnenen Manne hier im Lande; durch die Regierungsmaaszregeln bin ich allmählig dahin gebracht wider Wunsch und Absicht, und gerne kehrte ich um, wenn Ueberzeugung und Pflichtgefühl nicht mehr entgegenstehen.

Was meine Ansichten sind, daraus mache ich kein Hehl, aber eben so sehr halte ich mich unabhängig von Einzelnen wie von vielen. Ich spreche jedem meine Meinung aus; wer ihr folgt, der wird's erfahren, ob sie irrig war, wer meine Ansicht verwirft der mags meinetwegen thun; ich wünsche eben so wenig eine Parthei zu haben, als einer Parthei zu dienen, denn ich will unabhängig seyn, und die Moral höher stellen als Politik.

Was meine Stellung als Prälat betrifft, so bin ich allerdings der Meinung, dasz es der Ritterschaft geziemt, sich möglichst an die Spitze zu stellen, wo es gilt die Rechte des Landes zu vertheidigen, um dadurch der Regierung die Zusicherung zu geben, dasz keine unlojalen Absichten dabei zum Grunde liegen, um zugleich das Volk vor Führern zu bewahren, bei denen unlautere Nebenabsichten oder jugendliche Extravaganzen sich geltend machen könnten. Die Ritterschaft soll dem Volke nicht gegenüberstehen, sondern dasselbe auf dem Wege des Rechtes und zeitgemäszer Fortentwickelung führen. Das habe ich mir bisher zur Aufgabe gemacht und ich glaube nicht ganz ohne

Erfolg. Die Ritterschaft genieszt Achtung und Einflusz im Lande mehr wie früher, und die Regierung würde in ihr eine treue Stütze finden, mehr wie früher, wenn sie ihr glauben wollte in dem was sie spricht. Eine Ritterschaft dagegen, die sich vom Volke isolirt, die es sich zur Aufgabe macht, jedem Fortschritte, jeder Kraftentwickelung des Volkes hemmend entgegenzutreten, hat keine Kraft, keinen Einflusz im Volke, wird von der Regierung selbst verachtet, weil sie ihre Gehaltlosigkeit erkennt, und kann nur dann und wann von der Regierung nutzbar angewendet werden, dann nämlich, wenn es gilt, den auf die Regierung gerichteten Zorn des Volks auf die Ritterschaft abzuleiten, und sie dann so allmählig ausplündern zu lassen, bis sie eben so bettelarm wie an Achtung und Einflusz so auch an Rechten und Vermögen ist.

Was dagegen die Masznahmen der Regierung betrifft, so kann ich zunächst die angewendeten Mittel nicht zweckmäszig finden; denn die Regierung macht offenbar Rückschritte, sie hat, so traurig das auch zu sagen ist, mit Ausnahme einiger Flensburger Kaufleute und einiger Dänen im nördlichen Schleswig keinen Schatten einer Parthei im Lande, ist so unnational, wie ungeachtet, und wovon man früher nie etwas hörte, es treten jetzt mehr, und mehr Menschen auf, die nur in der gänzlichen Trennung von Dänemark die Sicherung des Landeswohls erblicken.

Den Zweck, den die Regierung hat, ich kann ihn auch nicht ergründen. Sollen die deutschen Herzogthümer dem Königreiche einverleibt werden als Theile Eines Staates? ich frage zu welchem Nutzen? nur um dem dänischen Nationalgefühl zu huldigen, oder um daraus fernere Consequenzen zu Gunsten Dänemarks zu ziehen? ich weisz es nicht, vielleicht aus beiden Gründen; aber gewisz ist es,

dasz zunächst ganz Dänemark von der Politik des deutschen Bundes abhängig wird, wenn es die von der deutschen Politik abhängigen Herzogthümer, ohne dieselbe vom Bunde loszzureiszen, in sich als integrirende Theile aufnimmt. Oder soll es nur mit Schleswig geschehen? glaubst Du, dasz das möglich ist? Aber wenn es möglich wäre, glaubst Du, dasz der Bewohner Schleswigs in Jahrhunderten das Gefühl verlieren wird, dasz sein durch schwere Kämpfe bis zur staatlichen Selbstständigkeit durchgedrungenes Herzogthum ohne seine Schuld, ja ohne sein Wissen durch den eigenen Landesherrn durch Einschiebung von 4 lateinischen Worten, deren Sinn unverständlich war, zum Vortheile eines andern Staates soll in denselben verschmolzen und aufgegangen seyn, glaubst Du dasz eine Verschmelzung auf gleichem Rechtsfusz wird möglich seyn? Nein! solange ein Spur von deutscher Nationalität in Schleswig bleibt, wird der Däne dem Schleswiger keine gleiche Ansprüche auf den Staatsdienst zugestehen; bedenke nur das Geschrei, als Du einen Rentekammervortrag gehalten hattest. Der Streit wird dadurch nicht gehemmt, sondern für alle Folgezeit, bis zur gänzlichen Trennung von Dänemark, verewigt.

Ich kann demnach so Zweck als Mittel nicht billigen und meine, es ist hohe Zeit einzulenken, besonders da ein so schöner Ausweg noch offen liegt. Die Regierung gebe dem allgemeinen Wunsche nach und ertheile eine Verfassung, eine dem Königreiche, eine den Herzogthümern; noch kann diesz als freie Gabe geschehen. Zwar verlangt der Däne auszerdem auch noch die Verbindung mit den Herzogthümern, und ich theile diesen Wunsch, sobald unsere Rechte gesichert seyn werden. Aber eines Theils ist kein Vorwand zum Streite mehr vorhanden, sobald die Verhältnisse festgestellt sind, während der jetzige Streit

eben dadurch genährt wird, dasz die Herzogthümer auf Consequenzen bestehen aus der Selbstständigkeit und Vereinigung welche wiederholt und wiederholt von der Regierung zugesichert werden, während die Dänen diese Zusicherungen der Regierung für nichts achten, weil sie nicht sehen, dasz die Regierung selbst den Worten einige practische Bedeutung beilegt. Andern Theils sehe ich nicht ein, was einer immerwährenden Personalunion entgegenstehen sollte, wenn die lex Regia einmal aufgehoben ist; denn mit ihr fallen alle darauf gebaute Consequenzen und Rechte; und wie der Fürst sie einst mit Zustimmung des Volkes gab, so sehe ich nicht ein, warum er sie nicht auch mit Zustimmung des Volkes wieder aufheben kann. Ueberdiesz biethet die L. R. für die nächste Folgezeit Dunkelheiten, die das Gesetz als ungeeignet erscheinen lassen, als feste Norm noch ferner zu dienen, denn nicht das Wort des Gesetzes, sondern dasjenige was durch autentische Interpretation, oder sonst hineingelegt wird, könnte die Entscheidung geben. Dabei biethet die Religion und die Aussicht auf einen anderen Thron so manche Momente zur leichten Abfindung der hessischen Ansprüche, dasz es mir nicht zweifelhaft erscheint, auf welche Seite hin die Wage schwankt, wenn es sich darum handelt, zur Aufrechthaltung der s. g. Reichseinheit ein Opfer zu bringen.

Diesz sind meine Ansichten; als Holsteiner darf ich sie jedenfalls aussprechen; darfst Du sie als Staatsdiener nicht annehmen, ich weisz das nicht, aber compromittiren will ich Dich nicht, und lasse Dir daher ausdrücklich das Mittel frei diesen Brief Allerhöchsten Orts vorzulegen. Ich habe Dir den Brief geschrieben als Freund, aber auch als Staatsdiener. Was ich rathe zum Besten des Landes, das würde meine ich ebensosehr zum Wohle des Fürsten ge-

reichen; denn das Wohl beider ist nach meiner Ansicht gegenseitig und wechselweise durch einander bedingt. Der König lebt in schwerer Zeit, würde er abberufen und liesze die Lande in der jetzigen Verwirrung, es würde arge Früchte bringen für seinen Stamm, für das Land, und welcher Name bliebe ihm dann in der Geschichte aufbehalten. Dagegen, wenn er die Verhältnisse und Rechte seiner Staaten ordnet, und allen die neue Bahn politischen Lebens öffnet, wäre dann in der Geschichte der Name eines Oldenburgers grӧszer als der Seine?

Und damit lebe wohl zum alten Jahre, ich grüsze Dich zum neuen. Dein

F. Reventlou.

2.

Grev F. Reventlou til Grev C. Moltke.

Preetz, den 22. März 1847.

Lieber Moltke, es ist schon lange her, dasz ich Dir schrieb, ich bat Dich damals dringend um nähere Aufklärung in einer Angelegenheit, die nach Deiner eigenen Angabe eben so wichtig für mich war, wie für das Land. Deine Antwort blieb aus und ich muszte annehmen, dasz Du mir entweder nicht weiter schreiben wolltest, oder durftest. Jetzt fordert mich Otto Blome dringend auf Dir zu schreiben, und wenn ich auch gerechtes Misztrauen in manche seiner Aeuszerungen setze, so schreibt Deine liebe Frau, welcher ich besonders dafür danke, dasz Du mir nächstens schreiben willst, und so will ich mich gerne wieder nahen, denn ich ergreife gewisz mit Freuden jede Gelegenheit, wenn sie auch nur entfernt auf Hebung der Miszverständnisse hinweist.

Blome sagt er wünsche Ausgleichung zu vermitteln;

mir werde vorgeworfen, dasz ich separatistische Wünsche hege, darum sollte ich Dir schreiben, dasz dieser Vorwurf irrig sey. Ich habe Dir und allen, mit denen ich gesprochen, nie anders gesagt als, dasz mir separatistische Ideen völlig fremd sind, ich fürchte wenige Sachen so sehr, als Bürger eines kleinen Duodez-Staates zu werden, mit einem Duodez-Fürsten, der in jeden Topf und jedes Kellerfenster kieckt, der, nicht gehoben durch höhere politische Rücksichten und Geschäfte, das Land wie seinen Meyerhof administrirt und deprimirend auf alle Unterthanen wirkt. Grade weil ich mit dem Königreiche zusammen halten will, bestehe ich darauf, dasz den Herzogthümern ihr Recht gegeben werde; denn als gute gleichberechtigte Brüder und Bundesgenossen werden die Herzogthümer gerne und darum dauernd mit dem Königreiche zusammen stehen; die Herzogthümer gegen ihren Wunsch auf die Länge zu fesseln wird dem Königreiche nie gelingen; der fortgesetzte Versuch wird die Trennung mit Nothwendigkeit herbeiführen. Das habe ich bei jeder Gelegenheit ausgesprochen, und nur derjenige, der mir tiefe Verstellung und vollendete Unwahrheit zutraut, wird das Gegentheil von mir annehmen können! Ich weisz mich nicht bestimmter und deutlicher zu erklären.

Blome sagt ferner, die Regierung hege den entschiedensten Wunsch der Versöhnung, sey deszhalb entschlossen, das Petitionsrecht wieder herzustellen, die Angelegenheit mit den genommenen Virilstemmen gütlich zu vergleichen, und auch den Mitgliedern der Itzehoer Ständeversammlung solle, wenn auch mit Ausnahme meiner, der Zutritt zu unserm Landesherrn wieder verstattet werden. Wenn die Regierung versöhnen will, so ist das gewisz mit dem höchsten Danke anzuerkennen, aber die angegebenen

Mittel, so richtig sie an sich seyn würden, werden doch in der Sache selbst nichts ändern, denn sie betreffen nur einzelne Aeuszerungen und Formen; die Sache selbst wird dadurch noch gar nicht berührt. Die Hauptsache ist die: Soll die den Herzogthümern von Sr. Majestät in dem offenen Briefe ertheilte Zusicherung, die Selbstständigkeit der Herzogthümer und die rechtliche Verbindung derselben schützen zu wollen, eine Wahrheit seyn? oder sprachen die rechtfertigenden Artikel eine Wahrheit aus, wenn sie erklärten, dasz nur eine beschränkte provinzielle Selbstständigkeit der Herzogthümer vorhanden sey, oder v. Scheel, wenn er der Ständeversammlung gegenüber erklärte, dasz kein vernünftiger Mensch von einer staatlichen Selbstständigkeit der Herzogthümer sprechen könne, nachdem ihnen die Consequenzen derselben genommen; ist es Wahrheit, wenn von den Regierungsorganen bei jeder Gelegenheit die Verbindung, der Herzogthümer als eine blosz administrative bezeichnet, und angedeutet wird, dasz die Verbindung der Herzogthümer dadurch festgestellt werden solle, dasz die Erbfolge des Königgesetzes über Holstein wie über Schleswig ausgedehnt werde? Die Verbindung der Herzogthümer ist nach diesseitiger Ansicht grundgesetzlich und unabhängig von dem Regentenstamm; die Selbstständigkeit der Herzogthümer ist staatsrechtlich, für Holstein nie bezweifelt, für Schleswig durch wiederholte frühere Europäische Staatsacte bestimmt, nach der bestimmten Erklärung des Commissionsbedenkens selbst 1721 nicht aufgehoben und hernach nie angefochten; sie kann demnach keine andere geworden seyn als sie ursprünglich war. Will die Regierung versöhnend wirken, so musz sie hier die entschiedene Absicht bethätigen, die Rechte der Herzogthümer zu achten; thut sie das, so ist das Vertrauen wieder

hergestellt und mit dem Vertrauen auch jeder Widerstand beseitigt; denn das Land wünscht wahrlich nichts besseres als mit der Regierung einträchtig zu stehen; nur da wo die Regierung, von dem Interesse einer anderen Nationalität geleitet, die Grundfesten der Herzogthümer bedroht, glaubt das Volk sich so berechtigt als verpflichtet in seinen gesetzlichen Organen gegen solche Angriffe zu protestiren, und mit Entschiedenheit zu verlangen, dasz den feierlichen Zusicherungen ihres Landesherrn auch von den Regierungsorganen Achtung und volle Anerkennung gezollt werde. Blome sagt ferner Du lieszest uns auffordern die Sache mit der Gutsgerichtsbarkeit zu fördern, und dabei für die Ritterschaft zu bedingen 2 Räthe aus ihrer Mitte in jedem Obergerichte, im Oberappellationsgerichte und auch noch etwas hinsichtlich der Präsidenten der Kreisgerichte. Die Sache ruht bisher, weil wir uns längere Zeit wegen der Zusammensetzung der Begutachtungscommittee nicht einigten, dann auch weil wirklich noch gar nichts Bestimmtes über die Vorfrage gesagt werden kann, wenn man nicht etwa einen ganzen Entwurf vorlegen wollte; denn die Absicht der Regierung ist so unbestimmt ausgesprochen, dasz fast angenommen werden kann, die Regierung selbst habe noch keine feste Ansicht. Was übrigens die für die Ritterschaft zu bedingenden Vortheile betrifft, so mögte ich fast zweifeln, dasz Blome Dich recht verstanden hat.

Blome sagt endlich, es sey dem Könige besonders unangenehm in der Adresse die Alternative aufgefallen, entweder volles Recht, oder volle Gewalt eintreten zu lassen, Ich bin aber überzeugt, dasz wirklich hier kein drittes gegeben ist. Solange das Königliche Wort die von uns als solche anerkannten Rechte anerkennt, die Regierungs-Organe und Handlungen aber dagegen sprechen, solange wird die Achtung

des Volkes vor der Regierung untergraben, solange werden sich die Organe des Landes in ihrem Gewissen verpflichtet fühlen gegen die Regierungshandlungen zu protestiren, solange wird der Kampf kein Ende nehmen können, und grade das bewirkt, was den Demagogen vorgeworfen wird: Achtung und Zutrauen zur Regierung und mithin die Grundfesten des Staates werden untergraben. Ich glaube überhaupt, dasz die Idee, welche in der Adresse ausgesprochen ward, durchaus richtig ist, sie geht dahin: es sind Fehler begangen, es ist Miszstimmung bewirkt, jetzt kommt es darauf an den Uebelstand zu heben. Gehoben kann er nur werden, wenn das Königliche Wort zur Wahrheit gemacht, wenn den Herzogthümern practische Anerkennung ihrer Landesrechte zu Theil wird; es musz diesz aber in einer Form geschehen, wodurch dem Königreiche gleichfalls Befriedigung seiner Wünsche wird, diesz kann nur durch Ertheilung einer Verfassung für alle geschehen, denn diesz ist nach unserer Überzeugung, in diesem Augenblicke der einzige politische Punct, worin die Wünsche des Königreiches und der Herzogthümer zusammen laufen.

Hierin finde ich einen billigen Weg der Vermittelung, der die Interessen des Landesherrn sogut wie seiner verschiedenen Lande berücksichtigt, um somehr, da nach meiner Ueberzeugung die dänische Nationalität besser durch feste, bestimmt gegebene Gränzen gegen die deutsche Nationalität, als durch das jetzt von der Regierung befolgte System der Verschmelzung geschützt wird. Haben wir uns dabei geirrt, so thut uns das von Herzen leid, ehrlich gemeint war es; ist in dem Ausdruck versehen, so trifft das allerdings mich, aber ich habe nur klar und deutlich,

nicht verletzend schreiben wollen. Und nun lebe wohl und sey bestens gegrüszt von Deinem

F. Reventlou.

3

Grev C. Moltke til Grev F. Reventlou.

Kopenhagen, den 31. März 1847.

Lieber Reventlou, in Deinem Briefe vom 22. d. M. mahnst Du mich an die Beantwortung Deines Briefes vom 26. Decbr. v. J., und wohl kann ich begreifen, dasz das lange Ausbleiben meiner Antwort Dich befremdet hat. Doch kann ich zu meiner Entschuldigung anführen, dasz ich, wenn gleich nicht so mit eigentlichen Arbeiten überhäuft, wie früher, doch selten Herr meiner Zeit bin, und wenn ich gleich zum Schreiben die Zeit wohl hätte finden können, doch die Wichtigkeit des Gegenstandes, und die ausdrückliche Bemerkung in Deinem Briefe, dasz Du mir nicht blosz als Freund, sondern auch als Statsdiener schriebst, es mir zur Pflicht machte, meine Antwort nicht zu übereilen. Dazu kam, dasz der Inhalt und die Fassung der bald nach dem Empfange Deines Briefes eingegangenen Eingabe der Ritterschaft es mir zweifelhaft erscheinen lassen muszte, ob es dem Dienste des Königs und der zwischen Dir und mir bestehenden Freundschaft überall frommen mögte, über politische Dinge zu correspondiren. Ich wünsche und hoffe, dasz diese Freundschaft die durch die Verschiedenheit unserer Stellungen und Ansichten hervorgerufene gegenseitige Miszbilligung unserer Handlungsweise überwinden und überdauern möge, dazu schien mir das Schweigen förderlicher, als der Briefwechsel; denn auch ohne den Willen zu verletzen, wird doch leicht ein verletzendes Wort geschrieben, und litera scripta manet; aber darin hatte ich Unrecht; denn eine Freundschaft,

welche durch Verletzungen, selbst durch absichtliche, wenn diese nur nicht aus einer bleibenden Gesinnung oder aus dem Mangel des Glaubens an einander hervorgegangen sind, gefährdet werden könnte, wäre niemals eine wahre Freundschaft, sondern nur eine Täuschung gewesen. Wie der liebe Gott die Geschicke des Landes und unsere Geschicke leiten wird, das steht in seiner Hand; ich kann mir denken, dasz Er uns in einer politischen Versammlung, oder auf dem Schlachtfelde, oder selbst auf dem Richtplatze einander gegenüber führte; wir würden einander doch offen, ehrlich und freundlich in die Augen sehen; dafür bürgen uns wir selbst und unsere Frauen. Und nun zur Beantwortung Deiner beiden Briefe.

Du fragst in Deinem ersten Briefe: «welche Rechte der Väter willst Du verfechten?» Ich antworte: alle geltenden Rechte meiner Mitbürger ohne Ausnahme, wenn sie gefährdet oder angegriffen werden; zu den geltenden Rechten gehört aber nicht eine untergegangene Verfassung; zu den Rechten meiner Mitbürger gehören nicht die vermeintlichen künftigen Successions-Ansprüche fremder Fürsten oder inländischer Prätendenten; und zu den angegriffenen und gefährdeten Rechten gehört nicht das Recht der deutschen Nationalität in den Herzogthümern auf den Schutz der Regierung. Du fragst ferner: «wer sind die wenigen Bösen?» Ich antworte: Diejenigen, welche den Umsturz der bestehenden Ordnung bezwecken. Du sagst, als Staatsmann liege mir die Pflicht ob, Dir darüber deutlicher zu sprechen. Dir Namen zu nennen, dazu halte ich mich nicht für verpflichtet, wohl aber für berechtigt, als solche alle diejenigen wirklichen Beamte zu bezeichnen, welche innerhalb oder auszerhalb der Ständeversammlungen das öffentlich ausgesprochene Regierungssystem be-

kämpfen; denn die bestehende Ordnung musz fallen, wenn die Beamten nicht willig und freudig gehorchen; doch sind diese Beamte leider nicht die einzigen Bösen; aber wie gesagt, die Zahl der eigentlich Bösen ist klein, und sie wären durchaus unwerth jeglicher Beachtung, wenn sie nicht eines Theils durch die Vorspiegelung, dasz sie nur Recht und Wahrheit bezwecken, und dasz Recht und Wahrheit gefährdet seien, rechtliche Männer verleitet hätten, sich ihnen anzuschlieszen, und wenn nicht anderen Theils rechtliche Männer in dem Wahne, sie leiten zu können, sich ihnen zugesellt hätten, statt ihnen entgegen zu treten. Sodann fragst Du: »welcher gesetzwidriger Mittel bedienen sie sich?» Ich antworte: hochverrätherischer Adressen, wie die Neumünstersche und Nortorffer, zahlreicher Volksversammlungen gegen ausdrückliche Verbote, der unablässigen Verbreitung falscher Gerüchte, um über die Maaszregeln und Absichten der Regierung irre zu leiten, der Vertheilung aufrührerischer Schriften und Lieder in Tausenden von Exemplaren, der Aufforderung zur Steuer-Verweigerung und des Versuchs, das Militair von seiner Pflicht zu verleiten.

Im Verfolge Deines Briefes sprichst Du von der gegenwärtigen Stellung und dem Einflusse der Ritterschaft. Du meinst, die Ritterschaft geniesze Einflusz im Lande mehr, wie früher; ich hoffe, dasz Du darin irrst. Einflusz hatte die Ritterschaft im Jahre 1830, als sie mit einem Schlage die von Lornsen hervorgerufene Bewegung vernichtete: die Bewegung im Jahre 1846 war stärker; hätte der Einflusz der Ritterschaft in demselben Grade zugenommen, so wäre sie sehr dafür zu tadeln, dasz sie nicht die letztere gleichartige Bewegung auch vernichtete. Ich glaube aber, dasz die Ritterschaft jetzt keinen Einflusz hat,

sondern dasz Einflusz auf sie geübt wird, ohne dasz sie selbst es gewahr wird. Der Zweck und die erste Pflicht einer aristocratischen Corporation ist Erhaltung des Bestehenden, Abwehr der Uebergriffe, sie mögen kommen, woher sie wollen, aber in der Monarchie bedingt durch Gehorsam gegen den ausgesprochenen Willen des Landesherrn und durch die demselben gebührende Ehrerbietung. Diese Ansichten leiteten das Verfahren der Ritterschaft in den Jahren 1830 und 1831. Diese Ansichten hätte sie, wenn sie es nicht vorzog, sich ganz ruhig zu verhalten, bestimmen müssen, den Uebergriffen und Anmaaszungen der Provinzialstände entgegen zu treten, und die Regierung um Schutz gegen dieselben zu bitten. Statt dessen schlosz sich die Ritterschaft in ihrer Eingabe vom Februar des Jahres 1845 ausdrücklich den holsteinischen Provinzialständen des Jahres 1844 an. Aber noch mehr, sie gerieth mit sich selbst in Widerspruch; im Juli 1831 erklärte sie, in der Einführung der Provinzialstände nur eine administrative Maaszregel zu erkennen; im Jahre 1845 erkannte sie implicite, und in ihrer letzten Eingabe von 1847 ausdrücklich die Provinzialstände für das Organ des Landes, d. h. im Sinne jener Eingabe genommen beider Herzogthümer, an. Dadurch hat die Ritterschaft der alten Verfassung den Gnadenstosz gegeben und der bis dahin von ihr behaupteten politischen Stellung entsagt, ein Ereignisz von groszer Bedeutung. Dasz die Folgen desselben dem Lande wohlthätig sein mögen, ist mein ernstes pflichtmäsziges Streben; aber dasz eine Corporation, welche so zu Werke geht, nicht Einflusz übt, sondern unter fremden Einflusse steht, ist klar.

In Deinem Briefe gehst Du über zu den Maaszregeln der Regierung und sagst, diese «macht offene Rückschritte;

«sie hat mit Ausnahme einiger Flensburger Kaufleute und «einiger Dänen im nördlichen Schleswig, keinen Schatten «von Parthei im Lande, ist so unnational, wie ungeachtet.

Dieses sind thatsächliche Behauptungen, in einem Tone vorgetragen, den ich Dir längst verziehen habe, und den ungeahndet hingehen zu lassen, ich glaube vor dem Könige verantworten zu können; ich würde so nicht schreiben, wenn Du nicht ausdrücklich geschrieben hättest, Du schriebest mir nicht blosz als Freund, aber auch als Staatsdiener, wenn Du mich nicht ausdrücklich ermächtigt hättest, Deinen Brief Allerhöchsten Orts vorzulegen; hätte ich das gethan, so wären wir beide Majestäts-Verbrecher; wie konntest Du Dich so vergessen? Uebrigens kann ich jene Thatsachen, insoweit sie gegen die Regierung sprechen sollen, nur im Allgemeinen in Abrede stellen, und der Zeit die Führung des Beweises überlassen. Nur das musz ich bemerken, dasz die Regierung nicht wünscht eine Parthei zu haben; sie steht über den verschiedenen Partheien, hört ihr Geschrei ruhig an, und schlägt dazwischen, wenn es zu arg ist. «Qu'ils raisonnent, pourvu qu'ils payent», sagte schon Friedrich der Grosze; «ich will keinen Jubel ich will nur Ordnung und Ruhe», sagte unser König vorigen Herbst auf seiner ersten Durchreise durch Neumünster, und auf der zweiten war nicht blosz Ruhe und Ordnung, sondern es war des Jubels kein Ende. Eine Regierung, welche Kraft zeigt, wird bald populair werden; eine Regierung, welche die öffentliche Meinung zu gewinnen sucht, statt nach ihren eignen Grundsätzen zu handeln, wird ihre Popularität bald verlieren, unsere Regierung ist bis 1842 entschieden populair gewesen; von 1842 bis 1846 hat sie in dieser Hinsicht verloren, einzig und allein weil sie zu schwanken schien; seit 1846 hat sie entschieden gewonnen.

Was Du aber unter einer «unnationalen» Regierung verstehst in einem Lande, dessen Bewohner zwei gleich berechtigten Nationalitäten angehören, sehe ich nicht ein.

«Den Zweck, den die Regierung hat, sagst Du ferner, kann ich nicht ergründen». Er ist in dem offnen Briefe und in der Königl. Bekanntmachung vam 18. Septbr. v. J. deutlich ausgesprochen; die Erhaltung der Integrität des Staats und die Erhaltung der Selbstständigkeit seiner Theile. Die deutschen Herzogthümer, d. h. Holstein und Lauenburg, dem Königreiche zu incorporiren, ist nie die Absicht gewesen; auch Schleswig, welches niemals ein deutsches Herzogthum gewesen ist, und immer ein dänisches Herzogthum bleiben wird, sollte im Jahre 1721, soll aber jetzt nicht dem Königreiche incorporirt werden; das Königreich aber und jedes der drei Herzogthümer sind selbstständige Theile des Gesammtstaats, welcher die dänische Monarchie heiszt, eine der ältesten Monarchien Europas, sowie das Königreich Preussen, das Groszherzogthum Posen und die zum deutschen Bunde gehörigen Preussischen Länder selbstständige Theile des Gesammtstaats sind, welcher die Preussische Monarchie heiszt, und darum nicht mehr Ansprüche auf Anerkennung hat, weil er so viel jünger ist.

Du glaubst, dasz die Dänen, solange eine Spur Deutscher Nationalität in Schleswig bleibe, den Schleswigern keine gleiche Ansprüche auf den Staatsdienst zugestehen würden, und schlieszest dieses aus einem vor 2 Jahren erschienenen Zeitungsartikel über ein Referat Dänischer Kammersachen im Staatsrath; glaube doch nicht, dasz die Zeitungen Orakel sind; viele Dänen haben sich darüber gefreut, dasz auch einmal ein Holsteiner Dänische Sachen vortrug, weil sie die Nothwendigkeit der Reciprocität einsahen, solange Einer alle Sachen referiren muszte; jetzt

ist das Referat der Kammer getheilt zwischen dem ersten Deputirten, welcher ein Däne, und dem dritten, welcher ein Deutscher ist. Ich kenne die Dänen genau; sie wollen nur erhalten nicht erobern; die Wortführer in den Herzogthümern aber wollen Schleswig für Deutschland erobren; das ist schreiendes Unrecht, es ist mehr, es ist Hochverrath; ich werde gegen diese Anmaaszung kämpfen, welche mein deutsches Rechtsgefühl empört, und werde nicht rasten, bis beiden Nationalitäten völlig gleiche Berechtigung im Herzogthum Schleswig erworben ist; nur indem ich der Dänischen Nationalität ihr volles Recht erhalte, kann ich für die Deutsche Nationalität mit Recht dasselbe verlangen.

Der von Dir unter der Voraussetzung der Nothwendigkeit des Einlenkens, wozu ich niemals rathen werde, vorgeschlagene Ausweg endlich, Einführung zweier Verfassungen, einer für das Königreich und einer für die Herzogthümer, zugleich Abänderung der Erbfolge des Königreichs und Abfindung der hessischen Ansprüche, enthält eben so viele rechtliche und politische Unmöglichkeiten, als undurchdachte Vorschläge; handelte es sich überhaupt, um nur eines einzigen Punctes zu erwähnen, von einer Abfindung, so wäre es doch richtiger, die jüngere Königliche Linie abzufinden, welche nur höchst zweifelhafte Ansprüche auf einen Theil von Holstein hat, als das Hessische Haus, welches unzweifelhafte Ansprüche auf das Königreich, Schleswig und Lauenburg, und auf einen Theil von Holstein hat.

Ich gehe nun zu Deinem letzten Briefe über. Du fängst damit an: »Blome sagt, er wünsche Ausgleichung zu vermitteln.« Diese Worte beweisen eine durchaus unrichtige Auffassung der Verhältnisse. Von Ausgleichung,

von Vermittelung kann hier gar nicht die Rede sein. Einige Unterthanen in den Herzogthümern haben, während die Masse der Bevölkerung, ungeachtet aller an sie verschwendeten Aufwiegelungs-Versuche, die lobenswertheste Treue und Ergebenheit bewiesen hat, durch ihre Aeuszerungen und Handlungen den gerechten Unwillen des Landesherrn auf sich gezogen. Diejenigen unter diesen Unterthanen, welche wirklich loyale Gesinnung haben, müssen wünschen, die Gnade des Landesherrn wieder zu gewinnen; dieses wird jedem gelingen, der es aufrichtig will, der aufrichtig das Geschehene bereut, und diese Reue durch Besserung bethätigt. Alle Maaszregeln, von welchen Blome Dir gesprochen, können und sollen, soweit es nöthig ist und an mir liegt, in Erwägung gezogen werden; aber, das habe ich Blome wiederholt gesagt, erst Unterwerfung und dann Verzeihung. Letztere wird aus vollem Herzen und mit Freude erfolgen, aber erstere musz vorangehen. Wer wirklich es mit dem Könige und mit dem Lande redlich meint, der musz das Unterthanen-Verhältnisz, wie es das Christenthum und das Staatsrecht lehren, richtig auffassen, er musz wissen, dasz Fragen des öffentlichen Rechts für die Unterthanen nicht mehr streitig sind, wenn der Landesherr sich über dieselben ausgesprochen hat, eben so gewisz, wie Fragen des Privatrechts durch Aussprüche der höchsten Gerichtshöfe schlieszlich entschieden werden; er musz sich aber ganz besonders vor der Anmaaszung hüten der unberufene Fürsprecher Anderer, zumal des Landes, des Volks, sein zu wollen.

Wenn Du mir Deine Ansichten und Wünsche mittheilst, so werde ich sie freundlich anhören; aber die Ansichten und Wünsche des Volks kann ich von Dir nicht erfahren. Du sagst ferner, separatistische Ideen seien Dir völlig

fremd; mögtest Du diese Aeuszerung durch Deine Handlungsweise bestätigen. Du willst sie dadurch beweisen, dasz Du wenige Sachen so sehr fürchtest, als Bürger eines kleinen Duodez-Staats zu sein; das wärest Du aber doch, wenn die Herzogthümer selbsständige Staaten wären; sie müssen also Theile eines grössern Ganzen sein. Den Vorwurf, dasz die Aeuszerungen der Regierungs-Organe mit denen des Landesherrn nicht übereinstimmen, hat der König mir, Gott sei Dank, bis jetzt nicht gemacht, und Ihm allein bin ich für meine amtlichen Handlungen verantwortlich, zu denen die Instructionen gehören, welche Scheel als Königlicher Commissarius mit lobenswerther Gewissenhaftigkeit und Festigkeit befolgt hat. Du sagst, wenn die Regierung ihre Absicht, die Rechte der Herzogthümer zu achten, bethätige, so sei das Vertrauen hergestellt, und jeder Widerstand beseitigt; von Widerstand habe ich noch nichts gemerkt; und sollte er irgendwo versucht werden, so fehlt es der Regierung bei der Ueberzeugung von der Gerechtigkeit ihrer Sache weder an der Willenskraft noch an den physischen Mitteln, welche zu seiner Beseitigung nöthig wären. Ueber die letzte Eingabe der Ritterschaft verliere ich kein Wort; Du sagst «ich habe nur klar und deutlich, nicht verletzend schreiben wollen». Glaubst Du mit diesen wenigen Worten das Unerhörte gut machen zu können, welches in der Eingabe selbst liegt, und darin, dasz gleichzeitig mit ihrer Einsendung ihre Aufnahme in ausländische Zeitungen erfolgte?

Und nun leb wohl für heute, und mögest Du beherzigen diese ernsten Worte

Deines Freundes
C. Moltke.

4

Grev F. Reventlou til Grev C. Moltke.

Preetz, den 5ten April 1847.

Lieber Moltke, ich habe gestern Deinen Brief vom 30sten v. M. erhalten und säume nicht Dir sofort darauf zu antworten. Die von Dir ausgesprochenen Ansichten sind freilich so sehr verschieden von meinen politischen Ansichten, dasz ich mich nicht der Hoffnung hingebe, in dieser Hinsicht mit Dir eine Vereinigung herzustellen, aber eines Theils hast Du meine Aeuszerungen vielfach in einem ganz andern Sinne genommen, als sie ausgesprochen worden und ich will den Vorwurf vermeiden, selbst durch Stillschweigen die Veranlassung dazu gegeben zu haben, theils fühle ich mich in meinem Gewissen gedrungen, zu sprechen, wo ich glaube Irrthum und daraus zu besorgende Gefahr zu erkennen; ein Wort, das gestern nicht beachtet ward, wird's vielleicht heute, und jedenfalls habe ich dann meine Pflicht gethan.

Du warnst mich vor der Anmaszung, der Fürsprecher anderer seyn zu wollen und willst zwar meine Ansichten freundlich hören, aber die Wünsche und Ansichten des Volkes kannst Du nicht von mir erfahren. Wenn ich im angeblichen Auftrage anderer an Dich geschrieben hätte, so könnte ich diese Aeuszerung gerne tragen, das that ich aber nicht; ich schrieb Dir vielmehr meine Ansicht über die Lage des Landes in dessen Mitte ich wohne, es waren demnach meine Ansichten, meine Wünsche und die Anmaszung von der Du sprichst kam mir nicht in den Sinn.

Du schreibst, Du habest einige meiner früheren Aeuszerungen längst verziehen, obwohl sie Ahndung verdient hätten, sprichst von Majestäts-Verbrechen und Hochverrath.

Wenn ich Dich beleidige und Du mir's verzeihst, werde ich Dir gerne dankbar seyn, selbst wenn ich beleidigte ohne es zu wollen, aber wie Du von ahndungswürdigen Verbrechen sprechen kannst, wenn ich in dem Wunsche der Regierung wie dem Lande zu dienen Dir meine Wahrnehmungen und Befürchtungen hinsichtlich des von der Regierung befolgten Princips mittheile, das kann ich weder mit dem Herzen, noch mit dem Verstande fassen. Zu jedem Verbrechen gehört der animus und eine äuszerlich erkennbare, wenigstens einigermaszen zur Erreichung des bösen Zwecks dienliche Handlung, und beides fehlt hier wirklich ganz und gar. Warum denn mit den höchsten Worten spielen? Hochverrath ist ein todeswürdiges Verbrechen und Du könntest mir nicht mit Wahrheit sagen, Du seyst mein Freund, wenn Du mich für einen Hochverräther hieltest, Du könntest es schwerlich mit Deiner Stellung als Staatsdiener vereinigen, wenn Du solches Verbrechen verziehest und ungeahndet hingehn lieszest.

Du sagst: mögtest Du durch Deine Handlungen bethätigen, dasz Du keinen separatistischen Richtungen folgst. Ich meine ich habe das schon lange gethan; schon seit Jahren habe ich von der Stelle aus, wo ich zum Sprechen hingestellt war, gerathen und gebeten, diejenigen Einrichtungen zu beseitigen, welche in den Herzogthümern den separatistischen Ideen Vorschub geben, man hat nicht darauf geachtet; ich habe von dort aus gewarnt und gebeten keine solche offene Briefe zu erlassen, aber man hat mir nicht geglaubt; jetzt schlage ich Mittel vor, um die Differenzen auf eine, nach meiner Ansicht, für alle Theile zufriedenstellende Art zu beseitigen; Du findest das Unerhört, und erklärst jedes Einlenken für Fehler. Es ist ja möglich dasz ich mich irre, wer aber von der Stelle

aus, wo er zum Sprechen verpflichtet ist, fortgesetzt diejenigen Grundsätze ausspricht, die nach seiner Ueberzeugung wesentlich erforderlich zum Zusammenbleiben sind, der, scheint mir, bethätigt sehr deutlich seinen Wunsch des Zusammenbleibens. Wenn Du übrigens mir einwendest, dasz ich Bürger eines Duodezstaates würde, wenn die Selbstständigkeit der Herzogthümer in meinem Sinne anerkannt werde, so irrst Du Dich, indem ich bei Duodezstaaten eben den Duodezfürsten am meisten fürchte, und eben so unrichtig ist es, wenn Du das Beispiel von Preuszen anführst, wo auch Posen und die deutschen Provinzen selbstständige Theile der Preuszischen Monarchie wären, denn Preuszen ist ein einiges Königreich und besteht nicht aus einer Verbindung selbstständiger Theile, ist vielmehr in Provinzen getheilt.

Soviel von mir; was Deine andern Anführungen betrifft, so entspringt unsere Verschiedenheit der Ansicht allerdings zunächst und hauptsächlich aus Deiner Ansicht über des Unterthanen Verhältnisz. Du sagst der Unterthan musz nach den Lehren des Christenthums und des Staatsrechts keine Fragen des öffentlichen Rechtes für streitig halten, sobald der Landesherr sich darüber ausgesprochen hat. Ich meine dagegen, dasz es überhaupt besser scheint das Christenthum aus solchen Fragen fern zu halten, denn eines Theils ist oft damit Miszbrauch getrieben, und andern Theils kommt man dann leicht dazu, dem Gegner auch den Christenglauben abzusprechen, was nur entfernen und entfremden kann. Ich meine auch, dasz derjenige, welcher an eine Stelle gestellt wird, wo er verpflichtet wird, seine Ueberzeugung auszusprechen, den Regeln der christlichen Moral völlig entspricht, wenn er dann solches ohne Ansehen der Person, und so unangenehm es auch in anderer

Hinsicht seyn mag, dennoch vollständig thut. Und ebenso lehrt kein Staatsrecht, das mir bekannt wäre, den Satz, dasz ein Landesherr berechtigt wäre, die Succession des Landes und die Verfassung des Landes einseitig aufzuheben und umzuändern. Nur wenn man die Grundsätze des dänischen Königsgesetzes in ihrer vollsten Ausdehnung und Consequenz wollte gelten lassen, könnten Deine Behauptungen Anwendung finden, Du sagst ja aber selbst, dasz das Königsgesetz nur im Königreiche gilt. Wären wirklich die im Königsgesetze enthaltenen Grundsätze über die Königliche Gewalt, den staatsrechtlichen Grundsätzen aller Monarchien gleich, so würde es freilich in der Hinsicht ziemlich gleichgültig für die Herzogthümer seyn, ob das Königsgesetz über sie ausgedehnt würde oder nicht, und ebenso haben die Herzogthümer wenig Vortheil davon, dasz das Königsgesetz nicht über sie ausgedehnt ist, wenn die dort vorgeschriebenen Unterthanspflichten auch von ihnen als Bedingung der Lojalität verlangt werden.

Du sagst die Ritterschaft sey jetzt mit ihrer Behauptung von 1831 in Widerspruch getreten, habe der alten Verfassung den Gnadenstosz versetzt, das sey ein Ereignisz von groszer Bedeutung und ein Beweis, dasz sie unter fremdem Einflusz stehe. Ich kann dies alles nicht einräumen. Ich glaube nicht, dasz die Ritterschaft, wie Du sagst, die damalige Bewegung mit einem Schlage durch ihre Adresse niederschlug, aber ich glaube sie that 1831 das was sie 1845 und 46 that, sie sprach ihre Ueberzeugung in bewegter Zeit offen und ehrlich gegen die Regierung aus; sie räumte die bewegte Lage des Landes ein und wies auf Ertheilung einer Verfassung als Auskunfts- und Ausgleichungs-Mittel hin; das that sie auch dieszmal und sie würde gegen ihre Ueberzeugung ge-

sprochen haben, wenn sie gesagt: wir finden die Regierung ist im Rechte. Damals ward der Ritterschaft von der Regierung zunächst ein freundliches Wort, dann die Erklärung, dasz sie sich um Landesangelegenheiten nicht zu bekümmern habe, und endlich erfolgte das Institut der Provinzialstände, das wahrlich nicht in günstiger Richtung für die Ritterschaft abgefaszt ward. Die Sache war diese, die Ritterschaft hatte durch einige unbedachte Aeuszerungen die öffentliche Stimme verletzt und die Regierung konnte jetzt mit ihr verfahren nach Gutdünken. Was uns jetzt bevorsteht, das weisz ich nicht, aber das weisz ich, dasz wir nicht minder wie früher unserer Pflicht zu genügen angewandt gewesen sind, und dasz wenn die Ritterschaft fällt, sie entschlossen ist, nur mit Ehren zu fallen. Aber der Todesstosz der alten Verfassung? 1831 hast Du eine Eingabe für die Ritterschaft abgefaszt und darin am 7. Juli erklärt, es könne in dem Ständegesetze nur eine administrative Maszregel erkannt werden, die Ritterschaft lege feierliche Verwahrung der alten Landesrechte und ihrer eigenen Gerechtsame nieder. (Wie konntest Du als lojaler Unterthan Dich soweit vergessen, da der Landesherr damals schon gesprochen hatte?).

Ich sehe nicht ein, dasz die Ritterschaft in ihren jetzigen Adressen mit dieser damaligen Handlung in Widerspruch getreten ist, sie hat vielmehr in ihrer Adresse von diesem Jahre ausdrücklich des bestehenden Landesrechtes, der nur vorübergehenden Bedeutung der jetzigen Ständeinstitution, des Bedürfnisses, das alte Recht zur zeitgemäszen Entwickelung zu bringen, Erwähnung gethan, und beim Antrag auf Ertheilung einer Verfassung, auf die bereits früher deszhalb gemachten Anträge Bezug genommen. Dasz die Ritterschaft im Jahre 1845 implicite und

1847 ausdrücklich die holsteinische Ständeversammlung als competentes Organ beider Herzogthümer anerkannt hat, beruht nur auf einem Irrthum von Dir, und es konnte diesz um soweniger der Fall seyn, da die holsteinische Ständeversammlung in ihrer zwar nicht angenommenen, aber darum nicht weniger beschlossenen und darum existirenden Adresse vom Jahre 1846 ausdrücklich erklärt hat, dasz sie nicht die Absicht habe, Schleswig mit zu vertreten, sondern Schleswig nur soweit erwähnt habe, als es die Vertheidigung des mit Schleswig gemeinschaftlichen Rechts erfordert. Die Ritterschaft hat beide Ständeversammlungen die Organe der Herzogthümer genannt und muszte es auch thun, wenn sie nicht durchaus unlojal handeln wollte; denn sie sind vom Landesherrn für das gesetzliche Organ der verschiedenen Stände jedes Herzogthums erklärt, dasz sie aber das frühere Recht darum nicht aufgebe, sprach sie deutlich zugleich aus, indem sie auf fernere Entwickelung desselben dringt.

Stellen wir den Gang der Handlungen der Ritterschaft 30 und 31 gegen 45 und 47 zusammen, so ergiebt sich wesentlich derselbe. 1830 ward gebeten die Wünsche des Landes zu berücksichtigen, 1831 wurden Anträge gemacht, demnächst protestirt und Verwahrung eingelegt. 1845 ward gebeten die Wünsche des Landes zu berücksichtigen, 1847 ward Verwahrung eingelegt und auf Mittel zur Beseitigung der Differenz hingewiesen. Es muszte natürlich in sofern eine Verschiedenheit eintreten, weil damals die Bewegung von Personen des Landes ausging, während jetzt die Bewegung durch Regierungshandlungen hervorgerufen war. Damals erklärte sich die Ritterschaft gegen diejenigen, die die Bewegung hervorriefen, jetzt bekennt sie offen, dasz die Handlungen der Regierung als beklagenswehrte Ereignisse

zu betrachten. Es bleibt demnach nur die Form die verschieden ist; da will ich Dir gerne zugestehn, dasz Du geschickter in der Form bist, wie ich, aber die Form sollte in so ernster Sache doch nicht den Inhalt verkennen lassen.

Du sagst die Regierung will keine Parthei haben und beziehst Dich auf ein dictum von Friedrich dem Groszen; was seine Ansichten über Religion und Menschenwürde betrifft, so sind das, meine ich, nicht grade diejenigen Seiten des groszen Mannes, die am meisten Nachahmung verdienen; übrigens kommt es aber doch auch sehr darauf an, wer ein solches Wort spricht. Friedrich der Grosze bei seinem ungeheuren Ruhme und bei der höchsten Bewunderung, die er sich errungen, konnte wohl solche Aeuszerungen thun, er wuszte wohl wie sehr das ganze Volk ihm doch ergeben war. Eine Regierung, die ohne Popularität und Parthei regieren will, kann auf die Länge, nach meiner Ueberzeugung, nicht bestehen, und derjenige, der sein System darauf und auf blosze Gewalt baut, spielt ein gefährliches Spiel; ich wenigstens kann nicht unterlassen nochmals zu warnen. Freilich Du meinst, von 1842 bis 1846 habe die Regierung geschwankt und dadurch Popularität verloren, aber seit 1846 gehe sie festen Trittes und habe seitdem entschieden gewonnen. Ich bitte Dich als Freund, täusche Dich nicht; mir scheint darin zu liegen ein Tadel gegen die Regierung oder gar den Landesherrn, ehe Du zu gröszerem Einflusz gelangtest, und ein etwas zu groszes Zutrauen in die Regiernng, seitdem Du höher gestellt wurdest; ich kan Dir versichern, von der zunehmenden Popularität der Regierung seit 1846 habe ich noch nichts bemerkt.

Du sagst ferner, es empöhre Dein deutsches Rechts-

gefühl, dasz die Wortführer der Herzogthümer Schleswig für den deutschen Bund erobern wollten. Ich sehe die Sache anders an; ich glaube eigentlich, dasz Schleswig in seiner gröszeren Mehrheit noch keinen Wunsch des Anschlusses an den deutschen Bund hat, aber die Furcht, von der jetzigen Regierung kein Recht bekommen zu können, ist die Veranlassung gewesen, dasz mehrere sich nach einer andern Bürgschaft umgesehen haben. Wenn Du nun sagst, Du willst nicht eher ruhen, als bis das Dänische in Schleswig gleiche Rechte habe, als das Deutsche, so weisz ich freilich nicht, worin die mangelnde Gleichheit jetzt noch liegen könnte, als in der geringeren Zahl von Dänischredenden; aber ich fürchte, wenn Du solcher Richtung folgst um hernach auch für das Deutsche gleiche Rechte zu erkämpfen, dasz Du dann unrichtig rechnest. Du verstärkst und unterstützest dadurch das nach meiner Ansicht jetzt schon übermächtige dänische Princip in der Regierung nnd wirst, wenn Du Deinen Einflusz nur auf das dänische Princip gebaut hast, ohne Einflusz stehen, wenn Du ihm entgegentreten willst. Es ist eine gefährliche Sache, gegen sein Volk zu stehn, es ist fast besser mit ihm zu irren. Und nun lebe wohl und halte fest, dasz ich, was ich schreibe nur schreibe, weil ich Dich doch lieb habe und als Unterthan zu helfen wünsche, wo ich Gefahr sehe. Lebe wohl, Dein

F. Reventlou.

5

Grev C. Moltke til Grev F. Reventlou.

Kopenhagen, den 20. April 1847.

Lieber Reventlou, aus Deinem Briefe vom 5. d. M. habe ich ersehen, dasz an eine Verständigung zwischen uns

über die Gegenstände unseres letzten Briefwechsels nicht zu denken ist, wenigstens zur Zeit nicht; denn jede Aeuszerung meinerseits wird durch Deine Auffassung ein neues Glied in einer Kette von Miszverständnissen. Dessen ungeachtet ergreife ich noch einmal die Feder, um die Berichtigung einiger dieser Miszverständnisse zu versuchen.

Zuvörderst sagst Du in Deinem letzten Briefe, Du habest mir in Deinen früheren Briefen Deine Ansichten und Wünsche mitgetheilt, die von mir gerügte Anmaaszung, mich von den Ansichten und Wünschen des Volks unterrichten zu wollen, sei Dir nicht in den Sinn gekommen. Du hast mir aber wirklich nicht blosz Deine Ansichten und Wünsche mitgetheilt, wenn Du z. B. in Deinem Briefe vom 22. März sagst: «Das Land wünscht wahrlich nichts «besseres, als mit der Regierung einträchtig zu stehen: «nur da, wo die Regierung von den Interessen einer an«deren Nationalität geleitet, die Grundfesten der Herzogthü«mer bedroht, glaubt das Volk sich so berechtigt als ver«pflichtet, in seinen gesetzlichen Organen gegen solche «Angriffe zu protestiren und zu verlangen p. p.» In diesem Satze sind doch wohl Ansichten und Wünsche des Volks ausgesprochen, und darin fand und finde ich noch jetzt eine Anmaaszung. Ebenso sagst Du in Deinem Briefe vom 26. Decbr. v. J.: «Die Regierung gebe dem allge«meinen Wunsche nach und ertheile eine Verfassung, «eine dem Königreiche, eine den Herzogthümern», und ferner: «dasz die Herzogthümer auf Consequenzen bestehen, — — — «während die Dänen diese Zusicherungen für nichts achten». Hättest Du statt «allgemeinen» gesagt «meinem» und statt «die Herzogthümer» gesagt «ich» und die Aeuszerung über die Dänen ganz weggelassen, so hättest Du mir in diesen Sätzen Deine Ansichten und Wünsche vorgetragen; statt

dessen hast Du Dich zum Vertreter der Ansichten und Wünsche des Volks aufgeworfen, und darin fand ich und finde noch jetzt eine Anmaaszung.

Ferner wirfst Du mir in Deinem letzten Briefe vor, mit Worten gespielt zu haben, namentlich hinsichtlich des Hochverraths. Ich habe meine Worte genau überlegt; ich habe gesagt: wenn ich Deinen Brief vom 26. Decbr. v. J., der darin enthaltenen ausdrücklichen Ermächtigung gemäsz, dem Könige vorgelegt hätte, so wären wir beide Majestätsverbrecher, und das sage ich auch noch, denn es ist meine Ueberzeugung. Ferner habe ich gesagt: Die Wortführer in den Herzogthümern wollen Schleswig für Deutschland erobern; dieses Streben habe ich als Hochverrath bezeichnet, und das thue ich auch noch. Ich habe Dich aber nicht der Theilnahme an diesem Streben beschuldigt, und mithin nichts gesagt, woraus geschlossen werden könnte, dasz ich Dich für einen Hochverräther hielte. Wohl aber habe ich Dich warnen wollen vor einem Streben, welches ich hochverrätherisch finde; diese Warnung liegt nahe, weil dies Streben gerade von Anderen, welche sonst mit Dir dieselben politischen Ansichten theilen, gefördert wird. Willst Du solche Warnungen nicht von mir annehmen, so musz ich Dich bitten, mich auch mit Deinen Warnungen zu verschonen.

Sodann behauptest Du schon lange durch Deine Handlungen bethätigt zu haben, dasz Du keinen separatistischen Richtungen folgst. Unter Separatisten verstehe ich nach dem hiesigen Sprachgebrauche diejenigen, welche das Vereinigte trennen, welche aus dem bestehenden Einen Staate, der aus mehreren selbstständigen Theilen zusammengesetzten Dänischen Monarchie, mehrere selbstständige Staaten, gleichviel ob unter Einem oder mehreren Herr-

schern, bilden wollen. Dasz Deine Handlungen dazu berechtigen, Dich zu diesen zu zählen, glaube ich; mögest Du durch die That beweisen, dasz ich mich irre.

Ferner meinst Du, das es überhaupt besser sei, das Christenthum aus solchen Fragen (über das Unterthanen-Verhältnisz) ferne zu halten. Ich meine aber, dasz gerade über diese Frage das Christenthum die allerdeutlichste Auskunft giebt, indem es gebietet, der Obrigkeit, auch derjenigen, welehe ihre Macht nicht aus dem Rechte, sondern aus der Gewalt herleitet, und zur Unterdrückung jeder Art übt, zu gehorchen: wie viel mehr also dem rechtmäszigen Landesherrn, wenn er über Fragen entscheidet, worüber die Unterthanen sich streiten. Dir Dein Christenthum abzusprechen, weil ich Deine Handlungsweise in dieser Sache unchristlich finde, fällt mir wahrlich nicht ein; ich weisz sehr gut, dasz ich auch oft unchristlich gehandelt habe und handeln werde; deshalb lasse ich mir aber den Christen-Glauben nicht absprechen. Sodann lehrt das Staatsrecht, dasz die gesetzgebende Gewalt des Souverains unbeschränkt ist; denn dieses liegt in dem Begriffe der Souverainität; dasz sie sich also auch auf die Erbfolge und auf die Verfassung erstreckt; es wäre auch ganz gleichgültig, wenn Staatsrechtslehrer über diese durch die Geschichte aller Staaten practisch bestätigte Rechtswahrheit anders lehrten; es wird immer so bleiben; der ganze politische Zustand Europas beruht auf dieser Wahrheit, denn wo ist ein Land, in welchem die Erbfolge und die Verfassung nicht verändert wären? Aber unser König hat in seinem Lande weder die Erbfolge, noch die Verfassung verändert, auch nicht die entfernteste Absicht geäuszert, dieses zu thun; Er ist keinen Fingerbreit von dem Rechts-Zustande, welchen Er vorgefunden, abgewichen.

Was die Eingabe der Ritterschaft vom 7. Juli 1831 anlangt, so ist die darin enthaltene Erklärung über das Wesen und die Bedeutung der Provinzialstände allerdings mein Werk; aber nicht die derselben hinzugefügte Verwahrung; auch war es nicht meine Absicht, dasz eine Eingabe an den Landesherrn gerichtet, sondern nur, dasz die Erklärung in das ritterschaftliche Protocoll eingetragen, und per extractum der Kanzelei zugestellt werden sollte. Dies wäre ganz übereinstimmend mit der von mir abgefaszten Eingabe vom 7. April s. J. gewesen; ich wurde aber überstimmt, und konnte mich auch darin finden, da der Landesherr wohl die Provinzialstände eingeführt, nicht aber über die politische Bedeutung derselben sich ausgesprochen hatte. Noch weniger hat der Landesherr sie jemals für ein gesetzliches Organ des Landes erklärt, wie dies in der letzten Eingabe der Ritterschaft p. 7 ausdrücklich geschieht; dasz hier unter «dem Lande» beide Herzogthümer verstanden werden, geht aus dem vorhergehenden Plural «Ständeversamlungen» unzweifelhaft hervor. Durch diese Bezeichnung der Provinzialstände hat die Ritterschaft, ich wiederhole es, der alten Verfassung den Gnadenstosz gegeben; denn zwei gültige Verfassungen für ein und dasselbe Land lassen sich nicht denken.

Was endlich die Popularität der Regierung anlangt, so glaube ich wohl, dasz Du von der Zunahme derselben im Jahre 1846 nichts gemerkt hast; denn die Kreise, in denen Du Dich derzeit bewegtest und noch bewegst, umfassen nur den kleineren Theil des Landes; ich habe sehr viel davon gemerkt; ich bin aber weit davon entfernt, diese Zunahme meinem Einflusze zuzuschreiben, wenn gleich meine Ernennung zu meinem jetzigen Amte mit zu den Regierungsmaaszregeln gerechnet wird, welche die Er-

greifung eines in dem grössten Theile des Landes entschieden populairen Systems beweisen. Eben so wenig als diese Popularität für mich ein Zweck sein kann, eben so wenig beruht das Regierungssystem, welches ich zu vertheidigen berufen bin, auf der Gewalt, sondern lediglich auf der Ueberzeugung von der Gerechtigkeit der Sache, verbunden mit hinreichenden physischen Mitteln. Ich stehe auch nicht gegen mein Volk, so wenig wie Du mit dem Volke irrst, sondern, Du irrst ohne das Volk, d. h. nur Wenige im Volke theilen die von Dir vertheidigten Irrthümer. Solche Phrasen, wie die am Schlusse Deines letzten Briefes: «es «ist eine gefährliche Sache, gegen sein Volk zu stehen; «es ist fast besser mit seinem Volke zu irren», zeugen wieder von der Anmaaszung, welche ich schon rügte, und welche jeden Briefwechsel über Gegenstände der Art, wie die neuerdings zwischen uns verhandelten, auf die Länge unmöglich macht. Ich füge daher nur hinzu, dasz wenn Du wirklich als Unterthan gerne helfen willst, dieses Deinerseits vorläufig am besten durch gänzliche Enthaltung von aller politischen Thätigkeit geschehen wird; denn durch letztere kannst Du einer Regierung, welche Deine Ansichten nicht billigt, nur schaden. Und nun leb wohl, und grüsze die Deinigen herzlich von Deinem

C. Moltke.

6.

Grev F. Reventlou til Grev C. Moltke.

Preetz, den 4ten May 1847.

Lieber Moltke, Deinen Brief vom 20sten v. M. habe ich erhalten und bin mit Dir davon überzeugt, dasz eine weitere Fortführung des Briefwechsels nicht zum Frommen dient. Deine Ansichten kenne ich nun vollkommen und bin eben so überzeugt, dasz eine Vereinigung derselben

mit den meinigen unmöglich ist; damit Du auch von meinen Ansichten völlig unterrichtet werdest, schreibe ich Dir diesz letzte Wort.

Du suchst zunächst nachzuweisen, dasz Du mit Recht meine Anmaszung gerügt hast. (Anmaszung gegen Dich? ich will aber von der Form absehen und mich an die Sache halten.)

Du hast bei dieser Beweisführung, nach meiner Ueberzeugung die Sache gänzlich vom ersten Standpunkt verschoben. Du schriebst zuerst «er hüte sich besonders vor der Anmaszung der unberufene Fürsprecher anderer seyn zu wollen», ich antwortete: diese Anmaszung kam mir nicht in den Sinn der Fürsprecher anderer seyn zu wollen; nur meine Ansicht über die Lage des Landes in dessen Mitte ich wohne schrieb ich Dir. Nun suchst Du mir durch lange Citate zu beweisen, dasz ich dennoch die Anmaszung gehabt «Dich von den Ansichten und Wünschen des Volkes unterrichten zu wollen»; das ist aber etwas ganz anderes als der unberufene Fürsprecher des Volkes sein. Wenn ich auch gerne zugebe, dasz ich zu letzterem kein Recht habe, so glaube ich nur die Pflicht eines ehrlichen, wohlmeinenden Mannes erfüllt zu haben, aber keine Art von Anmaszung begangen zu haben, wenn ich Dir, der Du ferner stehst, der schon seit Jahren wenig oder gar nicht in den Herzogthümern verkehrt hast, meine Ansichten über die Lage derselben mittheile. Dasz ich mich in meinen Ansichten irren kann, ist gewisz möglich, aber gewisz theilen viele meine Ansichten über die Lage der Sache, und eine vielfach verbreitete Ansicht zu kennen, selbst wenn diese irrthümlich wäre, kann, scheint mir, der Regierung eines Landes, namentlich in bewegter Zeit, nicht einerlei seyn. Eine Regierung, die sich gar nicht um die

Ansichten des Volkes bekümmern will, oder ein Staatsmann, der so genau unterrichtet zu seyn glaubt, dasz er dafür hält, niemand, auch die nächsten Freunde nicht, dürften sich ohne Anmaszung erlauben ihm ihre Ansichten darüber mitzutheilen, gehen nach meiner Ueberzeugung einen gefährlichen Weg.

Du sagst «Separatist, bedeute nach dortigem Sprachgebrauche einen Mann, der aus dem bestehenden Einem Staate, mehrere selbstständige, gleich viel ob unter Einem oder mehreren Herrschern bilden wolle», und ich sollte beweisen, dasz ich kein solcher Separatist sey. Ich musz die Richtigkeit dieser Ausdrucksweise durchaus in Abrede stellen; damit in solchem Sinne in unsern Verhältnissen von Separatisten geredet werden könnte, müszte eine bestehende Staatseinheit vorliegen, und das ist nicht der Fall. Das erste Erfordernisz einer Staatseinheit ist fortdauernde Gemeinschaft desselben Regenten für alle Theile. Erst wenn Personal-Union vorhanden ist, kann von realer die Rede seyn. Du selbst, der offene Brief und wer etwas von der Sache spricht räumen ein, dasz diese Personal-Union noch gar nicht hinsichtlich aller Theile vorliege, dasz namentlich beim Aussterben des dänischen Mannsstammes verschiedene Regenten für die verschiedenen Theile berufen sind. Mag auch die Regierung jetzt eifrig bemüht sein, demnächstige Vereinigung herbeizuführen, noch hat sie es nicht bewirkt, und man kann demnach bei uns noch nicht von einem bestehenden Einen Staate sprechen; und kann den nicht einen Separatisten nennen, der das Verhältnisz, wie es gegenwärtig vorliegt, anerkennt, zu mal wenn derselbe sich nicht einmal einer künftigen Vereinigung entgegenstellt, sondern, wie ich, nur verlangt, dasz, wenn eine Veränderung der Staatserbfolge vorgenommen werden

soll, dieselbe auf eine rechtsverbindliche Art vorgenommen werde, damit das Land gegen das Unglück verschiedener kämpfender Thronprätendenten gesichert werde, und dasz, wenn zwei verschiedene Nationalitäten für alle Folgezeit verbunden werden sollen, erst das Verhältnisz und die Rechte beider festgestellt werden, damit sie künftig in Ruhe und Frieden zusammen wohnen, und nicht fortwährender Streit und endlich unheilbarer Risz eintrete.

Du sagst ferner das Christenthum gebiethet «der Obrigkeit, auch derjenigen, welche ihre Macht nicht aus dem Rechte, sondern aus der Gewalt herleitet, und zur Unterdrückung jeder Art übt, zu gehorchen.» Ich leugne Dir aber entschieden, dasz das Christenthum diesz thut, es würde sonsten das göttliche Recht der Regierung mit der rohen Gewalt des physischen Unterdrückers zusammen fallen. Das sagt die Bibel nirgends und kann es auch nicht sagen, weil sie nirgends für den augenblicklichen Genusz vorübergehend nützliche Lehren, nirgends Lehren giebt, die den Hohen weniger binden als den niedriger Gestellten. Lehrte das Christenthum wirklich solche Grundsätze, so lehrte es zugleich das Recht des Aufstandes und der Revolution, denn mit dem Siege des Empöhrers, wäre zugleich sein göttliches Recht erhärtet.

Du sagst, das Staatsrecht und die Geschichte lehren, dasz das Recht der Fürsten unumschränkt ist, dasz sich diesz Recht demnach auch auf einseitige Veränderung der Staatserbfolge und der Landesverfassung erstrecken musz. Ich läugne aber entschieden, dasz die Geschichte, oder das Staatsrecht diesz lehren. Frankreich, England, Spanien, Italien, die Türkei zeigen auf verschiedene Weise, wohin solche Grundsätze führen. Ich weisz es wohl, dasz manchesmal von den Fürsten Unterdrückung geübt ward,

aber ich weisz auch, dasz die Geschichte eine Nemesis kennt; ich weisz, dasz der natürliche Mensch leicht verleitet wird seine Kräfte, soweit er sich solche fühlt, zur Unterdrückung anderer zu miszbrauchen; aber eben deszhalb soll der höhere Mensch den Grundsatz des Rechtes als einziges, ewiges, unerschütterliches Fundament festhalten, soll nirgends ein Unrecht, deszhalb weil es oft von andern geübt ward, als Regel aufstellen, soll seines Theils auf eine Fortentwickelung der menschlichen Gesellschaft zum Bessern hinwirken. Darum bezeichnet auch die Geschichte diejenigen Rathgeber der Krone, welche anders handelten, welche wohl gar dem Fürsten lehrten, dasz er kein Unrecht thun könne, indem das Unrecht dadurch, dasz er es ausspreche zum Rechte werde, nicht als weise und gute Rathgeber, und ihre Rathschläge waren meistens ihren Herrn so nachtheilig wie ihnen selbst.

Ich kann auch nicht glauben, dasz Du wirklich solche Ueberzeugung hegst, nicht dasz unser Landesherr solche Gesinnung von seinen Unterthanen verlangt; aber dann weisz ich auch wieder nicht, warum Du sie wiederholt und verstärkt vorträgst, und wie Du glaubst der Sache Deines Herrn damit zu nützen, dasz Du eine Gesinnung als Bedingung der Aussöhnung und Unterwerfung verlangst, zu der wohl nur gar wenige rechtliche Männer sich bekennen können.

Du sagst ferner die Ritterschaft habe ausdrücklich die Ständeversammlungen als Organ des Landes d. h. beider Herzogthümer anerkannt und dadurch der alten Verfassung den Todesstosz gegeben. Das gehe unzweifelhaft aus dem gebrauchten Pluralis hervor.

Ich wiederhole dagegen meine früher gegebene Erklärung, dasz die Ritterschaft nie die Absicht gehabt hat,

diesen Sinn mit den fraglichen Worten auszusprechen, um so weniger, da niemand, selbst die Ständeversammlung selbst nicht, darauf Anspruch machen. Ich glaube auch nicht, dasz der Pluralis diesen Sinn veranlaszt, sowenig, dasz, wie ich mir sehr gut erinnere, grade der Pluralis statt des erst gebrauchten Singulars gesetzt wurde, damit der von Dir angegebene Sinn nicht angenommen werden könne.

Mag man nun lesen, solange «dem Lande» oder, wie Du willst, «den beiden Herzogthümern» in den Ständeversammlungen ein gesetzliches Organ gegeben war, so scheint mir wenigstens nichts anderes darin zu liegen, als dasz jedem Herzogthum in seiner Ständeversammlung ein gesetzliches Organ gegeben war, solange sie zusammen stand. Wäre das Wort aber auch schlecht gewählt gewesen, so würde, scheint mir, doch weder Dir noch jemandem sonst das Recht zustehen, in unsere Worte einen Sinn zu legen, den wir ausgesprochenermaszen nicht darin beabsichtigten; ja, und hätten wir gar eine solche Verkehrtheit gesagt, wie Du behauptest, so hätte, meine ich, das Land darum doch nicht zwei Verfassungen, denn solange weder die Regierung noch die Stände sich für die neue Verfassung erklärt hätten, besteht immer noch die alte allein, und die besteht darin, dasz die Ritterschaft in Gemäszheit § 1 des Gesetzes vom 28sten Mai 1831 ihre Stellung vom Jahre 1732 noch heute behauptet und demnach das Organ der alten gemeinschaftlichen Verfassung beider Herzogthümer ist, während die Ständeversammlungen in Gemäszheit § 2 desselben Gesetzes das gesetzliche Organ ihres Herzogthums sind.

Endlich giebst Du mir den Rath meine Lojalität dadurch zu bethätigen, dasz ich mich aller politischen Thätig-

keit enthalte. Das würde ich gerne, wenn ich nicht durch Pflicht und Gewissen gebunden wäre. Solange ich aber an einer Stelle stehe, wo es meine Pflicht ist zu reden und zu handeln, werde ich gewissenhaft meine Pflicht zu erfüllen suchen. Wir haben nichts als die Ueberzeugung von unserm guten Rechte und bedienen uns keiner andern Waffen als des offenen Wortes. Gott wird seinen Beistand denen nicht versagen, die, auf seinen Beistand hoffend, den scheinbar ungleichen Kampf mit Freudigkeit und Ergebung in seinen Willen kämpfen.

Und nun lebe wohl, deinen Grundsätzen und Maximen bin ich entschieden gram, Dir und den Deinen wünsche ich alles gute.

Dein

F. Reventlou.

Geheimeraad Theodor Georg Slanbusch's
Beretning
om
Regjeringsforandringen den 14de April 1784.

(Meddeelt af Prof. Dr. F. **Schiern.**)

I den første Periode af den danske historiske Forenings Virksomhed var det jevnligen Tilfældet, at de forskjellige Bestyrere eller andre Medlemmer i Møder af Foreningen holdt Foredrag til Oplysning af et eller andet Punkt eller en eller anden Side af den danske Historie. Jeg holdt saaledes bl. A. den 27de Mai 1840 et Foredrag over Regjeringsforandringen den 14de April 1784, hvorom det store Publikum dengang endnu kun havde lidet oplyste Forestillinger, saa at man neppe vidste, at der ogsaa i Aaret 1784 var foregaaet en Hofrevolution. Min Skildring var bleven udarbeidet baade efter de trykte Bidrag til denne Begivenheds Historie, der kan samles i den fremmede og i vor egen Literatur, og især efter forskjellige hidtil utrykte Meddelelser. Det er een af de sidstnævnte, som heller ikke senere har været offentliggjort, der vil blive trykt her.

Blandt de yngre Omgivelser, hvortil Kronprinds Frederik, som Konge Frederik den Sjette, støttede sig ved

Forberedelsen og Udførelsen af hiin Regjeringsforandring, kom to især til at indtage en mærkelig Stilling, den ene nærmest under Hofrevolutionens Udførelse, den anden især ved dens Indledning og Forberedelse, og begge opnaaede senere, under den Fyrstes Styrelse, som de havde understøttet, høie Æresstillinger.

Den ene var den især ved sine Understøttelser til literære Arbeider og under Benævnelsen Bülow til Sanderumgaard bekjendt blevne *Johan Bülow*. En Søn af Major Christian Wind Bülow, Vicecommandanten i Nyborg, var han faa Aar efter sin Fødsel (den 29de Juli 1751) efter hine Tiders Maade allerede den 30te Juli 1760 bleven udnævnt til Cornét i Armeen, hvor han derefter blev Lieutenant først ved det fyenske Dragonregiment, senere ved den kongelige Livgarde til Fods, medens han dog samtidig i tre Aar fik Frihed til som Akademist at studere i Sorø (9de April 1768—19de Marts 1771). Han havde været Vidne til Hofrevolutionen den 17de Januar 1772, efter at han ved den snart igjen oprettede Livgardes Opløsning (den 23de December 1771) var bleven forsat til det holstenske Regiment. Den 7de October 1773 var han „uventet og uden Ansøgning" bleven kaldet som Kammerjunker til den unge Kronprinds's Hofstat, hvor han derpaa var bleven første Kammerjunker (16de Novbr. 1775), havde „i Lommen" faaet Kammerherrenøglen, som han i de nærmeste Aar ikke skulde „anlægge" (14de Juli 1779), og var endnu den 4de April 1784, kun ti Dage førend Regjeringsforandringen, af Magthaverne, der vilde sikkre sig ham, bleven udnævnt til Hofmarchal hos Kronprindsen og til Ridder af Dannebrog i dennes ældre Skikkelse. Under Regjeringsforandringens Forberedelse havde det fra en Side været paatænkt, at den tilsigtede Hofrevolution ikke skulde foregaae i en saa fredelig Form,

som den erholdt den 14de April 1784, men at den i Udførelse mere skulde have lignet Hofrevolutionen den 17de Januar 1772, idet Arrestationer skulde være foregaaede og Enkedronningen selv være ført til Kolding, hvorhos Kronens Arving, i Stedet for den sindssvage Konge, strax skulde være optraadt som Styrer i sit eget Navn. I et af Charlotte Dorothea Biehls utrykte Breve til Bülow, dateret den 18de November 1784, tillægger hun ogsaa Bernstorff og Reventloverne at have havt Deel i en saadan Tankegang; „Alt“, saaledes skriver hun om hiint Tidspunkt, „hvad der arbeidedes for, var, at faae Bernstorff ind med Eclat, og denne Eclat maatte være Arrest og Baand for dem, der troedes at være Aarsagen til hans Afsked, at han kunde nyde den Triumph ved sin Ankomst, at de maatte møde lænkebundne for hans Domstol“[1]). Bülow havde, støttet bl. A. af Schack-Rathlou og Stampe, især været blandt dem, der havde modsat sig Tanken om en saadan mere voldsomt udført Regjeringsforandring, og efter ved Catastrophen tilsidst ogsaa at have faaet den forsigtige Guldberg til hos de styrtede Magthavere at føre Ordet for, at de burde finde sig i det nu udførte Værk, valgte den nye Dannebrogsridder sig den 23de Mai det betegnende Symbolum: „Respice finem“. Han blev ikke længe efter (den 21de Mai 1785) gift med Frøken Else Elisabeth Hoppe, en Datter af Kon-

[1]) I den samme Skrivelse nævner C. D. Biehl, hvorledes hun af tre forskjellige Personer havde hørt anføre eet og det samme haanlige Udtryk, hvormed Bernstorff strax efter hans nye Ministeriums Indtrædelse skulde have udtalt sig om to af de ved Catastrophen den 14de April 1784 styrtede Ministre, nemlig om Udenrigsministeren Rosencrone og om Guldberg. Derpaa tilføier hun: „Hans, Reventlovernes og Fleres Forbittrelse imod dem, reiste sig mindre af den Skade, de havde gjort Land og Rige, end af den personlige Fornærmelse, de troede at være dem tilføiede, og det oven i Kjøbet af en Roturier“.

ferentsraad Hoppe, idet, som han har bemærket, „vort Bryllup stod hos min Velynder, Hr. Geheimeraad Stampe"; fulgt af den ene Æresbeviisning efter den anden (Commandeur af den svenske Nordstjerneorden den 9de November 1787, Geheimeraad den 31te Juli 1790, Ordenssecretair den 30te November 1792) vedblev han imidlertid uafladelig i Udland som i Indland at være ved Kronprindsens Side – som naar han selv skriver: „Den 29de September 1788 stod jeg ved min Herres og Kronprinds's Side i Affairen mellem de danske og svenske Jægere ved Quistrumbro i Sverrig" —, indtil han den 4de Juni 1793 „ogsaa uventet" pludselig fik Afsked fra alle sine Stillinger, og to Dage efter til Kronprindsen at have stilet den Skrivelse, der blev aftrykt i en af det historiske Tidsskrifts første Aargange[1], „ankom til Sanderumgaard, som min gode Genius havde ladet mig kjøbe Aaret forud, og som nu var udseet til min Lethe Flod og Alders Hvilested". Ogsaa med hans Baane havde Misundelsen vidst at følge Skridt; hans bekjendte Egeria, Dorothea Biehl, havde utrætteligen, lige indtil sin Død (17de Mai 1788), mindet ham om at være paa sin Post imod den, iblandt Andre endog advarende ham mod Bernstorff selv. „Overvei Alt dette", skrev hun efter Regjeringsforandringen til sin saa hurtig løftede Ven, „og saa troer jeg, at det maa blive Dem lige saa klart, som det er mig, at De er og maae være hans Herskesyge og Forfængelighed overmaade i Veien, allerhelst da hverken hans Lovtaler eller hans Venskabs Forsikkringer kan bringe Dem til at understøtte hans Meninger og Anslag, men De er den Eneste, der hindrer ham i at naae det uindskrænkede Herredømme over Prindsen, som han attraaer." Anledningen til, at

---

[1]) Historisk Tidsskrift IV, 362—363.

Kronprindsen, der var bleven mistænksom mod ham og misfornøiet over den ham tillagte Indflydelse, lod ham falde, er ikke nogen saadan Hemmelighed, som det endnu stundom fremstilles; den gaves ved Bülows Forhold under den saakaldte Brabandske Sag, saaledes som det, om endog paa en noget forvansket Maade, snart ogsaa vidstes udenfor Danmark[1]). I det nye Aarhundrede, hvor han ved Ridderordenens Omdannelse var bleven Storkors af Dannebrog (den 20de Juni 1808), opsteg han atter, skjønt aldrig tilbagekaldt til Kongens Nærhed, det ene Trin efter det andet, idet han den 16de September 1808 fik en høiere Rang (1 Cl. Nr. 10), den 21de Mai — „en særdeles mærkelig Dag for mig atten Aar tilforn" — atter en høiere (1 Cl. Nr. 8), den 31te Juli 1815 Dannebrogsmændenes Hæderstegn, den 28de October 1817 Ridderordenen af Elefanten, og den 8de Januar 1824 endnu engang en ny Rangforhøielse (1 Cl. Nr. 4). Han døde paa Sanderumgaard den 22de Januar 1828.

Den anden af Kronprindsens yngre Omgivelser, der havde havt en vel endnu større Deel i at fremlede Regjeringsforandringen den 14de April 1784, blev ligeledes efter denne forfremmet til høie Ærestillinger og mistede ikke Frederik den Sjettes personlige Yndest. Det var den daværende Kammerjunker *Theodor Georg Slanbusch.* Familien Slanbusch, der i sit Vaaben har en Slaaenbusk i Sølvfelt, er af saxisk Oprindelse og kom i det syttende Aarhundrede til Norge, hvor „Zehntneren paa Clausthal" Henrik Slanbusch

---

[1]) Jvnfr. Protocoll hållet paa Stockholms slott den 20de Januarii 1794 i Kgl. Mayt.'s höga när- och öfvervaro hos H. K. H. Hertigen af Södermanland, Konungens höge Förmyndare og Farbroder. Crusenstolpes Portefeuille. Stockholm 1837—45. I, 175 fg.

i Aaret 1685 blev Oberberghauptmann[1]). En af hans Sønnesønner var Jagtjunker Frederik Leegaard Slanbusch paa Eidsvold, og i dennes Ægteskab med Margrethe Sehested blev, blandt otte Børn, Theodor Georg Slanbusch den 29de Juli 1756 født i Norge, hvis Udtale af Sproget han altid beholdt, skjønt han derfra tidlig kom til Danmark. Hans tidligste Livsforhold ere kun lidet bekjendte; dog finder jeg, at han ligesom Johan Bülow ogsaa har studeret i Sorø, hvor han, sex Aar efter denne, i Aaret 1774 blev immatrikuleret som Akademist[2]). Først ansat som Kammerpage hos Kronprindsen, og derefter udnævnt til en af dennes Kammerjunkere, kom han i en ung Alder til at spille den vigtigste Rolle ved Forberedelsen af Regjeringsforandringen, efter hvis Gjennemførelse heller ikke hans Løn udeblev. I det samme Aar, hvori Kronprindsens Styrelse begyndte, blev Slanbusch udnævnt til overordentlig Gesandt ved det sicilianske Hof og til Kammer-

---

[1]) Brünnich, Kongsbergs Sølvværk i Norge, dets Opdagelse i Aaret 1623 og dets Udvidelse indtil Værkets Jubelaar 1723. Kbhvn. 1826. S. 199.

[2]) Theodorus Georg v. Slanbusch nævnes i den „Fortegnelse over Studerende ved Sorø Akademi 1747—1793", der af Estrup er meddeelt i Blandinger for Sorø. Et Tidskrift udgivet af C. Lütken og J. H. Bredsdorff. Slagelse 1831—33. V, 202—208. Blandt de Manuscripter, som Slanbusch efterlod, vare ogsaa en Række Hefter af Forelæsninger, holdte i Sorø. Flere af disse Forelæsninger havde imidlertid allerede været holdte paa en Tid, der ligger forud for Slanbusch's Ophold ved Academiet, som „Collegium over l'esprit des loix af Sneedorf", eller Sneedorfs Collegier over „den europæiske Folkeret", „Jus publicum Daniæ", „Jus publicum Germaniæ", „Jus publicum Angliæ". Derimod tør det antages, at saadanne Haandskrifter som „L. L. Kongslevs Collegium over Personers Ret. Sorø 1774", eller „Collegium over Kirkeretten af Pontoppidan. Sorø 1774" hidrørte fra Slanbusch's egen Flid som Tilhører.

herre[1]). Hans Forfremmelse tilskrives især Bernstorff, som først igjennem Slanbusch var bleven indviet i Kronprindsens Plan, og der for denne sin Beskyttelse af Slanbusch maatte høre meget ilde iblandt Bülows Nærmeste. Skuende tilbage paa Regjeringsforandringens hemmelige Forberedelse skrev C. D. Biehl senere til Bülow angaaende de Breve, som Bernstorff under Forberedelsens Tid havde tilsendt Kronprindsen: „Kan De nægte, at de bære Stempel af hans Overbeviisning om, at han skrev til et Barn, som Slanbusch havde bragt til at sætte Priis paa ham"? „Med al den Agt og Ærbødighed" — saaledes mener hun paa et andet Sted —, „man har for Bernstorffs Navn i Europa, vil han dog ikke undgaae den strengeste Dadel for hans Indladelse med Slanbusch og de ham betroede Anslag, naar begge Dele engang blive Efterslægten bekjendte. Er det en gudfrygtig og retsindig Ministers Tænkemaade at tilskynde en umyndig Prinds til Opstand imod sin Fader, til at bemægtige sig Regjerings Tømmen i hans Faders levende Live og uden hans Villie og Vidende? Vilde det ikke have havt de ulykkeligste og beklageligste Følger, og havde Bernstorff med alt Det ikke bragt denne græsselige Ulykke over Landet, dersom Gud ikke havde brugt min Bülows Kjærlighed til sine Pligter og hans Mod, der foretrak sin Prindses Vel og Ære og sin egen Samvittighed for alle Tillokkelser og Trudsler"[2]). Dorothea Biehl sammenstiller endog Slanbusch

---

[1]) At „Hs. Kongel. Majestæt haver allernaadigst behaget at udnævne Kammerjunker Slanbusch til Kammerherre", blev først kundgjort i Slutningen af Aaret 1784 (Kjøbenhavns Adressecontoirs Efterretninger. 22de Dec. 1784. De Kjøbenhavnske Tidender. 24de Dec. 1784), men efter Statscalenderen for Aaret 1786 skulde Slanbusch have Anciennetet som Kammerherre fra den 6te April 1784.

[2]) I Modsætning til denne Bedømmelse af Bernstorff ved C. D. Biehl kan det fortjene at erindres, at efter at Bernstorff ved Slanbusch

med et af de meest underordnede Redskaber ved Regjeringsforandringens Forberedelse, med den daværende Hovmester for Enkedronningens Pager, N. D. Riegels, hvis Bistand Slanbusch egenlig kun skal have benyttet til at besørge de første Breve, som man tilskrev Bernstorff, paa sikker Maade afsendte til denne. Strax efter Regjeringsforandringen blev Riegels entlediget som Pagehofmester, men erholdt ved sin Afgang fra denne Stilling en Pension, og til denne Pension var i C. D. Biehls Øine ogsaa Slanbusch's Forfremmelse kun at ansee som et Sidestykke. Derfor har hun fremdeles troet at turde udtrykke sig saaledes om Bernstorff: „Den store Beskyttelse, Slanbusch og Riegels nyde af ham, kunde synes Erkjendtlighed, men slaaer min Kundskab om det menneskelige Hjerte ikke feil, saa er det blot Forfængelighed. Den virker paa en dobbelt Maade. Han veed, at det er en Umulighed, at det kan blive skjult, at han har staaet i Forbund med dem og indladt sig med den Første efter hans Indbydelse og uden videre Undersøgning. Denne Ubesindighed maa bedækkes ved at hæve ham saa høit som muligt, paa det han ikke skal have Anseelse af Forbindelse med et slet Menneske; og dernæst kan Landet og Staten ikke noksom belønne ham for den

var bleven indviet i den første Tanke om en Hofrevolution, undlod han senere ikke heller at slutte sig til den mere sagtmodige Bülow. I et af Bernstorffs utrykte Breve, for hvis Bekjendtskab jeg har at takke velvillig Meddelelse, der er dateret fra Borstel den 24de Februar 1783 og stilet „à Mr. Bülow, Gentilhomme de de la Chambre de Son Altesse Royale, Monseigneur le Prince Royal," tilskriver han Bülow bl. A. saaledes: „Le moment s'approche, ou Vous pouvez développer Vos talents et faire paroître les sentimens, qui Vous ont assuré mon estime et celle de tous les gens de bien, qui ont les yeux tournés sur Vous. La confiance, que Vous montrez à Vos Amis, me fait le plus sensible plaisir. Vous ne vous repentirez point de la leur avoir donnée."

store Velgjerning, at have været Redskabet til Grevens Tilbagekomst". Denne Opfattelse har dog ikke holdt sig fri for nogen Eensidighed[1]). Det var vel, medens Bernstorff endnu levede og med Ministerposten for det udenlandske Departement forbandt Præsidiet i det „tydske" Cancelli, at Slanbusch i Aaret 1789, hjemvendende fra Neapel, opnaaede at blive Amtmand i Rendsborg, men ogsaa efter at Bernstorff var død, vedblev Kronprindsen at vise sin Gunst mod Slanbusch. Den 12te Juni 1803 udnævntes denne til Ridder af Dannebrog, ved hvilken Leilighed han valgte til sit Symbolum: „Non nobis, sed aliis"; efter ved Ordenens Omdannelse at have modtaget Storkorset af Kongen (20de Juni 1808) og efter derpaa at have modtaget en Udnævnelse til Geheimeraaad (28de Januar 1813), blev han, da han var kommen fra Rendsborg for at overvære Frederik den Sjettes

---

[1]) I et af Dorothea Biehls utrykte Breve til Bülow, dateret den 18de Januar 1786, troer hun saaledes ogsaa netop at maatte meddele Bülow selv, at Riegels „roser sig af at bruges til at give Prindsen (ɔ: Kronprindsen) Oplysninger, at udarbeide mange hemmelige Sager for ham og Dem, at blive ansagt til Audience hos Prindsen, naar Andre maa bede derom, og at han aldrig tør engagere sig i noget Selskab, siden han aldrig er sikker paa at blive kaldet til Dem". Hun advarer derfor Bülow imod Riegels, der her som altid af hende bliver skildret med de mørkeste Farver, imod „det nedrigste og sorteste Menneske", „denne Løgnens Engel", denne „Helvedes Aand"; „frygt ikke", skriver hun, „hans giftige Tunge, hans Dadel er Lovtale, hans Berømmelse Skjændsel!" Imod Dommen selv skal her ei yttres nogen Indsigelse, men netop den kan selv gjøre forklarligt, om den ved Regjeringsforandringen med Pension entledigede Riegels i Førstningen har kunnet opnaae Skin af at have staaet i et nærmere Beskyttelsesforhold til Bernstorff, end Tilfældet virkelig var. Da Riegels med Hensyn til Frederik den Fjerdes Historie søgte at opnaae Adgang til Udenrigsministeriets Arkiv, blev dette ham nægtet. Bernstorffs Skrivelse af 3die Juni 1788, hvori han afslaaer hans Begjæring, er trykt i Fortalen til Riegels's Forsøg til femte Christians Historie. Kjøbenhavn 1792. S. XI.

Kroning i Aaret 1815[1]), den 31te Juli, samme Dag som Johann Bülow til Sanderumgaard, benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn, som Kongen egenhændig fæstede paa ham. Ogsaa naar Kongen senere opholdt sig i Slesvig og Holsteen, glemte han ikke at besøge sine unge Dages Fortrolige, som han den 27de Mai 1826 benaadede med en ny Rangforhøielse (1 Cl. Nr. 11). Ligesom Bülow paa Sanderumgaard, bevarede iøvrigt ogsaa Slanbusch i Rendsborg en i Ungdommen grundlagt, videnskabelig Sands; han var en stor Bogven og en ivrig Samler af ældre og nyere Værker, især med sin Interesse omfattende historiske, geographiske, diplomatiske, politiske, nationaloekonomiske, philologiske og theologiske Skrifter[2]). Slanbusch var bleven gift med sin Slægtning, Frøken Vilhelmine Sehested, en Datter af Generalmajor Frants Vilhelm Sehesteds Ægteskab med Anna Barbara Løvenskjold, og Søster til den i Aaret 1824 til Statsminister udnævnte Geheimeraad Ove Rammel Sehested. Han døde i Rendsborg den 13de August 1829.

Begge disse Mænd have sørget for at efterlade Beretninger om Regjeringsforandringen, i hvis Udførelse eller Forberedelse de toge væsenlig Deel.

---

[1]) F. Münter, Den stormægtigste Konges, Kong Frederik den Sjettes, og den stormægtigste Dronning, Dronning Marie Sophie Frederikkes Salvingsakt i Frederiksborg Slotskirke den 31te Juli 1815. Kbhvn. 1818. S. 5.

[2]) Jeg slutter dette af den indholdsrige Catalog: Verzeichniss der nachgelassenen, schätzbaren Sammlung von Büchern und Prachtwerken, Atlassen, Landcharten und juristischen Dissertationen des verstorbenen Geheimen-Conferentzraths und Amtmanns Herrn Theodor Georg von Slanbusch zu Rendsburg, Grosskreuz von Dannebrog, Dannebrogsmann, welche — öffentlich an die Meistbietenden durch den Herrn Auctionsverwalter Frisch verkauft werden sollen. Altona 1831. Cataloget tæller 8137 Numere og har bl. A. en større Samling af mere og mindre sjeldne Skrifter mod Jesuiterne (Nr. 1022 — Nr. 1075). At han ikke har glemt Skrifterne over Bernstorff (Nr. 2885 o. f.), var at vente.

Den bülowske, af Charlotte Dorothea Biehl affattede Fremstilling kom tilligemed mange andre af hans Manuscripter efter hans Død i Aaret 1828 til Sorø Akademi. Om en Pakke, der ogsaa indeholdt den ommeldte Beretning, havde han vel bestemt, at den ikke maatte aabnes førend 30 Aar efter hans Død, men den blev længe forinden indsendt til Kong Frederik den Sjette og blev ikke senere tilbageleveret. I de „Meddelelser fra den Bülowske Manuscriptsamling i Sorø Akademies Bibliothek", som Philologen, Overlærer Bang lod trykke som Indbydelsesskrift til den aarlige Hovedexamen i Sorø Akademies Skole i Juli 1860, hedder det herom, at dette „er meget at beklage, da den maa indeholde mange interessante Oplysninger", af hvilke saa ogsaa særlig „C. D. Biehls authentiske Beretning om Regjeringsforandringen 1784" bliver fremhævet. Denne bülowske Beretning har imidlertid ikke været nogen stor Hemmelighed. Sagen er endog denne, at den bülowske Fremstilling væsenlig var bleven offenliggjort for elleve Aar siden. Den blev allerede i Aaret 1849, om endog ikkun med adskillige Udeladelser eller, som det urigtigen hedder, „ikke uden en kritisk Behandling og Excerpering", optaget i et Skrift, som uagtet dets uheldige Form og en besynderlig Forsigtighed, der maaskee ogsaa har medvirket til at omtale Affatteren som ubekjendt, dog bragte en og anden Oplysning til det saakaldte guldbergske Ministeriums Historie, nemlig: „Struense og Guldberg eller tvende Revolutioner ved Hoffet i Kjøbenhavn. En historisk Skildring udarbeidet med Afbenyttelse af Geheimearchivet og af flere hidtil ukjendte Kilder ved H. P. Giessing". Beretningen om Regjeringsforandringen i Aaret 1784, „der er gjennemgaaet af Bülow til Sanderumgaard og af ham forsynet med Bemærkninger og Rettelser", indtager her over 100 Sider

(S. 229—339). Afdøde Konferentsraad Engelstoft, afdøde Konferentsraad Kolderup-Rosenvinge og maaskee Flere havde, medens hine Haandskrifter endnu vare i Sorø, eller forinden, ogsaa erhvervet sig Afskrifter af den fra Bülows Standpunkt skrevne Fremstilling, og ligesom dette nu i Aaret 1849 tillod Udgiveren af det anførte Skrift deri at meddele dens væsenligste Indhold, saaledes havde hine lærde Historikere, der med deres grundige Kundskab til den danske Histories Kilder forbandt en over fremmede Hensyn hævet, ægte videnskabelig Liberalitet, ogsaa forlængst tilladt Andre at stifte Bekjendtskab med de fra Bülow stammende Oplysninger, der da ogsaa med andre historiske Bidrag kunde komme mig til Gode under de historisk-kritiske Forelæsninger, hvormed jeg i en længere Aarrække gjentagne Gange har søgt at fremstille det danske Folks Udvikling gjennem det attende Aarhundrede, og navnlig gjennem dettes anden Halvdeel. At man flere Aar senere endnu skulde kunne være uvidende om, hvorledes det forholdt sig med den i hiint bekjendte Skrift meddeelte Beretning, eller om, hvorledes et saa bekjendt Repertorium som Erslews allerede havde henviist til denne[1]), kunde vistnok synes paafaldende, men der fattes dog ei Grund til at antage, at uden for dem, der vare henviste til deres Kalds vante Krav, have Flere i en politisk fængslende Tid forsmaaet at søge efter nogen Oplysning i et formelt kun saa lidet fængslende Skrift[2]). Thi vistnok gjælder den berømte Hi-

[1]) I Artiklen Johan Bülow, i Supplement til Forfatterlexicon. Kbhvn. 1858. S. 280.

[2]) Endog N. M. Petersen, der saa stærkt har advaret imod ikke altfor overlegent at oversee nogetsomhelst Skrift, hvori der dog kunde skjule sig en Beretning af historisk Interesse, skrev endnu i Aaret 1861 om Dorothea Biehl: „Hun forfattede: **Authentisk** Be-

storikers Ord, hvorefter „les détails sont l'âme de l'histoire“, i enhver Retning ogsaa om den Overfladen gjennemtrængende, historisk-bibliographiske Specialkundskab, men udenfor de nærmeste Fagarbeideres Kreds, der forstaae at skatte dens Betingelser og Betydning paa rette Maade, bliver denne ikke sjeldent behandlet med en Ringeagt, der oftere har blottet sig selv.

For Meddelelsen af Schlanbusch's Optegnelser til Regjeringsforandringens Historie har jeg at takke afdøde Kammerherre H. D. F. Feddersen, hvis Fader, Etatsraad J. F. Feddersen var Amtsforvalter i Rendsborg, der selv under sine Besøg hos denne ogsaa havde havt Leilighed til at komme i Berøring med den gamle Geheimeraad, og som med Grund antog, at disse Optegnelser kunde have Interesse for mine Samlinger. I Sammenligning med den bülow-biehlske udførlige Skildring er denne Beretning kun ganske kort, men ligesom den hidtil ikke er bleven optaget i noget trykt Skrift, saaledes gjør den sammentrængte Fremstilling intet ubehageligt Indtryk ved Siden af den Brede, hvormed den anden Skildring ikke sjeldent udtaler sig. Den bittre Stemning mod Slanbusch, der fremtræder i den fra Bülows Standpunkt skrevne Fremstilling, har her sit Sidestykke i en tilsvarende uvillig Stemning imod Bülow. Naar der er Tale om den første Tanke til og Forberedelse af Regjeringsforandringen, maa Slanbusch have Fortrinet for Bülow, der ikke var tilstede hos Kronprindsen, da denne fattede sin Beslutning og i Planens første Periode ikke blev indviet i denne. Den fra Bülow udgaaende Fremstilling er saaledes vistnok mindre rigtig, naar den

retning om Regjeringsforandringen 1784, der, naar den bringes for Lyset, rimeligviis vil meddele vigtige Oplysninger.“ Bidrag til den danske Literaturs Historie, V, 2, 283.

Fortørnelse, hvorunder Kronprindsen bestemte sig til sit Foretagende, fremstilles som en Følge af, at et paa en uærbødig Maade givet Svar fra Guldberg havde opbragt Kronprindsen og deraf, at den borneerte Eickstedt herefter havde tvunget Kronprindsen til at gjøre Eickstedt skriftligt Afbigt for sin imod ham yttrede Heftighed, medens Slanbusch, for hvem Kronprindsen strax efter udøste sit Hjerte, udtrykkelig melder, at det var en ny Tilsidesættelse fra selve Enkedronningen og Arveprindsen, der fik Bægeret til at løbe over. Naar der derimod er Spørgsmaal om selve Hofrevolutionens Udførelse, ved hvilken Slanbusch ikke var tilstede, kan Oplysningerne nærmest kun søges i den af Bülow dicterede Beretning. Det var saaledes ikke, som Slanbusch havde erfaret, i selve Statsraadet, at Arveprindsen blev saa heftig, „at Kronprindsen har været nødt til at skyde ham til Væggen", men det heftigste Sammenstød mellem de høie Personer fandt først Sted, da Arveprindsen kom fra Statsraadet ud i „Eremitagen" med Christian den Syvende ved Haanden for at føre ham op til Enkedronningen, og da Kronprindsen her var sprungen til og havde bedet sin Fader om at vende tilbage til sine Værelser, ved hvilken Leilighed den ude af sig selv bragte Arveprinds „greb Kronprindsen oppe ved Hals-Kraven og vilde med Magt rive ham løs fra Kongen, men Kronprindsen holdt saa fast og brugte sin ene Arm saa vel, at Prinds Friderich maatte slippe ham". Her bliver Bülow Kilden, idet han havde været Øienvidne til, hvorledes man fik Arveprindsen stødt bort. Medens der iøvrigt gjennem hele den bülow-biehlske Fremstilling gaaer en stundom vidtdreven Hensynsfuldhed i Omtalen af de fyrstelige Personer, paa hvis selvtagne Magt Regjeringsforandringen gjorde en Ende, aander i Slanbusch's Beretning kun utvetydig Uvillie mod Enke-

dronningen og hendes, som han skriver, „kjære Søns“ Regimente.

Ved et Troppe-Campement, som 1780 skulde finde Sted, blev den under Revolutionen 1772 bekjendte Beringskjold compromitteret ved sin egen Søn, som angav, at Faderen havde havt en hemmelig Sammenkomst i Slagelse Skov med Eickstedt[1]). Herover blev derpaa optaget et Forhør, hvoraf man aldrig fik Udfaldet at vide; man erfoer kun saameget, at Sønnen havde fremlagt endeel af Faderens Brevskaber, hvorefter denne blev som Arrestant bragt til Bergenhuus-Slot[2]). I Publikum gik det Rygte, at et Complot allerede dengang havde været paa Veie, hvori General Numsen af de jydske Dragoner havde været impliceret[3]). Sagen blev imidlertid neddysset, og kun Beringskjold blev arresteret. Ved dette Campement blev ellers ogsaa den danske

[1]) General Hans Henrik Eickstedt, Ridder af Elephanten, Oberstlieutenant ved Livgarden til Hest, dengang tillige Statsminister og Overhofmester for Kronprindsens Hof.

[2]) Efter det i Aaret 1781 optagne Forhør og den paafølgende Commissionsdom blev Kammerherre Beringskjold ifølge kongelig Resolution som Fange ført til Munkholm, først senere fra dette Fængsel til Fæstningen Bergenhuus. Fra Aaret 1795 blev det ham tilladt, under Opsigt af Amtmanden og Byfogden, at leve i Stavanger, hvor han døde i Aaret 1803. Hans tvende Sønner, Konferentsraad Ditlev Beringskjold til Rønnebeksholm og Kammerherre, Kaptain og Generaladjutant Thomas Beringskjold til Sparresholm søgte og fik Tilladelse til at forandre Navnet Beringskjold, som Faderen, Magnus Bering, havde erholdt, da han i Aaret 1753 blev adlet af Keiser Frants I, til Navnet Vedelsparre og til at forandre Vaabenet. Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne, udg. af det kgl. danske genealogiske og heraldiske Selskab, II, 344.

[3]) Generalmajor Frederik Numsen, Chef for det jydske Rytterregiment, Kammerherre og Ridder af Dannebrog.

Cocarde, rød med Guld, anlagt og den simple sorte Cocarde aflagt; i Publikum blev der meget spottet over, at Armeens Cocarde, rød med Guld, var lig Jomfru Møllers Strømpebaand, hendes, som var General Eickstedts Favorit[1]).

Kronprindsen blev opdraget med Haardhed og ofte af Enkedronningen og Prinds Frederik begegnet med Tilsidesættelse af den Ærbødighed og Agtelse, man skyldte hans Stilling. Dette følte han dybt og ved en saadan Leilighed opstod hos ham i Aaret 1781 den første Idee om at afkaste et Aag, der Dag før Dag blev ham utaaleligere. Kun et Øieblik var han tvivlraadig, førend han valgte den Mand, han havde udseet sig til Udførelse af sin Plan.

Det var en Onsdagaften paa Fredensborgslot, at der var Spilleparti hos Enkedronningen, hos hvem efter Sædvane ogsaa Kronprindsen indfandt sig. Ved at stille sig snart ved Enkedronningens, snart ved Arveprindsens Stol, søgte han at komme i Conversation med dem, men de begegnede ham denne Aften med end mindre Opmærksomhed end ellers, og kun Arveprindsens Gemalinde indlod sig som sædvanlig i en artig Samtale med ham. Forbittret over

---

[1]) Om denne Skuespillerindes Forhold til Eickstedt jvnfr. Thomas Overskou, Den danske Skueplads. Kbhvn. 1854—64. III, 117 o. f. Ved kongelig Resolution af 3die Mai 1780 blev det befalet, at Landetaten herefter skulde, til Forskjel fra andre Stænder, bære røde og gule Cocarder paa Hattene. Men strax efter Regjeringsforandringen bestemmer en ny kongelig Resolution af 18de Juni 1784, at de ved Armeen i Aaret 1780 anordnede røde og gule Cocarder, formedelst deres Kostbarheds og liden Varigheds Skyld, igjen skulde være afskaffede, og i deres Sted de forhen brugte sorte Cocarder igjen indføres, hvorhos det ved Placaten af 19de Juli 1780 gjorte Forbud for Andre end Militaire mod at bære røde og gule Cocarder atter blev ophævet. Rosenstand-Goiske, Reskripter den danske Stridsmagt til Lands angaaende. IIIdie D., 2den Afd. (Kbhvn. 1803), S. 773, 977.

den meer end almindelige Mangel paa Opmærksombed, trak Kronprindsen sig tidlig tilbage og vilde, da han i den tilstødende Sal traf sine Kammerjunkere Gjedde[1]) og Slanbusch, af hvilke den Sidstnævnte var Kammerpage, — medens den ældste Kammerjunker, Johan Bülow, var fraværende — forføie sig til sine Gemakker. Heri blev han opholdt af sin Overhofmester Eickstedt, som insisterede paa, at han skulde blive i Salen for at høre en Concert, som skulde gives af foromtalte Jomfru Møller. Holdt end Kronprindsen Contenance, saa forbittrede dette ham dog kun endnu mere, og han kom ikke ind i sit eget Værelse med sin Kammerpage Slanbusch, før den længe undertrykte Harme brød løs, da Slanbusch efter Kammerfolkenes Bortgang her var alene med ham og skulde læse Aftenbønnen.

Ganske decideret erklærede Kronprindsen, som nu havde fyldt 13 Aar og altsaa efter Kongeloven snart var myndig, at han nu ikke længere vilde taale denne Underkuelse, men vilde forskaffe sig selv den Myndighed og Ret, der tilkom ham. Han havde først isinde at betroe sig til Huth[2]), men da Slanbusch bemærkede, at det maatte være en Mand, som ikke alene besad de til en saadan Rolles Udførelse nødvendige Egenskaber, men som ogsaa var kjendt og elsket af Nationen, saa besluttede Kronprindsen selv at ville betroe sig til Bernstorff, som opholdt sig i Meklenborg, og beordrede da i den Anledning Slanbusch til at skrive til Bernstorff, hvorvel begge indsaae, at Bernstorff med alle øvrige høist sjeldne Egenskaber dog var en Mand, som manglede det ved en saadan Leilighed høist nødvendige, uforfærdede Mod og Dristighed. Gjerne havde man valgt Finantsminister

[1]) Kammerjunker Werner Hans Rudolph Rosenkrantz Gjedde.
[2]) General Wilhelm Huth, Chef for Artilleriet og Ingenieurcorpset, Ridder af Elephanten.

Stemann, som vel ogsaa i enhver Henseende havde været den meest Skikkede til et saa farligt Foretagende, som en total Regjeringsforandring[1]; men man havde ikke Grund til at skjænke ham en saa ubegrændset Fortrolighed, og det blev altsaa ved Bernstorff. Imidlertid var blot at skrive til denne et farligt Foretagende, og der blev altsaa kun skrevet ham tvende høist ligegyldige Breve af Slanbusch, hvilke han, som man kunde forudsee, ikke besvarede; men det var jo ogsaa kun om at gjøre, at han skulde blive opmærksom paa den Omstændighed at faae Breve fra en Mand, der var saa nær om Kronprindsens Person. Det Øvrige udsatte man til en bekvemmere Leilighed, og denne fandtes snart.

Det var blevet en Lykke, at Slanbusch i Almindelighed hvert Foraar plagedes med en meget besværlig Hoste, som gav ham grundet Anledning til at søge om Tilladelse at gjøre en Reise til Badet i Pyrmont. Hans Onkel, General Sehestedt, gik tilfældigviis ogsaa derhen[2], hvorved Slanbusch endmere blev sat istand til at gjøre Reisen paa en behagelig Maade, og hvilket ogsaa gjorde, at Eickstedt uden al Mistanke forskaffede ham den ansøgte Orlov accorderet, hvorefter han endelig afgik i Juni 1782. Lykkeligviis havde Enkedronningen kort iforveien skjænket Kronprindsen et i Steen skjønt graveret Aftryk af det kongelige store Segl, og dette gav denne Leilighed til uden Opsigt at kunne medgive Slanbusch de nødvendige Creditiver og et paa 6 fulde Sider høistegenhændig skrevet, meget detailleret Brev til Bernstorff. Derefter afgik Slanbusch først til Kiel, hvor han gjennem Procanzleren

---

[1]) Geheimeraad og Finantsminister Christian Ludvig Stemann, første Deputeret i Finantscollegiet og Bjergværksdirectoriet, Ridder af Dannebrog.

[2]) Generalmajor Frants Vilhelm Sehested (f. 1723, d. 1787).

Cramer, indkaldt i Landet af den ældre Bernstorff, og den yngre Bernstorffs Favorit, fik afsendt et Brev til denne for at bede om en Sammenkomst paa et Sted, hvor en saadan ingen Opsigt gjorde[1]). Bernstorff lod ham gjennem Cramer opgive Borstel, hvor han til en vis Tid vilde træffe ham, og lod tilføie, at han for at undgaae Opsigt maatte reise over Hamborg og Bergedorf derhen. Da Slanbusch afreiste fra Kjøbenhavn, var iøvrigt Bodendieck bleven initieret i den hele Plan for ogsaa der at have en Mellemmand, som tro og sikkert kunde besørge den nødvendige Correspondance [2]).

Ved Slanbuschs's Ankomst til Borstel gjorde Bernstorff først mange forsigtige Ophævelser og angav blandt Andet, at han under ingen Omstændigheder kunde komme til Danmark og tage Deel i det Hele, førend Kronprindsen var confirmeret, hvad han ansaa for det første og nødvendigste Skridt. Ved imidlertid at læse Kronprindsens Plan, hvorefter Bernstorff skulde komme til Trolleborg og derfra søge om Tilladelse at gaae til sit Gods i Sjælland, dog uden at komme til Kjøbenhavn, for paa Godset selv at være tilstede ved nogle der nødvendige Indretninger, og ved af Planen at see Kronprindsens aldeles bestemte Villie, blev Bernstorff alt mere og mere fortrolig med Tanken om, at her maatte voves noget Overordentligt og gav endelig ogsaa sin Indvilligelse til enhver ham paalagt Deeltagelse, da Slanbusch paa Skrømt sagde ham, at man, naar han ei deciderede sig, vilde være nødt

[1]) Johan Andreas Cramer, dengang Procantsler og Professor Theol. primarius ved Kiels Universitet, blev i Aaret 1784, efter Regjeringsforandringen, udnævnt til Cantsler for Universitetet. Jvnfr. Jens Møller, J. A. Cramer, en biographisk Skizze. Nyt theologisk Bibliothek. Tredie Bind (Kbhvn. 1823). S. 6, 12, 31.

[2]) Kammertjener og Livchirurg Johann Christian Bodendieck.

til at betroe sig til Stemann, som ganske besad det for et saadant Foretagende nødvendige Mod og Skarpsind. Imidlertid blev dog Bernstorff ved sin Paastand, at Kronprindsen under alle Omstændigheder først maatte confirmeres, før noget Bestemt kunde foretages. Han indbød iøvrigt Slanbusch til en ny Sammenkomst paa Godset Drey-Lützau i Meklenborg, hvor han da skriftlig vilde medgive ham sine Tanker i denne Anledning.

For ikke at gjøre Opsigt angav Slanbusch for sine Bekjendte, at han vilde gjøre en Tour til Meklenborg for der at besee nogle nye Maskiner, og afgik virkelig, men forklædt, under andet Navn, som Candidat i Theologien, til Wittenberg, som ligger tæt ved Bernstorffs Gods. Her lod Greven ham til hans store Forundring hente med sin Eqvipage og 4 Heste, og endmere blev han forundret, da han ved sin Ankomst til Drey-Lützau forefandt foruden Grevinden, Frøken Sperling, som var Hofdame hos Enkedronningen[1]; men Bernstorff kom ham imøde med den Forsikkring, „que Mademoiselle Sperling ne le connoissoit pas, et qu'il pouvoit être tout à fait tranquille, comme elle étoit une dame de sa plus intime connoissance". Slanbusch modtog en udførlig Memoire til Kronprindsen og den Forsikkring, at saasnart Confirmationen var ovre, vilde Bernstorff selv indfinde sig. Han foreslog foreløbig at indvie Grev Ahlefeldt i Sagen[2], for at have endnu en Mellemmand i Kjøbenhavn, men da denne blev ubetinget forkastet, bleve af ham Reventlow og Schimmelmann nævnte som

[1]) Frøken Sophie Magdalene Sperling, Hoffrøken hos Enkedronning Juliane Marie, døde (1814) som Stiftsdame i Vallø.

[2]) Generallieutenant, Grev Hans Adolph Ahlefeldt, Chef for det fyenske Rytterregiment og Deputeret i Generalitets- og Commissariats-Collegiet, Ridder af Dannebrog.

hans bedste Venner[1]), hvorpaa han i alle Henseender kunde forlade sig. Slanbusch forlod nu Meklenborg med de erholdte Papirer, og fortsatte sin Reise til Pyrmont og derfra over Berlin tilbage til Kjøbenhavn i Følge med sin Onkel General Sehested. At Slanbusch gik over Berlin, var ham siden til Nytte, thi dette forledte Eickstedt til at troe, at han entrerede i hans Plan, at see Kronprindsen gift med en preussisk Prindsesse, hvad denne under ingen Omstændigheder vilde. Nær havde dog hele Sagen kunnet blevet forraadt, da Kronprindsen ved Slanbusch's Ankomst ganske utaalmodig udbrød: „Naa! kommer han eller ikke?" Slanbusch beholdt heldigviis Contenance nok til at sige, at General Sehested, hans Svigerfader, ikke var saa vel, at han strax kunde gjøre sin Opvartning[2]). Siden havde han Leilighed til at give Kronprindsen Underretning. Kun med megen Møie fandt denne sig i, at udsætte Alt til Confirmationen, ligesom han kun ugjerne opfyldte Slanbusch's egen Begjæring om at behandle ham med tilsyneladende Kulde.

Siden bleve Reventlow og Schimmelmann ogsaa indviede i Hemmeligheden og endelig ogsaa Johan Bülow og Huth. Besynderligt var det, at ogsaa Reventlov fra første Øieblik insisterede paa Confirmationen. En Correspondance blev indrettet, som Reventlov lod besørge ved en vis

---

[1]) Geheimeraad, Kammerherre Grev Christian Ditlev Frederik Reventlov til Christianssæde, første Deputeret i det vestindisk guineiske Rente- og Generaltoldkammer, og Geheimeraad og Commerzminister, Kammerherre Grev Ernst Heinrich Schimmelmann til Lindenborg, første Deputeret i Oeconomi- og Commercollegiet, Ridder af Dannebrog.

[2]) Slanbusch blev gift med Generalmajor Sehesteds Datter, Vilhelmine Sehested (f. 13de Juli 1758, d. 20de August 1838). Hun har anmeldt hans Død i Staats- und gelehrte Zeitung des Hamb. unpartheiischen Corresp. Anno 1829, Nr. 136.

Schwitzer til Trolleborg, hvorfra den ved en Jæger gik over Sandberg til Kiel og derfra gjennem Cramer til Drey-Lützau [1]). Hvad Johan Bülow angaaer, saa havde han i en Scene, han havde havt med Stemann, hvori denne ventelig vilde udforske ham, viist en Forsagthed, som gjorde, at de Andre bad Kronprindsen om ogsaa at meddele Bülow det, hvorhos dog Slanbusch og Bodendieck brugte den Forsigtighed at forsikkre sig denne frygtsomme Mand ved at sige ham, at han, den eller de, der ved ringeste Uforsigtighed kunde være istand til at røbe en Hemmelighed, hvorpaa Kronprindsens Vel og flere Menneskers Liv beroede, kunde ogsaa være hellig overbeviist om inden faa Timer at miste sit eget Liv ved en af de Initieredes Haand, da Sagen var for vigtig for Alle. Og dette bandt Bülow maaskee mere end alt Andet. Senere hen troede Slanbusch at burde som i Unaade forlade Hoffet, en Ting, der saameget lettere kunde lade sig gjøre, som Bülow og Sporon [2]) begge vare hans Fjender. Dette blev saaledes indledet, at man ved at komme efter, at han havde besvangret en Pige, fremstillede ham som en Person, hvis Grundsætninger kunde være farlige for Kronprindsen, og han fik derfor en Ordre at forlade Hoffet, hvormed man imod sin Villie egentlig entrerte i de af ham selv lagte Planer.

Imidlertid nærmede Tiden sig, da Kronprindsen skulde confirmeres, og den 4de April 1784 aflagde han sin Troes-

---

[1]) Brahe-Trolleborg i Fyen tilhørte dengang Grev Johan Ludvig Reventlov, Deputeret i Rentekammeret, og Sandbjerg, Hovedgaarden i Grevskabet Reventlov i Slesvig, ligeledes Grev Conrad Georg Reventlov, begge yngre Brødre af Grev Christian Reventlov til Christianssæde.

[2]) Konferentsraad og Professor Benjamin Sporon, Kronprindsens bekjendte Informator, den 6te April 1784 tillige udnævnt til hans Kabinetesecretair.

bekjendelse i Slotskirken med en saadan fermeté og særegent Udtryk i Stemmen, at det allerede opvakte Dronningens og Fleres Opmærksomhed; men Sporon beroligede hende og forsikkrede med megen Selvtillid: „at Kronprindsen ikke eiede en Tanke i sin unge Sjæl, som han (Sporon) ikke havde nedlagt deri". Hvormeget han tog feil, viste Fremtiden ham til hans store Forbauselse.

Den 14de April 1784 var den Dag, som var bestemt til at indføre Kronprindsen i Statsraadet. Her var om Formiddagen Deliberation og om Eftermiddagen den derpaa følgende sædvanlige Decision og Underskrift. Allerede jublede Dronningens Parti ved den Tilbageholdenbed og Føielighed, som Kronprindsen om Formiddagen havde viist i Statsraadet, men de bleve anderledes tilsinds, da han om Eftermiddagen, efter at have forelagt Kongen de forskjellige Papirer til Underskrift, paa een Gang forelæste den kongelige Ordre, hvorefter han var udvalgt til Medregent og i Fremtiden skulde give enhver kongelig Ordre den gjældende Kraft ved at paraphere samme. Denne pludselige, meget determinerede Erklæring tilveiebragte den største Sensation, og flere Raader talede med Heftighed derimod. Selv Arveprindsen blev saa heftig, at man paastaaer, Kronprindsen har været nødt til at skyde ham til Væggen. Imidlertid kunde alle dette Parties Ophævelser ikke hjælpe, saameget mere, da Alt iforveien var vel overlagt, og da man allerede, førend Kongen igjen var bragt til sine Gemakker, havde sørget saavel for dennes Sikkerhed, som for det hele Foretagendes lykkelige Udfald.

I denne Anledning var allerede, da Statsraadet begyndte, Kammerjunker K. G. Høegh[1]) af Kronprindsen af-

[1]) Knud Gjedde Hoegh, Kammerjunker i Enkedronning Juliane Maries Hofstat, Capitain ved Garden.

sendt til Geheimeraad Engel Schack, som var Overhofmarskal hos Kongen og som saadan ikke alene havde ene Adgang til Kongen, men ogsaa Befaling over alle Slotsvagterne og dernæst havde Kongens Privatkasse og endeel Papirer under Hænder[1]). Høegh havde den bestemteste Ordre inden en Time med det Gode eller Onde at afløse Schack og modtage Alt af ham afleveret, i hvilken Anledning han ogsaa allerede af Kronprindsen var udnævnt til første daglig opvartende Kammerherre hos Kongen, hvortil ogsaa Brackel[2]) og Gjedde samme Dag bleve udnævnte. I Førstningen modsatte sig Schack og skal endogsaa have grebet til Kaarden, men da Høegh viste bestemt Villie og et Par ladte Pistoler, gav han efter. Foruden de allerede tidligere Indviede vare nu ogsaa Gardens Commandeur General Haxthausen og Oberst Castenskiold vundne[3]), og Underofficerer af Garden overalt fordeelte i Slotsgangene.

---

1) Geheimeraad og daglig opvartende Kammerherre hos Kongen Engel Carl Ernst Schack, Ridder af Dannebrog og Ordenssecretair. Han var bleven Kammerherre Toaarsdagen efter Hofrevelutionen den 17de Januar 1772.

2) Kammerherre Abraham Anton Brackel, dengang Generaladjutant og Major ved Kongens Regiment.

3) Generalmajor, Kammerherre Baron Clemens August Haxthausen, Ridder af Dannebrog, var Commandeur for Livgarden til Fods, og Oberst, Generaladjutant og Kammerherre Joachim Melchior Holten Castenschiold var Major ved Livgarden til Hest. Den Førstnævnte havde været gift med en Datter af Statsministeren Schack-Rathlou, Dorothea Sophie Schack-Rathlou (f. 1757, d. 1778) og var efter dennes Død endnu ikke indtraadt i sit andet Ægteskab (1792) med Christine Caroline Comtesse Holstein-Ledreborg. Den Sidstnævnte var den samme Officeer, som efter den heldige Udførelse af Hofrevolutionen den 17de Januar 1772 tog Plads i Vognen hos Dronning Caroline Mathilde, da denne, omgivet af hans Dragoner, blev ført til Kronborg, og som i Aaret 1807, under Englændernes Expedition til Sjælland, modtog Befaling til at sammenkalde og organisere det sjællandske Landeværn.

Efterat Schack var expederet, bleve begge Kongens Forgemakker besatte af Grev Christian Reventlow til Christianssæde paa den ene Side og paa den anden Side af Kammerherre Høegh, medens Kammerherre Brackel og Gjedde bleve hos Kongen. De havde alle den bestemteste Ordre, Ingen at indlade til Kongen, hvem det end var, og dette var vist en meget nødvendig Forsigtighed. Thi aldrig saasnart var Enkedronningen ved Arveprindsen bleven underrettet om den dem saa uventet forefaldne Regjeringsforandring, før hun stormede ned til Kongens Gemakker, rimeligviis for end en Gang at gjøre sin forrige Indflydelse gjældende og om muligt tilveiebringe en Forandring[1]). Ved det ene Forgemak mødte hun Reventlow, som ved et Knæfald høist ingénieux vidste at forhindre hende fra at komme ind, hvorefter hun løb til den anden Side, hvor Høegh paa en mindre heldig Maade blev nødt til at holde hende tilbage. Thi da hun, ved Synet af sin forrige Kammerjunker maaskee end mere forbittret, vilde støde ham tilside, sigende: „Plads Undersaat!" vil man paastaae,

---

Posten som Gouverneur for Kjøbenhavns Fæstning beklædtes under Catastrophen i Aaret 1784 af Hertug Friedrich Carl Ferdinand til Brunsvig-Lüneborg-Bevern, dansk General af Infanteriet og Ridder af Elephanten, og denne var en Fætter til Enkedronning Juliane Marie. Strax efter Regjeringsforandringen blev han, med Titel af Feltmarskalk, under 5te Mai 1784 afskediget fra Gouvernementet over Kjøbenhavns Fæstning.

[1]) Det var under Indtrykket af Enkedronningens vante Indflydelse, at Kong Gustav III. Aaret efter tilsendte J. C. Toll en Skrivelse fra Stockholm af 15de Juli 1785, hvori han berører Planen om at kunne skræmme hende for hendes Persons Sikkerhed og derved opmuntre hende til ved en ny Contrarevolution atter at faae Kongen i sin Magt; han udtrykker sig da endnu saaledes: „Ty Konungens person en gång i hennes händer, är hon mästare öfver regeringen". Feltmarskalken Grefve Johan Christopher Toll. Biographisk Teckning. Stockholm 1849—50. I, 30, II, 7.

han skal have lagt Haanden mod hendes Bryst for at forbyde Indgangen og maaskee ene ved denne uventede Dristighed have formaaet hende til at afstaae fra et Forsæt, hun nu vel indsaa dog ikke kunde udføres.

Af Alle, som paa denne Dag bleve overraskede ved Kronprindsens raske og veludførte Resolution, var der vel Ingen, som blev mere frapperet end Sporon. For ogsaa at give ham Noget at bestille og derved gjøre ham, som man kjendte som Creatur af Guldberg, uskadelig, fik han af Kronprindsen Befaling til med endeel Papirer at vente paa ham ved Udgangen af Statsraadet, hvorhos Bodendieck, paa hvem man kunde forlade sig, ligeledes fik Ordre til at opholde sig paa samme Sted med Kronprindsens Kappe, og til ikke at lade Sporon af Øine.

Den første Følge af den nye Regjeringsforandring var Indsættelsen af et nyt Statsraad ifølge en Ordre, undertegnet af Kongen og Kronprindsen samt parapheret af Otto Thott og Schak-Ratlau som de eneste af de gamle Statsraader, der forbleve i det nye[1]. Den anden var Enkedronningens og hendes kjære Søns Afreise til Fredensborg.

---

[1]) Geheimeraad, Grev Otto Thott til Strandegaard, Lindersvold og Gaunø, Ridder af Elephanten, og Kammerherre Joachim Otto Schack-Rathlou til Rathlousdal og Gersdorfslund, Ridder af Elephanten. Om den sidstnævnte af de her anførte Statsministre hedder det allerede i en Depeche fra den svenske Legationssekretair i Kjøbenhavn, von Scheven, der den 15de April 1784 giver en Beretning om den Dagen forud indtrufne Katastrophe: „Geheimeraad og Medlem af Conseillet Schack-Rathlou ansees for at være den, som fornemmelig har bidraget til Revolutionen". (Konung Gustaf III's efterlemnade Papper. Öfversigt, utdrag och jemnförelse af E. G. Geijer. Upsala 1843—44. III, 1, 141). De tidligere Statsministre, der nu entledigedes som Medlemmer af Statsraadet, vare Geheimeraad, Kammerherre, Grev Joachim Godske Moltke til Einsiedelsborg, Ridder af Elephanten, Geheimeraad, Kammerherre, Grev Marcus Gerhard Rosencrone til Rosendal, til Nøragergaard og Børglum Kloster, Ridder af Dannebrog, og de først under den 6te April 1784 udnævnte, ny Statsministre, Geheimeraad C. L. Stemann og Geheimeraad Ove Høegh-Guldberg, Ridder af Dannebrog. Om den førstnævnte af de her anførte entledigede Statsministre skriver J. P. Mynster: „Jeg har Grund til at antage, at Katastrophen af 1784 ikke kom Moltke uventet, men at han fandt det uredeligt at indlade sig i et hemmeligt Foretagende mod dem, med hvilke han hidtil havde arbeidet, og som havde havt Tillid til ham. Han foretrak derfor at dele sine Collegers Skjæbne, og blev saaledes entlediget tillige med dem." (Meddelelser om mit Levnet. Kbhvn. 1854. S. 75).

Regeringsforandringen den 14de April 1784,

fremstillet af Charlotte Dorothea Biehl.

Meddeelt af

E. Holm.

Paa Kongens Bibliothek findes en Pakke, der hidtil ikke er bleven indregistreret, og som Geheimeraad Bülow til Sanderumgaard[1]) i sin Tid har foræret Konferensraad Werlauff. Den er af denne bleven givet til Bibliotheket. Denne Pakke indeholder flere Bidrag til Danmarks Historie under Christian den Syvende. Det vigtigste er den oftere omtalte, af Dorothea Biehl forfattede Fremstilling af Regeringsforandringen den 14de April 1784[2]). Hertil slutter sig en Deel Breve og enkelte andre Aktstykker, som hun har benyttet ved Affattelsen af sit Arbeide; de findes enten in originali eller afskrevne med Bülows Haand. Vistnok har Dorothea Biehls Fremstilling hidtil ikke været ganske ubekjendt, da den tildeels er aftrykt af H. P. Giessing i hans »Struensee og Guldberg« (Kjøbenhavn 1849), uden at han imidlertid nævner, hvem der har forfattet den[3]). Det kunde saaledes synes unødvendigt her at udgive den paany; men deels mangler over den første Fjerdedeel af den hos Gies-

---

[1]) Om denne see nærværende Bind S. 256 ff.

[2]) Da det er blevet antaget, blandt Andre af Prof. Schiern (S. 265), at denne Fremstilling efter Bülows Død er kommet til Sorø Akademi, skal jeg gjøre opmærksom paa, at dette kun kan gjælde, forsaavidt der her har været en Afskrift af den; men det er selve det med Bülows egenhændige Rettelser og Tilføielser forsynede Originalhaandskrift, der findes paa det kongelige Bibliothek.

[3]) Jævnfør Prof. Schierns Bemærkninger S. 265.

sing[1]), deels har han benyttet den med Udeladelser og Forandringer paa en Maade, der er saa forkastelig, at allerede dette kan være Grund til at udgive Haandskriftet i dets virkelige Skikkelse. Selv om den historiske Fremstilling i dette ikke sjælden lider baade af Eensidighed, Snakkesalighed og trættende Moraliseren, er det dog utvivlsomt den rigeste Kilde, vi have til de Begivenheders Historie, som det omhandler. Et Udvalg af de vigtigste Breve o. l., som findes sammen med Haandskriftet, følger som Bilag efter selve Afhandlingen.

Bülow har havt en væsenlig Deel i denne Skildrings Tilblivelse. De Begivenheder, der knyttede sig til Regeringsforandringen i 1784, havde saa stærkt optaget ham, og selve Forandringen forekom ham saa vigtig, at han naturlig ønskede at gjöre Sit til, at en Fremstilling af den endnu kunde udarbeides, medens Stoffet til at skildre den var let tilgjængeligt og Erindringen om dens Enkeltheder klar. Han havde nylig under sit Bekjendtskab med Dorothea Biehl igjennem hendes Breve om de danske Konger i det 18de Aarhundrede[2]) faaet Indtryk af et udpræget Talent for historisk Skildring, han vidste, hvor nøie hun havde fulgt Begivenhedernes Udvikling siden Struensees Fald; og hendes Opfattelse af disse, hendes Forhaabninger om den nye og bedre Tid, der skulde begynde for Danmark, naar Kronprindsen greb Statens Ror, svarede ganske til hans egne. Hun var derfor i hans Øine den, der bedst passede til at sætte hans Plan iværk. Han vandt let Kronprindsen for Sagen, og allerede i Juni Maaned 1784 udtalte han sit Ønske for hende. Hun gik villig ind derpaa; et Brev, som hun den 27de Juni skrev til ham,[3])

[1]) Denne har, som det synes, benyttet en Afskrift, der i sin Tid har tilhørt Kolderup Rosenvinge, og som nu findes paa det kongelige Bibliothek (Ny kgl. Samling Nr. 716), men hvori netop dette Stykke mangler.

[2]) See Historisk Tidsskrift III, 4de Bind.

[3]) Findes i den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø Pakke 47. Sammesteds findes de Breve, der ere benyttede i det Følgende af dette Forord.

viser, i hvilken Grad hun med sin eiendommelige, extravagante Livlighed blev begeistret over den Opgave, der her blev stillet hende. »Troe mig, min tilbedede Ven, skriver hun her, Keyserindens Følelse ved at blive udraabt til Regentinde over Russland, kan ikke have naaet mine i det Øyeblik da min B. sagde mig, at C(ron) P(rindsen) havde tilladt, at jeg maatte gjøres deelagtig i det, som ingen uden han og De vidste, og giøre en fuldstændig Historie deraf. O min Ven, det var ikke Forfængelighed eller Stolthed, men det var Siælens Henrykkelse over dette mageløse Beviis paa Deres Tilliid og Agt, der bragte mig til at kaste mig paa Deres Haand som hvilede paa Deres Knæe, og trykke mine Læber op til den«....

For at Dorothea Biehl skulde kunne løse Opgaven, maatte Bülow give hende det nødvendige Grundlag, deels ved at stille forskjellige Aktstykker til hendes Raadighed, deels ved at meddele hende Meget af, hvad der var foregaaet. Han har gjort begge Dele med stor Iver, og man kan forsaavidt sige, at Skildringen af Regeringsforandringen 1784 nok saa meget er hans som Dorothea Biehls Arbeide. Den 18de Juli 1784 skriver hun ham igjen et af sine begeistrede Breve til, som netop er fremkaldt ved de Aktstykker og Oplysninger, Bülow har tilstillet hende. Det hedder her: »Million Tak min Velsignede for i Gaar, lige fra Morgen Stunden til Aftenen! De forstaaer mig min B—. Deres Tiener var neppe ude af Døren, førend den blev slagen i Laas med Befaling ikke at lade noget Menneske, end ikke min Broder gaae ind uden at sige mig det, og derpaa læste jeg, og glemte Blomster, Jordbær, mig selv og alle ting indtil Mørket forbød at komme videre. Hvor uendelig forbunden er jeg Dem ikke for dette kiere Arbeyde, og Deres derved yttrede Fortroelighed til mig, Maalet for mit Hierte og Ærgierrighed, Indtrykket Læsningen giør i mit Bryst, giver mig Haab om, at jeg skal paa nogen Maader svare til de gode Tanker, man viiser at bære til mit Hoved og min Pen o. s. v.« Det blev ikke blot ved Udtalel-

sen af hendes Glæde over dette Hverv, der blev betroet hende; men hun kastede sig strax med en saadan Iver over Arbeidet, at hun allerede den 20de Juli kunde sende en Prøve deraf til Bülow. »Her, skriver hun, har De min Beste, en Prøve af den Maade jeg troer Historien bør sættes i Lys paa, og hvorledes jeg tænker at benytte mig af Deres anbetroede Papirer, finder det Deres Bifald, vil jeg fare fort dermed, men vil De have det anderledes, saa hav den Godhed at sige hvordan, og det skal være mig en sand Glæde at rette mig derefter siden. Deres Biefald er min Æres Krands og største Belønning. Naar jeg kommer til C(ron) P(rindsen), har jeg i Sinde at giøre et Portrait over de, der vare meest og nærmest om ham ifald De ikke har noget derimod. At B(ernstorf)fs Afskeed er en vigtig Tildragelse, og som ikke kan forbigaaes vil De selv finde, og af den Aarsag ønskede jeg gierne at have nogen Oplysning af Dem om noget i Papirerne« o. s. v. Omtrent 14 Dage efter, den 6te August, sender hun Bülow et nyt Stykke af sit Arbeide, og da skriver hun paa samme Maade: »En god Morgen min beste Ven, herved sender jeg Dem nogle flere Papiirer til Eftersyn og Anmærkninger, stryg ud, hvad der ikke staaer Dem an, sæt til hvad Dem lyster, og naaer jeg er kommen til Enden, saa beviis mig den Godhed, at lade mig skrive det reendt af igjen for at pynte Stilen, som jeg ikke allevegne er tilfreds med, naar jeg læser det igjennem for at rette Penne Feylene, og disse ere der og mange flere af end der burde være, som kommer af Tankernes Præsning inden jeg faaer dem paa Papiiret.« Den 3die September skriver hun til Bülow, at hun er snart færdig; men hun er i Tvivl om, hvor hun skal ende, og i den Anledning ønsker hun hans Raad. Endelig den 7de September kan hun sende ham Slutningen, og med det Samme fornyer hun sin Tak for den Tillid, der er viist hende ved dette Arbeide. »Har jeg glemt Noget, skriver hun videre, som De ønskede anført, saa siig mig det, vil De have at jeg skal strække Tiids Puncten længere saa kan det skee endnu, og troe ikke at det

er mig besværligt, jeg kiender ingen anden Lykke, jeg føler ingen anden Glæde end at leve for Dem ... Jeg har derfor ikke heller sendt Dem Deres anbetroede Papirer tilbage, men naar jeg har talt med Dem og hørt Deres Mening saa kan De faae dem» ...

Bülows Svar paa disse Breve haves vel ikke; men man kan efter hans hele Stilling til Sagen og hans Forhold til Dorothea Biehl ikke tvivle om, at han er vedblevet med at give hende Oplysninger og Raad. Ja han har endogsaa overladt hende til fri Benyttelse en af ham selv udarbeidet Fremstilling af Hoffets Historie fra 1773—1776, som nu findes i samme Pakke paa det kongelige Bibliothek, hvori D. Biehls Arbeide ligger. Der var Meget i dette Haandskrift, som hun ifølge sin Plan ingen Brug havde for; men foruden at hun paa flere andre Steder har benyttet det, har hun i Skildringen af de Personer, der dannede Kronprindsens Omgivelser, næsten ordret optaget hans Charakteristik af dem, naturligviis med Undtagelse af, hvad der angik ham selv, hvor hun ret paa egen Haand har givet sin Begeistring over ham Luft.

Trods den Iver, hvormed D. Biehl gav sig ifærd med Arbeidet, kom hun dog i Aaret 1784 kun til Ende med et foreløbigt Udkast dertil. Der gaaer derpaa henved 2 Aar hen, inden hun tager fat paa det igjen. Nu, i Slutningen af 1786 begynder en lignende Brevvexling, som den hun havde ført med Bülow i 1784. Da hedder det den 13de Decbr. i et Brev til ham: »Her har De det første, min beste Ven, troe ikke at det er Mangel paa Lyst og Drift at det gaaer saa langsomt men snart kommer een, snart en anden, jeg maae ofte læse et heelt Ark igjennem og Dagene ere korte og meget Mørke« ... Det har ikke blot været en stilistisk Omarbeidelse, det lille Skrift er blevet underkastet; hun beder nu som tidligere om Oplysninger, og man faaer et tiltalende Indtryk af hendes Omhu for at have et sikkert Grundlag at bygge paa, saa at det ikke er uden Grund, hun siger: »jeg har ikke funden den 14de Aprils Historie af mig selv«. Det har vistnok været

paa denne Tid, at Bülow har sendt hende nogle Papirer og Oplysninger, indlagte i et Ark Papir, hvorpaa han har skrevet:

Min kjære gode Dorothea!

Her har De alle Papirerne som De har tilladt mig at sende Dem. — At De viser mig et sjeldent Vennestykke ved at paatage dem at ordne dem etc.: det er en afgjort Sag — og at jeg, i at sende dem, giver Dem den største Prøve for (paa) Fortroelighed, det er ikke mindre afgjördt — At jeg skulde blive utaknemlig for deres Venskab og saamange Prøver som de har givet mig paa Velvillighed, derfor maa min Veninde ikke mistænke mig og altsaa tvivler de ikke om at jeg til mit sidste er deres

oprigtige og troe

Ven J.

Glem ei at denne Historie bliver skreven med Sandhedens nøyeste Præg — uden Sminke, uden Partiskhed, uden Persons Anseelse — Oprigtig, ærlig, sanddrue som for Gud.«

Der findes ikke noget Datum ved dette Brev, og forsaavidt er det meget muligt, at det allerede er skrevet i 1784; men jeg har sat det til den ovenfor angivne Tid, fordi der paa Foden af Brevet ved Dorothea Biehls Adresse med Blyant er skrevet 1786, og det med en Haand, der stærkt ligner hendes.

Det sidste Brev fra hende, hvori hun hentyder til dette Arbeide, er mærket 17de Januar 1787, og det er formodentlig i dets nuværende Skikkelse blevet fuldendt meget snart efter. Ligesom Bülow har havt Deel i det, forsaavidt han har skaffet den største Deel af Stoffet tilveie, saaledes har han bag efter læst Manuskriptet igjennem og gjort sine Rettelser og Tilføielser. Man er altsaa berettiget til at opfatte Skildringen i den Form, hvori den her trykkes, som i alt Væsenligt godkjendt af ham.

Min beste Ven![1]) De ønsker at have en fuldstændig Beretning om en Tildragelse, der har oplivet det fortrykte Dannemarks Haab og bragt det til at see op med Friemodighed i den glade Forestilling med Tiiden at faae sin tabte Glands igien, og paa nye blive det iblandt de *Europæiske* Magter, som det i en lang Tids Rum har været. Deres fornemste Hensigt herved er den, at bevare de til denne store og glædelige *Epoque* sammenstødende Aarsager sande og uforfalskede til Efterslægten, og sandelig, dersom nogen kan kaldes trøstende og opmuntrende for et Folk, der seer sin visse Undergang for Øye, og føler sin Elendighed i dens fulde Kraft, saa er det denne. Forsynets viise og beskiermende Haand sees ikke allene deri, at en ung Prinds af dets store Naade udrustes med usædvanlige Gaver og giør en, hans Navn til udødelig Ære, værdig Brug af dem, men først og fremmest i det, at nedrigsindede og slette Mennesker[2]), som af Had, Ondskab, Egennytte og oprørte Sindslidelser, som de gave Navn af Nidkjerhed for hans Ære og Kierlighed til hans Person, bragte ham til at føle den tilføyede Fornærmelse med dobbelt Kraft, og til den Slutning at afkaste Aaget, bleve den Ære berøvede at tage Deel i Udførelsen af en Plan, som De havde været med at anlægge, men som i Deres Hænder havde tient til at giøre et elendigt Land endnu elendigere og beskiemmet Prindsens Navn, hvis Vel de syntes at have

---

[1]) De Noter, som i det Følgende findes trykte med større Typer, ere tilføiede af Dorothea Biehl selv. Hvor der findes et enkelt Bogstav eller Ord i Parenthes, er det en Tilføielse af Udgiveren; men hvor der er Parenthes om hele Sætninger eller større Stykker, findes de saaledes i Manuskriptet.

[2]) Bülow har i Margen skrevet: Jomfru Biehl! Deres Dom er for haard, for stræng, meget for stræng.

for Øye. Hvor klarlig sees ikke Almagtens Beskiermelse over det trykte Rige, der bragte dette store Værks Udførelse i de meest veltænkende og værdigste Mænds Hænder, der, uden Hensigt til Dem selv, saae allene paa Prindsens Ære, og ved at giøre ham til Landets Frelser, og viise ham, som den beste og lydigste Søn mod en mishandlet og hiemsøgt Fader, forvissede ham ikke allene sit Folks Kierlighed og Tilbedelse, men endog den sildigste Efterslægts ærbødigste Høyagtelse.

For at sætte dette i sit fulde Lys bliver det nødvendigt at gaae et langt Strække tilbage i Tiiden, og oversee Virkningen af den 17de *Januari*, og Følgerne den havde havt. Uagtet den af Hyklere som siden fortrød deres Handling, da de ikke høstede de Frugter af den, som de ventede sig, blev besiungen, som Dannemarks Frelses Dag var det dog alt for øyensynlig, at den Overumpling og Forskrækkelse, Kongen paa den havde udstaaet, havde forøget hans Angst og Svaghed, og Maaden han blev behandlet paa kunde heller ingen anden Virkning frembringe siden hans Ønskers Opfyldelse endog i de ligegyldigste Ting bleve ham nægtede. Adgangen til ham var endog de betagne som hans Tilstand ikke kunde være skiult for, og han var enten tvungen til at være allene, eller og at have Personer om sig, som han viiste Afskye og Modbydelighed for, Ober Hoff *Marchallen*[1]) undtagen, men denne besvarede ham sin udviiste Kierlighed og Tilliid saa ilde, at han allene handlede efter Andres Villie og Velbehag, og ved sin Magt over Kongen tilkiøbte sig Dronningens Naade og *Stats Secretairens* Venskab[2]), hvorved hans Kasse

[1]) C. E. v. Schack, f. 1749, Overhofmarchal 1780; see om ham S. 278.

[2]) Guldberg var bleven Geheimekabinetssekretær 1774 og havde 1776 faaet Titel af Stats- og Geheimekabinetssekretær.

vandt anseelig. Hvor lidet man skaanede den beklagelige Herre, og i ham den Kongelige Ære og Værdighed, maae det tiene til et Beviis paa, at den første Forholds Regel, som unge og ueftertænksomme *Pager* bekom, bestod deri: at de ikke maatte svare Kongen naar han talede til dem, og ikke udrette hvad han befalede, med mindre Befalingen blev igientaget af nogen Anden.

Efter en i *Febr.* 1772[1]) udstædet og bekiendtgjort Forordning, skulde alle Staten vedkommende Sager gaae igiennem det geheime Stats Raad, hvor *Collegierne* skulde *referere*, men efter Haanden, og som man alt meere og meere smagte Sødheden af at regiere, fandt man for godt at afgiøre alle Ting ved *Cabinets Ordre*, som bleve forfattede af *Stats Secretairen* og af *Ober* Hoff *Marchallen* lagde Kongen til Underskrift, indtil først i 83, da denne havde ladet et ubetydeligt *Document* underskrive af Kongen, som ikke var gaaet igiennem *Stats Secretairens* Hænder; dette blev anseet for saa stor en Formastelse, at Prinds *Frid(erich)* fra den Tiid af tog *Cabinets Ordrene* som vare af Betydenhéd med sig i det Geheime *Stats* Raad, hvor de laae under hans Hat indtil Ministerne vare borte, da han tog dem frem og lod dem underskrive af Kongen*). Disse *Cabinets Ordre* voxede dagligen saaledes til, at *Collegiernes*

*) Andre bleve forelagde af *Schack*, *Jacobi*[2]), undertiiden ogsaa af *Cammer Musicus Schiöring*, under hvis Opsigt Kongen ofte skrev Breve af største Betydenhed, som f. E. det til *Cron* Prindsen[3]).

[1]) 13de Februar.

[2]) C. F. Jacobi blev 1766 Hofmester for Juliane Maries Pager, 27de Febr. 1772 Lecteur hos Christian VII og kort efter tillige Høiesteretsassessor; † 1810. Om hans Betydning i Litteraturen see N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturhistorie V.

[3]) Vistnok det, der omtales S. 344.

heele *referat* ikke allene som oftest bestod i at fremlægge disse underskrevne *Ordre* i Stads Raadet, men endog mange af dem blev ikke engang Ministrene bekiendtgiorte, og det værste herved var dette, at ikke Retfærdigheden, men Gunst og Forbøn var bleven hørt ved deres Udstædelse til Fornærmelse for mange velfortiente Personer.

Det syntes, som man havde det til Grund Regelen i sit Forhold, at udmærke siñ Regiering ved *Naade*, uden at have et Begreb om dette Ords egendtlige og rette Bemærkelse; thi ellers havde man ikke allene vidst, men endog taget det i Betragtning, at *Naade* uden *Retfærdighed* er en *Skrøbelighed*, og at man, ved at foredrage en mindre værdig, begaaer en aabenbare Uretfærdighed imod den Værdigere. At dette maatte skee her, og skeedte ofte er let at indsee; siden det er umuligt for een Mand, enten at kiende alle, eller at oversee det Heele, og dog blev næsten alle Ting afgiorde og besluttede af *Guldberg* efter Overlæg med Dronningen, Prinds *Friderich* og undertiiden *General Eichsted*[1]), som man ikke torde gaae forbi, endskjønt man i Hiertet hadede ham, og da een Haand stedse maae toe den Anden, saa føyede han ogsaa dem for at føyes igien, hvorved der blev saa mange fleere Creaturer, der skulde hielpes, og naar der ingen Plads var for dem, saa maatte erfarne og velfortiente Mænd viige for uerfarne og mindre duelige, men paa det hiine ikke skulde klage og skrige over udøvet Vold og Uretfærdighed, saa bekom de store Pensioner til en ubodelig Skade for Land og Rige,

---

[1]) H. H. v. Eichsted, født 1713, Kommandant i Kjøbenhavn 17de Jan. 1772 og samme Dag R. af D., Statsminister Februar 1772, Overhofmester hos Kronprindsen Oktbr. 1772, R. af El. Novbr. 1773. † 1801.

hvorpaa der kunde anføres mange Exempler men følgende maae være nok:

For at forskaffe een af sine Yndlinger et *Cavallerie Regiment*, der laae i *Slagelse*, hvor han havde et Gods i Nærværelsen, skrev *General Eichsted til Obersten* af samme Regiment, og deels ved Løfter og deels ved Trudsler søgte at bringe ham til at anholde selv om sin Afskeed, men ganske forgieves; han lovede ham først 1000de derpaa 2000de Rdl. aarlige Pension, samt det hvide Baand, men det eene virkede ligesaa lidet, som det andet. Manden var en forsøgt og hærdet Soldat, der hadede et kielent og uvirksomt Liv, og søgte sin Ære og Glæde i at være Kongen og det Land nyttig, som han nød sin Underholdning af, hvorfor han svarede: »Jeg er frisk nok endnu »til at giøre min Tieneste; har jeg forbrudt mig i noget, »da kan man lade det undersøge, og straffe mig om jeg »findes skyldig, men faaer jeg min Afskeed uden Aarsag, »saa ligger der to Pistoler færdige, den eene for min *Suc-»cessor*, den Anden for mig.« Havde nu denne Mand enten havt mindre Moed eller mindre Virksomhed, saa havde han sikkert taget imod de 2000de Rdr. Pension, og Vedkommende for at naae sit Øyemeed med Glæde forskaffet ham Tilladelsen at fortære dem i sit Fædreneland, da han er en Fremmed, hvorved Staten ikke allene var bleven bebyrdet med en unødvendig Udgift, men endog saa mange Penge meere gaaet aarligen ud af Landet.

Da den saa kaldte Naade og Mildhed, men, som i sig selv var en himmelraabende Uretfærdighed, var *Favorit Systemet*, saa blev ogsaa alle de, der vendte sig til Dronningen og *Cabinettet* biulpne, nogle faa undtagen, der følede deres egen Værd for meget til at krybe og hykle, eller søge de Kilder Naades Beviisningerne flød igiennem.

Men da det var en Umuelighed alle de kunde faae Betieninger, som toge denne Vey til Lykkens og Ærens Tempel, og tillige mange af de om Naade skrigende ikke vare duelige til at forestaae nogen, og dog skulde hielpes, saa uddeeledes der aarligen utroelige Summer til *Gratialer* og Pensioner; var der intet i Casserne til at tage af, saa gav man *Caracteerer* og Æres Titler, hvis Glands siden efter maatte vedligeholdes paa Kongens og Statens Bekostning, hvorved de Værdigheder, som af en viis Regiering vare bestemte til at udmærke Fortienester, bleve foragtelige endog i Almuens Øyne. Foruden det, at denne Oversvømmelse af Titler betog Kongen det Regale at kunde belønne, uden at det kostede Staten noget, saa havde det tillige det store Onde i Følge med sig, at de bleve Kilden til en fordærvelig og ødeleggende Overdaadighed; thi naar en Borger af Regieringen var bleven benaadet med en Rang, saa søgte han at viise sig dette Fortrin værdig ved at indrette sin Levemaade efter sine Overmænds, og de, som forhen havde været hans Ligemænd troede at viise, at han i ingen Maade var bedre end de, naar de levede som han.

Landet var i Gield, de Renter som aarligen gik ud af Landet vare saa store og trykkende, at det burde forbundet Vedkommende til at iagttage den strængeste Sparsomhed, men i det Sted øsede man saaledes Pengene ud med begge Hænder, som om man havde havt Guld Miiner, der aldrig kunde tømmes eller tilstoppes; thi foruden de omtalte *Gratialer* og Pensioner, var Kongens Casse det Sted, hvor enhver tyede hen for at laane store og vigtige Summer, uden at kunde stille mindste Sikkerhed for dem, og uden Hensigt til deres virkelige eller foregivne Trang, som begierede dem, hvorved denne ilde anvendte og

falske Naade blev dobbelt fordærvelig, siden ikke den nøysomme Vindskibelighed, men den pralende Ødselhed blev understøttet, man fulgte sin Begierlighed til Pragt, man ødede paa alle Kanter, uden at overveye eller see til Enden, man vovede, uden at forstaae eller kiende det mindste til Handelen store Penge i *Actier* og Skibe i det Haab med et og uden Møye at blive riige, og det i den fulde Fortrøstning, at om det ikke lykkedes, saa skulde Kongens Casse hielpe[1]).

Denne Huusholdning forøgede ikke allene Landets Gield, men alleting forfalt endog i Riget af Mangel paa Penge til dets nødvendige Vedligeholdelse. Nogle af de, der skulde tale paa det, og forestille Følgerne det kunde have, gjorde det ikke, men samtykkede af egennyttige Hensigter, Alt hvad man fandt for Godt, og de bleve forfremmede og bekom Æres Tegn, de derimod, som fulgte Ærens og Pligtens Love, og som redelige Mænd krævede det fornødne, bleve ikke alene ilde hørte, men vandt endog intet andet der ved, end at dem med suure Ansigter blev sagt, at det maatte bie til der var meere Penge.

Fra *Banquens* Oprettelse under höysalig Konge *Christian* den Siette[2]) havde den været bestandig i *private* Hænder, indtil *Anno* 1773, da Regieringen fandt for Godt, at bemægtige sig den[3]); naar altsaa Casserne vare ledige; tog man den Slutning at giøre *Banco* Sæddeler, hvorved Landet blev fyldt med Papiirer, Creditten svækket, og Vexel

---

[1]) Jævnfør S. 363 ff. Om Skibsbygning for Statskassens Regning, see Nathanson: Danmarks National- og Stats-Huusholdning. (Udgave 1844) S. 439 ff.

[2]) I Aaret 1736.

[3]) Ved kongeligt Reskript af 11te Marts. Hver Aktie blev ombyttet med en kongelig 5 pCt. Obligation paa 350 Rdlr.

Coursen saa umaadelig høy, at stræbsomme og flittige Kiøbmænd vare paa veye at falde, fordi Regieringen havde understøttet deres overdaadige og uforsigtige Med Brødre med Papiirer, som endog i vore egne Provindser ikke meere havde deres Værd, men med Forliis af 12 til 14 Sk. paa en Rigsdaler allene kunde blive byttet[1]).

Jo længere man kom fra Aaret 72 io nøyere og stærkere blev man overbeviist, at Herske Syge og ikke Kierlighed til Kongen, hans Huus og Landet havde været Drivefiederen i Dron: Foretagende den 17de *Januari*. For dem, som eye den-Gave af smaae Ting at kiende det Menneskelige Hierte, havde hendes yttrede Afskye for den hende tilkommende Titel af Enke Dronning, længe sagt, at hun vilde være regierende; men de, som lode sig blinde af Skinnet, troede i den Forordning angaaende Stats Raadet at finde en fuldkommen Forsikkring for, at hendes heele Hensigt var, at betrygge Folket for, at ingen skulde giøre Misbrug af Kongens sygelige Tilstand; men naar det havde været, maatte man givet det geheime Stats Raad den virkelige Myndighed, som det allene havde Skinnet af, den, at ingen Æmbede maatte besættes uden med deres Villie, ligesaa lidet nogen gives Afskeed, eller det ringeste vigtige eller kostbare Foretagende sættes i Værk uden dets Biefald og især ingen af dets Lemmer af eller indsættes uden alle de øvrige gave deres Stemmer dertil. Paa den Maade havde det været hvad det burde: *Cron* Prindsens Formyndere i hans Mindreaarighed, og de, som naar han kom til den behørige Alder, og hans Hr. Fader ikke imidlertiid havde faaet sin Helbred, skulde til ham

---

[1]) Denne Angivelse stemmer med Nathansons l. l. S. 83, hvor Forskjellen angives til 13 pCt.

paa Kongens Vegne aflægge Regnskab og staae til Ansvar for alt hvad der i den Tiid var foretaget.

I det Sted bestyrede Dronningen alt, forødede Statens Penge paa en uforsvarlig Maade, uddeelte Afskeeder og gav Betieninger bort uden at Stats Raadet engang var vidende derom endsige biefaldt det, og Statsministerne selv bleve forafskedigede naar hun fandt det for godt, endskiønt de redeligste, og forstandigste Mænd i det, sadte sig derimod. Dette skeedte i Aaret 1780 med den værdige, den fortiente Grev *Bernsdorf*, der af alle retsindige i Landet var ligesaa høyligen elsket for sit Hierte, som æret for sin Forstand og Indsigter[1]). Han maatte enten ved en eller anden Leylighed have paadraget sig Dronningens Mishag eller hun og frygtet for at finde en mægtig Hinder i ham til hendes Anslags lykkelige Udførelse, siden hun tog Anledning af det Russiske Hofs Misfornøyelse[2]) med Greven til at faae ham bort; thi at det ingen Nødvendighed var sees tydeligen deraf, at Geheime Raad *Schack Ratlau*[3]) den eneste Mand i Stats Raadet, hvis Indsigter og Redelighed kunde sættes i Ligning med Greve *Bernstorffs* var af en uliige Meening derom med det herskende Partie, som efterfølgende *Copie* af hans egenhændige Brev til *Stats Secretaire Guldberg* tydeligen bevidner.

Copenhague le 11. Nov. 1780.

«Je vous rends mille & mille graces, mon tres cher Ami, «de l'entretient que vous avéz bien voulu m'accorder hier au «soir, quoique je n'y aye pas reussi à Vous faire adopter

---

[1]) Dorothea Biehl holdt personlig ikke af Bernstorff, see f. Ex. et Brev fra hende til Bülow af 10de Dec. 1784 i den Bülowske Samling i Sorø; jævnfør S. 261.

[2]) Om Danmarks Forhold til Rusland i Slutningen af 1780 og det russiske Hofs Vrede imod Bernstorf see S. 130—140.

[3]) Om denne jævnfør Hist. Tidsskr. 3. R., IV, S. 471 Note 1.

«mon opinion & à Vous persuader à contribuer à l'accomplis«sement de mes voeux, (il) n'a pas laissé de m'être d'un agre«ment infini & d'une vraie consolation, par la confiance sans «reserve avec laquelle Vous avéz bien voulu me parler sur «l'affaire desagreable qui dans ces jours ci fait l'objet de nos «soucis & de nos sollicitudes, & cette confiance qui merite «toute la mienne, laquelle deja depuis tant d'annees Vous est «entierement acquise, m'impose une nouvelle obligation de «vous ouvrir mon coeur sur la dite affaire avec cette verité «& cette franchise avec lequelles il convient à des amis de «se parler, surtout quand il s'agit d'affaires du plus grand «Interet & de la plus grande jmportance.

«Je ne Vous cacherai donc point, mon cher ami, que «je sens toute la force que peuvent avoir plusieurs des ar«guments que Vous m'avéz alleguez pour me prover que «l'éloignement du Comte de Bernstorff est necessaire dans ce «moment-ici pour le Bien du service, mais permettez moi de «Vous repeter par ecrit, & Vous m'y avez engagé Vous même, «ce que je Vous ai represente de bouche, savoir qu'un change«ment de Ministre, surtout de celui qui est chargé du depar«tement des affaires étrangeres, est toujours une secousse vio«lante qu'il faut epargner à l'Etat tant qu'il est humaine pos«sible, & particulièrement dans un Moment où l'une moitié de «l'Europe est en guerre, et où l'autre est journellement me«nacée d'y être entrainée. Joignez à cette reflection une «autre tout aussi naturelle, qu'il faudroit peutetre plus de «tems au successeur que le Roi donneroit au Comte de Bern«storff, quelque habile & bien intentionné qu'il pourroit être, «pour s'acquerir la confiance de la cour de Russie qu'il n'en «faudrai(t) à Mr. de B(ernstorff) pour regagner celle qu'il vient «de perdré apres l'avoir possedé en plein pendant plusieurs «années, & dans les Negociations les plus difficiles & les plus «epineuses, & qu'en attendant les conjonctures actuelles, dont «il s'agiroit de tirer partie peuvent changer tout a fait de «face, au lieu que si le Memoire justificatif, si je dois le

«nommer ainsi, que nous allons presenter à la dite cour & «dans lequel nous lui ferons la declaration si sage & si bien «calculée dont S. A. R. Msgr. le Prince Frederic à conçû «l'idee[1]), fait son effet, comme nous devons nous le promettre «de la bonté de notre cause, de l'equité du ministere Russie «& surtout de la clemence de cet Etre suprême qui tient le «coeur de tous les hommes entre ses mains & en dispose à «son gré, le Comte de B(ernstorff) pourra rentrer en peu de «tems dans la confiance de notre alliée & par elle dans celle «de la cour de Berlin (car je(ne) nomme pas les autres cours de «l'Europe, ni les belligerantes parce que nous ne devons re-«chercher aucune entre elles preferablement ni les autres neutres «parcequ'en partie elles nous sont indifferentes en partie même «suspectes) nous pouvons être mis à même de suivre & d'exe-«cuter d'abord & sans interruption les Plans que nous avons «concertes & qui nous restent a concerter encore avec la «Russie, & en un Mot le calme pourra être retablie, sans que «nous soyons exposes aux desagrements & aux suites facheuses «qui accompagnent toujours les changements de Ministre.

«A ces considerations politique(s), Vous me permettez d'a-«jouter quelques autres, qui selon moi ne laissent pas non «plus de meriter de l'attention. Ne devons nous pas compter «pour beaucoup les services essentiels que pendant pres de 8 «ans le Comte de Bernstorff a rendus au Roi dans le Depar-«tement des affaires étrangeres, le zele & l'application infati-«gable avec lesquels il a travaillé, la decence et la dig-«nité avec lesquelles il les a conduites & les succes qu'il a «eus? le malheur d'avoir deplû dans une seule affaire qui en «elle même etoit bonne & juste, à une cour etrangere qui sans «contredit est celle à laquelle nous sommes & devons être le «plus attaché, mais de laquelle je sais si positivement que «Vous redoutez tout autant que moi que nous soyons ou pa-

---

1) See Arveprinds Frederiks Brev til Bernstorff Side 133—34.

«roissions être dependants, doit-il detruire dans un instant tout «ce que ce Ministre a fait pendant plusieurs années de Mini«stére? Non je ne saurois le croire, au moins suis-je de l'opi«nion, qu'il faut tout tenter pour calmer & tranquilliser la dite «cour avant que d'en venir à cette extremité, & ne s'y re«soudre qu'apres avoir remarqué qu'il ne reste absolument pas «d'autre moyen de maintenir le systême du Roi.

«Je ne crains point, mon digne ami, de plaider dans ce «cas-ci la cause du Comte de Bernstorff vis a vis d'un homme «aussi vertueux & qui pense aussi noblement & avec autant »de delicatesse que Vous, et je le redoute d'autant moins «que personne ne sait mieux que Vous combien je suis im«partial sur son Sujet, combien peu il y a eú de l'intimité «entre lui & moi pendant que nous avons servi ensemble dans «le conseil, combien souvent nous avons différé de sentiments «au point qu'il y a même eu de l'aigreur entre nous[1]), & que «dans des certaines choses tres essentielles, dont je ne veux «citer que la seule loi de l'Indigenat[2]), nous ne pouvons & «ne pourrons jamais être d'accord, de sorte qu'il est clair «comme le jour que ce n'est pas un attachement particulier «pour lui & mon Interet personnel, qui me font parler en sa «faveur, mais que j'agis par conviction & selon mes lumieres

---

[1]) Hos D'Yves: Geheime Hof- und Staats-Geschichte des Königreich Dänemark, S. 42—46 og i Høsts: Geschichte der dänischen Monarchie unter Chr. VII. I. S. 217 omtales Splid imellem Schack Rathlou og Bernstorff som Grund til, at denne allerede i 1775 søgte sin Afsked; men man forsonede ham ved at gjøre ham til Elephantridder 29de Februar 1776. (Smlign. Eggers: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Grafen A. P. v. Bernstorf S. 142.)

[2]) Schack Rathlau var en ivrig Forkjæmper for Indfødsretten, ja efter det Bülowske Manuskript «Det danske Hofs Historie fra 1773—1776», som findes paa Kongens Bibliothek, var det ham, der gav Guldberg Ideen til denne Lov. Bernstorff har altsaa været en Modstander af den.

»qui peuvent m'egarer sans doute, mais que je dois suivre »tant que je le(s) crois vraies.

»Me voilà soulagé. J'ai deposé dans le sein, d'un ami »cheri tout ce que j'ai dans l'ame au sujet de cette affaire impor-»tante. Vous en ferez l'usage que Vous jugerez le plus con-»venable, & plein de resignation aux volontés du Roi, j'atten-»drai tranquillement tout ce qui arrivera, en implorant la bonté »divine de benir toutes nos entreprises & de detourner de »nous & de l'Etat tout evenement facheux & desagreable

»Je Vous embrasse du fond de mon coeur & suis a »jamais & & &

S. Ratlau.

Men hvad enten det nu var Frygt for Rusland, der avlede denne feygagtige Føyelighed imod dens mindste Vink, eller Dronningen betiente sig af dette Paaskud til at blive af med Greve *Bernstorff* og faae hans Post besat med en Mand, som hun bedre kunde leede og føre, saa blev dog Følgen den, som den værdige Geheime Raad *S. R.* gruede saa meget for, Greve *Bernstorff* bekom sin Afskeed og følgende Brev fra Dronningen:

Christiansbourg le 13. Nov. 1780.

»Monsieur, je ne vous dirai point, ce que j'ai sentis en »aprenant la resolution, que le Roi s'est cru obligé de prendre »à vous dispenceer des charges qu'il vous avoit confie, que »vous avéz remplie pendent ce 7 années écoulées, avec tout »le zele, dignité & fidelité qui caracterisent toutes vos actions. »Vous deves me connoitre, c'est tout dit, & l'estime & j'ose »dire l'amitie, que je vous porte, & que je vous porterai tou-»jours (vos merites personnelles aiant droit de faire pretention »à ces sentimens de ma part) vous peuvent, vous convaincre »du regrèt sincere que j'en ai, mais ce même regret, me fait »aussi prevoir avec une satisfaction interieure, que le Roi re-

«compensera vos services infatiguables par une generosité, qui «vous mettra non seulement un tant soit peu a votre aise, «mais qui rejaillera aussi sur vos enfants: il dependra de vous «d'attendre de ma bouche ce que j'avance ici par ecrit, que «jamais estime & amitié furent plus sinceres, que celles avec «lesquelles je serai toute ma vie

«Votre tres affectionée & sincérement devouée

Julie Marie.

Paa denne Maade behandlede man alle dem hvis Retskaffenhed man frygtede for ikke vilde tillade dem at samtykke i noget som de ikke burde, man *complimenterede* dem, man gav dem store Pensioner, og Kongens Villie og Velbehag var idelig Dækket for det, som enhver Retsindig maatte misbillige. Man rødmede ikke ved at bruge Kongens Navn og Villie endog til dem, som vedste at Kongen endog i de allerubetydeligste Ting ingen Villie blev forundt, men at man paa hans Regning styrtede Land og Rige i den yderste Elendighed, og det med saamegen større Tryghed, som man enten haabede at bringe *Cron Prindsen* under Aaget med ved at bøye ham strax under det, eller og i den Overbeviisning at hans egen Ære vilde i sin Tid hindre ham at fordre, ham saa nær beslægtede Personer til Regnskab og Ansvar for Handlinger, der ved Kongens, hans Faders Haand vare gjorde gyldige og retmæssige.

Kongen af Preussen havde stedse været Dronningens første og fornemste Raadgiver, at hun ingen meere oplyst, erfaren og forstandig kunde faae var uimodsigeligt, men enhver, som besad mindste Skjønsomhed var ogsaa overbeviist om, at han ingen andre Raad meddeelede hende, end de, hvorved hans Fordeele og Hensigter best kunde opnaaes. Enhver Fornuftig følede altsaa en sand Misfornøielse over, at see saa ung en Mand som *Baron Rosen-*

crone[1]), der aldrig havde havt Leylighed til at viise sit Pund, om han endog havde været betroet noget, at sættes til en saa vigtig Post som Minister for de udenlandske Sager, uden nogen anden Fortieneste end Kongen af Preussens *recom(men)-dation*, en Ting, der hos en viis Regiering, havde været nok til at udelukke ham fra den om han end havde besadt alle muelige udkrævende Fortienester og Indsigter; siden man kunde være vis paa, at Kongen af Preussen ikke gjorde det uden han var fuldkommen overbeviist om, at *Baronen* enten ikke var i Stand til at kige ham i Kortet, eller og stod saaledes med ham at han i alle Begivenheder kunde faae sine Ønsker og Hensigter opfyldte.

Mange paastode, at *Stats Secretaire Guldbergs* Stolthed, som Greve *Bernstorff* ikke havde vildet give efter for, havde foranlediget Grevens Afskeed, men for at gjøre det til et ugrundet Rygte skrev *Stats Secretairen* Greven følgende Brev til:

Monsieur!

»Je suis peutetre des derniers à marquer a V. E la part »que je prends à tout ce qui vient d'arriver, mais j'oserois »bien dire que personne au monde n'a plus redouté ce triste »moment, n'a plus travaillé pour l'eloigner, n'a plus senti la »perte, que firent le Roi & l'Etat. J'ai eu asses d'occasion »pour aprecier le vrai merite de V E, pour connaitre a fond »les forces de son esprit & les qualités de son coeur & pour »remarquer la superiorité decidée dans la varieté des affaires »qui se presentent au Conseil. Cette conviction, autre fois si »rassurante, a versé dans mon coeur bien de l'amertume a »l'approche du moment fatal, qui se moquoit de toute resi-

---

[1]) **Markus Gerhard Rosenkrone var en Søn af E. Londeman, der 1732 blev Lector Theologiæ i Bergen og adlet 1749 med Navnet Rosenkrone. Sønnen blev Friherre 1773, Medlem af Geheimestatsraadet 1782, Greve 1783, R. af E. 1809. † 1811.**

«stance u(l)térieure. Le Poste, que j'occupe, & dont je ne sens «gueres les agrémens, a cela de bien malheureux, que l'on «est souvent censé d'avoir voulu ce que on s'est efforcé d'ecar«ter. V. E, dont la perspicacité m'est tres bien connuë, & «qui sait bien approfondir les caractéres des hommes, ne se me«prendra pas sur mon sujet. Ma conscience me rend le «temoignage, que je ne suis pas indigne de son affection; & «mon coeur agité & pénétré de douleur m'a fait epuiser toutes les resources de mon esprit. Il m'importe infinement de con«server l'estime de V. E. Mes voeux sont pour Elle; ma vene«ration est celle que l'on n'a que pour les grans Hommes.

«Je suis avec ces sentimens inalterables

M

de V. E.

le tres h. & tres ob. serv —

H. Guldberg.

a Christiansb.
le 14 de Nov. 1780.

Endskjønt dette Brev synes meere at bevidne en Mand, hvis sande Ærbødighed for Grevens Fortienester gjorde ham Forliiset af hans Høyagtelse smertelig og derfor søgte at befrie sig for Mistanken, at have havt Deel i det, som var skeedt, end den stolte Mand der triumpherede over at have ydmyget sin Modstander, saa er og bliver der dog de største Formodninger om, at han her har spillet en listig Hofmands Rolle, og heller vilde berøvet sig det halve af sin Triumpf ved at lade Greven være uvidende om Haanden, Slaget kom fra, end miste Fordeelen af at kunde toe sine Hænder i Uskyldighed ved en Leylighed, enhver Retsindig viiste Mishag over. Der havde stedse været personligt Uvenskab imellem ham og *Greve Bernstorff*. Denne sidste fandt at den Anden tog sig for megen Myndighed, og lod sin Foragt for ham kiende, hvilket opirrede den

Anden, hvorfor han endog ikke kunde skiule sin Glæde over Grevens Afskeed for dem som (han) ikke frygtede; thi da K(ammer) J(unker) *Bülou*[1]) nogle Dage efter i Prinds *Fride-richs Gallerie* yttrede sin Kummer for ham over en Mands Forliis, han ansaae for en ligesaa arbeydsom, som fornuftig og ærlig Mand; saa vel som hans Frygt, at det Almindige som elskede ham, vilde stoerligen lægge det *Guldberg* til Last, svarede han ham: Kiære, lad Folk kun snakke, ingen kan dømme derom uden den, som er i *Cabinettet. Bern*: kunde man ikke holde paa, det er en Sandhed, men som jeg ikke kan sige dem.

Man kan altsaa giøre den Slutning, at *Guldberg*, endskjøndt (han) ikke selv havde tordet vove at kiøle sit Moed paa *Greven*, har med Glæde understøttet Dronningens og Kongen af Preussens Had til Greven, og ved Kunstgreb og falske Beretninger bragt det dertil, at kunde bruge Ruslands Navn til et Skiul for deres Hensigter; thi det som de strax med foreenede Kræfter begyndte at arbeyde paa, lader ikke mindste Tvivl derom blive tilbage. Hun maatte være mindre snedig end hun er, dersom hun ikke havde indseet, at hun aldrig kunde faae en Mand til at give efter i vigtige Ting, der aldrig kunde beqvemme sig til at bringe hende den Røgelse, som alle de andre, og hendes Siel mindre herskesyg, dersom hun ikke skulde søgt at bringe en Mand af *Cron Prindsens* Øye, der ikke allene vilde viise ham sine Rettigheder i deres fulde Kraft, men endog troeligen understøtte ham i deres Haandthævelse. Hun frygtede og hadede ham i slig en Grad, at hun, da han var kaldet til-

[1]) Geheimeraad Johan Bülow var dengang Kammerjunker hos Kronprindsen.

bage ikke undsaae sig ved at sværte ham ved nedrige Usandheder, men sagde til *Marechal von Bülou*[1]), at hun ikke kunde begribe, hvad *Cron Prindsen* vilde med en Mand i Stats Raadet, som han snart maatte sætte ud af det igien; thi hans Paastaaelighed og Arrighed[2]) havde bragt ham til at skrige og støye saaledes i Statsraadet, at *Laqueirne* havde hørt det i Forgemakket og troet, at han var gaaet fra Forstanden.

Men førend jeg taler videre om alle de Ting, som uden Indsigt og Overlæg bleve iværksatte til Landets store Skade, er det nødvendigt at tale noget om Rigernes Haab og Trøst, vor elskede og tilbedede *Cron Prinds*, hvorledes der blev sørget for hans Opdragelse, de Personers Fortie-nester og Tænkemaade, man betroede den til, saa vel som deres, der ved at sættes til hans Hofstat, bekom, ved at være dagligen om ham, en stærk Indflydelse paa det Hjertes Dannelse og Begreber, som *Millioners* Vel beroede paa, og man vil deraf blive vaer, at Forsynet, keed af at straffe et elendigt Land, ved sin umiddelbare og naadige Bestyrelse vendte alleting til det Bedste, og vidste at giøre det, som efter Menneskelig Udseende, maatte have de bedrøveligste Følger, ved sin beskiermende Varetægt til Kilden og Udspringet for Undersaatternes Glæde og Lyksalighed.

I Høsten 1772 blev den unge Prindses Hoffstat udnævnt[3]) d. 17. *Januari* var endnu i alt for kiert et Minde

---

[1]) Ved Kronprindsens Konfirmation i Aaret 1784 blev Johan Bülow Marechal hos ham.

[2]) At Bernstorff var paastaaelig og holdt stivt paa sine Meninger, indrømmes selv af hans ivrige Beundrere.

[3]) Denne Fremstilling af, hvad der angaaer Kronprindsens Opdragelse og Omgivelser, følger nøie Bülows Meddelelser. See derom Indledningen S. 285.

hos Dronningen, hun følede Vellysten i at styre det Tømme den havde givet hende i Hænderne, alt for stærk, at hun ikke ved denne Leylighed skulde tænkt paa denne bemærkelige Dags Helte, og i Følge deraf, saa vel som og for at være vis paa, at Prindsens *Ober Hovmester* ideligen vilde viise ham denne Dag, ikke allene som Landets men endog, som *Cron Prindsens* Frelser blev *General Eichstæd* udvalgt til at beklæde denne ærefulde, og for Land og Rigers Vel, saa overmaade vigtige Post. Men da dette vare Grunde, som ikke kunde offendtlig anføres, saa blev Paaskuddet til hans Valg, den hærlige og ypperlige Opdragelse, som han havde givet sin eeneste Søn, der var Ritmester i Faderens Regiment. Hvor stor Dronningens Indflydelse var, kan intet bedre beviise, end at uagtet Prinds *Friderich* ikke kunde lide ham, og han ikke besad een eneste af de mange og store Egenskaber, som denne vigtige Post udkræver, men utallige der burde udelukket ham fra den, om han endog havde haft de fornødne saa bekom han den dog ved Dronningens Myndighed og *Guldbergs* Understøttelse.

Om Dronningen havde haft Snedighed nok til at bilde *Guldberg* ind at det var en Fordeel for ham at have slig en Mand i den Post, eller om det var hans egen Overbeviisning er vanskeligt at bestemme, men da *Eichsted* engang var meget heftig syg, sagde *Guldberg* til K(ammer) J(unker) *Bülou*: Jeg er saa angst at *Eichsted* skal døe, og ifald det skeedte, da vidste jeg ikke, hvad jeg skulde giøre; *Bülou* yttrede sin Forundring derover og igientog ham, hvad han ofte havde sagt ham om, hvor uskikket en saa høyst uvidende, svag og rænkefuld Mand var til at være hos en *Cron Prins* og i et Stats Raad. *Guldberg* svarede ham: Han er mig uendelig Nytte; thi for Exempel som i den

nye *Militairiske* Plan[1]), hvorledes skulde jeg have faaet den saaledes igjennem, dersom jeg ikke først havde gjort ham den begribelig, han optaget den som sin, og derpaa forfægtet den i Statsraadet? Venskabet blev ogsaa vedligeholdt paa denne Maade imellem dem indtil i *October* 1781, da to af Livvagtens *Officerer* bleve arresterede ved en *Cabinets Ordre* for *Pinettes* Skyld[2]); thi siden efter hadede de hinanden af ganske Hierte.

Naar man har sagt, at denne Mand havde megen Kundskab om Heste og Jagt[3]) saa har man opregnet alle hans Fortienester, men med den første havde han tillige indsuet alle en Heste Prangers Egenskaber; thi han bedrog alle de, som i dette Tilfælde søgte at betiene sig af hans Indsigter. Videnskaber og Studeringer vare ganske fremmede for ham, han havde ikke engang saa megen Kundskab om dem, at han kiendte Bemærkelsen af deres Navne; i fremmede Sprog var han ikke meget stærkere, og sit Moders Maal talede og skrev han meget Jammerlig. Imidlertid var han intet mindre end dum, han havde et godt, sundt men udyrket Begreb, og meget af det, som Verden kalder Klogskab, men da hans Hjerte var sort, nedrigt og hadefuldt, saa brugte han disse Naturens Gaver til at fremme sin Egennytte, beskierme sine Creaturer og forfølge dem, som ved deres Pligters strænge Iagttagelse beskiemmede

---

[1]) Forordningen af 14de September 1774, hvorved Landmilitsen omorganiseredes.

[2]) Her menes vist Pinetti, en paa den Tid bekjendt Taskenspiller.

[3]) Opfattelser af Eichstedts Charakteer, der afvige fra Dorothea Biehls og Bülows, findes omtalte i Schierns Historiske Studier I, 190—191. Suhm (i hans utrykte Efterretninger om det første Decennium af Kong Christian VII's Regjering) kalder ham en meget retskaffen Mand og en god Borgerven, og siger, at Struensee talte om ham som »ein guter einfältiger Däne«.

ham i Hiertet, og derved paadroge sig baade hans Had og Misundelse. Hans Sæder vare de meest fordærvede og skammelige, som man kan forestille sig; han havde i den egendtlige Bemærkelse et langt større *Serail* end den tyrkiske Kayser; thi hos ham bevidner Mængden allene hans Høyhed og Pragt, men endskiønt *Generalen* havde sin *Sultane Favorite* og en stor Mængde af en mindre kostbar Slags saa vare disse dog ingenlunde nok for hans Begierligheder, og han var saa lidet kræsen i at fyldestgiøre dem, at da et Fruentimmer, som for Løsagtighed var bleven dømt til Tugthuuset, noget efter at hun var sluppen ud af det, paa nye blev stævnet, som Løsgienger, og paa Politie Kammeret blev adspurgt: hvormed hun ernærede sig, svarede hun meget fræk, at en god Ven betalte Kost og Kammer for hende, hvor hun boede. Politie Mesteren vilde vide hvad han hedde, hvorpaa hun i en endnu høyere Tone nævnede *General Eichsted*, og dette betydelige Navn betog Politie Mesteren strax med Skræk og Ærbødighed. Da Tungen stedse er Hiertets Tolk, saa var hans Tale, og det endog i Prindsens Nærværelse, af en Beskaffenhed, at den indjog de dydede og fornuftige baade Afskye og Frygt, og deres eneste Trøst imod den sidste var den: at da Prindsens Øre blev saa ung vandt til at høre sligt, at Intrykket, som det kunde giøre i en farligere Alder, derved vilde blive svækket.

Saaledes var den Mands Forstand, Hierte og Sæder beskafne, som blev valgt til at danne, oplyse og veylede Rigernes eneste Haab, eller i det mindste at have et vaaget Øye over, at de, som det blev overdragen, opfyldte deres Pligter, men hvorledes han, som ikke engang havde et Begreb om, hvad disse Pligter krævede og hvori de bestode, kunde det, maae enhver fornuftig dømme. Havde

man endda, ved at vælge ham en Hovmester, der kunde erstatte alle de Mangler, som Partiiskheden oversaae hos *Ober Hovmesteren*, søgt at holde Prindsen og Landet skadesløs, saa havde der dog været noget at anføre til Vedkommendes Undskyldning, men man ansaae tvertimod denne Post at være ganske unødvendig. Man havde betroet ham i saa ypperlige Hænder, og til saa værdig en Mands Varetægt, at han aldrig kunde komme i nogen bedres, og da Prindsens Opdragelse var det eneste, hvori man viiste Sparsomhed, saa blev han ogsaa den første *Cron Prinds* i Dannemark, som ingen Hovmester havde havt. Med den samme viise Undersøgelse, efter de samme Grunde man var gaaet til Værks i at vælge *Ober Hovmesteren* blev ogsaa *Informatoren* valgt, og dette var Dronningens *Pagers* Hovmester, og som ikke længere havde beklædt den Post end fra *Januari* Maaned, da hans Formand var bleven sadt til at være *Lecteur* hos Kongen.[1]) Om Hr. *Sporon*[2]) besad den fornødne Dygtighed til at underviise *Cron Prindsen*, var ventelig ikke Hoved Spørgsmaalet, men til at opfylde Dronningens Hensigt kunde neppe findes nogen beqvemmere; thi han var ikke allene een af hendes Creaturer, havde hende sin Lykke at takke, saa hun var berettiget til hans ganske Erkiendtlighed, men feylede endog den, saa havde hun dog en sikker Tilflugt i hans herskende

---

[1]) Dette var Jacobi, om hvem see ovenfor S. 289 Note 2.

[2]) Benjamin Georg Sporon, født 1741, blev 1771 Informator for Juliane Maries Pager, og da han nu 1773 blev Informator for Kronprindsen, fik han tillige Titel af Professor. Om hans Udnævnelse og Afskedigelse i 1784 see i det Følgende. Han blev siden i Aaret 1793 Amtmand over Koldinghuus Amt og døde 1796 som Konferensraad. Om hans Betydning i Literaturen jvfr. N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturs Historie 5te Bind.

Sindslidelser, der vare saa mange og saa store, at hun, ved at smiggre for dem, kunde være vis paa at beholde ham for stedse i sin Vold.

Hr. *Sporons* første og fornemste Egenskab var den, at troe sig selv alle muelige Fuldkommenheder til; hans Meeninger vare efter hans Tanker de eneste ufeylbare; hans Hierne et Forraads Kammer af al menneskelig Viisdom, og de Ting, som han ikke havde eller og ikke kunde lært, holdt han for smaae Ting, som det ikke lønnede Umagen at vide. Naar nogen spurgte *Socrates* hvad han vidste, svarede han: Jeg har lært, at jeg veed Intet; men havde nogen gjort samme Spørgsmaal til Hr. *Sporon*, havde han sikkert svaret: Jeg veed Alt. Disse overmaade høye Tanker om ham selv gave hans Væsen et trodsigt og modbydeligt Udseende og hans *deciderende* og myndige Tone gjorde hans Omgang høyst ubehagelig. Een god og værdig Forfatter, i hvor megen Biefald han end havde vunden og hvor megen Agt hans Lærdom end fortiente erklærede han det første han ikke fandt Behag i ham, af egen Myndighed for *Insipide*, og afsagde, paa Efterslægtens Vegne, den Dom: at han i næste *Seculum* ikke meere vilde blive læst. Søgte nogen ved Grunde at overtyde ham om det modsadte, saa nedlod han sig ikke saa dybt, at føre Beviiser for sine Meeninger, men han besvarede det enten ved at trække paa Skuldrene med en foragtelig Miine, der indbefattede: Er det ikke Beviis nok, at det siiges af en Mand som jeg? eller og det blev sagt med reene Ord. De fleste ere af den Tanke, at Dyden og Lasten sadte i Forhold mod hinanden giøre det stærkeste Indtryk. Hr. *Sporon* derimod var af den Meening, at det var langt tienligere for unge Mennesker at see Lasten i al sin Afskyelighed end Dyden i al sin Tillokkelse; og vist er det, at om denne

Regel holder Prøve, saa havde *Cron Prindsen* i sin *Ober Hovmester* og sin *Informator* to Afbildninger for Øye, der maatte befrie hans Hierte for alle muelige Feyl; thi *Sporons* store Egenkierlighed og Selvtillid avlede de sædvanlige af dem flydende Laster: Begierlighed og Misundelse, thi da han allene var klog og dydig, saa tilkom ham ogsaa allene Belønning og Ære, og alt hvad andre fik var et Ran, der øvedes mod ham og hans Fortienester.*)

Til Prindsens første Kammer Junker blev en Hr. *von Urne*[1]) valgt, et Menneske af en sat og stille *Caracteer*, der havde anvendt sin Tiid vel, og ved en utroelig Fliid og Møye bødet paa Mangelen af Naturens Gaver, og derved erhvervet sig gode Indsigter og Kundskaber.

Hans anden Kammer Junker blev Hr. *Johan von Bülou*, og man kan sige, at Forsynets viise og naadige Haand sadte ham til Prindsen, siden han uden at have giort Ansøgning derom, og uden at være en Yndling af nogen af de altingformaaende blev valgt til en Plads, hvor han har giort saa megen Nytte og indlagt sig saa sand en Ære. Om man havde giort sig Møye for, at Prindsen skulde have den meest fuldkomne *Contrast* af sin *Informator* for Øye saa kunde denne Hensigt aldrig nøyere bleven op-

---

*) Til et Beviis herpaa sagde han engang ved Thebordet i *Cron Prindsens* Nærværelse, i Anledning af at nogle unge Mennesker havde faaet *Cammer Herre* Nøglen, og som han læste af *Adresse Contoiret* for ulykkelige Hændelser: *Nu kan man paa min Siel ej byde mig ringere end det hvide Baand, naar man saaledes kaster Tittler bort.*

---

1) Christian Urne blev 1775 Amtmand over Halds Amt, siden Kammerherre, R. af D. og Stiftamtmand over Ribe Stift.

fyldt, thi *Sporon* troede at vide uendelig meere end han vidste, og *Bülou* meget mindre, siden hans Mistvivl om sig selv idelig holdt hans Øye fæstede paa de Kundskaber han manglede og han søgte at erhverve sig. *Sporon* forebragte ved alle Begivenheder sine Meeninger uadspurgt og som *Oracler*, *Bülous* sande Beskedenhed derimod bragte ham til at vægre sig ved at tilkiendegive sine saasnart han troede, at Sagen overgik hans Indsigter, og blev han tvungen til at tale, saa skeedte det efter Hiertets Overbeviisning, men tillige paa en Maade, at han ønskede meere at underviises om han feylede, end at lægge sin Viisdom for Dagen. Denne hos en Hofmand saa meget rare Dyd voldte noget meget tilbageholdent i hans Væsen og Adfærd, saa forekommende det end iøvrigt var, og foraarsagede, at han af mange blev anseet for at være Tredsk og Lumsk og som man siger, at have Skalken Finger tyk bag Ørene. Naar jeg nu lægger til, at han i Hiertet var en sand Christen, saa flyder tillige deraf, at en god Samvittighed og Hiertets Vidnesbyrd om at have af yderste Kræfter stræbt at opfylde sine Pligter var den høyeste Lykke han attraaede, og Regelen hvorefter han indrettede alle sine Handlinger, i den faste Tilliid, at naar han intet havde at bebreyde sig selv, saa vilde Forsynet ogsaa beskikke ham, hvad der var ham best og gavnligst.

Hr. *Rosenkrantz von Giedde*[1]) blev Prindsens Kammer Page, han var en af de *Caracteerer* som man finder over alt, og som i sig selv ere ubestemte, men kunde blive baade gode og onde, alt eftersom de leedes og føres til,

[1]) Werner Hans Rudolph Rosenkrantz v. Giedde, født 1756 † 1816, blev Kammerherre 1779, levede i Slutningen af sit Liv som Privatmand paa Fredensborgslot, hvor han havde Fribolig.

af dem, i hvis Hænder de falder, og som uden at see til Følgerne og Enden handle efter som Tingene synes best, uden at trænge dybere ind i dem end til Overfladen.

Inden et halvt Aar var til Ende var *Ober Hovmesteren* og den Første Kammer *Junker* allerede ueenige. Hr. *von Urne* oversaae *General Eichstedt* uendelig meget, men var for heftig til at bære over med den uretmæssige Magt, som *Generalen* vilde udøve, og som stedse er en Følge af Dumhed og Uvidenhed; thi io meere den føler sin egen Mangel, io nødvendigere holder den det at sætte sig i Anseelse ved sin Myndighed, og da Forstanden allene kan bestemme den sine rette Grændser, saa driver man den for vidt, uden at overveye, at der udkræves langt meere til at befale end til at adlyde. Enhver af Prindsens Hofstat havde ved at tiltræde den dem anbetroede Post bekommet en skriftlig *Instrux*, og efter den skulde den første Kammer Junker anordne Prindsens Paaklædning, have Opsyn med Kammer Tienerne, *Garderobbens* Ordendtlighed osv. Men alle disse Ting fandt *Generalen* for godt at blande sig i. Da hans Smag og Indsigt i at klæde Prindsen, var af en Beskaffenhed, at *Urne*, som den, det var anbefalet, burde vente sig en Irettesættelse derfor, saa fandt han for raadeligt at viise *Generalen* sin *Instrux*, men isteden for at denne skulde være glad ved at have en Leylighed mindre til at røbe sin Uvidenhed ved, blev han høyligen forbittret, vilde ingen *Instrux* høre tale om, da hans Befalninger var og maatte være den eneste Rettesnoer for Alleting. Et par Spænder, som *Generalen* havde anordnet for Prindsen til at reyse til *Fredensborg*, og som af Kammer Junker *Urne* var bleven forkastet, og flyed et par andre til *Cammer* Tjeneren var saa stor en Forbrydelse, at den maatte have en haard Irettesættelse i *Cron* Prind-

sens og fleres Overværelse, og da *Generalen* ved den Begivenhed tillige vilde give en Prøve paa sin Veltalenhed, og i den Sted forebragte nogle ynkelig sammensadte Uriimeligheder, saa var *Urne* ikke Herre over et foragteligt Smiil, der tegnede sig paa hans Kinder. *Generalen* blev det vaer, og spurgte: om han beloe ham? *Urne* svarede: Ney; hvorpaa han vilde vide hvad han da loe af? *Urne* havde taget en Psalme Bog og bladdret i medens *Generalen* talede, og begik den Uforsigtighed at svare: af noget som her staaer. Religionen har ofte maattet tiene dem, som ingen havde, til et Skiul og Dække for deres Laster og Ondskab; den maatte ligesaa her, en Mand, hvis skammelige Sæder gav det stærkeste Vidnesbyrd paa, at al Kierlighed og Ærbødighed for det høyeste Væsen og Religionen var udslættet af hans Hierte, giorde det til saa stor en Forbrydelse og af saa farlige Følger at lade et Menneske, der i Prindsens Nærværelse ikke havde undseet sig ved at sige, at han loe af Guds Ord, blive hos ham, at han i Aaret 1774 bekom sin Afskeed.[1])

Herved blev Hr. *von Bülou* første Kammer Junker, Kammer Page *Giedde* den anden[2]) og tillige Kammer Page indtil 1779 da han giftede sig, da *Generalen* fandt det nødvendigt, at der til den Post kom en anden. Uden at forespørge sig enten hos Dronningen eller Arve Prindsen, om de havde tiltænkt nogen den, eller at agte paa alle derom indgivne Ansøgninger fandt han for godt af egen Hu og Raadighed at vælge dertil en Hr. *von Schlangebusk*[3]), der,

[1]) Han staaer endnu i Statskalenderen for 1775 som første Kammerjunker.

[2]) I Statskalenderen for 1776 staaer, formodentlig ved en Feil, Giedde som förste, og Bülow som anden Kammerjunker.

[3]) See om denne S. 259 ff.

som han sagde, ingen *Connectioner* kunde have siden han var fremmed og nyeligen kommen fra *Sorøe.* Han skrev altsaa til Faderen, tilbød ham denne Plads for hans Søn, der, som man let kan slutte, tog med Glæde og Taksigelse imod Tilbudet, hvorpaa *Generalen* meldte hvad han havde giort til Dronningen, som var meget vel fornøyet dermed. Men hvorledes og i hvad Aarsager end *Generalen* iklædte sit Valg, saa vidste man ikke allene at han var vidtløftig beslægtet med *Schl:* men man erindrede sig og, at denne havde giort adskillige Gange sin Opvartning hos ham, førend han var reyst til *Sorøe,* og at *Generalen* havde befalet ham at besøge Hr. *Sporon*, og sætte sig i Gunst hos ham, og dette lod ikke mindste Tvivl tilbage om, at den Befordring, som han nu nød, alt da var bleven loved ham.

Det fattedes *Schl:* i ingen Maade paa Forstand, men hans Hierte var sort og nedrigt, og hans Sæder meget fordærvede. Endog førend han var kommen til *Sorøe Accademia* havde han været hengiven til stærk Drik, og førend han kom til Prindsen, var det allerede saa vidt med ham, at han var syg om Morgenen indtil han havde nydt et par Glas Rum. Da der ved *Cron Prindsens* Hofstat ingen Leylighed var til at fyldestgiøre denne Tilbøyelighed uden paa hans Kammer og hans egen Bekostning, saa søgte han at fyldestgiøre den i Sælskaber i Byen; hvorved Opvartningen som oftest blev forsømt; thi enten var han paa den Tiid i fuld Sviir, eller og han var bragt hiem i en Tilstand der forbød ham at komme for Prindsens Øyne. Men saa sielden, som han endog efterkom sine Pligter, vidste han dog naar det skeedte saa vel at forstille sig og at viise saa stor en Iver for Prindsens Vel og saa sand en hengivenhed til hans Person, at den unge Herre fattede megen Godhed og Bevaagenhed for ham. I den Alder

som Kammer Junker *Schlangebusk* havde, offrer man sielden til *Bachus* uden *Venus*[*] faaer Røgelse med, som da ogsaa røbede hans Feyl og slette Forhold, som siden skal viises.

I de første tre til fiire Aar efter at Hr. *Sporon* var kommen til *Cron Prindsen*, havde de Fornuftige i deres Hierter intet derimod, at han ingen fleere Læremestere bekom, men alt som han voxede til, og det endda blev ved samme Indretning blev man meget misfornøyet over, at Landets og Rigets Haab og Trøst skulde overgives i en eneste Mands Hænder, og om hvis Duelighed dertil man ikke havde mindste Vished. Men hvor stor var ikke enhver Retsindigs Mistrøstighed bleven, dersom det havde været bekient, at denne opblæste og selvkloge efterkom sin Pligt paa den meest skiødesløse Maade, og ikke engang biebragte Prindsen det, som han kunde, endskiønt han vilde have funden sig i høyeste Maade fornærmet og sadt Himmel og Jord i Bevægelse, om nogen havde ladet sig forstaae med, at han burde have fleere Underviisere. Enten maae Dovenskab have forført ham til at forlade sig paa, at *Ober Hovmesteren* hverken vidste hvad Prindsen lærte eller hvad han burde lære, og denne Vished giort ham tryg i sin utilgivelige Efterladenhed, eller og hans umaadelige Egenkierlighed forleedt ham til at ansee sig selv for saadan et Vidunder i Naturen, at det var en blot Umulighed for nogen Anden at romme al den Viisdom der laae giemt i hans Hierne, og af den Aarsag ladet det meeste deraf blive liggende urørt og ubrugt i dette smukke Forraads Kammer. Havde han i Prindsen enten havt en ulærvillig eller tungnemmet Geist at dyrke, saa havde han dog havt noget til sin Undskyldning, men Forsynet havde meddeelt Prindsen de hærligste Siele Gaver: et ypperligt og hurtigt

Begreb, en stærk Skiønsomhed, Tænkekraft og Overlæg, og alt det foreenedes med en stor Lærvillighed og den inderligste Attraae efter at udvide sine Kundskaber. I Steden for at drage Fordeele af dette fortræfelige Anlæg og indlægge sig en udødelig Ære ved at dyrke med en utrættelig Fliid Prindsens ypperlige Sinds Gaver tilbragte han Nie Aar med at underviise ham i Christendommen, *Heraldique*, *Astronomie*, *Geometrie* og *Arithmetique*, *Natur* og Folke Retten, samt Kirke Historien af *Holberg*. Det forunderligste, og som der vel aldrig kan anføres mindste Grund for var det, at en Herre, der skulde herske over Tydske Stater, hverken lærte eller maatte lære det Tydske Sprog indtil de par sidste Aar *Sporon* var hos ham, da han læste *Friderich* den Fierdes Historie af *Høyer*[1]) med Prindsen paa Tydsk og gik *Hesselbergs* Juridiske *Collegium*[2]) igiennem med ham. Unægteligt er det vel, at en fast og grundig Kundskab om Religionen og dens store Sandhed er den fasteste Grundvold i en Regents Hierte for hans egen og Folkets Lyksalighed og at have lært og biebragt Prindsen den, kan ingen uden den største Ubillighed betage *Sporon*, men om ikke andre Aarsager har bragt *Sporon* til at arbeyde sin Afhandling *om den christelige Religions Hoved Lærdomme*[3]) saa vel ud, end hans Omhue for Prindsens Vel og Kierlighed til at opfylde sin Pligt, er et andet Spørgsmaal. 1776 fattede man det Forsæt at giøre en

---

[1]) Dette Skrift blev som bekjendt først udgivet 1829, saa at Sporon maa have benyttet et haandskrevet Exemplar; jævnför Fortalen til Riegels: Forsøg til Femte Christians Historie.

[2]) Dette omtales i Baden: den danske og norske Lovkyndigheds Historie (S. 96) som et nyttigt Værk.

[3]) Udgivet 1779. N. M. Petersen (Bidrag til den danske Literaturs Historie V, a. 232. Anm.) siger, at den alene var bestemt for Prindsen, og at der kun blev trykt nogle faa Exemplarer af den.

Forandring i Skole Væsenet, ved den skulde *Guldbergs naturlige*[1]) og *aabenbarede Theologie*[2]) giøres til en Skolebog, men da han selv mærkede, at de fattedes, og især den aabenbarede, meget i deres Fuldstændighed, saa begierede han af Pagernes *Hovmester* Hr. *Bierregaard* at skrive et *Suplement* dertil, som ogsaa begyndte derpaa. Men hvad enten dette Arbeyde overgik hans Kræfter, eller han var for magelig til at udføre det, eller og han vilde giøre den mægtige *Sporon* en Compliment der ved saa gik han til *Stats Secretairen* og forestillede ham, at da *Sporon* dog skrev en Afhandling om Religionens Sandheder til Nytte for Cron Prindsen, saa kunde man io best giøre den til en Skolebog, og derved tillige de Grunde og Meeninger offendtlig bekiendte, som i denne vigtige Post blev *Cron* Prindsen indpræntet. Dette Forslag fandt Biefald, og maaskee det bevægede Hr. *Sporon* til at vende meere Fliid paa det end han ellers havde giort.

Men i hvor vigtig og fornøden end denne store Kundskab var kunde der dog med hans Nemme og Lyst været biebragt ham mange fleere, og iblandt de mange Skiødesløsheder, som man i Tolv Aars Regierings Tiid har giort sig skyldig i er den, hvormed Cron Prindsens Opdragelse blev besørget, den meest utilgivelige. Ingen kan begribe Hensigten derved; thi var det den, at io mindre han lærte io mindre kunde han give Agt paa dem og deres Foretagende, saa var den aabenbare falsk og urigtig; thi io snevrere man giorde Kredsen for en saa skiønsom og virk-

---

[1]) Den naturlige Theologie som Indledning til den aabenbarede (1763).

[2]) Den aabenbarede Theologie eller den Hellige Skrifts Hovedlærdomme (1773).

som Geist til at udbrede sig i, io meere vilde hans Opmærksombed blive draget hen til det, der gik for sig omkring ham. Den eneste antagelige Grund som man kunde anføre derfor var den, at da man af Erfarenheden har lært, at io mindre Mennesket kan faae en heftig Attraae stillet io stærkere bliver den, saa skulde ogsaa Prindsens Begierlighed efter Kundskab voxe og tiltage jo meere den blev indskrænket, og blive til saa voldsom en Sinds Lidelse, at han, naar den Tiid kom, at man ikke meere kunde udelukke ham fra at tage Deel i Regieringen og i Følge deraf blev meere overladt til sig selv, skulde i steden for at iagttage den ham ved Fødselen paalagde Pligt at sørge for Landets og Undersaatternes Vel, overlade sig til sin Tilbøyelighed for Videnskaberne, og derved give dem endnu nogle Aars længere Tiids Rum til at skalte og valte, som de lystede, men det milde Forsyn, som til et ulykkeligt Lands Frelse havde udrustet Prindsen med store og usædvanlige Gaver, sørgede ogsaa paa en umiddelbar Maade for, at de kom ham til Gavn og Nytte. Kammer Junker *Bülou*, der i Aaret 1774 var bleven den Første, blev derved forbunden til at være meere og næsten idelig om Prindsen uden i de Timer naar *Sporon* informerede ham; thi i alle de andre maatte han være nærværende,[1]) hans Agtsomhed i at holde sin Samvittighed ubesmittet, hans Nidkierhed i at opfylde sine Pligter bragte ham til at offre al sin Tiid til sin Herres Tieneste, og med den ømmeste Omhue at biedrage al sit til sin unge Prinses Nytte og Fornøyelse. Prinsens Hierte var for godt og ædelt og hans Skiønsomhed alfor stor til ikke at mærke, at *Bulous* Hengivenhed for ham kom af

[1]) Bülow har her som flere Steder rettet i Manuskriptet. D. Biehl havde skrevet: uden i hans Informations Timer.

Hiertet, og at belønne ham den med sin Agt og sit Venskab. Han var endnu meget ung, da han gav Hr. *von Bulou* et ligesaa rørende som tydeligt Beviis herpaa. Hoffet var paa *Fredensborg*, og Ting af Vigtighed havde tvungen ham til at begiere Tilladelse at reyse til Byen paa en Dag, og de opholdt ham der længere ud paa Aftenen, end han havde formodet. Prindsen, som det var meget fremmed og usædvanligt ikke at see sin kiere *Bülou* en heel Dag længtes inderlig efter hans Tilbagekomst for dog at sige ham god Nat; men da Haabet at kunde giøre det mundtlig forsvandt besluttede han at giøre det skriftlig, som han ogsaa fandt Leylighed at udføre, og da *Bülous* Seng stod tæt ved hans puttede han sin Sæddel uformærket i den, hvori han med sin Alders uskyldige og usminkede Oprigtighed udtrykkede ham sin udstandne Længsel og Hensigten han havde skrevet i. *Bulou* fandt den, læste den med de stærkeste Følelser af Ømhed og Glæde, og fornyede for Guds hellige Ansigt det store Løfte, uden Hensigt til sig selv, at fremme Prindsens sande Vel om endog hans Liv og Blod udfordredes dertil. Jo ældre Prindsen blev io meere indsaae *Bulou* at den Underviisning han fik, hverken var tilstrækkelig for hans Alder eller Skiønsomhed, han kiendte tillige hvor farligt det var at lade en virksom Geist, der aldrig kan være ørkesløs, fattes god og nærende Underholdning, og fattede derfor den Slutning at bøde paa denne Mangel saameget det var i hans Kræfter. Han havde megen og god Læsning, den havde stedse været hans Forfriskelse i hans ledige Timer, og naar noget havde giort et besynderligt Indtryk hos ham havde han giort *Exerpta* deraf for at komme sin Hukommelse til Hielp. Men da han holdt dette for at være af liden og ingen Nytte for Prindsen, saa giorde han Vold paa sin Beske-

denhed, og gav sig i Samtale med de kyndigste og berømteste Mænd i de Ting, som han troede var Prindsen meest gavnligt og nyttigt at vide, men dog paa en Maade der viiste at hans Hensigt var mere at undervises end at lægge sin Viisdom for Dagen, og da hans ustraffelige Forhold giorde ham agtet og elsket af alle Retsindige, saa udlod enhver sig ganske aabenhiertet for ham. Hvad han paa denne Maade hørte og lærte, sammenlignede han med hvad han havde læst i de Materier, og bar derpaa med en sand Glæde sin, som en flittig Bie, indsamlede Honning til sin elskede Prinds, og Forsynet lagde sin Velsignelse og *Amen* til hans priisværdige Fliid og ædle Hensigt.

Endskiønt han havde tilbragt nogle Aar paa *Sorøe Academie* troede han sig dog ikke Styrke nok til at give Prindsen *Skolastiske* Underviisninger men betiente sig af *Socratiske*, og disse giorde dobbelt Nytte. Prindsen mærkede ey at han blev underviist, det stive det pedantiske, der ofte giør Underviisnings Tiimerne saa kiedsommelige og frugtesløse for unge Mennesker, var her ikke mindste Spor eller kiendetegn af, Prindsen troede kun at tale i Fortroelighed med sin Ven, han giorde ham Spørgsmaale og Indvendninger, som han ellers ikke havde vovet, og hans Kierlighed og Tilliid til *Bülou*[1]) bragte Ordene fra hans Læber lige ind i Prindsens Hierte, og naar Samtalen var forbie bleve de hentede derfra og underkastede Fornuftens og Skiønsomhedens Undersøgelse, hvorved de bleve hans for stedse uden at det kostede ham anden Møye end den

---

[1]) Hvor stærkt Bülow forstod at vinde Kronprindsen, kan man f. Ex. see af flere Pakker Smaabreve fra denne til ham, som findes paa Kongens Bibliothek. De ere skrevne i den Tid, her er Tale om; baade Haandskrift og Tankegang er i høieste Grad barnlig.

Fornøyelse man finder i at igientage for sig selv, hvad man har talet med den man elsker. Omtrent i Prindsens Siette Aar havde *Bülou*, der ansaae det for nødvendigt at Prindsen kunde Tydsk[1]), med *Oberhovmesterens* Tilladelse begyndt paa at lære ham det, men Prindsen havde yttret saadan Modbydelighed derfor, uden at kunde overtales at sige Aarsagen dertil, at *Bulou* holdt det raadeligst ikke at fortfare dermed, siden det voldte Prindsen Kummer uden at giøre ham Nytte, men da med den tiilige Skiønsomhed, hans Lyst til at vide alt det, han kunde have Nytte af brød frem kom ogsaa Attraaen efter at vide det Tydske Sprog, han tilstod da, at hans Forhold derved naar *Bulou* havde læst og forklaret det for ham, havde reyst sig af Frygten for de Trudsler, hvormed *Sporon* havde forbuden ham at lære det. Hvor stor hans Begierlighed efter at udviide sine Kundskaber og Indsigter var, kan ingen større Beviis gives paa, end at han af *Bulou* lod sig overtale til at lære Tydsk.

Ligesaa lidet som man sørgede for at forskaffe ham de Nyttige og grundige Videnskaber, ligesaa lidet var man betænkt paa at biebringe ham Begreb om de skiønne og Kunsterne, man forglemte reent hvilken vægtig og svar Byrde han var kaldet til at bære, hvor mange Tiimer han i sin Tiid maatte anvende paa Arbeyder der udkræver Forstandens og Siele Ævnernes yderste Udspendning, og hvil-

[1]) Det vilde være urigtigt, om man heraf vilde slutte, at Bülow nærede Forkjærlighed for Tydsk. Det er i den Henseende ikke uinteressant at see, hvorledes han udtaler sig i et Manuskript af ham, der findes paa det kgl. Bibliothek og hedder „Udkast til Biographier". Han siger her (S. 86): Jeg forestillede ham (Kronprindsen) Nytten af at indføre det danske Sprog strax i Sønder-Jylland (!) og anlægge om muligt at indføre det med Tiden i Holsteen, iligemaade at samme Lovgivning kunde blive i Sønder-Jylland som i det øvrige Danmark. Ogsaa foreslog jeg Pr(indsen) at lære svensk.

ken Lise og Hvile Omgangen med de spøgende *Muser* og Kunsterne da forskaffer det trætte Sind, naar man kiender saa meget til dem, at man kan føle og indsee hvori Skiønheden af det, der indtager os, bestaaer; uden engang at tale om hvilket ypperligt Hielpe Middel de ere mod den fortærende Kiedsomhed, der ofte forleder den grundigste Forstand og det dydigste Hierte imod sit bedre Vidende og Villie at tage sin Tilflugt til en mindre lovlig og uskyldig Tidsfordriv. Kongen hans Hr. Fader havde baade lært *Musique* og Tegning; Dronningen havde ladet Arve Prindsen i nogle Aar underviise i det sidste, Men saa megen Lyst, som *Cron* Prindsen end yttrede til at lære det, blev det dog ikke bevilget ham. Man troede at have sørget rigeligen for at skaffe ham Fornøyelse og Sinds Forfriskelse ved at føre ham tree Gange paa Skuespillet om Ugen; uden at overveye at alle de Ting, som enten blive til en Vane, eller hvori Villien hverken kan vælge eller forkaste, forvandle Forlystelser til Ulyst, og en idelig Igientagelse af dem til en Forretning, der bliver meere trættende end virkeligt Arbeyde, fordi det er imod Tingenes Natur og egendtlige Bestemmelse. Da det var høyst nødvendigt at ingen, og især *Sporon* ikke kom i Erfaring om hvad Brug Prindsen og *Bulou* gjorde af den Tiid de tilbragte med hinanden, og som *Bulous* tavse Beskedenhed befriede ham for al Mistanke om, saa paalagde denne Prindsen ikke allene den dybeste Tavshed desangaaende, men han viiste ham tillige hvor nødvendig denne Dyd var for en Regent, der var pligtig til at høre manges Betænkninger og udvælge det bedste og tienligste af dem, og hvor liden Tilliid og Aabenhiertighed der kunde viises mod den, der ikke havde Kræfter til at tie. Prindsen iagttog den ogsaa paa det nøyeste, men hans strænge Begreb om denne Dyds Nød-

vendighed, og den Pligt det var at vedligeholde den, naar det blev fordret af ham, var nær bleven ham og Rigerne til en ubodelig Skade, som siden skal viises.

At *Geheime Raad Greve Bernsdorffs* Afskeed var en Følge af Dronningens fattede Anslag og hendes af Kongen af Preussen bekomne Raad, fik ikke længe efter, at han var borte den stærkeste Bekræftelse; thi vel overgik Prindsens Forstand og Skiønsomhed i hans Trettende Aar langt hans Alder og Erfarenhed, men desuagtet var den hverken moed nok, eller hans Stats Indsigter store nok, til at kunde giøre det vigtigste Skridt i Livet saavel til hans eget som Folkets Lyksalighed af eget Valg. Hun var ikke saa snart bleven den besværlige *Bernsdorff quit*, som hun forud saae at det var umueligt at faae til at samtykke det Valg hun havde giort til en Brud for *Cron Prindsen*, førend hun begyndte at forestille ham Nødvendigheden i at see sig om iblandt *Europas* Prindsesser for i Tiide at udleede sig en Brud, og faae alleting bragt i Rigtighed desangaaende, paa det ikke andre skulde komme dem i Forveyen. Prindsen svarede derpaa, at han overlod sig i denne vigtige Post ligesom i alt Andet til sin naadige *Grand Mamas* Forsorg og Kierlighed, men det var langt fra ikke det, som den trædske og listige Dronning søgte, hendes Agt og Villie var at bestemme Valget eftersom hun fandt det for godt, men tillige give det Udseende af at være Prinsens eget Hiertes Drift, og til den Ende svarede hun ham, at hendes Kierlighed tillod hende ikke at foreskrive ham noget i den Post, at han deri skulde følge sit Hierte og sin Skiønsomhed, og naar han var bleven eenig med sig selv derom kunde han lade hende vide det skriftlig, men at det ikke hastede, han kunde give sig Tiid at overlægge det paa det nøyeste.

For ikke at give Kayserinden af *Rusland* Anledning til at besvære sig, at man havde foretaget sig saa vigtig en Sag uden en saa nøye *allierets* Vidende, saa skrev hun hende til aabenbarede og beklagede for hende den store Bekymring hun svævede i over Valget af en Brud til *Cron Prinsen*, og for at skiule sine Hensigter des bedre, syntes hendes Ønske at sigte til en Princesse af *Wurtenberg*. Dette Brev, som var skreven den 23de *December* 1780, besvarede Kayserinden hende den 5te *Januarii* 1781[1]. Hun takkede hende for det Venskabs Beviis hun havde givet hende ved at aabenbare hende sin Bekymring angaaende Prindsens Giftermaal men da hun havde havt den Forsigtighed at tænke derpaa saa tidlig, saa vilde ogsaa Prindsens unge Aar forskaffe hende al den beherige Tiid til at giøre Valget med Overlæg og uden at overiile sig. Hvad Princessen af *Würtenberg* angik, saa vilde hun som Ven betroe hende, at der blev giort Princessens Paarørende Forslag desangaaende, som sikkert ikke vilde blive forekastede, siden de iligemaade vare Huuset til megen Fordeel[2]. Venteligen har Kongen af Preussen havt Nys derom og ladet Dronningen det vide, saa at hun med største Tryghed kunde meene een og nævne en Anden.

Prindsens Forfængelighed blev alt for meget smiggret ved den Tilliid man viiste til hans Forstand og Skiønsomhed i at betroe ham et for hans eget og Statens Vel saa vigtigt Valg, at han i den Alders uskyldige Oprigtighed og

---

[1]) Bilag Nr. 1.

[2]) Elisabeth Wilhelmine Louise, Datter af Hertug Friederich Eugen af Würtemberg, födt 9de April 1767, blev gift med en Søn af den daværende Storhertug Leopold af Toscana (siden Keiser under Navn af Leopold den Anden). Hendes Gemal var den senere Keiser Frants 2.

liden Erfarenhed om Menneskernes trædske Rænker skulde bleven den skiulte Angel vaer hvormed man søgte at fange ham. Han var tillige endnu alt for meget i sin *Ober Hovmesters* Vold til at vove at giøre dette vigtige Skridt uden hans Biestand, han gik altsaa *Tabellerne* over de Fyrstelige Huuse igiennem med ham, og *Ober Hovmesteren*, som enten var underrettet om Dronningens Villie eller let kunde slutte sig til hvilken Princesse, der vilde være hende den Behageligste, kunde let faae hans Valg til at falde paa Princessen af Preussen[1]) uden at *cronprindsen* kunde mærke eller vide andet, end at det var skeedt af hans egen Drift. Han gav altsaa, i Følge af Dronningens Befalning, hende sin Meening tilkiende i et fra 11te *April* 1781; *vide Litr. A.*[2])

Førend Dronningen havde faaet Brevet fra *Cron Prindsen* var der bleven givet Kongen to Breve til at afskrive med egen Haand, det eene til Kongen af *Preussen* og det andet til hans Brøder Søn, Princessens Fader, hvori Kongen formelig anholdt hos dem begge om Princessen til sin Søn *Cron Prinsen vid Litr. B*[3]) og *C.*[4]) Begge Brevene vare *daterede* den 10de *April* 1781, og altsaa en Dag ældere end det, hvori Prindsen havde bedet Dronningen at formaae Kongen hans Fader til at anholde hos ham om Prindsessen af Preussen; et overtydende Beviis paa, at hun ingenlunde havde giort det for at opfylde hans Ønske, men at han var ført bag Lyset og forledt ved hendes List og Rænker til at udvælge den, som hun længe i Forveyen havde udsøgt og bestemt til ham.

Det Preussiske Hoff tog det heller ikke i lang Be-

---

[1]) Friderike Charlotte Ulrike Cathrina, f. 7de Mai 1767, Datter af den siden som Konge af Preussen bekjendte Friederich Wilhelm 2.

[2]) Dette Aktstykke findes ikke i Manuskriptpakken.

[3]) Bilag Nr. 2.

[4]) Bilag Nr. 3.

tænkning at indgaae denne Forbindelse; thi Kongen bekom baade hendes *grand Oncles* og Faders*) skriftlige Tilsagn paa hende *daterede* Potsdam den 21de *April* 1781. Prindsens Brev var egenhændig, men Kongens allene af ham underskrevet. *vid*: *Litr. D* og *E.*[1]) For i Veyen havde Dronningen underrettet Kayserinden af *Rusland* om sit Forehavende, som derpaa i et Brev fra tredie *May*[2]) lykønskede hende til sit trufne Valg, og at det var falden paa en Princesse, der var hendes Mayestæt saa nær beslægtet, og da hun tillige var opdragen under Dronningens Søsters Varetægt[3]), saa havde hun en dobbelt Aarsag til at spaae sig den største Fornøyelse og Velbehag af denne Forbindelse. Det første Løftet paa Prinsessen var kommen fra Preussen, begierede Dronningen Princessens Portrait derfra venteligen til en Foræring for *Cronprindsen* og for desto før at kunde glæde ham med det, lod hun i Forveyen ved *miniatur* Maler *Müllers* Foranstaltning forfærdige en meget prægtig Ramme med Kongelig Krone over og en blind Ramme til. Da *Bleckenberg*[4]) meldte hende at det var kommen lod hun ham vide til hvad Tiid

*) Indtil det Øyeblik havde *Cron Prindsen* af *Preussen* begegnet sin Daatter, som fremmet, og tydeligen viist Aarsagen hvorfor hendes Moder var sendt og maatte blive i *Stetin*, men fra den Tiid af omgik han hende, som sin Daatter.

[1]) Findes ikke i Manuskriptpakken.

[2]) Bilag Nr. 4.

[3]) Juliane Marie var en yngre Søster baade til Frederik den Andens Dronning Elisabeth Christine og til den unge Prindsesses Bedstemoder Louise Amalie, gift med Frederik den Andens Broder August Wilhelm.

[4]) Kancelliraad Daniel Bleckinberg, Slotsforvalter.

hun vilde være paa Slottet og at *Muller* skulde befales at være der naar hun kom. Det skeedte ogsaa, og da hun havde ladet *Blechenberg* rulle *Maleriet* op og beseet det, sagde hun uden at lade sig forstaae med hvem det var: Er hun ikke deylig, som en Engel? Da de havde sandet det, og Portraitet var ogsaa meget smukt, men slet malet, befalede hun *Muller* at spende det paa blind Ramme til den, han havde ladet giøre. Han svarede: at da han havde været uvidende om til hvad Ende hendes Mayestæt havde ladet ham kalde, saa havde han ikke det ringeste med sig af de Ting, som han nødvendig skulde bruge dertil, og maatte han først gaae hiem og hente dem. Dronningen meente, at det vilde tage for lang Tiid bort, at han maatte see at hielpe sig med hvad han kunde faae der, siden hun endelig maatte bort igien om en halv Tiime og skulde have Portraitet med sig. *Muller* forestillede hende at det var ham ganske umueligt; thi Udspændningen allene, om han og havde alt det behørige Værktøy med sig, vilde tage meere end to Tiimer bort med de mange Passninger og afmaalninger som vare høyst nødvendige deels at Portraitet ikke kom til at sidde skievt, og deels at der ikke gik noget af det nødvendige i Drapperiet bort, da det var malet til en firkantet og skulde skieres af til en *Oval* Ramme. Dronningen blev overmaade vred, sagde, at saa kunde det ikke nytte, naar hun ikke kunde faae det med sig, som hun allene var kiørt ind for; hvorpaa hun befalede *Bl(eckenberg)* at lægge det i sin Casse igien og forvare det; og de mægtige Skiønheder, der skulde tænt *Cron Prindsens* Hierte i Brand, kom ikke for hans Øye.

Jo meere *Cronprinsens* Indsigter og Begreber udviidede sig, io meere indsaae han Nødvendigheden i at skiule, at han vidste eller fattede meere end hvad *Sporon* lærte ham,

og dette blev ham i visse Maader til nye Fordeel; thi ved det, at han var forbunden at give Agt paa sig selv, blev hans Agtsomhed tillige draget hen til det, der gik for sig omkring ham, og som man paa ingen Maade skiulede, siden man langtfra ikke tiltroede ham den Styrke i Eftertanken at kunde lægge Mærke dertil. Han var allerede i den Alder, at han efter Konge Loven var myndig[1]) om Gud kaldede hans Hr. Fader; dette vedste han, og følede derfor dobbelt, at man ikke allene i alleting behandlede ham, som et Barn, men som et Barn, der havde deres Gunst og Naade at takke for alleting. Jo meere han sammenlignede denne Forholds Maade med den frie Villie og Raadighed man havde forundt ham i at vælge sig en Brud, io mistænkeligere kom dette sidste ham for, og han blev ikke heller længe uvidende om, at det havde været et blot Spilfægterie, og at man havde giort ham Indvendninger ifald han havde nævnet nogen Anden end den man pegede paa. Denne underfundige Omgangs Maade i at sætte hans Villie og Velbehag som Madding paa Krogen han skulde fanges ved, fortrød ham meere end om man ligefrem havde sagt ham: Hende har Kongen bestemt dem til Brud, Forbittrelsen derover aad saaledes om sig i hans Hierte at den undergravede al den Agt og Godhed, som Dronningens forstilte Ømhed og Kierlighed havde opvakt i det; io nøyere han overveyede og sammenlignede alle hendes Handlinger, io tydeligere blev han den herskesyge, listige, rænkefulde og misundelige Stivmoder vaer der til sit og Sines Ønskers Opfyldelse satte Land og Rige i den yderste Forvirring og Elendighed, og dette Billede foraarsagede saadan en Gysen

---

[1]) Kongeloven sætter som Myndighedsalder «det trettende Aar fuldendt, det fjortende begyndt.»

og Rædsel i hans Barn, at hans Afskye strakte sig til alle dem, der kom hende det ringeste ved, og i Følge deraf til hans Brud med, og da adskillige Omstændigheder biedrog til at forøge hans fattede Modbydelighed, saa fattede han den Slutning før at vove det yderste, end nogensinde at opfylde den indgangne Forbindelse.

Som en stille og ubemærket Tilskuer, var det umueligt, at Kongens Behandling, *Cabinets Ordrenes* skadelige Misbrug, Indkomsternes uforsvarlige og daarlige Forødelse, den Langsomhed, Penge Mangelen til alt det Nødvendige, foraarsagede i de vigtigste Ting og Undersaatternes beklagelige Tilstand kunde blive skiult for hans forskende Øye, og det foraarsagede saa heftig en Giering i hans ædle og følende Barm, at det ikke var at undre over at hans hæftige Misnøyelse nær havde brudt frem, men vel, at han i saa unge Aar kunde med saa megen Klogskab og Forsigtighed skiule den for alles Øyne, at endog de, som vare dagligen om ham ikke kunde mærke det ringeste.

I Høsten 1781 paa *Fredensborg* spisede *Stats Secretairen* ved *Cron Prindsens* Taffel, der ved denne Leilighed spurgte *Guldberg* om Aarsagen til at det gik saa langsomt med en vis Foranstaltning, men i en Tone og paa en Maade, som indeholdt en Bebreydelse. *Guldberg*, der giorde Landet Skade, og megen stor Skade, men uvidende og af Mangel paa Indsigter og Kiekhed, og hvis Hierte og Samvittighed i Følge deraf ikke bebreydede ham noget, besvarede *Cron Prindsens* Spørgsmaal med meere Hæftighed end han burde, og Ærbødigheden for den der spurgte, tillod. *Cron Prinsen* glemte for det Øyeblik sin Klogskab og Tilbageholdenhed og blev hæftig, saa Ordvexlingen imellem dem næsten blev et Skienderi. Imidlertid havde det dog vel ingen videre Følger havt, dersom *Oberhofmesterens*

Dumhed og Ondskab ikke havde været, og som kan tiene til et nyt Beviis paa, hvor farlige og skadelige disse to Egenskaber ere hos en Mand, der har Magten i Hænderne. I hans Hierte kildrede *Cron Prindsens* yttrede Misforneielse mod *Guldberg* ham, men han holdt det tillige nødvendig at retfærdiggiøre sig, at han ikke havde opvakt den i hans Barm, og valgte dertil et Middel, som nødvendig maatte forbittre Prindsen endnu meget meere mod *Guldberg*; thi isteden for at lade det blive ved en Irettesættelse for hans Overjlelse, tvang han Prindsen til at giøre *Guldberg* en skriftlig Afbigt, og endskiøndt denne Ydmygelse for Prinsen var, som sagt er, allene en Virkning af *Eichsteds* dumme Ondskab, saa var *Guldberg* dog Aarsagen og Anledningen til den, og i Følge deraf maatte ogsaa Prindsens Forbittrelse nødvendig falde tilbage paa ham; thi naar han ikke havde tilsidesat den skyldige Ærbødighed, hvorved Prindsen blev opirret, saa havde *Eichsted* ikke kunde ladet ham føle Vægten af sin Myndighed paa saa empfindtlig en Maade.

Havde Kammer Junker *Bülou*, som en stærk Øre Pine tvang til at blive i sit Kammer, været ved Taffelet, saa var det formodentlig aldrig kommen til denne Trætte; thi et blot Vink af ham havde været nok til at erindre ham om sit saa viiseligen fattede Forsæt; aldrig at yttre sin Misfornøielse over noget af alt det, der gik for sig. Han savnede altsaa ikke allene denne forsigtige og aarvaagne Paaminder til at holde hans Heftighed tilbage, men endog den troefaste og hengivne Vens Barm til at udøse sine Klagemaal i. Han var krænket paa den empfindtligste Maade, den ham tilføiede Ydmygelse trykkede og omspendte hans Hierte, at han trængte høyligen til at skaffe det Luft, og da han ikke kunde nyde Trøst og Husvalelse hos ham,

som han var vant at tage sin Tilflugt til, saa maatte han søge den hos en Anden, og troede altsaa, at den Kjerlighed og Hengivenhed, som Kammer Page *Schlangebusk* syntes at viise for ham, fortiente, at han gav ham Fortrinet.*)

Havde *Schlangebuskes* Kierlighed til Prindsen været af den Beskaffenhed, som han foregav, reen og uden al Egennytte, saa havde den lært ham, især da det ikke manglede ham paa Forstand, at han aldrig kunde give Prindsen større Prøver paa den, end at sætte det ubehagelige i Prindsens Forfatning i saadan et Lys, at det meest krænkende i den kom i Skygge, og, ved at dreye hans Fortrydelse hen til *Overhofmesterens* taabelige Uvidenhed, uformærkt svækket den. Men da han i det Sted pustede til Ilden, forstørrede den Skiødesløshed man behandlede Prindsen med, og den liden Opmærksomhed, man viiste for ham, og betiente sig dertil af Foregivender, som han enten digtede til den Ende, eller og grundede sig paa blotte Formodninger, som han havde samlet i sine Klubber og Sviire Sælskaber, saa kan man med Vished slutte, at Egen Fordeel, Misundelse og Had har avlet de Anslag i hans Hierte, som han gav Prindsen, og som, uden Forsynets beskiermende Bestyrelse, havde voldet Staten smertelige og blødende Saar, og opvakt Nag og Bebreydelse i den beste og elskværdigste Prinses Barm.

Et Menneske, hvis Tænkemaade og Sæder ere i høyeste

---

d) *Cronprindsen* har aldrig havt Godhed for *Slangebusk* som han selv ofte har bekræftet, og stedse viist i Gierningen, undtagen i det eene Tilfælde, hvoraf den 14de *April* blev en Følge, og som ikke skeedte af Kierlighed til ham, men fordi han troede, at han kunde være ham behielpelig, og at han kunde liide paa ham.

Grad fordærvede kan aldrig elske Dyden for dens egen Skyld, den er meget Meere foragtelig i hans Øyne undtagen naar Skinnet af den kan bringe ham til sit Maal. Den, som Hiertets Vidnesbyrd overtyder om, at naar Retfærdigheden uddeelte Lønnen og Straffen, den sidste da nødvendig maatte blive ham til deel, kan umuelig ivres over, at Billigheden sættes til Side, at Uværdige viises Naade, og de Dydige og Fortiente oversees, men vel over det, at han ikke er med i de Uværdiges Tal, som foretrækkes; og anden Grund kunde altsaa ikke heller *Schlangebuskes* Forbittrelse mod dem, som styrede Roeret have. Deres Skiødesløshed mod Prindsen og hans Vel, havde han den Lykke at takke at være saa nær om hans Person; thi dersom man havde viist den behørige Omhue for Rigernes Haab og Konge Huuses Støtte, var det aldrig bleven *Schl:* tilladt at nærme sig ham. Saa forsømmelig, som han var i sine Pligters Udøvelse, saa sielden, som han iagttog dem, saa faldt dette lidet ham dog høyst besværlig; og han havde gierne befriet sig ganske for dem. Han havde forelsket sig, og kiendte saa lidet til sig selv, at han troede sig i Stand til at være Huusfader; han attraaede denne ærværdige Titel hæftig, ikke af Lyst til at opfylde dens Pligter, men for at fyldestgiøre en flygtig Begierlighed, men vidste ingen Middel til at faae et Udkomme, der kunde forskaffe ham det ørkesløse og vellystige Liv, som han ønskede sig. Naar man nu giver Agt paa hans Sinds Beskaffenhed, hans da værende Forfatning og Ønsker, og saa legger dette til, at det eneste Beviis paa en troe. Tjeners sande Hengivenhed for sin Herre, er den ømmeste Omhue for hans Vel, og den yderste Anstrængelse af Siele Ævnerne til at forebygge og afværge alt det, hvorved hans Sinds Roe eller Ære kunde lide, saa bliver der ikke engang en Skygge af

Tvivl tilbage om Drivefiedrene til *Schlang:* Foretagende.

Prindsen havde ikke saa snart udøst sit Hierte for ham, førend han af alle Kræfter forøgede *Guldbergs* Brøde og viiste den, som den allerhøyeste Grad af Formastelse, hvorved han tillige sporede Prindsen til at kaste Aaget af, bemægtige sig den Myndighed, som Gud og Lovene giorde ham berettiget til; thi naar Kongen ikke selv var i Stand til at regiere, saa faldt det hverken hans Stivmoder eller Broder, men hans Søn til, og Prindsen kunde forlade sig til, at Undersaatterne vilde være ligesaa villige som skyldige til at vove Liv og Blod for at haandthæve deres fødte Herre i den ham engang overdragne Ret, og det saa meget kraftigere og stærkere, som de selv vare yderst Misfornøyede, og allerede længe havde sukket efter en Forandring i Regieringen. En ung Herre, der var fornærmet og i høyeste Grad opbragt, og som følede det saa meget heftigere, som det syntes, at man Dag for Dag ansaae ham for at være ganske ubetydelig, og i ingen Maade at kunde komme i Betragtning, maattet være meere end Menneske, han ma(a)tte være Engel og aflagt Kiød og Blod, for af egen Kraft og uden al anden Hielp og Understøttelser, end de Indvendninger, som Fornuft og Eftertanke kunde giøre ham midt i Sindslidelsernes Oprør for at imodstaae Fristelsen til at drage sig ud af sin ubehagelige Forfatning, og bemægtige sig den Ret, som man paa saa ubillig en Maade ganske udelukkede ham fra.

Beslutningen blev altsaa strax tagen, men heele Vanskeligheden var, hvem han skulde betroe sig til, og hvorledes det bedst kunde sættes i Værk. *Schl:* meente, at det var best Prindsen skrev den for afskedigede

Greve *Bernsdorff* til;[1]) yttrede sin Misfornøyelse over at han var kommen bort, betroede ham hvad han var sindet at giøre, og at han inderligen ønskede at have ham i Tienesten igien, og kunde han saa meget tryggere betroe sig til ham, som den første og fornemste Aarsag til hans Afskeed havde været den, at han paa Prindsens Vegne havde giort Paastand paa, at *Cron Prinsen* skulde have Sæde i det Geheime Statsraad, det første han havde naaet sit Trettende Aar, som den i Kongeloven foreskrevne Tid for en Regents Myndige[2]) Aar. Hvad enten dette blev opfunden for at bestyrke Prindsen i sit fattede Forsæt, eller om Greve *B*— havde ladet sig forstaae med, at han holdt det tienligt, er vanskeligt at bestemme, men Paastand desangaaende kan han ikke have giort, siden Konge Loven kun bestemmer denne Alder til en *Cron Prinses* Myndighed ved Kongens Død, men ikke ved hans Svaghed eller Udygtighed til Regieringen, som man ikke engang har vovet at forudsætte, og i Følge deraf ikke heller talt om. Den sande Høyagtelse, som Cron Prindsen bar for Greve *Bernsdorffs* Fortienester giorde ham meget villig at følge hans Raad; han skrev Greven til, viiste ham de store Aarsager han havde til Misfornøielse, den slette og fordærvelige Maade Alting blev bestyret paa, ønskede at have Greven i Tienesten og at han vilde staae ham bie i at faae Regieringen sat paa en anden Fod og i andre Hænder. Dette Brev skulde lægges i et andet fra *Schl*— til Greven,

---

[1]) Bernstorff opholdt sig i denne Tid sædvanlig paa sit Gods Borstel i Holsteen. Bülow har tilføiet følgende Bemærkning: Kan det undskyldes hos *Bern*: at han indlod sig med *Sch*: som han kun havde seet?

[2]) Bülow har indklamret Stykket fra »og kunde — — myndige Aar» og skrevet i Margen: Dette er mig ubekiendt.

hvori der skulde gives ham en udførligere Beretning om alleting.

Brevene vare skrevne og færdige, men *Schl:* vidste ikke igiennem hvem han skulde faae dem bort, siden det var mueligt og troeligt, at Breve til *Greve Bernsdorff* maatte blive aabnede, og den Biestand han søgte og fik i denne Post, er et nyt Beviis paa, at hans Hensigter vare slette og nedrige. Dronningen havde en Hovmester[1]) hos sine Pager, der havde et lige saa sort Hierte, som en aaben Hierne. Han var indbildsk, falsk, bagtalende, og ansaae alle Midler for lovlige og gode der kunde tiene til at befordre og fremme hans Lykke. En af hans Maader hertil var den, at tale paa det skammeligste og usømmeligste om Regieringen, hvor han kom. *Stats-Secretairen*, hans Ukyndighed; og *Cabinets* Orderne maatte ved alle Leyligheder holde for; enhver forundrede sig over hans Dristighed, men han havde været underfundig og nedrig nok til at forskaffe sig Sikkerhed i Forveyen for alt hvad der kunde flyde af. Han havde Indsneget sig i *Guldbergs* Gunst og Bevaagenhed ved det utilgiveligste Hyklerie, han gjorde ham til en sand *Gamaliel* ved hvis Fødder man allene kunde lære Viisdom og indsamle nyttige og grundige Kundskaber, for at give ham det største og unægteligste Beviis paa sin Hengivenhed tilbød han sig at være hans Spion, og troeligen at indberette ham alt hvad man sagde og tænkte, men for ikke at blive mistænkt, og paa det ingen skulde skiule sit Hiertes Meening i hans Paahør, som et Menneske man vidste, at hendes Mayestet værdigede sin Naade og Beskyttelse, saa var

[1]) Niels Ditlev Riegelsen, eller Riegels f. 1755 † 1802, den bekjendte Historiker, om hvis literaire Betydning henvises til N. M. Petersens Literaturhistorie. Han blev 1781 Hovmester hos Juliane Maries Pager, men afskediget i 1784.

det nødvendigt, at han maatte forstille sig og selv være den første ved alle Leyligheder til, at igiennemhegle og tale foragtelig om de Personer og Foranstaltninger, som han vilde udlokke andres Tanker om. Dette Forslag fandt Biefald, det blev iværksat og udført hvorved den listige og lumske Hr. *Riegelsen* fandt sin Regning paa mange Maader. Blev Regieringen i deres Hænder og paa same Fod, som den var, saa havde han viist sig som en troe Tiener af den, hvis Nidkjerhed og Fliid fortiente at belønnes; foregik der en Forandring i den, som der efter al Formodning maatte, saa kunde den patriotiske Iver hvormed han havde vovet at dadle deres Forhold og Foretagender, som havde Magten i Hænderne, umuelig blive ubemærket og upaaskiønnet, saa at han var i Sikkerhed, hvorledes Udfaldet end blev, og foruden det havde han tusende Leyligheder til at smage den for et ondt og hadefuldt Hierte saa uimodstaaelige Vellyst at sværte og giøre dem forhadte ved sine falske og usande Beretninger, som enten havde tildraget sig hans Mishag eller hvis redelige og ustraffelige Forhold opvakte Bebreydelser i hans Hierte over hans lumske og strafværdige Opførsel.

Havde nu sand Kierlighed og Iver for Prindsens Vel været Drivfiederen til *Schl:* Foretagende, saa havde han umueligen faldet paa, at betroe en Hemmelighed, der var saa vigtig for Prindsen i alle Henseender, til et saa slet og nedrigsindet Menneske, der kunde altsaa intet andet end Kundskaben om Overeensstemmelsen i begges Tænkemaade og Hensigter bevæge *Schl:* til at sætte Liid til *Riegelsen* i denne Begivenhed; thi naar det ikke havde været, saa var just *Riegelsen* den, som han af alle Mennesker meest burde søge at skiule Prindsens Følelser og Hensigter for, i hvor stor Fortroelighed der

end i øvrigt maatte være imellem dem. *Riegelsen* stod ikke allene paa en meget god Fod i Dronningens Tieneste, men hun var endog en Beskytterinde og Velgiørerinde af hans heele Slægt. Hun havde paalagt ham det stærkeste Taknemmeligheds og Forbindtligheds Baand, da hun, efterat hans rasende og utæmmede Sinds Lidelser havde i en deel Aar berøvet ham Forstandens Brug, og derved været udelukt fra al Menneskelig Samfund, kaldte ham ind i det igien paa saa store og fordeelagtige Vilkaar, som om al den Tiid havde været anvendt til Nytte for det Menneskelige Samqvem og til at give Prøver paa sin Fliid og Duelighed, og af alle muelige Laster er Utaknemmelighed den farligste og skadeligste, siden den, ved at døve Erkiendtlighedens (?) Stemme opløser alle de hellige og ærværdige Baand, der findes i Naturen; thi den, der kan forraade og skade sin Velgiører, den myrder sin Fader og sælger sin Søsters Ære for at fremme sine Hensigter. Erkiendtlighed maae aldrig forleede et retskaffens og veltænkende Menneske til at overtræde sine Pligter og handle imod sin Samvittighed, den maae ikke tillukke Øynene til at blive en Velgiørers Feyl vaer, men den tilstæder ham aldrig at blive Svøben til at revse disse Feyl.

Men uagtet disse og fleere Betragtninger burde holdt *Schl.*— fra at fortroe sig i mindste Maade til *Riegelsen*, saa blev han dog den der bekom Fortrinet, og skaffede Brevene ved Hr. *Dr. Cramer*[1]) i Kiel til *Greve Bernsdorff*, der strax besvarede dem, forsikkrede Prindsen i de stærkeste Udtryk om at offre Liv og Blod til hans Tieneste, og med Glæde at adlyde hans mindste Vink og Befalning;

---

[1]) See om denne S. 273, Note 1.

det til *Schl:* indeholdt adskillige Høyagtelses og Venskabs Forsikkringer; og begge bleve besvarede. Medens alt dette gik for sig havde Kammer Junker *Bülou* været syg og bestandig paa sit Kammer; han havde vel hørt noget om det der var forefalden ved Taffelet imellem Prindsen og *Stats Secretairen*, men var sig intet mindre ventende end Følgerne det havde havt. Prindsen havde engang ladet sig forstaae med for *Schl—* at han ønskede *Bulou* var frisk for at faae Raad og Biestand af ham i denne Sag, hvorpaa *Schl.—* saa indstændig og med det Tillæg: at naar *Bulou* fik det at vide, taalede han ham aldrig meere for sine Øyne, bad Prindsen, ikke at lade *Bülou* vide det mindste derom, at Prindsen lod sig bevæge til at love ham det, og da han havde givet ham Løftet, holdt han sig pligtig at opfylde det, som han ogsaa giorde. Et nyt Beviis paa, at *Schl—* havde andre Hensigter end Prindsens Vel, og at hans Hierte vidnede imod ham, at han havde forleedt Prindsen til et Skridt, der kunde have overmaade slemme Følger; thi naar det ikke havde været, saa var *Bulous* Hengivenhed til Prindsens Person og hans Iver og Nidkierhed at fremme hans sande Vel saa bekiendt, at der ikke var mindste Aarsag til at dølge en Sag for ham, hvorved det kunde fremmes.

Førend Svaret fra *Greve Bernsdorff* paa Prindsens anden Brev kom, var Kammerjunker *Bulou* frisk igien og saa idelig og altiid om Prindsen, naar *Sporon* ikke var hos ham, at *Schl:* aldrig kunde være et Øyeblik allene med ham. Nødvendigheden udkrævede altsaa at giøre en tredie Person deelagtig i Anslaget, for i hans Nærværelse at kunde tale fridt med Prindsen derom, og da *Schl—* havde sine gode og gyldige Aarsager for ikke at vælge *Bulou* dertil, saa faldt hans Valg paa Prindsens Liv *Chirurgus Boden-*

dieck[1]) og i de faa Øyeblikke om Aftenen, hvori *Bülou* klædte sig af i sit eget Kammer, for at komme ind og lægge sig i Prindsens Sove Gemak, flyede man ham Greve *Bernsdorff*(s) Breve og tog Aftale om hvad der skulde skrives ham til igien.

Prindsens faste og uryggelige Forsæt var at giøre en Forandring i Regieringen og *Ministerio*, Grev *Bernsdorff* havde lovet og var villig og bereed til at understøtte dette Foretagende af alle Kræfter, men der var endnu ingen Plan lagt hvorledes og ved hvem det skulde sættes i Værk og udføres, siden det ikke vel lod sig giøre ved Breve, men udkrævede en mundtlig Samtale. Da altsaa *Cammerherre Eiben* sidst i Aaret 1781 reyste bort, blev han af *Schlangebusk* overdraget at reyse til Greve *Bernsdorff* og giøre fuldstændig Aftale med ham om alleting, men om *Eiben* enten ikke har anseet *Schl*— for gyldig nok til at indlade sig i sligt efter hans Forlangende, eller om han har anseet Sagen for alt for farlig til at vilde blande sig i den, kan man ikke med Vished sige, men vel, at man aldrig hørte et eneste Ord fra ham desangaaende.

Efter at al Haab var ude at faae noget udrettet ved ham, begierede *Schl*— i Foraaret 1782 under Forevendning af hans svagelige Helbred Tilladelsen at gaae til *Pyrremont* som han ogsaa bekom. Under Veys havde han et par Tiimers Samtale med Greve *Bernsdorff*, hvori den heele Plan

---

[1]) J. C. Bodendick, f. i Eckernförde 1735, en Tidlang Livlæge hos en Grevinde Danneskjold, Kammertjener og Livchirurg hos Frederik den 6te fra 1776-1810, † 1818. Bülou har tilføiet: Det skeedte strax tilligemed *Riegels*.

2) Der levede paa denne Tid to Mænd af dette Navn. Den ene var Christian August v. Eyben, Kammerherre, Geheimeraad, R. af D., Domdechant i Stiftet Lübeck; den anden var Friederich Ludewig v. Eyben, Kammerherre, R. af D. Hvem af dem der her tænkes paa, kan ikke siges med Sikkerhed.

blev lagt og aftalt.*) Hvor store og usædvanlige Gaver Forsynet havde forleenet *Cron* Prindsen kan man slutte sig til af det, at uagtet han elskede Kammer Junker *Bulou* meget høyt, uagtet denne gav ham alle de Beviiser paa en sand og uforfalsket Hengivenhed, som der stod i hans Magt; *Bodendieck*, som Prindsens anden Fortroelige, var af den Meening, at *Bülou* burde og maatte vide det, saa vedligeholdt Prindsen dog i al den Tiid, en paa hans Alder næsten utroelig Tavshed, deels fordi han havde lovet *Schl—* det, og deels maaskee ogsaa fordi denne idelig paastod, at *Bulou* aldrig samtykkede deri, men vilde giøre alt sit til at afværge det. Havde *Schl:* været sindet at giøre *Bülous* Lovtale og at forøge Prindsens Agt og Fortroelighed til ham, saa kunde der ikke være noget kraftigere dertil end dette aflagde Vidnesbyrd; thi det indbefattede med faa Ord, at Pligt og Samvittighed var Rettesnoren for alle hans Handlinger, og at hverken Fordeele, tilføyet Forurettelse, eller andre Hensigter formaaede at bringe ham til at blive sine Grundsætninger utroe. Havde *Schl—* havt Leylighed til at kiende *Bulou* fra en anden Side, saa havde han ikke kundet frygte saa høyligen for ham; thi de, som havde Magten i Hænderne havde ikke ladet det feyle *Bulou* paa Anledning til Misfornøyelse; *Cron Prindsen* burde alt længe for hen havt en *Marchal*, Kongen, hans Herre Fader havde ikke allene bekommet een, da han var meget

*) I den Samtale imellem *Bern:* og *Schlangebusk* forelagde denne sin tilsnegne Fuldmagt, skreven af *Cronprindsen*, hvorefter alt hvad han foretog sig i den Sag blev *authoriseret*. *Schlang:* vilde afgiøre alleting i det franske Sprog, men *Bern:*, som ei kunde forstaae ham, bad ham tale Dansk.

yngere, men endog Arve Prindsen. Det tilkom *Bulou* at blive det; hans Nøyagtighed i at opfylde meere og ikke mindre, end kunde kræves af ham, fortiente det, og da man ikke engang saa meget, som gav ham Vished eller Løfter for Fremtiden, saa kunde han havt Føye til at giøre den Slutning, at man af ingen anden Aarsag tøvede dermed, end for jmidlertid at faae ham paa en eller anden Maade anbragt. Men alt dette giorde ingen Indtryk hos ham; han krævede jntet, han bad om jntet, men blev ufortrøden ved at iagttage sine Pligter, og overlod det øvrige til Forsynets milde Bestyrelse. Undertiiden takkede han det endog i sit Hierte, fordi man lagde saa liden Mærke til ham, siden han derved blev sat i Stand til, at kunde for Fremtiiden handle efter sin Overbeviisning, uden at han enten selv eller nogen Anden kunde have Aarsag til at behreyde ham den mindste Uerkiendtlighed.*)

Da *Schl—* var kommen tilbage fra Badet, og havde berettet *Cron* Prindsen hvad der var bleven aftalt imellem Greve *Bernsdorff* og ham, begyndte han at arbeyde paa, at drage Personer i Forbundet, der kunde hielpe til at sætte Anslaget i Værk, der bestod i en ordendtlig *Revolution:* Kongens Tilstand skulde offendtlig bekiendtgiøres, *Prindsen* viise, at Regieringen, ved hans Faders Udygtighed dertil, eene og allene tilkom ham, grunde sin Ret til denne

*) Prindsen sagde ham siden efter, at Aarsagen der havde bragt ham til at fortie det for ham var den: at ifald man opdagede Hemmeligheden, saa vilde man vist jage alle Medviiderne bort, som da ikke stod i hans Magt at forhindre; men i saa Fald var han dog vist paa at beholde ham, paa hvis Hengivenhed han var sikker, og saa udføre Tingen ved en bequemere Leilighed.

Paastand paa Konge Loven og understøtte den ved Magten, hvorved efter al Formodning Riget var bleven hiemsøgt med en borgerlig Krig, et Onde, der havde forøget, men ingenlunde hæmmet eller raadet Bod paa de Ulykker og Elendigheder, det hidindtil havde været et Rov for*)

Efterat denne Plan var aftalt og overlagt imellem Greve *Bernsdorff* og Kammer Page *Schlangebusk*, blev den skriftlig opsadt af Greven. Grev *Ernst Schimmelmann* [1]), Greve *Ludevig Reventlou* [2]), *Bodendiek*, *Riegelsen* og endeel andre bleve

*) Efter Grev *Chr. Reventl(ous)* [3]) eget sigende var *Schlangeb:* første Forslag til *Reventl:* og *Schim(melmann)* den: at *Cron Prindsen* skulde gaae ned til *General Huth* [4]), som underrettet derom skulde have i Forveyen forsamlet *Artilleristerne* paa Tøyhuuset, hænge ham det blaae Baand om, og i Kongens Navn befale ham at besætte Slottet uden og inden; tage Dronningen og sende til *Colding*, Prinds *Fried(erich)* og Gemalinde til *Jægersborg*, *Guldberg* til Jylland, arrestere *Sporon* etc. etc. Men dette blev forkastet af *Asspirationen*, hvorpaa *Schlangeb:* med Hidsighed udlod sig, at dersom de ei vilde være behielpelige, da kunde han giøre det allene, hvilket opvakte nogen Ueenighed imellem dem og *Schlangeb:* maatte til Slutning give efter.

1) Grev Ernst Heinrich Schimmelmann, f. 1747 † 1831; jævnfør om ham S. 275 Note 1.

2) Grev J. L. Reventlow, f. 1751 † 1801; jævnfør om ham S. 276.

3) Grev C. D. F. Reventlou til Christianssæde, f. 1748 † 1827; jævnfør om ham S. 275 Note 1.

4) Wilhelm v. Huth, f. 1712 i Sachsen † 1806, Chef for Artilleriet 1771, General af Infanteriet 1772, R. af El. 1783, Medlem af Statsraadet 1784. Om hans Fortienester af Artilleriet see W. H. F. Abrahamson: Geschichte der königl. Artillerieschule in Kopenhagen 1780. S. 74 ff.

giorde deelagtige i den, og som alle vare villige til at forpligte dem til af alle Kræfter at hielpe til dens Udførelse, som blev fastsat til *Januarij* Maaned 1783. Da de alle vare unge Mennesker, saa fandt de det høyst nødvendigt, at drage Mænd i dette Foretagende, hvis Ærværdighed, Kyndighed, og bekiente Redelighed og Retskaffenhed kunde giøre det agtbart i andres Øyne, og saa at sige, blive Borgen for dets Lovmæssighed, og Valget faldt paa Geheimeraad *Stampe**) og *General Huth.***) De forelagde dem ikke strax heele Planen, men talede kun om hvor nødvendigt det var eftertrykkelig at drive paa *Cronprindsens* Indtrædelse i det Geheime *Stats* Raad, hans *Confirmation* og deslige. *Huths* Ivrighed fængede strax, og han tog deel i alle ting med al sin Militairiske Fyrighed, men *Stampe* iagttog meere Juristisk Vaersomhed. Greve *Bernsdorff* be-

*) En Mand der i sin Ungdom var bekiendt for et af de meest opvakte Hoveder og største Arbeydere saavel som *Jurist.* En lærd og tillige god og retsindig Mand, men hvis stærke Tænkekraft og Legems Styrke var bleven svækket ved en rørelse i den eene Side[1]).

**) *Huth* havde tient sig op ved personlig *Courage* i de Tydske Krige, af et uroeligt, hidsigt, mistænkeligt og vellystigt Temperament. Da han blev kaldet herind havde han den forudfattede Meening, at ingen Dansk kunde liide nogen Tydsk, og søgte derfor at holde sig i Veyret ved idelig at krybe for den, som for den Dag havde det meeste at sige; iøvrigt havde han meget haarde Grundsætninger og kun liden Kundskab.

[1]) Henrich Stampe, f. 1712 † 1789, Generalprokurør 1753, fik Fornyelsespatent om sin adelige Herkomst 1759, blev R. af D. 1769, Geheimeraad 1774, Medlem af Statsraadet 1784.

kom Efterretning om alle ting, og hans Betænkninger derover blev snart den eene, snart den Anden meddeelte til at give de andre Part af.

Midt i denne Giering bekom *Oberhofmesteren* et egenhændig Brev fra Kongen, hvori han bekiendtgiorde ham, at da Prindsen nu nærmede sig den Alder, hvori han selv var bleven *confirmeret*, saa havde han besluttet, at denne vigtige Act for hans elskelige Søn skulde gaae for sig Palme Søndag 1784, og saa snart han havde været til Herrens Bord skulde han tiltræde det geheime *Stats* Raad. Indholdet af Brevet skulde strax bekiendtgiøres *Cronprindsen*, og paa det hans Faderlige Formaninger maatte trænge desdybere ind i hans unge Bryst skulde Prindsen tage en Afskrift for sig af Brevet. Men i et Postscribtum befalede han Generalen at give Prindsen *Originalen* og beholde Afskriften til en glædelig Erindring. *vid. Litr. F.*[1])

Endnu samme Dag viiste *Cronprindsen* Kammerjunker *Bulou* dette Brev, men forbød ham tillige ikke at lade nogen vide at han havde seet det, fordi *Sporon* havde bedet ham, at viise *Bülou* det, og han havde svaret: Ney; det vilde han ikke. *Bülou* spurgte ham af hvad Aarsag han havde giort det? hvorpaa Prindsen svarede: Fordi han skulde troe, at der var slet ingen Fortroelighed imellem os. Hvilken Klogskab! Hvilken Eftertanke, og det af saa ung en Herre!

Endskiønt dette Brev fra Kongen, der bestemte Tiiden til det Betydeligste af de Ting, som man ophidsede Prindsen til at begiere og forvisse sig med Magt, burde have standset det heele Foretagende, saa skyndte det dem, der havde paataget sig Udførelsen deraf, meget meere til at ile

[1]) Findes ikke i Manuskriptpakken.

med at faae det i Værk sat, hvad enten de saa ikke sadte liid til det, men troede, at naar den bestemte Tiid kom, man da vidste Middel og Udveye til at faae det længere udsat, eller og man frygtede for, at man allerede var gaaet for vidt til at der ikke skulde opdages noget af det i meere end et Aar, og Vedkommende faae stor Uleylighed deraf, maaskee har man ogsaa frygtet for at tabe Lønnen for sin Møye, og ikke vildet miste Leyligheden til at lægge sin Iver og Hengivenhed for *Cronprinsen* for Dagen, men hvilken af deelene det var, saa blev de meere og meere begierlige efter at faae den anlagde Plan udført.

Formodendtlig har man enten troed, at *Cronprinsens* ædle og fortræflige Hierte ikke vilde tillade ham, at kræve det med Trodsighed og paa en krænkende Maade for Kongen hans Herr Fader, som om saa føye en Tiid efter hans egen Villie og Velbehag blev forundt ham; eller og Prindsen maae have ladet sig forstaae med noget sligt siden (man) holdt det nødvendigt at forsyne sig med noget, der kunde betage Prindsen al (Tanke) om det uretmæssige i sligt et Foretagende, og forvisse ham om alle Retsindiges Biefald. For at faae det begav Greve *Ludevig Reventlau* sig til Geheime Raad *Stampe* og forelagde ham følgende Spørgsmaale til skriftlig Besvarelse:

1ste Qv. Om det ikke maatte eragtes rimeligt og anstændigt, at Hans Kongelige Høyhed Cron Prindsen, som nu gaaer i sit Sextende Aar, io før io heller blev *confirmeret?*

Svar: Da de specielle Omstændigheder, som her mueligt maatte være forhaanden, ere mig aldeeles ubekiendte, saa maae jeg *abstrahere* derfra, og allene overveye *Qvestionen* i Almindelighed, og naar jeg da betragter:

a. At hos os tilforn ikke er fastsadt nogen vis Tiid til Ungdommens *Confirmation*, men at det *dependerede* af Vedkommende, dertil at *presentere* sig, naar de formeente sig tilstrækkelig *preparerede*.

b. At det ved Forordningen af 25 *May* 1759 er fastsadt, at Ungdommen i Almindelighed ikke skal *confirmeres* førend de ere 14 til 15 Aar gammel.

c. At den Alder derved er bleven den, i hvilken de fleeste *Confirmeres*, naar der ikke ere *spirituelle* Omstændigheder, som ofte giør, at *Confirmationen* længere udsættes.

d. At det i nærværende Tilfælde ikke kan fattes paa grundige og tilstrækkelige Underviisninger, ligesom man og (Gud skee Lov!) er forvissed om, at det ikke fattes paa *Genie* og Lærvillighed.

Saa kan jeg ey skiønne rettere, end at det under de fleeste forhen ommeldte Vilkaar ville være rimeligt og anstændigt, at hans Kongelige Høyhed, som nu har fyldt sit 15de Aar, blev io før io hellere *Confirmeret*.

Anden *Qv*. Om det ikke var rimeligt og nyttigt, at Hans Kongelige Høyhed io før io heller tog Deel i alle *Affairer* af Vigtighed og Sæde i det geheime *Conseil*?

Svar: Efter mine Tanker staaer denne *Question* just ikke i nogen nøye *Connexion* med den foregaaende, men beroer fast allene paa de *specielle* Omstændigheder i hvilke vi befinder os, og som ikke ere mig videre bekiendte, end af de

almindelige Rygter, og naar jeg da i Følge deraf skal sige min Meening (hvorved jeg atter maae igientage at de *specielle* Omstændigheder ere mig ubekiendte) kan jeg ikke skiønne rettere, end at det vilde være baade nyttigt og billigt, at Hans Kongelige Høyhed io før io heller tog Deel i (fik Kundskab om) alle Sager af Vigtighed, saa at samme bleve *ventilerede* i hans Overværelse og at Vedkommende for ham forklarede, saa vel de Grunde de havde for deres Meening, som hvad de havde imod, og de Uleyligheder, som de skiønnede at kunde flyde af eet eller Andet, da det forstaaer sig selv, at enhver vilde giøre sig en Fornøyelse af at forklare Hans Kongelige Høyhed Grunden til Alt, som blev foretaget og den Nytte man deraf kunde vente.

Kjøhv: d. 30te *Januarii* 1783.

Stampe.

Stampe havde *dicteret* Greve *Ludevig Reventlau*: fik Kundskab om, men maatte noget derefter paa Grevens indstændige Begiæring forandre det til at tage Deel i, som han ogsaa giorde, paa Vilkaar, at Greven skulde viise Kammer Junker *Bulou* begge *Originalerne*, for at han kunde udvælge hvilket af dem, han vilde viise Prindsen, men Greven viiste ham kun det sidste, og det andet saae han først hos Geheime Raaden selv den 18de *April* 83.

Kongens Fødsels Dag var *Riegelsen* i Kongens Gemakker for at besee Laasene paa Døren(e), om der var Skodder for dem, hvad Nøgler der kunde oplukkes med, o. s. v. og da han havde aflagt behørig Rapport derom til de andre, besluttede man ikke at tøve længere; Men saasnart

som mueligt, at lægge Haanden paa Værket, men førend det kom dertil, syntes *Cron Prindsen* at *Bulous* mod ham i saa mange Aar udviiste Troeskab og Kierlighed fortiente at han maatte underrettes om hvad man havde for. Maaskee ogsaa en lønlig Uroe i Prindsens Hierte ved et saa voveligt Foretagende har skyndet ham til at aabenbare ham det i den Tanke at blive meere roelig, naar *Bulou*, hvis Retskaffenhed han havde saa mange Prøver paa, biefaldt og samtykkede hvad der var overlagt og besluttet. Ihvor stor og umaadelig end *Bulous* Forskrækkelse blev, saa viiste han dog den mueligste Koldsindighed ved hans Herres Tale, der gav ham en udførlig Beretning om alle Ting, med det Tillæg, at da hans mod ham stedse udviiste Kierlighed havde giort ham forvisset om, at han ikke kunde andet end biefalde alt det, der kunde være Prindsen og Landet gavnligt, saa havde han ikke vildet sige ham noget derom førend alting var færdigt, deels for at betage ham den Kummer og Frygt, han vilde have svævet i, at det maatte blive røbet, deels og for, i Fald det var skeedt, At han da med Sandhed kunde bekræfte hans Uskyldighed og Uvidenhed. Da nu Prindsen havde udtalt, svarede *Bulou* intet videre: det er et voveligt Skridt, maae jeg see Greve *Bernstorffs* Breve.

Intet uden en usynlig Magt kunde i det Øyeblik af Forvirring og Rædsel give et ungt og i visse Maader uerfarent Menneske den Kraft, Kiekhed og Veltalenhed, som der udkrævedes til at viise den unge Herre den farlige Afgrund han stod paa Brædden af, og alle de græsselige Følger sligt et Foretagende kunde have for ham selv, heele Landet og de betrængte Undersaatter, der vel endog kunde strække sig til de Ufødte. Han opregnede alle de Egenskaber og Kundskaber, som der kræves af en Regent,

han foreholdt ham om han havde disse Ævner i den behørige Grad til at paatage sig Regierings Byrden, og om han troede det, saa maatte han overveye, hvad Troeskab han kunde vente sig af sine Undersaatter, naar han selv lærte dem, at han ansaae deres til Kongen aflagde Troeskabs Eed for at være af saa liden Betydenhed, at han efter Behag kunde løse dem af den. Dersom Naturen og Æren vare døvede i hans Hierte, saa maatte han dog betænke Giengieldelsens Ret, og at han ved sit Forhold gav slette Mennesker, naar han engang i sin Tiid kom til at bære det ærværdige Navn Fader, Anledning til at forleede hans *Cron Prinds* til at giøre det samme mod ham, uden at han kunde have Føye til at beklage sig, siden det var en Regel for alle fra den største til den mindste: *Alt hvad du vil at andre skal (giøre mod) dig, det giør mod dem.* Prindsen søgte vel at forsvare sig med, at det ikke var Kongen, men (de) som misbrugte hans Navn til Landets Skade og Fordærvelse, at han vilde rive Myndigheden af Hænderne, og at det var en hellig Pligt, som ved Fødselen var paalagt ham, at vaage og sørge for Undersaatternes Beste. Kort, Prindsen anførte alle de Grunde, som man dagligen havde søgt at bestyrke ham i sit fattede Forsæt med, og betage ham al Tvivl angaaende alt det, som kunde siges derimod.

Bulou forestillede ham, at det hverken var eller kunde ansees for hans Pligt, førend denne Omhue blev ham overdraget af den, som burde bære den: og da Kongen havde udnævnt Tiiden dertil, saa maatte han oppebie den, og da ikke allene kalde Greve *Bernsdorff* som en dydig, værdig, fortient og stor Mand ind til at være hans Raadgiver og Ledsager, men endog efter hans og andre viise Mænds Gotbefindende foretage sig alt hvad der kunde raade Bod paa Landets Elendighed, da han kunde vente

sig den Høyestes Velsignelse dertil, naar han indtil den Tiid forholdt sig stille og roelig.

Disse Grundes Rigtighed vare alt for stærke og overtydende at de ikke skulde giort Indtryk i Prindsens ædle Hierte, han syntes at give efter for dem, og biefaldt dem, hvorpaa *Bulou* lagde til: Jeg kan endnu mangle den Kundskab og Erfaring, som udkræves til at dømme rigtig i saa vigtig en Begivenhed, og at jeg med den bedste Villie til at raade dem det Beste kan feyle; men da intet uden min inderlige Kierlighed til dem og min varme Nidkierhed for Deres Vel og Ære bevæger mig til at giøre Dem disse Forestillinger, saa beviis mig den eeneste Naade, at tillade mig, at indhænte Geheime Raad *Schack Ratlaus* Betænkninger herom. De agter og ærer ham, hans Indsigter og Kundskab kan lige saa lidet tages i Tvivl, som hans Hensigters Redelighed og Ustraffelighed; biefalder han det, saa har de den Fordeel at have hans Biestand i Udførelsen, men derimod maae (De) ogsaa give mig deres Ord paa, at der ikke skal blive giort et Skridt videre i denne Sag førend de har hørt hans Meening.

Prindsen tillod og lovede ham det, og Dagen derpaa, som var den 1ste *Febr.* begav *Bulou* sig til *Schack Ratlau*, og gav ham en fuldstændig Beretning om alleting. Denne værdige Mands Forundring og Forskrækkelse blev overmaade stor; han biefaldt i høyeste Grad alt hvad *Bülou* (havde) forestillet Prindsen, formanede ham fremdeeles at blive Dyden og sine Pligter troe, og lovede ham at fremlægge sine Meeninger om den Sag for Prindsens Øyne, med al den Friemodighed, som en god Samvittighed indskyder, og med al den Varme, som Nidkierheden for *Cron Prindsens* og Landets Vel udkrævede af en troe Tiener og Medborger. Han holdt ogsaa sit Løvte troeligen; thi Dagen

derpaa overleverede han Kammer Junker *Bulou* et Brev til *Cron Prindsen*, hvoraf hver en linie viiste hans Kierlighed for Religionen, Konge Huuset og Fædrenelandet; udtrykket med saa megen Fyndighed, og mandig Veltalenhed at det viiste saavel den kloge, Indsigtsfulde og Statskyndige Mand, som den redelige og retskafne. *vid. Litr. F.*[1])

Cronprindsens Hierte var alt for ypperligt og hans Forstand alt for igiennemtrængende, at det ikke skulde have giort en god og ønskelig Virkning, men derved kom man dog ikke i fuldkommen Sikkerhed, at de, der vare af det modsatte Partie ikke ved deres *sophistiske* Grunde kunde bringe Prindsen paa andre Tanker igien. De havde strax faaet at vide, at *Bulou* var dem imod, og af alle Kræfter arbeydede paa at giøre deres heele Anlæg til Intet, hvorfor det var høyst nødvendig, at overtyde ham om, at Ret og Billighed var paa deres Side, og at han følgeligen skadede baade Prindsen og Landet ved at arbeyde dem imod. Han paa sin Side drog Beviiser mod dem deraf, at de havde giort en Hemmelighed for ham deraf, som de søgte at lægge fra dem dermed, at ingen af dem havde tordet tale til ham derom, siden Prindsen endelig vilde være den, der gav ham den første Underretning. Men alt dette, og alt hvad de søgte at overtyde ham med frugtede saa lidet, at han meget meere svarede dem: For at De kan vide hvorledes jeg er sindet og tænker i denne Sag, vil jeg reendt ud sige Dem, at jeg ikke allene paa ingen Maade vil være behielpelig til at udføre dette Foretagende, men at jeg endog af alle Kræfter vil søge at fraraade Prindsen det, og kan jeg ikke udvirke det hos ham, saa forlanger jeg samme Dag min Afskeed uden Vilkaar, og skal være tilfreds med

---

[1]) Findes ikke i Manuskriptpakken.

Hundrede Rigsdaler om Aaret, naar jeg fortærer dem med en god Samvittighed. Han igientog dette for Prindsen i *Schlang:* Paahør. At en overnaturlig Kraft understøttede hans Moed sees deraf, at han endog vovede at sige til Prindsen selv, paa en Tiid, da man dagligen fyldte hans Øre med, at han allene var berettiget til den af Undersaatterne overdragne Myndighed: Min naadige Herre, De kan altiid stoele paa, at mit Liv og Gods er til Deres Tieneste, naar det er for en retfærdig Sag, men i modsatte Tilfælde skal De aldrig faae mig et Skridt, dette gielder endog om De var min Konge; De kunde da vel tage mit Hoved om De var en Tyrann, men det vilde jeg tusende gange heller give Dem hen, end De skulde faae mig til at handle imod Pligt og Samvittighed.

Da man mærkede, at Prindsen blev alt meere og (meere) overtydet om Geheimeraad *Schack Ratlaus* Grunde, og hvor mange og store Fordeele han kunde høste af at tilbringe dette Aar endnu til at indhente og forøge de ham ved Bestyrelsens Tiltrædelse saa høyst fornødne Indsigter og Kundskaber, saa mærkede man at der ingen anden Mueliglighed var til at faae Anslaget sat i Værk, end at faae *Bülou* overtydet om dets Nødvendighed, og de store Fordeele det vilde forskaffe Land og Riger, man sadte til den Ende forskiellige Gange an paa ham, men forgieves. Derpaa foreslog de ham, at mødes med dem paa tredie Sted, for at blive ret bekiendt med Sagen og dens Sammenhæng, og høre og besvare enhvers Grunde og Indvendninger, men dette afslog *Bulou* dem, han svarede: at han paa ingen Maade tiltroede sig Kræfter til at tale for en heel Forsamling, som om han stod i Skrankerne for en Ret, og at om han ved den Leylighed ikke blev overtydet, vilde han dog vist af saa mange blive overdøvet,

de kunde komme til ham een for een, saa var han villig til at besvare enhver alle de Aarsager og Grunde de vilde og kunde forelægge ham.

Forsynet, hvis viise Haand sees og kiendes tydeligen i den heele Sag, sørgede imidlertid selv for, at beskierme Prindsen fra at forblindes paa nye af et falskt Skyggeværk, efter at Sandhedens klare Straale havde trængt sig til hans Øye, ved at bringe *Slangebusk* fra ham, der ikke allene ved sin forstilte Kierlighed til Prinsen, havde opvakt hans Erkiendtlighed, men hvis Opvartning, som Kammer Page, gav ham den beste Leylighed til at forebringe mange Ting for Prindsen. Herskabet havde i lang Tiid været misfornøyet med *Slangebusk*, hans Hengivenhed til Drik var ikke allene bleven mærket tillige med den Forsømmelse i hvad han havde at giøre, som samme drog efter sig, men man havde endog Aarsag til at mistænke ham for, at han forebragte og lærte Prindsen slige Ting, som kunde have den skadeligste Indflydelse. Hertil kom endnu det at han havde besvangret en gemeen og berygtet Pige[1]) og som hun foregav under Egteskabs Løfte, og til hvis Fuldbyrdelse hun truede at tvinge ham ved Lands Lov og Ret. Hun gik endog saa vidt, at hun anholdt hos *Stats Secretairen* om at blive adlet for at hæve Vanskelighederne ved denne Forbindelse, saa at han maatte kiøbe sig løs med en Deel Penge. Alt dette virkede saa meget, at hans Afskeed blev besluttet, og *Overhofmesteren*, som var den, der havde sadt ham hos Prindsen, blev selv den, der paatog sig at rydde ham af Veyen, hvortil Prindsen gav sit endelige Biefald, ved *Sporons* Forestilling og

---

[1]) Bülow har tilføiet: „som tiendte den Gang for Kammer-Jomfrue Pige paa Slottet".

Mellemhandling, og ved den sidstes Recommendation blev *Harboe*[1]) Kammer Page i hans Sted.

Slangebusk[2]) blev ved sin Afskeed udnævnt til *Assessor* i *Ober-Hof* Retten i *Norge* med 800 Rd. aarligen, en ganske god Begyndelse for ethvert ungt Menneske, men en overmaade stor Naade for een, hvis Forhold var af en Beskaffenhed, der kunde giøre ham meere berettiget til en skarp Revselse end en anseelig Befordring. Men *Slangebusk* ansaae den saa langt under ham og det han ventede, og det bragte ham, som han sagde, saa langt af sin Vey, at han ikke kunde beqvemme sig til at tiltræde den ham anbetroede Post; dog vovede han ikke at vægre sig derved, og tog altsaa sin svage Helbred til et Paaskud at giøre Ansøgning om, at maatte gaae paa nogen (Tiid) til de sydlige Lande og imidlertid nyde sin *Gage*, som ham ogsaa blev bevilget. Dette allene var nok til at beviise hvad *Slangebuskes* Hensigt havde været, med de Raad han havde givet Prindsen, nemlig den: uden Fortieneste at tilsnige sig Prindsens Fortroelighed og Greve *Bernsdorffs* Høyagtelse. Han kiendte den sidstes ædle og gavmilde Hierte, og vidste at det i Belønningens Uddeeling indrettede dem meere efter Belønnerens Ære og Værdighed end den Belønnedes Fortieneste, og saae sig altsaa i Aanden ved den Kunst at viise en Iver og Hengivenhed, som han ikke følede, opløftet til Ærens og Lykkens høyeste

¹) F. H. W. v. Harbou, f. 1767 † 1832, blev juridisk Kandidat 1787, Kammerjunker 1790, Directeur i Generalpostdirektionen 1809, Kammerherre 1810, Toldforvalter i Rendsborg 1820.

²) Et Brev fra Schlangebusk til Bülou af 29de Februar 1783, som findes i Manuskriptpakken og er skrevet kort Tid efter hans Afskedigelse, viser, hvorledes han, skjøndt Bülow havde været hans Modstander, stræbte efter at staae i et godt Forhold til denne og faae ham til at give Bernstorff gode Tanker om sig.

Spidse, og vilde altsaa tilbringe den Tiid, indtil det kunde skee, paa fremmede Steder.

Imedens dette gik for sig søgte de, som *Slangebusk* havde draget ind i det giorde Anlæg, snart ved Overtalelser, snart ved Bebreydelser at bringe *Bulow* til at blive af Meening med dem, og foreholdt ham idelig, at alt det Onde, som han befrygtede kunde allene have Sted i hans Hierne, thi naar det kunde drage slige Følger efter sig, og var saa stridig mod Landets Grund Love, som han foregav, saa kunde umuelig tvende saa viise, kyndige og retskafne Mænd, som Greve *Bernsdorf* og Geheime Raad *Stampe* af alle Kræfter understøtte og biefalde det. Da dette var den eneste Indvendning, som han ikke tilfulde kunde besvare, siden han havde formegen Fornuft til at tænke, end sige at udlade sig med, at han saae Tingen bedre og nøyere ind end de, og tillige var bange for, at Vægten af disse store Mænds Navn maatte bringe Prindsen til at vakle paa nye, saa fattede han det Forsæt, at gaae selv til *Stampe* for at høre hans Tanker derom af hans egen Mund, og som han og ved første givne Leylighed dertil udførte.

Han havde neppe udøst sit Hierte for denne værdige Mand, førend han med den ham egne Redelighed og Oprigtighed svarede ham: At han havde holdt alt det, man havde sagt ham derom for Narrerie og troet, at der vilde komme saa mange Forhindringer i Veyen, at det vilde falde bort af sig selv: Man havde aldrig sagt et Ord angaaende det Brev, som Kongen havde skreven til *Eichsted*, og fra den Tiid, at Greve *Ludevig Reventlau* havde sagt ham, at General *Hutt* meente man kunde befrygte, at Dronningen vilde forgive *Cron Prinsen*, saa havde han ei vildet havt meere med dem at bestille, og siden den Tiid

ey talt oprigtig med dem, uden i det, at han havde bedet *L*(*udvig*) *R*(*eventlau*) ey at komme til ham uden meget sielden. *Bülou* forlangede derpaa at vide hans Meening om at Prindsen strax skulde træde ind i Stats Raadet; og *Stampe* svarede ham derpaa, at han aldrig havde sagt eller meent andet, end at Prindsen endnu allene skulde sidde der, som *Auscultant* og uden at sige sin Meening, og at han selv maatte begiere det. *Bülou* sagde ham derpaa, at man idelig og altiid beraabte sig paa, at der ingen Konge var uden *Cronprindsen*, og at ingen anden burde erkiendes derfor. Dette har *Ludevig Reventlau* og sagt engang til mig, sagde *Stampe*, men jeg svarede ham: Deri gaaer de meget for vidt, men hvad skal man sige derom, det er kun unge Mennesker, og de sværmer almindelig. Da man ved alle Leyligheder idelig beraabte sig paa ham, saa bad *Bülou* ham at sige ham med faa Ord: Om *Cron Prinsen* allene var at ansee for Konge? Hvorpaa han med Ivrighed svarede: Ney, det maae de sikkert ikke; thi det kan ingen underskrive. Man kan ikke saa let beviise, at Kongen ikke har sin Samling; i Konge Loven staaer Intet og Følgerne kunde blive skrækkelige for Prindsen. Da *Bülou* nu havde faaet den Oplysning af ham, som han ønskede og haabede bad han ham, at give ham sin Betænkning paa følgende Spørgsmaal skriftlig, som han ogsaa giorde:

Qv: var det anstændigt og antageligt om Hans Kongelige Høyhed *Cron Prindsen* efter den Kongelige skriftlige Forsikkring om at blive *confirmeret* og at tage Deel i *Stats* Raadets Forsamling vilde med Magt afkorte den Tiid?

Svar: Alt hvad der har mindste Anseelse af Magt er alletiider *odieus*, og her vilde det være endnu meere, da man seer, at det, som *intenderes* derved om-

trent vil falde og komme af sig selv, da det vil være baade behageligere og Nyttigere, ligesom det og er uden for al *Contradiction* at det i sig er høyst lovlig.

Den 16de April 1783.

Stampe.

Den Overbeviisning, som *Büllou* herved havde faaet, at man havde givet *Stampes* Ord den Meening, som man vilde at de skulde have, giorde ham temmelig vis paa, at man havde giort det samme med Greve *Bernsdorff*, og et Brev, som Greven havde skrevet i *August* i 1782, overtydede ham fuldkommen derom; thi i det forudsætter Greven ikke allene, at *cron Prindsens Confirmation* kunde blive udsat til 1784, men raader ham endog om det skulde skee, at oppebie det med Taalmodighed og ikke skade sig og sine priisværdige Forsætter ved frugtesløse Forsøg til at komme før til Maalet *vid. Litr. G. Bulou* forsømte ikke at drage alle muelige Fordeele deraf; og disse Tvendes Meeninger, som Prinsen agtede og ærede i samme Grad, som *Schack Ratlau*, giorde det Forsæt, som dennes Grundige Forestillinger havde opvakt i Prindsens Hierte ganske urykkeligt. Han havde ved *Bulou* ladet sige til *Schack Ratlau*, hvad Virkning hans Forestillinger havde giort, denne takkede Prindsen derfor i et Brev, som *Bulou* overleverede Prindsen den 17de *Fbr. vid: Litr. H.* Nogle Dage derefter skrev Prindsen ham egenhændig til og *Schack Ratlaus* Taksigelse for denne Naade, giør denne værdige Mands Hierte og Forstand lige saa stor Ære som de forrige *vid. Litr. I.*[1])

---

[1]) Intet af 3 paa denne Side citerede Aktstykker findes i Manuskriptpakken.

En af Prinsens Hoved Aarsager til at hige efter at afkaste det ham paalagde trykkende Aag, var hans Afskye för den paa hans Vegne indgangne Ægte Forbindelse, som han da, allerhelst da Forslaget ikke var overveyet i *Stats* Raadet, ved Greve *Bernsdorffs* Biestand haabede at blive befriet for. Han havde i nogen Tiid ikke hørt tale derom, men da han den første *Martii* kom fra Taffelet var han saa fortreden og ilde til Mode, at det gav *Bulou* Anledning til at spørge, hvad der var mødt ham? Han svarede: Nu har Dronningen sagt mig, at Kongen har skrevet til Kongen af Preussen, at Formæhlingen skulde *declareres* imellem Princessen og mig, og hun vilde dog sige mig det og vide hvorledes jeg var fornøyet dermed, men jeg maatte ikke sige det til noget Menneske. Jeg sagde, at naar det var Kongens Villie, saa maatte jeg vel tie; hvorpaa jeg spurgte hvori *Declarationen* skulde bestaae? og hun sagde: at det blev skreven til alle Hoffer, og saa blev jeg *gratuleret* dertil. Hvordan skal jeg nu forekomme denne Ulykke, thi dertil beqvemmer jeg mig aldrig; hielp mig nu ud deraf. *Bülou* svarede ham; at det egendtlige Spørgsmaal var allene om han vilde have hende eller ey; i første Tilfælde behøvede han kun at tie, men i det sidste, var det nødvendigt at forebygge Brevets Bortsendelse med Posten, som formodendtlig ikke var skeedt endnu; men kun en Tiid af tree Qvarteer dertil. Da han hverken havde til- eller fraraadet Prinsen at tage hende til Gemalinde, men han selv havde yttret en slags Modbydelighed for hende, saa var alt hvad han for sin Part ønskede det, at der i dette Øyeblik ikke maatte foretages noget, som man siden fortrød. Jeg vil *absolut* ikke, sagde Prindsen derpaa med Heftighed, og hvorledes kommer vi nu ud deraf? Saa maae De svarede *Bulou*, strax sende Bud til *Oberhofmesteren*, betro

ham Sagen, og med Venlighed søge at faae ham til at forebygge Brevets Afgang, og beqvemmer han sig da ikke dertil, saa maae De med en ferm Tone *declarere*, at De ei tillader, at der skeer mindste Skridt i denne Sag førend efter deres *Confirmation*, at De strax vil gaae op til Dronningen og sige det samme, og om han ikke vil følges med Dem, saa gaae allene. Dette Raad biefaldt Prindsen, der blev strax sendt Bud efter *Oberhovmesteren*. Han raadede Pr(indsen) selv at tale med Dr(onningen), som han ogsaa strax giorde. Dette gav *Gen(eralen)* Leylighed til at roese sig af Pr(indsens) Fortroelighed, ja endog at true med den.

Regenter ere Mennesker, de kan derfor lade sig føre bag Lyset ved et falskt Skin ligesaa vel som andre, og det saa meget snarere, som Egennytten giør, at de, som søger at viise sig for dem i et falskt Lys, giver meget nøyere Agt paa sig selv i deres Nærværelse end i alle andres hvorved det bliver endnu vanskeligere at opdage deres rette Skikkelse. Men det, som giør Forblindelsen hos dem, der have Magten i Hænderne saa farlig, er, at den Skam, som de bilder sig ind at det er for Dem at lade sig bedrage, giør dem uvillige til at lade sig oplyse, og bliver tusende Gange heller ved at lade sig forblinde, end at tilstaae, at de have taget feyl. Med hvilken Henrykkelse bør da ikke Dannemark offre Forsynet sin Tak, der ikke allene har forleenet dets dyrebare *Cron Prinds*, saa mange og store Gaver, men endog befriet ham fra denne farlige Skrøbelighed. Han blev ikke saa snart overtydet om, at det ikke var Had, Misundelse og Efterstræbelse, men Sandheden der anklagede *Slangebusk* for adskillige nedrige Laster førend hans Agt for ham forsvandt, og med den al hans Tilliid og Fortroelighed. Han indsaae hvor farlig det kunde være bleven ham selv, at have et saa fordærvet

Menneske saa nær og idelig om sig, og hans Villighed i at tilstæde at han kom bort bevidnede det klarligen. *Slangebusk*, som kiendte Prindsens fortræffelige Hierte, troede ogsaa deri at finde sin Dom; og fik derfor *Bodendieck* til at spørge ham hemmelig paa hans Vegne, om Prindsen var vred paa ham? Hvorpaa han gav dette ypperlige Svar: Spørg ham, om hans Samvittigked anklager ham for, at jeg har Aarsag dertil; og naar den ikke vidner imod ham, saa er jeg heller ikke vred. At den har giort det er der heller ingen Tvivl om, men meget troelig, at *Slangebusk* ikke har fattet alt det der laae i Svaret som tydeligen viiser, at hverken oprørte Sindslidelser eller smigrede Sandser, men Retfærdigheden tilkiender Hans Gunst eller Vrede; thi havde han det, saa havde han vel ikke søgt at forhale Tiltrædelsen af hans Embede til den Tiid, at Prindsens vedvarende Godhed for ham, kunde befrie ham derfor, men io før io heller tiltraadt den, for ved sine Pligters strænge Udøvelse i denne Post, at udslætte det ufordeelagtige Begreb, hans Forhold i Prindsens Tieneste maatte have opvakt hos ham. Men endskiønt dette allene kunde være nok til at viise hvor liden Magt denne falske Skamfuldhed havde overfor ham, saa sees det dog endnu tydeligere i et Brev til Grev *Bernsdorff*[1]), der lydede saaledes:

«Da jeg er kommen i Erfaring om alle Kammer Junker «*Slangenbuskes* slette og ildemeente Streger; saa beder jeg «Deres *Excellence*, at De vil vare sig for ham, ifald han reyste «til Dem. Skulde han tale til Dem om sin Fuldmagt, da vil «jeg sige Dem, at han haver den ikke meere. Mine Tanker

[1]) Som Bilag Nr. 5 trykkes et Brev fra Bernstorff til Kronprindsen, der vistnok er et Svar paa dette Brev.

«om Dem bliver stedse de samme, og jeg ønsker intet meere «end ofte at kunde give Dem Prøver derpaa.

«Jeg forbliver altiid Deres Ven.

Friderich.

Kbhvn., den 7de *Martii* 1783.

Uagtet Kammer Junker *Bulou*, som Prindsen viiste sit Brev, gav sig al optænkelig Umage at formaae ham til at formilde Udtrykkene i det, saa var han dog ikke at overtale dertil. Han svarede ham: jeg har betænkt mig en heel Dag derpaa, og det skal blive saaledes, som det er, venteligen har han troet at skylde sig selv at betage Greven al Mistanke om, at han havde kiendt *Slangenbuskes* Feyl den Tiid han skienkede ham sin Agt og Fortroelighed.

Sommeren 83 vilde Greve *Ludevig Reventlau* giøre en Reyse til *Hannover* og ved samme Leylighed besøge Greve *Bernsdorff* til *Bostel.* Ham blev befalet af *Cronprindsen* at giøre Aftale med Greven om adskillige Ting, og gav ham til den Ende følgende Brev med:

«Min kiere Greve *Bernsdorff!*

«Grev *Reventlau*, som snart faaer den Fornøyelse at tale «med Dem, vil mundtlig kunde berette Dem det, som De «her kunde have ventet skriftlig af mig. Jeg har talt med «ham, og han veed mine Tanker. Jeg har altsaa kun tilbage «at forsikkre Dem, min kiere Grev *Bernsdorff*, at jeg er saa «overtydet om Deres Dyd og Retskaffenhed, at De altid skal «finde i mig en bestandig Ven.

Friderich.

Kh: d. 29. *April* 1783.

Samme Leylighed betiente Kammer Junker *Bülou* sig ogsaa af til at skrive Greven til og berette ham Sagernes nærværende Forfatning, den Deel han havde havt i, at det overlagde

Anslag ikke var bleven sat i Værk, og de Grunde, der havde bevæget ham til at handle saaledes. *vid Litr. K.*[1]) og hvor stærk han var overbeviist om hans Forholds Rigtighed og Ustraffelighed sees deraf, at han i Brevet overdrager til Grev *Reventlau* at forklare Grev *Bernsdorff* det nøyere, som han ikke havde udført omstændeligen nok, endskiøndt Grev *Reventlau* havde i den Sag været en af hans hæftigste Modstandere, og følgeligen betragtet Tingene fra en ganske anden Side end han.

Kort derefter gik Hoffet til *Fredensborg*, og det syntes, at Formynderne, som Greve *Bernsdorff* kaldte dem, enten troede, at Deres Formynderskab skulde vare evig, eller og, at de havde foresadt Dem, at smage Sødheden af en uindskrænket Magt og Myndighed i al sin Kraft til Enden. Aldrig havde *Cabinets Ordrene* været saa hyppige, og aldrig havde de nærmet sig en *despotisk* Magt, saa meget som nu. Under Forevendning af Medynk over Elendige og Undertrykte, udstædede man Befalninger, der vare ganske lovstridige, og som til Fordeel for en Landstryger, greb en Undersaats Eyendom an. Til at naae det, behøvedes intet meere end at vende sig med sine Klagemaal til Dronningen, smigre for hende med Navnet af Landets og de Betrængtes Frelserinde, og saa var Love, Forordninger, Ret og Billighed kastede i Forglemmelsens Skiød, og den falske Naade og Mildhed traadde frem i sin Bedragelige Glands. Dronningen var, som sagt er, Rigets uindskrænkede Beherskerinde, *Stats* og *Cabinets Secretairen* kun et blot Rædskab i hendes Haand, og det *Organ* som forkyndte hendes Villie. Enten havde hun bildt ham ind, at han var Minister, endskiøndt han kun var blot *Theologus*, der i de

[1]) Mangler.

mange Aar, Sagerne vare gaaede igiennem hans Hænder, havde faaet en slags *Routine*, eller og han selv troede, at Kundskab om *Christo* sadte al anden Kundskab forud, i det mindste var *Theologien* den eneste Videnskab, som han sadte Priis paa.

Havde *Guldberg* foreenet Indsigter, Kundskab og Standhaftighed med sin utrættelige Fliid og Redelighed, saa havde Dannemark eyet en ubetalelig Skat i ham, men da han manglede de første Egenskaber, saa kan Historien neppe foreviise en Mand, der med de beste Hensigter har foraarsaget en Stat saa megen Skade og Fordærvelse som han. Enhver Regiering udmærker sig almindeligen ved en besynderlig Omhue for en enkelt Green, af de mange Frugtbringende en Stat blomstrer ved, og denne beskyttede, og vilde udbrede Handelen. Havde man forstaaet den Kunst, ved Frieheder og Belønninger af Æres Tegn, eller visse Fortrin for dem, som beviiste, at have været de gavnligste og nyttigste for Staten, at sætte de Handlende i Drift og Virksomhed, og ved Haabet om Vindning at formaae de Formuende Borgere at træde i *Compagnie* med dem, saa havde det sikkert været et nyttigt og priseligt Foretagende; men til de Handlendes Vel at bekoste *Canaler*[1]) og oprette *Compagnier* af Kongens *Casse*[2]), udtømme

[1]) Den slesvigholsteenske Kanal blev udført i Tidsrummet fra 1777—1784 og kostede $2^1/_2$ Millioner Kourant.

[2]) Regeringen overtog ved Opløsningen af det almindelige Handelscompagnie 1774 Handelen paa Island og Grønland. Det kongelige Vestindiske Selskab oprettedes 1778; det Guineiske og Østersøiske Compagnie 1782; det kongelige Dansk-Norske, Slesvig-Holsteenske forenede Handels og Canal-Compagnie 1782; men det sidste kom dog ikke istand. See forøvrigt om det Tab, disse Handelsforetagender voldte Staten, Nathansons tidligere citerede Værk.

den og forarme Landet, var ikke allene uforsvarligt men drog endog mange onde Følger efter sig; thi alle syntes at vilde have deel i de store Summer Kongen anvendte paa alle disse Indretninger, de, som intet havde, laante Penge til at kiøbe *Actier* for; den eene overbød den Anden de steg dagligen og langt over deres *intrinsique Valeur*, kort sagt, den *Missisipiske* Handels Raserie[1]) syntes at være kommen til det kolde Norden. I Forventning af de store og riige Ladninger, der skulde hiembringes byggedes der ikke allene store Oplags- og Pák-Huuse, men Indretninger, som høysalig Kongen havde giort og anvendt mange Penge paa, bleve ødelagde og opoffrede i Haabet om det tilkommende. Det almindelige Hospital var bygget paa et Sted, at det blev de store Handels Udsigter nødvendigt, og maatte altsaa overlades dertil[2]) og for at bringe Lemmerne af det under Tag, maatte Casernerne rømmes; endskiøndt Hospitals Lemmerne hverken behøvede eller kunde bruge fierde Parten af det Rum, der var i dem. Foruden den slemme Følge, at disse tvende Regimenters Indflyttelse til Byen[3]) forhøyede Huusleyen der allerede var stegen

---

[1]) Det Missisippiske Handelscompagni, der var oprettet af den bekjendte John Law i Paris 1717, fremkaldte en storartet Svindel og megen Forstyrrelse i Frankrig, skjøndt det ogsaa i Forening med den af Law oprettede Seddelbank gav Stødet til et materielt Opsving i forskjellige Retninger.

[2]) Ved Resolution af 13de April 1775 blev det bestemt, at dette Hospitals Bygninger skulde overlades Grønlandske Handels og Fiskefangsts Etablissement. (See Pontoppidan: Magazin for almeennyttige Bidrag II, 229). 1785 blev Hospitalet flyttet tilbage til sin gamle Bygning (Wendt: Almindelig Hospital i Kjøbenhavn o. s. v. 1833.)

[3]) Ved Kabinetsordre af 9de Marts 1775 bestemtes det, at Kasernerne i Kjøbenhavn og Rendsborg skulde rømmes til Mikkelsdag af de deri liggende Regimenter, og disse indqvarteres i Byerne hos Borgerne.

meget høyt, til en umaadelig Priis, der ikke allene trykkede Indbyggerne, men endog forøgede Kongens Udgifter ved den Umulighed det var at faae Soldaten bragt under meere for de sædvanlige og bestemte Qvarteer Penge; saa voldte det ogsaa den Kongelige Casse et umaadeligt Tab paa en anden Maade. *Casserneme* vare blevne paa det allerbeste forsynede med alt det, der udkrævedes saa vel til Fornødenhed, som især til Reenlighed og god Natteleye, der er saa væsendtlige Poster til Helbredens Vedligeholdelse, hvor der ere saa mange Mennesker paa et Sted, og disse Tings Anskaffelse havde kostet utroelige Summer, og hvoraf Nytten først med Tiiden kunde kiendes og erstattes, men som nu bleve ganske bortkastede, fordi det, som de vare anvendte paa blev giort ubrugeligt. Havde man endda brugt den Forsigtighed, at giemme alle disse Sager i de mange overblevne ledige Værelser, indtil man saae Frugten og Nytten af de føyede Anstalter, saa var Skaden dog ikke bleven saa stor, men enten man var saa overbeviist om, at alle de store Udsigter og Forvendtninger ikke kunde feyle, eller og, at man ved at see de store Summer, som disse Ting havde kostet, troede, at faae en næsten lige Sum under Hænderne at understøtte de nye Foranstaltninger med, saa besluttede man at sælge dem, men var det i den første Formodning, saa er den endnu meget uvis, og den sidste feylede ganske, siden alleting bleve solgte for Skam Kiøb. Jern Skuffer og Ildtange, som havde kostet 10 til 12 Mk. gik bort for lige saamange Skillinger, og man bekom for *Matratzer*, Tæpper, Lagen, Haandklæder o. s. v. ikke nær saa mange Marker, som der var bleven anvendt Rigsdalere til Anskaffelsen.

Frugten af Handelens store Udbredelse var den, at alle Levnets Midler ved den store Udskibning ikke alene

steg til en umaadelig Priis, men at endog det fornødne manglede i Landet, og vi, som Freden omgierdede, stode større Fare for Hungers Nød, og maatte betale alleting dyrere, end de, som sukkede under Krigens Plager. Det bør og maae næsten synes utroelig, at Dannemark paa en Tiid, da næsten alle de handlende Magter i *Europa* vare indviklede i en blodig Krig, og det fridt og ubehindret kunde sende sine Skibe til alle Verdens Parter, blev forarmet; men imidlertid er det dog saa; thi nogle enkelte Personers Vindning, kan ikke komme i Betragtning mod det Heeles Tab, allerhelst da det endog var skadeligt; siden disse forødede det vundne, eller i det mindste anvendte det til en fordærvelig og smitsom Overdaadighed, der udbredte sig over heele Landet.

Hvad enten nu vore Kiøbmænd havde forsømt det lykkelige Øyeblik, eller brugt Tiiden, de skulde vunden i, til at giøre Foranstaltninger til en dobbelt Vindning i de Aaringer, som Krigen efter deres Tanker maatte vare endnu, eller og i Visheden derom ikke holdt det vundne nok til Raade, er nok vanskeligt at bestemme, men vis er det, at Fredens Forkyndelse var et Torden Slag, der truede den største Deel af Dem med Undergang. Med større Hurtighed end *Actierne* vare stegne, faldt de[1]; med samme Begierlighed, som man havde kiøbt søgte man nu at sælge, men da Kiøbernes Antall var formindsket i samme Forhold, som Sælgernes havde taget til, saa bekom man ikke det halve for dem af det man for faa Maaneder enten selv havde givet eller kunde faaet. Til denne store Forandring

[1] I Nathansons tidligere nævnte Værk fremhæves adskillige Exempler paa, hvorledes Aktierne faldt ved Versailles Freden; men der var intet Forunderligt deri, da de krigførende Magter nu ganske anderledes kunde deeltage i Verdenshandelen end under Krigen.

biedrog dog ikke Freden allene, men først og fremmest en Uorden i det *Asiatiske Compagnies* Sager, der truede med én *Cassa* Mangel af en *Million.*[1]) *Compagniets Direction* havde tvertimod *Conventionen* ladet Betienterne have langt større Summer under Hænder, og hverken saa nøye eller saa ofte som de burde seet Cassen efter, enten af en alt for stor og blind Tilliid til Betienternes Troeskab og Redelighed, eller og af en utilgivelig Skiødesløshed. Bogholder, *Casserer* og hans Fuldmægtig havde *conniveret* med hinanden, og da det ikke kunde holde Stik længere, giorde den første sig usynlig, den Anden syg, og ingen vidste at hitte mindste Reede i Tingene, eller at sige hvad der var og ikke var. *Interessenterne* paastode, som billig, Skadesløsholdelse af *Directeurerne*, som de, der efter *Conventionen* skulde see Betienterne paa Fingerne, og derfor bekom en aarlig Løn. Dette var een af de Stridigheder, som best og snarest kunde bleven afgiort ved Lands Lov og Ret, uden at Regieringen i mindste Maade var beføyet til at blande sig i den, men dens Nidkierhed for Handelen og de Handlendes Vel, bragte den til at frelse *Directeurene* fra Erstatningen, om det var mueligt, ved at bringe den kongelige Myndighed i en privat Trætte om mit og Dit, under Navn af hans faderlige Omhue for hans Børns Vel og den Glæde han søgte og fandt i at see dem leve fredeligen og samdrægtigen med hverandre. I *General*-Forsam-

---

[1]) Hos Nathanson l. l. S. 680 angives Kassemangelen at udgjøre over ½ Million. Jævnfør hans Fremstilling sammesteds om denne Sag, der i sin Tid fremkaldte adskillige Smaaskrifter. En Oversigt over disse findes hos Thaarup: Efterretninger om det kongelige danske asiatiske Compagnie. (Kjøbenhavn 1824.) S. 77—78.

lingen den 6te *Junii* 1782[1]) blev oplæst et Brev, som var skreven i Kongens Navn den 31te *May*, hvori *Interessenterne* paa de anførte Grunde formanes til Lemfældighed og Eftergivelse mod *Directeurerne*, og at overveye hvad Skade og Miscredit tree saa gamle og berømte Huuses Fald[2]) vilde foraarsage Landet, og foreslog derfor Interessenterne at vilde til Skadesløsholdelse for dem enten strax forlænge *Octrøyen* paa tie Aar[3]), eller og ved Sagens endelige Slutning af den Kongelige *Casse* betale det, som *Directeurene* kiendtes pligtige at betale imod at tage sin *regress* igien hos dem.

Dette Brev var paa ingen Maade Interessenterne velkommen, *Octroyens* Forlængelse viiste en Nytte, der var alt for langt borte til at kunde erstatte det nærværende store Tab, og Løftet om Betalningen af Kongens Casse var saaledes sat paa Skruer, at de ikke torde sætte Liid til det; thi saa snart det var Kongens Forsæt, saa kunde han io lade Dommen afsiges over *Directeurene* og erlægge Pengene for dem, enten som et Laan eller paa hvad Maade man vilde, uden at blande sig videre i Sagen. De forkastede altsaa *Octroyens* Forlængelse ganske, ønskede Løftet

---

[1]) Ikke 1782 men 1783.

[2]) Direktionen bestod efter Statskalenderen for 1783 af Admiral Simon Hooglant, Konferensraaderne Conrad Alexander Fabricius og og Niels Ryberg, Etatsraad Peter v. Hemmert og Justitsraad Otto Christian Haaber. Af disse Mænd vare Fabricius, Ryberg og Hemmert Chefer for store Handelshuse. Den her anførte kongelige Skrivelse findes trykt i det 1784 af Ryberg udgivne Skrift: Til Interessenterne ved det asiatiske Compagnie S. 41 ff. Naar D. Biehl i det Følgende bruger Udtrykket «ved Sagens endelige Slutning», da viser den kongelige Skrivelse, at dette vil sige: hvis Generalforsamlingen paastod Direktionen skyldig at betale det Manglende.

[3]) Det vil sige indtil Slutningen af 1802.

om Betalningen at maatte gives Dem meere bestemt o. s. v., men altsammen med den allerunderdanigste Taksigelse for hans Mayestets faderlige Naade og Omhue, og Attraaen hos dem ved Efterlevelsen af hans Mayestets Villie at viise sig, som lydige Børn og troe Undersaatter. De bekom den forlangte Forsikkring i et Brev, som viiste, at deres Forhold og Beslutninger ikke vare gunstige optagne, og de, som paa *Interessenternes* Vegne, toge til *Fredensborg* for at aflægge deres allerunderdanigste Taksigelse, bleve ingensteds tagne imod.

Imedens *Directeurerne* paa denne Maade blev understøttet, ræddedes andre ved umaadelige Summers Laan; at de, der kunde stille sikkert *Hypotheque* for hvad de begierede, bekom dem, var den største Billighed, men da Penge Mangelen giorde det nødvendigt at giøre fleere *Banco* Sæddeler, saa svækkede deres store Overflødighed *Crediten* meere end den vedligeholdt samme, og da Vexel *Coursen* tillige derved steg til en umaadelig Høyde, saa var der ingen Post Dag, at io nogle Kiøbmænd var paa Veye at falde, og de, som ingen Laan kunde faae, faldt ogsaa virkelig. Dette Laan strakte sig nu ikke allene til Kiøbmænd, men til mange andre, som enten af Begierlighed til at blive riige, havde vovet formeget i *Actier*, eller og skiuldte deres Ødselhed og slette Huusholdning under denne Kaabe, for derved at blive sadte i Stand til at fortsætte deres vedtagne Levemaade; thi en *Abildgaard*, *Colbiørnsen*, *Westermann*[1])

---

[1]) Her tænkes vistnok paa de bekjendte Mænd P. C. Abildgaard, der indlagde sig et stort Navn som Veterinær og var Stadsfysikus i Kjøbenhavn fra 1775-82 (see om ham Petersens Danske Literaturhist. V, 2, 25), og den af Bondesagen saa fortjente C. Colbjørnsen (see Petersen sammesteds S. 53). En Markus Westermann blev 1781 Justitsraad og Komitteret i General Landsoekonomi og Commercekollegiet.

Wexelsen og fleere, som alle have meget store Lønninger, bekom nogle Tønder Guld, og da ingen kunde indsee hvad Sikkerhed disse havde kunde stillet for de store Summer, de havde faaet, saa vovede andre at begiere dem endnu større paa samme Maade. *General Krigs Commissair Brown* og *Etats* Raad *von Hemmert* som begge allerede havde erholdet meget anseelige Laan[1]), kom paa nye ind igien, den første om 80,000 Rd. og den Anden om 200,000 Rd. uden at kunde byde noget andet *Hypotheque* end Løftet at betale Dem igien naar disse Summer løb ind fra deres Vestindiske *Debitorer.*[2])

Man havde allerede grebet saa vidt om sig med at giøre *Banco* Seddeler af egen Myndighed og Raadighed, at man for denne Gang ønskede at have andres Tilskyndelse at besmykke dette uforsvarlige Foretagende med. Til den Ende begierede Kongen i en Skrivelse til Over *Banque Directionen*[3]) at den skulde give sin Betænkning over *Brovns* og *v. Hemmerts* medfølgende *Memorialer.* Da dette Laan, om han end ville hielpe dem ikke kunde skee i *Banquen* imod hvis *Octrøy*, der alt nok var snorret, saa var det ikke heller som *Directeurer* for *Banquen*; thi som de maatte de sætte sig derimod, men som Kongens betroede Mænd, og som de, der kiendte og burde kiende det heele Creditvæsen, at han forlangede at vide deres Tanker, men da Tiiden var kort, saa maatte de om Fem Dage indsende dem med en *Estafette;* og det enten samlede eller enhvers for sig, hvorved De tillige maatte iagttage den

---

[1]) Som Oplysning om, hvorledes Regeringen tvang Banken til at udbetale Laan, see Bilag Nr. 6.

[2]) I Texten staaer, naturligviis ved en Skrivfeil, Creditorer.

[3]) Medlemmer af Overbankdirektionen vare dengang O. Thott, H. Stampe, C. F. Numsen, E. H. Schimmelmann, C. L. Stemann, O. Guldberg, C. D. F. Reventlou, H. H. v. Schilden og C. Aggerskov.

yderste Taushed. Men paa det de desto hastigere kunde bestemme sig; vilde han viise Dem, hvorledes han ansaae Sagen fra begge Sider; og hvad han troede der var for og imod den, saa at de allene i deres Svar behøvede at *referere* sig til en af Deelene *v. Litr. L.*[1])

Men uagtet det tydeligen saaes, at man ønskede at de vilde *referere* sig til det, som var for Laanet, saa forbandt dog Ære og Samvittighed *Geheime Raad Stampe* og *Numsen*[2]), *Greve Ernst Schimmelmann* og *Christian Reventlau* til, udtrykligen at erklære sig derimod. Hvor unaadig dette Forhold var bleven dem optaget, fik de snart et eftertrykkeligt Beviis paa; thi Kongens Skrivelse til Dem var fra 1ste *Augusti*, den 5te skulde deres Betænkninger indløbe og den 19de bekom de alle Fiire deres Afskeed fra Over *Banque Directionen* ved *Cabinets Ordrer*, og Aarsagen til den saaes tydeligen i den til Greve *Reventlau*, som lydede saaledes:

«Min kiere Greve *Reventlau*. De høystvigtige *Deliberationer*, «som angaaende *Banquen* og det dermed forbundne *Credit* og «*Finands* Væsen hyppigen i nogle Maaneder ere forekomne, «have viist mig, at Du med nogle fleere af Over *Directionen* «have visse Grundsætninger, som ikke allene bestrides af andre «Medlemmer, men som, hvad meere er, paa ingen Maade kan «foreenes med den Plan, Vi selv have foresat Os, og de Hen«sigter som Vi have, og som Konge bør have. Skiønt Jeg «da nu er forvisset om, at Du tillige med dem, som høre til «Din Meening, have fulgt eders bedste Overbeviisning, Indseer «jeg dog fuldkommen, at det store *Finands* Væsen ikke kan «bestyres af Mænd, der have de meest stridige Grundsætnin-

[1]) Findes ikke.

[2]) C. F. Numsen, f. 1741 † 1811, var paa denne Tid Medlem af Overbankdirektionen, Direktør for Øresundstoldkammer og Deputeret i Rentekammeret, blev Overhofmarchal 1784 og R. af E. 1810.

«ger, og at Vi nødvendigen maae betroe det til saadanne, der «ere overtydede om Vore egne Grundsætningers Rigtighed. «Derfor er det, at Vi herved løslader Dig, kiere Greve, fra «den Forretning, som Vi hidtil i vores Over *Banque Direction* «haver givet; og det giøre Vi ikke af nogen Unaade, men «allene (det Du selv ogsaa begriber) fordi Tingenes ovenan- «førte Natur saaledes fordrer. I alt øvrigt er Jeg, som Jeg «altid har været, Din naadige Konge.

Christian Rex.

H. Guldberg.

Frd. 19de *Aug.* 1783.

Alle Fornuftige har stedse været eenige om, at den største Nytte Staten høstede af at lønne mange i et *Collegio*, var den, at Regenten ved at overveye troe og redelige Mænds forskiellige Meeninger kunde af dem uddrage og bestemme det bedste og gavnligste for Riget; men alle disse store Bekostninger bliver ganske unyttige det første alle i et *Collegio* ikke allene skal være af een Mening, men det som meere er af Kongens; thi saa falder alle Beraadslaaeninger om Tingene bort af sig selv, og man kan stedse uden at vide hvorledes og af hvad Beskaffenhed de ere, give den Erklæring: Vi ere samtligen af Deres Mayestets Meening.

Greven takkede for de høye Forsikkringer om Kongens vedvarende Naade i et meget underdanigt Brev til ham, *vid Litr. M:*[1]) det blev lagt i et til *Guldberg*, hvori han overlod det til hans Indsigt og Skiønsomhed at overlevere det indlagde eller ey. *vid. Litr. N.* Denne Omgangs Maade paa engang at forafskedige Fiire Mænd af et *Collegio*, fordi de efter Pligt og Samvittighed havde lagt deres Meeninger for Dagen i en for

[1]) Mangler ligesom ogsaa Litr. N.

Landet meget vigtig Sag, og (efterat man havde) opfordret dem dertil, havde noget saà voldsomt og *despotiskt* i sig, at det giorde *Cabinets Ordrene* endnu meere forhadte end de vare.

En Ven af *Guldberg* giorde ham Forestilling desangaaende, med det Tillæg, at denne almindelige Misfornøyelse endelig maatte kòmme *Cron Prinsen* for Ørene, og de store Klagemaal de gave Anledning til giøre et Indtryk hos ham, der i sin Tiid kunde have meget ubehagelige Følger for ham. Intet kan være et større Beviis paa at *Guldberg* giorde Ondt med de beste Hensigter, end det Svar, som han gav paa denne velmeente Advarsel, og som bestod deri: At *Cron Prinsen* vilde meget meere takke ham derfor, siden *Cabinets Ordrene* ikke allene vare et Beviis for den *souveraine* Myndighed, men endog næsten den eneste Lævning heraf; fordi saa snart alting skulde gaae igiennem *Collegierne*, saa havde Dannemark lige saa mange Konger, som der vare Collegier. Venteligen har han antaget denne Meening efter Hr. *Sporon*, siden hans Skrøbelighed i at lade sig leede og føre af dem, som han tiltroede Indsigter var stor nok dertil; *Sporons* Hovmod og store Egenkierlighed tillod ham derimod ikke at giøre andres Meeninger til sine, og at dette var hans, kan der ingen stærkere Beviis gives paa, end at han engang, da *Cronprindsen* lod sig forstaae med noget om *Cabinets* Ordrenes Unødvendigded, svarede ham: At naar de bleve afskaffede, saa betydede Prinsen ikke meere end lille *Mons* i *Slangerup*.

Geheimeraad *Numsen*, havde som *Banque Directeur* paadraget sig det herskende Parties Misfornøyelse, der i Kongens Navn udøvede den meest uindskrænkede Magt. Den Beslutning, der den Gang blev tagen, kunde lære ham, hvad han ved en anden given Leylighed kunde vente sig,

ligesom og de store Fordeele, den hastige Forfremmelse til de vigtigste Poster, og de Æres Tegn, som de bekom, der stedse rettede sig efter det mindste Vink tillige burde underrettet ham om, at om man var hævngierrig paa den eene Side, saa var man dog ikke uskiønsom paa den anden, men ligesaa redebon til at belønne som hurtig i at straffe. Men uden at agte paa noget andet, end hvad Ære og Troeskab krævede af ham, blev han som første *Deputered* i Rente Kammeret, ved at handle efter de samme Grunde han havde fulgt, som *Banque Directeur*, men det frembragte og snart en lige Virkning. Ved hver en Leylighed hvori han handlede efter den hans Embede tillagde Myndighed, uden at forespørge sig om det havde *Cabinettets* naadige Biefald, bekom han fra det en skarp Irettesættelse og Forholdsregler. Han var bleven angreben af en slem og haardnakket Feber, der stedse indfandt sig igien, og hvortil maaskee den billige Ærgernis, over den Maade han behandledes paa, ikke biedrog Lidet.

Een af disse sædvanlige *Cabinets* Breve endte saaledes: Endnu have vi denne Sommer hørt, at naar en første *Deputeret* er borte eller ikke ved Helbred, skal der være en Tilladelse, at intet vigtigt i hans Fraværelse maae forestilles; Denne Ordre fra Os vil vi have Os *in Originali* meddeelt. *vid. Litr. O.*[1]) Dette Brev yttrede Vedkommendes Mishag over *Numsens* Forhold i adskillige Ting, men det som bragte *Cabinettets* Forbittrelse imod ham til den høyeste Spidse, var noget som forefaldt med en Bonde Karl fra Kronborg Amt, der havde taget Tieneste ved Prins *Friderichs* Regiment, og hvor over der kom denne Ordre fra *Cabinettet* til Rente Kammeret af 3die *Nov*: 1783.

---

[1]) Mangler.

«Hvad Karlen *Lars Willumsen* fra Ordbye af det Kronborgske «*District* angaaer, som har villet lade sig *engagere* ved hans «Kongelige Høyheds, Vores kiere Hr. Broders Regiment, saa «skal Kammeret strax igienkalde sit Brev af 25de *October* 1783 «til *Oberst Haxthausen, Commandeur* af bemeldte Regiment, ved «at lade Karlen strax ved Sigte af denne Vores Ordre til be«meldte Regiment udlevere, og spørge Vi videre, hvorledes «*Collegium* har kunnet, da det mærkede, at Vores kiere Hr. «Broder, som *Collegium* fra alle Sider skylde den dybeste Ær«bødighed, haver i Stedet for at vende sig til Os, villet, at «hans *Oberst* skulle gaae til Kammeret, kunnet svare et Brev, «som det, *Collegium* har ladet afgaae til bemeldte *Oberst*, uden «at erindre sig, at Vores kiere Hr. Broder var der imellem, «da *Collegii* dybe Skyldighed var, i Forveyen at indhente, hvad «Vores saa dyrebare Broder i saa ringe en Sag kunde ønske, «og derpaa at andrage Os Sagen; thi *Collegium* har her vovet «at *decidere*, hvor det ikke, men Vi allene havde at sige, hvad «der burde følges. Herefter maae man vogte sig at forfalde «i saadan uærbødig Uagtsomhed.

Samme Dag var Geheimeraad *Numsen* hos Prinds *Friderich*, og da han iblandt andet berettede ham, at en Sag, som hans *Cammertiener Lüders* havde giort Ansøgning om angaaende en Mølle til hans Broder Søn, var nu kommen til Endelighed, svarede Prindsen ham: saa har da Kammeret denne Gang været saa Naadig. *Numsen* følede meget godt hvad det skulde sige, og da hans *rapport* om hvad der skulde foretages i *Stats* Raadet var til Ende, saa sagde Prindsen: De har io igien været syg. *Numsen* svarede derpaa, at hans Feber havde meldt sig igien, og at alle de, som det Efter Aar havde havt den, klagede over det samme, dog havde han været saa lykkelig, at den Dagen forhen var bleven ude. Hvorfor er De kommen op i Dag? og da han fik til Svar: at det var skeedt

paa det man ikke skulde troe om ham, at han forsømte noget, saa sagde Prindsen: Man vil dog ikke have, at Folk skal Myrde sig, men overalt saa bliver nok denne Post Dem for besværlig, da de er saa sygelig. Saa tydelig som end dette Udtryk lagde Hensigten for Dagen, saa stillede *Numsen* sig dog an, som om han ikke forstod det, og isteden for at Prindsen maaskee ventede paa, at han selv skulde begiere sin Afskeed, svarede han: at han arbeydede saa godt, og saa længe som det stod i hans Magt, hvorpaa han bukkede og nærmede sig Døren for at ophæve en Samtale han ikke længere var i Stand til at holde ud, da hans heele Legeme skielvede. Han havde nu største Aarsag til atvære sig dagligen ventende at bekomme sin Afskeed for Sygdom og Skrøbelighed i hans Alders 42de Aar. Han fattede og det Forsæt at tage imod den uden at sige et Ord, saafremt man lod ham beholde sin Post ved Øresunds Told, men tog man ham den med, saa vilde han forlange en *Commission* over hans Opførsel. Man lod ham ikke blive længe i en qvælende Uvished; thi Dagen efter bekom han følgende Brev fra Kongen, skreven fra først til sidst med hans egen Haand:

«Min kiere Geheime Raad *Numsen*.

«Det har giort Os ondt at mærke, at dit svagelige Hel- «bred og de igientagne Anstød hindrer Dig fra at følge, som «Du gierne ville, Rentekammerets Sager, og at deraf naturlig «opkommer en Ulyst til at føye Dig efter Tingene og den «Orden, som Vi vil, at de skal staae i. Derover frietage Vi «Dig herved fra Rentekammeret, men med Hensigt paa den «gode Os forhen viiste Tieneste, Ville Vi, at Du beholder *Direc-* «*teur* Embedet ved Øresunds Told Kammer, og dertil et aarligt «Tillæg uden Afkortning af 500 Rd.

«Iøvrigt er vi din naadige Konge.

C. R.

Stats Secretairen havde begaaet en Feyltagelse i Udskriften af et Brev, som *Numsen* havde sendt ham tilbage for at ændre det. Hvor liden Underfundighed der laae i *Guldbergs* Siel og hvor ilde skikket han var til at forstille sig, viiser et Brev af 5te *Novbr.* 1783 til Geheime Raad *Numsen*, hvori han takker ham for Brevets Tilbagesendelse, bevidner, hvor nær det gaaer ham, at de To nu ikke i Sager skal have meere at giøre med hinanden, og lykønsker ham af sit Hierte til at have naaet Havnen, og kan nyde sig selv, hvorved han beder ham erindre sig de Øyeblikke, hvori Venskabet imellem dem havde giort ham megen Fornøyelse, og det i saadan en elendig og med Lignelser opfyldt Stiil, at den tydelig røber hans Forlegenhed *vid: Litr. P.*[1]) *Numsen* besvarede ham det, som en Mand, der føler sin egen Værd, og i Følge deraf den ham tilføyede Forurettelse, uden at fornedre sig til at klage derover. *vid Litr. Q.*

Hvad *Cron Prindsen* tænkte ved alt dette, og hvor høyligen det forøgede hans Længsel efter Øyeblikket, hvori han blev berettiget til at giøre Ende paa dette uretfærdige og fordærvelige Herredømme, kan enhver let slutte. *Correspondancen* imellem ham og Grev *Bernsdorff* var bleven vedligeholdt den heele Sommer. Prindsens Breve udtrykkede hans tiltagende Agt og Tilliid for Greven, og Grevens hans Kierlighed og Hengivenhed for Prindsen og Nidkierhed for Landets Vel. Da han skrev Kammer Junker *Bulou* til viiste (han) hvor fornøyet han var med Prindsens tagne Beslutning at oppebie den

---

[1]) Baade dette og Litr. Q mangle. Derimod findes i Manuskriptpakken et Brev fra Numsen til Bülow, hvorpaa D. Biehl har bygget sin Fortælling om hans Afskedigelse. Det trykkes som Bilag Nr. 7.

af Kongen bestemte Tiid, og hvor nødvendig det var, at Prinsen forinden ikke i ringeste Maade enten yttrede Behag eller Mishag over alt hvad man foretog. *vid. Littra.*[1])

Bülows Breve til Greven indeholdt en fuldstændig Beretning om alt hvad der angik Prindsen, saavel i henseende til hans daglig voxende Forstand, som den Underviisning han fik. *vid. Litr.*

Prindsen vidste ogsaa saa vel at skiule de Bevægelser, som alle disse for Staten skadelige Foretagender opvakte i hans Hierte, at man enten ikke holdt det Umagen værdt, at give nøye Agt paa ham, eller og troede, at Prindsen hverken saae eller hørte noget af alt hvad man foretog sig, og om saa var, da var det ham saa ligegyldigt, at han ikke engang lagde Mærke dertil.

Den 29de *October* forlod Hoffet *Fredensborg* og den 30te blev Kammer Junker *Bülou* ansagt til at være om Aftenen i *Stats Secretairens Cabinet.* Da han havde hilset ham, sagde *Guldberg*: Jeg har vigtige Ting at sige Dem, beste Ven, men jeg taler paa Herskabets Vegne, og af Samme har jeg *Ordre* at tage det Løfte af Dem, at De som *Cavallier* giver mig Deres Æres Ord paa og for Guds Ansigt, ei at aabenbare for andre end de, som jeg tillader Dem, hvad jeg nu har at sige Dem. De har i saa lang Tiid ei vidst, hvorledes De var med mig, og en hob Omstændigheder har giort, at jeg ei har kundet være det, som jeg

---

1) De paa denne Side citerede Breve mangle. Et enkelt ubetydeligt Brev fra Bernstorff til Kronprindsen fra denne Tid findes i Manuskriptpakken; men det interessanteste Vidnesbyrd om den nøie Forbindelse imellem dem indeholdes i et Brev fra Ludvig Reventlow til Bülow, der er trykt som Bilag Nr. 8. Baade i 1783 og i Begyndelsen af 1784 forhandledes der imellem Kronprindsen og Bernstorff foruden ved Breve ogsaa ved Ludvig Reventlow, som besøgte Bernstorff.

vilde, men jeg har i lang Tiid *præparert* det, som jeg nu har at sige Dem, men glem ikke det Løfte, som De har giort om Taushed. De skal være *Marchal* hos *cron Prindsen* og jeg *gratulerer* Dem af mit ganske Hierte og ønsker Dem Guds Velsignelse dertil. Herskabet vil selv sige Dem det, Geheime Raad *Schack* og *Etats* Raad *Sporon* har arbeydet paa det samme som jeg, og disse To kan De tale reendt ud med i denne Materie, de har begge ønsket det og fornøyer dem derover. Jeg anbefaler Dem, som et Mønster at følge i den Forfatning De kommer Geheime Raad *Schack*, ham saae jeg og kiendte, og han har aldrig svigtet mig, ligesom jeg igien er hans beste Ven. Hans Exempel maae De i et og alt følge, forstaaer De mig? og da vil De blive roelig og lykkelig som han. En Hofmand bør ei blande sig i *Affairer;* thi han kan ei følge dem, lad de, som kan følge dem blive derved, og beklag dem for deres Aag. Altsaa det *Schack* har været mig, det maae De være *Sporon*; jeg kan nu og sige Dem, at han skal være *Cabinets Secretaire* hos Cron Prinsen, og man er ret lykkelig i ham at have troffen den Mand, som man kunde betroe det til. Herskabet ønsker tillige, at De ei siger noget om vor Samtale til *Cron Prindsen* og ikke betroer noget deraf til nogen Ven.

Bülow, der i sit Hierte var inderlig rørt over Forsynets viise Bestyrelse, der for at skaane hans erkiendtlige Barm for den Bebreydelse at omgaaes hans Befordrer og Velgiører med Falskhed, havde maget det saa, at i samme Øyeblik, at man bekiendtgiorde ham sin Lykke, man tillige viiste ham, at Hensigten dermed var mindre at giøre Vel imod ham, end at have i ham et Redskab til at overtale Prindsen til at handle, som De fandt for godt, var ved disse Betragtninger kommen i en Sinds Bevægelse, der neppe

tillod ham at svare, men *Guldberg* uden at give Agt derpaa, blev ved: Jeg *gratulerer* Dem, lille kiere, Hans Kongelige Høyhed er endnu ung, og nu haaber jeg at have givet Dem Beviis paa, at Jeg er Deres Ven, Nu kan De og tænke paa at tage Dem en lille Kone, Jeg har før talt med Dem derom, og jeg skal giøre alt dertil, som jeg kan. Jeg seer, at vor Samtale giør Indtryk paa Dem, *afficerer* den Dem kun ikke formeget; maae jeg give Dem et Glas Vand? *Bülau* forbad sig det, hvorpaa *Guldberg* sagde: Jeg kan ikke sige Dem hvor glad jeg har været, siden i Tiirsdags, da jeg fik Tilladelse at sige Dem dette, jeg bad mig det ud, som en Naade, og at jeg siiger Dem det nu strax i Dag vil De finde er det stærkeste Beviis paa mit Venskab for Dem; thi det er skeedt for at De desto bedre kunde vogte Dem for at føde en Mistanke, som visse *Liaisons* har paadraget Dem, De er iblandt andet meget *lieret* med *Numsen*, tildeels med *Schimmelmann*, og mindre med *Reventlau*; Angaaende den Første —

Ved et blot Løfte om en Befordring, der var tilkommen *Bulou* for længe siden, strax at lade sig mærke med, at man troede derved at have tilkiøbt sig en Rettighed over ham, der skulde strække sig lige indtil hans Følelser af Venskab og Høyagtelse, syntes ham at gaae noget for vidt, og paa det man ikke skulde udtolke hans Taushed som et Samtykke til alle disse græsselige Fordringer, sagde han: Nu maae Deres *Excellence* tillade mig, at jeg falder Dem ind i Talen, for det er ikke mig ligegyldigt om jeg giver Dem Oplysning herom nu strax eller siden. *Numsen* var i *Garden*, som *Major*, da jeg blev sat derind som *Lieutenant*; jeg var ung og havde ingen Bekiendtskab. *Numsen* tog sig af mig og har siden den Tiid altiid været artig og venskabelig imod mig, og jeg kan tillige

bevidne, at jeg altiid har mærket den beste Tænkemaade hos ham. Om Deres *Excellence* har han og altiid talt med megen Hengivenhed. Nu seer De Grunden til mit Venskab for ham; jeg veed vel, at Herskabet ei er fornøyet med ham; men det er mig io en ganske uvedkommende Sag, og om han var nok saa ulykkelig kunde det ei formindske mit Venskab og deri troer jeg, at Deres *Excellence* ei vil finde, at jeg har Uret.

Jeg har nok troet, svarede *Guldberg*, at der har været noget *Anterieur* i Deres Venskab, men De maae vel vogte Dem; Herskabet er ikke fornøyet med ham, og De har ikke heller Aarsag til at være fornøyet med ham. Jeg har og altiid holdt meget af ham, og jeg har givet ham de største Prøver derpaa, men siden *Januarii* Maaned i dette Aar kiender jeg ham ikke meere, men det er ikke ham selv men en Søster[1]) der er Aarsag dertil, og der kunde jeg da sige meere om. Søg nu Leylighed, Lille Kiere, at tale med *Sporon* og Geheime Raad *Schack*, og med dem kan De tale reent ud, naar De vil tale med mig, saa kan De komme herop, og saa skal De altiid finde Deres Ven. Lad os nu sidde et Øyeblik. — Men nu maae De vel vogte Dem for *General Eichsted*, De veed, at denne Gamle har Spioner overalt; Jeg veed, hvorledes De tænker i Henseende til ham, jeg har og undertiiden sagd Herskabet noget af vore Samtaler paa hans *Chapittre*, da vi boede lige over for hinanden paa Fredensborg; Nu kiender man ham nøye. *Bulou*, der havde meget gode Grunde for ikke at indlade sig i den Materie, sagde, uden at svare det ringeste dertil, *Numsen* skal være heftig syg. Ja; det giør mig

---

[1]) Denne Søster er vistnok Magdalene Charlotte Hedevig, gift med Baron Løvenskjold til Løvenborg, f. 1731 † 1786.

meget ondt, svarede *Guldberg*, han tillige med nogle andre deres Opførsel er mig ubegribelig. Jeg kan ikke faae dem til noget, alt hvad jeg har giort siden Nye Aar har været blot Nød Værge. Vær De for Alting forsigtig, kiere Ven, vogt Dem for Venner; jeg har prøvet mange, og kan sige, hvad der er ved dem at giøre. Jeg kan iøvrigt sige Dem, at jeg har ret meget gode Tanker om Deres Prins; Dronningen er og særdeles fornøyet med ham; jeg har nyelig talt med ham, han var lykkeligere end mangen en Cron Prinds i at komme saa tiilig til *Affairene*, og dem skal han faae nok af, Ja lige op til begge Ørene. Nu Jeg kan ikke sige Dem hvor det fornøyer mig, at Herskabet har biefaldet denne Sag med dem, da jeg har været den, som har skaffet Dem til Prindsen.

Faa Mennesker besidde den Gave at giøre Forbindtlighedens Vægt dobbelt ved Maaden at paalægge den. Havde *Guldberg* forkyndt *Bülou* sin Forfremmelse ikke som en Naade og Velgierning, hvorved man vilde kiøbe ham lige indtil hans mindste Siele Ævne, men som noget han ved sin lange og troe Tieneste længe havde fortient; og isteden for at giøre sig en Fortieneste af at have talt for ham, som om det han fik, var uendelig meere end hans høyeste Forvendtning kunde gaaet ud paa, giort hans i lang Tiid udviiste Koldsindighed og Tilbageholdenhed mod *Bülou* for en Virkning af hans Skamfuldhed over, at Omstændighederne havde giort det nødvendigt, at han ikke før havde faaet Prøver paa, hvor fornøyet man var med hans Forhold, saa kunde man dog havt et Skin af Haab til at føre ham bag Lyset. Men at giøre det, som man ikke uden en aabenbare Uretfærdighed kunde betage ham, til en Velgierning, som det havde kostet Møye at erholde for ham, og som han maatte stræbe at fortiene ved at være en blot

Machine og Redskab i en stolt og opblæst Mands Hænder[1]), som ingen Fornuftig kunde bære sand Agt for, det var at dæmpe den Erkiendtligheds Gnist, der kunde fænge i et ædelt Hjerte, der med den allerstørste Beskedenhed, dog nødvendig maatte foragte sig selv, dersom det ikke havde følet sig ydmyget ved slig en Anmodning og sligt et fremsadt Mønster.

Desforuden vidste *Bulou* meget vel, at man sikkert ikke havde valgt ham, dersom man havde tordet vove at giøre Prindsen i mod i denne Post; thi *Cron Prindsen* havde tre Dage førend de reyste fra *Fredensborg* under Tavsheds Løfte betroed ham, at *Sporon* om Morgenen havde sagt til ham, at han vilde spørge Prindsen om noget, men han maatte give ham et *cathegorisk* Svar, nemlig: om han var fornøyet med Kammer Junker *Bülou* og ønskede at beholde ham hos sig? Hvorpaa Prindsen svarede: at han var meget vel fornøyet med ham, og ønskede inderlig at beholde ham. Man viiste for liden Opmærksomhed for Prindsen at dette Spørgsmaal kunde være giort ham, fordi man søgte at indrette alleting efter hans Behag, og kunde altsaa ingen anden Hensigt have end at faae udfrittet af Prindsen, om *Bülou* var ham saa ligegyldig, at man kunde give ham en anden *Marchal* uden at opvække Misfornøyelse hos ham.

Da man under den Titel Herskabet forstod Dronningen og Arve Prindsen, saa kunde *Bulou* være sig ventende, at det ikke vilde vare længe førend de selv vilde forkynde ham den store Naade, de havde ladet ham vederfare; og to Dage efter at han havde talt med *Guldberg* blev han ansagt at komme til Prinds *Friderich.* Efter en kort Samtale om ligegyldige Ting, sagde Prindsen: De har talt med

---

[1]) Herved menes Sporon.

Geheime Raad *Guldberg*, og det fornøyer mig at kunne *gratulere*. Jeg mærkede, at *Cron Prinsen* ikke var imod Dem, at han nu kunde vel lide Dem, og havde Fortroelighed til Dem. *Bülou* svarede, at han havde Aarsag at være tilfreds, Hans Kongelige Høyhed viiste megen Naade imod ham, og han torde haabe, at han ikke skulde fortryde paa, at han skulde blive, paa nogle Aar havde han ikke tordet vove at ønske det, da han indsaae hvor vanskeligt det var at være hos saa ung en Herre, der var saa mange Forførelser underkastet. Prindsen svarede dertil: De har nu saa længe været hos Prindsen, og jeg har mærket, at De altiid har været saa meget forsigtig, og at De har søgt at bringe Prindsen til at elske sin Familie, i det mindste troer jeg for en stor Deel, at Vi have Dem at takke. Dronningen er og meget fornøyet med Prindsen. *General Eichsted* kiender man nu ret godt, han har engang forrige Vinter talt med Dronningen om de Forandringer ved Cronprindsens Hof, og da talte han og om Dem, og svarede Dronningen, aa Ja! som i Tanker, men saa har han nok sagt Dem det for at han vilde have Takken. *Bulou* sagde, at han for sin Person ikke havde at klage over *Generalen*, at der kun havde været een Trætte af Vigtighed imellem dem, og at han i den havde givet ham dobbelt saa megen *reparation*, som han kunde forlange, at han paa ellevte Aar vel havde *probeert* endeel, men Gud havde hidtil været saa naadig at give ham Kræfter og Moed; og paa hans Biestand forlod han sig ogsaa for Fremtiiden. Hvorpaa Prindsen svarede: Da De har været saa længe hos Cron Prindsen, og han saa got kan lide Dem, saa kunde De altiid vente Dem at blive vel aflagt. Vi troer at kunne forlade Os paa Dem, og at De ikke *melerer* Dem med noget for det

er det Beste, jeg troer ikke heller De skiøtter derom. Dronningen vil nok selv sige Dem det.

Prinds *Friderich* havde fuldkommen ret i, at det var *Bülou*, der søgte at bringe Cron Prindsen til at oversee alt hvad der kunde være at udsætte paa Dronningens og Arve Prindsens Forhold og allene at betragte dem, og omgaaes dem endog i Fremtiiden, som sine nærmeste Paarørende, og aldrig viise Fortørnelse eller Nag imod dem, men tvertimod giøre dem Livet saa behageligt som mueligt. Da han ofte igientog det, saa svarede Prindsen ham en Dag, da han var i ond Luune? Men De taler altiid saa meget om, at jeg skal være god imod dem, det er nok for Deres egen Sikkerheds Skyld. *Bülou* svarede: Jeg haaber, at De ikke kan troe, at jeg i dette Tilfælde tænker paa min Person, De veed mine Grunde dertil; det er for Deres egen Roeligheds Skyld, for at forskaffe Dem den hærlige Triumpf at belønne Ondt med Godt, og for det, som Publicum vil dømme derom, der endog, hvor lemfældig Deres u(d)øvede Retfærdighed var, vilde slaae sig paa de Lidendes Side, og allene see en høylig elsket Konges Enke og Søn i dem. Jeg har sagt Dem, og saa længe jeg har den Lykke og Naade at være om Dem skal jeg uafladelig sige og bede Dem, at viise Overbærelse for det forbiegangne, Aarvaagenhed i det Nærværende, og en Afskrækkende Strænghed mod alle tilkommende Laster og Forbrydelser; thi derved viiser De sig, som Folkets sande Fader og giør Deres Undersaatter til lydige og tilliidsfulde Børn. Imidlertiid, min naadige Herre, maae jeg tilstaae Dem, at jeg er i den allerubehageligste Forfatning og som ikke volder mig liden Bekymring; Herskabet vil vist nok herefter viise mig megen Fortroelighed, og naar de saa herefter seer hvorledes det gaaer, hvad vil de da ikke forekaste mig? Hvorledes skal

jeg bære mig ad dermed? De, skal, svarede Prindsen, viise megen Fortroelighed mod dem igien; det er io for en god Sag, og De bør giøre det, om De holder af mig. Jeg seer, sagde *Bülou*, at Skinnet vist vil blive imod mig, men jeg haaber at handle saaledes, at jeg skal kunne forsvare det for Gud, mig selv og Dem, min naadige Herre.

Tredie Dagen efter at *Bülou* havde været hos Prinds *Friderich* blev han ved en Sæddel fra *Ober Hoff Marchallen* ansagt til *Audience* hos Dronningen. Da han kom ind til hende, sagde hun: at han vel vidste hvorfor han var kaldet. *Bülou* kyssede hendes Kiole og takkede, hvorpaa Dronningen sagde, at han maatte tage Geheime Raad *Schack* til Mønster og føre sig op som han og ei melere sig med noget. Da han havde lovet det, sagde Dronningen: Jeg veed ikke hvorledes det gaaer til meere hos Dem? Og han svarede, at han haabede, at hendes Mayestet var fornøyet med Prindsen? Hun svarede: Ja; og spurgte videre: om Prindsen aldrig havde sagt ham noget om at blive hos ham? *Bulou* forsikkrede Ney, og at han altiid havde søgt at undviige alt hvad som kunde give Anledning dertil. Dronningen sagde: Deri har De giort meget ret, men det undrer mig dog, at Prindsen ikke har sagt noget derom. Der findes vel ogsaa dem, som tænker at blive, saa besynderligt, som det ogsaa er. Han svarede, at for et Aar siden havde vel *General Eichsted* talt om at gaae bort, men nu gik det Rygte, at han tænkte paa at blive. Da er dog, sagde Dronningen, Kongens Brev tydelig nok, og jeg veed ikke, hvad han vilde være; thi han kan dog ikke som Stats Minister blive hos Prindsen. I hvorlænge end *Bulou* havde været til Hove, var han dog ikke bleven Hofmand nok til at foregive den samme Uvidenhed, som Dronningen foregav, men sagde reent ud, at han ikke ret vidste *Eichsteds*

Hensigt, men han skulde egendtlig grunde sit Haab derpaa, at Hendes Mayestet havde sagt ham, at han ikke skulde komme ud af Slottet, førend man bar ham ud; og det i den Anledning, at han i Begyndelsen af dette Aar havde spurgt om han skulde blive eller ey, for derefter at bestemme Tiiden Bygningen paa *Liselund* skulde være færdig i. Det veed jeg aldrig at have sagt, svarede Dronningen, thi det kunde jeg ikke, fordi Kongen maatte sige det, og har jeg sagt det, saa om jeg maae sige det, har jeg ikke selv vidst hvad jeg sagde; men naar jeg besinder mig, saa troer jeg dog, at han har talt derom engang, da han var misfornøyet over noget og var saa meget syg. Vi veed vel, at De har ret gode Venner, men de maae ikke have noget hermed at bestille, det var ikke heller smukt om De vilde forlade dem nu, men de maae dog ikke vide noget om nogen Ting. Faaer de noget at vide, saa vil det ikke feyle, at de io vil giøre meget for mange Ting. *Bulou* forsikkrede, at opføre sig saaledes, at han stedse kunde vedligeholde en god Samvittighed. Dronningen svarede, at de forlode dem derpaa, og spurgte, om Prindsen vidste, at han var der? Han svarede Ney; men at han ønskede, hendes Mayestet vilde have den Naade og sige ham det. Hun svarede, Ja; men endnu kan det ikke skee; og De maae for alting ikke sige ham, at De har været her. *Bulou* bukkede, og havde ikke heller sagt det, dersom Kammer Junker Giedde ikke ved en Hændelse havde faaet at vide, at han var hos Dronningen, og da det maatte komme Giedde besynderligt og fremmet for, saa var det at formode, at han talede derom, og giorde han det, og *Bülou* tav dermed, saa maatte han befrygte, at det kunde opvække Mistanke hos Prindsen. Han sagde ham det altsaa, at Dronningen havde bekræftet det, som

Guldberg havde sagt, og talt med megen Kierlighed om Prindsen.

Med ulige Sindsbevægelser og ganske forskiellige Forventninger bleve Øynene vendte til den 4de *April*, som var den til *Cron Prindsens Confirmation* bestemte Dag og man overlagde paa begge Sider de beste og tienligste Midler til at høste Frugt af den. Dronningen, som stred for at beholde Herredømmet, snoede og vikklede sig om Cron Prindsen, som en Konge, og syntes ligesom at vilde læse hans Ønsker i hans Øyne for at kunne forekomme dem, men da Indflydelsen det kunde give hende over ham var meget uvis, saa holdt hun det fornødent at føye saadanne Anstalter, at om hun ikke kunde bemestre sig hans Villie, da at sætte den saa snevre Grændser, at Prindsen aldrig kunde faae noget udført, uden hvad hun vilde, og i de beste og nyttigste Forslag at blive overstemmet, dersom hun ikke fandt sin Regning ved at det gik igiennem. Dertil var nu intet tryggere og beqvemmere Middel end at besætte det Geheime *Stats* Raad med Folk, som hun kunde dreye og lede, som hun vilde, og Omstændighederne understøttede hendes Forehavende saa vel, at det syntes at være en Nødvendighed at giøre nye Statsministre. Siden *Bernsdorffs* Afgang havde der kun været Fiire: *Thott*[1]), *Eichsted*, *Schack Ratlau* og *Godsche Moltke*[2]). Men *Thots* svagelige Helbred havde næsten et heelt Aar holdt ham fra (at) møde i det, og *Eichsted*

[1]) Otto Thott til Gaunø, f. 1703 † 1785, Medlem af Geheimekonseillet fra 1758—1770 og fra 1772 til sin Død, ophøiet i den lehnsgrevelige Stand 1767, Oversekretær i Danske Kancelli 1763, R. af El. samme Aar.

[2]) Joachim Godske Moltke, siden Greve til Bregentved, f. 1746 † 1818, Deputeret i Admiralitets og Kommisariatskollegiet samt i Finanskollegiet 1772, R. af D. 1773, Medlem af Geheimekonseillet 1781, R. af El. 1783; jævnfør om ham S. 280.

skulde gaae ud af det, saa der blev kun to, hvoraf hun vidste, at den ene, nemlig *Schac Ratlau* var paa Prindsens, og den Anden paa hendes Partie, men da det var giørligt, at ventende Fordeele kunde bevæge Grev Moltke til at sadle om, saa var det fornødent at indrette det saaledes, at hun i saa Fald endog beholdt de fleeste Stemmer. Geheime Raad *Rosencrone*, der ved Kongen af *Preussen* var bleven Minister for de udenlanske Sager og til Ære for hans høye Befordrer lod Ministerne skrive 8te til 9 Breve i Rad og begiere Forholds *Ordre* i vigtige Begivenheder, uden at besvare dem eet, havde vel havt Sæde, men ingen Stemme i Stats Raadet, og da man alletiider kunde være vis paa hans, saa var det en Følge han maatte have den; og hvilken nyttigere hvilken brugbarere Mand kunde der findes end *Stats Secretairen*, der i saa lang en Række af Aar havde havt alleting under sine Hænder. Men disse to kunde ikke endnu give Udslaget, dersom *Grev Moltke* svigtede, der maatte altsaa være een endnu, og dertil blev Geheime Raad *Stemann*[1]) valgt, hvorved man tillige vandt det, at Grev *Schimmelmann*, som man ikke kunde lide, blev tvungen til at begiere sin Afskeed. Stats Raadet, saaledes besadt, gav Dronningen heele Regierings Tømmet i Hænderne, uden at det engang havde Anseende af, at hun rørte ved det, og for at giøre dette endnu sandsynligere skulde *Cabinettet* forflyttes fra Prinds *Friderich* til *Cron Prindsen*, *Sporon* som *Cabinets Secretaire* giøre Forestillinger efter *Stats Secretairens* Godtbefindende, og denne igien indhente Dronningens Samtykke dertil, og Misfornøyelsen hos det Al-

[1]) Chr. L. Stemann, f. 1730 † 1813, var paa denne Tid Medlem af Overbankdirektionen, Skatkammerdirektionen, Bjergværksdirektionen og Deputeret i Finanskollegiet, blev R. af D. 1776, R. af El. 1809.

mindelige, over hvad der blev foretaget, falde paa Cron Prindsen.*)

Cron Prindsen paa sin Side forsømte nu ikke heller at lægge Planen til det, som han, naar Tiiden kom, vilde have sat i Værk[1]), hvorved han havde den Fordeel, at da ingen ventede det, saa fattede heller ingen mindste Mistanke derom, eller skiulede hvad de havde i Sinde, enten i den Tanke, at han ikke kunde indsee hvad det sigtede til, eller og, at hans Ærgierrighed vilde finde sig noksom kildret og tilfredsstillet, ved at blive adspurgt, om han ikke fandt det og det, saa for godt, eller havde noget derimod. Han vidste altsaa ikke saasnart, hvem det nye Stats Raad skulde bestaae af, førend han ogsaa fattede Hensigten deraf, og foresatte sig, at skaffe dem alle ud af det igien, naar han først havde tiltraad det. Den gamle *Thott*, Greve *Bernsdorff* og *Schack Ratlau* vare dé tree Mænd, som han sikkrest og tryggest kunde vælge til sine Ledsagere og Understøttere paa den besværlige Bane han skulde betræde, men da *Thott* var lidet eller jntet meere at giøre Regning paa, og Stats Raadet nødvendig maatte bestaae af meere end to, saa maatte der udvælges nogle til at besætte deres Pladser med, som han vilde give Afskeed. Geheime Raad

---

*) *Sporon* sagde til *Cronprindsen:* Jeg skal være den Mand hvorigiennem alt skal gaae, naar De vil noget hos Arve Prindsen, saa siger De mig det, og naar Arve Prindsen vil noget hos Dem, saa sender han Bud til mig.

---

1) Som Exempel paa, hvorledes Kronprindsens Tilhængere i denne Tid søgte at sætte ham ind i Regeringsvæsenet, henvises til Bilag Nr. 9, et Brev fra Numsen, som findes i den Bülowske Samling i Sorø 70 A 10 *α*.

Schack Ratlau holdt det for best og raadeligst at Prindsen indsadte det gamle 1770 forafskeedigede *Conseil* igien, siden det var Mænd, som havde megen Kundskab og Erfarenhed ved den lange Tiid, de havde havt Tingene under Hænder, og kunde følgeligen blive Prindsen til overmaade stor Gavn og Nytte. Geheime Raad *Stampe* og nogle fleere vare af samme Meening og Grev *Bernsdorff* havde jntet derimod. Men *Cron Prindsen* selv stod dette Forslag i ingen Maade an foruden de særdeles Grunde, som han havde at anføre imod enhver især var det ham nok, at de havde været meere hadet end elsket af Folket, at det aldrig vilde eller kunde fatte Fortroelighed til Dem, og derfor med Frygt og Misfornøyelse saa Tingenes Bestyrelse i deres Hænder, og deri var General *Hutt* og Kammer Junker *Bülou* eenig med ham, og denne blev det overdraget, at opsætte de Indvendninger, som Prindsen havde imod dem, skriftlig. Saa nødig som han end vilde, saa maatte han dog, og den gamle *Moltkes* Egennytte[1]) og Lyst til at beriige sig, *Rosenkrandses*[2]) sorte og rænkefulde Hierte, og *Reventlaus*[3]) grumme Forhold imod Kongen og den skadelige Virkning det vilde (have) hos ham at see *Reventlau* saa ofte og nær ved ham, blev sat i saa klart et Lys imod deres Forstand, Indsigter og Fortienester, at disse ikke kunde veye op derimod. *v. Litr.*[4]) *Schak Ratlau* tilstod ogsaa, at hans Forstand var overtydet, endskiønt hans Ønske ikke var ganske borte,

---

[1]) Her menes Adam Gottlob Moltke.

[2]) F. C. Rosenkrantz, f. 1724 † 1802, Deputeret i Admiralitets og Generalkommissariatskollegiet 1754, R. af D. 1760, Oversekretær ved Søetaten 1763, Medlem af Geheimekonseillet 1767, R. af El. 1769.

[3]) Ditlev v. Reventlow, født 1712 † 4de December 1783. See om denne Hist. Tidsskrift III, 4de Bind S. 284 Note 2 og S. 343 ff.

[4]) Findes ikke i Manuskriptpakken.

og bad altsaa *Bulou*, da det var Nødvendighed at have fleere, at foreslaae Geheime Raad *Blohme*[1]), Geheime Raad *Rosenørn*[2]) og Grev *Haxthausen*[3]) for Prindsen.

Da det var høyst nødvendig, at bruge den yderste Forsigtighed for ei at opvække Mistanke om, at Prindsen tænkte paa at foretage den ringeste Forandring, saa maatte *Bülou* ogsaa opfylde *Guldbergs* Begiering og gaae til *Ober Hoff Marschallen* og *Sporon;* den første vexlede en Hoben *Complimenter* med ham, og den Anden viiste sig saaledes i sin fulde Skikkelse, at den meest Taabelige maatte kiendt ham for en opblæst Giek. Om hans Hensigt var, at lade *Bulou* vide hans Meeninger om alle Ting, paa det han kunde rette sig efter dem, eller om han vilde sætte ham i Forundring over hans Viisdom og Vigtighed, eller og maaskee begge Deele; men han lod Munden løbe idelig og om alt hvad der faldt ham ind. Han begyndte med at paalægge *Bülou* Tavshed om denne Samtale i Henseende til Prindsen, og derpaa sagde han ham, at (han) havde ladet sig overtale til at blive *Cabinets Secretaire*, men allene paa Vilkaar, at *General Eichsted* skulde bort; Han vilde sætte *Generalen* Fingeren paa Øyet og taalte ikke et Ord, og agtede, naar han ikke havde meere med ham at bestille,

---

[1]) Der var dengang 2 Mænd af dette Navn. Den ene var Wulf v. Blome, R. af D. 1767, Landraad i Holsteen 1769, Geheimeraad 1773, † 1784; den anden Otto v. Blome til Heiligenstätd, R. af D. 1773, envoyé i Frankrig siden 1770, Geheimeraad 1779, blev siden R. af El. 1797 † 1803. Her tænkes vistnok paa den sidste.

[2]) Peter Rosenørn, R. af D. 1767, Geheimeraad 1774, Geheimekonferensraad og Justitiarius i Høiesteret 1780, Overskjænk 1782.

[3]) Gregers Christian Greve af Haxthausen, f. 1732 † 1802, Deputeret i Admiralitets- og Generalkommissariatskollegiet 1763, R. af D. 1766, Geheimeraad 1768, R. af El. 1783, Overhofmester ved Sorø Ridderakademi Februar 1784, blev siden Statsminister 1789.

at sige ham hvad han var for en Karl. Man maatte vel vogte *Cron Prindsen* for Prindsen af *Hessen*[1]) og *Würtenberg*[2]), hvilken var kommen i med *Fabricius*, og han vilde vel snart giøre det saa galt, at han nok brød Halsen paa sig selv. Han havde mærket, at Cron Prindsen talte saa gierne om Kobberstykker og Malerier, men det maatte *Bülou* vare sig for; thi det gav kun Anledning til, at han gav sig i Snak med disse Kunstnere, som der ikke i Almindelighed var noget ved; og det var ham ey heller til nogen Nytte. Han holdt ogsaa vel meget af *Militairen*, men det forbød sig selv, at han førte Krig; thi der var intet at føre den for. Endnu var det ingen Under, thi de fleeste unge Herrer vilde gierne agere *Parade Majorer*, men det vilde nok falde, helst naar han fik Øynene op om Prindsen af *Würtenberg*. Kammer Junker *Giedde* kunde Dronningen slet ikke lide, men hvorfor havde hun aldrig vildet sagt til *Guldberg*, men da Prindsen havde sagt ham, at han ikke havde noget imod at han blev, saa meente han at han kunde blive opvartende *Cammerherre*, uden anden Forretning end at følge med Prindsen, naar han kiørte ud, og da kiøre foran i sin egen Vogn og være ved Paaklædningen. Man var yderst forlegen med ham, thi han vidste intet uden at spille paa Fløyte. Han var for stolt til at tage imod (en) *Legations Secretaire* (Post), og han duede til jntet andet end at være Føde Nød. *Bülou* maatte nu ofte kome til ham, at de kunde tale med hinan-

---

[1]) Her menes vistnok Carl af Hessen.

[2]) Friderich Wilhelm Philip, f. 1761 † 1822, opføres i Statskalenderen for 1784 som Generalmajor af Infanteriet og Chef for det Lollandske Regiment. Hvilken Fabricius her skal tænke paa, veed jeg ikke.

den om alle Ting; thi paa den Fod, som Sagerne skulde komme, var det gavnligt i mange Henseender at de vare eenige; til Trods for saadan et *infame* Menneske, som *General Eichsted* var, der havde sagt til nogen, at hans første Politique bestode i at stifte Ueenighed imellem *Bülow* og *Sporon*.

Den Angel Dronningen lagde for *Cron Prindsen* var vel fiinere, og der behøvedes uendelig megen Forsigtighed og Varsomhed til ikke at lade sig fange. Han skulde nu vide alting og spørges om alleting, og hun syntes ligesom at udøse sit ganske Hierte for ham, og meddeele ham sine lønligste Tanker. Da han en Dag var hos hende bragte hun Talen hen paa Geheime Raad *Schack Ratlau*, roste ham meget for sin Forstand og Duelighed, men sagde tillige, at han var saa vankelmodig. Foreslog ham Kammer Junker *Bülow* som *Marchal*, *Ludevig Brokkenhuus*[1]) og *von Krogen*[2]) til Kammerjunkere, og Giedde til at gaae af som *Kammerherre* og beholde sin *Gage* i Pension, indtil der blev et Amt ledigt, hvilket Prindsen altsammen biefaldt, men foreslog 1000 Rd. til *Giedde*. Hun foreslog ham og, at giøre *Eichsted* til *Ober Cammerherre*, lade ham beholde sin heele Gage som Pension og beholde sine Værelser paa Slottet, men gaae ud af *Conseillet*. Da Prindsen havde intet at indvende derimod, sagde hun, at der var endnu noget at tale med ham om, men som hun vilde bie med. Prindsen spurgte hvad det var? og Dronningen svarede: om den Preussiske Princesse, hvorpaa Prindsen svarede: Det har

---

[1]) Johan Ludvig Brockenhuus var dengang Kammerjunker hos Juliane Marie; han blev R. af D. 1801, Overhofmester hos Dronningen 1808, † 1830.

[2]) Godske Hans v. Krogh.

min naadige *Grand Mama* io lovet mig ei at tale om førend jeg er *Confirmeret.* To Dage derefter, talede hun med ham om Nødvendigheden, at der kom nogle nye i *Stats* Raadet; naar *Eichsted* gik af; thi da der ikke var nogen Regning meere at giøre paa *Thott*, saa var der ingen uden *Schack Ratlau* og *Moltke*, og spurgte ham derpaa hvad han syntes om *Guldberg* og *Stemann*, og om man ikke kunde sætte dem deri? Prindsen svarede: Ja; meget gierne, de kan være ret gode.

Det første Prindsen havde forladt Dronningen og var allene med *Bülou* fortalte han ham det, og *Bülou* sagde derpaa: Om De tillader det, min naadige Herre, saa var det i ingen Maade vel giort efter det Forsæt De har at lade dem gaae ud igien; thi naar De engang har givet Deres Biefald saa utvunget, saa er De pligtig at holde det; og handler ikke som De bør, naar De siden jager dem bort. Ja, det er sandt, svarede Prindsen, nu indseer jeg det først, og jeg begriber ikke hvorledes jeg kunde være saa dum. Det værste, sagde *Bülou*, er det, at De udsætter Dem for, at man ei foretager sig det ringeste uden at spørge Dem først derom, og saa maae De io altid siige Ja i Blinde for ey at opvække Mistanke, da Dronningen nu roeser sig af at kunde vinde Dem om en Finger. De udsætter sig for, at man foreslaaer Dem at afskaffe *Commerce Collegium*, og saa maae De io samtykke, at *Schimmelmann* faaer sin Afskeed, hvilket De dog ei gierne vilde, og naar *Stemann* skal blive i *Conseillet*, saa maaskee *Bernsdorff* ei kommer, og *Schimmelmann* gaaer til sine Godser. Med Deres Hoffstat var det en anden Sag, det angik Deres Person, men alt andet er uden for Dem endnu. Det er sandt, sagde Prindsen, men hvordan skal jeg komme ud af det, hvad raader Herr *von Bülou* mig nu til? Naar

De tillader mig, svarede han, at jeg maae sige Dem min Meening, saa naar De vil blive Deres Forsæt troe, da bør De aldrig sige Ja eller Ney til noget, men hvad end Dronningen *proponerer*, da allene at svare: Det kan jeg ikke svare paa; jeg kan ikke bedømme det; jeg kiender det ikke; og naar De kommer til Dronningen igien, og hun atter spørger Dem om noget, da ikke allene svare saaledes, men endog lægge til, det kan jeg ligesaa lidet dømme om, som hvem der kan komme i *Conseillet* hvorved De da faaer Leylighed til at forklare Dem i den Materie, men saa maae De ogsaa tale saa reent ud, at der ikke kan tales meere om det. Man ønsker, man attraaer intet høyere, end at De nu vil give Deres Samtykke og Biefald til alle de Forandringer, som man vil giøre; thi saa har De siden intet at forekaste dem; Men hvad vilde *Publicum* sige? og hvad vilde De sige Dem selv? Man maae altiid lade dem blive i Uvidenhed, i det mindste i Uvished om hvad Deres Tanker ere; thi saa kan De siden altid giøre hvad Ret er. Det er Dem uværdigt, min naadige Herre, at i det Dronningen foreslaaer Dem noget, og De biefalder det, at De da tænker: saasnart jeg kan skal det giøres om igien; det er ikke redeligt, og man bør stedse handle saaledes, at man kan agte sig selv. Det er kun for at undgaae et meget større Onde, at man har Lov til at vælge det mindre. De kan ved at skiule Deres Meeninger ikke bebreyde Dem selv Noget, og alle andre lige saa lidet, som man ellers med rette kunde. Jeg troer altsaa at De giorde vel, i Morgen Aften i *Comedien* at sige til Prinds *Frederich* at Dronningen havde sat Dem i stor Forlegenhed og saa videre. Han vil strax sige *Guldberg* det, han det igien til Dronningen, og saa faaer De Leylighed at sige

Deres Tanker. Prindsen takkede ham kierligen for dette givne Raad og lovede at følge det.

Han holdt og sit Løfte troeligen; thi da han første Gang derefter var hos Dronningen og hun ingen Anledning gav ham til at komme frem med hvad der laae ham om Hiertet, saa begyndte han af sig selv derpaa og sagde: Min naadige *grand Mama*, Jeg har i Forgaaers sagt noget, som giør mig ondt, fordi jeg ikke burde sige det; da jeg aldrig har eller endnu vil *melere* mig med noget. Det vilde være lige saa slet om jeg nu bekymrede mig om Regieringen, som om jeg ikke vilde giøre det, naar jeg er kommen i *Stats* Raadet, og derfor veed jeg ikke heller at sige, om det er godt at *Guldberg* eller *Stemann* kommer i *Stats* Raadet. Dronningen sagde, at det var et Tegn til hans Godhed, og at han vilde haandthæve *Souverainiteten*[1]), men til hende kunde han derfor alletiider i Fortroelighed sige sine Tanker. Prindsen svarede dertil: Ney det kan jeg slet ikke, fordi jeg aldeeles ingen Tanker har i den Sag; jeg kan ikke dømme derom, og jeg siiger hverken, at jeg er fornøyet eller misfornøyet om *Stemann* og *Guldberg* kommer i *Conseillet*. *Numsen*, *Schimmelmann* og *Reventlau*, sagde Dronningen, er det dog umueligt at sætte i *Conseillet*. Det veed jeg ikke heller, svarede *Cronprindsen*.

Imidlertid vare de fleeste af *Cron Prinsens* Raadgivere endnu af den Meening at det vilde være til megen Fordeel for Prindsen, at det gamle *Conseil* blev indsadt igien, især da *Ober Cammer Herre Reventlau* døde, og derved den vigtige

---

[1]) Bülow har tilføiet: og græd meget som skeede ved alle slige Leiligheder.

Indvendning, om Kongens Rædsel og Forskrækkelse for ham, faldt bort, og forøgede Attraaen til at drage Fordeele af *Rosencrandses* Kundskaber og store Gaver; der fra hans onde og rænkefulde Side betragtet kunde blive farligere og skadeligere uden for *Conseillet*, end i det. Desforuden havde han i mange Aar været *Ober Secretaire* for Søe *Etaten*, den elskede ham endnu, den trængte til en Mand, der kunde sætte den i Stand igien, og raade Bod paa den Fordærvelse, som dagligen tog til, og at denne Mand fandtes i *Rosencrands* var der ingen Tvivl om, men hans bekiendte rænkefulde Siel voldte, at Prindsen paa ingen Maade kunde fatte Tilliid til ham. De, som Geheime Raad *Schack Ratlau* ved Kammer Junker *Bülau* havde ladet bringe i Forslag, stode ham ikke heller an, venteligen fordi han ikke kiendte dem nøye nok til at være fuldkommen overbeviist om deres Tænkemaade og Retsindighed, for at kunde skienke dem al sin Fortroelighed; og da Kundskab, Erfarenhed og Retsindighed vare de Egenskaber, der skulde bestemme hans Valg, saa var det en naturlig Følge, at det faldt paa Geheimeraad *Stampe* og General *Hutt*, men den første vægrede sig derved paa Grund af hans meget svagelige Helbred, og den Anden frygtede for, at hans Ukyndighed i Landets Sprog vilde være ham en Hinder til at blive Prindsen og Landet der saa nyttig og gavnlig, som han ønskede og attraaede; men omsider lode de sig dog overtale.

Alt som nu denne vigtige og lyksalige Tids Punct for Dannemark nærmede sig meere og meere, maatte man ogsaa være betænkt paa at drage alle de forønskede Fordeele af den. Den Fierde *April* var den af Undersaatterne saalænge attraaede *Confirmations* Dag, og den 14de skulde Prindsen træde ind i Stats Raadet. *Cabinettets* Ophævelse, Grev

Bernsdorffs Indkaldelse, og et næsten ganske nyt *Stats* Raad, var det første som skulde foretages, og Grundvolden Statens Redning skulde opreyses paa, men dette maatte og skulde skee med Kongens Villie og Velbehag, og paa en Maade, at ingen Ulykkeliges Taare skulde formørke Glandsen af denne hærlige Dag. Hertil udkrævedes en ordendtlig overveyet Plan til at handle efter; Geheime Raad *Schack Ratlau* vægrede sig ved at giøre Udkastet til den, men overdrog det til de andre, og naar de havde den færdig, vilde han give sine Betænkninger over den. *General Hutt* og *Grev Ludvig Reventlau* indgav hver et Forslag, saavel til Forestillingen Prindsen skulde giøre Kongen, Ordrene til *Canceliet* og alle Vedkommende, angaaende *Cabinettets* Afskaffelse; og saa videre; men om dette skulde skee den første Gang Prindsen bivaanede Stats Raadet, eller om det skulde bie til han fandt en beqvem Leylighed dertil, blev ikke fastsadt og lige saa lidet om Forandringen i Stats Raadet, skulde skee samme Dag, som *Cabinettet* blev ophævet. De fleestes Meening var, at det ikke allene burde skee paa engang, men endog den første Dag, *Schack Ratlau* derimod troede, at det var bedre at bie noget, paa det Kongen kunde blive vant til at see *Cron* Prindsen der, thi da det mindste usædvanlige sadte Kongen i en hæftig Bevægelse, saa var det at befrygte, at han, som allerede ved Prindsens Nærværelse, der var fremmet for ham, var bragt af sin Forfatning maatte løbe bort, naar Prindsens Forslag, som man vist maatte formode, fik Modsigelser, og skeedte det, saa var Prindsens Hensigter til meere Skade end Nytte bleven bekiendte, siden de, som ikke fandt deres Regning ved Forandringen vilde vove alt for at hindre den, hvoraf der kunde flyde store Uleyligheder, saavel for Prindsen selv, som for heele Landet. Alle disse

Betænkninger bleve ved *Bülou* forelagde Prindsen[1], der af dem vilde selv uddrage sig en Plan at handle efter, i det Haab, at den Høyeste, som kiendte hans Hierte og Hensigter, ogsaa vilde give ham Kraft til at udføre det med Hæld og Lykke. Den eneste visse Beslutning, som der altsaa blev tagen var den; at Prindsen fra den 4de indtil den 14de maatte blive ved det samme Forhold, som han hidindtil havde viist, og da man venteligen det første *Confirmationen* var forbie vilde flytte *Cabinettet* fra Arve Prindsen ned til ham, og Papiirene overgives *Sporon*, saa maatte han først og fremmest ingen *Resolution* give paa de Forestillinger, han kunde falde paa at giøre ham, men deels viise ham af med, at den vigtige Handling, som forestod ham, udkrævede og indtog hans Siels ganske Opmærksomhed, og naar den var forbie, da viise ham af med, at han maatte indhente nøyere Kundskab først om Sagen førend han kunde beslutte noget i den. Alt dette blev Grev *Bernsdorff* berettet, hvis Brev fra 23de *Martii* 1784 viiser hans Fornøyelse over Prindsens Valg af *Stampe* og *Hutt* til *Stats Ministre*; han raader ogsaa fra at giøre meere Forestillinger angaaende det gamle *Conseil*, dersom Prindsens Modbydelighed for det ikke falder bort af sig selv, og troer, saavidt han i Fraværelsen kan bedømme, at det

---

[1]) Et Vidnesbyrd om, hvor stor Betydning Kronprindsens Venner i denne Tid tillagde Bülow, er et Brev fra Schack Rathlau til ham af 4de Marts 1784, som findes i den Bülowske Samling i Sorø 37, b, 1. Schack Rathlau udtaler her sin Bekymring, fordi det er bestemt, at Bülow skal forlade Kronprindsens Sovegemak, saasnart denne er konfirmeret. Han beder ham udvikle Kronprindsen sine Betænkeligheder i den Anledning, og den største er da den, at Kronprindsen i saa Fald netop i de vigtige Dage fra Konfirmationen til Indtrædelsen i Statsraadet vilde være forhindret fra i Ro at kunne overlægge Alt med Bülow.

var best at Forandringen skeedte paa engang, siden *Guldbergs* Indflydelse og Magt over Prinds *Friderichs* Hierte var det eneste der kunde være betydelig for Cron Prindsen, og derfor maatte *Guldberg* og *Stemann* ikke forundes Tiid til at samle sig igien af den første Forskrækkelse. *Sporons* Magt og Anseelse vilde derimod svinde bort, som en Røg og Damp, naar han ingen Støtte havde i Prindsens Hierte. *vid. Litr. W.*[1])

Greve *Bernsdorffs* Biefald til de af Prindsen valgte *Stats Ministre* fornøyede ham meget, men da *Stampe* endnu syntes tvivlraadig, og Prindsen, overbeviist om sin priisværdige Hensigt, ønskede den understøttet af saa mange værdige og redelige Mænd som mueligt, saa skrev han *Stampe* følgende Brev til

»Min kiere Geheime Raad *Stampe*, Tiiden nærmer sig nu da »jeg skal indtræde i *Stats Raadet*, jeg har derfor vildet skriftlig »igientage min Begiering, at De vilde indtræde i samme tillige- »med Grev *Bernsdorff* og General *Hutt*. Jeg er forvisset om, »at jeg med disse Mænd kan udrette det, som jeg ønsker og »Landet haaber. De vil giøre mig en Fornøyelse ved at under- »rette den brave Grev *Thott* om mit Forehavende, og bede »ham fra mig at være, om hans Helbred tillader det, tilstæde i »*Stats* Raadet i de vigtige Øyeblikke, da jeg agter at udføre det. »Jeg haaber, at den gode Gud vil give sin Velsignelse dertil »da Landets Vel er mit eneste Formaal. Derom ønsker jeg, »at De vil være forvisset, vær det tillige om den Agtelse og »Fortroelighed hvormed jeg forbliver

Christiansb. d. 2. *April* 1784.

Deres

bestandige Ven

Frederich.

---

1) Jævnfør det som Bilag Nr. 10 trykte Brev fra Bernstorff til Kronprindsen, dateret Borstel 23de Marts 1784. Men dette indeholder ikke Alt, hvad D. Biehl her synes at henføre til det. Hun har formodentlig blandet det sammen med et andet fra samme Tid.

At lægge Planen til Udførelsen saaledes, som Prindsen troede bedst at kunde sætte dette vigtige Foretagende i Værk, havde han selv paataget sig, men hvad de andre i den Tiid skulde foretage sig, og komme ham til Hielp i det, derom blev ham giort følgende Forslag, og af ham selv besvarede[1]):

1. Om Hans Kongelige Høyhed ikke vil foredrage Hans Mayestet Sagen før den sædvanlige Referat?

Svar: Ja, og da befales, at ingen kommer ind førend nærmere Ordre.

2. Om, naar de Hans Mayestet forelæggende Forestillinger og Befalninger ere underskrevne, Hr. Geheime Raad *Schack Ratlau* ikke strax maatte overlevere Befalningerne til een, som dertil maatte være tilstæde i Hans Mayestets Førgemak for samme at henbringe til Hr. Geheime Raad *Luxdorff*[2]) til hastigste Expedition? Og om ikke strax en Person, som dertil maatte findes beqvem, med en Skrivelse fra Deres Kongelige Høyhed skulde sendes til Grev *Bernsdorff* for at tilkiendegive ham hans Mayestets Villie at indtræde udi Stats Raadet.

Svar: Ja. Leveres til Kammerjunker *Bülou* til videre Befordring.

3. Om, naar Hans Mayestet skulde forlade Stats Raadet, medens disse Sager bleve Allerhøyst Samme

---

[1]) Hvorledes Planens Udførelse er bleven drøftet i det Enkelte af Prindsens Tilhængere og deres Forslag forelagte denne, faaer man Indtryk af ved et Par Betænkninger, som Bülow har forfattet, og som findes i Manuskriptpakken.

[2]) B. W. Luxdorph, f. 1716, Generalprokurør 1771, første Deputeret i det danske Kancelli 1780, Præses i Videnskabernes Selskab, † 1788. Jævnfør om ham N. M. Petersens Litteraturhistorie.

forelagt til Underskrift, Deres Kongelige Høyhed ikke maatte finde for godt at følge Hans Mayestet, og dertil anmode Hans Kongelige Høyhed Prinds *Friderich* og Hr. Geheime Raad *Schack Ratlau*?

Svar: Ney; at følge allene med Kongen, og ifald Prinds *Friderich* ei var at holde tilbage da ei at giøre videre Paastand.

4de. Om de øvrige Lemmer af *Stats* Raadet ikke skulde anviises at blive tilstæde, indtil Deres Kongelige Høyheds Tilbagekomst for at tilkiendegive dem, at hans Mayestet havde underskreven de Allerhøystsamme forelagde Befalninger?

Svar: Ja.

5te. Ifald Hendes Mayestet Dronningen skulde være tilstæde i Kongens indere Gemak?

Svar: At søge at overtale Kongen at gaae tilbage til Stats Raadet, og i Fald han ei vilde, Selv at gaae tilbage og i Hans Mayestets Navn at give de fornødne Befalninger.

6te. Om mod Formodning Hans Mayestet skulde nægte at underskrive og dog forblive i Statsraadet, Deres Kongelige Høyhed ikke vilde anmode dets Lemmer, at formaae Hans Mayestet dertil, med Betydning til enhver især, som maatte undslaae sig derfor, at ansee og offendtlig erkiende dem, som de, der sadte sig derimod, og i saa Fald efter at Stats Raadet er til Ende, om Aftenen at lade arretere alle dem, der i det Øyeblik torde vove at giøre Modstand eller Modsigelse?

Svar: Ifald Kongen nægtede at underskrive, da at foreslaae at Stats Raadet kunde give dets Betænkning,

og blev han da endnu ved at nægte det, da overtale ham dertil ved mig selv.

7de. Om Kammer Junker *Bülou* ikke imidlertid ved Deres Kongelige Høyheds *Laquaier* eller Løber maatte lade tilsige Oberh(of) *M(archallen)*, *Chefferne* af de tvende Garder, *Commendanten*, Ober Præsidenten, Politie Mesteren, Stifts Amtmanden, de første *Deputerede* i *Departementerne* og Bispen til *Audience* i deres Kongelige Høyheds Forgemak, og Deres Kongelige Høybed ikke strax der mundtlig vilde *declarere* dem, i hans Mayestets Navn, den Forandring, som var foregaaet med Allerhøystsammes *Cabinet*.

Svar: Ja.

8de. Om de Ministre, som Deres Kongelige Høyhed maatte finde for godt at tilkiendegive, at de havde at søge om deres Entledigelse, ligeledes, men en halv Time sildigere, maatte tilsiges at møde i Deres Kongelige Høyheds Forgemak for der at have Audients efter at Deres Kongelige Høyhed var kommen tilbage fra hendes Mayestet Dronningen?

Svar: Paa samme Tiid, men faaer først *audience*. Og alle de andre paa engang for Tiidens Skyld.

9de. Om Geheime Raad *Scack Ratlau* ikke ifald Grev *Rosencrone* blev forafskediget, imidlertid skulde anbefales det udenlandske *Departement?*

Svar: Ja, indtil Grev *Bernsdorffs* Ankomst, og tillige for det første at have Finandsernes Bestyrelse.

10de. Om alle de, som Deres Kongelige Høyhed har behaget at lade underrette om Deres Hensigter, ikke skulde samles paa et vist bestemmende Sted i Nærheden, som hos Kammer Junker *Bulou* og *Bo-*

dendiek, og siden, medens Sagens Udførelse, nogle begive sig i *Eremitagen*[1]), for der at være ved Haanden, for ved forekommende Omstændigheder at iværksætte Deres Kongelige Høyheds Befalninger?

Svar: Ja, tillige med Geheime Raad *Numsen*.

11te. Om ikke alle Befalninger, Sagens Udførelse angaaende, skulde udstædes af Deres Kongelige Høyhed efter hans Mayestets Befalning, og alle fornødne *Ordres* til *Generalitetet*, *Admiralitetet*, *General Hutt*, *Commendanten*, Ober Presidenten, *Chefferne* af Garden allerede maatte være udstædet at Deres Kongelige Høyhed strax kunde betiene sig deraf i paakommende Tilfælde?

Svar: Ja; ifald Kongen ei selv underskriver dem, og ei udleveres uden Nødvendigheden.

12te. Om i Tilfælde, at nogen skulde *arreteres*, til hvem saadan *Ordre* skulde udstædes, og hvor de skulde blive arreteret, i deres Huuse eller andensteds, og disse *Ordres* ikke ligeledes maatte være udfærdigede?

Svar: Af den Vagthavende *Officier* og bringes indtil videre imellem Kongens Spiise Gemak og *reserve* Sahlen.

13de: Om den forehavende Forandring ved Hans Mayestets Hofstat ikke strax skulde have Sted, og de

---

[1]) Eremitage Gemakket var et Værelse paa 3 Fag i den saakaldte Kongens Etage og vendte ind mod Slotsgaarden. De kongelige Herskaber pleiede at spise til Aften her (Junge: Kjøbenhavns Beskrivelse I.

Nye samme Aften endnu, tiltræde deres *Function?*

Svar: Ja! efter Stats Raadet.

14de. Hvorledes til den Forandring Hans Mayestets Samtykke best skulde erholdes, at han derover ikke skulde foruroeliges og bedrøves?

Svar: Ved min Forestilling.

15de. Om Grev *Thott* ikke i Forveyen var at *avertere* og formaae, om mueligt, at være tilstæde ved dette første Stats Raads Holdelse?

Svar: Derom har jeg allerede tilskrevet *Stampe*.

16de. Om ikke alle Befalninger, som betræffer Hof *Etatens* Indvortes Indretninger, og som nu besørges af hans Kongelige Høyhed Arve Prindsen, i Fremtiiden skulde gives af Deres Kongelige Høyhed, og ifald Hans Kongelige Høyhed Arve-Prindsen havde forbeholdt sig samme, han, ved at forestille ham de Irringer derved let kunde foraarsages, paa det venskabeligste var at formaae, at aftræde denne Bestyrelse til Deres Kongelige Høyhed.

Svar: Ja.

D. 2den *April* 84.

Det er høyst forunderligt og bemærkeligt, at en ung Prinds paa Sexten Aar, udrustet af Forsynet med saa overordentlige Gaver, som hans Plan og Beslutninger udviiser, kunde indrette sit heele Forhold saa viiseligen, at ikke allene de, som saa nødig vilde slippe Roeret af Hænderne, kunde dysse sig selv i Tryghedens Søvn, med den behagelige Forestilling, at leede og føre ham i Fremtiiden, som de lystede; men at de af deres Tilhængere, som vare saa ofte om ham, endog ikke fattede den mindste Mistanke

om hvad der gik for sig i hans Barm. Enten maae de have været slaget med en overmaade Blindhed, eller hans Siels Styrke været overmaade stor, siden endog uventede og ubetydelige Tilfælde, der saa ofte har bragt erfarne og store Mænd ud af deres Forfatning, ingen Indtryk giorde hos ham. At synes kold og ligegyldig naar man har belavet sig derpaa, og er bereed paa Alt hvad der kan siiges, er det lettere at beholde et uforandret Ansigt ved den vigtigste Begivenhed, end naar man uventet hører et blot Indfald, der kan hentydes til det, som vi veed med os selv; Prindsens Standhaftighed maae derfor enten have været mageløs eller *Sporon* hverken haft Begreb eller Eftertanke, dersom han ikke ved et ganske ubetydeligt Tilfælde var kommet efter noget af det, der gik for sig i Prindsens Hierte. Han fortalte ham, og saavidt man kan slutte uden anden Hensigt, end at have noget at tale om, at da han nogle Aftener forhen havde spiist hos Greve *Osten*, og Grev *Reventlau*, *Schimmelmann* og Geheime Raad *Numsen* var kommen der forbie, saa havde *Osten* sagt: der kiører det heele *Compagnie*, nu feyler kun *Schack Ratlau* i Spidsen med *Commando* Staven. Uventendes og paa saa tvetydig en Maade at høre de betydeligste af de, der vare vidende om hans Anslag, nævne, uden ved den mindste Forandring eller Forvirring, at give Anledning til Eftertanke, sætter enten den største Klogskab hos den eene, eller den yderste Dumhed hos den Anden forud.

---

[1]) A. S. Greve von der Osten, f. 1716 † 1797, Gesandt en Tid i Petersborg og i Neapel, blev Minister for de udenlandske Anliggender 1771, Stiftamtmand i Aalborg Marts 1773, R. af El. 1783, Overpræsident i Kjøbenhavn 1788.

Endelig brød den for Landet saa vigtige, glædelige og længe attraaede Fierde *April* frem, saa reen, saa klar og behagelig, at Firmamentet syntes at indbyde alt det, der aandede Liv til Fryd og Henrykkelse. Undersaatternes Higen og Stræben efter at være Vidne til denne høytidelige *Act* burde lært Vedkommende, hvad Folket ventede sig af den. Ved Kongens *Confirmation* havde man været tvungen til at kalde Folk ind for nogenledes at besætte Kirken, og om den nu havde været tree gange saa stor, havde den dog ikke kunde rummet alle de, der ønskede sig Sted i den; man var reyst meere end Tyve Miile for at deele Hovedstadens Glæde paa denne store Dag, og de, som ikke kunde komme i Kirken, strømmede til Slottet for i Gangene at faae et Glimt af deres Haab og Lyst at see.

Da nu Prindsen havde aflagt det store Løfte paa hvis Holdelse hans egen, tvende Rigers, ja endog de Ufødtes Lyksalighed beroer, og var kommen af Kirken i Gemakkerne, foregik Forandringen med hans Hofstat. *Oberhovmesteren*, som havde været syg, men dog fuldt med Prindsen i Kirken bekom *Ober Cammer Herre* Nøglen og et forseglet Brev af Kongen, som han puttede i sin Lomme i den Tanke, at det var en Taksigelse og en Entledigelse fra hans *Ober Hovmester Charge*, men da *Cammer Herre Castenschiold*[1], som ved et egenhændigt Brev fra Kongen var udnævnt til *Commendeur* af Garden til Hest, kom til *Eichsted* og takkede ham for den Deel han var vis paa, at *Generalen* havde i den ham beviiste Kongelige Naade, saa studsede han, fik sit Brev op af Lommen og fandt at det indeholdt en Entledigelse fra alle hans *Charger*, for at han efter et saa besværligt Embede kunde nyde den for-

[1]) See om denne S. 278 Note 3.

nødne Roelighed, og for tillige at give ham at forstaae, at man ikke vilde have ham paa Slottet, saa sluttede Kongen Brevet med, at han stedse skulde være velkommen til Besøg. Hans Forskrækkelse over at finde sin Afskeed isteden for Taksigelser var saa stor og stærk, at han blev tvungen til paa nye at holde Sengen. Alle de ved denne Leylighed Befordrede Bekom et egenhændigt Brev af Kongen desangaaende, og Prindsen et med, hvori han, efter at have formanet ham at holde sin aflagde Bekiendelse ubrydelig, lader ham vide, at han, efter hans Moders og Broders indstændige Begiering, ikke allene udnævner ham, efter at han Skier Torsdag har nydt *Sacramentet*, strax at indtræde i Stats Raadet, men endog tillige med Kongens Broder at tage Deel i alle *Cabinets* Sager, og for at være forvisset om, at han om alt kan vorde fuld underrettet, saa beskikker han Prindsens hidtilværende *Informator* til Prindsens og hans egen *Cabinets Secretaire* fordi han elsker Prindsen med den allerømmeste Tilliid. *Stats Secretaire Gulberg* har han tillige befalt at giøre ham dagligen reede for alt hvad ham tilkommer; og hvad Kongen beslutter. Han beraaber sig paa at aldrig nogen Konge har viist slig en Tiltroe til sin Søn, men jeg kiender dig, siiger han, du skal danne dig til at være min Trøst, min gode Moders Fryd, min troefaste Broders Ven og heele Landets Haab. Han veed, at Prindsens Siel gyser ved den forestaaende Byrde, men for at styrke hans Troe og afskrække de Onde, saa skal han i alle Ting holde sig til Dronningen og Arve Prindsen, hidindtil har de tre været som eet, men nu skal de Fiire blive som Eet. Dernæst maae han i de første Aar være langsom, og allene søge at lære at kiende Tingene; vogte sig for nye og uprøvede, og allene troe de gamle Folk, som De saalænge havde

forsøgt. *Vid. Litr. X.*[1]) Den første *April* havde *Cron Prindsen* bekommet Forholds Regler af Dronningen i Henseende til den ham forestaaende vigtige Deeltagelse i Regierings Sagerne. I dem tilbyder hun ham ikke hendes og arve Prindsens Biestand og venskabelige Raad men at han herefter skal hielpe dem, at han ikke maae aabne sit Øre for nogen uden de, der arbeyder med dem, at han for alle Ting ikke maae begynde med at være *Militaire*, ingen *Casserner* anlægge i Kiøbenhavn, ingen Forandringer giøre, men lade alting blive som han finder det, ingen Indretninger tænke paa, som der koster Penge, og saa videre. *vid Litr Y.*[2])

Det er næsten ubegribeligt hvorledes Dronningen, med al sin List og Underfundighed engang kunde giøre sig Haab om, at Cron Prindsen kunde lade sig fange paa saa grov en Angel. Troede hun, at ham manglede Indsigt og Kundskab til at kiende sine egne Rettigheder, og til at være overtydet om, at hun var Landet ganske fremmet og uvedkommende, og aldrig uden paa en uretmæssig Maade kunde tage Deel i Regieringen saa maatte hun formode, at han vilde lade alting gaae som det gik, og i saa fald var hendes Møye ikke allene overflødig, men den kunde endog blive hende skadelig, siden een eller anden, ved at forklare hendes Formaninger for Prindsen, kunde viise og overtyde ham om de Hensigter, som han hidindtil ikke havde givet Agt paa; og følede han sig selv, kiendte han sine Rettigheder, og de Pligter, som ved dem paalagdes ham, saa maatte den dumme Maade og den Uvillighed, hvormed man tildeels vilde holde ham fra deres Besiddel-

[1]) Findes ikke.
[2]) Findes heller ikke i Manuskriptpakken, men er aabenbart de Regler, som ere meddeelte af C. Bruun i Danske Samlinger I, 149 ff.

[d]else, og tildeels fralokke ham dem, nødvendig viise ham, [a]t hans Ære og Landets Vel udkrævede, at han paastod [a]lt hvad ham tilkom. En Cron Prinds af Dannemark kan [e]fter Landets Love og Indretninger ikke hielpe nogen uden [K]ongen hans Fader, han er for vigtig, for betydelig til at [k]unde, uden at glemme, hvad han skyldte sig selv og sit [F]olk, være et Redskab i nogen andens Haand; han kan og [b]ør hielpe Kongen, men alle andre, indtil hans egen Moder, [k]an allene hielpe ham; og idet Kongen kalder ham til at [d]eele Byrden med sig, idet man anpriiser ham denne Deel[a]gtighed i Regierings Sagerne, som et Beviis paa Fortroe[l]ighed og Kierlighed, saa vover man at sige ham, at *Stats Secretairen* skal underrette ham om hvad Kongen beslutter, da Tingens Natur udkrævede, at *Stats Secretairen* skulde tage Kongens Beslutninger igiennem *Cron Prindsens* Mund.

For at udmærke denne vigtige Dag blev ikke allene alle 9 *Classerne* i Rang Forordningen anseelig forøget, men man var endog betænkt paa at forsøde sig den Ubehagelighed ikke at have kundet forhale den længere paa den kraftigste Maade. Dronningen og Prinds *Friderich* fandt for godt i Kongens Navn at forære sig selv de to største og hærligste Godser, som Kongen eyede i Holsteen, og det med en Selvraadighed og Eyendoms Rettigheder, som ingen Kongelige Personer før Dem havde bekommet Godser paa. Befalningen til Rentekammeret desangaaende lyder saaledes:

»Vi have denne glædelige Dag for at bevidne Vores »Kierlighed og Erkiendtlighed skienket og givet til Hendes »Mayestet Vores elskeligste Frue Moder *Friderichsruhe* i *Holstein* med alt sit tilliggende rørligt og urørligt til fuld frie »Raadighed i alle Maader, at beholde, bortsælge eller bort»skienke, som hendes Mayestet selv vil og lyster. Ligesaa

«have Vi til Vores Herr Broder Arve Prindsen skienket og gi-«vet Godset *Hanrau* i Holsteen med alt sit Beliggende rørligt «og urørligt tillige den samme fulde frie Raadighed i alle «Maader. Og ville Vi, at Kammeret strax derpaa haver Vores «dobbelte Skiøde herpaa, i Overeensstemmelse hermed at ud-«stæde til begge Herskaber hver sit; og siden sig hos Dem «underdanigst at erkyndige, om De maaskee vil, at Kammeret «for det første, som hidtil bestyrer disse Godser, og dem Ind-«tægterne beregner og udleverer.

Christiansb. d. 4de *April* 1784.

Christian Rex.

For at viise deres kierlige Omhue for *Cron Prindsen* og at man ikke glemte ham naar man tænkte paa sig selv, skiøndt i et meget uliige Forhold, bekom han følgende Brev fra Kongen[1]):

«Min allerkiereste Søn. Ligesom min *General Eichstedt*, «hvilket Du forud veed, i Dag træder fra Din Hoffstat, og «ganske *retirerer* sig, saa udnævner Jeg til *Marchal* hos Dig «nu Kammerherre *Bülou*, hvis Troeskab i Din Tieneste Du «kiender, og Vi har erfaret. Kammerherre *Giedde* sørger Vi «for, og de Kammer Junkere, som Du faaer, veed Vi, at Du er «fornøyet med. Da Vi kiender, at Du behøver for den *Situa-«tion*, hvori Vi sætter Dig, en overordentlig Indtægt, skienker «Vi Dig herved det *Odsherret* Gods, som Vi har befalt Rente-«kammeret at *administrere* for Dig, og den første *Deputeret* at «giøre Dig Selv Regnskab for, ligesom og hos Dig Selv at «indhente *Ordrer* i alt, hvad vigtigt kan være angaaende God-«set, da Vor Hensigt er tillige, at Du paa den Maade kan

---

[1]) Omtrent paa samme Tid skrev Kongen et Brev til Kronprindsen, der viser, hvor stærk Tanken hos det herskende Parti netop nu var om at gifte ham med en preussisk Prindsesse. Dette Brev er trykt som Bilag Nr. 11.

»lære i Grunden at kiende et Jorde Godses Beskaffenhed. Dette »glæder Vi Os Selv ved at sige Dig, for i alt at viise Dig, »hvor inderlig Du elskes af

Din troefaste Fader

Christian Rex.

Christiansb. d. 4de *April* 1784.

Den Syvende *April* fandt man derpaa for godt at udføre sit fattede Forsæt angaaende *Stats* Raadet. Geheime Raaderne *Guldberg* og *Stemann* bleve udnævnte til Stats-Ministre, og Grev *Rosencrone* bekom Stemme i Stats Raadet. Den Vished Prinds *Friderich* derved havde faaet om stedse at have de fleeste Stemmer paa sin Side, syntes dog ikke endnu tilstrækkelig at forvisse ham om at beholde Magten i Hænderne, dersom man ikke i Forveyen kunde overlægge og Aftale med hinanden, hvad der i Stats Raadet skulde besluttes, og til den Ende fik alle *Collegier* en mundtlig *Ordre*, at sende Prinds *Friderich* en Gienpart af alt det, der skulde *refereres* i Stats Raadet tree Dage i Forveyen, paa det man i dem kunde tage sine Beslutninger.

Den Forfald Søe *Etaten* var kommen i, Geheimeraad Rosencrandses Kundskab om den, og saa mange erfarne og brave Mænds eenstemmige Vidnesbyrd om den Nytte han som *Chef* for den, kunde giøre Landet, overveyede de Indvendninger, som *Cron Prindsen* havde til at sætte ham i Stats Raadet, og da han i den Post havde taget sin Beslutning, giorde han sit Udkast til den Forestilling han vilde giøre Kongen, og overbeviist om sit Hiertes Hensigter, forlod han sig paa den Høyestes Biestand, og ventede meget roelig paa Øyeblikket til at lægge Haanden paa Værket til Landets Frelse.

Cron Prindsen tilbragte den heele Formiddag paa sin

sædvanlige Maade, hverken meere eller mindre munter end han pleyede, og i den allerstørste Sinds Roelighed. Imidlertid vare alle de anførte og af Prindsen godt befundne Foranstaltninger blevne føyede, alle de fornødne *Ordres* laae færdige i hans Lomme, og Geheime Raad *Stampe*, som Prindsens Forehavende var bekiendt, havde alting i Bereedskab til at faae dem strax udstædede fra *Canceliet*. Da Prindsen kom fra Taffelet tog han *Cabinet* Seglet og flyede *Marchal Bülou* til at forvare, noget derefter kom *Conferents* Raad *Sporon* og vilde tage det til sig, og syntes høyligen forundret over, at han ikke kunde finde det, men det første han var ude af Gemakket blev Døren slaget i Laas for at forhindre, at han ikke skulde kunde søge det nøyere, og derved blive vis paa, at det var taget bort.[1]) Naar Kongen var kommen i *Conseillet* skulde Kammer Junker *Høeg*[2]) og *Møsting*[3]) begive sig hver til sin Ende af Kongens Værelser, og Kammerherre *Brackel*[4]) og *Giedde* til *Erimitagen* for at forhindre, at ingen og især *Ober Hoff Marchallen* ikke kom ind til Kongen.

Da Kongen havde taget sit Sæde i Stats Raadet vilde de tree nye indkomme *Guldberg*, *Stemann* og *Rosencrone* til at overlevere Kongen Deres Eed, men Prindsen bad dem i en meget sat Tone at bie dermed indtil Hans Mayestet naadigst vilde tillade ham at forebringe hvad han havde

---

[1]) Jævnfør en Optegnelse af Bülow, hvortil D. Biehl her har støttet sig, og der er trykt som Bilag Nr. 12.

[2]) Om denne see Side 277 Note.

[3]) I. S. Møsting, født 1759 † 1843, R. af El. 1815, bekjendt som Statsminister en lang Tid af 19de Aarh., Ordenskantsler og Overkammerherre. Han var Kammerjunker hos Juliane Marie.

[4]) Abraham Anton Brachel, Generaladjudant og Major i Infanteriet, siden Overceremonimester, R. af D. 1793.

at foreslaae og udbede sig hans Herr Faders naadigste *Approbation* paa. Enhver tav, og med den største Opmærksomhed lydede efter hvad *Cron Prindsen* vilde sige, og han lod dem ikke heller længe blive i Uvished om hvad det var, men tog sit Papiir op, og talede saaledes til Kongen.

Min naadigste Konge, Fader og Herre!

«Da min naadigste Herr Fader har havt den Naade og «Kierlighed for mig nu at sætte mig i sit Geheime Stats Raad, «saa erkiender jeg som jeg bør, denne Deres naadige Fortroe«lighed med den dybeste Ærbødighed og største Taknemlig«hed. Men som jeg er overbeviist om, at Tingene meget bedre «bestyres uden et Cabinet, saa maae jeg underdanigst bede «min naadigste Herr Fader at ophæve Cabinettet, hvorved «Statens *publique Affairer* kom igien paa den Fod, de altiid «have været indtil nu paa Fiorten *a* Femten Aar, og hvorved «ogsaa Hensigten af Forordningen af den 13de *Febr.* 1772 blev «opnaaet.»

«Ligeledes troer jeg mig forbunden i min Samvittighed «underdanigst at foreslaae igien udi Deres Stats Raad at ind«sætte to brave Mænd, som før have været udi samme, og «som nu staae paa Pension, isteden for efter deres Ønske at «opoffre sig til Deres Mayestets og Landets Tieneste, nemlig: «Geheime Raad *Rosencrantz* og Geheime Raad Grev *Bernsdorff*, «samt tillige at indkalde i Stats Raadet General *Huth* og Ge«heime Raad *Stampe*, da alle disse Fiire Mænd foreene for sig, «enhver især, de til en god og duelig Raadgiver fornødne «Egenskaber, og derfor saavel inden- som Udenlands ere be«kiendte og agtede.»

«Skulde nu, som jeg ønsker og haaber, min naadigste «Herr Fader i Naade biefalde disse mine velmeente Forslag, «saa beder jeg underdanigst, at Deres *Resolution* mig herpaa «naadigst maae meddeeles, og at den herhos føyede *Ordre* til «det danske *Cancellie* maae blive af Deres Mayestet under-

«skreven, samt at det maae være mig tilladt strax i Deres «Mayestets Navn at lade bemeldte Fiire brave og troe Mænd «vide, at de skal indfinde sig i Høystsammes Geheime «Stats Raad.

«Jeg forbliver til min Død med den dybeste Sønlige Re«spect og Ærbødighed

«Min naadigste Konge, Fader og Herre
Deres Mayestets
underdanigste og lydigste Tiener
Undersaat og Søn

Frederik C. P.

Christiansb. den 14de *April* 1784.

Aproberet Christian R.

Da *Cron* Prindsen havde holdt op at læse forelagde han dette *Document* tillige med Ordren desangaaende til det danske *Cancellie*, paa det ærbødigste for Kongen til Underskrift, hvorpaa Kongen tog Pennen for at fyldestgiøre sin Søns Begiering, men Arve Prindsen vilde afværge det, sagde med megen Heftighed: at Kongen ikke maatte *surpreneres*, at det var Brug, at han overveyede hvad der blev foreslaget i Stats Raadet til næste Samling, at det maatte skee ligesaa her, og at slige Forslag vare af for stor Vigtighed til at *resolvere* paa dem i samme Øyeblik. Uagtet alt dette havde Kongen begyndt at skrive sit Navn paa det forelagde *Document*, men førend han kom til Ende dermed tabte han Pennen. Cron Prindsen rakte ham den paa nye, uden i mindste Maade at foruroeliges eller opirres ved Arve Prindsens Indvendninger, og da Kongen havde skreven sit Navn, sagde Cron Prindsen med den roeligste og koldeste Tone: Vil min naadigste Herr Fader ikke viise mig den Naade og Kierlighed at skrive *aproberet* hos,

hvori Kongen ogsaa strax føyede ham. Men da Prinds *Friderich* derpaa giorde Mine til at vilde bemægtige sig *Documentet*, som Cron Prindsen tog til sig, saa reyste Kongen sig, skyndte sig ind i sine Gemakker, hvorhen Prinds *Friderich* fulgte med ham, og slog strax Skodden for Døren og hindrede derved Cron Prindsen at komme ind til dem, som hans Hensigt var. Dette opirrede ham, han sagde til de Fiire Geheime Raader: *Moltke*, *Guldberg*, *Stemann* og *Rosencrone*, at Kongen ikke meere behøvede deres Tieneste; lod *Overhoff Marchal Schack* og *Conferents(raad) Jacobi* forkynde deres Afskeed, den første med det Forbud, ikke meere at komme Kongen nær, og skyndte sig derpaa hen at komme fra den anden Side ind til Kongen, men den var iligemaade lukket, som nær havde bragt Cron Prindsen til at aabne den med Magt, men stod strax ved den første Forestilling af *Marchal Bülou*, om at tøve dermed til det alleryderste, fra sit fattede Forsæt.

Arve Prindsen havde været i *Eremitagen* hos Kammerherre *Brackel* og *Giedde* og vilde havt nogen kaldt ind, som de efter deres bekomne Ordre ikke kunde tillade, han blev meget forbittret derover og spurgte dem, om de vidste at det var *crimen lese Majestatis* at holde sin Enevolds Herre og Konge indspærret? De forsvarede Dem med, at de hverken giorde det, eller havde Befalning til at giøre det, at det stod Hans Mayestet fridt for at begive sig hvorhen han lystede, men visse Personer maatte det ikke være forundt at komme til ham.

Strax efter at Cron Prindsen havde staaet fra det Forsæt at bane sig Vey til sin Fader ved Magten, kom Arve Prindsen ud i *Ermitagen* med Kongen ved Haanden for at føre ham op til Dronningen, og som det syntes ikke med Kongens gode Villie. Cron Prindsen sprang til greb

Kongen ved den anden Haand, og bad ham paa det kierligste og ærbødigste, at gaae ind i sine Værelser og være forvisset om, at der jntet skulde eller blev foretaget uden med hans allerhøyeste Biefald, og til Undersaatternes Gavn og Beste. Da Kongens Mine syntes at forkynde meere Lyst at gaae tilbage efter sin Søns Begiering end fremad paa sin Broders, saa kom denne saa ganske uden for sig selv, at han greb Cron Prindsen oppe ved Hals Kragen, og vilde med Magt rive ham løs fra Kongen, men han holdt saa fast, og brugte sin eene Arm saa vel, at Prinds *Friderich* maatte slippe ham[1]). Hvormeget koldt Blod den unge Herre vedligeholdt ved alt dette, og hvormegen Overlæg og Eftertanke der styrede hver og en af hans Handlinger kan tydeligen sees deraf, at i samme Øyeblik Prinds *Friderich* blev nødt til at slippe ham, greb han i sin Lomme, tog de underskrevne Ordrer af den, og flyede dem til *Bülou* at tage vare paa, at ikke Prinds *Friderich* i sin Forbittrelse skulde see sit Hold til at tage dem fra ham, da han kun havde een Haand at forsvare sig med, siden han maatte holde Kongen fast med den Anden. Han havde ikke heller saa snart faaet sine Papiirer bragte i Sikkerhed, førend Arve Prindsen angreb ham paa nye igien, men enten har Forbittrelsen givet Prindsen overnaturlig Styrke, eller og een, som har været tilstæde, og af Cron Prindsens Bevægelse i at gribe til Kaarden, har frygtet for Følgerne, om man drev ham til det yderste, af den Aarsag holdt det raadeligt at komme ham uformærkt til Hielp, og passet Øyeblikket dertil saa vel, at ingen er bleven det vaer; thi med et var Arve Prindsen langt fra sin Brodersøn og henne

[1]) Bülow har tilføiet: Døren til Løngangen som gaaer op til Dronningen blev lukt i af *B.*

i den anden Ende af Gemakket, uden selv at vide hvorledes han var kommen der. Denne Leylighed benyttede Kongen sig af til at gaae ind i sine Værelser, men ingen Forestillinger kunde bringe Prinds *Friderich* til Overtydelse om at den giorde Forandring var af den høyeste Nødvendighed, og ikke havde mindste Indflydelse paa den Kierlighed og Forstaaelse, som Cron Prindsen af yderste Magt vilde stræbe at vedligeholde i den Kongelige Familie. Jntet syntes at være Arve Prindsen smerteligere, og gaae ham nærmere til Hierte end Geheimeraad *Schacks* Afskeed; i hvor tydelig end Cron Prindsen viiste ham, at Pligten saavel som andre og gyldige Aarsager giorde det nødvendigt, at der kom andre om Kongens Person, saa blev han dog ved, at *Schacks* Afgang var en hvæsset Dolk igiennem hans Bryst, og at han selv vilde og Maatte forlade Hoffet med.

Grev *Christian Reventlau* fandt for godt at giøre Dronningen den skeedte Forandring bekiendt, men om han enten ikke gav hende et ret Begreb om den, eller og om denne Tidende kom hende saa ganske uventende, at den fortumlede baade Fornuft og Eftertanke, og giorde hende næsten rasende. Hun var saa aldeeles ude af sig selv, at Grev *Reventlau* kastede sig paa Knæe for hende, besvor hende ved alt hvad der var hende helligt og kiert at fatte sig, og at overveye, at der i alt hvad der var skeedt ikke var noget, som kunde give hendes Mayestet Anledning til Klagemaal, men at Cabinettets Afskaffelse var det tryggeste og beste Middel til at forebygge al Overrumpling og hæmme Misbrugen af Kongens Navn og Myndighed. Men herved øsede han *Olie* i Ilden, hun antog det for Bebreydelser og isteden for at høre Fornuftens Stemme, og i det mindste paa en god Maade give efter for Nødvendigheden, nu da Udfaldet viste at Magten ikke meere var i de Hænder,

som man troede at have forvisset om den for en lang Tiid, saa blev hun meere og meere rasende, fornedrede sig til Skields Ord imod Greven, og vilde til Kongen ihvad det end skulde koste.

Da Ordren om Cabinettets Afskaffelse alt var sendt til Udstædelse i *Cancelliet*, saa vel som de nye Stats Ministres Udnævnelse, saa kunde *C(ron) P(rindsen)* uden mindste Fare ladet hende komme ind til Kongen, men han søgte allene at skaane hende og hans Fader fra den Sindsbevægelse slig en Samtale maatte volde hos dem Begge. Dronningen fik ikke saa snart Øye paa Cron Prindsen førend hun overøsede ham med de bittreste Bebreydelser. Hun kaldte ham falsk og Underfundig, beskyldte ham for at have Honning paa Læberne og Galde i Hiertet, og spurgte ham, om han vilde dræbe sin Fader? Han forsikkrede hende, at han stedse skulde søge baade sin Ære og Vellyst i at give ham de meest overtydende Prøver paa, at han vidste, at han ved at være hans Søn var hans første Undersaat. Dronningen svarede ham, at han havde altiid meget godt i Munden, men at det ikke var giort dermed, at det var Gierningen der skulde tale, og at naar han vilde viise Kongen den Kierlighed og Lydighed han skyldede ham, hvorfor han da vilde berøve ham alle sine troe Folk, og hvorlænge han vilde blive ved at jage bort? Prindsen forsikkrede hende, at han ikke jagede nogen bort, men allene giorde nogle Forandringer. At ved Cabinettets Ophævelse blev *Cabinets Secretairen* unødvendig, og følgelig kunde *Sporon* ikke være det At heele Landet havde en uliige større Tilliid til de Mænd, som Hans Mayestet efter hans indstændige Bøn havde sadt i *Stats* Raadet, end til de, der vare gaaede ud af det, og da ikke hans egen Erfarenhed endnu kunde bestemme hans Tilliid, saa maatte det Almin-

deliges Meening bestemme hans. Og da det var nødvendigt, at der beordredes meere end een til at være altiid om Kongen, til at udrette hans Befalninger, saa var det bedre, at Geheime Raad *Schack* med et forlod Hoffet, end at blive ved det, efter at han ikke meere var om Kongens Person, og at han ikke meere burde være om den, maatte enhver, som Sagens Sammenhæng var bekiendt, strax tilstaae.*)

Men alle de Grunde, alle de Overbeviisninger og Forsikkringer, som man søgte at overtyde Dronningen og Arve Prindsen ved, giorde ikke ringeste Virkning, de igientog idelig hvad de havde sagt næsten hundrede Gange, og hver Gang man var kommen til Enden blev man nødt til at begynde forfra igien.**) *Marchal Bülou*, som vidste hvilken Magt *Guldberg* havde over Prinds *Friderich* og den Tilliid Dronningen satte til ham, foreslog Cron Prindsen, at lade *Guldberg* kalde ned og overtyde baade Dronningen og Arve Prindsen om, at der ikke var skeedt det ringeste, som fornærmede

---

*) Der vare mange Vidner paa, at han havde mishandlet Kongen og daglig forsømt ham.

**) I dette Tidsrum, hvori *Cronprindsen* ikke kunde komme til Kongen, og Dronningen giorde saa megen Støy og Allarm, blev *Cronprindsen* utaalmodig, og sagde: at han nødtes til at bruge Alvor og lade endeel arretere. *Marchal Bulou* gik til ham og bad ham, at tøve dermed endnu, med den Forsikkring, at det endnu var unødvendigt. Prindsen biefaldt det, og har ofte takket ham derfor. Greve *Reventlau*, som atter laae paa Knæe, bad *Marchallen* reyse sig og tie, som han da og giorde, og noget efter gik Dronningen op igien.

Ret og Billighed. *Cron Prindsen* samtykkede det, og *Guldberg* svarede saa vel til *Bülous* Haab, og søgte ved saa rigtige og overtydende Grunde at sætte Dronningens og Prindsens Sind i Roelighed igien, at Cron Prindsen selv gav ham det Vidnesbyrd af en ærlig Mand.*)

Ingen af de Nye Stats Ministere blev satte i den Forundring, som Geheime Raad *Rosencrantz*, da Cron Prindsen bekiendtgiorte dem at Kongen havde udnævnt dem til Geheimeraader i Stats Raadet, thi endskiønt han var bleven ansagt i Cron Prindsens Navn, saa havde han dog troet at det kom fra *Sporon*, og da han intet mindre ventede sig end at sættes i *Conseillet* igien, saa havde han ogsaa foresat sig, at undslaae sig for alt hvad man foreslog ham; men denne Naade imodtog han med ligesaa megen Glæde som Erkiendtlighed. Endnu samme Aften gik der en *Estafette* bort til Grev *Bernsdorff* med følgende Brev:

«Kongen min Fader har opfyldt mit inderlige Ønske at «kalde Dem, min kiere Grev *Berns:* tilbage i det geheime «Stats Raad. Jeg har ingen større Længsel end efter at see «Dem, og haaber, at De begiver Dem paa Reysen saa snart «Deres Helbred tillader det. Deres Nærværelse er meget

---

*) Arve Prindsen bad *cron Prindsen* at følge med ham op til Dronningen for nærmere at tale om Sagen. *Cronprindsen* bevilgede ham det, og Greve *Chr. Reventlau* og *Marechal Bulou* fulgte bag efter for at være i Nærværelsen om det behøvedes. De stode i Døren til Dronningens *Garderobe*, hvor de kunde høre dem tale med megen Hæftighed. For at have et Paaskud til at blive der gav *Marechal Bulou* sig i Samtale med den gamle Frue *Jacobi* om ligegyldige Ting, men Greve *Reventlau* kunde ikke sige et eneste Ord.

»nødvendig, og vil være mig meget behagelig — De veed, hvor»meget De agtes af

Deres oprigtige Ven

Friderich.

Christiansb. d. 14de *April* 1784.

Commendanten, *Chefferne* af de tvende Garder, Ober Presidenten, Politiemesteren, Stifts Amtmanden, de første *Deputerede* i *Departementerne* og Bispen forkyndte Prindsen derpaa i hans Mayestets Navn, den Forandring der var foregaaet med *Cabinettet*, at alle Kongelige Befalninger efter Kongens Viilie skulde for Fremtiiden gaae igiennem hans Hænder og til et Beviis derpaa paategnes af ham, saa at De paa hvilken denne Undertegning ikke fandtes vare at ansee, som ugyldige og magtesløse i alle Maader.

Imedens Cron Prindsen udstillede til enhver de fornødne Forholds Regler i alle paakommende Tilfælde, og udnævnte Geheime Raad *Numsen* til *Oberhofmarchal*, havde Dronningen, som *Guldbergs* Forestillinger vel havde giort lidet mindre heftig, men langtfra ikke roelig, ladet *Marchal Bülou* adskillige Gange kalde til sig; og hver Gang han kom var det næsten et og det samme hun vilde. Der var som sædvanligt ansagt Lille Bal til om Aftenen; dette vilde Dronningen have afsagt igien da hverken Hun eller Arve Prindsen kunde komme der. Uden at erindre hende om, at de Tiider vare forbie, da denne Aarsag kunde være gyldig til at hæme Kongens Fornøyelser, viiste han hende hvor lidet dette af mange Aarsager var giørligt, saa at han fik baade hende og Prinds *Friderich* overtalt til at komme der, men da den Sidste virkelig ikke befandt sig vel, saa dandsede han kun et par Dandse og gik derpaa til sine egne Værelser, og søgte at forekomme Følgerne af hans

hæftige Sindsbevægelse ved at lade sig aarelade. Dronningen derimod blev indtil alting var forbie.

Dagen efter gik Prindsen uden noget andet Følge end hans *Marchal**) og en *Løber* til Fods igiennem Byen for at besøge nogle af *Conseils* Herrerne, hvorved han giorde Begyndelsen hos den gamle *Thott.* Ved hans Hiemkomst fandt han tvende Breve fra Prinds *Friderich*, det eene til Kongen, og det andet til ham selv. Det til Kongen indeholdt først en Taksigelse for de mange erfarede utallige Prøver paa hans Mayestets sande broderlige Kierlighed især i de sidste tretten Aar, men først og fremmest for den kierlige Overbærelse, med hans Svaghed i at bære den ham anbetroede svare Byrde, særdeles i hans første Unge Aar. Men da *Cron Prindsen*, hans allerkiereste *Neveu*, nu var kommen til den Alder og Fuldkommenhed, som han længe havde ønsket, saa bad han om hans Mayestets Tilladelse at træde ud af Stats Raadet og entlediges fra alle de der forekommende Forretninger, for at leve hans Tiid i Stilhed, og glæde sig i Fraværelsen ved at høre at Kongens Ære forfremmedes og Rigerne vare lykkelige. Det til *Cron* Prindsen erindrede ham om hvor høit og inderlig han stedse havde elsket ham, og at han i Følge deraf stoelede paa hans Gienkierlighed, og som hans Beste Ven maatte overlevere indlagde Brev til Kongen med indstændig Begiering om naadig Bønhørelse. Han siiger, at han giør det Skridt med sand Glæde, at han føler at det burde været hans første Beslutning, og beder ham, at bringe den ham

*) Dronningen som saae det i sit Vindue sagde, at det kom hende for, at see Kongen som *C. P.* at gaae med Grev *Laurvig.*[1]

[1]) Grev Laurvig ɔ: Danneskjold Laurvig, om hvem see Historisk Tidsskrift III, 4de Bind 279 ff.

af Kongen underskrevne og af Statsraadet *parapherede Act* angaaende hans *Appanage* i Erindring saavelsom hvad ham ved *renunciationen* paa Bispedømmet *Lubeck* var lovet.[1])

Istedenfor at opfylde denne af den første Fortrydelse avlede Begiering, anholdt Cron Prindsen paa det indstændigste hos ham, om at lade det Forsæt fare og forblive som hidindtil i Stats Raadet, hvortil han da ogsaa lod sig overtale, og bekom Brevene tilbage. De af Statsraadet udgaaende Lemmer havde Cron Prindsen givet at forstaae, at De kunde søge om Deres Afskeed[2]) men *Stats Secretairen* havde ikke ret forstaaet det, saa at han fik en Erindring desangaaende; og sendte derpaa følgende til Cron Prindsen:

«Deres Kongelige Høyhed,
«Naadigste Cron Prinds og Herre!

«Jeg vover da at legge for Deres Kongelige Høyheds «Fødder denne min allerunderdanigste Ansøgning, som jeg i «hørsomligst Følge af Deres Kongelige Høyheds Befalning «allerede allerunderdanigst skulde have sendt, dersom jeg «havde forstaaet, at denne naadigste Erindring blev mig «given. Thi jeg erkiender det for en Naade, at jeg maae. «Maatte denne Naade, allerdyrebareste Kron Prinds mig bevares! «Den har saa ofte glædet mig; og jeg følede i Gaar Aftes «meget mindre fordi Deres Kongelige Høyhed allernaadigst «gav mig tre Gange det Vidnesbyrd af en redelig Mand; jeg «handlede og i det, Deres Kongelige Høyhed befalede mig, «som en redelig Mand. Tænk da i Naade paa en Mand med «Sex Børn, og endnu bevar mig, Allernaadigste Herre, dog «nogen Deel i Deres oplivende Bevaagenhed. Ikke med et

[1]) Da Arveprindsen ved Mageskifte 1773 havde maattet opgive Arveretten til Bispedømmet Lübeck, som man havde erhvervet for ham, blev der ved Kgl Resolution fastsat en betydelig Sum, han skulde have i Erstatning.

[2]) De fratrædende Ministres Ansøgninger om Afsked findes i den Bülowske Samling i Sorø 69, IV, G. 2, 1 og 2, samt 69, IV, M, R. og S.

»Ord skal jeg giøre mig uværdig dertil, men Altiid have for
»Øyne den ubrødelige Troeskab og den Allerdybeste Underda-
»nighed, hvormed jeg indtil min Død er

»Deres Kongelige Høyhed,
Min Naadigste Kron Prinds og Herres
allerunderdanigste fødte troe Tiener
H. Guldberg.

Pal. d. 14de *April* 1784.

Ansøgningen til Kongen om Entledigelsen fra alle hans *Charger*, der fulgte med, var næsten af samme Indhold, undtagen at han helligen bekræfter at have handlet efter bedste Overbeviisning, og at være ganske uden Midler, et uomstødeligt Beviis paa, at han var en svag og skrøbelig, men ingen Ond og begierlig Mand; og da han giorde Ondt af Uvidenhed, og ofte troede at giøre meget vel, saa burde ogsaa Vreden imod ham ophøre, det første Magten til at skade var ham betagen. Det gaaer med Fædrenelandets Kierlighed, som med Religionen, Begge maae ofte tiene til et Skiul for sorte og nedrige Hierter. Den sande Christen beklager sin Broders Vildfarelse, men søger ikke at bringe ham fra den ved Sværd og Baal. Den sande Patriot ivres ved at see Fædrelandets Fordærvelse forøges af dem hvis Pligt det var at afværge den. Han foragter den, som forraader det, enten af Ergierrighed, Begierlighed til Rigdom, Had, eller nogen anden Sinds Lidelse, men han har Medynk med den, der har giort Ondt af Uvidenhed, og hans Ivrighed svinder i det samme Øyeblik, at Magten til at skade er ham betaget. Men saa er det just, at den falske Patriots Ivrighed bryder allerstærkest ud, saa er det at han giver sin sorte og hadefulde Siel Tøylen, og da Mennesket finder saa stor en Fornøyelse i at bedrage sig selv, saa maaskee mange troer, at det er Dyd og Pligt, at lyve en

Ulykkelig paa, eller holder det, som deres nedrige Siel anseer for rimeligt, for urykkelige Sandheder, og sælger deres Griller for Virkeligheder.

Riegelsen havde hidindtil været Spion og Budbærer, han øynede Tidspunkten til, at belønnes for det, som han fortiente Foragt for, alt for nær til ikke at skulde fare fort, som han havde begyndt, og da de, som han ønskede at skade, vare sadte i den største *Inaction*, og følgelig Deres Handlinger ikke meere kunde anklage dem, saa maatte han bruge deres Tanker dertil, og indgav altsaa den 25de *April* følgende:

«Geheime Raad *Guldberg* frygter for at komme til at «besvare Cron Prindsen følgende Spørgsmaal:

1. Hvilke vare Aarsagerne til Greve *Bernstorffs* Afskeed? Blev ikke den besluttet for at giøre *Bernstorffs* Paastand frugtesløs om Kron Prindsens Indtrædelse i Stats Raadet i sit trettende Aar.
2. At angive Grundene til *Schlangbuskes* Bortjagelse, og hvorledes denne staaer i Forbindelse med det af Kongen til *Eichstedt* skrevne Brev om Kron Prindsens *Confirmations* Udsættelse — Og om man i Fremtiiden troede med rette at kunne byde over Kron Prindsen ved blot at lade Faderen skrive ham til?
3. Geheime Raad *Guldberg* skulde foreviise den Almindelige Kongelige Befalning til ham, hvorpaa alle hans Cabinets Ordrer grundede sig og ligesom sagde ham i hvilket Tilfælde Kongen ikke vilde holde sig til Forordningen af *April* 1772[1]) om Stats Raadets *Coroboration*; en lige

[1]) Her maa være en Skrivfeil. Der blev ikke udstedt nogen saadan Forordning i April 1772. Der tænkes vist paa Forordningen af 13de Februar 1772.

Almindelig Kongelig Befalning til ham, der foreskrev ham hvor store *Summer* der af ham skulde uddeeles til Gratialer af *Chatol Cassen* — samt Personerne bestemte til hvilke de skulde gives — iligemaade den Kongelige Befalning forelægges i Kraft af hvilken *Chatol* og *Particuliere Cassen* sammensmeltede?

4. Hvorledes det forholdt sig med Kongens Gavmildhed i at bortgive af de Vestindiske *Actier*, Kongen selv havde forbeholdt sig?

Ober Hof Marchal Schack
frygter ligeledes at ham skal tilspørges:

1. Hvorfor han ikke af Stats Raadet fordrede en *Instrux*, hvorefter han kunde rette sig i at lade Kongen underskrive, da han letteligen indsaae, at han var uberettiget til med *Guldberg* at deele den Kongelige Myndighed i tvende Deele, i *Cabinettet* og Stats Raadet, da den allene burde hvile i *Stats* Raadet?
2. At forklare paa hvilken Maade han er kommet til de Kongelige *Ordrer*, ved hvilke hans Gield tvende Gange er ham bleven betalt, foruden faaet Laan til *Actie* Handel.
3. At forklare sine til *Cabinettet* indgivne Lister paa dem, der kunde betale *Ordener* og Titeler, saa at han har drevet Handel med Æresbeviisninger?

«Ved at vinde Kron Prindsen og at udluure hans Pas«sioner er det man haaber, at faae ham bøyet. *Bock*[1]) og «Kammer Page *Harboe* er deres eneste Haab — Kammer«herre *von der Lühe*[2]) var villig nok til at hielpe til, men «klager over, at de af ham selv sadte Kammer Junkere hos

---

[1]) Denne var Kammertiener hos Kronprindsen.
[2]) Friederich Christian v. der Lühe, Kapitain i Infanteriet.

«Kron Prindsen bliver af Høystsamme saa haardt behand-«lede. — For Resten er alting uden om roeligt, eftersom «jeg kan erfare.»

Ordsproget siiger: Noget er bedre end Intet, men har alle Herr *Riegelsens* Beretninger ikke været af større Vigtighed og meere Troeværdighed end denne, saa kunde man med Føye sige; at jngen havde været bedre, siden Tiiden til at læse dem derved var bleven sparet. Der er ikke mindste Anledning til at troe, at Geheime Raad *Guldberg* og *Schack* har enten frygtet for, at *Cron Prindsen* vilde æske Svar af Dem paa de anførte Spørgsmaal, eller anseet dem for det vigtigste de kunde kræves til Regnskab for. *Cabinettets* og Hof *Etatens* Bestyrelse var af Kongen overdraget Prinds *Friderich*, de havde altsaa kun at holde sig de af ham givne Ordrer efterretlige, og han at staae til Ansvar for dem, og da *Stats* Raadet enten vidste, eller ikke troede sig berettiget til at kræve af Prinds *Friderich* at vise sin Adkomst til *Cabinettets* og Hof *Etatens* Bestyrelse, saa kunde det endnu langt mindre kræves af *Guldberg* og *Schack* at giøre det, da de begge, den eene, som *Stats* og Cabinets *Secretaire* og den anden, som Oberhof *Marchal* stode meere umiddelbar under Prinds *Friderichs* Befalning.

Men om nu endog denne Frygt havde bemestret sig Deres Hierter, hvoraf vidste da Herr *Riegelsen* det, var det dem selv der havde betroet ham det, og udøst deres beklemte Hierte i hans Barm, eller havde han denne Opdagelse af andre. Var det det første, saa gav *Riegelsen* derved det Vidnesbyrd imod sig selv, at af alle de falske og nedrige Siele, som havde bragt deres Magt og Anseelse Røgelse og knælet for den Dags Afgud, var hans den sorteste og nedrigste, siden han allene havde vidst at skiule

Glæden over deres Fald under *Masquen* af saa om en Deeltagelse i deres Skiebne, at de havde af den ladet sig forleede til at aabenbare deres lønligste Tanker for saa svoeren en Fiende af deres Undergang, at han heller vilde giøre sin Forstand mistænkt ved at give taabelige Beretninger, end nægte sig selv den Glæde, at giøre alt sit til at styrte faldne endnu dybere.

Han bryster sig iligemaade af at staae i saa nøye en Forbindelse med den Preussiske Minister, at han giver en fuldstændig Beretning om alt hvad Grev *Rohden* har skrevet sin Herre til angaaende den Sag. Har han havt Middel og Udveye til at kunde aabne Ministerens *Depecher* uden hans Vidende, saa kan de være troeværdige, men har han Ministerens Tilliid og Fortroelighed at takke for den vigtige Opdagelse, saa kan man alletiider vædde tie imod een, at Ministeren har kiendt ham for det han var: en Spion, og ved en falsk *Confidance* givet ham noget at løbe med*). Grev *Rohden* holdes af alle for en alt for dygtig Minister, at han havde ladet Dronningen selv seet hvad Beretning han gav sin Herre om Sagen, førend han havde vidst, til hvad Side hans Herre vilde holde, end sige til hendes Pagers Hovmester. At han ikke har sin Kundskab om *Depechernes* Indhold af at have seet dem, maae man slutte deraf, at Grev *Rohden* vel ikke har tøvet mange Dage efter den Fiortende *April* for at meddeele sin Herre Efterretning om denne store Dags Tildragelser, og den 26de kom *Riegelsen* først ind med følgende Beretning:

At den Preussiske Minister, som den, der var mindst tilfreds med hvad der var skeedt den Fiortende, havde for

*) Tiiden har viist, at Greve *Rohde* virkelig har ladet sig narre.

at sætte sig i Gunst hos sin Herre, foreslaaet ham de tree følgende Poster:

1. At da den heele Forandring, som var foregaaet den Fiortende, var skeedt i Kongens Navn og i Kraft af hans Myndighed, saa var det endnu meget giørligt ved en af Kongen udstædet Ordre, at giøre alt det til jntet igien, som var giort, saafremt Kongen af Preussen fandt det for godt at blande sig nøyere deri; thi i saa Fald troede han sig nok i Stand til at skaffe Personer til at udføre sligt et Forehavende, allerhelst da Dronningen og Guldberg blev ved Hoffet, og kunde sætte den heele Forbindelse i Bevægelse. Man maatte allene give Tiid dermed til Cron Prindsen, som vilde giøre en Reyse i Provindserne, var fraværende; thi naar det ikke var, saa vilde Cron Prindsens Standhaftighed og Forsigtighed foreenet med heele Nationens Kierlighed til ham giøre den best anlagde Plan frugtesløs; fordi det var umueligt at udrette noget med Magten, men hvad der skulde foretages maatte skee uventendes og ved Overumpling, som den 14de *April.*

2. Da det nye Partie ærer Kongen, som deres Herre, og Prindsen selv ved alle Leyligheder giver ham Prøver paa sønlig Lydighed og Ærbødighed, saa bør og kan man slutte, at det egenhændige Brev fra Kongen, hvori han begierer vor Princesse til sin Søn, aldrig bliver erklæret ugyldigt, og det saa meget mindre, som Dronningen paa sin Side ikke har undladt at skynde Prindsen til at give sin endelige Slutning i den Post, uden at hun nogensinde har formaaet at bringe ham dertil. Det værste ved denne Giftermaals Handel var altsaa, om man paa Cron Prindsens Side vedligeholdt den dybeste Taushed desangaaende, siden der vovedes for meget

ved at være den Første til at byde en saa værdig Princesse tilfals. Sagen er ikke god at røre ved allerhelst da Dronningen ikke meere er i Stand til at æske et endeligt Svar af Cron Prindsen, saa kan han spiise hende af med ubetydelige Udflugter, saalænge han lyster.

3. Jeg indseer (er Ministerens Ord til hans Herre) at *Schack Ratlau* snarere end nogen anden af de nye Stats Ministre var at bringe paa vor Side; *Bernstorffs l'Anglomanie* er uovervindelig, og derfor vilde jeg raade deres Mayestet, om De gaaer fra mit første Forslag, at anvende alle Kræfter til at vinde *Schack*, maaskee kunde det lykkes mig at saae Ueenighed og *Jalousie* imellem dem; min Samtale med *Schack Ratlau* synes at spaae mig noget sligt.

(Men for at sige Sandhed, saa kan der aldrig drages slig en Meening af det Ministeren i sit *Depeche* anfører at være sagt af *S. Ratlau*, hvoraf der fremskinner ligesaa megen Vaersomhed som Viisdom og sætter hans Herre Liid til mange slige Løfter, saa bliver han ofte bedraget.)

4. Haabet at Dronningen skulde vinde Prindsen ved forekommende Opmærksomheder og Føyelighed, synes ikke at viise en sand — det saae alt for vidtløftigt ud at haabe at faae Magt over ham ved Sindslidelserne, hans Ærgierrighed er for stor til at det kunde skee med Hast, og de Personer, der ere om ham, har for megen Forstand og Retsindighed til ikke at forebygge det.

Saafremt det virkelig skulde være Grev *Rohdens* Beretning til hans Herre saa giør den hans Forstand kun Liden Ære, men Parenthesen imellem tredie og fierde Post Herr *Riegelsens* endnu meget mindre. Hvilket umaadeligt Forraad af dum Egenkierlighed og Stolthed udkræves der

ikke for enten at troe, at Geheime Raad *Schack Ratlaus* Troeskab og Redelighed kunde blive mistænkt ved slig en *Charteque*, eller om den blev det, at da hans Vidnesbyrd kunde betage ham den. En *Riegelsen* retfærdiggiøre en S: *Ratlau!* Dette strider saaledes imod al sund Forstand, at man næsten skulde troe, at den heele indgivne Beretning var tagen af *Riegelsens* fordærvede Hierte og Hierne, isteden for af Ministerens *Depesche*, og af Frygt for, at hans Hensigt maatte sees for tydelig, har han flikket den taabelige Parenthese ind; thi dersom han holdt for, at S: *Ratlau* behøvede Forsvar, hvi anfører han da ikke hans egne Ord, det var et Forsvar, der var slig en Mand værdig, da derimod et Menneskes Vidnesbyrd som *Riegelsens*, der flætter den ene nedrige Handling i den Anden som en Kiede, er en Fornærmelse imod hans sande og store Fortienester.

Da han havde berettet hvad Grev *Rohden* skrev, saa havde man jo kunde sadt hans Fortroelighed med Ministeren i Tvivl, dersom denne ikke havde meddeelt ham sin Konges Svar; som han foregav at være følgende:

«Kongen af Preussens trende Breve skrevne med *Chifer*, *daterede*, den 22., 24., 26. *April* til Grev *Rohde* bestode neppe af Nie Linier hver; deres Indhold gik ud paa, at Greven skulde forsikkre Hendes Mayestet Dronningen, at hans Venskab og Hengivenhed for hende var uforanderlig, ja at hun var den eeneste Person i Dannemark, der kunde være ham angelegen, at see den Agtelse hende *conserveret*, hun fortiente, og hvis den engelske *Faction* voxte hende for meget over Hovedet, ja endog gik saa vidt, at den tilføyede hende for mange Bitterheder, da kunde hun forlade sig paa hans kraftige Mellem Megling. Hvad iøvrigt Egteskabet angik, da maatte Greven næsten, for Nærværende ligesom lade, at der

aldrig var tænkt paa — vel lod det, som at Cron Prindsen havde ladet sin Fader blive i fuld Besiddelse af sin Myndighed, og derfor var det Brev, hvorefter Princessen til ham var forlangt, usvækket, men vilde Kr: Prindsen ikke godvilligen samtykke, saa stod det io i hans Magt at sige, at han ikke vilde for det første gifte sig, og i den Tiid foranstalte, at hans Fader blev erklæret for udygtig til at føre Regieringen, det var da best at være roelig i den Sag.

Forresten roeste Kongen Kron Prindsens Opførsel, og sagde at Ministerne havde været forblindede og spendt Buen for høyt. Vel havde han Aarsag at være vred paa Dronningen, da hun ikke havde benyttet sig af de Advarseler, han for nogle Maaneder havde tilskrevet hende, nemlig: at Prindsen af Hessen havde aabenbaret ham, at *Grev Bernstorff* stoed i den nøyeste Forbindning med de beste Adelige Familier i Dannemark, og at han var vis paa til Foraaret at blive igien indsadt i *Affairerne.*

Saavidt Kongen — Ministerne derimod fortalte om Kongen, at han var meget svag, næsten uden Kræfter og Hukommelse ja, at han neppe levede i trende Maaneder. Dernest advarede(s) Grev *Rohde* ikke paa mindste Maade at give Grev *Bernstorff* Leylighed til mindste Mishag; thi det var at fornærme Kayserinden i *Rusland*, da hun og Dannemark var eet, og der var heller ingen Tvivl om, at io Dannemark vilde paa det nøyeste foreene sig med Kayseren; saa at hans Øiemeed blev at vinde Cron Prindsen og *Bernstorph*, ja end ikke ved Omgang med de *disgracierede* Ministre eller ved al for stor Høflighed imod Dronningen at opvække mindste Mistanke hos Kron Prindsen, at man var ham imod; var det giørligt, saa giordc han vel i at sætte Splid imellem *Schak Ratlau* og *Bernst.*, men at haabe paa, at handle imod Cron Prindsen forbød den Forstand og Mod hvormed han udførte *Resolutionen* d. 14. *April.*

Mig gav Grev *Rohde* den *Commission* hemmeligen igien-

nem Ober Hofmesterinden[1]), at lade Dronningen forsikkre det ovenanførdte Venskab fra Kongen af Preussens Side. Jeg spurgte ham, om han ikke vilde, at jeg skulde skaffe ham enten hemmelig *Audience* hos Dronningen, eller at tale med *Oberhofmesterinden?* Ney det vovede han ikke; det var tvertimod hans hemmelige Ordre, som da og var anført i *Ministerens Depescher*, nemlig, at undgaae alt det, som hos Cron Prindsen eller Grev *Bernstorph* kunde opvække mindste Mistanke om, at man var misfornøyet med det skeedte.

Min Dom er: Da Dronningen ikke meere er Regentinde i Dannemark, saa er Kongen af Preussen hendes ivrigste Ven i *Complimenter*, men og lader det blive derved.

i *Depescherne* stod og, at Rustningen i Sverrig gialt ikke Dannemark, men deres indvortes Uroelighed. *Ministeren* maatte derfor vel passe paa, om ikke en Kommende Rustning i Dannemark, snarere var en Følge af Venskabet, der maatte nu saa nøye sluttes med Kayseren og *Rusland*, og at man maaskee skiød Skylden paa Sverrig.

Iøvrigt fik Grev *Rohde* Lov til at tale modigt, at alt hvad der hændte i Dannemark var Kongen af Preussen meget ligegyldigt, og vilde Dannemark ikke søge hans *Alliance*, saa brød han sig ikke om Dannemarks.»[2])

---

[1]) Overhofmesterinde hos Juliane Marie var dengang Geheimekonferensraadinde Margareta von der Lühe.

[2]) Dette Brev findes i den Bülowske Samling i Sorø 62, B, b, a, og ved Siden af det ligger et Brev paa Fransk, der er forskjelligt derfra i formel Henseende, men hvis Indhold væsenlig er det samme. Medens det er tydeligt, at det franske Brev er skrevet til Bernstorff, er det ikke ganske klart, til hvem Riegels har sendt det danske, rimeligviis dog til Bülow. Dorothea Biehls Afskrift af dette sidste er ikke ganske fuldstændig. Efter Ordene «neppe levede i trende Maaneder» staaer der nemlig en af hende glemt eller udeladt Parenthes om Kongens utydelige Underskrift, der skulde betyde F K som han ellers i sine Velmagts Dage pleyede at skrive. Ved Slutningen af Brevet efter Ordene «skiød Skylden paa Sverrig» staaer i Originalen: Dette er

Ved falske og onde udspredte Rygter at sætte en uvidende Hob i Giering, havde været det Kunstgreb, der havde bragt Magten i de Hænder, som Cron Prindsens Fornuft og Standhaftighed havde revet den af. De glemte ikke heller at tage sin Tilflugt til dem igien, men uden Virkning.

---

vist afvigende fra det jeg gav Grev Bernstorph igaaer — Hukommelsen er ikke saa tro, dog det væsentlige er nok uforandret." Hvad det franske Brev angaaer, skal jeg blot tilføie, at Riegels i Slutningen af det udtaler, at han venter paa, hvad Bernstorff vil, at han skal *»insinuer au ministre«* (naturligviis Rohde). Det kan fremdeles med Hensyn til Riegels's Forhold i denne Tid mærkes, at han i et Brev til Schack Ratlau (18de Mai 1787), hvoraf der findes en Afskrift af D. Biehl i den Bülowske Samling i Sorø 62. B. f. f., skriver: *Le comte de Bernstorff fut hier fort content que j'etois en correspondance avec le comte (Rohde), il m'a prié de lui donner souvent mes lettres, il y repondroit ce qu'il trouvoit necessaire que je devrois insinuer au Comte.* Bernstorff blev imidlertid efterhaanden kjed af at have med ham at giøre, som rimeligt var, da Riegels ogsaa spionerede for Grev Rohde. Forholdet imellem disse var saa venskabeligt, at Grev Rohde endog besøgte Riegels paa Falster, hvor han eiede en Gaard Høiet (Brev fra Rohde til Riegels af August 1786 i den Bülowske Samling 37 d.). — Riegels søgte forøvrigt at lægge sin Begeistring for Kronprindsen for Dagen ved at ville skrive hans Opdragelses og den 14de Aprils Historie. Det synes, som om man i nogen Tid har indladt sig derpaa (see et Brev fra Riegels til Bülow i Manuskriptpakken paa det Kongelige Bibliothek og et Brev af 25de Juni fra ham ligeledes til Bülow, som findes i Samlingen i Sorø 37, d, 2.). Han har vistnok ogsaa skrevet Opdragelseshistorien, saaledes som man kan see af et Brev fra ham til Bodendieck af 23de Aug. 1786 i Samlingen i Sorø 68, 11, a; fremdeles findes imellem de Oplysninger og Vink, som Bülow har tilsendt D. Biehl, og som findes paa løse Blade i den tidt nævnte Manuskriptpakke paa det Kongelige Bibliothek ogsaa omtalt en Anekdote, der skulde staae i »Riegels's Forsøg til Kronprindsens Opdragelses Historie«. Derimod er han næppe kommen til at fuldende Skildringen af 14de Aprils Historie. I det Mindste seer man ham den 17de April 1787 i et Brev til Bülow (Samlingen i Sorø 37, d, 48) udtale sin Forbittrelse over, at man ikke har villet tillade ham at skrive den og i det Hele Christian VII's Historie.

Almuen syntes nok, at der var skeedt noget, men den vidste ikke hvad, der blev ingen *arreterede*; ingen hemmelige Forhører holdte, ingen usædvanlige Retter anordnede, ingen *Echaffauttes* opreyste, og naar den eene spurgte den Anden, hvad der var skeedt, saa vidste ingen at sige andet, end at der var kommen andre Ministre i Statsraadet, og disse vare valgte med saa megen Klogskab og Overlæg, at Avind selv ikke kunde finde noget at sætte ud paa dem. De saae Deres unge, haabefulde og elskede Herre at hædre gamle og værdige Mænd, og give dem Prøver paa sin Agt og Tilliid, som faldt alle i Øynene, da det altsaa ingen Mulighed var at opvække Misfornøyelse, maatte man see til at indjage Frygt.

Ruslands Misfornøyelse med Grev *Bernstorff* havde givet Anledning, eller i det mindste været Paaskuddet til hans Afskeed, og i Følge deraf maatte hans Tilbagekaldelse ogsaa drage *Ruslands* Fiendskab og Forbittrelse efter sig[1]; og førend Tidenden derom kunde være kommen til Kayserinden, vidste man allerede her, at hun var bleven saa opbragt over den Forandring der var skeedt med Ministerne, at hun havde sluttet Forbund med Sverrig imod Dannemark, og giort sig forbindtlig til at tvinge det til at afstaae Sverrig det halve af Øresunds Told, og da det var den største Umuelighed at imodstaae disse foreenede Magter, saa var dette ubodelige Tab for Riget en uundgaaelig Følge af Cron Prindsens overiilede Foretagende. Men endog al den Vished, som man gav dette Rygte, og saa rædsom som

[1]) At selve Regeringen har havt nogen Frygt for, at Regeringsforandringen skulde vække Misbag hos Catharina den 2den, faaer man Indtrykket af ved et Brev fra Schack Rathlau til Kronprindsen, som findes i Samlingen i Sorø 69, IV, 5, 1. Det er trykt som Bilag Nr. 13.

Russernes Overfald end syntes den forfærdede Hob, saa giorde det dog en Modsat Virkning; en vis Følelse af *National* Stolthed lærte endog den mindre oplyste Deel af Publicum, at det var haanligt og fornærmeligt for en Konge af Dannemark, om han skulde spørge sig for hos en fremmet Magt om hvilke Ministre han maatte have eller ikke have, og de, som hidindtil havde anseet Forandringen med ligegyldige Øyne, velsignede nu Cron Prindsen for den, som et Beviis paa, at Dannemark ikke vilde lade sig skrive Love for af Fremmede.

Det var og ikke allene hos Undersaatterne at Cron Prindsens Forhold opvakte Agt og Ærbødighed, men endog hos andre Nationer; da Kayserinden af *Rusland* fik Efterretningen derom fra sin Minister lod hun Geheime Raad *Sacken*, som saa længe havde været Minister her kalde til sig; og da han havde hørt Beretningen læse, sagde Kayserinden til ham: *La Demarche du Prince Royal annonce de la fermeté & de la vigeur; je connois depuis longtems le caractere patriotique de Mr: de Scack Ratlau, faites moi de celui des autres Ministres d'Etat* og da han havde giort det, svarede hun: *Je ne saurois douter que le Changement de Ministere ne touche au bien du Royaume auquel je m'interesse sincerement par l'alliance intime entre mes Etats & ceux du Roi;* og et Brev, som Cron Prindsen skrev hende til, og hvori han lod hende vide, at Kongen hans Fader havde givet ham Deel i Sagernes Bestyrelse, besvarede hun ham paa en Maade, der bevidnede hendes Agt og Venskab.

Ved en *Audience*, som vor *Ministre* i *Wien* havde hos Kayseren, og der blev talt om Cron Prindsens Indtrædelse i Stats Raadet og de *Ministre* han havde udnævnt i samme, sagde Kayseren: *On ne peut pas mieux debuter*

que ce jeune Prince vient de le faire, & l'on doit en esperer mille biens. On sait, que le Conseil est maintenant composé de bonnes tetes, & je suis bien aise de voir dans le Pr. R. un si brave Camerade, qui sait agir et choisir son Monde. Og da Kayseren vilde gaae bort, nærmede han sig til vor *Ministre* med de Ord: *Je vous prie, de faire mes Complimens au Pr. R. et de lui marquer, combien je me rejouis d'avoir un jour en lui un si digne Camerade.*[1])

Opvakte nu Prindsens Forhold saa megen Fornøyelse hos Danmarks Allierede, hvor ubeskrivelig maae da ikke Landets Glæde være ved at øyne Forsynets Beskiærmende Varetægt i de fortræfflige Egenskaber hvormed det saa umiddelbar har udrustet den Unge Herre, og naar hans første Morgen Straaler forkynder saa megen oplivende Varme, Med hvilket Haab, med hvilken Velsignelse maae vi da ikke see hen til den hærlige Grøde, hans fulde Middags Glands skal bringe til Modenhed og Fuldkommenhed! Alt hvad vi har tilovers at ønske og indflye til Naadens Fader om er allene det, at vor dyrebare Prinds ikke maae trættes ved Banens Møysommelighed og Længde førend han er kommen til sit forønskte Maal, det, at giøre sit Folk lykkeligt, og det Danske Navn saa æret og frygtet i *Europa*, som det har været. Men hvor meget Arbeyde og Møye vil det ikke koste ham inden han kan vente at see Frugter af hans utrættelige Fliid! Hvor mange Ting skal ikke bringes i Orden igien! Hvor megen Misbrug og forskiellige indsnegne Fordærvelser har han ikke at hæmme og

---

[1]) Af Interesse er det ogsaa at see, hvorledes Gustav den 3die udtalte sig om Regeringsforandringen og Kronprindsens Optræden ved denne Leilighed. See Gustaf III's efterlemnada papper, udgivne af Geijer, III, 1, 140 ff.

afskaffe, og det værste herved er endnu det, at hans Hiertes Overbeviisning vil i lang Tiid blive hans eneste Belønning for alle hans store Besværligheder, fordi den Kunst at giøre Vel er som oftest et Middel til at mishage Menneskerne, der regieres af Sindslidelserne. En svag og qvindagtig Regiering giør uvirksomme og efterladne Undersaatter; falsk Naade og ildé anvendt Gavmildhed forarmer ikke allene Staten, men avler tillige Vellyst og Overdaad, der svækker alle Siele Ævnerne, og dette gruelige Onde har ædt sig saa dybt ind, at Saaret maae skieres lige indtil Beenet om det nogensinde skal læges.

Almagten skienke ikke allene ham Kraft, og et standhaftigt Moed til at overvinde alle mødende Vanskeligheder og Besværligheder, men den gyde endog Viisdom og Retsindighed i alle deres Barm, som han skienker sin Tilliid og Fortroelighed, saa at de villigen maae opoffre alle særskildte Fordeele for det Heeles Vel og ikke kappes med hinanden om Fortrinet i hans Gunst, men i at fortiene den, og da, da vil ikke allene vor Tids Alder, men ufødte Slægter velsigne vor dyrebare og tilbedede *Friderichs* Navn!

Bilag.

Nr. 1.

A Sa Majesté

La Reine Douarière de Danemarc.

Madame Ma seur, Aussi sensible à la nouvelle marque de confiance que Votre Majesté veut bien me temoigner par Sa lettre du 3 (?) Decembre, qu'à toute celle que j'ai reçuë de Sa part, j'ai á La remercier de l'amitié avec laquelle Elle a jugée a propos de me communiquer le projet dont Son ame est peinée. Si parmi les particuliers le mariage est regardé comme l'affaire la plus importante de la vie, combien ne le devient il pas lorsque l'interet d'un Etat S'y trouve engagé. Si la prudence a dicté à Votre Majesté de penser des a présent aux choix d'une Princesse qu' Elle desireroit pour Epouse au Prince Royal, l'age de Son Altesse Royale, Lui donne encore tout le tems d'apreçier Son choix sans rien precipiter, d'autant plus que mon amitié me dicte d'avouer franchement à Votre Majesté qu'il y a aparance que les parens de la Princesse de Wirtemberg Sont à la veille d'entendre pour la même Princesse des propositions de mariage de grande importance aussi pour Leurs maison.[1]) C'est en Vous demandant la continuation de Votre amitié Madame que je suis avec la plus haute considération l'estime et l'amitié la plus constante Madame ma Soeur

de Votre Majesté

la bonne Soeur

Caterine.

à St. Petersb. ce 5. Janvier 1781.

Bülow har tilføiet:

(alt skrevet med Keyserindens egen Haand.)

---

[1]) Jævnfør S. 444.

Nr. 2.

Pour S. Maj. le Roi de Prusse.

Monsieur mon Frère. L'ancienne amitié qui subsiste heureusement entre les états de Dannemarc et de Prusse, et que Votre Majesté a bien voulu conserver pendant tout le cours de son glorieux regne: le même sistème politique, que nous professons et qui affermit la tranquillité du Nord; et les alliances, que nos deux maisons ont accoutumé de renouveller de siecle en siecle; tous ces motifs m'ont inspiré le désir de recevoir des mains de Votre Majesté l'Epouse du Prince Roial mon fils. Sa petite Niece La Princesse Fr. Charlotte Ulrique Fille ainée de S. Alt. R. le Prince de Prusse, étant du même age qué mon fils, nous convient préférablement, si Votre Majesté veut bien nous l'accorder. La bonne education qu'Elle a, et ses agrémens personnelles assureront à mon fils son bonheur domestique; et la satisfaction, que nous aurons d'avoir parmi nous une si proche Parente, garantira à Votre Majesté ce projet de mariage, je me flatte d'obtenir son consentement, qui resserrera nos liens et augmentera s'il est possible, l'amitié sincére et la consideration infinie avec lesquelles je serai toujours

Monsieur mon Frère
de
Votre Majesté
le bon Frère et Ami.

à Christ: ce 10 d'avril 1781.

Nr. 3.

Pour S. A. R. M. le Prince de Prusse.

Monsieur mon Frère et Coûsin. En recevant cette Lettre Votre Altesse Roiale saura déja par son Auguste Oncle, de quoi il s'agit. Je Lui demande Son consentement pour le mariage futur de S. A. R. Princesse Friderique Sa Fille ainèe

vec le Prince Roial mon fils, dans l'espérance certaine, que a Majesté Prussienne vaudra bien nous accorder Son approation Roiale. Il nous a paru ici, que ces deux jeunes Personnes Se conviennent à tous égards : même age, méme rélilon, amitié constante et ancienne de leurs familles : tout cela oncourt pour désigner Leur union. Son Alt. R. retrouvera iés nous ses parens, et nous aurons pour Elle toute la tenresse qu'inspire le sang et que Ses belles qualités meritent. n mon particulier il me sera bien agréable de voir un jour les moi une Belle fille, qui est la Petite Niece d'un grand oi, que je vénère, et la Fille d'un Prince, qui marche avec loire sur les traces de ses Augustes Ancetres, et qui a pour ous Leur inclination et Leur attachement. Voila, Moneur, ma demande et mes sentimens: ceux-ci me vaudront accomplissement de nos voeux; et l'estime que je Vous ai ouée, Vous sera le gage de l'amitié qui me fera ètre jamais

Monsieur mon Frere et Cousin
de Votre Altesse Roiale
Le bon Frere et Cousin.

à Christiansbourg
ce 10. d'Avril 1781.

Nr. 4.

a Sa Majesté la Reine Douariere de Danemarc.
Madame ma soeur.

Madame Ma Soeur. La satisfaction que Votre Majesté eut bien me marquer par Sa lettre du 10. d'avril n. St. sur es arrangemens que j'ai prise pour faire payer les dettes de remier établissement des Princes et Princesses Ses Neveux et Nieçes qui demeurent à Horsens[1]), ne peut que m'être infini-

---

[1]) Juliane Marie var en Søster til den bekjendte Prinds Anton Ulrich af Brunsvig, der var gift med Anna, en Søsterdatter af den russiske Keiserinde af samme Navn. Deres Børn vare Iwan, der blev udnævnt til Kei-

ment agréable, je prie Votre Majesté de vouloir bien en reçevoir les assurances par celle çi, de meme que mes remercimens de la confiance et candeur avec lesquelles Elle me fait part des nouvelles qu'Elle à reçues de Montbellard. Il faut avouer que cette Princesse de Wurtemberg, sans être une aussi riche heritiere que l'etoit Marie de Bourgogne ou la Reine Elisabeth d'Angleterre ne manque pas de pretendant. Elle a le choix des Couronnes. Je confie à Votre Majesté que l'Empereur par mon organe vient de Lui proposer le fils ainé du grand Duc de Toscane, c'étoit la les propositions desquelles j'ai parlé à Votre Majesté et que j'entrevoyais, mais que je ne pouvois Lui nommer parceque c'etoit le secret d'un autre. Je ne puis au reste que féliciter Votre Majesté du choix qu'Elle est intentionée de faire et de proposer au Roi Son fils pour le Prince Royal Son petit fils, de la Princesse fille ainée du Prince du Prusse, cette Princesse appartient de si près à Votre Majesté, Elle est élevée sous les yeux de la Reine Sa soeur, que je ne doute nullement que cette alliance projetté ne tourne au contentement et à la satisfaction de Votre Majesté. Qu'Elle veuille bien être persuadée d'avance de la part que mon amitié pour Elle m'y fait prendre, et des voeux sincères qu'en bonne et fidelle alliée du Roi son fils je fais pour la prosperité de son Royaume et de Sa famille en particulier étant avec la plus haute consideration — Madame ma Soeur

de Votre Majesté

la bonne soeur Catherine.

à Czarskoçelo $\frac{\text{22. d'Avril}}{\text{3. May}}$ 1781.

---

ser i Rusland, men afsat 6te Decbr. 1741 og myrdet 5te Aug. 1764, fremdeles Catharina, Elisabeth, Peter og Alexius, som alle bleve opdragne i Kolmogori, men i Aaret 1780 ifølge en Overeenskomst imellem det russiske og det danske Hof fik Bolig i Horsens.

Nr. 5.

Monseigneur.

L'attachement extrême que Mr. de Schlambusch m'avoit toujours marqué pour Votre Altesse Royale n'avoit pu que me donner une Idée favorable de son Caractère. Je le plains d'autant plus, d'avoir deplu a V. A. R. et de Lui avoir donné de justes Sujets de lui retirer Sa Confiance. C'est a Elle et a Elle Seule a determiner le Degré de la votre, toujours acquise a ceux qu'Elle honore ou qu'Elle honorera de la Sienne. C'est avec une Tranquilité parfaite que j'ose en donner les Asseurances a votre Altesse Royale. Elle est fondée sur la Bonté de Son Coeur et sur la fermeté de son Caractere, qui sont le Base non seulement de nos Esperances mais aussi de notre Joye, et très particulierement de la mienne: ne connoissant point de Sentiment plus vif que le devouement parfait et respectueux avec lequel je suis

Monseigneur etc.
A. P. Bernstorff.

Borstel
4. Avr.
1783.

Nr. 6.

Da imod min paa fuldkommen Overbeviisning grundet Meening i en Sag, betræffende eet stort Penge-Laan af *Banquen*, (jeg troer af 70,000 Rd.) som det *von Hemmertske* Huus her i Staden ansøgte om, Hds. Maystt. havde tegnet *approberet* paa *Memorialet*, hvilket saaledes paategnede *Memorial* Geheime-Raad *Guldberg* heel uventet, og ikke førend vi længe havde *disputert* om Sagen, *producerte* i Ober *Banque Directionens* forsamling paa *fredensborg* d. 17de *Octobr.* 1782, maatte jeg naturligviis lade mig det gefalde; men d. 20de *eiusd.* begjærte jeg i eet *Memorial* til Kongen, under Paaskud af mit svage Helbred, som og virkelig var meget maadelig

den gang, at gaae ud af bemelte *Direction*, saavell som af Skatt-Cammeret, af den *Extraordinaire Commission* og af *Directionen* for det *Westindiske* Handels Selskab. Jeg ledsagede dette *Memorial* med eet Skrivelse til H. K. H. Arve-Prinzen, og skrev tillige eet Brev dets angaaende til Geheime-Raad *Guldberg*.

Derpaa fik jeg d. 22de *Octobr.* eet *preliminair* Svar fra H. Kgl. H., at Kongen formodentl. vilde *accordere* min Ansøgning, hvilket Geheime-Raad *Guldberg* ogsaa meldte mig den samme Dag, og den 26de *Octobr.* entledigede Hds. Mayst! Selv i et meget naadig Brev mig fra ovenmeldte 4 *Commissioner.*

Dette var det første Laan, som blev *accorderet* eet *Kjøbenhavns* Handels Huus af *Banquen*, og som meget blev understøttet af Geheime-Raad Grev *Reventlou* og *Etats*-Raad *Wendt*[1]), og hvorpaa Tiid efter anden mange fleere bleve bevilgede; hvilket jeg forudsaae, og derfor søgte at befries for alle forrettninger i Hds. Mayst^ts Penge Sager.[2])

Nr. 7.

Mandagen d. 3die Nov.

Det nærmer sig med store skridt til min Afskeed min bedste Ven, og herom maae jeg underrette dem. Jdag var jeg hos Prinds *fridrich*, og da jeg forebragte ham at en sag som Kammertjener *Lüders* havde ansøgt, om en Mølle til hans Broder Søn, var nu kommen til Endelighed, sagde han mig: saa har da Kammeret dennegang været saa naadig. Jeg følte det, men taug. Dernæst da jeg havde endt med at give Prindsen *rapport* om hvad i Stats Raadet skulle fòretages, sagde han mig: de haver jo igien været syg. Jeg svarede derpaa at min feber var kommen igien og at alle som havde feber i dette Efteraar beklagede sig over, ey at kunne blive af dermed, men at den dog var bleven ude i gaar. Hvorfor er De da

---

[1]) Protokolførende og expederende Bankkommissær.

[2]) Dette Brev er uden Underskrift, men er baade efter indre Kriterier og efter Haandskriften at dømme skrevet af Schack Rathlou.

kommen op idag sagde han. Mit svar var: for det icke skulle roes at jeg forsømte noget. Derpaa sagde Prindsen: man vil dog icke at folk skald myrde sig; men overalt saa bliver nok denne Post de haver nu, dem for besværlig, da de er saa syg gelig. Ihvorvel dette tydelige Udtryck naturligen gav mig den Rette Hensigt tilkiende, svarede jeg, uden tvivl imod Prindsens forventning, som maaskee troede jeg skulle lade mig forleede til at begiere min Afskeed: at jeg arbeidede saa længe og saa got som det var mig mueligt, og derpaa nærmede mig Døren for at undgaae en Samtale hvilcken jeg ey længer var istand til at udholde, thi mit hele Legeme rystede.

Jeg kand altsaa nu hver Dag vente at faae min Afskeed for Skrøbelighed, i mit Alders 42de Aar. Jeg kand Gud være lovet modtage den med oprackt hovede, og see hver Mand under Øynene for mit Embedsførelse; og det er mig nok. Stiltiende skald jeg tage imod min Afskeed, men tager man mig min Post i Helsingøer, saa forlanger jeg en *comission* over min Opførsel. Min Gud hvilcke Tiider min bedste Ven. Gud give os dog Ende derpaa! Lev vel! Jeg omfavner dem med hiertets varmeste følelser af Vendskab og høyagtelse.

Numsen.

Nr. 8.

Monsieur!

Ayant eu le Bonheur de voir Son Excellence Mr. le Comte de Bernstorff à Borstel, je ne saurois me refuser le plaisir, de Vous en donner des nouvelles, sachant l'interret que Vous y prenés. Il etoit encore incommodé d'un accés de goute, mais il commence à se remettre, et m'a chargé de bien de complimens pour Vous, et de Vous faire ses excuses, de ce qu'il ne Vous ecrit pas lui meme, mais il craint de le faire pendant Votre Sejour à Fredensbourg, au tout est remarqué de plus prés, ce seroit aussi une raison pour moi, de garder le silence, mais j'ai cru mon devoir, de Vous tirer de l'embarras ou cela Vous mettroit, et surtout de Vous avertir des

discours qui se tiennent en Holstein au Sujet de Son Altesse Royale et qui ressemblent tout à fait à ceux que quelqu'un doit tenir à Copenhague. On y ajoute d'autant plus de foi, comme ces bruits sont fondés sur une autorité assez connu, c'est pourquoi on commence à le craindre trés borné et sans beaucoup de faculté d'esprit. Son Excellence Mr. le Comte de Bernstorff est donc de l'avis, que Son Altesse Royale en fut instruit, pour qu'il puisse prouver le contraire par sa conduite, ce qui lui feroit gagner la confiance publique, et mettroit fin à toute sorte de comparaison, qui sans cela pourroient avoir lieu. Le But de ces propos seroit mis au vrai jour, et les auteurs confondus et comblés de honte et du mepris qui leur en reviendra. Au reste Mr. le Comte de Bernstorff croit, qu'on ne pourra faire aucun plan pour le moment, mais qu'il faut attendre et voir la tournure que les affaires prendront; Il souhaite, que Son Altesse Royale montre a chaque occasion, qui se presente, son desir et son Empressement pour acquerir les connoisances et les instructions dont on le prive si injustement, et que le public apprenne par la, que ce n'est que le vil artifice de ceux, qui veulent usurper les droits, qui ne leur appartiennent point, qui l'empechent de se (?) les procurer; Il faudroit surtout choisir celles qui pourroient le plus en convaincre le public, c'est pourquoi il a proposé entre autres là navigation, qui surement feroit (?) grand effet sur la marine, qui lui sera d'autant plus attaché, par l'interet, qu'il prendra à tout ce qui les regarde, mais le Comte de Bernstorff desire surtout, que Son Altesse Royale ne tende point à demander hautement, s'il est possible, les instructions necessaires pour sa Confirmation, qu'on ne pourra absolument lui refuser, et qui ne sauroient commencer trop tot. Si c'est Mr. Bastholm[1]) qui doit le preparer, il pourroit rester un jour de plus à frie-

---

[1]) Den bekjendte theologiske Forfatter, om hvem see N. M. Petersens Bidrag til den danske Literaturhistorie. Han var i Sept. 1782 bleven Konfessionarius og var tillige Hofprædikant.

ensbourg et Son Altesse Royale auroit au moins une heure :lle, qu'on puisse la desirer. Il convaincra le nation d'autant iieux par la, de ses bonnes Intentions et de son vrai amour ; respect pour la religion. Quant à la lecture, que Vous rocurés à Son Altesse Royale avec tant de zele, le Comte e Bernstorff reconnoit Votre desir ardent, de lui fournir les ımieres, que d'autres voudroient volontiers eteindre, et surtout e lui former ce coeur, qui est l'unique espoir, qui nous reste ; qui nous retablira ce Bonheur, dont la providence nous enira; Il croit seulement, que Vattel et Bourlamaqui, quoiu'excellent dans leur genre, soint trop sec et ne peuvent .i etre utile, a moins qu'il eut quelqu'un qui pourroit lui en faliter la lecture et y ajouter ce qui manque; l'instruction d'un :ince ne pourra guere lui en donner d'avantage; au lieu, que s oeuvres de Rollin, son histoire ancienne et romaine, toutes s revolutions de Vertot, surtout la romaine et celle de Malthe, .i feront plus de plaisir et nourriront son Esprit et son Coeur; es histoires de Clarendon, Burnet, l'histoire universelle pour s païs ou on n'en a point de particulier, Schmidt, Schroeckh, s memoires de Retz, de Noailles (?)[1]), Rapain Thoyras seront e meme tres utiles et agreables à Son Altesse Royale tout ›mme l'histoire de la ligue par Anticré (??)[2]), Montesquiou sur . grandeur et la decadence des romains, Voltaire histoire de ouis XIV; Perefixe est excellent, mais le Comte de Bernstorff :efere les memoires de Sully, qui sont beaucoup plus circonancié et mieux ecrit. Son Excellence souhaite aussi, que Son ltesse Royale fit des lectures, qui lui formeront le gout, et ı'il lut ces ouvrages fameux et distingués, qu'il seroit honteux our chacun de n'avoir pas lu, comme Boileau, Pope, Young ont on a de trés bonnes traductions, Gellert etc. Le Comte

---

[1]) Hvis det utydelig skrevne Navn er læst rigtig, maa der tænkes paa »Memoires politiques et militaires pour servir à l'histoire de Louis XIV et de Louis XV, redigés par Millot sur les manuscrits du duc de Noailles, Paris 1777.

[2]) En saadan Forfatter existerer ikke; Navnet er ulæseligt.

de Bernstorff craint que les oeuvres de Pfeiffer ne soyent trop abstraits, et demandent des explications qui seroient difficiles de lui procurer pour le moment, aussi ne les croit il pas pour l'usage de Son Altesse Royale; au lieu que les livres nommés ne l'instruiront pas seulement, mais satisferont son envie de lecture et formeront son gout, qu'il puisse lui meme en faire le meilleur usage, si necessaire, et surtout pour un prince, qui par la gagne les vrais moyens et les plus surs, pour s'acquerir des notions, et pour apprendre des verités, qui ne lui seroient que trop caché sans cela.

Son Excellence le Comte de Bernstorff souhaiteroit savoir, si les instructions, que Mr. Guldberg s'est proposé de donner lui meme a Son Altesse Royale à fridensbourg, ont commencé, il croit, que Son Altesse Royale feroit bien de se les faire donner par ecrit, autant que possible, ce qu'il pourroit faire par le motif de soulager sa memoire, et repeter pour lui meme les leçons, qu'il lui donnoit; par ce moïen, on pourroit alors etre à meme de juger de le verité des principes, qu'il lui inculque, et s'il s'en trouvoit des erronées, les mettre dans le vrai Jour à Son Altesse Royale.

J'ai l'honneur etc.

L. Reventlow.

Hannover 23. Juni 1783.

(Konvoluten med Udskrift til Bülow ligger ved Brevet.)

Nr. 9.

Underdanigst *Pro Memoria!*

Deres Kongelige Høyhed vilde naadigst tillade, at jeg hermed nedlegger til Deres Fødder, nogle Efterretninger om de vigtigste Sager, som ligge under det mig allernaadigst anfortroede *Departements* Bestyrelse. De ere samlede deels udi Rentekammerets *archiv*, og dets Forestillinger, deels udi Bøger og Historiske Efterretninger, hvor det ikke var mueligt at udfinde Tingene ved Kammeret, uden at lade dem med megen Vidtløftighed opsøge ved *Archivario* i det store *Archiv.* Med glad Haab og Længsel seer jeg med alle troe Undersaatter

en Tids Punct i Møde, i hvilken, D. K. Hd., vil bringe til uldkommenhed den Begyndelse, som i mange af disse Ting giort til Landets og Folkets Bedstė, og rette det i mange ing endnu feilende. Hvor lykkelig vilde jeg være, om De, adigste Kronprints, vilde ansee dette mit ringe Arbeide ed Naadigst Velbehag.

I dybeste Underdanighed etc.

Numsen.

2. Nov. 1783.

(Derpaa følger i Bülows Afskrift Fremstillingen af Hovedsækkene i Rentekammerets Historie og Organisation.)

Nr. 10.

Monseigneur.

Chaque Mot de la Lettre que Votre Altesse Royale a aigné m'ecrire m'a penetré de la Joye et de la Reconnoisnce la plus vive et la plus respectueuse. Outre ses Bontés pretieuses pour moi, je suis particulierement touché des entiments qu'Elle exprime, si dignes d'un Coeur vertueux et ccupé du Bien general et du Bonheur d'un Pays qui attend ut de Sa part. Jamais je ne reussirai a exprimer a Votre ltesse Royale, combien cela affecte un ancien Serviteur dont vie a eté vouée au Service de Son Maitre et a travailler ı Bonheur de ses Concitoyens. Dieu benira, j'en suis seur Pureté de vos Intentions, Monseigneur; Il la soutiendra ıns Ses Vues aussi legitimes que necessaires, et Lui accorera la Satisfaction de trouver dans la Joye de tous les Gens e Bien, la premiere Recompense de la fermeté de Ses Deıarches actuelles.

Votre Alt. R. connoit tous les Arguments qui plaident our la Rentrée de l'ancien Ministere. Si Elle n'en est point ›nvaincue, personne ne Lui demandera le sacrifice de Ses ropres Sentiments. Je serois au desespoir s'il y avoit un eul Homme dans le Conceil, qui ne possedat point l'amitié t la Confiance entiere de V. A. R. Rien ne doit troubler a et Egard Sa Tranquilité a la quelle le Bonheur public est

attaché. Les Hommes appellés a Lui faciliter la Connoissance des Affaires, a les Lui exposer, a faire usage de leurs Connoisances reunies, pour porter le flambeau de la verité dans les Matieres les plus compliquées, enfin a mettre V. A. R. en Etat de se decider, ces hommes doivent estre de Son Choix et de Son Gout. Il faut qu'il n'existe aucun Nuage a cet Egard. J'estime si particulierement Mess. de Stampe et de Huth, et je connois si bien leur Merite distingué que je suis enchanté de l'amitié que V. A. R. leur accorde.

La destruction entiere de ce qu'on appelle actuellement le Cabinet, merite a tous Egards vos premiers Soins, Monseigneur. Il a eté la Ruine de l'ordre, et le fleau du gouvernement. Il est impossible qu'il existe sous votre altesse Royale, trop eclairée pour ne pas sentir et pour ne pas haïr la Contradiction perpetuelle si facheuse et si peu honorable ou cela entraine necessairement.

Ma Santé est encore trop faible pour pouvoir former des plans de Voyage tres proches. Je ne crois pas qu'il me sera possible de me mettre sitot en Chemin: j'ose meme supposer que cela ne conviendroit point aux Circonstances actuelles. Je suis tres observé. on s'etonneroit avec Raison d'un voyage entrepris dans une Saison encore peu favorable avec une Santé mal affermie. on en tireroit mille consequences. Cela generoit peutetre meme V. A. R. sur le Jour de l'Execution. Mais je prendrai tous mes arrangements pour que rien ne m'arrête au moment ou je recevrai les ordres du Roi et de Votre Altesse Royale. Pourroit-Elle douter de mon Empressement a repondre a ses Bontés qui feront le Bonheur et la Gloire de ma Vie, et qui me metteront a méme de Lui prouver toute l'Etendue du Devouement fidele, soumis et respectueux avec lequel je suis

Monseigneur etc.

A. P. Bernstorff.

Borstel
23. Mars.
1784.

Nr. 11.

Min kjære Søn. Du veed at jeg har indgaaet for Dig d Kongen af Preusen den Forbindtlighed, at naar Du var *firmeret*, skulle det Ægteskabs Løfte imellem Dig og Printse *Frederica* af Preusen ældste Datter af Printsen af ›usen offentligen ved begge Vores Hoffer bekendtgiøres, ι det *Europa* kunne vide dette, og saadant Ægteskab siden in Tid fuldbyrdes. Min Tanke er da nu at opfylde mit ngelige Løfte, og Jeg er vis paa, at Du heri har samme ske. Jeg har da i sinde at d. 17. *April* skulle Vore Breve aae og alt styres derhen, at Vi den 14. *Mai* kunde have *clarationen*. Vis om Dit fulde Bifald i denne vigtige Sag, n Du endog længe tilforn har været underrettet om, bere-r jeg nu alt dertil og glæder mig ved, hertil at kunne give g min Faderlige Velsignelse.

Den Gud som velsignede Vores Stamfaders Ægteskab med *Brandenborgsk* Printsesse[1]) og siden to Gange i Naade har yttet med samme Huus Vores[2]), han mangfoldiggiøre over g sit Gode: saa ønsker af et rørt Hierte

Din hulde og kiærlige Fader.

Christiansborg d. 10de April.

(Dette Brev, skrevet med Kongens egen Haand, efter *ıldbergs Concept*, blev ei bortsendt, af Aarsager, som fore-mmer.[3])

Nr. 12.

Den 14. April 1784.

Under inderlig Bøn til Gud om et lykkeligt Udfald af det m skulde foretages begyndte Kr. Pr. denne Dag. Formid-

[1]) Christian den Første var gift med Dorothea af Brandenburg.

[2]) I Virkeligheden var det Oldenborgske Kongehuus ved mere end to Ægteskabsforbindelser knyttet til det Brandenburgske. Baade Frederik I's Gemalinde Anna og Christian IV's Dronning Anna Catharina vare Brandenburgske Prindsesser, Christian VI's Dronning Sophie Magdalene var en Prindsesse af Brandenburg Culmbach, og Døttre af Kong Hans og Frederik I vare gifte med Brandenburgske Fyrster.

[3]) Denne Bemærkning er tilføiet af Bülow.

dagen blev anvendt som sædvanlig. Den nye Cabinets S. *Sp.* havde nogle ubetydende Sager at *referere* og indskrev en *Cabinets Ordre* i den nye *Protocol*, imidlertid talte jeg med *Huth* og *Haxtausen*[1]) om de Precautioner som maatte tages, fornemmelig for at forekomme Opløb og mindste Skin af Lighed med 17. Jan. tverimod *Slanbuches* gamle Forslag. Klokken 12 spisede Pr. nogle Retter som sædvanlig. *Sp.* og jeg tillige med Ham. Pr. *contenance* var altid den samme — efter Bordet gik Pr. ind at klæde sig paa, og leverede mig *Cabinets* -Seglet for at forseigle nogle Ordrer med og for at *Sp.* ei skulde kunde benytte sig deraf. *Sp.* blev tilbage i *Cabinettet* og savnede *Cabinets* Seglet, gik ind til Pr. og adskillige Gange spurgte ham derom? Pr. uden at røbe den ringeste Forlegenhed, svarede: det var nok, hvor det skulde være, og vilde det nok findes. *Spor*: lod sig nøie med den Beskeed og gik hiem. Førend Pr. gik til Taffels talte vi endnu om Sagen. Jeg foreholdt ham, at det var endnu Tid at lade alting gaae tilbage, ifald der var det ringeste efter hans Tanke, som ei kom overeens med et veltænke(nde) Menneskes Foretagende, at saa maatte jeg erindre ham tillige om det som jeg saa ofte havde bedet ham lægge paa Hiertet: «*qu'il falloit montrer de l'indulgence pour le passé, la vigilance sur le présent, et une severité imposante pour tous les crimes à venir*»[2]). Han lovede mig og, at ingen skulde blive ulykkelig.

Nr. 13.

Monseigneur!

C'est uniquement pour obeïr aux ordres gracieux de Votre Altesse Royale, que j'ai l'Honneur de lui envoyer ci-joint le Projet d'une lettre à l'Imperatrice de Russie, car Mr. le comte de Bernstorff arrivant sans doute içi ce soir, à ce que je viens

---

[1]) General *Major Haxtausen Commendant* i Kjøbenhavn.

[2]) Man maa kun bruge de haardere Midler hvor de lemfældigere ikke ere tilstrækkelige. (Begge disse Noter ere tilføiede af Bülow selv.)

apprendre dans ce Moment à ma très-grande Satisfaction, je ıpplie Votre Altesse Royale de ne faire aucun Usage de ce rojet avant que d'avoir ecoutè l'Avis de ce Ministre, qui infiment mieux que moi pourra Lui dire, s'il convient qu'Elle rive à Sa M^{té} Imp ^{le} et dans quels termes il faut que la ttre soit ecrite.

I'ai l'Honneur etc.

Schack Rathlou.

Copenhague
. Mai 1784.

Et Par smaae Bidrag
til
Dronningerne Sophie Magdalene's og Caroline Mathilde's Historie.

Ved

J. J. A. Worsaae.

Det tør vistnok med Rette siges, at hverken Sophie Magdalenes eller Caroline Mathildes Historie endnu foreligger i et tilstrækkelig klart og upartisk Lys. Altfor lidt har man betragtet hver især af dem i det rette Skjær af Forholdet til deres Samtid og til de dengang almindelig gjeldende Anskuelser. Istedetfor nemlig i Sophie Magdalene at see en af Repræsentanterne for den rundtom i Europa herskende stive Fornemhed, Pragtsyge og indskrænkede Pietisme, som med en vis historisk Nødvendighed fortrængtes af Revolutionstidens altopløsende Frivolitet, der igjen tydeligt nok afspeilede sig i Caroline Mathildes Personlighed og Skjebne, have saavel Historikere som andre mere Udenforstaaende, under kjendelig Paavirkning af nyere nationale og politiske Ideer, gjerne forurettet Sophie Magdalene, medens de paa samme Tid utilbørlig have hævet Caroline Mathilde. Til Undskyldning for slige urigtige og indskrænkede Opfattelser, der ogsaa paa lignende Maade

ıave yttret sig ved at stille Dronning Juliane Marie i en nørk Skygge ligeoverfor den i et romantisk Lys forherli;ede Caroline Mathilde, maa det imidlertid ikke glemmes, ıt hidtil ikkun altfor faa paalidelige Aktstykker have været ilgængelige for Offentligheden, og at der saaledes har 'æret en dobbelt viid Mark for mindre paalidelige Efterretıinger og derpaa byggede løse Domme.

Uden her at kunne gaae ind paa en nærmere Fremıtilling af Sophie Magdalenes og Caroline Mathildes Liv og Virken i Danmark, ihvor fristende end en saadan Opgave unde være, turde det dog under de forhaandenværende Omstændigheder neppe være uden Interesse for Tidsskrifets Læsere at blive bekjendte med nogle deels nye, deels kkun af Faa bemærkede, ret charakteristiske Bidrag til de ıævnte Dronningers Historie, saameget mere, som disse Oplysninger netop slutte sig til Æmner, der baade nylig ɔg noget længere tilbage have været Gjenstand for Betragtıinger i dette Tidsskrift.

I.

Dronning Sophie Magdalenes Testament.

Kong Christian den Sjettes Dronning Sophie Magdalene (født den 28de Novbr. 1700), Datter af Markgreve Christian Henrik af Brandenborg-Culmbach, var i en Alder af neppe 21 Aar bleven gift (den 7de August 1721) med Christian den Sjette som Kronprinds. Efter de af hende opbevarede Portræter at dømme, var hun ikke høi af Væxt og i det Hele temmelig spinkel, men med fine Ansigtstræk, der røbede baade Livlighed og Aand. Hun synes ogsaa at have været den svage Christian den Sjette langt overlegen, hvoraf man kan forklare sig, at hun under hele hans Regjering kunde øve en saa stor Indflydelse. Ikke desto-

mindre lader det til, at deres Ægteskab var lykkeligt, og at det ikke blot var Smerten over den tabte Magt og Glands, som overvældede hende med Sorg, da Christian den Sjette uventet, Dagen før deres Sølvbryllupsdag, afgik ved Døden (den 6te August 1746).

Ved denne Leilighed skal Dronningen, som, ifølge hvad Charlotte Dorothea Biehl i sine ovenfor trykte[1]) historiske Breve fortæller, aldrig kunde faae Nok til sine tydske Slægtninge og Venner, umiddelbart efter Kongens Død, ja maaskee endog i hans sidste Øieblikke, have ladet pakke en Rustvogn «med det kostbareste, der var paa Slottet (Hirschholm) og kunde bortskikkes»; blandt Andet «et heelt Guld The og Kaffe Service, Dronningens beste og næsten uskateerlige Perler», men hun blev hindret i sit Forsæt at bortsende dette ved Kronprindsens eller nu den unge Konges pludselige Ankomst. Neppe havde nemlig Frederik den Femte erfaret Budskabet om at han kom forsilde til at modtage sin Faders sidste Velsignelse, og neppe havde han «condoleret og paa beste Maader søgt at trøste» sin Moder, før han af hende skal, endog paa en haard og voldsom Maade, have fordret Nøglerne til samtlige Kufferter og Skrine paa Rustvognen, som igien blev afpakket.

Der kan vistnok ikke være nogen Tvivl om, at Sophie Magdalene, endog i høi Grad, har lidt af sin Samtids store Skjødesynd at begunstige Fremmede og i Særdeleshed Tydskere her i Danmark, ligesom det ogsaa er høist sandsynligt, at hun fortrinsviis har villet fremdrage sin egen Slægt og skaffe den de størst mulige Fordele. Men det er hartad utroligt, at en Dame og en Dronning i Sophie

---

[1]) Hist. Tidsskrift. Tredie Række. IV. 199—200.

Magdalenes Stilling og i et saa høitideligt Øieblik, som det, hvori Kongen, hendes Ægteherre, pludselig var bleven bortkaldt fra dette Liv, skulde nedlade sig til at begaae en lav og foragtelig Handling, som ovenikjøbet, da der var Kronjuveler med i Spillet, aldrig kunde forblive skjult, og det er næsten endnu mere utroligt, at Frederik den Femte, hvis ømme Hjerte Ch. Doroth. Biehl selv ikke noksom kan berømme, skulde i sin Faders, for ham dobbelt betydningsfulde Dødsøieblik og ligeoverfor sin egen, upaatvivlelig dybt rystede Moder optræde næsten med Raahed, for at redde Indholdet af en Rustvogn, selv om dette virkelig havde beløbet henimod «tre Tønder Guld». Det kan heller ikke være undgaaet en opmærksom Iagttager, at Ch. Doroth. Biehls Breve ikke alene i Almindelighed maae benyttes varsomt, naar Talen er om at tilveiebringe sikkre historiske Kilder, men at de ogsaa i Særdeleshed maae læses med Kritik, naar hun beretter om Dronning Sophie Magdalene, mod hvem hun, som Barn af en yngre Tid, aabenbart har været altfor uretfærdig. Allerede et af Geheimeraad Bülow tilføiet og ovenfor aftrykt Brev fra Sophie Magdalene til Kong Christian den 7de viser, at Dronningen i en Sag, hvor hun af Ch. D. Biehl var bleven stillet i et mindre heldigt Lys, netop havde handlet aabent og smukt, og saaledes aldeles modsat[1]). Ogsaa af et andet, paa Rosenborg Slot ved Regalierne og Kronjuvelerne opbevaret Aktstykke, nemlig «Acte over de ved Hds. Mayestets høystsalig Dronning Sophie Magdalenes Disposition af 10. Octbr. 1746 til Kongen Kronen og det Kongelige Huus testamenterede Juveler og Pretiosa», dat. Christiansborg Slot d. 16de Mai 1772, turde det fremgaae,

[1]) Hist. Tidsskrift. Tredie Række. IV. 350 og 494.

at den ovennævnte Beretning om en af Dronningen paatænkt ulovlig storartet Bortsendelse af Kostbarheder strax efter Kongens Død ikke kan være sand, navnlig ikke for «de beste og næsten uskateerlige Perler» eller for Kronjuvelernes Vedkommende.

Det er nemlig fuldkommen klart, at Sophie Magdalene som Enkedronning har havt ikke alene fri Brug af samtlige sine mange Juveler — Kronjuvelerne deri indbefattede —, men at hun ogsaa har havt en af sin Søn Kongen fuldstændig anerkjendt Dispositionsret over dem. Imidlertid siger hun i sin paa Tydsk affattede testamentariske Disposition af 10de October 1746, som altsaa er nedskreven faa Dage efter Christian den Sjettes Begravelse (4de Oktbr. 1746) i Roskilde Domkirke: «Med Hensyn til mine faa Efterladenskaber, vil jeg gjøre Begyndelsen med mine Juveler. Disse tilkomme alene Kongen; thi da der i dette Kongehuus har været saa faa, ja næsten ingen Kronjuveler, saa har jeg truffet den Aftale med min hjertelskede Gemal, Kong Christian den Sjette, at mine Juveler alene skulle tilfalde min Søn Kongen, og at min Datter Prindsesse Louise ikke skal kunne gjøre Fordring paa noget deraf; det skulde da være, at Kongen selv vilde til Erindring om mig skjænke hende «eine Pjece». De Stykker, som jeg ønsker bestandig maae blive ved Kronen og til evige Tider bevares for Efterkommerne, ere» &c. &c. Under 19 Nummere opregner hun derefter deels som tilkommende Kronjuveler den hele Række af sjeldne og overordentlig kostbare Brillanter saavelsom af Rosenstene, Smaragder, store Perler og Perle-Pendeloqver, der endnu den Dag i Dag danne Grundstammen for Danmarks, i Forhold til de fleste andre Lande udmærkede Kronju-

veler[1]), deels adskillige værdifulde Portræter og andre i Diamanter og Ædelstene indfattede Smykker, Uhre m. M., som hun ønsker, bestandig maae opbevares til Erindring om hende paa Rosenborg, og som ogsaa for største Delen endnu findes der.[2]) «Skulde dog (tilføier hun) min hjertelskede Konge og allerdyrebareste Søn ville bestemme endnu mere til Kronen, staaer det ham frit for at tage ogsaa disse Stykker, men jeg beder kun, at de altid maae blive ved Efterkommerne. De øvrige Pretiosa vil min hjertenskjære Søn, Kongen, efter dette Lands Skik, vel nok dele med min Datter Prindsesse Louise, og ikke lade det, han selv faaer, gaae over i fremmede Hænder.»

Samtidig med Affattelsen af dette Testament indrettede Dronningen sig med end yderligere Samvittighedsfuldhed en formelig Regnskabsbog over sine Juveler og indførte dem deri med egen Haand Stykke for Stykke, ligesom hun ogsaa til sin Død vedblev selv nøiagtig at notere, naar et Smykke eller een eller anden Steen var bortforæret, omfattet eller endog solgt.[3]) Saavel af denne Bog, der

---

[1]) I Kong Christian den Ottendes Tid bleve Kronjuvelerne, paa faa Undtagelser nær, omfattede af den bekjendte Weishaupt i Hanau. Deres Værdi vil kunne anslaaes til henimod en Million Rigsdaler.

[2]) I Christian den Sjettes Værelse paa Rosenborg opbevares saaledes bl. A. en Gulddaase med Rosenstene, som Dronningen fik af Kongen ved sit Bryllup 1721, et «grønt» Uhr med Rubiner og Brillanter, som Kongen paa sit Sygeleie i Altona havde givet hende, et Uhr med Lapis Lazuli og Brillanter, en Naal med en stor Brillant, hvorunder et Portræt af Chr. 6., en Naal med en stor rund Saphir, en Gave af Fredr. 4., en grøn, af Prindsesse Sophie (Dronningens Søster) selv sleben Naal o. s. v.

[3]) Originalen in 8vo med rødt Saffians Bind, hvorpaa Dronningens kronede Navnechiffer, samt med Sølvspænder og Guldsnit, henligger paa Rosenborg. Paa Titelbladet staaer med Dronningens Haand: «Verzeignisz Meiner juvelen aufgeschrieben im Oktober 1746.»

efter Dronningens Død (17de Mai 1770) blev fremlagt i hendes Bo, som af hendes Kammerfrue, Jomfru Schumanns paa Skifte-Commissærernes Forlangende afgivne og dermed overeensstemmende Forklaring, viser det sig nemlig, at baade Frederik den Femte og Christian den Syvende i den Grad have anerkjendt Sophie Magdalenes Eiendomsret til Juvelerne, saalænge hun idetmindste var i Live, at de endog for contante Penge have afkjøbt hende enkelte Stykker, som de vilde bruge til Foræringer. Saaledes kjøbte Frederik den Femte for 13,000 Rd. en stor firkantet Brillant, som Christian den Syvende senere skjænkede til Caroline Mathilde, ja i Aaret 1768 gav Christian den Syvende endog 50,000 Rd. for en Bouqvet af store Rosenstene, som Sophie Magdalene havde ladet indfatte, og desuden 30,000 Rd. for fire store Brillanter, som han ved Grev Holck ligeledes lod kjøbe af den gamle Enkedronning. Men det er imidlertid klart, at Sophie Magdalene kun har villet afhænde sine Juveler til Kongen og under Forudsætning af, at de forbleve ved Kronen. Thi det hedder udtrykkelig i Jomfru Schumann's ovennævnte Forklaring, at Dronningen engang havde kunnet faae 25,000 Rd. for den store firkantede Brillant, som hun senere solgte til Kongen for 13,000 Rd., men «at hun ikke havde villet gjøre det, endskjøndt hun havde Pengene haardt behov[1]), idet hun sagde: naar min Søn, Kongen, kun vil give mig noget for den, vil jeg sælge den til ham; thi jeg vil, at Juvelerne skulle blive ved Kongehuset.» I Henhold hertil tog hun heller ikke i Betænkning at forære nogle af

[1]) Det hedder sig, at den pragtelskende og til Pragt vante Sophie Magdalene som Enkedronning var i stadig Pengeforlegenhed, hvorpaa ogsaa de nysmeldte Salg af Juveler hentyde.

Juvelerne bort, naar de kun anvendtes til Kongehusets egen Nytte og Glands. En Række ualmindelig store og skjønne Perler, som hun, ifølge hendes egenhændige Optegnelser i den ovenmeldte Juvelbog, havde «von König F. 4 bekommen, alsz mit meinen Sohn Pr. Fr. niederkam, ist ein hausgeschmuk», skjænkede hun saaledes til «Dronning Caroline Mathilde, da hun kom i Land» her i Danmark. Ogsaa et kostbart Uhr af Amethyst skjænkede hun i Aaret 1767 til Caroline Mathilde. En Naal med en firkantet Brillant havde hun tidligere paa lignende Maade foræret til Dronning Juliane Marie «in Ihr Erstes wochen bett». Hendes Samvittighedsfuldhed med Hensyn til Bevaringen af Kronjuvelerne for Kongehuset selv gik endog saa vidt, at hun ikke engang, uden Kong Frederik den Femtes dertil bestemt erhvervede Bevilling, tillod sig at give en stor Brillant til sin Datter Prindsesse Louise, da hun i Aaret 1749 blev gift med Hertugen af Saxen-Hildburghausen, eller en lignende Brillant til Frederik den Femtes Datter Caroline ved hendes Ægteskab (1764) med Arveprindsen af Hessen, fordi disse Brillanter jo vilde komme til at gaae ud af Landet.

Ligesaalidet som Sophie Magdalene ved sit Testament har betænkt sine tydske Slægtninge, ligesaalidet har hun derfor senere disponeret over en eneste i Testamentet nævnt Juvel eller Kostbarhed til Fordeel for Nogen af dem. Efter hendes Død udtoge Skiftecommissærerne (den 16de Mai 1772) af hendes Bo de «til Kronen og det Kongl. huus bestemte Juveler og Pretiosa», der «efter den over høystsalig Dronningens Efterladenskab forfattede Vurderings Forretning samtlige beløbe sig til den Summa 131,900 Rd.» eller netop den Sum, hvortil hendes Juveler oprindelig (1746) i hendes Testament vare angivne. Sandsynligviis

maa denne Overeensstemmelse i Summen være fremkommen ved en høiere Vurdering i det Hele, maaskee som Følge af en i Mellemtiden (1746—1772) foregaaet Stigning af Juvelernes Priis, da jo, som vi have seet, Dronningen ellers netop i disse Aar havde skilt sig af med flere Smykker, endog af betydelig Værdi. Disse samme Stykker kom forresten for største Delen Aaret efter tilbage til de fra nu af paa Rosenborg opbevarede Kronjuveler, idet der under 20de Mai 1773 fra Christiansborg afleveredes, upaatvivlelig efter Caroline Mathildes Fald, Juveler til et Beløb af 127,430 Rd., hvoriblandt netop de af Sophie Magdalene til Caroline Mathilde skjænkede store Perler (vurderede til 30,000 Rd.), fremdeles den firkantede, oprindelig af Sophie Magdalene for 13,000 Rd. til Frederik den Femte solgte og senere af Christian den Syvende til Caroline Mathilde forærede Brillant i en Ring (vurderet nu til 35,000 Rd.), endvidere «et Par 3 Pendeloque Ørenringe af Brillanter (30,000 Rd.)», «en complet Halssnor af Brillanter (11,000 Rd.)», «et Uhr overalt, ogsaa Kjæden besat med Brillanter (5000 Rd.)»[1]) m. M., i hvilke Brillanter mulig ogsaa nogle

[1]) Dette Uhr, som endnu opbevares paa Rosenborg, er for faa Aar siden vurderet til 20,000 Rd., altsaa fire Gange saa høit, som i 1773. Den originale Afleveringsakt (paa Rosenborg) slutter med følgende, af Kongen selv underskrevne Ordre: „Oben specificirte Juvelen und Prætiosa hat Unser Hof-Intendant Oberstlieutenant Wegener in Empfang zu nehmen und die ersteren 10 Nummere nach Rosenburg in Verwahrung zu bringen und zwar dergestalt, dasz der Ring Nr. 5 und die Schnur Orientalischer Perlen Nr. 9 denen Jouvelen und Prætiosis beygefüget werden, welche Unsere, in Gott ruhende Frau Grosz Mutter, die Königinn Sophia Magdalena, höchstseeligen Andenkens, an die Crone vermacht haben", etc. En ikke ubetydelig Tilvæxt fik Kronjuvelerne og Kostbarhederne paa Rosenborg senere under 14de Mai 1783, i Henhold til Prindsesse Charlotte Amalies Testament af 1ste Juli 1773, hvorved

af de af Sophie Magdalene i sin Tid til Christian den Syvende for 30,000 Rd. solgte, ere indbefattede. At Skiftecommissærerne i Sophie Magdalenes Bo maae grundig have røgtet deres Hverv, fremgaaer bl. A. af et temmelig detailleret Spørgsmaal til Jfr. Schumann: «Hvad Beskaffenhed det har med de tvende Rosensteene Pendeloqver, som af høystsl. Dronningen vare overleverede til Baron Geltingen siden samme hværken ere benævnte i hendes Mayst. egenhændige Fortegnelse af October 1746 eller Dispositionen af samme Aar», hvortil imidlertid Svaret lød, at Dronningen ofte havde villet sælge dem fordi de ikke hørte til hendes (Kron) Juveler, og tilføies der, «wie ich mich nicht anders erinnere: So haben Sie solche nach Ihrer Frau Mutter der höchstseel. Margräfin geerbt.»

Efter saadanne, vistnok uimodsigelige Kiendsgjerninger turde det være hævet over hver Tvivl, at Sophie Magdalene baade selv og ved sit for den Tid sjeldne hæderlige og uegennyttige Exempel har væsentlige Fortjenester af Grundlæggelsen og Bevaringen af Danmarks anseelige, selv af Fremmede beundrede Kronjuvel-Skat. Hendes Adfærd i denne Henseende er en Yttring mere af den Omhu for Kongehusets og Landets Glands, som ogsaa lod hende indføre i sit Testament: «Mit kjære Hirschholm og Sophienberg anbefaler jeg særlig til min hjertelskede Søn, Kongen. Dette Sted har kostet mange Penge og er det artigste i Landet, saa det vilde være Skade, hvis disse charmante Slotte ikke skulde benyttes eller endog falde

---

hun, efter Sophie Magdalenes Exempel, havde udbedt sig „at Vores Brillanter og Rosensteene altid maatte blive ved Kronen“. Den originale Specification findes endnu paa Rosenborg.

sammen, da dog smukke Bygninger gjøre et Land Ære. Vilde Deres Majestet skjænke dem til Dronningen og give hende et Tilskud af 10,000 eller 20,000 Rd., er jeg vis paa, at hun af Godhed for mig vil holde dem vedlige. Kongen vilde endda beholde mere end 40,000 Rd. af mit Livgeding i Kassen.»

Men ved Siden af den umiskjendelige Iver, hvormed Sophie Magdalene paa forskjellige Maader saaledes søger at værne om Kongehusets ydre Pragt, fremtræder der i hendes Testament en paafaldende Fordringsløshed og christelig Ydmyghed med Hensyn til hendes egen Person. Det er bekjendt, at hendes Jordefærd foregik med en Hurtighed og en Simpelhed, som man dengang ikke var vant til at see ved fyrstelige Liigbegængelser, og som heller ikke har undladt at vække Opmærksomhed og fremkalde forskjellige Udtydninger hos Samtid og Eftertid. Charl. Dorothea Biehl, der[1]) giver en omstændelig Skildring af Dronningens sidste Levedage og formeentlig upassende Begravelse, ikkun tre Uger efter hendes Død, opholder sig stærkt over den korte Hofsorg og i det Hele over det letsindige Hofs paafaldende Mangel paa Deeltagelse — Noget, hvori ogsaa J. K. Høst[2]) samstemmer — og griber derhos Leiligheden til paany at give sin Uvillie imod Sophie Magdalene Luft: «thi (hedder det) hun, som i sine Regjerings Dage havde udmærket sig ved Foragt mod Nationen, maatte føle sine Leve Dage afbrudte ved en mod hende udviist Foragt; og hendes Forfængelighed, som havde lagt den

[1]) Historisk Tidsskr. Tredie Række IV. 397—401.

[2]) Struensee og hans Ministerium I. 112: «Sorgen bestemtes til den for et saadant Tilfælde uhørt korte Tid af sex Uger og indskrænkedes til Kjøbenhavn.» «Man sadte sig ved denne Sorg meget ud over hvad didtil havde været Skik og Brug», jfr. Nyt Hist. Tidsskr. IV., 635.

første Grund til Rigets Ulykke, fordi alle de Steder, hun skulde beboe, ikke alene maatte opføres nye fra Grunden af, men endog glimre af den meest overdrevne Pragt, kunde, saa fremt Sjælen har Følelse af hvad der foretages med Støvet, ingen stærkere Ydmygelse prøve, end i Indretningen af hendes Jordefærd.» Men det er ikke bekjendt, at denne simple Jordefærd hidrørte netop fra Dronning Sophie Magdalene selv, som udtrykkelig havde udbedt sig den i sit Testament, hvor hun i den Anledning siger: «Hvad nu først mig selv betræffer, saa ønsker jeg, at der efter min Død ikke skal gjøres for megen «magnificence» med mit Legeme, og at jeg efter Forløbet af høist 3 Uger kan blive bragt til Roskilde til min allerkjæreste Konge. Vil man lade holde en Liigprædiken over mig, da har jeg skrevet Texten og de Psalmer, som dertil skulle afsynges, paa en Seddel i min Bibel; men jeg udbeder mig, at alle overflødige Lovtaler og alle kedsommelige Slægtregistre, som ovenikjøbet ere at finde i hver Bog og kun spilde Tid, maae undgaaes, hvorimod alene skal fremhæves den store Barmhjertighed, som Gud har viist mig Uværdige paa Sjæl og Legeme; hvorledes Gud har taget mig til sit Barn i Christo Jesu, gjennem mangt et Kors draget mig mere og mere til sig og altid staaet mig ret faderlig bi; hvorledes han i det Verdslige har viist mig store Velgjerninger, idet han ved sin egen Førelse og uden at Mennesker have bidraget noget dertil, har givet mig en saadan uforlignelig Konge og Gemal, med hvem jeg har levet 25 Aar i uforanderlig Kjærlighed og Glæde, ja som med mig har været eet Hjerte og een Sjæl og som inderlig har elsket mig til sin salige Død; hvorledes Gud har velsignet min Ægtestand og givet mig en Søn, som efterat Gud ved Døden havde berøvet mig min hjertenskjæreste Konge og Gemal,

har kunnet bestige sin Faders Throne, som har været min Trøst i min Bedrøvelse, og har viist al barnlig Kjærlighed mod min Person. Derfor skal Gud og Kongen, min hjertelskede Søn, takkes i Liigprædiken; og i mit Navn og som fra min Grav skal endnu engang en Velsignelse lyses over ham, over hans Gemalinde Dronningen, min Datter Prindsesse Louise, de kjære kongelige Børn og det hele Kongelige Huus.»

Ligesom hele denne Bestemmelse, der ikke forudsatte, hvad Tilfældet blev, at hun overlevede baade sin Søn Kongen († 1766), og hans Dronning Louise († 1751), i høi Grad taler til Ære for Sophie Magdalene og vidner om en sand christelig Opfattelse af den jordiske Høihed og dens Forgængelighed, saaledes tyde ogsaa de ømme Udtryk om hendes Søn, Kongen, hen paa, at der har været et smukt Forhold imellem dem, hvilket end yderligere modbeviser Charl. Doroth. Biehls løse Fortælling om den lige ved Christian den Sjettes Død mellem dem forefaldne uhyggelige Scene.

II.

Caroline Mathildes foregivne sidste Brev fra sit Dødsleie til Kongen af England.

Da Sophie Magdalene i Efteraaret 1766 af Kronjuvelerne skjænkede de store Perler til sin Sønnesøns femtenaarige Brud Caroline Mathilde (f. 22de Juli 1751) ved hendes Landstigning, var det ikke alene Kongehuset, men det hele danske Folk, der af Hjertet bragte den ungdommelige, ja i Alder halv barnlige Dronning de venligste og kjærligste Velkomsthilsener. Erindringen om hendes Faders Søster, Frederik den Femtes elskede Dronning Lovise, var endnu saa levende og almindelig, at alle Stænder ligesom følte

en Lindring i deres Sorg over hendes altfor tidlige, ikkun femten Aar i Forveien (19de Decbr. 1751) indtrufne Død, ved nu igjen at see en nær Slægtning af hende som hendes Søns Hustru og som Dronning i Danmark. Folkets Jubelraab, der forhøiedes ved den om end ikke smukke, saa dog friske og yndefulde Caroline Mathildes Ungdom og indtagende Væsen, afvidskede, idetmindste for en Stund, de Taarestrømme, som det stakkels Barn jævnlig havde fældet, især siden hun den 14de October 1766 i St. James Capellet i London var bleven viet per procurationem til sin ganske ubekjendte, men allerede dengang vistnok hverken godt omtalte eller i Folks Mening synderlig lovende Fætter, Kong Christian den Syvende. Selv han syntes, tiltrods for sin Blaseerthed, ved hendes Ankomst til Danmark at være bleven grebet af den almindelige Begeistring. Men det var i al Fald kun en kort Afbrydelse af hans lave og raae Udsvævelser. Neppe to Aar efter sit Bryllup, da han i Mai 1768 forlod sin unge Hustru, for at gjøre en Reise i Udlandet, undsaa han sig ikke ved, i England at svare den gamle Prindsesse Amelia, der ligefrem spurgte ham, hvorfor han ikke elskede Caroline Mathilde, med de for ham betegnende Ord: «Elle est trop blonde.»

Medens man saaledes ikke kan Andet, end i høieste Grad beklage den ulykkelige Qvinde, som mod sin Villie blev hengivet til en i moralsk Henseende grundfordærvet Mand, der ovenikjøbet, efter Antydninger af Reverdil, fra Barndommen havde viist betænkelige Træk af Sindsforvirring, maa det dog heller ikke glemmes, at Caroline Mathilde neppe var den ædle høihjertede, end sige uskyldige Personlighed, som hyppig skildres i romantiske Sagn og farvede historiske Beretninger. Først i den senere Tid er man nemlig begyndt mere at løfte det Slør, som hidtil

har hvilet over Caroline Mathildes virkelige Forhold i Danmark, og som sikkert engang, naar alle i vore Archiver værende Procesakter m. M. ere bekjendtgjorte, fuldstændig vil blive hævet. Men allerede nu mangler det ikke paa mærkelige Hentydninger til, at hendes Opdragelse i Hjemmet havde været overordentlig forsømt som Følge af at hendes fortræffelige og for sine ældre Børn omhyggelige Fader uheldigviis var død lige før hendes Fødsel, saa endog hendes Sædelighedsfølelse og Moralitet synes at have hvilet, paa en meget usikker Grundvold. Tør man troe hemmelige Optegnelser at den samtidige Historieskriver Suhm, som selv kom til Hoffet, men som unægtelig sluttede sig til Struensees og Caroline Mathildes Modstandere, var hendes Rygte ikke engang ganske uplettet, da hun i en Alder af et Par Maaneder over femten Aar ankom til Danmark.[1]) I hvert Tilfælde skulde den unge, fra sit Hjem og sin Slægt for tidligt bortrevne Dronning have været i Besiddelse af en ganske anden eller rettere en høist ualmindelig moralsk Styrke, naar hun med en Mand, som Christian den Syvende, i en letsindig Tid og ved et i Bund og Grund demoraliseret Hof, som hans, skulde være undgaaet at falde. De samme hemmelige Optegnelser give Vink om, at Dronningen, endnu førend Struensee kom i Gunst, skal have havt endogsaa flere Kjærlighedsforstaaelser, navnlig med sin første Hofchef Grev Bothmar og med en Søn af Geheimeraad Gram, der døde tidlig, ligesom der ogsaa nævnes en smuk ung Mand (en v. Kroghen), hvem Dronningen forgjæves søgte at drage nærmere til sig, ja

[1]) C. Molbech: En historisk Prolog, eller Bemærkninger og Oplysninger til K. Christian den Syvendes, Hoffets, og Struensees Historie og Charakteristik i A. 1766—1772. Nyt Histor. Tidsskr. IV, 471—740, jfr. S. 596, 739—740.

end ikke i Struensees Tid skaanede Rygtet hende ganske for lignende Beskyldninger[1]), som hun ogsaa selv nærede ved sin upassende frie Optræden, ved sin hyppig uqvindelige Dragt og Ridning, og ved det slette Selskab, hun altfor meget, og tilsidst næsten udelukkende, samlede omkring sig.

Hvorledes det end forholder sig med Rygterne om hendes tidligere Feiltrin, som dog saa temmelig maae have været udbredte og vundet Tiltro, i al Fald i den mere fjendtligsindede Deel af Hofkredsene, siden den ellers hæderlige, om just ikke i denne Retning upartiske Historieforsker, Kammerherre Suhm, vilde laane Pen til dem, kan der, hvad Molbech ovenfor i dette Tidsskrift tilstrækkelig har antydet, fornuftigviis ikke være nogen Tvivl om, at jo den fordærvelige Spire udvikledes til sit Høidepunkt af den ligesaa routinerede som samvittighedsløse Struensee. Ikke destomindre paaberaabes idelig som afgjørende Vidnesbyrd om Caroline Mathildes fuldkomne Uskyldighed og Modpartiets skammelige Bagvadskelser snart Yttringer af hende selv, som hun skal have ladet falde paa sit Dødsleie i Celle, men som rigtignok kun haves gjengivne paa anden, tredie Haand i en høist upaalidelig Form[2]), snart og fornemmelig et Brev, som hun kort før sin Død med største Møie siges selv at have skrevet til sin Broder Kong Georg den Tredie af England, indeholdende de høitideligste Forsikkringer om hendes Uskyldighed. Dette Brev, som foregives første Gang at være bleven trykt nogle Aar efter Caroline Mathildes Død i engelske Blade, og som med en vis Reservation fremdroges for en

[1]) Om Rygterne om Falkenskjold l. c. 506, Anm.
[2]) Sammesteds S. 516.

Deel Aar siden i et tydsk, af Jenssen-Tusch i augustenborgsk Interesse forfattet Partiskrift for Caroline Mathilde, samt i en (1851) af Heimburger i Celle udgivet Levnetsbeskrivelse af den ulykkelige Dronning, fra hvilket Værk det igien gik over i danske og engelske Blade, undlod ikke strax at vække begrundede Tvivl om dets Ægthed hos alle Sagkyndige. Allerede det var en slem Omstændighed, at Ingen havde seet det originale Brev eller kunde sige, hvor dette vilde være at finde. De nøiagtigste Efterforskninger i de engelske Archiver og Bibliotheker, Dronning Victorias deri indbefattede, viste sig at være forgjæves, saameget mere, som Kong Georg den Tredie bestemt vides at have brændt sin Søster Caroline Mathildes hele Correspondence. Men man trøstede sig med, at det paagjeldende Brev maaskee aldrig var naaet til sit Bestemmelsessted, at det paa denne Maade kunde være blevet reddet fra den nysnævnte Opbrændelse af Caroline Mathildes øvrige Breve til Broderen, og at Originalen mulig kunde være sluppen ind f. Ex. i det hannoveranske Statsarchiv; thi heller ikke i det danske Geheimearchiv havde man været istand til at opdage det.

Imidlertid bragtes Brevet atter paa Bane og med tilsyneladende større Sikkerhed, end nogensinde før, i et i London 1854 udgivet historisk-romantisk Skrift: «Life and Times of Her Majesty Caroline Matilda, Qveen of Denmark and Norway, and Sister of H. M. George III of England. From Family Documents and Private State Archives. By Sir C. F. Lascelles Wraxall Bart.» (3 vols). Forfatteren meddeelte nemlig med megen Tilfredsstillelse her, at han ved Hertuginden af Augustenborgs Forekommenhed var bleven sat istand til at gjengive en Copi af dette afgjørende Brev, som den afdøde Konge af Hannover havde tilladt Hertuginden at faae afskrevet fra Originalen i

det hannoveranske Archiv. Brevets Indhold var følgende: «Sire! I det høitideligste Øieblik i mit Liv, vender jeg mig til Dem, min kongelige Broder, for at udtrykke mit Hjertes Tak for al den Kjærlighed, De har viist mig i mit hele Liv og i Særdeleshed i min Ulykke. Jeg døer gjerne, da Intet holder mig tilbage, hverken min Ungdom eller Glæder, som maatte vente mig nær eller fjern. Hvorledes skulde Livet kunne have nogen Tillokkelse for mig, som er adskilt fra alle mine Kjære, fra min Mand, mine Børn og mine Slægtninge? Jeg som er selv en Dronning og af kongeligt Blod, har levet det elendigste Liv og staaer for Verden som et Exempel paa, at hverken Krone eller Scepter kan beskytte mod Ulykke! Men jeg døer uskyldig — jeg skriver dette med skjælvende Haand og følende Dødens Nærmelse — jeg er uskyldig! O gid den almægtige Gud efter min Død maatte ville overbevise Verden om, at jeg ikke fortjente nogen af de frygtelige Beskyldninger, med hvilke mine Fjenders Bagvadskelser plettede min Charakteer, saarede mit Hjerte, forraadte min Ære, og traadte min Værdighed under Fødder! Sire, tro Deres døende Søster, en Dronning og endnu mere en Christen, som med Rædsel vilde skue ind i den anden Verden, hvis hendes sidste Bekjendelse var en Usandhed. Jeg døer gjerne; thi den Ulykkelige velsigner Graven. Men mere, end alt Dette, ja mere endog, end Døden, piner det mig; at ikke Een af alle dem, som jeg elskede i Livet, kan staae ved mit Dødsleie, give mig den sidste Trøst ved et Haandtryk eller et medfølende Blik, og lukke mine brustne Øine. Dog, jeg er ikke alene: Gud, det eneste Vidne om min Uskyldighed, seer ned paa mit Smertensleie, som volder mig saa mange Lidelser. Min beskyttende Engel vaager

over mig og vil snart ledsage mig til det Sted, hvor jeg skal kunne bede saavel for mine Venner som for mine Forfølgere. Farvel da, min kongelige Broder! Himlen velsigne Dem, min Mand, mine Børn, England, Danmark og hele Verden! Tillad mit Legeme at hvile i mine Forfædres Gravsted, og nu det sidste, usigelig lange Farvel fra Deres ulykkelige Caroline Mathilde.»

Kort efter, at dette Forsvarsskrift for Caroline Mathilde var udkommet og anmeldt i det engelske literære Ugeskrift «the Athenæum» (Nr. 1912, June 18, 1864), hvor ogsaa ovenstaaende Brev var aftrykt, blev der i et følgende Nummer af dette samme Ugeskrift (Nr. 1916, July 16) forespurgt fra Kjøbenhavn, om ikke Originalen til Brevet rettest maatte skaffes tilveie og undersøges. I den Anledning svarede Sir C. F. Lascelles Wraxal (Nr. 1917, July 23), at han uopholdelig havde skrevet til Hannover, for at erholde Tilladelse til at faae en ny Afskrift af Originalen. Paa denne Anmodning modtog han nedenstaaende mærkelige Svarskrivelse, som han derefter selv lod indrykke i «the Athenæum» (Nr. 1923. Septbr. 3. 1864):

«Norderney Aug. 23. 1864.

Ifølge Hans Majestæt Kongens allernaadigste Befaling, har jeg den Ære at meddele Dem som Svar paa Deres til Hans Majestæt under 3die d. indsendte Skrivelse, at der i de kongelige Hannoveranske Archiver ikke findes noget Brev, som det omskrevne, fra den forhenværende Dronning af Danmark, Caroline Mathilde. Alene det kongelige Familie-Museum indeholder en trykt Copi af et Brev, som udgives for at være skrevet af den nysnævnte Dronning paa hendes Dødsseng til hendes kongelige Broder, den

senere afdøde Konge af Storbritannien Georg den Tredie, og det formodes, at det var af denne trykte Copi, nu i Familie-Museet, at Hertuginden af Augustenborg af den forrige Konge Ernst August fik Tilladelse til at tage en Afskrift. Idet jeg fremsender en anden Afskrift af dette trykte Brev, anseer jeg det endvidere for Pligt at meddele Dem, at de velunderrettede Embedsmænd i de kongelige Archiver ere fuldkommen overbeviste om («are strongly impressed of the opinion»), at den ovennævnte Dronning aldrig skrev eller kunde skrive paa sin Dødsseng et saadant Brev, og at Hendes Majestæts foregivne Brev ikke er Andet, end et Fabrikat af en af hendes Venner i England, skrevet efter hendes Død og da oversat. Historien om Hendes Majestæts sidste Sygdom og Død er velbekjendt her, og udelukker næsten al Mulighed for, at Hendes Majestæt skulde have skrevet og afsendt et sligt Brev til sin Broder, Kongen. Idet jeg beklager, at mine Oplysninger ikke kunne bekræfte Ægtheden af det ommeldte Brev, har jeg den Ære at forblive &c. &c.

Henrik von Kohlrausch,
Major og Adjudant hos Hs. Maj. Kongen.»

Det vil heller neppe kunne nægtes, at Brevets hele Form, som nærmest minder om en Sværmer eller en Romanforfatter, er i høieste Grad mistænkelig. Afseet fra det urigtige Hovedpunkt deri — Caroline Mathildes foregivne Uskyldighed — kan man dog ikke Andet, end til en vis Grad føle sig greben af den Skildring, som det forresten indeholder af den ikkun fire og tyveaarige, forskudte

og fjernt fra sine Børn døende Dronnings Sjæls- og Legemslidelser. Hendes sidste rolige og angerfulde Leveaar kaste ligesom en dækkende Kjærligheds Kaabe over hendes tidligere Forvildelser. Vare disse end mange og sørgelige i deres Følger, har hun allerede i dette Liv bødet, ja bødet haardt derfor, som Faa.

Berigtigelse og Tillæg

til det i Historisk Tidsskrift 3die Række 4de B. S. 109 optagne

Bidrag

til

Skoletugtens Historie i de ældre Tider.

Ved

H. H. Blache.

De viborgske Skolelove, der ere bekjendte under Navn af Jus virgarum, og som i et Haandskrift opbevares i Universitetsbibliotheket, have hidtil været tillagte en vis Thord Degn, som Nyerup i sin Skolehistorie (S. 142) antager mellem 1604 og 1611 at have været Rector ved bemeldte Skole. Da Thord Degn paa Haandskriftets Titelblad nævnes som Forfatter af disse Love, har jeg ved Udarbeidelsen af ovennævnte lille Afhandling ikke tvivlet om, at dette virkelig forholdt sig saaledes, ihvorvel det maatte vække Mistanke, at hverken hos Thura eller hos Erichsen i dennes haandskrevne «Viborg Byes Beskrivelse» nogen Mand af dette Navn anføres mellem de viborgske Rectorer. Imidlertid er jeg siden af Hr. Pastor H. Fr. Rørdam bleven gjort opmærksom paa, at der i det store Kongelige Bibliothek findes 2 Haandskrifter, der vise, at disse Love ikke ere forfattede af nogen Thord Degn, men af en Rector

Willads Nielsen, der nævnes saavel hos Thura som hos Erichsen, og af Giessing (III D. 1 B. S. 250) er anført som Jubellærer.

Efter denne Anviisning har jeg gjort mig bekjendt med disse tvende Haandskrifter, af hvilke det første, og i nærværende Spørgsmaal vigtigste, opbevares i de Thottske Samlinger under Nr. 520. Det udgjør 100 S. i 8vo og har intet særeget Titelblad, men kun paa første Side Overskriften jus virgarum. Denne Lov, saavelsom de øvrige Afdelinger, leges chori, leges Davidicorum og leges docentium findes da ogsaa deri, med nogle faa Udvidelser og Bortskjærelser; men Paragraphernes Række er ofte afbrudt deels ved yderligere Forklaringer af Lovene og pædagogiske Betragtninger, deels ogsaa ved andre, Lovene uvedkommende Materier, latinske carmina m. M. Paa sidste Side afbrydes Haandskriftet pludselig med følgende Ord:

«Omnibus modis conserventur vetera statuta nostra, qvæ qvidem . . . . .

multa desunt.»

Nederst paa Siden er tilføiet med lidt mørkere Blæk, men, som det synes, med samme Haand:

«Leges has condidit M. Wilhadus Nicolai Brøns, Rector Scholæ Viburgensis, postmodum S. S. Theologiæ Lector et Canonicus ibidem.»

Vi have ingen Grund til at tvivle om, at det hele Hefte er skrevet med W. Nielsens egen Haand, og skulde endog, hvad jeg ikke troer, den sidste Paategning være tilføiet af en Anden, henvise dog de gamle Skrifttræk til en Tid, da Ingen kunde være uvidende om, hvo der var Lovenes virkelige Forfatter. Da han i Paategningen nævnes som forhenværende Rector, og der i Samlingen ogsaa findes et latinsk Bryllupsvers, skrevet 1608, kan han ikke

før efter denne Tid have nedskrevet det Hele, formodentlig for at retfærdiggjøre sin Virksomhed som Lovgiver og Skolebestyrer.

Ved nøiere at betragte det Haandskrift, Universitetsbibliotheket eier, vil man ogsaa kunne overbevise sig om, at Thord Degns Navn paa Titelbladet er en sildigere Tilføielse, der røber sig, ikke blot ved det noget mørkere Blæk, men ogsaa ved de fra det Øvrige af Titelen forskjellige Skrifttræk. Hvad der har kunnet bevæge en sildigere Eier af Haandskriftet til, som Lovens Forfatter at nævne en Thord Degn, af hvilket Navn Ingen nogensinde har været Rector ved Viborg Skole, er det naturligviis nu vanskeligt eller umuligt at gjette. Man skulde næsten formode, at han har havt den Thord Degn i Tanker, der skal have været Landsdommer i Jylland, og ved Midten af det 14de Aarhundrede skrev sine saakaldte «Artikler» eller Forklaring af og Tillæg til Valdemar den 2dens jydske Lov, hvilken han da, enten for Spøg, eller af Uvidenhed har forvexlet med de viborgske Skolelove. Da forøvrigt, som tidligere anført, flere Blade i dette Haandskrift allerede 1804 fandtes udrevne, er det ret heldigt, at alle de §§, som derved savnedes, nu ved Hjælp af det Kgl. Bibliotheks Haandskrift fuldstændigt have kunnet erstattes.

Det andet denne Sag vedkommende Haandskrift i det Kgl. Bibliothek (Kgl. Samlinger Nr. 3006) indeholder en Tale, som ved en Conrectors Indsættelse omtrent 1672 blev holdt af Rector Willads Nielsens Søn, Biskop Peder Willadsen. Denne Mand havde som Præst ved St Mortens Kirke i Slagelse været een af den siellandske Geistligheds Deputerede ved Rigsdagen i Kjøbenhavn 1660, hvor han med fortrinlig Dygtighed understøttede Biskop Svane ved Souverainitetens Indførelse, og vel især til Belønning her-

for i Aaret 1661 blev udnævnt til Biskop i Viborg. I sin Tale giver han en ret interessant historisk Skildring af Viborgs Cathedralskole, anfører alle dens Rectorer og Conrectorer til hans Tid, og ledsager de flestes Navne med en kort og undertiden meget frimodig Charakteristik, der viser, at han ikke var bange for at nævne Barnet ved dets rette Navn. Ved sin Fader dvæler han kun kort, nævner ham ikke som Lovgiver, og vil som Søn ikke udbrede sig vidtløftigere til hans Ros, men beretter, at han uafbrudt i hele 14 Aar bestyrede Skolen — qvatuordecim integros annos scholæ continue præerat, men at han, da han mistvivlede om at faae sine Indtægter forøgede, opgav Rectoratet, og blev ansat som Lector Theol. og Medlem af Capitlet. Da han nu i det førstnænte Haandskrift selv siger, at han, efter at have været Rector i Aalborg i halvandet Aar (Giessing lader ham være der i 10 Aar) 1593 tiltraadte Rectoratet i Viborg, maa han altsaa være afgaaet fra dette Embede i Aaret 1607. Men denne Angivelse stemmer ikke overeens med hvad der ellers overalt anføres, at han allerede 1603 aftraadte fra Rectoratet, og at den berømte Mathematiker og Astronom Chr. Longomontanus fra 1603 til 1605 som Rector bestyrede Skolen. Da man nu ikke vel kan antage, at Biskoppen har kunnet tage feil i Angivelsen af sin Faders Embedstid, hvorom han udtrykker sig med saa stor Bestemthed, og hvorom han i alt Fald let kunde skaffe sig den fornødne Oplysning, synes ved første Øiekast Modsigelsen mellem disse Angivelser uopløselig. Imidlertid ville de dog, som jeg troer, uden stor Vanskelighed kunne forenes. Longomontan, der fra 1589 havde opholdt sig hos Tycho Brahe paa Hveen, fulgte 1599 med denne til Böhmen, og forblev hos ham omtrent 1 Aar. Da han derpaa besøgte adskillige tydske Univer-

siteter og blev Magister i Rostock, kan han neppe være kommen hjem før i Aaret 1602. Men i dette Aar udbrød, som W. Nielsen beretter, Pesten i Viborg, hvorover Disciplene adsplittedes, og Underviisningen aldeles ophørte indtil i Aaret 1604. I disse to Aar var der altsaa egentlig ingen Skole at bestyre, og da Disciplene 1604 igjen samledes, finde vi endnu W. Nielsen som Rector, da han mod Aarets Slutning, efter sine Foresattes Befaling, var sysselsat med den sidste Redaction af sine Skolelove, ligesom han endnu i Foraaret 1605 som Rector modtog den anonyme Skrivelse, der er tilføiet i Universitetets Haandskrift. Men ere disse Angivelser rigtige, og herom have vi ingen Anledning til at tvivle, kan Longomontan ikke nogensinde have været virkelig fungerende Rector ved Viborg Skole. At han imidlertid overalt nævnes som saadan, kan neppe forklares paa anden Maade, end at han i Aaret 1603 af daværende Biskop Arctander er udnævnt til Lærer ved Skolen og succederende Rector, naar W. Nielsen, efter sit Ønske, kunde opnaae anden Befordring. Men i dette Aar var, som vi have seet, Skolen lukket, og da den 1604 igjen aabnedes, var Longomontan uden Tvivl alt udseet til den academiske Lærestol, som han dog først indtog i Aaret 1605. Det er derfor sandsynligt, at han kun i et kort Tidsrum som Underlærer har deeltaget i Underviisningen. Peder Willadsen, der ogsaa anfører ham paa Rectorlisten, indskrænker hans Virksomhed til «neppe eet Aar» og siger om ham ikke «scholæ præfuit» men «scholæ pulverem metitus est», hvilket ikke just behøver at tages i samme Betydning. Det kan tillige bemærkes, at P. Willadsen, der efter sit eget Udsigende først blev født 1610 (ikke som Gjessing angiver 1605) neppe med Vished kunde vide Noget om disse indviklede Forhold.

Den rette Forfatter af de Skolelove, der hidtil have gaaet under den fingerede Thord Degns Navn, var altsaa Rectoren Mag. Willads Nielsen Brøns, hvilket Tilnavn han havde optaget efter sit Fødested, Landsbyen Brøns eller Brønnæs i Haderslev Amt, hvor hans Fader Niels Willadsen var Bonde. Han var (efter Gjessing) født 1548, og gik i Ribe Skole, hvorfra han demitteredes 1568, studerede først i Kjøbenhavn og siden i Wittenberg, hvor han tog Magistergraden, blev 1591 Rector i Aalborg og 1593 i samme Egenskab forflyttet til Viborg. Som allerede viist, blev han i Aaret 1607 entlediget fra det sidstnævnte Embede, og udnævnt til Lector Theologiæ og Medlem af Capitlet, i hvilke Stillinger han døde 1637 i en Alder af 89 Aar.

Det kunde vistnok synes, at hans Eftermæle helst maatte have undværet Æren for dette Forfatterskab; men heldigviis har han efterladt sig det haandskrevne Hefte, hvori han viser sig for os i et langt gunstigere Lys, end man af Lovene selv skulde formode. Det fremgaaer nemlig deraf, at han, skiønt han levede i en raa og usædelig Tidsalder, da selv de, der stode paa det dengang høieste Dannelsestrin, fast alle vare enige om, at Ungdommen kun ved de haardeste Straffe kunde holdes i Ave, dog kun høist ugjerne og modstræbende lod sig drive til at udarbeide og efterhaanden at skjærpe sine Skolelove.

Da han, som han i Indledningen beretter, 1593 den 18de October havde tiltraadt sit Embede som Rector ved Viborg Skole, satte han ingen Tillid til «Harmonien» (den ældre Skolelov), men straffede selv de begaaede Forseelser, saasnart de kom til hans Kundskab, saaledes som fordum hans egen Rector i Ribe, og han selv havde gjort, da han i $1^1/_2$ Aar var Rector i Aalborg. Saalænge hans Sviger-

fader Biskop Peder Thøgersen levede, fik han Lov til i Ro at følge sin egen Methode; men da Biskoppen den 3die Januar 1595 (ikke som det i Almindelighed angives den 13de Januar 1594) var død, begyndte man at give ham Skyld for adskillige af Disciplenes slette Streger, der vare undgaaede hans Opmærksomhed, og han blev saaledes, formodentlig af den ny Biskop Arctander og Capitlet nødt til (adactus sum, siger han) at bringe «Harmonien» i Anvendelse. Da han imidlertid efter nogle Aars Forløb mærkede, at denne Lov, efter hvilken Straffene bestode i Mulkter og, for de Disciples Vedkommende, der nøde fri Kost, i Berøvelsen af enkelte Maaltider, var utilstrækkelig til at overholde Disciplinen, var han i stor Forlegenhed. Han raadførte sig med Biskoppen og Capitelsherrerne, men fik her saadanne Svar, at han var mere uvis end forhen. Endelig begyndte han, «stolende paa den Almægtiges Hjælp og sin egen Embedsmyndighed» 1599 at udarbeide sit «Jus virgarum», hvilken Lov han fulgte til 1602, da Skolen formedels Pesten maatte lukkes, og da den 1604 igjen blev aabnet, blev det ham paalagt at revidere og tildeels at omarbeide Loven, som derpaa af Biskoppen og Capitelsherrerne blev approberet. Alligevel mener han dog, at hans første Udkast havde været simplere og mildere, mindre besværligt for Rectoren og mere stemmende med Skolens Tarv, ligesom hans Yttringer paa flere Steder vise, at han ikke var blind for Lovenes overdrevne Strenghed, hvilken han raader sine Eftermænd til paa flere Maader at formilde. Man kunde, mener han, saaledes undertiden tilstaae almindelig Amnesti, ved at slaae en Streg over hele Regnskabet. Et Sted formaner han Rectorerne til at behandle de Disciple, der havde forseet sig, med Mildhed og Lemfældighed; thi siger han, «Ungdommen er ud-

sat for at snuble og falde — Adolescentia nempe cespitationi et lapsui obnoxia est.» Sin Utilbøielighed til at anvende Skolelove tilkjendegiver han flere Steder. «Saadanne Love», siger han, «gives ikke saameget for at holde Disciplene i Ave, som for at gjendrive ildesindede Menneskers løgnagtige Beskyldninger; ellers behøves der ingen Love; «Præceptor enim rex est et lex in schola.»

Side 28 i min Afhandling er der, efter de nu af Haandskriftet modtagne Oplysninger, gjort ham stor Uret, hvorfor der skyldes ham Opreisning. Det forholder sig rigtigt, at Ringen — annulus, naar den Person — asinus —, der var dømt til at bære den, udeblev, efter Lodkastning blev paalagt en Anden, og afvexlede da mellem Classens Disciple efter de Synder, de begik mod den latinske Grammatik; men efter den Forklaring heraf, han selv har givet, var dette kun et Forsøg paa, ved en gemytlig Spøg at vække de dovne og dvaske Disciple, som hverken Irettesættelse eller Prygl — nec verba nec verbera — havde kunnet sætte i Bevægelse. Dette udførtes da ogsaa som i en Leg til Disciplenes egen Fornøielse — cum voluptate ipsorum discipulorum qvasi ludentium! Af denne Opfindelse er han meget stolt — hoc mihi palmarium puto», siger han, »quod soli deo acceptum refero. Forøvrigt lære vi ham her at kjende, som en, efter den Tids Maade, velstuderet Mand, der var hjemme i den gamle Literatur og med Færdighed skrev Latin, ja endog latinske Vers. Om Underviisningen og det Maal, hvortil Disciplene i de Fag, som dengang dreves i Skolerne, skulde føres, havde han taget meget fornuftige Bestemmelser. Rector skulde gjøre sig al Umag — omnem movebit lapidem — for at bevæge Biskoppen og Capitelsherrerne til at overvære Afgangsprøverne, ved hvilke han forlanger, at der altid skulde være

ɔ fremmede Censorer tilstede. Overalt viser han sig bejælet af stor Iver for Skolevæsenets Forbedring, uden vilken han ogsaa umuligt gjennem saa mange Aar kunde ave udholdt det dengang for en Rector saa høist besværge Skolearbeide.[1]) Og det var ikke blot i hans Embedstid

[1]) Hvor besværligt og fortredeligt dette Arbeide maa have været, lære vi ogsaa at kjende af en Tale, der blev holdt i Viborg Skole af Rectoren Hans Hansen, da han den 30te Juli 1635 fratraadte sit Embede, og som i et autographisk Haandskrift opbevares i det Kgl. Bibliothek (Nye Kgl. Samlinger Nr. 1254). Da denne Tale indeholder adskillige ret mærkelige Bidrag til Skildringen af den daværende Tilstand i Skolerne, kan jeg ikke undlade deraf her at meddele nogle Brudstykker. Man seer deraf, at det ikke blot var Disciplenes Raahed og Ustyrlighed, men ofte endnu mere Underlærernes skammelige Opførfel, der udgjorde Rectorens daglige Plage.

Efterat have anført flere Aarsager til Skolernes slette Tilstand, nævner han tilsidst den store Usædelighed og den lovstridige Adfærd, hvori flere af Skolernes Lærere gjorde sig skyldige. Naar de, spørger han, besøge Krostuer, Viinkjældere og Ølhuse; naar de ved Nattetider gaae Grassat, fylde Gaderne med Skraal og med dragne Kaarder slaae Ild af Brostenene — strictis mucronibns ignem lapidibus excutiunt — naar de om Natten med deres Elskerinder streife omkring i Gaderne; naar de ikke ville adlyde deres Foresatte, men trodse og foragte dem; naar de selv lokke og tilskynde Disciplene til at begaae de Forbrydelser, hvorfor Andre ere blevne straffede o. s. v., hvorledes kunne da saa lastefulde Lærere irettesætte Disciplene for deres Udskeielser? Mod Slutningen af Talen takker han derfor ogsaa de Lærere, som med ham have udholdt det haarde og besværlige Arbeide, og viist ham Agtelse, Kjærlighed og Velvillie; men de overmodige, slettænkende, gjenstridige og opblæste — superbis, improbis, pertinacibus, turgidis — ønsker han, vistnok ikke ganske i Christendommens Aand, intet andet Ondt, end at Gud vil gjengjælde dem syvdobbelt — nihil aliud imprecor, qvam ut deus ipsis septuplum rependat. En Skik, som ogsaa paa andre Steder findes omtalt, see vi her paa en høitidelig Maade udført, idet han ender sin Tale med at tilbagelevere Biskoppen de Vaaben, hvormed denne ved hans Embedstiltrædelse havde udrustet ham (Riis etc.) hvilke han helligen forsikkrer at have brugt saaledes, at han hverken har været en mild og eftergivende Micio, eller en haardhjertet Demea. (De to

som Rector at han lagde denne Iver for Dagen, men, som Peder Willadsen beretter, paatog han sig siden som Lector Theol., saa ofte der indtraf Vacancer i Rectoratet indtil sin høie Alderdom Skolens Bestyrelse.[1])

Brødre i Terentses Komedie Adelphi). For Sandheden af denne Skildring taler det, at Talen, som i Haandskriftet er tilføiet, blev holdt i Overværelse af Biskoppen Dr. Hans Vandal, Geistligheden og Capitelsherrerne, blandt hvilke ogsaa var den gamle Willads Nielsen, hvilke alle maatte være velbekjendte med Forholdene til den Tid.

[1]) Hvor hyppige disse Vacancer have været, sees deraf, at hans tre nærmeste Eftermænds Embedstid tilsammen kun udgjorde henved 7 Aar. Om en sildigere Vacance og dens Foranledning giver P. Willadsen i sin Tale følgende Beretning: Da de keiserlige Tropper 1627—1629 havde besat Jylland, tog den daværende Rector Christohper Hansen Flugten, fordi han under disse Omstændigheder ikke kunde føre sit sædvanlige Svireliv — qvod solito bacchantium more, qvo unice gandebat, inter milites vivere non potuit, ubi spumantia pocula ipsi defutura essent. I 3 Aar maatte Skolen ophøre paa 5te Classe nær, hvis Underviisning besørgedes af en Niels Hansen og den gamle trofaste Willads Nielsen.

Litteratur og Kritik.

I. Nyere Skrifter angaaende Norges og Sverigs Kirkehistorie.

---

1. **Norge.** Siden R. Keyser, ved sin grundige Skildring af «den norske Kirkes Historie under Katholicismen», og C. C. A. Lange, ved sin Fremstilling af «de norske Klosteres Historie i Middelalderen», idetmindste indtil en vis Grad have udtømt Norges ældre Kirkehistorie, have norske Historikere og Theologer med en hidtil ukjendt Iver kastet sig over deres Fædrelands Kirkehistorie efter Reformationen. Arbejdet var her vanskeligt, ja saa vanskeligt, at flere have ment, at det overhovedet ikke lod sig gjøre at tilvejebringe en nogenlunde sammenhængende Fremstilling af den norske Kirkes Historie i det lutherske Tidsrum, i den Grad manglede de nødvendigste Forarbejder. Materialierne laa endnu tildels skjulte i Arkivernes og Bibliothekernes Afkroge. Det første Arbejde maatte derfor bestaa i at drage Stoffet frem og give det den første Bearbejdelse. Foreløbig kunde der ikke være Tale om en ligelig, pragmatisk norsk Kirkehistorie efter Reformationen. Historikerne maatte indtil videre lade sig nøje med at fremstille enkelte Partier, hvor Materialierne i nogenlunde Fuldstændighed vare tilstede, og overlade det til Fremtiden nøjere at sigte Stoffet og paavise Forbindelsen mellem de mere isolerede Fænomener paa Kirkehistoriens Omraade, som hidtil især havde tildraget sig Opmærksomheden. Det er da altsaa dels Materialsamlinger dels Monografier over snævrere begrændsede Emner, som den forholdsvis livlige Syslen med Norges nyere Kirkehistorie i de

senere Aar med en vis Nødvendighed har maattet indskrænke sig til. Men derved er allerede ikke lidet udrettet. Man begynder allerede at skimte de forhen ganske skjulte forbindende Traade. Der er kommet Efterretninger frem om kirkelige Bevægelser og Kampe, der vare nedsunkne i Glemsel, men som dog i ikke ringe Grad betinge den ny Bane, hvorpaa de norske Kirker er kommen ind især ved Hans Hauges Optræden i Begyndelsen af dette Aarhundrede. — Da det formentlig ikke vil være uden Interesse for den danske historiske Forening at blive bekjendt med de vigtigste Arbejder i den nyere norske Kirkehistorie, saa meget mere som de færreste af dem kunne antages for sønderlig bekjendte her i Landet, skal her meddeles en kort Udsigt over samme. Paa Grund af det Søsterforhold, hvori den norske Kirke gjennem Aarhundreder har staaet til den danske, ville flere af disse Bidrag og Monografier ogsaa kunne tjene til at kaste Lys over Partier af Danmarks Kirkehistorie siden Reformationen.

Der er især to Forfattere, som have indlagt sig Fortjeneste af Norges nyere Kirkehistorie, nemlig Provst A. Faye og Stipendiat i Historien ved Universitetet i Christiania, Adjunkt Ludvig L. Daae. Fra Fayes Haand er i dette Aar (1866) udkommet første Hefte af Christiansands Stifts Bispe og gejstlige Historie, et Emne, hvortil Forfatteren i mange Aar har samlet Materialier, og som er forberedt ved flere mindre Monografier. Det foreliggende 1ste Hefte, der er bestemt til at fortsættes med tvende lignende, omfatter Bisperne i Stavanger Stift i Middelalderen og de første evangeliske Superintendenter. Med megen Omhu er her samlet de spredte Efterretninger, som findes dels i de gamle Krøniker og Annaler, dels i det norske Diplomatarium, og saavidt det har været muligt, har Forfatteren søgt at afrunde disse til et Billede af de Personligheder, han her har beskjæftiget sig med. Da imidlertid Keysers norske Kirkehistorie under Katholicismen, som ovenfor er bemærket, idethele er temmelig udtømmende, findes maaske i dette første Hefte mindre egentlig nyt, end man formodentlig kan

vente i de følgende. Størst Betydning har udentvivl Skildringen af Reformationsaarhundredet. Som bekjendt blev Reformationen indført i Norge ved Kongebud, uden at dette vigtige kirkelige Omslag var tilstrækkelig forberedt ved et tilsvarende Omslag i Folkestemningen. Følgen deraf var, at det kostede haarde Kampe, inden en nogenlunde tilfredsstillende evangelisk Kirkeorden kunde gjennemføres i Menighederne. De første lutherske Superintendenter i Stavanger, der tilmed vare lidet fremragende Mænd, udrettede ikke meget og maatte forholde sig temmelig passive overfor den bestemte Modstand, de ny Tilstande fandt i Almuens sejge Vedhængen ved de tilvante Former. En saadan Tilstand, hvor der førtes en mere eller mindre aaben Krig mellem Religionens Talsmænd og Menighederne, maatte være lige fordærvelig for Folkets Religiøsitet og Sædelighed. Det var lidet indbydende at være Præst under slige Forhold. Der gik, siger Faye, det almindelige Rygte i Danmark, at Nordmændene sloge deres evangeliske Præster ihjel, og forskjellige Kjendsgjerninger og Sagn, der ere opbevarede fra hine Tider, tjene just ikke til at modbevise dette Rygtes Sandhed. Det var først den tredie evangeliske Superintendent i Stavanger, Mester Jørgen Eriksen, en dansk Mand fra Haderslev[1]), som det lykkedes gjennem en mangeaarig anstrængende og og frugtbar Embedsvirksomhed at grundfæste den evangeliske Lære i dette Stift. Et Billede af denne fortjente Mands Levnet og Virksomhed har Provst Faye allerede givet i sin Monografi: Mag. Jørgen Erichson, den tredie evangeliske Biskop i Stavanger Stift, der udkom 1859. Ligeledes har han i sin Afhandling om Mag. Jacob Kærup, i Theol. Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, VI, 1—76, tegnet en anden christiansandsk Biskops Billede,

[1]) Faye bruger den stygge tydske Skrivemaade: Hadersleb. Ligeledes skriver han stadig: Erichson, Gregersson o. s. v. Vil man endelig være gammeldags, vilde det være rigtigere at bruge den Form af Navnene, som vedkommende Personer utvivlsom selv have brugt, nemlig: Erichsøn, Gregerssøn o. s. v.

som da ogsaa vil blive indfattet i det ovennævnte større Værk, naar det kommer saa vidt frem.

Tilsvårende til Fayes Efterretninger om Christiansand Stift og dets Bisper er Ludvig Daaes: Throndhjems Stifts gejstlige Historie fra Reformationen til 1814 (Throndhj. 1863), kun rækker dette Værk sig ikke saa langt tilbage i Tiden. Det er ikke blot Levnetsbeskrivelser af Bisperne her meddeles, men de vigtigste kirkelige Forhold og Begivenheder indenfor Stiftets Omraade berøres eller fremstilles, og der er derved ydet værdifulde Bidrag til en almindelig norsk Kirkehistorie, saa meget mere som Forfatteren med stor Flid har benyttet Arkiverne og derved har haft Held til at fremdrage mange ny og interessante Oplysninger. Vi skulle især fremhæve Skildringen af Biskop J. E. Gunnerus, en Mand, som ogsaa nær var kommen til at gribe dybt ind i vor indre Historie, da Struensee som bekjendt havde kaldt ham ned til Kjøbenhavn for at udkaste en ny Plan for Universitetets Virksomhed, et Foretagende, der dog standsedes ved Struensees Fald. Gunnerus's Bestræbelser for at hæve Videnskabeligheden i Norge ere omtalte med fortjent Berømmelse, hans gejstlige Virksomhed er der derimod kun lidet at sige om. Af de senere Bisper, Schønheyder — bekjendt fra Joh. Ewalds Historie — og P. O. Bugge, giver Værket ogsaa karakteristiske Billeder.

Af Hr. Daaes mindre kirkehistoriske Arbejder kan her fremhæves: Nogle nye Bidrag til den norske Kirkes Historie, Drammen 1860, der indeholder tre Afhandlinger: I. Om de saakaldte Zioniter i Drammen ved Midten af forrige Aarhundrede, II. Biskop Erik Pontoppidan den Ældre og Schwenkfeldianeren Anders Kempe, III. Nogle statistiske Notitser om Norges Biskoper i Tidsrummet 1537—1814. Den første Afhandling fortjener formentlig især Opmærksomhed ved de Efterretninger, den indeholder om de udskejende religiøse Bevægelser hos en gjendøberisk Sekt, der var stiftet ved Aaret 1742 af en dansk Student, Søren Bølle; de fleste af Sektens Medlemmer bleve, efter at have lidt en haard Behandling, forviste til Altona. — Fra samme For-

fatters Haand udkom endvidere 1864: Aktmæssige Bidrag til den norske. Kirkes Historie i det 18de Aarhundrede. Det er mere eller mindre bearbejdede kirkehistoriske Materialer især hentede fra det forrige Generalkirkeinspektions-Kollegiums Arkiv i Kjøbenhavn, saasom: Erklæringer fra Biskop Peder Hersleb i Christiania; religiøse Bevægelser i Jarlsbergs og Laurvigs Grevskaber; Hernhutisme i Christiania og Omegn; kirkelige Forhold i Bergens By og Stift, samt Dr. Erik. Pontoppidans Virksomhed i Norge. Det sidste Stykke indeholder især mange karakteristiske Træk og kaster et fordelagtigt Lys over den i saa mange Retninger fortjente Pontoppidans korte men frugtbare Virksomhed som Biskop i Bergen, der blev afbrudt ved, at han 1755 som Prokansler blev stillet i Spidsen for Kjøbenhavns Universitet.

Af Provst A. Fayes mindre Bidrag til Norges Kirkehistorie kan nævnes en Levnetsbeskrivelse af Peder Claussøn, Sognepræst til Undal, Snorros Oversætter, Christiania 1858. Det er en af de mærkeligste Personligheder, Norge havde i det 16de Aarh., hvis Livsforhold her ere oplyste mest efter utrykte Kilder. Skriftet indeholder tillige karakteristiske Bidrag til Sædernes Historie paa en Tid, da Mord og Mandslet hørte til Dagens Orden idetmindste i visse Egne af Norge. De i dette Skrift indeholdte Efterretninger ere senere supplerede ved «Nye Bidrag til Peder Claussøns Biographi, ved Ludvig Daae», i Illustreret Nyhedsblad for 1859 Nr. 7. — Endvidere har Faye udgivet Biskop Peder Herslebs Embedsskrivelser til Akershus Stifts Gejstlighed, med en Levnetsbeskrivelse over Forfatteren, Christiania 1865. Hersleb blev, som bekjendt, senere Sjælands Biskop og var en af sin Tids betydeligste Mænd. I ovennævnte Skrift foreligger et rigt Materiale til Oplysning om hans samvittighedsfulde Embedsvirksomhed i hans Fødeland Norge. Endelig har Hr. Faye udgivet: Bidrag til Holts Presters og Prestegjelds Historie, Arendal 1859, og saavidt vides endnu flere lignende presbyterologiske Arbejder, der dog ikke ere komne Anm. for Øje. Alle de ovennævnte Skrifter vidne om For-

fatterens utrættelige Iver for at drage Fortidens kirkelige Forhold og Personligheder frem af den Glemsel, hvori de længe have hvilet.

Det er to flittige Forfatteres Arbejder, vi hidtil have opholdt os ved; men der er ogsaa enkelte andre, der fortjene Opmærksomhed. Saaledes har Adjunkt P. Coucheron, i Theol. Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, meddelt følgende tildels meget værdifulde kirkehistoriske Bidrag: i 1ste og 2det Bind; Om Mag. Niels Svendsens Krønikes Stridigheder med Præsteskabet i Christiania i Aarene 1642—52; i 2det Bind endvidere: Bidrag til Mag. Kjeld Stubs Historie, og i 3die og 4de Bind: Syv throndhjemske Præsters Bønskrifter til Kirkebestyrelsen om Skjærpelse af Kirketugten og Oprettelse af en Kirkeret, Bidrag til Norges Kirkehist. i det 18 Aarh. Det sidste Stykke, der indeholder udførlige Oplysninger om den saakaldte Syvstjernes kirkelige Nidkjærhed og Virksomhed, er især af ikke ringe kirkehistorisk Vigtighed. Fornylig har endvidere Pastor A. V. Heffermehl i samme Tidsskrifts 9de Bind begyndt en Oversigt over den norske Almues Dannelse, især den religiøse, i Tiden efter Reformationen. Det er en højst læseværdig Afhandling, der røber et fortroligt Kjendskab til de bedste Kilder. Vel har Forfatteren ikke som de tidligere anførte Kirkehistorikere haft haandskrevne Kilder at øse af, men maaske han netop derfor bevæger sig med større Frihed, og da der i de senere Aar har været udviklet en saa ivrig Virksomhed i Norge for at fremdrage de utrykte Kilder til Landets og Folkets Historie, er der et rigt Materiale tilstede, der trænger netop til en saadan oversigtlig Behandling. Den samme Bemærkning, man gjør ved Fayes Peder Clausson, paatrænger sig ved Læsningen af ovennævnte Afhandling, nemlig Forbavselse over den Sædernes Raahed og det hedenske Vildskab, som herskede paa mange Steder i Norge lige ned i det 17de Aarhundrede. Det er en aldeles utæmmet Natur, der bryder frem i blodigt Fjendskab til alt, hvad der vil paa-

ægge den nogen Tvang. Og dog, hvor svagt var ikke det ıorske Folk som en Helhed betragtet netop paa denne Tid! Ivor faa Mænd havde det ikke, som i nogen Maade ragede rem over Mængden! Det er efter vor Mening et slaaende 'idnesbyrd om, at en Nation ikke bliver stærk ved blot at fslutte sig fra andre Folk og alene tære paa sine egne Kulturelementer, som nogle i vore Dage ere tilbøjelige til at ɑene. Tvertimod gjælder det for et Folk om at staa i et evende Vexelforhold til den almenmenneskelige, verdens-ıistoriske Udvikling, og, vel at mærke, dog under Vexel-orholdet at bevare sin folkelige Ejendommelighed ukrænket f det fremmede i alle dens Grundelementer.

2. **Sverigs** Standpunkt med Hensyn til Behandlingen af 'ædrelandets Kirkehistorie har ikke saa ringe Lighed med Norges. Sverig har nemlig i den nyeste Tid faaet en ud-ørlig og grundig Behandling af en Del af sin National-kirkehistorie, ligesom Norge af sin. Medens mange nemlig vistnok havde opgivet Haabet om, at Ærkebiskop Dr. H. Reuterdahl under sit vigtige Embedes Forretninger skulde aa Lejlighed tit at fortsætte sin «Swenska kyrkans historia», hvis andet Bind rakte indtil Kalmarunionen og ıdkom i Aaret 1850, var det en saameget glædeligere Over-'askelse, idetmindste for fjernerestaaende, naar der i den ıeneste Tid hurtig efter hinanden udkom tre temmelig store Hefter eller halvandet Bind af dette grundige kirkehistoriske Værk, som derved er ført frem indtil Aaret 1533, eller paa aa Aar nær hen til det samme Tidspunkt, hvor Keyser sluttede sin norske Kirkehistorie under Katholicismen. Key-sers og Reuterdahls Arbejder have ikke faa Lighedspunkter. Begge Forfattere ere med Flid gaaede tilbage til de første Kilder, begge behandle Kirkens Historie i nøje Forbindelse ned Statshistorien, saa at deres Værker til en vis Grad med ligesaa god Føje kunde kaldes den svenske eller norske Stats Historie i Middelalderen med særligt Hensyn til Kirke-forholdenes samtidige Udvikling. Her gjør dog den Forskjel sig gjældende, at medens Keyser stiller Kirkehistorien i Forgrunden med Statshistorien — skjønt udførlig behandle

— som Baggrund, fremstiller Reuterdahl først Statshistorien for sig indenfor et vist begrændset Tidsrum, og derpaa følger Kirkehistorien for sig. Begge Behandlingsmaader have deres Fortrin og Mangler. Anm. foretrækker dog Keysers Fremgangsmaade, da Læseren derved lettere fastholder den historiske Traad, medens man hos Reuterdahl faar to Historier ved Siden af hinanden, hvorved Gjentagelser ikke lade sig undgaa. Fra en anden Side set kan det ikke nægtes, at Reuterdahl faar bedre Lejlighed til en uforstyrret Dvælen ved de kirkelige Institutioner og ved Kristendommens Indflydelse paa Liv og Tænkemaade, paa Videnskab og Kunst. Da Reuterdahl ogsaa behandler de skaanske Kirkeforhold i Middelalderen, hvor Skaane dog kun i ganske kort Tid var forbundet med Sverig, saa finder man hos ham ogsaa betydelige Bidrag til Danmarks Kirkehistorie. De senest udkomne Dele af Reuterdahls Værk omfatte altsaa Tiden fra Kalmarunionens Stiftelse til dens Ophør (1397—1520), 3die Bind, og Begyndelsen af Gustav Vasas Tidsalder (1520—1533), 4de Binds 1ste Del. Disse Afsnit ville især være af Interesse for danske Læsere paa Grund af den Forbindelse, den forøvrigt saa skilagtige Union frembragte mellem de samtidige Begivenheder i Danmark og Sverig. Begyndelsen af Reformationens Tidsalder frembyder Stof til interessante Sammenligninger mellem de religiøs-politiske Forholds samtidige Udvikling i de to Naboriger, hvor Frederik I og Gustav Eriksøn hver paa sin Maade — Frederik med List og Lempe, Gustav mere med Vold og Magt — efter Evne søgte at drage den størst mulige Fordel af Romerkirkens Opløsningstilstand. I begge Riger frastødes vi ligemeget ved den ilfærdige Hast, for ikke at sige Rovbegjærlighed, hvormed Konge og Adel kastede sig over Kirkers og Klosteres Gods og Klenodier, medens den aandelige Bevægelse — den egentlige Reformation — i Danmark var af mere dybtgaaende Natur og derfor om ikke snarere saa dog grundigere afsluttedes i en fast evangelisk Kirkeorden, end Tilfældet var i Sverig, hvor Reformationskampen først kan siges at være endt ved Kirkeforsamlingen i Upsala 1593.

Indtil dette Tidspunkt strækker sig da ogsaa L. A. Anjous Svenska Reformationens historia, Upsala 1851, et smukt og læseværdigt Arbejde, der kan forudsættes almindelig bekjendt. Dette Værk kan siges at være fortsat i den nyeste Tid af Docent Theodor Norlin ved hans Svenska Kyrkans Historia efter Reformationen, hvoraf 1ste Binds 1ste Afdeling, der strækker sig indtil Karl IX's Død 1161, udkom i Lund 1864. Forfatteren havde alt forud godtgjort sit Kald til at behandle dette Emne med de Bidrag till Upsala Universitets Historia åren 1593—1637, som han udgav i Nordisk Universitets-Tidsskrift, 6te Aarg. 4de Hefte, ligesom han ogsaa forud i et akademisk Prøveskrift, Lund 1863, meddelte det første Kapitel af ovennævnte Kirkehistorie under Titel: K. Sigismund og Svenska Kyrkan. Fra en anden Haand er ogsaa givet et værdifuldt Forarbejde, idet Domprovst A. E. Knös i 2den Aarg. af Nordisk Univ.-Tidsk. 4de H. meddelte en Afhandling: Om Erkebiskopen Olaus Martini och den af honom förda theologiska striden med Konung Carl IX. Norlins ovennævnte Værk omfatter to interessante Episoder af den svenske Kirkehistorie, nemlig K. Sigismunds forgjæves Forsøg paa at paatvinge Svenskerne Katholicismen og Karl IX's ligesaa forgjæves Forsøg paa at paaliste dem Kalvinismen. Det var en svær Skjærsild, den svenske Kirke maatte gjennemgaa, hvorigjennem den evangelisk-lutherske Bekjendelse vandt Klarhed og Styrke, uden at det dog lader sig nægte, at samtidig en Ufordragelighed mod anderledes troende udviklede sig, som det har kostet haard Kamp i vore Dage at faa Bugt med. Forfatteren gjør med Rette opmærksom paa Rankes Udsagn, at Slaget ved Stångebro, hvor K. Sigismund blev overvunden, er en verdenshistorisk Begivenhed, saa ubetydeligt dette Slag end i sig selv kunde synes at være. Thi havde Hertug Karl og Protestanterne ikke sejret her, hvor var da Gustav Adolf bleven af? Naar det svenske Folk gjennem en haardnakket Kamp erhvervede sig Ejendomsret til den rene lutherske Lære, saa erhvervede det med det samme Ret til

at lægge det afgjørende Lod i Vægtskaalen, dengang det mere end nogensinde før eller siden gjaldt om at forsvare, hvad Luther havde vundet for Menneskeslægten.

Den foreliggende Afdeling af Norlins Kirkehistorie er et smukt sammenføjet Hele, som vil kunne læses med Behag af enhver, der har historisk Interesse. I de første to Kapitler meddeler Forfatteren Historien fra 1593 til 1611 i dens fremskridende Udvikling. I det 3die og sidste Kapitel gives en Oversigt over den svenske Kirkes Tilstand ved Aaret 1611 med Oplysning om mere specielle Emner vedrørende Kirken og Læreværket, saasom Kirkeforfatningen, Kirketugten, den offentlige Gudstjeneste, Universitetet og Skolerne, det sædelige og kristelige Liv. Medens Hr. Norlin, som det tør antages, sysler med Fortsættelsen af dette efter vor Mening særdeles vellykkede historiske Arbejde, der helt igjennem er bygget paa selvstændig Granskning af de for en stor Del endnu utrykte Kilder, har han udgivet en Kort öfwersigt af Swenska Kyrkans Historia från äldsta till nuwaranda tid, Lund och Köpenhamn 1866. Dette lille Skrift yder idetmindste danske Læsere, hos hvem der i Regelen ikke kan forudsættes synderlig dybtgaaende Kjendskab til den svenske Kirkes Historie, en særdeles bekvem Ledetraad gjennem dennes mærkeligste Tidsrum og Begivenheder ligefra Ansgar og indtil vore Dage. Skulde Anm. gjøre nogen Udsættelse, da er det den, at Forfatteren blandt den nyere Tids mærkelige Personligheder forbigaar en Mand som afd. Pastor Hammar i Mjelby, der sikkert er en af de mest fremragende Mænd, som den svenske Kirke har haft i vore Dage, selv om han paa Grund af Tidsforholdene ikke kom til at indtage den Plads i det ydre Kirkesamfund, som hans ualmindelige Begavelse berettigede ham til.

H. Rørdam.

Efterat det foranstaaende var sat, er der kommet os lnu et Par nys udkomne Skrifter tilhænde, vedrørende ı norske og svenske Kirkehistorie. For Fuldstændigheds 'ld maa de til Slutning nævnes, om vi end ikke kunne ; dem en saa udførlig Omtale, som de fortjene.

Vi sigte til 2det Hefte af Christiansands Stifts ;pe og gejstlige Historie udg. af A. Faye, hvori 'tshistorien føres omtrent til Midten af 18de Aarhundrede. n det var at vente, finder man her mange Bidrag til lelighedens og de religiøse Tilstandes Historie. Forfat-:n giver tillige Vink om de vigtigste kirkelige Bevægelser len dansk-norske Kirke, selv om de ikke umiddelbart røre det Stift, som han nærmest beskjæftiger sig med, t han med rigtig Takt erkjender, at der er meget, som Indflydelse paa den aandelige Tilstand i den snævrere eds, om det end har sit Udspring og sin egentlige Hi-ırie udenfor samme.

Den svenske kirkehistoriske Literatur har nys modtaget særdeles værdifuld Forögelse, idet Biskop L. A. Anjou udgivet Svenska kyrkans historia ifrån Upsala ;te år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet ockholm 1866), et omfangsrigt og grundigt Værk. Mærke-: er det, at Sverig, som saa længe har savnet en viden-ıbelig og dog almenlæselig Fremstilling af sin nyere Kirke-torie, nu paa en Gang faar to Arbejder af den Betydning n Norlins og Anjous. For os Danske giver Anjous Værk ledning til adskillige interessante Sammenligninger mellem samtidige kirkelige Tilstande i Danmark-Norge og Sverig. flere Henseender er Forskjellen iøjnefaldende. Hos os ;v allerede i Aaret 1569 den akademiske Dannelse gjort Betingelse for Adgang til Præsteembedet, og den theo-;iske Embedsprøve blev anordnet 1629; i Sverig kunde ın endnu langt ned i det 18de Aarhundrede blive Præst en nogensinde at have besøgt noget Universitet og altsaa l ogsaa uden egentlig theologisk Dannelse. Det var ude-kkende Bispernes Sag at have Tilsyn med, hvem der blev æster, medens hos os Staten tidlig begyndte at stille visse

Fordringer til dem, der attraaede gejstlig Ansættelse. Den Stilling, som den svenske Statsforfatning anviste Præsteskabet, gav Anledning til mange Kampe, som vare ukjendte hos os. Til den lange Strid i 17de Aarh. om Indførelsen af et Generalkonsistorium bestaaende af verdslige og gejstlige Medlemmer, have vi intet Sidestykke fra hin Tid. I Sverig søgte Kongen (Karl IX) at fremme den kalvinistiske Retning, medens denne modarbejdedes fra Kirkens Side; i Danmark var Forholdet noget nær det omvendte, paa Grund af den Indflydelse Niels Hemmingsen i sin Tid havde udøvet paa hele Lærerstanden. Paa den anden Side vil man ogsaa finde Lighedspunkter, men man faar undertiden et Indtryk af, at Forholdene ligesom vare større i Sverig, maaske paa Grund af den mere selvstændige Stilling, Kirken her indtog. Kampen mellem Ramismen og Aristotelismen, som ganske vist ogsaa vakte nogen, skjønt hidtil lidet paaagtet, Bevægelse hos os, fremkaldte i Sverig stærkere Kampe. Paa det rent kirkelige Omraade synes Udviklingen i Danmark derimod, idetmindste til visse Tider, at have været righoldigere end i Sverig. — Det maa være nok med disse faa Antydninger af hvad der er at lære af Anjous Værk. Vi anbefale det paa det bedste til Venner af Nordens Kirkehistorie.

Endelig maa endnu nævnes C. W. Skarstedts Handbok i Sweriges Kyrkohistoria för skolan og hemmet. Förra Afdelingen, till år 1700 (Stockholm 1866). Det er et populært Arbejde, men dog helt igjennem grundet paa selvstændige og videnskabelige Studier. Derfor er det udførligere end Norlins ovenanførte „kort öfwersigt“, og giver en god Ledetraad gjennem de vigtigste Begivenheder og Forhold i den svenske Kirke fra dens Stiftelse af.

Paa alle Felter finde vi saaledes Spor til, at om end Svenskerne hidtil have staaet tilbage med Hensyn til Behandlingen af deres Kirkehistorie, saa er det nu deres alvorlige Forsæt at oprette det forsømte, og vi ønske dem tillykke dermed; thi den svenske Kirke har gjennemgaaet interessante og betydningsfulde Udviklingsstadier, som vel fortjene en værdig Fremstilling.

H. R.

II.

idrag til den oldnordiske literaturs historie, af N. M. Petersen. København. 1866. (Først udkomne 1865 i „Annaler for nordisk Oldkyndighed“ for 1861.) 304 sider 8vo.

ordmændenes Videnskabelighed og Literatur i Middelalderen, af R. Keyser. Christiania. 1866. (Også med titel: „Efterladte Skrifter af R. Keyser. Første Bind“.) VIII og 588 sider 8vo.

I.

Trods al afvigelse mellem deres titler, have disse to ›ger samme æmne og samme formål. Hvad den ene ılder „Nordmændenes literatur i middelalderen“ er hverken ere eller mindre, end hvad den anden kalder „den oldordiske literatur“, hvad Sibbern (1760) kaldte „literatura slandorum“, Einarson (1777) „literatura Islandiæ“, Lindrs (1824) „isländska litteraturen“, Rosselet (1855) „isndische literatur“, du Méril (1839) „la litérature Scandiıve“, Eichhoff (1853) „la litérature du Nord au moyen ;e“, Dietrich (1843) „die ältere nordische literatur“.

Det kan vel synes i og for sig at være af mindre vigthed, hvad man kalder den gamle literatur, om hvilken ɜr er tale; men ligegyldigt er det dog ingenlunde. For en store dannede almenhed i Norden, der dog vel også ɩulde have noget kendskab til folkets tidligere liv og livsgn, er det af vigtighed ikke idelig at skuffes og forvirres ɜd nye navne på den samme ting; så det var vistnok på öje tid, at man dog omsider, ialfald indenfor Nordens ıævre grænser, søgte at komme til enighed om én beævnelse så vel for literaturen som for det sprog, hvori den r affattet; thi også sproget har, som bekendt, mindst lige å mange navne som literaturen.

For sprogets vedkommende skal her kun i forbigående emærkes, at da der fornuftigvis ikke kan tillægges det over ele det skandinaviske Norden i det 9de, 10de og 11te år-

hundrede talte og (med runer) skrevne sprog noget andet navn end „Oldnordisk“, så synes det naturligst og rimeligst at fastholde samme betegnelse også for den væsenlig uforandrede form af det samme sprog, som foreligger i den i det 12te og nærmest følgende århundreder fornemmelig på Island skrevne literatur. Dette har også siden Rasks tid været iagttaget af de fleste danske og svenske, så vel som af tyske og engelske forfattere, der have givet Nordens oldsprog, hvor det end fandtes: på en dansk eller en svensk runesten eller i en islandsk skindbog, navn af „Oldnordisk“ eller „Gammelnordisk“ (Fornnordiska, Altnordisch, Old Northern); medens dog nogle, navnlig svenske forfattere ere vedblevne at benævne bogsproget „Islandsk“ (Isländska), og alle norske forfattere have foretrukket at kalde det „Oldnorsk“ eller „Gammelnorsk“ eller „Norrønasproget“. Vi ansé denne splittelse for meget uheldig, og vi tro, at man som almindelig betegnelse for Nordens oldsprog (ialfald udenfor spesielle sprogvidenskabelige undersøgelser) både kan og bör enes om og nöjes med fællesnavnet „Oldnordisk“ (eller „Gammelnordisk“), uden at derved skal nægtes, enten at dette sprog som bogsprog falder sammen med „Islandsk“, eller at det i middelalderen tillige væsenlig faldt sammen med det gamle norske, endnu efter at de fra det nordiske fællessprog udgåede gammeldanske og gammelsvenske dialékter havde begyndt at finde literær anvendelse, eller at dette „oldnordiske“ skriftsprog allerede i sin ældste i bøger foreliggende form havde fjærnet sig noget fra det endnu ældre nordiske, som findes f. eks. paa danske runestene fra 10de årh., og da endnu mere fra det urnordiske eller oldgotiske sprog på de i alle Nordens lande udenfor Island fundne runemindesmærker fra 5te—8de årh. eller endnu tidligere, hvorpå vi først nylig have begyndt at stave.

Ligesom vi ved Gammelgræsk fornemmelig forstå det i literaturen fremtrædende attiske kultur- og bogsprog, uden derved at benægte tilværelsen af forskellige både ældre og nyere dialektudviklinger og sprogstadier, således bör vi også bruge

„Oldnordisk“ om det sprog, der gennem århundreder var det eneste kultur- og bogsprog i Norden, om end dette, således som det fremtræder i literaturen, har fjærnet sig lidt fra det ideelt nordiske stade og modtaget nogen lokalfarvning og spesialudvikling ved sin brug i Norge og navnlig på Island, hvor det fik den rigeste literære anvendelse og — tildels som en følge heraf — endnu har holdt sig væsenlig uforandret. Sprogets ældste navn: „dönsk tunga“, der i betydning af Fællesnordisk endnu bruges af Snorre Sturlesön († 1241), skyldes en tid, da ingen sprogulighed var tilstede i Norden, og det benævnedes da uden tvivl således efter det nordiske folk, der den gang var det toneangivende og videst udviklede. Navnet blev stående, endnu efter at der havde udviklet sig en forskel, så at netop det danske (og svenske) folk havde fjærnet sig mest fra sit gamle tungemål. Det kunde dog ikke derfor nu falde nogen dansk skribent ind at ville genoptage dette navn enten for fællessproget eller for det, hvori Snorre skrev. Hvad i det 10de århundrede med rette kaldtes „Dansk“, kunde i det 12te kaldes både „Norsk“ og „Islandsk“, i det 14de og den dag i dag „Islandsk“; men det bör nu have en mere almengyldig, nevtral og til dets blivende betydning for alle nordiske folk bedre svarende betegnelse, nemlig som „Oldnordisk“ eller „Gammelnordisk“, hvorfra da udgår ældre og nyere Dansk og Svensk, så vel som alle norske, svenske og danske dialekter, samt nyislandsk skrift- og talesprog.

Men om end det sprog, hvorpå den gamle nordiske literatur er dels forfattet og dels opskreven, bör bære fællesnavnet Oldnordisk, så er dermed ikke afgjort, at også hele den gamle literatur rettest bör bære dette navn. Der er i og for sig intet til hinder for, at literaturen kunde bære et andet navn end sproget, når dens historiske oprindelse derved fik en mere adækvat betegnelse. Som skreven literatur tilhører den i det hele afgjort den lærde islandske republik, og for så vidt kunde der anføres gode grunde for at tale om den på oldnordisk sprog skrevne islandske literatur, ligesom vi fra oldtiden have en „romersk“ literatur på Latin,

i middelalderen og i nyere tid en på Latin skreven fransk, tysk, engelsk, dansk literatur, og i vore dage en på Engelsk skreven nordamerikansk, en på Portugisisk skreven brasiliansk og en på Dansk skreven norsk literatur.

Da imidlertid en meget væsenlig del af den gamle nordiske literatur, skönt optegnet på Island, dog i sig selv er langt ældre end Islands bebyggelse, tilhører og betegner kulturperioder, der ligge så langt tilbage, at de endog fornemmelig have haft deres blomstring i Syd-skandinavien, den gang det fælles tungemål fik navn af „den danske tunge", og da det bestandig vil være et tvistepunkt mellem Nordmænd og Islændere, hvor stor eller lille en andél de ikke udvandrede Nordmænd må antages at have haft i den senere, navnlig romantiske, gudelige og tildels lærde literatur, så synes det dog hensigtssvarende, at også Nordmænd og Islændere, isteden for at ville tillægge denne del af literaturen navnene „norsk" (oldnorsk, gammelnorsk, norrøn) eller „islandsk", enes med deres andre nordiske frænder om også for dens vedkommende at fastholde den sentrale benævnelse af oldnordisk eller — om man hellere vil, fordi dette navn henleder tanken på oldtiden, medens literaturen som skreven bogskat tilhører middelalderen, — den gammelnordiske, omfattende den hele på Nordens oldsprog forfattede literatur.

Men om end benævnelsen „Oldnorsk" eller „Gammelnorsk" om det sprog, hvori den gammelnordiske literatur foreligger, kunde have en viss berettigelse, så er det derimod en fuldkommen urimelig og uhistorisk anmasselse at ville kalde den hele i oldsproget foreliggende, dels fællesnordiske og dels særlig islandske literatur for „oldnorsk" eller „gammelnorsk" eller „Nordmændenes" literatur. Skulde det gælde, så vilde vi ansé det for rettest ganske at opgive betegnelsen „Norden" og i dets sted enes om at kalde det hele for „Norge", der jo også egenlig kun betyder det nordlige eller nordiske land. Det blev da et „Norvegia magna", svarende til det „Svecia magna" (Svíþjóð in mikla), der nåde lige til det sorte hav, og som det 17de århundredes svenske lærde sværmede for.

Fra denne ved de her omhandlede bøgers titler frem-dte afstikker, til hvis grundtanker vi i det følgende ville ıme tilbage, vende vi os nu til selve de foreliggende ker.

De afhjælpe tilvisse, ialfald foreløbig, et længe og dybt savn; thi de skandinaviske literaturer besad hidtil intet ejde på modersmålet, der med nogen udførlighed behandl-den hele her omskrevne genstand. P. E. Müllers ud-rkede „Sagabibliotek" omfatter jo kun en enkelt, om en væsenlig side af den gamle literatur; Nyerups korte dring i 2det bind af hans historisk-statistiske håndbog fra l4 kunde aldeles ikke tilfredsstille, så lidt som Lindfors' : svenske „inledning till isländska litteraturen" fra 1824; vdan Einarsons „Sciagraphia historiæ literariæ Islandicæ" 1777 er jo kun et endda på Latin forfattet skelet; og ı bedste udsigt over den hele literatur måtte da i den ıeste tid søges paa Tysk i E. Rosselets artikel i Ersch Grubers Encyclopædi, 1855.

Ved et mærkeligt sammentræf have vi da nu på én gang ltaget de to ovennævnte udførlige udsigter over Nordens ıle literatur af Norges og Danmarks mærkesmænd for liet af Nordens oldsprog og oldskrifter: Rudolf Keyser Niels Matthias Petersen. Fra begges hånd komme til os, kort efter at døden har afbrudt forfatternes lange betydningsfulde jævnsidige baner, og fra begges hånd ligge disse arbejder som skrevne forelæsninger eller ud-t til sådanne, holdte ved Norges og Danmarks universi-r. Den ydre parallelisme strækker sig også til det tids-ıkt, da enhver af dem har lagt den sidste hånd på værk-thi Keysers arbejde foreligger, ifølge udgiverens forord, enlig således, som han reviderede det til brug ved sin læsning 1857, om det end efter den tid har modtaget killige rettelser og tillæg; og Petersens værk frem-der næsten ganske således, som han udarbejdede det sin i samme år (1857) afsluttede forelæsning, dog at å det senere har fået nogle ændringer og tilföjelser, nlig i 1861, da han for sidste gang mundtlig foredrog

den gamle literaturs historie. De nyeste i bogen anførte skrifter (Bergmanns Fascination de Gulfi, Dasents Njála og Bugges afhandling om Grógaldr-Fjölsvinnsmál) ere også fra dette år.

En væsenlig forskel i formel henseende imellem de to værker falder strax i öjnene, idet Keysers arbejde foreligger fuldfærdigt og bestemt til offenliggörelse, Petersens derimod, der næppe er halv så stort, er ikke udarbejdet til pressen; behandlingen af de enkelte partier er derfor her noget ulige, og meget er kun antydet til nærmere mundtlig udførelse, så at vi ofte kun have notater eller memoranda for os, og ikke forelæsningen selv. I én henseende er Petersens arbejde dog videre udført end Keysers, idet han overalt giver talrige literære henvísninger, så udgiveren Guðbrandr Vigfússon kun har haft anledning til at tilföje nogle ganske få anmærkninger[1]); hvorimod Keysers værk, som det er efterladt fra hans hånd, næsten ganske har savnet de for den fulde og rette benyttelse af bogen uundværlige kildeangivelser, der derfor, om end langt mindre fuldstændig end hos Petersen, ere tilföjede af udgiveren Olaf Rygh.

[1]) Den længste af disse (s. 236-37) er af stor betydning for literaturens historie. Den oplyser urigtigheden af den forhen almindelige antagelse, at Sturlungasaga skulde aflægge vidnesbyrd om, at så godt som alle de Island vedkommende sagaer skulde være nedskrevne inden år 1201, da biskop Brand Sæmundsøn døde; istedenfor at der, når vi følge den rette læsemåde i den ene af de to skindbøger, kun siges, at de på Island foregåede begivenheder, som lå forud for det nævnte tidspunkt, og som findes beskrevne i begyndelsen af Sturlungasaga eller »Íslendinga saga hin mikla», de vare alt førte i pennen, förend Sturle Thordsön († 1284) tog sig for at optegne også de følgende islandske begivenheder, det vil sige: at fortsætte Sturlungasaga efter året 1201. — Hin ved den trykte tekst af Sturlunga foranledigede fejltagelse, som lader P. E. Müller, og efter ham Finn Magnusen, opstille det 12te årh. som den islandske sagaskrivnings blomstringstid, den råder endnu hos Keyser (s. 441), medens Petersen her, endskönt også han kun kendte den forvanskede tekst, tildels har gennemskuet fejltagelsen og protesteret imod de på dette sted byggede omfattende slutninger (s. 235-36).

Et føleligt savn ved Petersens værk, således som det eligger, er derimod den fuldstændige mangel på indholds-:e og register, hvormed Keysers er vel forsynet. Denne ngel stiller det — hvad vi meget må beklage — afgjort eldig ligeover for sin norske medbejler, og den kunde og rde endnu afhjælpes af det kgl. nord. oldskriftselskab.

De to forfatteres lærdom opfordrer ikke til nogen sam-nligning: enhver af dem var fuldkommen herre over det le stof, som her skulde behandles. Vi skulle ej heller r fordybe os i en undersøgelse af sådanne enkeltheder, m ere forbigåede eller medtagne af en enkelt af de to for-tere, eller sådanne, om hvilke de have udtalt afvigende :ninger. Hvor lærerig en sådan spesialkritik end kunde re, så vilde den dog langt overskride en anmældelses enser. Vi må her indskrænke os til en mere summarisk tragtning af begge skrifter og de i ethvert af dem fremtræd-de hoved-synsmåder, der naturligvis afspejle sig i den 'skellige opfattelse af en mængde enkeltheder.

Når de to værker skulde bedömmes alene fra et formelt nspunkt: som kunstværker, for almenheden bestemte, færdige mstillinger af et fælles stof, så kunde der næppe være nogen vl om, hvilket af dem prisen måtte tilkendes. Keysers bejde har her et afgjort fortrin for Petersens; hvorved dog i haves for öje, at kun Keysers foreligger i en fuldt ud-bejdet og færdig skikkelse fra forfatterens hånd, medens :tersens tildels kun er et udkast.

Det er dog ikke alene i rent formel henseende, at Key-:rs arbejde bærer prisen. Ganske uafhængig af den i ydre nstændigheder begrundede forskel i en mere og mindre nnemarbejdet og afrundet, så vel som en mere og mindre lførlig fremstillingsform, viser Keysers værk sig også som erlegent i videnskabelig beherskelse og selvstændig be-ındling af stoffet; medens Petersen altfor ofte lader sig ije med referater af andres forskellige meninger. Man kan, r at finde beviset herfor, f. eks. sammenholde Keysers om-le af Snorres Edda (s. 65-117) med Petersens (s. 90-101). er kan ej heller være nogen tvivl om, at Keysers omtale

af den ældre Edda (s. 118-249) er for læseren langt mere frugtbar end Petersens magre referat og svage bemærkninger (s. 104-26), om det end er et spörsmål, om en sådan hel parafras af et literaturværk, som Keyser giver, er ganske på sin plads i en oversigt over literaturhistorien, og om det end må siges, at til kritiken af den ældre Edda yder også Keyser kun lidet eller intet..

Men om end Keysers værk i det hele taget yder en rigere og fyldigere og tillige modnere behandling, så er det dog såre langt fra, at vi i sagens og sandhedens interesse kunde ønsket Petersens arbejde utrykt. Det indeholder ikke alene, som alt hvad denne mere ved ånd og følelse end ved forstandsklarhed udmærkede forfatter har skrevet, så meget smukt og sandt, at det altid vil beholde sit værd; det yder også vigtige supplementer til Keysers arbejde: således den fuldt udarbejdede populære oversigt over „det poetiske sprog og verselære“ (s. 152-81), forhen trykt som universitetsprogram 1860, der, skönt ingenlunde noget fejlfrit arbejde, dog er såre fortjenstligt; og hertil har Keyser ikke noget tilsvarende, medens til gengæld hans udsigt over de enkelte skjalde i udførlighed og anskuelighed står over Petersens. Et andet vigtigt afsnit, som vi alene finde hos Petersen, er den „betragtning over sagaerne i almindelighed“, der optager s. 278-90. Det må meget beklages, at dette rige æmne ikke fra forfatterens hånd har fået en lignende gennemført behandling som det nys nævnte, men kun foreligger i en løselig skitseret form.

De to arbejder kunne således på flere måder udfylde og hjælpe hinanden; men dog må det siges, at for enhver, der uden synderlig forkundskab måtte ønske en vejledning i studiet af den gamle literatur, må det ubetinget anbefales at gå ialfald først til Petersen, hvor han overalt vil kunne finde sig tilrette og ved hjælp af ham kunne foretage et dybere og selvstændigere studium; hvorimod han, ved straks at komme til Keyser, ledes ind i aldeles skæve synsmåder, som han uden tilstrækkelig forkundskab ej formår at kon-

lere, hvorhos han der ikke vil finde den stadige hjælp anvisning til selvstændig undersøgelse, som Petersen er. I én og det en såre vigtig henseende må vi da sé det for en stor lykke, at Petersens værk er udkommet ntidig med Keysers, idet det tjener ikke blot til at sup- :re, men også til at kontrolere dette. Én ting har tersen nemlig afgjort forud for sin norske medbejler, — og t en ting, som det er sørgeligt at måtte omtale som noget, r kan skilles fra videnskabelig dygtighed, og da allermest den art af videnskabelig dygtighed, der udmærker Key-, da den netop beror på en klar og skarp forstand, r vel på sine steder kan udarte til en noget mager for- ndighed, men dog ikke heller udelukker sansen enten det poetiske eller for det rent fantastiske, — og dette e er den varme sandhedskærlighed og usvigelige sand- hed, der går igennem dette vor forevigede landsmands rk, som igennem hele hans liv og stræben.

Det er tilvisse en alvorlig anke, der herved, om end lirekte, fremsættes imod dette arbejde af Keyser; men t er heller ikke hensigten at blive stående ved en sådan tydning; dens fulde berettigelse skal i det følgende godt- res, ikke for derved at beskæmme den afdødes hæderlige ermæle, men fordi vi ansé det for en uopsættelig pligt at dlægge en bestemt indsigelse imod dette nye frembrud af n mildest talt ensidige, nynorske men unordiske betragt- ıg af Nordens historiske forhold, som i det forløbne halve ıundrede har udøvet en så fordærvelig indflydelse, som l ellers netop nu er i færd med at svinde, ialfald fra en l af sit gamle område, men som ved denne nye næring kunde få forøget magt i videre kredse og, når den ikke aks blev alvorlig imødegået, volde nye ulykker både for ırge selv og for det hele Norden. Den kortsynede og æverhjærtede, uforstandig egenkærlige Norskhed, der fra ergeland, fader og sön, udgik i literaturen, og fra den rettigede iver for at hævde og værge sit land gik over til udfordrende og fjendtlig stilling imod brødrene, og da

nærmest mod Danmark, den tör vel håbes nu i det hele taget at have udspillet sin rolle, så det er ved at gå op for hele den norske almenhed, at **den** art af åndelig selvstændighed og uafhængighed, der skal købes med usandhed, næres med blind forfængelighed og holdes gående ved krampagtig unatur, en sådan baskisk-vallisisk isolatjon, hvori hin uægte natjonalfølelse har søgt sin stolthed og sin glæde, **den** fører ikke folkeånden fremad til kraft og til klarhed, men er netop åndslivets grav. Det skal da villig erkendes, at Keysers fejl ikke er hans egen alene, han har delt den med sin samtid i sit eget folk; men det kan ikke heller nægtes, at han har været et af de virksomste redskaber — P. A. Munch var det andet — til at føre denne fanatisme ind i videnskabens stille verden og at lade alle kendsgerninger afkaste deres billed i dens skuffende hulspejl. Denne synd imod sandheden og imod det store nordiske, så vel som imod det lille norske fædreland, denne plet på den ellers så ungdomsfriske og lovende nynorske åndsudvikling bör blottes uden skånsel, netop af kærlighed til denne udvikling og til det folk, den tilhører, af kærlighed til det hele Norden, hvis fremtid må være alle ægte Nordboer mindst lige så dyrebar som dets fortid, og af kærlighed til sandheden, der ikke ustraffet lader sig trodse.

Det er ikke her stedet til at gå ind på en almindelig betragtning af **alle** de forskellige ytringsmåder af denne i videnskaben, i den objektiv-historiske fremstilling af fortiden indtrængte politiske og psevdopatriotiske fanatisme, der har affødt den keyser-munchske indvandrings-teori med tilhørende doktrin om den „sydgermaniske" (ɔ: tyske) urbefolkning i Danmark og Sverig, i modsætning til det rent „norrøne" Norge, de „norrøne Nordmænds" erobring af Danmark og dette lands vedblivende halvtyske natjonalitet o. s. v.[1]) Disse teorier

[1]) Denne tendensiøse nynorske historik blev som bekendt først bragt i system år 1839 i **Keysers** afhandling «om Nordmændenes herkomst og folkeslægtskab» i Saml. til det norske folks og sprogs hist.,

synke daglig mere sammen under vægten af de ved samvittighedsfuld granskning opdyngede kendsgerninger; ligesom de höjlydte klager over de danskes tyranni i Norge under den 400årige union alt ere bragte til tavshed ved sandhedskærlige Nordmænds grundige undersøgelser og åbenhjærtige udtalelser. Her skulle vi fornemmelig holde os til den af samme nynorske fanatisme fremgåede betragtning af den hele gammelnordiske kultur og literatur, som norsk i den forstand, at den dels ikke vedkommer Danske og Svenske mere end andre udlændinge, dels kun vedkommer Island som norsk koloni; hvorved da blandt andet aldeles forhægtes Islands væsenlige historiske missjon, dets ejendommelige og uforglemmelige betydning ikke blot som gemmestedet for den gamle literatur, som for det gamle sprog, men som den nordiske folkeånds værksted gennem en række af århundreder, fra Egil kvad til Snorre skrev og endda lidt længere.

Det er disse to forhold, som vi her ett efter andet skulle tage i öjesyn, og vi skulle da begynde med det sidst antydede: Islands stilling til den gammelnordiske literatur, navnlig til dennes historiske del.

II.

Dersom Keysers fremstilling af dette forhold var rigtig, hvad den dog for enhver opmærksom læser viser sig ikke at være, så var forholdet dette: at Island og Islænderne fra først til sidst, ikke blot fra 1263, da de kom under Norges krone, men netop forinden den tid, i de 400 år, i hvilke de kækt hævdede deres republikanske selvstændighed, havde indtaget en aldeles underordnet og tjenende stilling, ikke ligeover for den nordiske ånd og Nordens historiske opgave, — thi ingen af os kan begære noget höjere end at tjene déen, — men ligeover for Norge og Nordmændene, så at

6te del, men er siden atter og atter opkogt og varieret i det uendelige, navnlig i Munchs mange skrifter. Også i Keysers her omtalte værk træffe vi da talen om »Sydgermanerne» i Danmark og Gøtlandene (s. 37, 38—39). Vi komme ved slutningen af denne afhandling tilbage til dette punkt.

Islændernes virksombed i literaturens tjeneste væsenlig bestod i at huske, hvad Nordmændene havde gjort og sagt og sunget, at skrive det op og især at skrive det af, at digte efter norske regler til Nordmænds forlystelse og at gemme disse vers til Norges forherligelse. Vi skulle høre, hvad Keyser siger herom (S. 21—24):

„Ett står endnu tilbage i denne oversigt over den „gammelnorske literaturs udvikling og fald; — og dette er, „at betragte Islands forhold til Norge i videnskabelig og „literær henseende. Dette er så meget vigtigere, som det „er enhver bekendt, hvor stor vægt man stedse har lagt på „Islændingernes virksombed i denne henseende, — så stor „vægt nemlig, at man har ladet Nordmændene på Island „ganske fordunkle folket i moderlandet, og næppe villet er-„kende andet end et islandsk oldsprog og en islandsk old-„literatur.

„Det er en historisk kendsgerning, at Island i det 9de „og 10de århundrede fik sine indbyggere fra Norge, og at „de der indvandrede Nordmænd, hvis høvdinger for en stor „del hørte til moderlandets bedste ætter, overførte til sine „nye bosteder den åndelige dannelse, hvoraf folket i Norge „dengang var i besiddelse. De dannede på Island en selv-„stændig stat, som først efter midten af det 13de århund-„rede politisk forenedes med Norge, derved at den under-„kastede sig Norges konge som höjeste styrende overhoved. „Men uagtet denne gennem flere hundrede år bevarede polit-„iske selvstændighed, ophørte Islands indbyggere aldrig at „betragte sig som Nordmænd. De stode også i en uafbrudt „både åndelig og materiel berøring med sit ældre fædre-„lands indbyggere, behandlede dem og behandledes af dem „som brødre og landsmænd. Den islandske statsform, der „var republikansk, udviklede sig vistnok af de fra Norge „medbragte grundbestanddele på en viss ejendommelig „måde; dette tilsagde de særegne ydre forholde. Men „det samme kan man næppe med grund sige om Islænding-„ernes åndsdannelse og videnskabelighed. Ligesom dennes „grundlag var medbragt fra Norge, således udviklede den

sig også ganske i samme retning og med samme hjælpemidler i Island, som i Norge, og under en uafbrudt vekselvirkning mellem begge landes indbyggere, hvilken, som let kan tænkes, ikke var mindst fra norsk side. Norge var det land, til hvilket Islændingen først og fremmest søgte, for ikke at betragtes som en uvidende hjemfødning. Livet i den norske høvdings hus, ved den norske konges hird var den islandske høvdings forbillede. Den åndens dannelse, han der forefandt, var ikke mindre målet for hans efterligning, end den större sædernes slebenhed. Det omvendte kan ikke siges at have fundet sted: Nordmændene fra Norge besøgte kun Island for at drive købmandskab, ikke for at lære. Sproget vedblev at være ganske det samme på Island som i moderlandet, lige indtil henimod slutningen af det 14de århundrede. Skriftsproget paa Island delte endog skæbne med det i Norge deri, at det i det 14de århundrede synligen var i forfald, sammenlignet med det foregående århundredes bedste tid. Også dette viser den stærke vekselvirkning mellem folket i begge lande. Ligeså vist som Islændingen i det 13de århundrede efterlignede sprogets slebenhed i de norske stormænds kreds, fulgte han også i det 14de de sammes forbillede i skriftsprogets forvanskning. Norge var endelig det land, gennem hvilket Islændingen hovedsageligen stod i forbindelse med det øvrige Evropa, over hvilket han blev bekendt med den almindelige evropæiske dannelse. I alle disse henseender modtoge Islændingerne et kraftigt åndeligt indtryk fra Norge.

„Nu vare de selv besjælede af en stor lærelyst, af en stor meddelelseslyst, kort af en stor åndelig virksomhed. Den mundtlige overlevering fandt blandt dem en ivrig deltagelse, og skrivekunsten fandt hos dem indgang og anvendelse omtrent på samme tid som i selve Norge. Men de sloge ikke ind på nogen ny, fra den i Norge rådende forskellig retning i deres åndelige udvikling. Med den egenlige literaturs opblomstring gik det paa Island hverken hurtigere eller anderledes til, end ovenfor er víst, at tilfældet var i Norge.

„Islændingen fandt imidlertid kredsen for sin åndelige „rørelse på fædreneøen vel trang. Han stundede idelig „efter at indtage, i det mindste for en tid, en plads i Norge, „især i den norske konges hird, en plads, som kunde give „ham et navn blandt Nordmændene og efter hjemkomsten til „Island sikkre ham en viss anseelse blandt hans derværende „landsmænd; dette stræbte han at opnå ikke alene ved tap„per dåd, hvor lejlighed hertil gaves, men også ved at göre „sine åndelige fuldkommenheder så vidt muligt gældende. „Han trådte derfor gærne, når han kunde, i den norske „konges eller de norske stormænds tjeneste som skald, som „fortæller og i senere tider også som skriver. Øvelsen gav „færdighed. Man begyndte efterhånden i Norge at sætte „pris på den rejsende Islændings dygtighed både i en let „anvendelse af den norske digtekunsts indviklede regler og „i foredraget af de historiske sagn, som ikke alene omfat„tede begivenheder på hans fædreneø, men også mærkelige „begivenheder i Norge, hvilke han enten selv havde over„været, eller om hvilke han af norske eller islandske øje„vidner havde hørt fortælle. Hermed begyndte Islændinger„nes videnskabelige virksomhed i Norge som skalde og „sagamænd. Men det faldt hverken dem selv eller Nord„mændene ind at betragte denne virksomhed som adskilt fra „den almindelige åndsrørelse, der i Norge gennem traditjonen „udtalte sig. Den islandske skald kvad i Norge om norske „æmner i det samme sprog, i den samme tone og i den „samme form, som de norske skalde benyttede og havde „benyttet længe för Island bebyggedes. Den islandske saga„mand fortalte i Norge om norske begivenheder for störste „delen kun det, som han paa første eller anden hånd gen„nem den norske traditjon havde lært, uden at tilegne sig „anden fortjeneste end evne til vel at erindre det lærte og gave „til flydende at foredrage det, som allerede i den norske „traditjon havde antaget sin mer eller mindre bestemte „form. Om en selvstændig videnskabelig virksomhed, ved „hvilken hans natjonalitet som Islænding skulde ytre sin „indflydelse, kunde her ikke blive tale. Da den skriftlige

„optegning begyndte, blev forholdet i hovedsagen det samme. „Islændingernes pen benyttes nu, ligesom för deres hukom- „melse og tunge, ikkun med den forskel, at opskrivningen „af norske sagn nu kunde foregå ligeså vel på Island som „i Norge selv, og det skrevne ligefuldt derfor finde læsere „her som hist. Hertil indskrænker sig da i det væsenlige „den så meget omtalte islandske literære virksomhed, hvilken „altså aldrig kan betragtes som andet end en gren af „den norske, i hvor mange Islændinger endogså måtte „have vundet et berömt navn både som skalde, historie- „granskere, fortællere, samlere og nedskrivere.

„Men det gammelnorske sprog vedblev at leve på Is- „land, da det opløstes i selve Norge. Man vedblev på Is- „land at mangfoldiggöre de ældre åndsfrembringelser ved „afskrifter, efterat det gamle sprog ikke mere benyttedes i „selve Norge; og ved denne Islændingernes afskriverflid ere „værker blevne overførte til vore tider, hvilke sandsynligvis „ellers skulde være gangne tabte. Dette er Islændingernes ejen- „dommelige hovedfortjeneste af den gammelnorske literatur, „for hvilken de naturligvis for resten fuldkommen lige dele „æren med sine norske brødre."

Når man alene ser på formen, så må man tilstå, det er en sand fornöjelse at læse dette. Det er så flydende og dog så fast, så jævnt og dog tilsyneladende så grundigt, så klart og dog tilsyneladende så dybt. Men er det sandt? Hertil må svares nej! det er væsenlig falsk. Det er en række af halve sandheder eller mindre end det, og summen bliver én grandios usandhed. Tømmeret til denne bygning er med en beundringsværdig kunst stykke for stykke til- skåret til denne brug, således at ethvert af de enkelte led i udviklingen har modtaget en större eller mindre böjning; men disse mange små krumninger summe sig efterhånden op; ligesom man jo af en hel del linjer, der hver for sig er „så godt som" lige, enhver kun har en lille afvigelse fra den lige linje, kan lave en fuldstændig sirkel. Her have vi sirkelen. Efterat have set lidt paa den, skulle vi særlig tage et enkelt afsnit af den i öjesyn.

„At Island i det 9de og 10de århundrede fik sine indbyggere fra Norge, og at de der indvandrede Nordmænd overførte til sine nye bosteder den åndelige dannelse, hvoraf folket i Norge dengang var i besiddelse", det er „en historisk kendsgerning", — som ingen vil benægte. Så vidt er Petersen ganske enig med Keyser, når han siger (s. 11): „Islænderne udgik fra Norge; det var norsk sprog og kultur, de førte med sig fra deres hjemstavn, om de end siden udviklede dem paa særegen vis. Islands kultur, dets poesi og sprog var i sin oprindelse norsk, men den blev islandsk ved en selvstændig udvikling." Petersen tilföjer — og det kan vel tjene som bevis for, hvor lidet tilböjelig han er til at berøve Norge noget af, hvad der med mindste ret kan tilkomme det: „Deraf følger, at den oldnordiske literaturs historie især må omfatte de på Island opståede skrifter, men tillige bestandig må have forholdet til Norge og dettes kulturudvikling for öje, medens den derimod kun middelbart, historisk, står i forbindelse med Sverig og Danmark."

Forskellen imellem Keysers og Petersens synspunkter er den, at medens Petersen betegner udviklingen på det væsenlig af Nordmænd befolkede Island som „selvstændig" og i det hele betragter uddannelsen af den os overleverede, fornemmelig historiske literatur på modersmålet som den særlig islandske kulturs frugt og fortjeneste, så erklærer Keyser udtrykkelig, at om man end må indrömme, at Island „paa en viss ejendommelig måde" udviklede sin republikanske statsform, så „kan man næppe med grund sige det samme om Islændernes åndsdannelse og videnskabelighed." Men sandheden, som Keyser ikke kan eller vil se, er da klarlig den, at om end Islands norske nybyggere sidst i det 9de og først i det 10de århundrede medbragte den åndskultur, og da navnlig den poetisk-literære åndsretning og udvikling, i forbindelse med den hele dertil hørende traditjonelle literatur og de til ætterne knyttede sagn, som på den tid vare tilstede i moderlandet, — hvor alt dette dog ingenlunde var oprundet af de første spirer,

ıen hvor det da fandtes og blomstrede som en gren af en fællesnordiske åndskultur, der endda, som vi siden tulle se, tidligere fortrinsvis må have blomstret og båret ugt i andre sydligere egne af Skandinavien, — så var det ɔg netop disse djærve nybyggere, (der vel at mærke også odtoge væsenlig åndelig påvirkning andensteds fra end fra orge, og stadig bevarede og udtalte den i dem levende :vidsthed om det hele Nordens folkelige enhed), som gen:m de følgende århundreder fastholdt og fortsatte denne ıvikling, navnlig ved skabelsen af en prosaisk, først mundt; og senere skriftlig historisk literatur, der, så vidt man r kan se og skönne, uden dem aldrig vilde være bleven ;, og som da ikke vel kan siges at være „medbragt" fra orge, eftersom selve dens indhold væsenlig bestod i, hvad :ngang endnu var uvordent; og at Islænderne heller ikke :nere lærte deres historiske kunst af Nordmændene, det emgår da klarlig deraf, at „Norge selv" endnu sidst i det 2te århundrede ikke havde og aldrig siden fik anden mundt; eller skriftlig historisk literatur, end hvad det lånte hos lænderne.

Men efter Keyser reduserer hele sagen sig til, at Islænd'ne „vare besjælede af en stor lærelyst, af en stor medelelseslyst, kort, af en stor åndelig virksomhed· en mundtlige overlevering fandt blandt dem en ivrig delta:lse, og skrivekunsten fandt hos dem indgang og anven:lse omtrent på samme tid som i selve Norge". an glemmer kun at anmærke, at „skrivekunsten" (d. e. ıvendelsen af de latinske bogstaver på pergament, forskellig a den mere indskrænkede, ældre brug af runer på sten og æ) vides i „selve Norge", hvor den, ligesom på Island og i :t øvrige Norden, modtoges fra England, fra først af kun at ere anvendt af gejstlige til afskrift af latinske missaler og l opskrift af love i landets sprog, ganske som i Sverig og anmark; medens derimod Islænderen Are Frode (1067—148) er den første mand, der vides at have brugt modersålet som historisk skribent.

Keyser fortsætter: „Men de (Islænderne) sloge

ikke ind på nogen ny, fra den i Norge rådende forskellig retning i deres åndelige udvikling. Med den egenlige literaturs opblomstring gik det på Island hverken hurtigere eller anderledes til, end ovenfor er víst at tilfældet var i Norge.“ Men der er ovenfor aldeles ikke víst noget om „den egenlige literaturs opblomstring“ i Norge, hvilket også skulde falde vanskeligt, da det er så langt fra, at der foreligger endog kun ęt løst rygte om noget i Norge og af Nordmænd forfattet historisk skrift för Are Frodes tid eller endnu en rum tid efter, at den norske Munk Thjodrek (Theodoricus monachus), der ved 1180 skrev sit omrids af Norges historie på Latin, udtrykkelig vidner, at der indtil hans tid intet fandtes; han kalder sit fædreland Norge „et land, hvor der aldrig nogensinde har været nogen, der beskrev de gamle tildragelser“[1]), og han udhæver ikke én men flere gange, at hans hjemmel var hverken norske bøger eller norsk traditjon, men mundtlige udsagn af „Islænderne, hos hvem minderne om de gamle dage i særdeleshed leve, og som have forherliget dem i deres gamle sange“[2]). Og med hensyn til tidsregningen for norske begivenheder beråber Thjodrek sig atter på „Islænderne, der uden al tvivl altid have været både de kyndigste og de videbegærligste i slige sager fremfor alle andre nordiske folk“[3]). Samme

---

[1]) «Illa terra, ubi nullus antiquitatum unquam scriptor fuerit.» (S. R. D., V, 321.)

[2]) «Operæ pretium duxi, vir illustrissime [ɔ: Erkebiskop Eysteinn i Throndhjem], pauca hæc de antiquitate regum Norvagensium annotare, et prout sagaciter perquirere potuimus ab eis, penes quos horum memoriæ præcipue vigere creditur, quos nos Islendingos vocamus, qui hæc in suis antiquis carminibus percelebrata recolunt.» (S. R. D., V, 312.)

[3]) «Hunc numerum annorum Domini, investigatum, prout diligentissime potuimus, ab illis quos nos vulgato nomine Islendingos vocamus, in hoc loco posuimus: quos constat sine

dnesbyrd få Islænderne som bekendt netop ved samme d af vor Saxo; så det er et stærkt stykke af norske lærde, er kunne Thjodrek udenad på deres fingre, at tale om den egenlige literaturs opblomstring i Norge" (hvorved netop enes en på modersmålet skreven historisk literatur), som noget storisk givet, samtidigt og ensartet med, hvad der fandt sted i Island! Men med Thjodreks gentagne klare og utvivlsomme, :d alt andet foreliggende bekræftede vidnesbyrd affinder an sig så (Keyser, s. 407) ved at sige, at „i Norge skulde dette [at den i det mundtlige foredrag allerede fast afrundede historiske saga blev opskreven] være sket endnu sildigere [end på Island], hvis Thjodrek munk siger sandhed. Denne nemlig, som skrev en kort Norges historie på Latin[1]) mellem årene omkring 1180, omtaler dette sit værk som det første forsøg på at levere en skreven Norges historie, ved hvis affattelse han ikkun har benyttet mundtlige beretninger [af hvem, siges her ikke]. Heraf skulde man slutte, at endnu ved 1180 ingen saga var ført i pennen i Norge. Dette må dog uden tvivl kun forstås med den indskrænkning: for så vidt Thjodrek vidste, og måské også med den yderligere indskrænkning: i det latinske sprog; ... ti vi skulle senere hen se, at efter al rimelighed historiske begivenheder ere blevne skriftlig optegnede i Norge en god stund för denne tid, om end ikke af nogen Nordmand, så dog af en Islænding (!!). I alt fald var sagaskrivningen henimod det 12te århundredes

---

ulla dubitatione præ omnibus aquilonaribus populis in hujusmodi semper et peritiores et curiosiores exstitisse.» (S. R. D., V, 314.)

[1]) Dette «Latin» og de følgende udhævelser i dette stykke: «skreven», «for så vidt Thjodrek vidste» og «i det latinske sprog» tilhøre Keyser, der herved antyder 1) at om tilværelsen af mundtlige, i Norge tilblevne og bevarede sagaer kan da slet ingen tvivl være, og 2) at også i landet selv skrevne norske kongesagaer godt kunde være til, uden at Thjodrek vidste det, og 3) at han måské endog kendte sådanne eller dog vidste at de vare til, men regnede dem ikke med her, fordi de ikke vare på Latin.

„slutning allerede i fuld gang (!) i Norge, eftersom man „med bestemthed véd, at kong Sverres saga for en stor „del førtes i pennen efter Sverres eget tilsagn, altså medens „han endnu levede (1179—1202).“ Men Thjodreks vidnesbyrd, som her dels forvanskes, dels drages i tvivl, det véd vel at mærke lige så lidt om nogen uskreven, af Nordmændene selv formet og bevaret mundtlig saga, som om nogen skreven Norges historie: det lyder på, at forfatteren har måttet ty til Islænderes mundtlige udsagn, hvilket Keyser her ganske fortier og på et senere sted (s. 443—44; jfr. også s. 413) kun delvis gengiver uden videre kommentar. De tilföjede antydninger om en notorisk tilværende norsk sagaskrivning samtidig med Thjodrek eller endogså ældre, ere kun lige så mange beviser for Thjodreks udsagn; thi herved tænkes på Islænderne Erik Oddsön og Karl abbed, der — den ene lidt för, ved 1170, den anden lidt senere, inden 1202, — skrev sagaer om samtidens begivenheder efter de underretninger, de indsamlede i Norge. (Keysers farvede fremstilling heraf findes s. 441—43 og 448—49.)

Vi vende nu tilbage til det forhen anførte længere sitat af Keyser, hvor han vedbliver: „Islændingen fandt imidlertid kredsen for sin åndelige rørelse på fædreneøen vel trang. ... Han trådte derfor gærne, når han kunde, i den norske konges eller de norske stormænds tjeneste, som skald, som fortæller, og i senere tider også som skriver. Øvelsen gav færdighed. Man begyndte efterhånden (!) i Norge at sætte pris på den rejsende Islændings dygtighed både i en let anvendelse af den norske digtekunsts indviklede regler og i foredraget af de historiske sagn, som ikke alene omfattede begivenheder på hans fædreneø, men også mærkelige begivenheder i Norge, hvilke han enten selv havde overværet, eller om hvilke han af norske eller islandske öjevidner havde hørt fortælle. Hermed begyndte Islændingernes videnskabelige virksomhed i Norge som skalde og sagamænd.“ — Det må dog virkelig

ere enhver påfaldende, at man i Norge ligefra det 10de ! det 13de århundrede stadig skulde vælge og foretrække ; islandske skjalde og sagamænd, når man havde fuldt op slige folk i landet selv. — „Men", siger Keyser, „det ldt hverken dem selv eller Nordmændene ind at etragte denne virksomhed som adskilt fra den mindelige åndsrørelse, der i Norge gennem traitjonen udtalte sig." — Det faldt dog munken Thjodk ind at göre en bestemt forskel på Islænderne, hvem in med held udfrittede om alle de gamle sager, og sine emmefødte landsmænd, fra hvem han ingen underretning inde få.

Det hedder nu fremdeles, at „den islandske sagamand rtalte i Norge om norske begivenheder for största delen in det, som han på første eller anden hånd gennem den orske traditjon havde lært, uden at tilegne sig anden for:neste end evne til vel at erindre det lærte og gave l flydende at foredrage det, som allerede i den orske traditjon havde antaget sin mer eller mindre beemte form." — Den omtalte „evne" og „gave" (thi om get erhvervet, om nogen i en særegen åndsretning grundet og gennem flere slægtled omhyggelig plejet udviklet ejendommelig kunst og smag må her naturligvis være tale) den må Islænderne dog vel altså fortrinsvis ve været i besiddelse af; men, siger forfatteren, det var så det hele; thi det, de fortalte, det havde alt forud „for irste delen" antaget sin „mer eller mindre" bestemte :m i „den norske traditjon." — Dette sidste er, ikke mer er mindre eller for största delen, men helt og holdent og etinget en aldeles løs tale, en ved intet støttet påstand, m her og på mangfoldige andre steder indskydes som odvægt mod den uundgåelige indrömmelse af, at det dog r Islændere, der i Norge selv både mindedes og fortalte, senere samlede stof til og skriftlig forfattede Norges egen storie, både den, der lå forud for eller var samtidig med lands bebyggelse (i det sagnene herom vare medbragte og varede, formede og uddannede i de udvandrede ætter),

og den følgende tids, i hvis begivenheder én eller anden Islænder enten selv havde taget del og da berettede om i sin hjemstavn, eller om hvilke efterretninger indsamledes hos norske skippere på Island eller hos öjenvidner i Norge selv.

Forfatteren fortsætter: „Da den skriftlige optegning begyndte, blev forholdet i hovedsagen det samme. Islændingernes pen benyttes nu, ligesom för deres hukommelse og tunge, ikkun med den forskel, at opskrivningen af norske sagn nu kunde foregå lige så vel på Island som i Norge selv, og det skrevne lige fuldt derfor finde læsere her som hist." — Altså: når en Islænder på Island „selv", 200 år og mere efter at hans fædre vare udvandrede fra Norge, skrev en fortælling, som hans landsmænd gennem flere slægter havde husket, formet og ført i munden, som han nu i pennen, — eller når han efter sine besøg i Norge nedskrev, hvad han der enten selv havde oplevet eller hvad han ved efterspörsel hos forskellige deltagere og öjenvidner, Islændere så vel som Nordmænd, kunde få at vide, — så arbejdede han i virkeligheden kun som en træl for de norske herrer (af hvem han i sit republikanske hjem ellers ikke tålte noget herredömme), der således „benytte" hans ånds og legems evner og gaver til at frembringe — et stykke norsk literatur! Lader os blot et öjeblik tænke på Herodot: tilhører han den persiske, den ægyptiske eller den græske literatur?

„Hertil", siger Keyser, „indskrænker sig da i det væsenlige den så meget omtalte islandske literære virksomhed, hvilken altså (!) aldrig kan betragtes som andet end en gren af den norske [om hvilken vi aldeles intet vide], ihvor mange Islændinger endogså måtte have vundet et berömt navn både som skalde, historiegranskere, fortællere, samlere og nedskrivere".

Det følgende handlede, som vi ovenfor så, om, at Islænderne også fornemmelig sørgede for ved stadig afskrivning af de gamle værker at redde dem for fremtiden; og forfatteren undsér sig ikke ved hertil at föje den bemærkning: „Dette (ɔ: „Islændingernes afskriverflid")

Islændingernes ejeudommelige hovedforeneste af den gammelnorske (!!) literatur, for vilken de **naturligvis** for resten fuldkommen lige ele æren med sine norske brødre". Forf. har her udelukkende tanken henvendt på de sagaer, der behandle in norske historie, at han aldeles synes at glemme tilrelsen af den store mængde af sagaer, der angå Island elv, blandt hvilke vel endog de mest klassiske frembringser må søges; men havde han tænkt på dem her, så de han vel også med hensyn til dem have udtalt, at Isnderne „naturligvis" også for dem må „fuldkommen lige le æren" med deres „norske brødre".

Et sådant göglebilled bydes os her i bytte for den ulige teressantere virkelighed: for den folkehistorisk vigtige, ja iversalhistorisk betydningsfulde kendsgerning: at den vel rnemmelig fra Norge befolkede, men vel at mærke i afort oppositjon til det norske enekongedömme dannede, isndske fristat blev i den seneste oldtid og i den tidligere iddelalder det fristed, hvorhen den nordiske folkeånd som ı gammel Fønix flyttede og forevigede sig selv i en stortet bogskat, der var aldeles uundværlig for dens genfødse i nutiden, og som, efter alt hvad vi kunne skönne, drig vilde og aldrig kunde have udviklet sig under andre kår!

Dersom det var sandt, at Islænderne ikke sloge ind på ı ejendommelig udviklingsbane ved først i munden og siden pennen at forme og føre en hel historisk literatur, hvor ın det da være, at ingen af Norges egne ætter eller landaber har efterladt sig noget, der ligner en islandsk ætteler lokalsaga? Har nogen nogensinde hørt tale om en estfoldarsaga, en Guðbrandsdœlasaga eller en Bjarkeyingaga, således som vi fra Island have en Vatnsdœla, en Eyrggja, en Sturlunga og så mange andre? Eller dersom orge endda var kommet lidt senere med i sagaskrivning, vorfor har det da ingen Biskupasögur?

Fordrejelsen af den simple historiske sandhed er altfor åndgribelig, den af misforstået natjonalegoisme avlede blind-

hed for de mest iöjnefaldende og for Nordens åndshistorie betydningsfuldeste kendsgerninger er altfor slående til, at det dog ikke snart må gå op for alle Nordmænd selv, hvilken uværdig og tilmed unyttig sag det er, således i det 19de århundrede efter egen lyst at ville lave en historie om, hvad der er foregået for 7 til 10 hundred år siden, og som ligger klart for dagen for enhver, der vil se. Det må gå op for Nordmændene selv, hvilken utaknemmelighed det er mod de „brødre", der for 1000 år siden fulgte den nordiske folkeånds kald til i det fjærne Ishav at bygge et nyt værksted for den og et gemmested for dens værker, et uforgængeligt mindesmærke om den ånd og det liv, der rørte sig i Nordens folk fra arildstid; — en utaknemmelighed, der bliver endnu större derved, at netop Norge skylder Islænderne så meget mere end det øvrige Norden gör, fordi det umiddelbart kom til at nyde godt af deres vedvarende åndelige virksomhed, både derved, at dets ånd oplivedes, dets sprog udvikledes, dets folkelighed styrkedes og bevaredes gennem århundreder, i hvilke åndslivet ellers i selve Norge var såre svagt, og derved, at dets historie fra oldtid og middelalder ved Islændernes omsorg vandt en rigdom og fylde, som vi andre Nordboer (vor udødelige Saxo ufortalt) måtte misunde det, dersom vi ikke foretrak og gjorde bedre i at glæde os med det derover; og en sådan historie fik Norge på samme tid som det selv kun formåde at frembringe en Thjodrek, der tilvisse ikke var nogen Saxo! Det må gå op for Nordmændene selv, hvilken uforstand det er, heller at ville ruge som en lyssky drage på det røvede guld, eller endog kun på skyggen af det, — skönt det guld har den art, at der ej bliver mindre til hver, hvor mange der end dele, — heller end gå ærlig i arv med sine nordiske brødre, både med dem i Ishavet og med dem ved Østersøen, og så vende sin hu til at indtræde i kappestriden med dem, om pány at væve ånden en fjederham, der kan bære den endnu höjere og endnu videre end den, der nedlagdes hos deres gamle næste frænder på den islagte ø!

III.

Hvad der gælder om Keysers ovenfor anførte og gennemgåede ytringer i indledningen (s. 21-24) om den historiske literatur, det gælder lige så fuldt om en mængde andre dele af hans værk, såsom hans omtale af den historiske sagas tilblivelse (s. 399 ff.). Der er her stadig tale om „den norske historiske skole“, dannet i den norske konges hird, dog således, at der „også på Island dannede sig efterhånden en slags skole for Norges historie“ o. s. v. Men vi ansé det for ufornødent at opholde os længere ved disse almindelige udsagn og skulle med hensyn til den historiske saga endnu kun dvæle lidt ved to punkter: først de fremsatte støtter for den idelig tilbagevendende tale om de „i Norge sammensatte“ sagaer (s. 412), i hvilke „de islandske sagamænd og sagaskrivere vistnok höjst sjælden tillode sig at forandre formen, sproget og tonen“ (s. 413), om „de norske kongesagaer, som, allerede formede i traditjonen, vare forplantede til Island“ (s. 441), og „som skriverne ikke fandt sig berettigede til at forandre“ (s. 415) o. s. v. — og dernæst om den rette sammenhæng med de literaturværker angående Norges historie, der endnu hos Keyser paradere som rent norsk hjemmegjort arbejde.

Der er vistnok både på Island og i den øvrige verden mangen en mand, der med rette tror at være godt hjemme og vel belæst i den gammelnordiske literatur, særlig i dens historiske del, og som derfor vil være vel bekendt med sådanne navne på historieforskere og historieskrivere som Are Frode, Sæmund Frode, Snorre Sturlesön, Sturle Thordsön og Olav Hvitaskald, og som ej heller er ubekendt med navne som Erik Oddsön, Gunløg og Odd Munk, Karl Abbed og Styrmer Præst; men som dog, når man spurde ham, om han kendte den store mand Thorgeir Afrådskoll, måtte svare, at han mindedes ikke at have truffet på det navn: var han helt, skjald, forfatter eller hvad? Og spör man Petersens værk om ham, så får man intet svar; thi han nævnes ikke i det. Men spör man Keyser derom, så

34*

bliver svaret: Thorgeir Afrådskoll! Han var jo den egenlige hovedmand for Norges kongesagaer lige fra Halvdan Svartes til Hellig Olavs, det er: for over halvdelen af, hvad Snorres Heimskringla omfatter! Han er den tap, hvorom hele det storartede mølleværk, hvis klappren lyder gennem hele denne bog, i virkeligheden drejer sig. Han er inkarnatjonen af den hele skönne fiktjon om den ægte hjemmegjorte norske saga.

Denne ramnorske deus ex machina nævnes i hele den gamle literatur kun én eneste gang, nemlig i Snorres fortale til Heimskringla, hvor han omtaler sin berömte forgænger Are Frode som den første mand på Island, der på modersmålet skrev gamle og nye historiske efterretninger (frœði bæði forna ok nýja), både om Island, om Norge, Danmark og England. „Han skrev", siger Snorre, „de norske „kongers levnet (æfi Noregs konunga) efter mundtlig fortælling „af Odd, sön af Koll, Hall fra Sides sön (hann ritaði eptir „sögu Odds), og Odd havde lært af Thorgeir Afrådskoll „(en Oddr nam at þorgeiri afráðskolli), der var en „klog mand (vitr maðr) og så gammel, at han bode på „Nidarnæs, hvor Nidaros siden blev bygget, dengang da „Hakon Hladejarl blev dræbt" (ɔ: 995). Derefter fortælles videre, hvorledes Are også havde andre gode kilder til sine omfattende historiske kundskaber: „han kom syv år gammel „i huset hos Hall i Haukadal, hvor han var i fjorten år. „Denne Hall var en meget klog mand med en god hukom- „melse (maðr stórvitr ok minnigr); han kunde mindes, at „Thangbrand døbte ham, da han var tre år gammel (ɔ: 999). „Hall havde rejst udenlands på handelens vegne og havde „da været i handelsfællesskab med kong Olav den hellige; „derved svang han sig i vejret, og derfor vidste han god „besked med hans kongerige (eller regering „ríki"). Hall „levede til sit 94de år († 1087, da Are var 20 år gammel). „Hos samme Hall i Haukadal var også biskop Isleifs sön „Teit, som blev boende der efter Halls død, og han op- „lærte Are (til Præst) og gav ham desuden mange efterret- „ninger, som Are siden skrev (ok marga frœði sagði hann „hánum þá, er Ari ritaði síðan). Are lærte også meget af

„Thuride, Snorre Godes datter (Ari nam ok marga frœði at „Þuriði), som var en vís kvinde (spök at viti) og mindedes „sin fader Snorre, og han var næsten 35 år gammel, da „kristendommen kom til Island (altså født ved 960). Det „var derfor intet under, at Are var meget vís på gamle „sager, både angående Island og andre lande, eftersom han „selv var videlysten, klog og husksom og havde lært af „gamle og kloge folk (því var eigi undarligt, at Ari prestr „var sannfróðr at fornum tíðindum bæði hèr ok utanlands, „at hann var sjálfr námgjarn, vitr ok minnigr, en hafði „numit at gömlum mönnum ok vitrum)."

Dette er som sagt den eneste gang Thorgeir Afrådskoll nævnes, og da i forbindelse med andre gamle og kyndige folk, fra hvem Are på første eller anden hånd havde sine efterretninger; og det fremgår da klart af hele sammenhængen, at det ikke er nogen udmærket åndsbegavelse, enten noget særligt forfattertalent eller gaver til fyldig og flydende fortælling, ikke den forening af poetisk og historisk kunst, der udmærker den klassiske saga, som skaffer disse hjemmelsmænd denne hæderlige omtale, men fornemmelig deres höje alder, der gjorde det muligt for Are, der skrev i det 12te årh. (han døde jo først 1148), dels umiddelbart, dels med kun ett pålideligt mellemled, at kunne beråbe sig på hjemmelsmænd fra det 10de årh., hvorved endog rimeligvis væsenlig tænkes på disses udsagn om genealogiske og synkronistiske enkeltheder, som Are Frode, efter alt hvad vi kende til ham, især lagde vinn og vægt på[1]). De andre her nævnte personer ere alle Islændere,

---

[1]) Jfr. hermed Keysers egne ord (s. 439): »Endvidere omtales et »skrevet værk af Are, der benævnes Æfi Noregs konunga d. e. de »norske kongers levnetsløb. Om beskaffenheden af dette vide vi »intet med sikkerhed. Man ser, at senere sagasamlere støtte sig »til det især i kronologiske bestemmelser, men ingen »oplysninger gives om dets form og omfang. Tager man hensyn »til hans Islendingabók og den sandsynlige beskaffenhed af hans »Landnámabók og herfra vil slutte til beskaffenheden af hans »værk om Norges konger, så må man tro, at dette har været

Thorgeir alene er Nordmand, formodenlig en thrøndsk bonde; og heri må vistnok grunden søges til den ubyre vigtighed, som Keyser tiltror og tillægger ham. Vi skulle nu se, hvad han er i stand til at få ud af den linje i Snorres fortale.

Side 410 anfører han Snorres ord om Are og hans hjemmelsmænd, og side 423 gör han den første anvendelse deraf, da han, ved at omtale de sandsynlige kilder til sagaerne om Olav Tryggvesön, bemærker, at man må formode „en anden og righoldigere sagnkilde end Halfreds fortællinger [det er Halfred Vanrådskjalds, som i en række af år tjente og fulgte kong Olav, elskede ham over alt i verden og, som man véd, særlig gjorde sig flid for at samle efterretninger om ham], og hvilken kilde denne har været, skal senere antydes“. At herved tænkes på den ganske obskure Thorgeir Afrådskoll, der aldrig vides at have set kong Olav eller at have berettet det mindste om ham, det fremgår af det følgende (s. 424), hvor det hedder angående Olav den helliges historie, at skönt flere islandske skjalde og mangfoldige andre Islændere havde hørt til hans omgivelser, og da navnlig den berömte Sighvat skjald havde været hans fortroligste ven og siden også opholdt sig hos sin gudsön kong Magnus den gode, så han havde den bedste anledning til at kende alle begivenhedernes gang, — så kan man dog ikke af alt dette „forklare sig den orden og nöjagtighed, „der udmærker fremstillingen i dens helhed. Her „må en anden sagnkilde søges, ligesom ved Olav Tryggv- „esöns saga, og denne kilde påpege udentvivl de forhen „omtalte indledninger til Snorres norske kongesagaer og til „den vidtløftigere historiske bearbejdelse af Olav den helliges „saga [foran hvilken Snorres fortale til hele værket findes

»kortfattet, og at det mest har haft begivenhedernes kron- »ologiske ordning til öjemed: at det, ligesom hans Is- »lendingabók for Islands sagaer, har skullet tjene som et slags »anvisning til et kritisk studium af Norges kongesagaer«.

indskreven i nogle håndskrifter]. Denne kilde er Thorgeir Afrådskolls beretninger."

At nu ikke alene „én anden" sagnkilde end Sighvats ›rs og beretninger, men at mangfoldige sagnkilder ere flydte ımmen til dannelsen af den lige så udførlige og nöjagtige, ›m mesterlig fortalte saga om Norges berömte helgenkonge, ıledes som denne foreligger skreven 200 år efter hans død, et vil vistnok enhver finde aldeles rimeligt; men ikke enhver lde falde på, at det netop må være Thorgeir Afrådskoll og gen anden, der bör have æren for denne sagas udmærkede ;enskaber. Keyser bliver imidlertid ikke stående herved; og ir man først er gået så vidt, er der heller ingen grund til blive stående: har man først begyndt at lave historie efter, ?ad man gærne vilde skulde være sandhed, så kan man ge så godt blive ved, indtil man får den rigtig efter sin st. Vi skulle nu hidsætte hovedstedet om Thorgeir Afrådskoll i dets helhed. Det gör enhver imødegåen overødig. Den lemfældigste kritik må forstumme ligeover for en pyramidale hypotesebygning, her står opført for vore ıne. Man vover knap at ånde, at ikke det skönne korthus kal synke sammen til intet. Umiddelbart efter det sidst ıførte fortsætter Keyser som følger (s. 424-26):

„Om denne Thorgeirs levnetsomstændigheder vide vi aldeles intet, uden hvad hine indledninger meddele, nemlig at han bode på Nidarnæs i Throndhjem, da Håkon Jarl blev dræbt (995), og at han som gammel mand meddelte Islændingen Odd Kollssön de efterretninger om Norges konger, som denne igen meddelte sin landsmand Are Frode, og som tjente til grundlag for dennes historiske fortællinger og optegnelser om Norges konger. Det er klart, at Thorgeir Afrådskoll må have været en på sin tid såre ansét sagamand eller „sagafortæller og rimelig også på sin vís histor-„iegransker. Han nævnes *vitr maðr*, hvilket be-„tegner ham både som kyndig og tillige som skön-„som i anvendelsen af sine kundskaber. Udtrykket „om ham, at han bode på Nidarnæs, tilkendegiver, at han

„var en thrøndsk bonde. Når der siges, at Odd „lærte (*nam*) af ham, så antyder dette ligefrem, „at det ikke var enkelte usammenhængende be„retninger, som Odd hentede hos ham, men at „det var **en fuldstændig formet saga**, han „lærte“ af „Thorgeirs mund. Spörsmålet bliver nu: hvilken del „af de norske kongers historie, hvilket tidsrum omfattede da „denne Thorgeirs saga? Besvarelsen afhænger væsenlig „deraf, på hvilken tid den ovennævnte meddelelse eller „undervisning fandt sted.

„Are Frode var, som vi vide, født 1067 eller 1068. „Man kan ej vel antage, at han i en yngre alder end mellem „15 og 20 år har modtaget sin historiske undervisning af „Odd Kollssön; dette er da sket omtrent mellem årene „1080 og 1090. Men Odds bedstefader Hall af Sida levede „ved år 1000, og Odds fader Koll var efter al sandsynlighed „født för dette år. Odds eget fødselsår kan således med „rimelighed sættes mellem 1020 og 1030, og hans ophold „i Norge, under hvilket han lærte af Thorgeir, falder altså „næppe för 1050, men snarere senere. Thorgeir Afråds„koll må, ifølge det om ham brugte udtryk, at han var „så „gammel, at han boede på Nidarnæs, da Håkon Jarl blev „dræbt“, nødvendigvis antages at have været i en stærkt „fremleden alder, da Odd nød hans undervisning; ti til „hans alder på denne tid må jo udtrykket sigte. Var nu „Thorgeir i 995 mindst en 20 år gammel, — og mindre „kunne vi ej vel antage, da udtrykket „han bode (hann „bjó)“ betegner ham som husbonde eller husfader — så „falder hans fødsel ved 975, og han var da, ved den tid „Odd Kollssön lærte af ham, mellem 70 og 80 år gammel, „— en alder, som passer godt med det ovenanførte. Thor„geir havde altså, da han underviste Odd, gennemlevet „Håkon Jarls, Olav Tryggvesöns, jarlerne Eriks og Sveins, „Kong Olav den helliges, Svein Knutssöns og Magnus den „godes regeringstid, og hans friskeste alder faldt under „kongerne Olav Tryggvesön og Olav den hellige. Af alt „dette have vi — som jeg tror — fuld Ret til at

slutte, at det har været kongerne Olav Tryggvesöns og Olav den helliges sagaer, som Thorgeirs foredrag for Odd fortrinlig har omfattet, og **at disse sagaer således fra først af væsenligst skylde ham sin tilblivelse og form.** At hans frasagn om Olav den hellige har været både udførligst og bedst ordnet og med hensyn til alle enkeltheder nöjagtigst, det var naturligt, da den lå fortællingstiden nærmest, og sagamanden her bedst kunde fortælle som öjevidne eller som den, der havde sammensat sin fortælling efter beretninger fra første hånd. Olav den helliges saga fandt således hos lærlingen den tiltro, at han og de, der atter lærte den af ham, betragtede den som noget endog med hensyn til formen fuldendt, hvori man ej vovede at foretage betydelige afændringer. For denne anskuelse taler også den omstændighed, at det netop er i indledningen til en udførlig bearbejdelse af Olav den helliges saga, at påberåbelsen af Thorgeir Afrådskolls fortælling forefindes, samt at i alle vidtløftigere bearbejdelser af bemældte saga følgende bemærkning göres med hensyn til beregningen af Olav den helliges regeringsår: „Denne bestemmelse af hans (Olavs) „kongedömme skrev (ritaði) først Are Prest Thorgilssön den „frode, der både var sanddru (sannsögull) og begavet med „en stærk hukommelse (minnigr) og så gammel, at han er„indrede og havde haft sagaer (hafði sögur af haft) af de „mænd, der vare så gamle, at de for sin alders skyld „kunde erindre disse tidender; således har han selv sagt i „sine bøger og nævnt de mænd, af hvem han havde lært „historiske efterretninger (hafði fræði af numit)“. Her synes jo netop det, som i indledningen er sagt om sagaernes (!!) forplantelse fra Thorgeir til Are, at anvendes særligen på Olav den helliges saga.[1]) — Med hensyn

1) Det er vel egenlig for enhver, der kan en smule af det gamle sprog, overflødigt at bemærke, at det «at hafa sögur af» en ikke betyder andet eller mere end at modtage udsagn, efterretninger fra en, og ikke tör gengives ved at lære «sagaer» udenad.

„til Olav Tryggvesöns historie have rimeligvis sagnene både i „Norge og på Island været så mangfoldige og i mange bi-„omstændigheder så forskellige, at den af Thorgeir „sammensatte saga (!!) ikke i traditjonen kunde holde sig „fri for afændringer og væsenlige tilsætninger; deraf de „mange uoverensstemmelser mellem de forskellige bearbejd-„elser af denne konges saga, for hvilke alle alligevel „Thorgeirs fortælling udentvivl i hovedsagen ligger „til grund (!!). At Thorgeirs frasagn til Odd også har om-„fattet de norske kongers og styrende høvdingers „historie för Olav Tryggvesön, må man formode. Men „her kunde han blot hvad Håkon Jarls senere regeringsår „angik fortælle som samtidig, medens han for det tidligere „tidsrum måtte holde sig til ældre, i traditjonen bevarede „frasagn, på hvis ordning og sammenstilling han „imidlertid næppe har været uden indflydelse.

„**Thorgeir Afrådskolls navn fortjener således ganske vist „at udhæves som et af de mærkeligste i den norske konge-„sagas udviklingshistorie. Hans indflydelse på den norske „kongesagas formning efter en mere omfattende målestok, „grundet på en skönsom sammenknytning af en mængde ældre „enslige sagn og sagaer, må ansés for tvivlsom.**“

Overensstemmende hermed hedder det fremdeles (s. 439-40), at „af norske kongesagaer kunde man måské formode, „at han [Are Frode] har ført Olav den helliges saga i pennen, „og dette har da vistnok været væsenlig i den form, som „Thorgeir Afrådskoll havde givet den, og i hvilken „Odd Kollssön havde lært den af Thorgeir og Are atter af „Odd“. Og da forfatteren s. 472 ff. betragter de norske kongesagaer på en ny led, nemlig som færdige bøger, og gennemgår Snorres Heimskringla som en sådan, så kommer

— Også turde det her ligge vel så nær ved dette sted, hvor talen kun er om tidsbestemmelser med hensyn til Olav den helliges livs- og regeringstid, at tænke på Ares fosterfader Hall i Haukadal, der havde faret sammen med kong Olav og, som det udtrykkelig hedder, derfor var vel bekendt med hans rige og regering; og hos denne Hall var Are jo fra sit 7de til sit 20de år.

ın, straks efter med rette at have fremhævet, at Ynglingaaga væsenlig er grundet på Nordmanden Thjodolvs Ynglingatal og den dette digt ledsagende gammelnorske traditjon, middelbart efter på ny til sin yndling, den norske bonde horgeir Afrådskoll, når det hedder (s. 476-77):

„De følgende sagaer, Halvdan Svartes, Harald Hårfagers, Håkon den godes og Harald Gråfelds, findes ikke på noget andet sted i det hele behandlede med den udførlighed og i den gode sammenhæng som i Heimskringla. Om Snorre har haft ældre skriftlige optegnelser for sig, eller om han har ladet nedskrive de blotte mundtlige frasagn, lader sig ikke afgöre. Uden tvivl er det de af Thorgeir Afrådskoll oprindeligen i mundtlige foredrag ordnede, gennem Are Frode forplantede sagaer (!!), hvilke her ere benyttede eller **så godt som ordret** optegnede..... Olav Tryggvesöns saga udgör igen et afsluttet helt.... Denne saga grunder sig vistnok også i sin oprindelse væsenlig på Thorgeir Afrådskolls frasagn; men dette var senere af flere bearbejdet og forøget..... Olav den helliges saga] udgör i Heimskringla et selvstændigt hélt og er behandlet med særdeles omhu; den frembyder en omstændelighed i beretningerne og en nöjagtighed i tidsfølgen, der næppe kunde være bedre, om end sagaen var samtidig nedskreven. Disse egenskaber har den dog for en stor del tilfælles med de fleste andre nu tilværende, udførligere bearbejdelser af Olav den helliges saga. Den sandsynlige grund hertil er allerede tilforn påpeget, nemlig at Olav den helliges saga er bleven straks efter kongens død sammensat i mundtligt foredrag af en samtidig og nöje underrettet sagamand, rimeligvis den för nævnte Thorgeir Afrådskoll, og har holdt sig så godt som aldeles uforvansket i den mundtlige overlevering, indtil den, måské allerede af Are Frode eller på hans foranstaltning, er bleven ført i pennen.“[1])

---

[1]) Så vidt kan Keyser gå, hvor han ønsker at göre det mest mulige

Dersom alt dette var så, da havde man ganske vist ret til at tilskrive de kværsiddende Nordmænd en aldeles overvejende andél i tilblivelsen af de norske kongesagaer, eftersom den ene norske bondemand tog over halvdelen af Snorres værk på sin samvittighed; skönt det dog altid vilde være höjst påfaldende, at medens vi kunne nævne — og Keyser nævner — Islændere i snesetal, der afgjort have haft indflydelse på bevarelsen af de norske historiske minder, som skjalde og sagamænd både i Norge og på Island, som historiegranskere og samlere, forfattere og skrivere, så skulde denne uforlignelige norske sagamand være den eneste Nordmand efter Harald Hårfagers dage, hvis navn som sådan var nåt til os, ikke fra „den norske historiske skole i den norske kongehird“, hvor man aldrig véd at han har sat sin fod, men alene i hin fortale mellem Are Frodes hjemmelsmænd. Men han må da også göre fyldest for mange, eftersom han skal være ikke blot den egenlige hjemmelsmand både for alt hvad Odd Kollsön og for alt hvad Are Frode vidste om Norges historie, men også den egenlige bevarer af den ældre norske traditjon, ordner og former af den og den egenlige samler og forfatter af sin egen samtids sagaer, som Islænderne i de følgende to århundreder da blot havde

---

ud af en én gang nævnet norsk hjemmelsmand. Hermed kan sammenholdes, hvad han s. 6 siger om disse forhold i almindelighed. «Den mundtlige overlevering er . . . egenlig navnløs, «d. e. den betragtes som en virksomhed af det hele folk eller i «visse tilfælde af en herskende klasse i folket, medens den enkelte «overleverers navn lades upåagtet, endogså om han væsenligen «har bidraget til at give det overleverede den bestemte form, i «hvilken det nedarves fra slægt til slægt. Her er ikke spörsmål «om forfatter eller sammensætter, ikke om enkelt mands person«lige tanker og meninger. At et bekendt navn undertiden «bliver nævnt i overleveringen, som hjemmel for en «beretnings sandhed eller en lærdoms rigtighed, er «ikke tilegnelse af forfatterskab.» — Måské forholdet bliver «et andet, når det er et ubekendt navn, der nævnes?

at huske, så Snorre Sturlesön næsten ikke bliver til andet end Thorgeir Afrådskolls skriver!

Og lade vi så et öjeblik tanken glide hen først over disse norske kongesagaer selv, foreliggende i håndskrifter, fundne på Island, skrevne af Islændere, idelig beråbende sig på Islænderes vidnesbyrd, fulde af islandske skjaldes vers, ombyggelig berettende om enhver Islænder, der kom til de norske kongers gårde, — og derpå hen over de særlig islandske sagaer, som Egils, Fostbrødrenes, Kormaks, Laksdølernes og mange andre, der alle bære vidnesbyrd om den på Island almindelig udbredte kendskab til ældre og senere norske personligheder, tilstande og begivenheder, — så kunne vi kun forbavses over den unaturlige blindhed eller overnaturlige dumdristighed, der ligger til grund for Keysers hele betragtning af sagadannelsen og sagaskrivningen.

Vi kunne ikke undlade her at fremdrage en parallel, til oplysning af den måde, hvorpå Keyser efter omstændighederne kan lade kildernes ord have en ganske forskellig betydning. Vi have set, hvorledes det udtryk om Thorgeir Afrådskoll, at han var „vitr maðr" skal betegne ham „både som kyndig og tillige som skönsom i anvendelsen af sine kundskaber"; skönt hver mand véd, at dette udtryk hører til de allermest dagligdags betegnelser for enhver agtbar og fornuftig mand, og Keyser aldeles ikke finder sig foranlediget til at göre noget væsen af de straks efter forekommende stærkere udtryk om Ares andre hjemmelsmænd: hans fosterfader Hall i Haukadal, der kaldes „maðr stórvitr ok minnigr", og Thuride, der kaldes „spök at viti"[1]). Et

[1]) Som en kuriositet kan anføres, at P. A. Munch, der også i det norske folks historie gör lidt stads af det thrøndske vidunder, skönt intet der ligner Keysers panegyrik, henkaster den bemærkning (I, 2, s. 258): »afráðskollr betyder ypperligt hoved, et navn, vistnok tillagt ham for hans visdom.» — Men her har Munch i sit hastværk husket fejl; ti vel er »kollr» et hoved, skönt næppe efter moderne talebrug i intellektuel forstand, men

endnu mere slående eksempel er dog hans tydning af ordene om Odd Kollsön, at han „nam at þorgeiri“, hvilket udlægges således, at „når der siges, at Odd lærte (nam) af „ham, så antyder dette ligefrem, at det ikke var enkelte „usammenhængende beretninger, som Odd hentede hos ham, „men at det var en fuldstændig formet saga, han „lærte af Thorgeirs mund“.

Hermed kan nemlig sammenstilles hans omtale af den „saga vedkommende udlandet“ (s. 502), nemlig Danmark, som kaldes Knytlingasaga. Om den hedder det (s. 462-63):

„Olav Thordssön, kaldet Hvitaskald, en sön af Snorres „ældste broder . . . kom under en udenlandsrejse til Dan„mark, blev der vel antagen af kong Valdemar II. . . . og dvæl„ede som det lader i længere tid ved hans hof. Her havde „han da god lejlighed til at lægge sig efter den danske konge„historie, dels ved at læse danske annaler og andre på Latin „forfattede historiske værker, dels ved at samle sagn fra „ældre tider, som endnu kunde være i omløb, og efterret„ninger om senere tider fra dem, som selv havde været „öjevidner til begivenhederne. Meget fik han at vide af „selve kong Valdemar. Det hedder herom i Knytlingasaga „selv: „„Valdemar gamle blev konge i Danmark og har „„været en af de berömteste konger her i Nordens lande „„(hingat á Norðrlönd); hos ham var Olav Thordssön og „„fik (nam) af (eller hos) ham (at honum) mange hi„„storiske efterretninger (marga frœði) og havde „„han af (eller om) ham (frá honum) mange for„„træffelige frasagn“““. — Dette viser med bestemthed, „at Olav under sit ophold i Danmark har samlet historiske „efterretninger, hvilke da ikke vel kunne antages at have „gældet andet end den danske historie; og måden hvorpå „han ved denne lejlighed nævnes i sagaen, hentyder lige„ledes åbenbar på, at han i det mindste må have haft del „i sammensætningen af den, eller hans beretninger været

---

afráð betyder afgift, tab, skade og aldeles ikke noget ypperligt. (Munch har måské tænkt på afar eller på afreks.)

„betragtede som én af dens væsenligste kilder. Men man „kan vistnok også gærne gå et skridt videre og betragte „Olav som den egenlige forfatter.“

Det er os her aldeles ligegyldigt, om den alt af P. E. Müller fremsatte formodning: at Olav Hvitaskald skulde være forfatter til Knytlinga, er rigtig eller ikke; Petersen er (s. 264) af en anden mening. Hvad her skulde mærkes, det er den ganske forskellige måde, hvorpå „nam at“ her er opfattet, og overhovedet den måde, hvorpå den rejsende islandske skjald og sagamand tænkes at forholde sig til det af ham besøgte land, en betragtning, vi ganske dele, men kun kunde ønsket, at forfatteren også havde ladet gælde for Norges vedkommende.. Sagaen siger: „med honum [Valdimari konungi] var Ólafr þórðarson, ok nam at honum marga frœði, ok hafði hann margar ágætligar frásagnir frá honum.“ Det er for kong Valdemars vedkommende endda meget mere, end hvad der er sagt om Thorgeir Afrådskoll; men hvor forskellig er ikke benyttelsen! Her falder det ikke Keyser ind at tale om „en fuldstændig formet saga“, som Olav „lærte“ af kong Valdemars mund og igen lærte fra sig, så den, måske hundred år efter, kunde optegnes på Island „så godt som ordret“ saaledes som kong Valdemar havde formet den, og så naturligvis væsenlig måtte ansés for et stykke dansk literatur. Og det er da heller aldrig faldet nogen dansk forfatter ind at påstå eller endog kun at tænke på sligt, så lidt som på at regne Adam af Bremens krønike til den danske literatur, fordi mester Adam havde fået sine „fuldstændig formede sagaer“ af kong Svend Estridsöns mund.

Vi komme nu til det sidste punkt, som her skal fremdrages til belysning af Keysers fremstilling af Norges literære mellemværende med Island, og her kunne vi fatte os meget kort. Det angår de tre historiske arbejder, som Nordmændene alt forhen have trot at kunne ganske tilegne sig, og som de have udgivet som og for ægte norsk hjemmegjort arbejde fra 12te og 13de århundrede, nemlig 1) „Ágrip af Noregs konunga sögum“ (omtalt hos Keyser, s. 451—52,

472; hos Petersen, s. 231—32), 2) den korte eller legendariske Hellig-Olavs saga (Keyser, s. 480—81; Petersen, s. 229—31), og endelig 3) den berömte „Fagrskinna“ (Keyser, s. 422, 474; Petersen, s. 232). Om den literære ejendomsret til disse tre skrifter, især til de to sidstnævnte, skrev Islænderen Jon Thorkelsson i 1ste hefte af det af isl. lit. selsk. udgivne „Safn til sögu Íslands“, 1853 (s. 137—84) en udførlig kritisk afhandling, der formentlig fuldstændig gendrev og tilintetgjorde de norske påstande. Dens argumentatjon er for vidtløftig til her at gentages; her kan kun peges på den og af dens begyndelse og slutning anføres nogle ord til prøve (s. 137, 138, 183, 184):

„Vi påskönne Nordmændenes nye fortjenester af den „gamle literatur. Vi ønske, at de må udgive så mange „oldbøger som muligt, hvad enten de ere norske eller „islandske; men vi ville ikke have, at de skulle kalde „islandske bøger for norske, og vi indsé ikke, hvad ret de „have til at kalde de bøger norske, som efter gamle hånd„skrifters vidnesbyrd ere forfattede på Island og af Islændere. „. . . Ikke heller kunne vi indsé nogen grund til at kalde „de bøger norske, som ere forfattede af Islændere, hvad „enten de ere forfattede af dem på Island eller i Norge, og „hvad enten de ere forfattede på bestilling af norske konger „eller ikke. Netop det, at den norske konge overdrog til „en Islænder at forfatte en bog, viser jo, at Islænderne „vare dygtigere dertil end Nordmændene; og netop fordi de „vare fødte og fostrede og oplærte på Island, kunde de „skrive denne bog, og skrev den da som Islændere og ikke „som Nordmænd . . . .

„Vi tro nu at have víst, at Nordmændenes grunde for, „at „Agrip“, „Fagrskinna“ og „Ólafs saga hins helga“ „skulde være forfattede i Norge, aldeles intet bevise, og vi „vove den påstand, at Nordmændene ikke have forfattet „nogen norsk kongesaga, undtagen Thjodreks latinske udtog, „som endda er skreven efter Islænderes sagn. . . . Nord„mændene befattede sig ikke med at forfatte Norges konge-

,sagaer; de lode sig nöje med at læse dem, således som ,de fik dem fra Islænderne.“

Denne Jon Thorkelssons afhandling fra 1853 iar aldrig fået noget svar fra norsk side, endskönt let er umuligt andet, end at de lærde mænd i Norge, mod ivem den var rettet, og som stadig beskæftigede sig med len gamle nordiske literatur, må have kendt den. Og nu ommer Keysers værk om „Nordmændenes literatur i mid-elalderen“, udarbejdet til hans forelæsninger 1837 og for-get med senere rettelser og tillæg, uden at heller her ıogen af Jon Thorkelssons indvendinger er imødegået ller nævnet med et eneste ord. Den norske opgörelse f det literære mellemværende med Island fremtræder her ıbilligere end nogensinde för, og de enkelte i hin afhandling ;endrevne påstande gentages her væsenlig uforandrede. Med ıensyn til det lille „Ágrip“ vil Keyser nu vel ikke bestemt fgöre, om det, der kun foreligger i ett eneste på Island undet håndskrift, er norsk eller islandsk arbejde, „skönt dskillige grunde tale for Norge.“ Da det først (1834) ılev fremdraget af P. A. Munch, da var hovedargumentet or dets norskhed (som både Finn Magnusen og N. M. Pet-ersen trode at måtte böje sig for) dets „norske retskriv-ıing.“ Nu (efter at Gislason har hævdet det modsatte) er-klærer Keyser håndskriftet for at være „sandsynligvis skrevet på Island“, men kan endda ikke helt give slip på det ıorske forfatterskab. — Angående den korte Hellig-Olävs saga, der kun findes i ett i Upsala bevaret håndskrift med ıvist hjemsted (foruden hvad af samme sagabearbejdelse findes ndført i den islandske Flatøbog), siger Keyser, at „den er mærkelig, [både] fordi den er én af de tidligst optegnede ıorske kongesagaer, der ere os levnede, og fordi den der-ilmed synes optegnet fra først af i Norge, samt er os be-varet i et utvivlsomt norsk håndskrift fra det 13de århund-rede og rimeligvis endogså fra dettes tidligere halvdel.“ Heller ikke her nævnes med et ord eller blot en henvisning i noten Jon Thorkelssons udførlig motiverede indsigelse. — Om det udførligere udtog af den norske historie fra det

13de århundrede, som, efter et nu forgået pergamentshåndskrift, kaldes **Fagrskinna**, siger Keyser fremdeles (s. 474): „Denne vigtige saga er ikke alene sammensat og fra først af nedskreven i Norge, men de gamle pergamentshåndskrifter af den, som endnu ved 1700 fandtes, have ogsaa været skrevne i Norge.“ I en note henvises til Munchs og Ungers udgave, samt til Müllers Sagabibliotek, — men **ikke** til Jon Thorkelssons afhandling: „Um Fagrskinnu ok Ólafs sögu helga“, hvori uimodsagt er ført et vistnok uimodsigeligt bevis for bogens rent islandske karaktér, som literaturværk, hvorledes det end måtte forholde sig med håndskrifterne, som nu ere tabte.

Da man således fra norsk side synes at have villet tie denne islandske indsigelse ihjel, hvad man så meget snarere kunde vænte at få lykke til, som den alene findes på Islandsk i et udenfor Island kun af enkelte lærde læst skrift, så er det godt, at N. M. **Petersen** omtaler og udskriver noget af Jon Thorkelssons afhandling, om han end gör det meget for kort og meget for svagt. Men det har gjort os ondt, at udgiveren af Keysers skrift, professor **Olaf Rygh** i Kristiania, der dog har tilföjet så mange andre literære henvisninger, ikke har fundet sig foranlediget til i en anmærkning at göre opmærksom på den islandske afhandlings tilværelse.

IV.

Vi have i det foregående måttet gå strængt i rette med Keysers værk for dets aldeles forvredne fremstilling af **Islands** forhold til den gammelnordiske literatur, navnlig til dennes historiske del, og vi have dèr stræbt at sprede det kunstige mørke, hvori en falsk og ensidig natjonalfølelse, i åbenbar strid mod al videnskabs sande opgave, har søgt at indhylle de klareste kendsgerninger. Vi have dèr holdt os til hovedsagen: hævdelsen af den gammelnordiske **historiske literatur** på modersmålet som den dyrebare frugt af **Islændernes** gennem en række af århundreder virksomme kærlighed, kyndighed og flid. Vi have ikke kunnet gå ind på alle enkeltheder eller imødegå alle de urigtige

åstande, der ere fremsatte, for at tilvende Norge så godt om alt og at lævne Island så godt som intet. Vi have ike kunnet opholde os ved småting, som at Hauk Erlandsön skal gælde for norsk videnskabsmand, endskönt han om videnskabsmand var hélt, hvad han som menneske var det mindste halvt, nemlig Islænder; — eller som det, at åde Didriks saga og Stjórn skal göres til norsk arbejde, kønt alt taler for, at også disse skrifter ere forfattede af slændere på Island; — eller at den engelske kong Alfreds illæg til Orosius angående Nordens geografi, som han rundede dels på en dansk og dels på en norsk skippers fterretninger, paraderer som „den ældste frugt af Nordnændenes geografiske iagttagelser, bevaret i det angelsaksiske prog“ (s. 554).

Det er vel allerede i sig selv indlysende og fremgår også af enkelte bemærkninger i det foregående, men det :an dog aldrig skade udtrykkelig at udtale: at det aldrig :unde falde os ind at benægte, at Norge i middelalderen stod i et ganske anderledes inderligt forhold til den islandske iterære virksomhed, end enten Danmark eller Sverig. Vel ik også danske og svenske konger og stormænd besøg af slandske skjalde og sagamænd, ikke blot i det 10de, men også i det 13de århundrede, og vel kan det ikke drages i vivl, at Islændere umiddelbart fra Danmark have modtaget ævninger af oldtids sang og sagn og vidskab, ligesom Saxo vidner, at deres kyndighed i Nordens gamle minder også kom danske elskere af dem tilgode; men den på Island skrevne literatur nåde i middelalderen næppe Danmark eller Sverig, hvorimod Norge, ialfald dets konger og stormænd, blev umiddelbart delagtigt i den. Fra en særig dansk natjonalforfængeligheds side, om en sådan var tilstede hos os, måtte det da være aldeles ligegyldigt, enten hin literatur, i hvis tilblivelse som sådan Danmark ikke gör noget krav på at have haft del, var norsk eller islandsk arbejde. Det er os her kun om sandheden at göre, både for dens egen skyld og dernæst ikke mindre for Nordmændenes end for vor egen, fordi kun en rigtig opfattelse af historiske

kendsgerninger kan berige os med en frugtbar historisk indsigt, en sand forståelse af gangen i vor folkestammes tidligere liv og åndsudvikling, og det er os lige så magtpåliggende, at en sådan forståelse er tilstede i Norge, som at den må være det i Danmark. Retten giver alle nok, og sandheden båder alle bedst.

Det hovedpunkt, hvorpå vi nu skulle henvende vor opmærksomhed, nemlig spörsmålet om Danmarks og Sverigs delagtighed i den oldnordiske åndsudvikling og dennes efterladte værker, det kan ganske vist siges at inddrage nærværende danske anmælder som part i sagen på sit snævrere fædrelands vegne; men han er sig bevidst, at den kamp, han også her tvinges til at føre mod norsk ensidighed, i virkeligheden er en kamp også for Norge som led af det hele Norden, da det selv kun var ilde tjent med, om det kunde, at sætte alle brødrene øst for Kølen og syd for Kattegat som Kananiter eller Ismaeliter udenfor forjættelsen; thi kun så sandt som også vi have lod og del i den nordiske ånd og i dens morgengerning, kunne vi påny optage tråden og arbejde med på en nynordisk udvikling af alle åndens kræfter, hvad Norge alene dog aldrig vilde kunne magte.

Det fremgår af den foregående betragtning af Norges literære mellemværende med Island, at Norge, efter vor opfattelse, ikke kan siges at have udfoldet nogen rig eller ejendommelig åndelig eller literær virksomhed i middelalderen, da netop Islands literære og videnskabelige virksomhed satte frugt. Norge selv har af literære mindesmærker fra den tid først sine gamle love, ligesom Sverig og Danmark; dernæst, sammen med Island, en række omplantninger af fremmed romantisk digtning og gudelig skrift, tildels — navnlig det første — i rigere mål end enten Sverig eller Danmark; og endelig har Norge sit „Kongespejl", der ganske vist står langt over de andre „Elucidarier" fra middelalderen, men dog må betragtes som et udtryk snarere for sin tids almene dannelse, end for den nordiske ånds ejendommelige væsen; medens Sverig fra denne tid

dog har at opvise sin gamle rimkrønike, sin „konunga ok höfdinga styrilsi" og den hellige Birgittes værker, og Danmark vel også tör nævne sine historiske arbejder fra middelalderen og fremfor alt sin Saxo, der vel skrev på Latin, men dog tilvisse er en ægte dansk skribent og er for kundskaben om Nordens oldtid en kilde af første rang. Og hvad her dog også, om end kun i forbigående, må nævnes, det er den for Nordens og mere eller mindre for alle gotiske folks middelalder ejendommelige lyrisk-episke folkedigtning, „kæmpevisen", der blev en ny åndelig fællesejendom for Nordens folk, og som utvivlsomt i Danmark både sked sine første skud og udfoldede sin rigeste blomstring.[1])

Den tid, hvori den nordiske ånd ret var i ånde i Norge, den tid, da den så at sige var dèr tilhuse, det var ikke den kristnede middelalder, men det var den hedenske oldtids slutning i 10de og 9de og måské allerede i det forudgående 8de århundrede: den tid, da Thjodolv og Eyvind kvad, da sangen lød om Harald Hårfager og hans sönner, så vel som om hans forfædre, da måské også det yngste blandt den ældre Eddas heroiske oldkvad, Atlamál, blev til, da mytedannelsen vistnok gennemgik sin sidste (allegoriske) periode, i hvilken navnlig Thorsmyterne spillede hovedrollen, og da vel endog hele den kunstige udvikling af digtningens form, som Islænderne vedbleve at dyrke og anvende, fra først af fandt sted, da i virkeligheden alt det blev begyndt, som Islænderne siden fortsatte, så at det måské endog kan siges om selve den historiske saga, at skönt den utvivlsomt først fødtes og fostredes på Island, så havde Norge dog alt båret den under sit hjærte. Nærmest forud for, samtidig med og

---

[1]) Jfr. P. A. Munchs anmældelse af Landstads norske folkeviser i »Morgenbladet« for 1853, nr. 63: »Det må ansés for temmelig »vist, at det ej er i Norge eller på Island, hvor denne art af »visedigtning har haft sin oprindelse, men derimod i Danmark »og Sverige, og at den som en slags modesag (!) er begyndt at »efterlignes i Norge og på Island.«

endnu en kort tid efter den islandske udvandring har Norge da haft sin særlige besøgelsestid, da havde Nordens ånd i særdeleshed i Norge sit arnested, hvorfra nybyggerne medførte den hellige ild, så vel som höjsædesstøtterne og gudehusets viede jord.

Spörge vi nu, om vi da i Eyvinds eller Thjodolvs eller endog i Brage den gamles digte have den nordiske folkeånds og folkestammes ældste frembringelser, så lyder svaret fra Norge så fuldt som fra Danmark: nej, forud for den ligger hele den heroiske og mytiske folkelige digtning, der åbenbart er ældre end de ældste navngivne skjalde. Ikke heller vil der kunne være delte meninger om, at denne digtning repræsenterer et meget langt tidsrum, hvis begyndelse taber sig i en fælles-gotisk periode, medens den dog selv, således som den foreligger, afgjort må betegnes som udbyttet af den særlig nordiske folkeånds blomstringstid. Når vi da ville undersøge, hvor denne faldt, hos hvilke grene af den nordiske folkestamme ånden var virksomst på den tid, da hin blomstring fandt sted, så vil det formentlig med afgörende sikkerhed vise sig, at dette netop ikke var i Norge, men fortrinsvis i de af Daner, Geter og Svier befolkede dele af Skandinavien; men det vil da tillige blive klart, hvorledes det hører med til denne for folkestammen mest typiske og ejendommelige frembringelses skæbne — så fuldt som det alt ligger i selve dens væsen —, at den var og måtte være fælles for hele stammen og derfor også måtte skylde enhver gren af den noget, hvorfor netop den bliver mødestedet og udgangspunktet for de nordiske folks fornyede stræben efter at udgöre en åndelig enhed, der kan afføde en ejendommelig kunst og videnskab, som den modne frugt af den fælles folkeånds i vore dage på ny opvågnede virksomhed.

Vende vi os nu til de to her omhandlede literaturhistoriske værker, for at prøve deres uden tvivl afvigende betragtning af den oldnordiske literaturs første frembringelser, deres udsigt over den ældste literaturs genetiske udvikling og geografiske vandring, så ville vi blive skuffede af

egge forfattere, da ingen af dem egenlig har forsøgt noget ådant. Petersen har på dette område altid víst så megen aklen og usikkerhed, at man her ikke vel kunde vænte sig ogen klar vejledning fra hans hånd; Keyser kunde jo synes llerede ved titelen „Nordmændenes literatur i middelalderen“ at have udelukket enhver herhen hørende beragtning; men han er dog den, der kommer det nærmest, m end hans fremstilling af dette forhold er så ensidig og endensiøs, som man måtte vænte; thi at göre ret og skel i ette forhold, det lå aldeles ikke i hans plan.

I sin i formel henseende fortrinlige indlednings 1ste apitel, betitlet „historisk oversigt“ (af hvis slutning den er foran anførte og gennemgåede hovedudtalelse om Islands orhold til den gammelnordiske literatur var tagen), giver Keyser først en klar og livlig skildring af den forud for len skriftlige literaturs begyndelse gående åndsvirksomhed g dennes fra først af til den mundtlige traditjon betrode rembringelser. Vi göre os en glæde af med bifald at kunne nføre nogle af de herhid hørende ytringer (s. 3—9):

„Allerede ved de første skridt, et folk gör på kulturens ‚bane, ytrer sig hos det en trang til at give de følelser, ‚der have grebet det i dets helhed, og de erfaringer, det ‚har gjort i sit folkeliv, en vis fasthed og varighed, således ‚at de kunne strække sig ud over den nærværende slægt og ‚nedarves til efterkommerne. Hos de lyseste og videst om‚skuende ånder af folkets midte er hin trang stærkest; hos ‚dem samle sig det hele folks følelser og erfaringer lige‚som i et brændpunkt, for i en forædlet skikkelse fra dem at ‚tilbagestråle over mængden; hvad der hos hoben er dunkelt ‚og forvirret, vinder hos dem klarhed og orden og udtales ‚endelig af dem i en form, som letter udbredelsen, bevar‚ingen og overleveringen af den åndelige skat, som folket har ‚erhvervet. Men disse mere begavede ånder opfatte hverken „følelse eller viden som ejendommelig for sig alene; de op„fatte den kun som et udtryk af, hvad der rører sig hos folket i „dets helhed. De betragte sig derfor selv og de betragtes „af sit folk som i sin åndelige virken uadskillelige fra dette.

„Det er folket, som føler, tænker, taler gennem dem; de ere „i egenligste forstand organer for sit folks åndelige stræben. „Enkeltheden opsluges endnu af helheden, personens enslige „virksomhed af folkets. . . .

„Således fremtræder tidlig hos ethvert folk poesi og „videnskab, vistnok som svage spirer, der ofte, næsten lige „så hastig som de vise sig, kues eller standse i sin vækst, „men også ofte gradvis udvikle sig til et åndens og kund- „skabens træ, der netop fordi det har sin rod i folkelivet og „deraf suger sin kraft, står sundt og stærkt, som en støtte „for folkets åndelige selvstændighed, lige fuldt om fremmede „skud indpodes i dets stamme. . . .

„De første tænkningens og erfaringens frugter meddeles „i mundtligt foredrag, og længe vedbliver den mundtlige overlev- „ering (traditjonen) at være det eneste bevaringsmiddel. For at „lette denne overlevering ikke alene af selve tankerne og lærdom- „mene, men også af den form, under hvilken de ere frem- „trådte i ord, ordner man disse efter velklang og tonefald, „både for at det foredragne skal lyde behageligere for øret „og således finde bedre indgang, og tillige, for at den „bundne form skal beskytte det mod forvanskninger under „den senere meddelelse. . . . Gudelære, sædelære, rets- „lære, historie og naturlære, kort det hele indbegreb „af folkets viden, fremtræder i digte og overdrages „i denne form fra slægt til slægt. . . .

„Med en sådan mundtlig overlevering af sine åndelige „skatte kan et folk længe hjælpe sig, ja endogså nå op til „et höjere trin af åndelig udvikling, end man ved første „öjekast skulde tænke sig muligt. Dets tankekreds kan ud- „vides og ordnes, dets begreber lutres, dets erfaring i alle „retninger forøges, og dets sprog vinde rigdom og böje- „lighed. . . .

„En forkærlighed for det levende ord, for den allerede „vidt uddannede mundtlige overlevering kan være så dybt „indgrot i et folk, at det foragter brugen af skrifttegn, selv „om det besidder dem; og så længe det ikke kender andre „måder at anvende dem på end indridsning i træ eller sten,

‚forbyder dette übekvemme material deres anvendelse i ‚nogensomhelst udstrækning. . . .

„Har folket, når det begynder at anvende skrivekunsten, ‚allerede gennem et længere tidsløb ved hjælp af en mere ‚udviklet mundtlig overlevering arbejdet sig frem til et ‚höjere standpunkt af åndelig dannelse, da vil dets literatur, ‚selv om skrivekunsten tilføres det udenfra, bære natjonali-‚tetens præg både deri, at den med forkærlighed omfatter ‚folkets egne åndsfostre, og deri, at den, endog når den ‚overfører fremmede åndsfrembringelser på den hjemlige ‚jordbund, véd at læmpe disse efter folkets opfattelsesevne ‚og ejendommelige idéer og tankegang. . . .

„Så længe literaturen står på dette standpunkt, er den ‚endnu at betragte som det hele folks ejendom, og der kan „da ved literære frembringelser overhovedet kun blive tale „om tidsalderen, i hvilken de ere tilblevne. . . .

„Hvad hidtil er anført om videnskabeligheds og litera-„turs udvikling i almindelighed . . . er sagt, for at man „levende skal indprente sig, at den videnskabelighed og den „literatur, hvis udvikling og tilstand på forskellige trin vi nu „ville skride til at skildre, . . . må betragtes for hvad den „er: — for den åndelige rørelse og denne rørelses frugter „hos et folk, der i den störste del af det tidsrum, som „nærværende fremstilling omfatter, endnu befinder sig på det „trin af åndelig udvikling, da den mundtlige overlevering så „at sige behersker den skriftlige optegnelse.“

Forfatteren går derefter over til at give et omrids af den nordiske folkestammes tidligste åndsvirksomhed (s. 9—12):

„Man har grund til at antage, at den nordgermaniske „[ɔ: skandinaviske, nordiske] folkestamme allerede i hin „fjærne fortid, för vor tidsregnings begyndelse, har haft sine „traditjoner, omfattende især en gudelære og en retslære, „og at den har medbragt disse traditjoner til sine nye „bopæle i norden; — at den følgelig da allerede har stået „på det trin af åndelig dannelse, på hvilket, som ovenfor „bemærket, den første ufuldkomne videnskabelige stræben

„hos folkene plejer at ytre sig. Men dens fremskridt i „denne retning have sikkerligen været såre langsomme, og „i en lang række af århundreder var den mundtlige overlevering „så godt som den eneste vej, ad hvilken al tænkens og „erfarings udbytte vandrede fra slægt til slægt. Kendte den „end tidlig en skrivekunst, så er det dog vist, at denne „kun i såre ringe udstrækning kom til anvendelse, og at „en literatur [ɔ: en skreven literatur] først fremstod hos „den, efter at den havde antaget kristendommen og gennem „denne religjons lærere erholdt kendskab til både en fuld-„komnere skrivekunst og bekvemmere midler til dennes be-„nyttelse. Et umådelig langt tidsrum, et tidsrum „af mere end et årtusind, ligger således mellem „den stund, da en höjere åndelig virksomhed må „antages først at have begyndt at røre sig hos „folkestammen, og den stund, da denne virksom-„hed åbenbarede sig i skriftlige meddelelser.

„Imidlertid uddannede der sig hos folkestammen, under „indflydelse af den mundtlige overlevering, en digtekunst, „der ved sine bundne former var vel skikket til at danne „indklædningen for lærdomme, bestemte til at opbevares i „traditjonen. . . . Blandt de æmner, som den tidligst tilegn-„ede sig og behandlede, må uden tvivl religjonslæren og „gudesagnene regnes. Dertil knyttede sig på den ene side „en sædelære eller livsfilosofi, og på den anden side „mytisk-heroiske sagn. . . . Af disse fremsprang igen „historisk-genealogiske, idet man stræbte efter at bevare be-„römte mænds slægtrækker, at sætte folkestammens mest ud-„mærkede høvdinger i forbindelse med tidligere helte og „gennem disse føre deres herkomst op til selve guderne. . . . „I disse gamle digte, af hvilke enkelte, der uden „tvivl skrive sig fra en såre fjærn fortid, endnu ere „bevarede, se vi altså den nordgermaniske [nord-„iske] folkestammes ældste videnskabelige stræben og virksomhed. . . .

„Ad denne vej fremskrede de nordgermaniske folkefærd „til det standpunkt af åndelig udvikling, på hvilket historien

„først viser os dem, og dette standpunkt var ikke længer „noget ganske lavt. I det 8de og 9de århundrede af vor „tidsregning . . . . havde de allerede erhværvet sig en dan„nelse, som formåde at sikre dem en fremtidig selvstændig „og ejendommelig åndsudvikling, endogså under påvirkning „af fremmed indflydelse.“

Alt dette er nu meget godt, og vi have anført så meget deraf, for at have det på rede hånd ved den følgende debat. Endskönt man nemlig skulde tro, at den mere end tusindårige udvikling af den nordiske folkestamme, som forfatteren lægger forud for den skrevne literaturs tilbliven (ɔ: forud for år 1100), måtte antages på en ligelig måde at have omfattet alle stammens grene, eftersom det ellers bliver aldeles uforklarligt, at vi i det 9de og 10de århundrede finde en aldeles ensartet kultur udbredt over hele Norden, med fælles sprog og sæder, tro og minder, — så at altså også hine ældste lævninger af den i folkets mundtlige traditjon bevarede og alt da (efter hvad forfatteren indrömmer) flere hundrede år gamle digtning dog vel måtte regnes til stammens fælleseje, —. så er dette dog langt fra at være forfatterens mening: han afviser, som vi straks skulle se, med indignatjon enhver tanke om fællesskab i det i oldliteraturen bevarede åndelige arvegods med Daner, Goter og Svier og kræver det alt for Norge, — med hvormegen ret, det er, hvad vi derefter skulle undersøge.

I sin indlednings 2det kapitel drøfter forfatteren sproget i den gamle literatur. Det hedder da (s. 28—29):

„Den store sprogklasse, som, efter min mening, rigtigst „benævnes den germaniske [efter Rasks: den gotiske], „deler sig, så langt op i tiden vi formå at følge den, i „tvende sprogstammer, hvilke man kunde kalde den sydger„maniske og den nordgermaniske, men som almindelig be„nævnes: den tyske [germaniske] og den skandinaviske „eller nordiske, hvilke tvende sprogstammer åbenbar ere „fuldkommen sideordnede, oprundne af en fælles rod, hvis „egenlige beskaffenhed nu ikke mere kendes. . . .

„Den skandinaviske sprogstamme fremstiller sig i mid-

„delalderen som delt i tre sprog: det norrøne eller norske, „det svenske og det danske. . . . Meningerne kunne „være delte om de tre skandinaviske oldsprogs oprindelige „indbyrdes forhold. Man kan ansé dem for at være hin„anden sideordnede, således at de, som indbyrdes forskel„lige og af hinanden uafhængige sprog, ere med de tre til„svarende folkefærd: Nordmænd, Svear og Daner, indkomne i „vort Norden. . . . På den anden side kan man forestille „sig tingen således, at folkestammen ved sin første optræden „i Norden havde kun ett sprog, at dette længe vedblev „at være fællessproget for stammens tre folkefærd, og først „ved disses videre splittelse delte sig i de tre sprog, — at „det oprindelige fællessprog i alt væsenligt var det gammel„norske eller norrøne, kun i en noget ældre form, end vi „nu kende det eller have levninger deraf. . . . Hvilken af disse „tvende meninger der er den rette, eller har sandsynligheden „mest for sig, . . . har ikke for vort æmne nogen særlig „vigtighed. . . . Hvilken af meningerne man så tilegnersig, står „alligevel den sætning fast, at den skandinaviske sprogstamme „er, som fuldkommen selvstændig, den tyske sideordnet."

Vi skulle ikke her fordybe os i sproglige undersøgelser, men, næst at tage forfatterens indrömmelse af en væsenlig sprogénhed i Norden forud for „middelalderens" spaltning til indtægt, kun bemærke, at de to af forfatteren som modsætninger opstillede meninger ikke med nødvendighed udelukke eller ophæve hinanden, men begge kunne have nogen sandhed, så at der virkelig ved de nordiske folks indvandring i Skandinavien ved siden af en væsenlig og overvejende enhed tillige kan have været nogen forskellighed tilstede i sprogformen, så vel som i det hele åndelige anlæg, men at denne forskellighed, om end aldrig ganske udslettet af hele folkets talesprog, dog, under udviklingen af et ejendommeligt, for alle stammens grene fælles åndsliv og en dertil knyttet mundtlig literatur, blev aldeles overvejet dels af hvad der var det fælles og til grund liggende og dels af hvad der var særegent for det på de forskellige tidspunkter mest produktive og toneangivende folk, så at en oprindelig liden forskel

meget vel lod sig forene så vel med en efterhånden i det höjere ånds- og samfundsliv og alle dettes overleveringer indtrædende enhed, således som vi forefinde den i 9de og 10de århundrede, — som med en derefter indtrådt adsplittelse, foranlediget ved den politiske adskillelse i de tre nordiske riger og det samtidige ophør af fællesskabet i den nedarvede åndskultur, eller rettere af enheden i dennes fortsatte udvikling. Så meget tör dog ansés for vist, at selv om de forskellige hold af vor folkestamme ved indvandringen i Norden — ligesom det uden tvivl var tilfældet med Ionèr og Dorèr ved deres indvandring i Grækenland — havde visse sproglige forskelligheder, der hang sammen med visse indenfor en fælles natjonalitet faldende afskygninger af den folkelige individualitet, så var denne dog da så aldeles fremherskende, at der aldrig kunde blive tale om „indbyrdes forskellige og af hinanden uafhængige sprog"; og fremdeles, at det sprog, der anvendtes af norske skjalde i det 9de århundrede og endnu væsenlig uforandret af islandske i det 14de, det var ikke umiddelbart optaget fra det dagligdags talesprog i denne eller hin norske dal, men væsenlig det samme, hvori forhen danske og gotiske sangere havde kvædet. Vi vide jo, at islandske skjalde endnu i det 14de århundrede anvendte ikke alene en mængde ord, men endogså grammatiske former, som næppe nok vare ilive i daglig tale i Norge eller på Island i det 10de; og således skrive og tildels udtale vi jo også endnu på Dansk grammatiske former, der notorisk have været ude af talesproget i 300 år.

Vi komme nu til et hovedsted hos Keyser, hvor han kort og godt opgör regnskabet med Danmark og Sverig og deres krav på nogetsomhelst sameje i den „norrøne" literatur. Umiddelbart efter de sidst anførte ord følge disse (s. 29-30):

„Vi vende tilbage til betragtningen af det norrøne eller „gammelnorske sprog som organet for den gammelnorske „videnskabelighed og literatur.

„Dette sprog var på den tid, da en literatur [ɔ: skrev- „en literatur] først fremtræder i de nordiske riger, sær-

„egent for Norge og de herfra i en historisk tidsalder be-„folkede lande: Island, Færøerne, Hjaltland, Orknøerne og „Grönland. Sverige og Danmark havde da allerede før længst „[??] hver for sig sit særegne, fra det norske forskellige „sprog. Dette er en historisk kendsgerning, som Nord-„manden, Islændingen indbefattet, må holde fast, når han „vil hævde sin udelukkende ejendomsret til den lite-„ratur, som vi i det følgende nærmere skulle betragte. Man „har nemlig fremstillet denne literatur som en nordisk fæl-„lesejendom, som en nordisk, ikke norsk literatur, som en „literatur, for hvilken Danske, Svenske og Islændinger dele „æren, medens man helst har undgået at nævne Nordmænd-„ene, eller i alt fald i denne henseende har underordnet dem „eller indbefattet dem under Islændingerne. Man har gjort „sig den yderste umag for ikke alene at slå denne anskuelse „fast i Norden, men også udbrede den udenfor Norden, og „det har lykkedes bedre end man næsten skulde vænte. „Det grundfalske i påstanden synes nemlig at ligge så klart „i lyset, at man næsten må undres over, at nogen har „vovet at fremsætte den. Er det nemlig en afgjort ubestridelig „sandhed, at denne literatur er fremstået i Norge og på Is-„land, hvilket land var beboet af Nordmænd, — at den er „frembragt ved Nordmænd og Islændinger, hvilke på den tid „måtte regnes for ett folk, — at den endelig er skreven i „et sprog, som dengang var fælles for Norge og Island, „samt Norges øvrige udflytningslande, men hverken benyt-„tedes i Danmark eller Sverige, lige så lidt i tale som i skrift, „— hvad ret til den eller hvad del i den kunne da „de Danske eller Svenske fornuftigvis tilegne sig? „eller hvorledes kunne de kalde den en nordisk „fællesejendom, når de tvende af Nordens folke-„færd ingen andél have i den? Den utvivlsomme „sandhed er den, at literaturen, vi handle om, er „en norsk literatur, Nordmændenes og Islænding-„ernes udelukkende og ubestridelige ejendom; „kun dem tilkommer æren for den, intet andet af „Nordens folkefærd“.

Om „æren“, som her går Keyser fremfor alt, skulle vi ikke tvistes. Al ære og tak til dem, der med mund og pen trofast bevarede Nordens oldtids sagn og sange! Om det er Nordmændene eller Islænderne, hvem denne tak og og ære tilkommer, det ansé vi det for ufornødent at diskutere; ti det forsøg på at insinuere, at den ældre Edda måské også kunde være skreven i Norge, som Keyser gör (s. 265–66), det er næppe engang alvorlig ment. Men for delagtigheden i Nordens ældste, gennem mange århundreders mundtlige traditjon nedarvede åndsværker, altså om tilværelsen af en literær „nordisk fællesejendom“, derfor er det vel umagen værdt at bryde en lanse med den kæphöje „udelukkende“ norskhed, og det — som forhen antydet — i den sande nordiske norskheds egen velforståede interesse.

Dette er altså den lærdom, som den höjt ansete lærer gennem en række af år har indprentet ungdommen ved Norges universitet: at al tale om en åndelig nordisk fællesejendom det er kun snak; hvad Nordens folk besidder af oldtidens åndsværker det er altsammen norsk og kun norsk; hvortil da hans endnu berömtere medarbejder P. A. Munch kunde föje sin sætning: at „sagen er den, at selve begrebet „„nordisk““ tilhører det moderne tidsrum og den tysk-historisk-filosofiske skole“ (Fornsv. och Forns. språkbyggnad, s. XI). Og den logik, som Keyser lærte Norges studerende ungdom, den sluttede således: at fordi det sprog, hvori de gamle sagn og sange i 12te og 13de århundrede bleve opskrevne på Island, „dengang“ ikke mere var uforandret tilstede i Sverig og Danmark, hvor det da ikke „for længst“ var forandret, men hvor det endnu ett eller to hundred år forinden lød i alt væsenligt således, som sangene vise os det, derfor ere hine oldtids-sagn og sange udelukkende led i en „norsk“ literatur, uden alt hensyn til, om disse sagn og sange, — for så vidt som de overhovedet nogensinde have været i Norge, — ere indvandrede dertil fra Sverig og Danmark, eller om de endog direkte fra hjemstederne ere overførte til Island! Og den mand, der slutter således, det er den samme Keyser, som vil berøve Islænderne æren for den historiske

saga, fordi også den, efter hans fremstilling, skal være grundet på en norsk mundtlig traditjon; endskönt det dog er indlysende, dels at lange ombyggelig udarbejdede prosaværker aldrig kunne tænkes gennem århundreder at forplantes uforandrede fra mund til mund, således som korte, bestemt formede og rimbundne kvad, dels at den literære selvvirksomhed dog vel må indrömmes et ganske andet spillerum i fremstillingen af begivenheder, i hvilke beskriverne selv eller deres nærmeste frænder havde taget del, end ved optegnelse eller indholdsangivelse af digte, der vare blevne til flere århundreder för skribenternes oldefædre satte fod på Islands grund! Og det er den samme Keyser, som lige foran har med stor ombyggelighed udviklet, hvorledes den mundtlige overlevering fastholdt de nedarvede frugter af en måské tusindårig udvikling, — som nu slutter således: at fordi f. eks. Grottesangen om den danske kong Frode måské først blev optegnet på Island af Snorre i det 13de århundrede, endsköndt den må være digtet, — hvor, kan ingen sige — för det 9de, derfor er den et stykke „norsk“ literatur, der som sådan ikke vedkommer Danmark! Og fordi Voluspå, som han selv antager for at tilhøre det 5te århundrede, først vides opskreven på Island i det 12te, derfor have kun Nordmænd, aldeles ikke Svenskere og Danske, nogen ret til i den at se udtrykket også for deres oldtidstro![1])

[1]) At Keyser ikke stod ene med sin eksklusive norske påstand på ejendomsretten til hele den gammelnordiske literatur, deri indbefattet den ældste i mange århundreder uskrevne, og at vi således ere berettigede til at imødegå disse påstande ikke som en enkeltmands indfald, men som udtryk for en hel nynorsk — vi vove desuagtet at håbe: snart atter forældet og forglemt — separatistisk vranglære, det fremgår f. eks. af forordet til den af P. A. Munch og C. R. Unger 1847 udgivne »oldnorske læsebog», der begynder: »Den oldnorske eller norrøne literatur, af »hvilken vi her forelægge vore landsmænd en lille eksempelsamling, »tilhører udelukkende Norge og dets kolonilande, for»nemmelig Island. Hverken Sverige eller Danmark, hvis »mundarter kun i de ældste tider og tildels endnu för litera-

At vi for Danmark og Sverig ikke göre påstand på nogen andél i den literære fortjeneste for den gammelnordiske (islandske) historieskrivning på modersmålet, det er alt oftere udtalt; og på delagtighed i tilblivelsen af nogen anden del af Nordens gamle literatur, end den ældste folkepoetiske, har der, så vidt vi vide, ikke enten fra dansk eller svensk side i vore dage været gjort påstand; så når der i Danmark og Sverig nu tales om „den oldnordiske literatur“ i det hele som en „nordisk fællesejendom“, da er denne tale væsenlig et udtryk for den fællesnordiske folkefølelse, hvortil ingen ægte Nordbo burde se skævt, da er talen kun om den frie tilegnelse af alt, hvad Nordens folkeånd har virket, ved Nordmænd og Islændere, som ved Svenskere og Danske, den samme Nordens ånd, der var over vore fædre, og som vi ønske må være over os og over vore börn. Hvem af os der nu er nærmest i slægt med den ånd, der skabte Nordens guder og helte, det må vise sig i, hvem der bedst forstår den og dens krav på folkelig så vel som på videnskabelig og kunstnerisk tilegnelse, fornyelse og forklaring. Det afgöres ikke ved vrede magtsprog; og ved sådanne afgöres ej heller spörsmål om historiske kendsgerninger. Vi skulle derfor, når vi komme til de af Keyser opstillede grunde for den ældste poetiske literaturs udelukkende norskhed, møde dem så godt vi formå med vore grunde for det modsatte. Men det er da iöjnefaldende, hvor spagfærdig han i det hele optræder, hvor det kommer til stykket med at skulle opstille grunde, ganske forskellig fra den bersærkegang, vi nys så prøver på, hvor han kunde holde sig til almindeligheder og tildels finde skjul bag det ordspil, der kan drives med ordet „literatur“.

———

»turens egenlige begyndelse nogenlunde stemmede med Nor»ges, have den ringeste del deri.« — Vi ville gærne betragte det som et glædeligt tegn, at denne fortale er udeladt i den af Unger alene 1863 besørgede 2den udgave af samme bog. — Om P. A. Munchs forskellige selvmodsigende ytringer særlig om Nordens gude- og heltesagn og sange vil der i det følgende blive talt.

Forinden vi gå over til at høre og prøve de af Keyser givne grunde for den her udtalte bestemte afvisning af alle svenske og danske krav på delagtighed i Nordens fornemmelig på Island bevarede oldtidsliteratur og særlig i dets mytisk-heroiske digtning, hvorved det formentlig skal vise sig, at Norge måské endog er det nordiske land, der har den mindste del i denne digtnings tilblivelse, ville vi vende os til N. M. Petersens værk, for at se, hvorvidt det skulde yde nogen modvægt imod den norske anmasselse, ved en kritisk betragtning af Nordens ældste literære mindesmærker, med forsøg til en opgörelse af, hvad der må ansés som fællesnordisk, eller endog fortrinsvis må betragtes som Danmarks og Sverigs særlige bidrag til den nordiske fællesejendom, eller ved en historisk påvisning af kulturens og den åndelige virksomheds sandsynlige gang over Nordens lande i hedenskabets dage. Her viser det sig desværre, at vi søge forgæves, da Petersen ingensteds giver nogen sammenhængende udvikling af dette for totalbeskuelsen af „den oldnordiske literatur" så vigtige æmne, men nöjes med enkelte spredte antydninger, der endda vanskelig lade sig samle under noget klart og omfattende blik på disse forhold.

Petersens almindelige indledning består kun af tre blade (s. 5-11), hvorefter han, under titel af „historisk oversigt" giver en udførlig beretning om Islands bebyggelse, Islands historie og dets literære mænd (s. 11-74). Man får indtrykket af, at forfatteren kun for en forms skyld, for dog ikke lige straks at begynde med Island, har givet en slags undskyldning for en ordenlig indledning og derpå har skyndt sig snarest muligt at komme op til Island, hvor han først føler sig tryg og vel, og hvorfra han siden kun lejlighedsvis kaster et flygtigt blik tilbage til det øvrige Norden. Straks i indledningens begyndelse finde vi (s. 5) den rigtige sætning, at „literaturens grundlag er kulturen, begges historie må gå hånd i hånd"; men forfatteren indlader sig slet ikke på den kulturs historie, hvorpå det netop her kommer an: den kultur, som fandtes og i en række af

århundreder havde udviklet sig i Norden, för man kendte noget Island, den kultur, som havde affødt de betydningsfulde åndsværker, der notorisk ere langt ældre end Islands bebyggelse. — „Kultur“, fortsætter han, „må være til, „för end den kan gå over i skriftlige mindesmærker, „med hvilke literaturen begynder“. Ja, vist må moderen være til, för end barnet og barnebarnet; men når vi ved „literatur“ først skulle forstå skriftlige mindesmærker, så er bemærkningen dobbelt overflødig; ti skriftlige mindesmærker (udenfor runeindskrifterne, hvorpå her jo ikke tænkes) haves jo først fra begyndelsen af 12te århundrede. Og ville vi lade den nordiske literatur begynde med de ældste skriftlige mindesmærker, så må det jo hedde, at Nordens literatur begynder omtrent samtidig i ethvert af de nordiske lande, i de forskellige dialekter af det alt da opløste ældre fællessprog, og de ældste literære mindesmærker blive da love, homilier, legender, annaler og genealogisk-kronologiske optegnelser; og først langt inde i „literaturens“ historie komme vi til det, der giver den sit ejendommelige natjonale præg; men dette er da, vel at mærke, ikke noget, der først på dette stadium bliver til; nej langtfra! det er for en stor del, endogså i henseende til den form, hvori det fremtræder i den skrevne literatur (hvilket da særlig gælder om de poetiske sager), langt ældre end denne „literaturs“ begyndelse! På den måde bliver det da rent umuligt at lade kulturens og literaturens historie gå hånd i hånd. — Petersen vedbliver: „men om kulturudviklingen i de nordiske lande, i „Danmark, Norge og Sverig, för Islands bebyggelse er kun „lidet bekendt, og det meste vi derom vide må øses af senere „islandske skrifter“. Hertil må for det første bemærkes, at vi nu foruden hine „senere skrifter“ have en vigtig kundskabskilde i de for kulturhistorien og etnologien vigtige resultater, som vore dages oldforskning allerede har bragt og stadig forøger, og hvoraf dog kan læres ikke så lidt om vore fædres liv og sæder og ydre kultur mindst i seks hundred år för Islands bebyggelse, samt om deres stadige forbindelse med fremmede folkeslag, — hvorved blandt andet vindes et bestemt

bevis imod den nynorske historiske skoles fiktjoner om „Norrenestammens“ indvandring i Norge langs med Ishavet og dens deraf følgende, måské tusindårige isolatjon fra al fremmed påvirkning; — og for det andet, at forfatteren her synes på forhånd at opgive muligheden af at udlede bestemte resultater for historien om den nordiske folkestammes forud for Islands bebyggelse liggende åndskultur af denne kulturs egne literære mindesmærker, som vi have i den mytiske og heroiske digtning.

„Der må imidlertid“, fortsætter Petersen (s. 5-6) „have „været en viss kulturgrad i de nordiske lande för Islands „opdagelse. Vi finde den overalt i nærheden af de store „vande: i Sverig ved Mælaren, i Norge ved Throndhjemsfjord, „ved fjordene imod vesten, ved Vigen imod syden, i Danmark „ved Isefjorden, ved Limfjorden, ved Slien. Overalt blev der „anlagt faste stæder, og ved siden af de flygtige søkonger „findes faste kongehirder, Lejre (Hleiðr) i Sæland, Lade „(Hlaðir) i Throndhjem. Der var konger, helte og helte„gerninger, sikkert var der da også skjalde. Der var „store folkekampe: imellem Daner og Angler med det nord„tyske folk Hunerne; senere i Norden selv imellem Daner „og Sveer i det store Bråvallaslag. Tilvisse bleve da disse „folkekampe forevigede i episke digte. Brudstykker „deraf haves endnu. Der var også en enhed i „denne kultur, hvilken giver sig tilkende i et fælles „sprog, kaldet den danske tunge (dönsk tunga) „eller det norske mål (norrœna), og i en fælles „nordisk mytologi“. Dette er desværre omtrent alt, hvad Petersen i sin indledning siger om den ældste nordiske kultur. Efter på samme side at have nævnet runeindskrifternes tilværelse, når han, endnu på samme side, til vikingtiden (9de årh.), og det hedder da, at — „en kultur var i færd med at udvikle sig“ (!).

Også hos Keyser (s. 12) finde vi denne samme urimelige anskuelse af vikingfærderne i 9de og 10de århundrede, der, i forbindelse med dannelsen af „de tre större riger, Norge, Sverige og Danmark“ (samlingen foregik for resten

som bekendt i omvendt orden), samt — kristendommens indførelse, opstilles som begivenheder, der „mægtig fremskyndede“ Nordboernes „selvstændige og ejendommelige åndsudvikling“; skönt det måtte synes indlysende, at det hedenske Nordens „selvstændige og ejendommelige åndsudvikling“ ikke kan begynde med eller indledes ved vikingtiden og da endnu mindre ved kristendommens indførelse, men at den i særdeleshed udfolder sig i mytologien (f. eks. i et digt som Voluspå, som Keyser sætter til 5te årh.) og i den storartede heroiske digtning, der åbenbart er ældre end vikingtidens begyndelse; så det altså viser sig, at det hedenske Nordens rigeste åndstid, dets literære guldalder, der falder sammen med den af oldforskningen såkaldte ældste og mellemste jærnalder, den er netop udløben ved vikingtogenes indtrædelse sidst i 8de århundrede, så vikingtiden kan i det höjeste blive det gamle Nordens literære sølvalder, med den ældste, måské fornemmelig norske skjaldedigtning, allegori og genealogi og begyndende sagadannelse, hvorpå først senere, efter at den ved de politiske omvæltninger og den religjøse overgang foranledigede gæring har sat sig, følger i folkeverdenens yderste udkant, på Island, en eftersommer, der blandt andet benyttes til at bringe i hus, hvad sankes kan af de svundne tiders gyldne høst. Således viser den oldnordiske literaturs historie sig, set i idéens lys; og i enhver anden belysning er al historie, hvad Petersen (s. 75) kalder „et uendeligt kaos“.[1])

Ved slutningen af sin korte indledning, forinden Petersen går til Island, for at blive der med det samme, får han dog (s. 10) sagt så meget som, at „Danmark og Sverig „have haft deres del i den almindelige nordiske „kultur“; men han föjer til: „de have dels modtaget, „dels bevaret den“, og „ved kristendommens ind-

---

[1]) Dette må være meningen; der står rigtignok «et uendeligt knor»; men korrekturen er netop her, som flere andre steder, meget slet, så der også i den tredje linje efter står «fuldstændige» isteden for ufuldstændige.

„førelse bleve de fleste af disse minder udslettede“. Det sidste er måské sandt, navnlig for Sverigs vedkommende; men hvordan kan det i samme åndedræt siges, at de „bevarede“ en kultur, hvis minder strax efter udslettedes? Og hvad skal det sige, at de have „modtaget“ den? Af hvem? Skal dermed menes, at de ikke selv have bidraget til og deltaget i denne kulturs udvikling? Dette kan ikke være Petersens mening; men således lader det sig opfatte. På samme side bliver Saxo netop nævnet, men heller ikke mere, og derefter hedder det: „de tvende literære hoved-„minder i Sverig og Danmark om nordisk kultur ere derfor „kun runeindskrifter og landskabslove. De første „vidne om „den fælles nordiske tunge“. Her bliver forfatteren atter hængende i sin uheldige bestemmelse af „literatur“ og „literære minder“. Keyser bruger vel også ordet „literatur“ på samme måde alene om skrevne sager (hvilket yder ham en ikke ringe tilsyneladende fordél ligeover for danske og svenske arvekrav); men han giver da ved siden deraf — på sin måde — en udsigt over den forudgåede, til den mundtlige traditjon betrode literære produktjon.

För vi her atter forlade Petersens værk, må vi dog ikke glemme de omtalte flygtige henblik til den udenfor Island og forud for dets bebyggelse udviklede åndsvirksomhed. Det hedder herom side 28:

„Det stof til en literatur, der under heden-„skabet var samlet på Island, tildels fra alle nord-„iske lande, blev under kristendommen bevaret og be-„riget, ordnet og ved skrift overgivet til efterverdenen“.

Side 130 finde vi dette:

„Gå vi udenfor Eddaerne, så stå vi ligesom uden vej „og sti for os. Digtene findes vidt og bredt adspredte om-„kring i sagaerne, uden vejledning til at ordne dem, uden „oversigt over deres beskaffenhed. Var jeg en Islænder, så „vilde jeg samle dem i én eller flere samlinger efter deres „indholds beskaffenhed, med en almindelig indledning. Nu „skal jeg kun forsøge en oversigt over det vigtigste, det „mest fremtrædende.

„Betragtning efter de poetiske tidsaldre og „folkene, to afdelinger: den forhistoriske og den „historiske. Ved den første danner Danmark „åbenbar grundlaget: Frode (hel mytisk), Rolf Krake „(halv mytisk), Ragnar Lodbrok (mytisk-historisk). Denne „tid altså med de digtere, som høre til den (Starkad, Brage „den gamle). — Den anden, den historiske tid. Her „dannes åbenbar„grundlaget med Norge“.

Overensstemmende hermed hedder det side 188-89:

„Nybyggerne [på Island] bragte mange minder med sig fra „deres forrige fædreland og fra hele Norden og Bretland. „Skaldekunsten [ɔ: den kunstig udviklede skjaldedigtning?] „var udviklet i Norge, uden tvivl også i Danmark, för „Harald Hårfagers tid. Der var sange om Volund, om „Helgerne, om Volsunger og Gjukunger, Grottesangen om „kong Frode, Bjarkemålet om Rolf Krake. Alt det var „en fælles nordisk ejendom, og meget deraf må ny„byggerne have ført med sig til Island, hvor det bevaredes „i hukommelsen, indtil brudstykker deraf bleve opskrevne“.

Heri findes da klarlig antydet den hovedbetragtning, som vi ansé for den rette med hensyn til de poetiske levninger fra den såkaldet forhistoriske tid, ligesom også af Danmarks og Norges stilling til oldtidens digtning. Det er kun skade, at det er blevet ved antydninger, der endda forekomme således adspredte, at de ikke let findes, og navnlig, at dèr hvor man vilde søge den, nemlig i indledningen, dèr findes andre ytringer, som let kunde tydes i aldeles modsat retning. Vi kunne altså ikke møde de norske påstande med en henvisning til Petersens værk, men nødes til efter bedste evne at bestræbe os for at stille disse forhold i deres sande lys.

V.

Vi vende altså tilbage til Keyser og hans påstand på udelukkende ejendomsret for Norge til alt hvad der er bevaret i det gamle sprog af Nordens mytiske og heroiske folkedigtning fra hedenold. Side 118 begynder han sin mere

end halvandet hundrede sider lange udsigt over denne digtning med overskrift: „De ældste **norske** skaldeværker uden forfatternavn.“ Her er da påstanden også straks udtalt med rene ord, at „den såkaldte ældre Edda er en saml- „ing af gamle **norske** kvad“, og disse „må allerede „fra oldtiden af være tænkte på en måde som folkeånd- „ens værker, hvilke ingen enkelt personlighed kunde til- „egne sig æren af at have skabt, men hvilke hele det „**norske** folk tilegnede sig som åndsfostre, udsprungne af „dets folkeejendommelighed, knyttede til eller snarere atter „indsugede i dets folkeliv og uadskillelige fra dette.“

Dette var det nu, som skulde bevises eller dog støttes med meget „antagelige grunde“, da det dog på forhånd må have formodningen imod sig, at en enkelt del af et större hele fra først til sidst, gennem et tusind år eller så, skulde uafladelig have været i ånde og draget det hele læs. Keyser forhaster sig ikke med at give sine grunde; påstanden får god tid til at virke som ubestridelig forudsætning, indtil han endelig side 269—71 — efter på en meget tilfredsstillende måde at have udviklet, hvorfor „man må ansé eddadigtenes „oprindelse fra en tidsalder ældre end Harald Hårfagers „dage, ældre end midten af det 9de århundrede, for „at være bevíst med så gode grunde, som man i en sag af „den beskaffenhed kan fordre“, — udtaler sig som følger:

„Endnu kan et spörsmål med hensyn til eddasangene „opkastes, hvilket her ikke kan lades uberørt, og dette er: „hos hvilket af de tre skandinaviske folkefærd, hos „Nordmændene, Svearne eller Danerne, de ere „digtede. Om Island kan her, efter hvad tidligere er an- „ført, ikke blive tale, da sangene må antages for ældre end „dette lands bebyggelse. Til besvarelse af dette spörsmål „kan man anføre følgende:

„1) Sproget i digtene er det gammelnorske, det sprog, „som i en historisk tid og på den tid, da en literatur i det „fremstod, bevisligen var ejendommeligt for Norge og sammes „bilande, men afvigende fra det daværende svenske og „danske. Skulde man antage, at noget af disse kvad var

„digtet udenfor Norge, i Sverige eller Danmark, da måtte „dette være sket i en tidsalder, da endnu sproget i sin „gammelnorske (!?) form uforvansket levede hos alle de tre „grene af den skandinaviske folkestamme. Men da kommer „man — forudsat naturligvis, at en sådan sprogénhed i „folkestammen nogensinde efter dens indvandring i Norden „har fundet sted, hvilket jeg for resten, som forhen ytret, „er tilböjelig til at tro,[1] — op i en tidsalder, da det er „vanskeligt, om ikke umuligt, at skelne de tre nævnte grene af „stammen fra hinanden, da de skandinaviske folkefærd næppe „selv havde noget begreb om forgreningen eller hver enkelt „grens begrænsning; ti det var jo egenlig de tre nordiske „rigers oprettelse, som først gav denne begrænsning „skarphed og så at sige gjorde den bemærkelig for folke- „stammen selv. Her tabe vi altså enhver ledetråd, hentet „fra folkeejendommeligheden, og det vilde under en forud- „sætning som den anførte være unyttigt at gruble over, om „et digt var forfattet på Hålogaland eller i Skåne, da det „dog var sikkert, at de nordgermaniske beboere på begge „steder i grunden regnede sig for ett folkefærd i videre be- „tydning. Antager man derimod, at digtene ere blevne til „i en tidsalder, da de tre grene af den skandinaviske folke- „stamme allerede havde begyndt at skelne sig fra hinanden „ved sprogligheder, om end ikke ved bestemte politiske „grænser, da må naturligvis digtene i sin nuværende „form antages at have hjemme hos den gren af stammen, „med hvis sprog de tale, altså hos den norske.

„2) Digtenes fremstilling både af asamyterne og af de „heroiske sagn stemmer ganske med den fremstilling af „samme, som genfindes både i de norske skaldeværker og „i de norske historiske sagn fra hedenold; hvorimod man i „de gamle danske sagn, der ere os bevarede hos den „danske historieskriver Saxo Grammaticus, finder flere af „dem forskellig fremstillede, til eksempel Baldersmyten og „sagnet om Jörmunrek (hos Saxo Jarmerik). Det samme „spores også i de gamle svenske sagn, skönt mindre

„tydelig, da disse kun i ringe tal og i en mere forvansket „form ere os bevarede.

„3) De naturskildringer, som forekomme i eddadigtene, „pege næsten altid, og det med bestemthed, hen på, at et „hårdt fjældland, som Norge er, har stået digterne for öje; „ja digternes fremstilling af Thorsmyterne synes næppe at „have kunnet udgå andensteds fra.

„4) Endelig give enkelte af digtene, dels i sit ind-„hold, dels i sin benævnelse, en bestemt hentydning på „Norge som deres hjem. Således er Hyndluljod ifølge sit „indhold bestemt norsk, og det herlige digt Atlamål be-„nævnes i samlingen det grönlandske, hvilket, som alt be-„mærket, ikke kan betegne andet, end at det har haft sit „hjem i det norske landskab Grönland. Disse vink, skönt „i sig selv ikke afgörende, uden for de enkelte digte, som „de særligen angå, ere altid af stor vigtighed, da ikke et „eneste lignende vink gives med hensyn til Sverige eller „Danmark som deres fædreneland.

„Man tör vel således påstå, at endogså sproget fra-„regnet antagelige grunde tale for digtenes oprindelse „i Norge, medens ingen grunde kunne siges at hjemle „Sverige eller Danmark ejendomsretten til dem. At de „heroiske digtes æmne for en stor del, ja for störste delen, „drejer sig om begivenheder, hvis skueplads må søges i „Danmark eller i søndenfor Danmark liggende lande, be-„viser naturligvis ikke mere, end at sagnet over Danmark er „kommet til Norge; det beviser ikke, at sagnet i Danmark „har modtaget den poetiske form, hvori det i eddadigtene „fremtræder. At Svearne i Sverige og Danerne i Danmark „have haft den störste del af hine mytiske sagn i deres „grundtræk tilfælles med Nordmændene i Norge, er sikkert; „men lige så sikkert bliver det vistnok, at hvert af de tre „skandinaviske folkefærd har haft sin særegne, indbyrdes „ikke lidet forskellige fremstilling af dem, og at den frem-„stilling, som i den ældre Edda er os bevaret, er den for „Nordmændene og Norge ejendommelige.“

Dette er altså Keysers beviser for eddakvadenes og i

let hele for den ældste folkelige mytisk-heroiske digtnings norskhed. Over tonen i denne bevisførelse kunne vi ikke føre nogen klage; den er så påfaldende mild og spagfærdig og ligner så lidt den höjtalende indignatjon, hvormed Keyser forhen på flere steder i sin bog har afvíst alle ikke-norske krav på lod og del i denne digtning, og den trodsige sikkerhed, hvormed ellers heltigennem Eddas og alt derhen hørendes norskhed har været påståt og forudsat, at det ikke alene må vække forundring, men også en stærk fornodning om, at om end forfatteren forud har gjort sine urimelige påstande i god tro, i det hans patriotiske lidenskab gjorde ham blind for hans egen sags svaghed, så har han dog nok her, hvor det gjaldt om at gå nærmere ind på sagen, selv fået en anelse om denne svaghed, den han dog så godt som muligt søger at dække ved en række af grunde, til hvis beviskraft han ikke selv kan have nogen synderlig tro, og som, om de end i sig selv vare urokkelige, endda ingenlunde vilde have bevíst det, der skulde bevises og stadig er forudsat som den ene sande og saliggörende lærdom. Vi skulle nu tage disse grunde for, en efter anden, og kun forandre ordenen, således at vi gemme Keysers 2den grund til sidst, fordi vi til den ville knytte en længere positiv udvikling.

Først altså Keysers 1ste eller sproglige grund. Vi må da begynde med den tilståelse, at vi ligeover for den virkelig befinde os i en betydelig forlegenhed, fordi denne grund er i den grad en skingrund, at den ikke kan blænde nogen, der véd mindste besked om sagen og formår at tænke, ja blot formår at læse og forstå, hvad Keyser selv har skrevet i denne bog.

„Sproget i digtene“, siger Keyser, „er det gammel„norske, det sprog, som på den tid, da en literatur [ɔ: „en skreven literatur] i det fremstod, bevisligen var ejen„dommeligt for Norge og sammes bilande [her: Island], men „afvigende fra det daværende svenske og danske.“ Dette er da en höjst overflødig og uvedkommende bemærkning, da det er indlysende, at det for spörsmålet om disse digtes

hjemsted er aldeles ligegyldigt, hvilken sprogform der var rådende i Danmark eller Sverig, dengang da de, i 12te og 13de århundrede, bleve opskrevne på Island, men alene kan være af betydning at vide, hvilken sprogform der var rådende i de nævnte lande, dengang de bleve forfattede — måské netop der — og dengang de — måské direkte derfra — kom til Island. Keyser fortsætter: „Skulde „man antage, at noget af disse kvad var digtet udenfor „Norge, i Sverig eller Danmark, da måtte dette være sket i „en tidsalder, da endnu sproget i sin gammelnorske [mon „dog ikke rettere her: gammelnordiske?] form uforvansket „levede hos alle de tre grene af den skandinaviske folke- „stamme. Men da kommer man — forudsat naturligvis, at „en sådan sprogénhed i folkestammen nogensinde efter „dens indvandring i Norden har fundet sted, hvilket jeg „for resten, som forhen [s. 28—29] ytret, er tilböjelig til at „tro — op i en tidsalder, da det er vanskeligt, om „ikke umuligt, at skelne de tre nævnte grene af „stammen fra hinanden, da de skandinaviske folkefærd „næppe selv havde noget begreb om forgreningen eller hver „enkelt grens begrænsning; thi det var jo egenlig de tre „nordiske rigers oprettelse, som først gav denne begræns- „ning skarphed og så at sige gjorde den bemærkelig for „folkestammen selv. Her tabe vi altså enhver lede- „tråd, hentet fra folkeejendommeligheden, og det „vilde under en forudsætning som den anførte være unyttigt „at gruble over, om et digt var forfattet på Hålogaland eller „i Skåne, da det dog var sikkert, at de nordgermaniske beboere „på begge steder i grunden regnede sig for ett folkefærd „i videre betydning.“ — Hvortil dog alle disse omsvøb om mulige antagelser og forudsætninger og disses konsekvenser? Mon de opstilles for at komme til sandheden eller for at komme fra den? — Ja, ganske vist, „under en forudsætning som den anførte“, det vil sige: under forudsætning af 1) hvad Keyser selv, for at bruge det svagest mulige udtryk om en vitterlig og unægtelig sandhed, erklærer sig for „tilböjelig til at tro“, at der engang har været sprogénhed i Norden,

og 2) at disse digte ere fra en tid, da denne sprogénhed herskede, hvilket vi straks skulle se at Keyser ligeledes er „tilböjelig til at tro“, det vil sige: ikke kan nægte og (for at kunne lade Island være hélt udenfor) heller ikke vil nægte, — så vil det være „unyttigt at gruble over“ at udfinde sproglige grunde til at bestemme den ene eller den anden del af Norden som disse digtes hjemsted. Men der gives også andre grunde, andre både ydre og indre kriterier, som det vel kan være umagen værd „at gruble over“, ikke for at tvistes om tom og forfængelig „ære“, men for at få rede på den nordiske folkestammes egen tidligere åndshistorie. Og det komme vi også til at betragte, når vi følge Keyser over til hans øvrige „grunde.“

Keyser fortsætter: „Antager man derimod, at digtene „ere blevne til i en tidsalder, da de tre grene af den „skandinaviske folkestamme allerede havde begyndt at skelne „sig fra hinanden ved sproguligheder, om end ikke ved „bestemte politiske grænser, da må naturligvis digtene i sin „nuværende form antages at have hjemme hos den gren af „stammen, med hvis sprog de tale, altså hos den norske.“ — Det var der, vi skulde hen. Og den sag er jo klar nok: „antager man“ noget åbenbart urigtigt og bygger videre på en sådan antagelse, så må konklusjonen naturligvis også blive splittergal; men Keyser er jo ikke den „man“, der antager noget sådant; thi han véd meget godt og har omhyggelig bevíst, at den digtning, om hvilken her er tale, den er „ældre end Islands bebyggelse, ældre end Harald Hårfagers dage, ældre end midten af det 9de århundrede.“ Og han véd jo også meget godt, at sproget i det 9de århundrede ikke var et andet i Danmark og Sverig end i Norge. Vi tro derfor at kunne spare os og vore læsere beviset for en så vitterlig og unægtelig kendsgerning og at kunne nöjes med at anføre et så uvilligt vidne som P. A. Munch, der ellers altid trolig hjalp Keyser med at göre det mest mulige ud af enhver ulighed og det mindst mulige ud af fællesskabet mellem Nordens folk, og hans ord ere disse: „De ældste sprogprøver, som vi af runestenene i

„de tre nordiske riger lære at kende, vise en sådan „overensstemmelse i sprog, at man snarere kan „kalde det identitet, så at distinktjon i hine tider, hvis „de forskellige benævnelser [ɔ: Nordmænd, Svear, Gauter og „Daner] ikke have sin grund i blot tilfældige territoriale ad„skillelser, kun må have bestået i ubetydelige dialektforskel„ligheder i udtalen.“ (Ann. f. nord. oldkynd. 1848, s. 232.) Om disse runeindskrifter siger Munch (sammesteds s. 275), at næppe nogen af dem med sikkerhed kan sættes længere tilbage end til det 9de århundrede. Men hvad her er sagt om „sproget på runestenene“ er jo ikke alene sagt om dem fra det 9de, men også om dem fra det 10de og 11te århundrede, der have ganske det samme sprog. Når nu altså Keyser véd, at digtene ere langt ældre end den sproglige adskillelse, hvad skal man da dömme om denne hans 1ste sproglige grund for deres spesifike norskhed, om den kunstige opstilling af et „antager man“ — hvad han selv ikke antager, og hvad han som videnskabsmand må erklære for åbenbart urigtigt, — og en dertil knyttet slutning: „da må naturligvis digtene antages at have hjemme“ i Norge? Vi ønske ikke at give noget ligefremt svar på dette spörsmål. Hellere ville vi, för vi følge Keyser videre, göre et par små bemærkninger om eddadigtenes sprogform.

Sproget i en mundtlig bevaret literatur vil altid i visse henseender, nemlig i alt hvad der henhører under lydlæren og tildels også i sine grammatiske former, følge med tiden, hvorimod det meget længe kan fastholde en stor mængde arkaismer så vel i ordforrådet som i visse i den poetiske form dybt indgrode grammatiske egenheder. Begge dele gælder også om Nordens oldkvad. Ganske således som de foreligge, opskrevne på Island i 12te og 13de århundrede, kunne de alene have lydt dengang i islandske munde; men ord til andet således som de der foreligge kunne de have lydt i ethvert nordisk land ikke alene i det 9de århundrede og endnu et par århundreder efter, men efter al sandsynlighed flere hundredår tidligere. Hvor Munch i Ann. f. nord. oldkynd. 1846, s. 244 vil fremstille udseendet

af det oldnordiske sprog „i dets allerførste stadium“, hvormed han mener runestenenes sprog fra 9de århundrede, gengiver han de linjer af Völuspá, som i normal gammel islandsk-oldnordisk form skrives:

Ek man jötna ár of borna
þá er forðum mik fœdda höfðu.

således:

Ik man itna år uf burna
þå is furþum mik fóþiþa hafþu.

De lyde nu i en islandsk mund som så:

Jæg man jötna awr åv bådna
þaw ær fårðem meg fajdda höbðe.

I Danmark kunde de endnu i det 12te århundrede have lydt:

Jak (eller Æk) man jatna år um borna
þå er forðum mik fødda havðu.

Og i Norge måtte de samtidig lyde netop ligesom i Danmark, kun at måské selvlyden i „fødda“ lød lidt anderledes. Hvor intetsigende må da ikke de fra sproget hentede grunde være, der ville afskære muligheden af, at Island umiddelbart fra Danmark endnu lige til det 12te århundrede kunde modtage oldtidskvad, ligesom det alt da derfra mundtlig modtog middelaldersviser? Saxo kendte jo endnu folk, der kunde de gamle Bjarkemål udenad, og han oversatte dem på Latin efter deres tilsagn, medens kun et par stumper i oldsproget ere reddede i islandske bøger. Det er en velbekendt sag, at den i Norden i middelalderen indtrådte sprogadskillelse ikke kan være begyndt för i løbet af det 11te århundrede og da først åbenbarer sig i de fællesnordiske, på runestenene forekommende og endnu i Dalarne og på Gulland så vel som i norske dialekter og i Nyislandsk bevarede tvelyds overgang til lange enkeltselvlyd i Svensk og Dansk, medens medlydsystemet endnu en tid lang forblev uforandret i Dansk og med en enkelt modifikatjon (bortfald af þ) endnu den dag i dag har vedligeholdt sig i Svensk

så vel som i Islandsk, og de grammatiske endelser holdt sig væsenlig uforandrede i Dansk i 12te, i Svensk ind i 14de århundrede. Vil nu vel nogen vove at påstå, at disse afvigelser skulle kunne afskære muligheden af en fortsat ordret mundtlig forplantelse og overførelse fra land til land af oldtidens sange? Og hvad det her kom an på, var jo endda ikke de sproglige tilstande i Norden i det 12te, men dem i det 9de århundrede!

Den anden sproglige bemærkning, som vi her skulle tillade os at indskyde, er denne. Keyser lægger jo (skönt i modstrid med sin egen fastsættelse af kvadenes alder) megen vægt på den sprogform, der herskede i Norge og på Island, dengang den skrevne literatur dèr fremstod. Det fortjener derfor at bemærkes, at de pågældende oldkvad bevislig må være forfattede i en sprogform, der i visse punkter afveg fra den norsk-islandske ikke alene i det 12te men allerede i det 10de århundrede, medens den heri stemmer overens med Dansk og Svensk indtil den dag i dag. Et sådant punkt, der griber anderledes dybt ind i den digteriske sprogform end forskellen mellem tvelyd og lang selvlyd, er denne.

V som forlyd foran r er bortfaldet i Norsk-Islandsk så tidlig som det 10de århundrede. Dette bevises ved en række af digtersteder, såsom:

Egil Skallagrimssön: görðum reiðir róstu
— reið sè rögn ok Óðinn
— ríks konungs | reiði fengna
Eilif Gudrunssön: Reiðr stóð Rösku bróðir
Torf-Einar: rekit hefik Rögnvalds dauða
Eyvind skáldaspillir: nú er þat er rekr á rakna
Thorbjörn hornklofi: ræsinaðr ok rausnar
rak vèbrautar nökkva.

Ja, endogså et vers, der skal være af Brage den gamle fra begyndelsen af 9de århundrede, har:

reiðr at Reifnis skeiði.

Denne norske ejendommelighed fik som sagt aldrig magt i Sverig og Danmark, hvor vi endnu have både vred

og vrang, vrag og vrage. I eddakvadene finde vi nu en række steder, hvor stavrimet kræver v foran r, men hvor den islandske skriver og vistnok allerede den islandske traditjon har bortkastet det[1]):

Hávamál 31: en at virði (v)rekask
Vafþrúðnismál 53: þess mun Viðarr (v)reka
Þrymskviða 1: (V)reiðr var þá Vingþórr
Lokasenna 15: vega þú gakk | ef þú (v)reiðr sèr
— 18: vilkat ek at it (v)reiðir vegisk
— 27: ok væri þá at þèr (v)reiðum vegit
Fáfnismál 7: sæi maðr þik (v)reiðan vega
— 17: hvar skulu (v)reiðir vega
Atlakviða 2: vín í valhöllu | (v)reiði sásk þeir Húna
— 13: (v)ráku þeir vandstyggva | völlu algrœna.

Ja, endogså Sólarljóð, der må tilhøre den første kristne tid, har haft v foran r i (26):

(V)reiðiverk | þau þú unnit hefir.

Derimod finde vi mærkelig nok i Atlamál, der uden tvivl er det yngste blandt Eddas heroiske kvad, og som flere grunde kunne tale for at henføre til Norge, hvor det efter Keysers mening (s. 228) kan være digtet i det 9de århundrede, r isteden for vr brugt som rimstav:

4: rúnar nam at rísta | rengdi þær Vingi
54: röskr tók at rœða | þótt hann reiðr væri
78: skömm mun ró reiði | ef þú reynir gerva.

Vi lægge imidlertid fra vort standpunkt ingen videre vægt herpå for de kvads vedkommende, der må være ældre, tildels langt ældre end 9de århundrede, altså fra en tid, da man lige så fuldt i Norge som i det øvrige Norden kunde udtale v foran r (som man endnu kan i Thelemarken); men denne lille bemærkning kan tjene til at vise, hvor overfladisk Keyser her tager det med „sproget" i oldkvadene, og hvor nöjsom han er med grunde, når de blot med noget skin kunne synes at tale for hans yndlingsidéer. Ti med

[1]) Versetallene i de her og herefter anførte eddakvad følge Svend Grundtvigs endnu ikke udkomne håndudgave af den ældre Edda.

det her anførte for öje måtte Keyser da have sagt: „Antager man, at digtene ere blevne til i en tidsalder, da de tre grene af den skandinaviske folkestamme havde begyndt at skelne sig fra hinanden ved sproguligheder, da må naturligvis digtene antages at have hjemme hos den gren af stammen, med hvis sprog de tale, altså“ — ikke hos den norske, men hos den svenske eller danske.[1])

Keysers 2den (mytologiske og sagnhistoriske) grund ville vi som sagt gemme til sidst, fordi vi agte at dvæle noget længere ved den. Hans 3dje (landskabelige eller naturvidenskabelige) grund lyder således: „De naturskildr- „inger, som forekomme i eddadigtene, pege næsten altid, „og det med bestemthed, hen på, at et hårdt fjældland,

---

[1]) For at undgå enhver mistydning tro vi at burde bemærke, at ordet róg med dets afledning at rœgja, der oprindelig har haft vr (got. vrohjan) allerede forekommer uden v og rimes som r i flere eddakvad (Lokas. 55. Helgakv. Hund. II, 27. Atlakv. 29; måské også Atlakv. 31. Helgakv. Hjörv. 6. Sigrdrífumál 37), ligesom det også er meget muligt, at vi i Helgakv. Hjörv. 20—21 have ordet reini (hingst) rimet som r, skönt det oprindelig har vr (svensk vråna, dansk vrinsk, at vrinske, en vrinsker); og endelig vil der muligvis kunne findes flere ord i eddasangene med oprindeligt vr behandlede som ord på r. Dette vilde imidlertid i det höjeste kunne bevise, at disse steder i den senere (norske eller islandske) traditjon havde undergået nogen ændring fra det oprindelige; hvorimod vr ikke vel i Norge eller på Island kan være indbragt efter det 10de århundrede. Også bör bemærkes, at vr som forlyd virkelig findes på to steder i Snorra-Edda:

I, 504; vildið vröngum ofra | vágs hyrsendir œgi

II, 132: vröngu varar gungnis | varar lungs of stunginn.

Det første står i et vers af Brage (fra 9de årh.), det andet skal være af Egil (904—90). Da begge disse skjalde på andre steder bortkaste v foran r, så kan en enkelt benyttelse af den ældre form da kun vise, at denne var dem bekendt fra ældre digtning og endnu kunde bruges i en snæver vending eller hvor man ønskede at anvende en alt tidligere yndet ordföjning. (Jfr. Sn. Edda, II, 134.) Det står da lige fuldt fast, at i det 10de (måské allerede i det 9de) århundrede var vr i det norsk-islandske höjere sprog ombyttet med r, og Atlamál, som af Keyser antages for digtet i Norge i 9de århundrede, har jo også gennemgående r for vr.

„som Norge er, har stået digterne for öje; ja digtenes „fremstilling af Thorsmyterne synes næppe at have kunnet udgå „andensteds fra.“ Det er ikke vor hensigt at ville indvende noget imod den lille indskudssætning: „som Norge er“; vi ville ingenlunde benægte, at Norge er „et hårdt fjældland“; men det forekommer os rigtignok, at denne sætning kommer til her at spille samme rolle som (i den bekendte vise) Norges klipper på den yderste dag: som det eneste af denne Keysers naturgrund, der kan bestå for en nöjere prøvelse.

Der findes i eddadigtene intet, der kan kaldes „naturskildring“: hvad enten de bevæge sig i himlen eller på jorden, i Asgård, i Jættehjem eller i Mandhjem, så skildre de ingensteds de synlige omgivelser. De spredte antydninger af naturforhold ere for det meste så svævende og almindelige, at der ikke af dem kan udledes nogen rimelig slutning om den naturlige beskaffenhed af digtenes hjemsteder. Men om det endogså skulde fremgå af dem, at de undertiden havde haft for öje om end ikke „et hårdt fjældland, som Norge er“, så dog et land, hvori der fandtes fjælde og klipper, så var det derfor ikke sagt, at det var Norges fjælde, der havde stået deres forfattere for öje eller tanke: Sverig og de gamle danske lande øst for Øresund have også deres del af stene og klipper, mere end der findes i alle eddakvadene. Og da Keyser her tager de heroiske og mytiske kvad under ett, kan det ikke ses, om han måské også regner „Rinens fjælde“ med til Norges klipper. P. A. Munch har engang fået et andet indtryk eller indfald: han fandt i den nordiske gudelære „umiskendelige spor af Germanernes, således også af vore forfædres tidligste ophold i østligere egne“; han kommer ved dens „naturbeskrivelse“ til at tænke på Uralbjærgene og de egne, hvor Volgafloden flyder. (Det norske folks hist. I, 1, s. 161; jfr. Ann. f. nord. oldk. 1846, s. 58—59.)

Det er da skade, at Keyser ikke her har givet nogen antydning af, hvilke steder i eddadigtene han især tænker på. Hovedstedet må dog formodenlig være det samme, som

P. A. Munch anfører (Fornsvenkans och Fornnorskans språkbyggnad, s. XVII), nemlig Hávamál 90: „Så er falske kvinders elskov, som man ager på glatis med ubroddet fole, eller sejler i storm med skib uden styre, eller som når halt skal fange ren på fjældet i tøvejr (*eða skyli haltr henda hrein á þáfjalli*). Herom siger Munch: „Huru litet „åtminstone Hávamál, ett af de största och vackrasta qväden „i den äldre Eddan, passar på svenska förhållanden (att icke „tala om danska), i tidhvarf, då verkliga Svear bodde i „Svealand, ses bland annat af v. [90], der talet är om att „hemta rendjur från fjell, der snön är upptöad. I historiska „perioden har renen aldrig nått de svenska folkländerna „omkring Mälaren, då dess natur är att söka de höga träd„lösa fjellslätterna, der renmossan vexer, och dylika fjellslätter „funnos icke i gamla Sverige, utan endast i gamla Norge." I dette ene tilfælde forholder det sig virkelig så, at der er sandsynlighed for, at disse to linjer kunne have hjemme i Norge, eftersom rensdyret vel engang har færdedes både i Skåne og på de danske øer, men synes dèr alt at være uddød i en meget fjærn fortid; medens Cæsar dog endnu traf renen i Tyskland, hvor Germanerne gik klædte i dens skind (de bello Gall. VI, 21), og den endnu senere skal have levet i Pyrenæerne. Men indrömmelsen af, at de anførte linjer sandsynligst må tilhøre Norge, er efter sunde kritiske prinsiper meget langt fra at medføre, at Håvamål i sin helhed skulde kunne erklæres for norsk arbejde, og det så meget mindre, som disse linjer åbenbart ikke ere organiske i digtet, men høre til den række af ordsprogsvers (81—83, 85—88, 90), der ikke engang have verselag tilfælles med resten af digtet, og som skyde sig ind imellem ægte vers af beslægtet indhold og skille ad, hvad naturlig hører sammen, hvorfor der er al god grund til at antage dem for oprindelig at være Håvamål ganske uvedkommende og først indløbne deri i den senere tradition. Her skal intet stikkes under stol. Da Keyser ikke siger os, hvilke steder i eddasangene han

lægger til grund for sit almindelige udsagn, så må vi fremdrage alt, hvad han kan have tænkt på.

Foruden på dette sted findes i Hávamál fjælde nævnet to gange, nemlig i v. 3: „Til mad og klæder trænger den mand, som over fjæld har faret (*matar ok váða er manni þörf þeim er hefir um fjall farit*“; jfr. dog v. 18: *er hefir fjöld um farit*); og i v. 116: „om dig lyster at fare på fjæld eller fjord (*á fjalli eða firði ef þik fara tíðir*).“ I Völuspá 52 hedder det om dværgene ved Ragnaroks nærmelse, at de bjærgvise stönne for deres stendöre (*stynja dvergar fyr steindurum veggbergs vísir*)“; ved verdens undergang hedder det i v. 56, at „stenbjærge styrte (*grjótbjörg gnata*)“, og i v. 64 siges om örnen, at den, da jorden atter løfter sig af havet, „fanger fiske på fjældet (*sá er á fjalli fiska veiðir*).“ Vi bör vel ej heller glemme at nævne „Gnípahellir“ og „Niðafjöll.“ I Vafþrúðnismál 21 og i Grímnismál 40 siges, at jordens bjærge ere skabte af Ymes ben (*ór beinum björg*), i Lokasenna 55 hedder det, at fjælde skælve ved Thors komme (*fjöll öll skjálfa*), og i Þrymskviða 21 siges, at bjærge brast (*björg brotnuðu*) for hans kærre. I Hárbarðsljóð 23 siger Thor, at han i østerleden har dræbt jættekvinder, der gik til bjærg (*er til bjargs gengu*); i Skírnismál 10 siges, at Skirner på vejen fra Asgård til Jættehjem farer over våde fjælde (*úrig fjöll yfir*), og i Rígsmál 38 rider Rig jarl gennem den mørke skov og over de rimlagte fjælde (*hélug fjöll*). I Hyndluljóð bor volven Hyndla i en bjærghule (*hellir*), i Hýmiskviða tales om stenurder (*hölkn*) og om en bjærgsti (*holtriða hverr*), jætterne kaldes bjærgfolk (*bergdanir*) og stenhvaler (*hraunhvalir*), og hovedet omskrives ved hårets höjfjæld (*háfjall skarar*).

Dette er alt hvad vi finde i de mytiske eddakvad, der angår bjærge og fjælde. Vi spörge nu enhver uhildet: er dette nok til at udpege Norge som disse digtes hjemsted? Har man ikke også i det nuværende Danmark navnet „bjærg“ om en mængde steder, og kunde ikke selv Møns klint kaldes et fjæld? Og behøve vi for at finde virkelige granitklipper at gå længer end til Kullafjæld og videre til

Hallandsås, til skærgården langs Skånes kyster og til Bornholm, hvor „fjældstavnen" endnu synger? Og behøve vi, især i de mytiske digte, endda sådanne nærliggende virkeligheder? Tror man virkelig, at nogen gren af den gamle nordbostamme, og da særlig nogen af dens ypperste skjalde og tænkere, i den fjærne hedenold ikke indenfor sin totalanskuelse af de jordiske forhold rummede mere end fotografiske billeder af den plet, han selv bode på: at han ikke i sit sprog og i sin anskuelse havde både bjærge og dale, både hav og floder, både skove, marker og enge, uden hensyn til, om han havde alt dette for öje fra sin husdör? Og var der ikke vel endog forud for den tid, da hans slægt fæstede bo i disse landemærker, fuldt udformede nedarvede forestillinger om jætternes boliger i jordens udkanter, hvor der kun var golde stene og bratte klipper? Har ikke den dag i dag folketroen på Danmarks sletter fundet sine „bjærge" store nok til at skjule både jætter og „bjærgmænd", höje til sine elvefolk og stene til sine dværge? Og har den ikke endnu både i Stevns og Møns klint fundet huler store nok til at huse Odin selv som „klintekonge"? Og har Danmarks folkeæventyr ikke lige så höje „glasbjærge" som Norges? Denne keyserske grund for eddadigtenes norskhed hviler væsenlig på en filistrøs misforståelse af, hvad poesi er, og den har endda ikke engang tilsyneladende prosaisk fodfæste.

Vi have her kun indladt os på Keysers naturgrund med hensyn til de mytiske kvad; ti om de heroiske digtes lokale og rimelige hjemsteder skal siden tales: det vil da blive klart nok, at det er ikke Norge. Her kun den bemærkning, at også i de heroiske digte finde vi ganske lignende „naturskildringer" som i de mytiske: også her nævnes: *berg*, *björg*, *fjöll*, *úrig fjöll*, *hèlug fjöll*, *meginfjall*, *Hindarfjall*, *Himinfjöll*, *Sefafjöll*, *Logafjöll*, *Rínarfjöll* og *rosmufjöll Rínar*, *arasteinn* og *Frekasteinn*, ja endog *brattar bergskorar*. Men vi ansé det ikke for nødvendigt at kalde en norsk fantasi til hjælp for at forklare disse udtryk. Når Keyser særlig fremhæver „digtenes fremstilling af Thors-

myterne“ som noget, der „næppe synes at have kunnet udgå andensteds fra“ end fra Norge, så kan det jo synes at falde sammen med, hvad vi ovenfor (s. 541) udtalte som vor antagelse: at mytedannelsen vistnok i Norge i dette lands tidligste produktjonstid: det 9de og 10de århundrede, „gennemgik sin sidste (allegoriske) periode, i hvilken navnlig Thorsmyterne spillede hovedrollen.“ Men disse to udsagn ere i virkeligheden meget forskellige. De eddakvad, der særlig behandle Thorsmyter, nemlig Thrymskvide, Hymeskvide og Alvismål bære ikke noget særlig norsk stempel. Det skulde da snarest være Hymeskvide, der synes at høre til de yngre eddakvad, og som viser sig længere fremskredent end noget andet i brugen af billedsproget, altså i den retning, der siden blev den herskende i den vistnok fornemmelig i Norge udviklede kunstpoesi. Vi tænkte ved hin ytring på den yngre Eddas allegorisk-æventyrlige Thorsmyter, og deres udmaling er det vel egenlig også, som her har stået Keyser for öje. Dèr have vi, ligesom i Thjodolvs Haustlöng, den norske mytebehandling, medens oldkvadene vistnok i det hele ere ældre end den særlig norske og netop tilhøre en forudgående dansk-gøtisk digtertid.

Keysers 4de grund, som vi i mangel af andet ville kalde den grönlandske, er denne: „Endelig give enkelte af „digtene dels i sit indhold, dels i sin benævnelse en bestemt „hentydning på Norge som deres hjem. Således er Hyndluljod ifølge sit indhold (?) bestemt norsk, og det herlige „digt Atlamål benævnes i samlingen det grönlandske, „hvilket, som alt bemærket, ikke kan betegne andet (?) end, „at det har haft sit hjem i det norske landskab Grönland. „Disse vink, skönt i sig selv ikke afgörende (?) uden „for de enkelte digte, som de særligen angå, ere „altid af stor vigtighed, da ikke et eneste lignende vink „gives med hensyn til Sverige eller Danmark som „deres fædreneland.“

Urigtigheden af den sidste ytring vil tilstrækkelig fremgå af det følgende. Her ville vi kun holde os til be-

visets positive del. Det er jo, som også af forfatteren indrömmet, klart nok, at de vink, et enkelt digt måtte give, alene kunne være afgörende for dette og ikke for alle de andre, der ere indskrevne eller endog kun indbundne i samme bog, mange hundred år efter at de bleve til. Det er altså de givne „vink“ angående de to digte: Hyndluljod og Atlamål, vi skulle omtale. Hvad først Atlamål angår, da have vi her foran (s. 569) forsynet Nordmændene med et bedre argument for dette digts sandsynlige norskhed end den titel, det får i Codex Regius af „Atlamál in grœnlenzku“; ti dels kan digtet meget vel have fået denne benævnelse ikke efter det sted, hvor det blev digtet, men efter det, hvor skriveren eller hans hjemmelsmand havde fundet det i munden og hvor det var yndet og udbredt; og dels hedder det landskab i det sydlige Norge (nedre Thelemarken), som siden kaldtes „Grönland“, egenlig ikke så, men Grenland, og det deraf dannede tillægsord er ikke „grœnlenzkr“, men grenskr (hvoraf Haraldr hinn grenski), hvorimod grœnlenzkr — og i codex står netop „grǫnlenzca“, „grǫnlenzcom“ — kommer af det velbekendte amerikanske Grönland (Grœnland), som når vi i Sn. Edda I, 686 have en „grœnlenzkr háttr.“ Vi antage det da vel for ganske sandsynligt, at dette kvad, der giver en fornyet behandling fra vikingtiden af det i den ældre Atlakvide (der sikkert kun ved en forveksling også har fået navn af „in grœnlenzka“) forud så höjst forskellig besungne oldsagn, er digtet i Norge i 9de århundrede, om det end skulde have lagt vejen til Island om ad det rigtige Grönland ved Nordpolen; men dette er da ganske uafhængigt af Keysers uholdbare bevis. Og hvad nu Hyndluljod angår, som da kun meget uegenlig kan kaldes et „eddadigt“, da det ikke findes i noget håndskrift enten af den ældre eller yngre Edda, men alene i Flatøbogen, da ville vi vel ikke benægte muligheden af, at dette digt, der forholder sig til den heroiske digtning som registeret til en bog, kan være så ungt, at det kunde være digtet i Norge; men vi skönne dog ikke, at det „ifølge sit indhold er bestemt norsk“, eller at dets norskhed bevises ved den omstændighed, at det

knyttes til en person (Óttarr), der i digtet angives at være en sön af en anden (Innsteinn), der i en halvheroisk, halvæventyrlig saga (Halvssaga) sættes i forbindelse med en sagnhelt, hvis historie er lokaliseret i Norge. Og andre beviser for Hyndluljods norskhed kende vi ikke. Keyser siger rigtignok (s. 483), at det „indeholder gamle genealogier Norge vedkommende", og vi nægte ingenlunde, at det hele vedkommer Norge så fuldt som nogen anden del af vort Norden; men det kan dog næppe siges, at Skjoldunger, Skilfinger og Ynglinger, Frode og Halvdan, Harald Hildetand og Rørik Slyngebånd, Radbard og Randver, Jormunrek og Sigurd Fåfnesbane, Gunnar og Hogne Gjukes sönner og mange andre, tillige med alle guder og gudinder, særlig ere „Norge vedkommende". Det var den 4de af Keysers „antagelige grunde" for — alle eddadigtenes norske oprindelse!

Endelig komme vi da til Keysers sidste (i hans opstilling den 2den), den mytologisk-sagnhistoriske grund: „Digtenes fremstilling både af asamyterne „og af de heroiske sagn stemmer ganske med den „fremstilling af samme, som genfindes både i de „norske skaldeværker og i de norske historiske „sagn fra hedenold; hvorimod man i de gamle „danske sagn, der ere os bevarede hos den danske „historieskriver Saxo Grammaticus, finder flere af „dem forskellig fremstillede, til eksempel Baldersmyten og sagnet om Jörmunrek (hos Saxo Jar„merik), [men i den gammeldanske kongerække i Script. rer. „Dan. I, s. 19: Jarmunrek]. Det samme spores også i de „gamle svenske sagn, skönt mindre tydelig, da disse kun „i ringe tal og i en mere forvansket form ere os bevarede." Vi ansé det for rigtigst i vor besvarelse af dette „bevis" først at holde os nöje til de af Keyser fremsatte påstande; og først når disse ere tilbørlig gendrevne, at gå over til en friere betragtning af det hele vigtige æmne, ved i muligste korthed at behandle spörsmålet om den nordiske folkestammes tidligste åndskultur og literære produktjon; hvorved

visets positive del. Det er jo, som og at
römmet, klart nok, at de vink, et rede
alene kunne være afgörende for rge,
andre, der ere indskrevne ell at de
samme bog, mange hundred , men
er altså de givne „vink" a e" var
og Atlamål, vi skulle omt
da have vi her foran (s estår i,
bedre argument for i „de
den titel, det får i e sagaer
ti dels kan digte (Keyser siger
ikke efter det s nam) den samme frem-
hvor skriveren og heltesagn som i de ligeledes
munden og mytiske og heroiske oldkvad. Men det
det landsk omtrent følger af sig selv, eftersom netop
siden kal d klarlig forudsættes af den senere digtning og
og det e til grund for den prosaiske fremstilling f. eks. i
gren Snorres Edda, i Völsungasaga o. s. v.; så derved kan da
— slet intet bevises med hensyn til disse oldkvads oprindelige
k hjemsteder. Der er jo ingen, der har benægtet, at Norge
på Harald Hårfagers tid var delagtigt i den alt forud udviklede nordiske mytologi, og at de fællesnordiske (skönt oprindelig og væsenlig danske, gotiske og svenske) heroiske oldsagn da også vare bekendte dèr. Derfor behøves altså intet bevis; men hvad der rigtignok trængte hårdt til at bevises, det var den norske påstand om, at hine mytiske og heroiske kvad skulde være digtede i Norge; og for den påstand kan da hin påberåbte overensstemmelse mellem oldkvadene og den på dem baserede senere poetiske og prosaiske, tildels norske, men dog for störste delen islandske literatur ikke aflægge noget vidnesbyrd.

Den anden, negative, side af samme bevis består i den påstand, at Saxos fremstilling af gamle danske sagn om guder og helte skulde være uforenelig ikke alene med oldkvadene selv, men med antagelsen af disse oldkvads tidligere tilstedeværelse udenfor Norge eller da navnlig i Danmark. Denne påstand er så grundfalsk, at det må forbavse,

sættes. Havde Saxo kun så sandt været en
e vi vist aldrig fået noget at høre om uforene-
er imellem hans og f. eks. Snorres be-
tro og sagn fra hedenold. Men nu
er og et hovedvidne for det gamle
g derved en anstødssten for de
r pris ville være ene om alt.
lt troværdigt vidnesbyrd om
hedenskabets dage. Det
fortælles om Hakon jarls
som det synes finske overtro.
.. særlig helgelandsk religjon, isteden
orges nordligste landskab, efter Keysers og
elig gentagne påstande, netop skal ansés for ud-
gspunktet for den særlig norske kultur og da vel også for hele asalæren og den i Edda repræsenterede digtning. Saxo giver for Danmarks vedkommende rigeligt og utvivlsomt bevis for, at hans fædre havde dyrket de samme guder, som vi finde i Eddaerne; og dette vilde vel heller ikke selv Keyser nægte. Men Saxo skal dog, efter Keysers mening, levere beviset for, at de i Danmark hjemlige myter må have været så forskellige fra de i eddakvadene besungne, at disse umulig kunne have lydt i Danmark. Som eksempel herpå fremhæves Saxos fortælling i 3dje bog om Balder og Hoder, og den samme anfører Munch som tilstrækkeligt bevis på den store forskel mellem den i Eddaerne repræsenterede „norske" og „den danske mytologi." Også for heltesagnenes vedkommende opstiller han det samme afskrækkende eksempel som Keyser, nemlig Jormunreksagnet[1]).

---

[1]) Forordet til »Fornsvenskans och Fornnorskans språkbyggnad«, s. XV—XVII: »Och nu religionen och mythologien? Man har »blifvit så van att antaga de guda- och hjelte-traditioner, hvilka »hufvudsakligen äro bevarade i båda Eddorna, såsom gemensamt »nordiska, att det, snart sagdt, icke faller någon in att begrunda »saken nogare. Men att det ej är så, åtminstone hvad Danmark »angår, är icke svårt att bevisa. De fornsägner, Saxo meddelar,

Han er dog så skikkelig — hvad han ansér for en i grunden ufornøden ædelmodighed — at skrive nogen afvigelse på den gennem to århundreders kristnede danske munde fortsatte traditjons regning, og han er tillige så naiv at fremhæve, at det er den yngre Eddas fremstilling af Baldersmyten, der har været hans prøvesten, hvorved Saxos fremstilling har víst sig som grundforskellig fra den ægte norske asamyte. Men den yngre Edda, som er måské et halvt hundred år yngre end Saxo, og som øser ikke alene af de ældste folkelige oldkvad, men også af senere skjaldes, tit vistnok meget vilkårlige besyngelser, og tillige af åbenbart nyere, måské alene i prosaform uddannede, dels allegoriserende, dels æventyrlig udmalende og forklarende fortællinger, — den tör sandelig ikke göres til prøvesten for, hvad der har været den ældste og ægteste form af en myte i den folkelige mytebesyngelses bedste tid. Her må vi holde os til, hvad vi have tilbage af disse oldkvad selv. Men det træffer sig nu så, at vi ikke mellem eddakvadene eller med dem i klasse stående digte have nogen udførlig besyngelse af Baldersmyten; vi have kun korte antydninger af dens

»äro ojäfvigt äkta danska.... Men huru skiljaktiga dessa danska »fornsägner i enskildheterna varit från Edda-sägnerna, ser man t. »ex. af Saxos berättelse om Balders död, jemförd med Edda-sägnen »derom. Medgifva vi också (ehuru ett sådant medgifvande icke alls »är nödvändigt), att mycket genom det muntliga öfverlemnandet »kan vara förvanskadt, så blifva dock hufvuddragen qvar; men »äfven dessa äro skiljaktiga från yngre Eddans berättelse; Höd, »Balders baneman, af Saxo benämd Hotherus, ɔ: Höþr, måste »äfven i den oförfalskade danska berättelsen hafva varit en ung »rask hjelte, icke blind, såsom Edda berättar o. s. v.» — Nu følger, ligesom hos Keyser, en omtale af Saxos Jormunreksagn, som bevis for samme forskel i de heroiske sagn, og derefter hedder det: »Häraf visar sig tydligen och oemotsägligen, att hvarken äldre »eller yngre Eddans sånger och berättelser, lika litet »som någon annan derpå grundad fornsaga eller qväde, »framställer forndanska mythologien, och att de sålunda icke »heller kunna kallas nordiska i betydelsen af: »gemensamma för »hela Norden.««

hovedtræk (Vspá 32—34. 67. Vegt. Hyndl. 29—30. Grímn. 12. Lokas. 27—28. Vafþr. 51. 54—55). Den har tilvisse været besungen i mange kvad fra forskellige stadier, og en sammenløben rest af indholdet i en del af disse er det, som vi finde i Snorres Edda. Også den er (ligesom Saxos krønike) forfattet mere end to hundred år efter kristendommens indførelse. Dèr og i andre islandske skrifter have vi væsenlig den traditjon om Nordens hedenskab, der nedarvedes gennem skjaldene, der vedbleve at bruge de fra mytologien lånte udtryk og omskrivninger og tildels vistnok også endnu efter kristendommens antagelse at besynge rent hedenske æmner (Hrafnagaldr Óðins synes at være et eksempel herpå). Denne professjonelle, lærde traditjon er på den ene side pålideligere i en mængde enkeltheder og grundet på et rigere, om end mere forskelligartet, materiale end den folkelige, som ligger mellem hedenskabet og Saxo; men den har på den anden side modtaget mange for den ældgamle fællesnordiske folkelige digtning fremmede bestanddele af den for Norges og Islands vedkommende mellemliggende, fortsatte digteriske behandling og udmaling af de gamle sagn; hvorimod denne senere digtning, hvori det danske folk ikke tog synderlig del, derfor ikke fik nogen indflydelse på dets traditjon. På grund heraf må Saxos oldsagn i mange tilfælde betragtes som umiddelbare rester af ældre og ægtere formatjoner end de, der have fået indflydelse — og, som de nyeste lag, vel endog ofte overvejende indflydelse — på Snorres fremstillinger.

Dette er uden tvivl tildels tilfældet med Saxos Baldersagn og hvad dertil hører, så ikke alt, hvad Saxo véd mere end de islandske kilder, er senere tillæg, hvorimod meget af, hvad de, men ikke han, kender, netop er senere udvækster. At denne myte hos Saxo fremtræder som historie, at guderne ere stegne ned på jorden og færdes dèr som dødelige mennesker, det er da ikke andet, end hvad vi finde overalt, hvor hedningernes kristnede börn vilde fastholde deres fædres minder ved siden af deres egen tro på den eneste sande gud. Euhemerismen, som gjorde også de

græske guder til gamle sagnhelte og Zeus til konge på Kreta, den er jo endda langt ældre end kristendommen og når tilbage til Aleksander den stores dage; og vi finde den indenfor den gotiske folkeverden igen hos Jornandes, der lader Aserne (anses) være gamle gotiske helte, som hans forfædre i deres blindhed havde forgudet; og ganske samme betragtning finde vi da ikke mindre i den islandske literatur end hos Saxo: Odin var også efter Ynglingasaga konge i Upsal, efterfulgt i regeringen først af Njord og så af Fröj. Denne forvanskning kan da ikke særlig lægges Saxo til last. At der bagved Saxos historiserede prosa, mellem den og den ægte hedenske mytebesyngelse, må have ligget en heroisk besyngelse, det synes klart nok; men mon der ikke også ligger en sådan bagved Snorres fremstilling, mellem den og den rene myte? Vi mene jo, og vi tænke herved på Hermods helridt og hvad dermed hænger sammen. Ti Hermod er ikke én af aserne, han er ingen mytisk person, men en ældgammel heros. Som sådan have vi ham i Hyndluljod sidestillet med Sigmund, og som sådan optræder han i det oldengelske Bjovulvsdigt. Som sådan er han også kommen ind i Saksekrønikens ættetavle mellem den historiserede Odins (Wodans) forfædre, og derfra er han atter gået over i Snorra-Eddas fortale som Skjolds fader og Odins oldefaders oldefader. Men efter at han af en digter havde fået det hæderlige hværv at göre den frugtesløse helrejse, så blev han af digtningen regnet halvvejs imellem aserne, som vi se af Sögubrot og af Eyvinds Hákonarmál fra år 960. Ved siden af en sådan indenfor hedenskabet liggende heroisk udvidelse af Baldersagnet ligger uden tvivl også en allegorisk, som fremtræder i beskrivelsen af Balders bålfærd; men begge disse udvidelser finde vi alene i Snorres Edda, ikke i de bevarede oldkvad selv. Det er derfor en meget uvidenskabelig og overfladisk fremgangsmåde, når man tror uden videre at kunne pege på Snorres Edda fra 13de århundrede som rettesnor for Nordens gudelære i det 9de, som den ene avtoriserede oldnordiske katekismus, på hvilken alle ægte asadyrkere skulle

have svoret mange århundreder för den blev til. Man må trænge ganske anderledes ind i mytologiens og sagndannelsens genetiske historie, för man tör afvise en afvigende fremstilling som uægte og ville bevise dens uforenelighed med d e n digtning, hvoraf vi have rester i de bevarede eddakvad, ved at påvise uoverensstemmelse med Snorres Edda.

Og nu det træk i Snorres Edda, som Munch særlig peger på som uforeneligt med Saxos oldsagn: Hoders blindhed, den står der ikke et ord om i eddakvadene, og vi tro ikke at fejle ved at antage netop d e n for et senere indkommet allegorisk træk, der gentager sig i middelalderens legende om St. Longinus, den romerske soldat, der gennemstak Kristi side: at også han var blind. (Jfr. Danm. gl. folkev. II, 536 ff. III, 892.) Det er næppe mere urimeligt at tænke sig en blind, tjenstgörende romersk legionær end en blindfødt Odins-sön. Men selv om dette ikke var så, selv om Hoders blindhed havde hørt med til den oprindelige forestilling, så vilde d e t, at det danske sagn, som det lød ved år 1200, ikke kendte denne blindhed, dog vel aldrig kunne tjene som bevis for, at alle de mytiske eddakvad, som heller ikke kende den, ikke kunde 400 år för den tid have været bekendte, måské endogså digtede i Danmark. Dersom afvigelse i sagnform alene kan være betinget af natjonal forskel, hvorledes skal det da gå med de afvigelser, der vitterlig findes også indenfor den (dog i Snorres Edda efter bedste evne harmoniserede) islandske traditjon? Hvad skal man da sige om forholdet mellem d e t nordiske indvandringssagn, der findes i Rymbegla, i Ynglingasaga og i forordet til Snorres Edda, og d e t, der haves i de to variatjoner af „Fundinn Noregr“? Ja, de ere begge „norske“ og intet andet end norske, gudbevares! Men de modsige hinanden så bestemt, som det vel er muligt! Vi skulle ikke forfølge dette tema videre; dommen kan dog ikke falde anderledes ud, end at hele Keysers og Munchs opstilling af en særlig dansk (for det meste forgået) mytologi, forskellig fra den i eddakvadene repræsenterede, må kendes for uefterrettelig at være, ikke alene på grund af utilstrækkeligt

bevis, men også på grund af det meget, der bestemt modsiger denne tendensiøse påstand.

Foruden Saxos krønike have nemlig Danmark og Sverig så fuldt som Norge andre levninger fra middelalderen, der vidne for den aldrig afbrudte folkelige enhed i Norden, i den mundtlig forplantede folkedigtning, især folkeviserne, af hvilke en stor del i Danmark og Sverig optegnedes i 16de og 17de århundrede, medens endnu meget så vel dèr som i Norge er fundet bevaret i folkemunde i det 19de.[1])

Fra kæmpeviserne altså tilflyde os de umistænkeligste vidnesbyrd om alle nordiske folks delagtighed i oldtidens folkelige digtning, der viser sig umiddelbart at være over-

---

[1]) For Norges vedkommende vilde P. A. Munch vel her have gjort indsigelse, og det ikke ganske med uret, da, som han udvikler i sin anmældelse af Landstads norske folkeviser (»Morgenbladet« f. 1853, nr. 63. 66. 67), denne art af visedigtning ikke har haft sin oprindelse i Norge, men derimod i Danmark og Sverig, hvortil han föjer følgende: »Det vil måské også deraf bedst kunne »forklares, hvorfor disse viser, som det synes, især have holdt »sig i Thelemarken. Dette landskab er nemlig det blandt alle »de norske landskaber, hvis mundart, med det störste forråd af »ældgamle ord og talemåder, dog, måské på grund af et oprinde»ligt stammeslægtskab med gøtiske naboer, har haft störst lethed »for at optage og tilegne sig kæmpevisernes versform. I forbind»else hermed står det unægtelig, at der til flere af de thelemark»ske viser findes svenske og danske paralleler, så vel som at »mange af de meddelte viser dreje sig om danske mænd og be»givenheder, f. eks. kongens sön af Jutland, Thorkel Adelfar o. fl. »Thi man må ej glemme, at hele Viken, hvortil i vidtløftig for»stand i det mindste en del af Thelemarken hørte, i lang tid »kunde betragtes som en provins af det gamle Danevælde; og »det bör derfor ikke vække nogen forundring, om der i Thele»marken, som andensteds i Viken, findes spor af et ældgammelt »sagnfællesskab med Danmark og Gøtaland«. — Vi ville vel heri kunne finde en bemyndigelse til at tage de i norske kæmpeviser forefundne genminder af den nordiske oldtids sagn og tro til indtægt som danske (eller svenske) spor af sådant; men vi agte dog ikke her at göre brug af denne fuldmagt og behøve det heller ikke.

gået i og have affødt middelalderens viser. Keyser bruger også på ett sted et fra nutidens traditjon hentet vidnesbyrd, men naturligvis kun et sådant, som efter hans formening beviser et mellem Island og Norge omtvistet digts (Solarljods) norskhed. Han mener nemlig (s. 265; jfr. s. 261), at den omstændighed, at „den nyeste tids forskning [ɔ: Sofus „Bugges afhandling i Norsk tidsskr. f. vidensk. og lit. 1854] „har opdaget digtets grundtræk i en endnu i den mundtlige „traditjon levende thelemarkisk folkevise, det såkaldte „Draumekvæe, sætter det så godt som udenfor al tvivl, at „digtet er blevet til i Norge og derfra ligesom de ægte „eddadigte overført til Island“. Men så måtte Keyser jó også antage, at folkevisen om Thor af Havsgård, som allerede er udgiven af Vedel, og som er funden både i Danmark og Sverige (Danm. gl. folkev. nr. 1; Arwidssons Svenska fornsånger, nr. 1), måtte sætte det så godt som udenfor al tvivl, at det ægte eddakvad Thrymskvide (Hamarsheimt), hvoraf hin vise klarlig er en umiddelbar folkelig omstøbning, var digtet i ett af de to lande. Og det samme måtte da gælde om de to også af Keyser for ægte hedenske mytekvad erkendte digte: Grogalder og Fjölsvinsmål, der have affødt folkevisen om Ungen Svejdal (Danm. gl. folkev. nr. 70), som er funden både i Danmark og Sverig, dels i håndskrifter fra 16de århundrede, dels i den endnu levende traditjon, men hidtil ikke i Norge. Og der var endnu meget mere af den art at anføre, dersom et sådant bevis virkelig var gyldigt. Men det er det ikke. Herved bevises nemlig intet om det enkelte oldkvads oprindelige hjemsted; men herved bevises fællesskabet, enheden, den vedvarende udveksling mellem Nordens folk af al deres åndelige ejendom, for så vidt den er af ægte folkelig art, det er: udgået af én af de gennemgribende natjonale, hele folket gennemtrængende åndsrørelser, af hvilke Nordens folk tilsammen kun kender de tre: den mytiske og den heroiske digtning fra hedenold og kæmpevisedigtningen fra middelalderen. Vi skulle derfor her ikke videre forfølge dette æmne, som også tildels må på ny berøres i det følgende,

men kun tillade os at henvise til „Danmarks gamle folkeviser“, navnlig til forordene (I, s. X; II, s. VI—IX; III, s. VIII—IX).

Så meget med hensyn til det bevis, som Keyser og Munch ville have fundet i Saxo for de mytiske eddadigtes udelukkende norskhed. De göre jo samme påstand angående de heroiske eddakvad, og der skal Saxos fremstilling af Jormunreksagnet i 8de bog spille samme rolle som Baldersmyten for mytologiens vedkommende. Dette er, hvad vi nu skulle betragte.

Vi tör her ikke indlade os på en sagnhistorisk spesialundersøgelse, men det må være nok at fremhæve, hvad enhver sagkyndig må indrömme: at der her imellem Saxos og eddakvadenes fremstilling af det, som de have tilfælles, nemlig Svanhilds giftermål med Jormunrek, hendes dødsmåde, hendes brødres hævn for hende, samt Bikkes optræden, ikke findes större, men snarere mindre afvigelse, end der på andre punkter findes imellem eddakvadene selv indbyrdes (så som angående Sigurd Fåfnesbanes død eller mellem Atlakvides og Atlamåls fremstilling af Gudruns hævn). Hovedforskellen mellem Saxo og Edda består i to ting: dels, at Saxo ikke knytter Jormunreksagnet til Volsung-Gjukung-sagnkredsen, hvilken han aldeles ikke berører i sin krønike, og dels, at Saxo véd meget mere om Jormunrek, end alle på Island bevarede kilder. Det første: at Saxo her og andensteds med tavshed forbigår Volsung-Gjukung-sagnene, det har uden al tvivl ikke sin grund i, at han ikke skulde have kendt dem — det er aldeles utroligt, når vi se hen til, hvor bekendte de vare over hele den gotiske folkeverden, og når vi også finde dem besungne, netop i deres nordiske sagnform, i en række danske folkeviser —; men han forbigår dem med forsæt, fordi han, som også kendte den tyske lokaliserede besyngelse af „notissima Grimildæ erga fratres perfidia“, har ansét dem for at være Danmarks historie uvedkommende. Selv om Saxo da havde forefundet Jormunreksagnet knyttet til Volsung-sagnkredsen, kunde han godt have overskåret den tynde tråd, der bandt

det dertil; men det var jo også godt muligt, at nogle af hans kilder, hvilke han foretrak, **ikke** havde hin forbindelse, der af den nyere kritik almindelig ansés for aldeles sekundær; heller ikke dette vilde da berettige os til at slutte, at han slet ikke kendte den mellem Volsungsagnene og Jormunreksagnet tilvejebragte forbindelse, eller udelukke muligheden af, at han endogså kunde have kendt selve de eddakvad (Guðrúnarhvöt og Hamdismál), hvori Jormunrek-sagnet er besunget. Der er endogså positive grunde for den antagelse, at **Saxo har kendt og brugt Hamdesmål**, tildels fuldstændigere end digtet nu foreligger i Edda.[1]) Men det er åbenbart, at han **desuden** har haft andre kilder, der ikke have efterladt sig noget spor i islandske skrifter; og Jormunrekssagnet har jo, som vi se af den gammeldanske såkaldte Erikskrønike, også være stedfæstet i Skåne, hvor

---

[1]) Det kan her i forbigående bemærkes, at den lærde Nordmand Sofus Bugge — fra hvis hånd vi med det første tör vænte en kritisk håndskriftudgave af den ældre Edda, der vil göre alle sine forgængere overflødige og blive grundlaget for alle efterfølgere, — har ved hjælp af Saxos beskrivelse af Jormunreks borg udfundet og efter vor formening sat det udenfor al tvivl: at det vers i Atlakviða (14), som beskriver Atles borg og nævner Bikke, egenlig i denne form tilhører Hamdismál og har som led af dette digt ligget til grund for Saxos beskrivelse af Jormunreks borg. — Vi kunne ikke her gå mere i det enkelte med hensyn til denne interessante opdagelse; men skulle kun anmærke, at den turde blive følgerig for kritiken af Saxos krønike, hvor man hidtil har antaget det for givet, at han i regelen kun har haft vers dér, hvor han gengiver sådanne i metrisk form; medens sagen synes at være den, at han kun ved de lyriske steder, ved taleversene, fandt sig foranlediget til metrisk efterligning, hvorimod han gengav de blot beskrivende og fortællende vers i prosaform. Vi havde dog allerede forhen et eksempel herpå i Saxos opregning af Bråvoldslagets kæmper, hvor vi ud af hans latinske prosa kunne læse de til grund liggende oldnordiske vers renere end de haves i oldsproget i Sögubrot, hvor de ligeledes ere opløste i prosa. Men i Jormunreks historie har ingen forhen formodet, at Saxo havde øst umiddelbart af en poetisk kilde; P. E. Müller antager (Saxo, III, 236) det modsatte for afgjort.

man hensatte hans berömte borg til Kullen. Men alt dette taler da ikke imod heltesangenes tidlige tilstedeværelse i nuværende Danmark og Sverig; så vi kunne vel hermed lade denne keyser-munchske indvending hvile i fred, i det sikre håb, at ingen vil føle sig fristet til at vække den på ny.

VI.

Vi have nu punktvis gennemgået Keysers grunde for eddakvadenes og i det hele den i det gamle sprog bevarede mytiske og heroiske digtnings udelukkende norskhed, og vi tro, sandt at sige, ikke at have ladet sten på sten af den hele bygning. Vi skulle endnu forsøge i korte træk at fremstille de slutninger angående denne digtnings oprindelse, dens kulturgrund, dens tid og dens lokale, hvortil vi på videnskabens nuværende standpunkt kunne nå.

Keyser slutter sin nys gennemgåede uholdbare bevisførelse med disse ord:

„Man tör vel således påstå, at, endogså sproget fra„regnet, antagelige grunde tale for digtenes oprindelse i „Norge, medens ingen grunde kunne siges at hjemle Sve„rige eller Danmark ejendomsretten til dem. At de heroiske „digtes æmne for en stor del, ja for störste delen, drejer „sig om begivenheder, hvis skueplads må søges i Danmark „eller i sønden for Danmark liggende lande, beviser naturlig„vis ikke mere, end at sagnet over Danmark er kommet til „Norge; det beviser ikke, at sagnet i Danmark har modtaget „den poetiske form, hvori det i eddadigtene fremtræder. At „Svearne i Sverig og Danerne i Danmark have haft den „störste del af hine mytiske sagn i deres grundtræk til„fælles med Nordmændene i Norge, er sikkert; men lige så „sikkert bliver det vistnok, at hvert af de tre skandinaviske „folkefærd har haft sin særegne, indbyrdes ikke lidet for„skellige fremstilling af dem, og at den fremstilling, som i „den ældre Edda er os bevaret, er den for Nordmændene „og Norge ejendommelige.“

Disse Keysers ord danne jo, når vi ville blive ved det forben anvendte billede af en bygning, egenlig taget på

denne; og det er da en selvfølge, at når den øvrige bygning er sunken i grus, så er taget ikke længer nogen nytte til og kræver ingen videre opmærksomhed; men disse ord danne en passende overgang til det følgende, ved de væsenlige indrömmelser der heri göres. De synes nemlig at ville indskrænke påstanden på Norges ejendomsret til den spesielle formulering, til digtenes ordlyd, medens det indrömmes, at selve sagnene, både de mytiske og de heroiske, dem havde Norge og Nordmændene dog i det hele tilfælles med de andre Nordboer, og de heroiske sagn må endog være komne til Norge fra Danmark. Men, siger Keyser, „det beviser ikke, at sagnet i Danmark har antaget den poetiske form, hvori det i eddadigtene fremtræder“. Det beviser rigtignok endnu mindre, at „sagnet“, for så vidt som det kan skilles fra sin „poetiske form“, har fået denne form i Norge. Men vi skulle her forlade den punktuelle imødegåen af Keysers påstande og tage sagen for i sin almindelighed.

„Literaturens grundlag er kulturen. Begges historie må gå hånd i hånd.“ Disse N. M. Petersens ord udtale en utvivlsom sandhed, og fra dem ville vi her gå ud, idet vi søge tiden og stedet for den kultur, der har affødt den ældste nordiske literatur: Nordens mytiske og heroiske digtning.

I hvilken del af Norden (Norðrlönd) ɔ: de af folk der endnu tale og så langt tilbage som vi have sproglige mindesmærker bestandig have talt et nordisk sprog (dönsk tunga, norrœnt mál) bebode lande, altså det nuværende Danmark, Sverig og Norge, har kulturen haft sit ældste sæde indenfor det tidsrum, da her bode folk, som kendte jærnets brug, det er, som vi nu vide, så langt tilbage som hen imod Kristi fødselstid? Svaret herpå kan ikke være tvivlsomt: det er ikke Island og ikke Norge, allermindst da dets nordligste del, Thrøndelagene og Helgeland, men det er det sydlige Skandinavien: Danmark og Gøtelandene, fra Slien til Bråviken. Denne dansk-gøtiske kultur udbredte sig desuden i den ældste og mellemste jærnalder over de svenske op-

lande omkring Mælaren, samt over det sydlige Norge, navnlig over Vigen eller kysten ved Kristianiafjord, samt Vestfold og Agde i nuværende Kristjanssands stift. Dette vilde også Keyser og Munch indrömme; men de havde da en hel teori færdig om, at i Jylland bode nedertyske folk, på de danske øer og i Skåne, Halland og Bleking, i Bohuslen med Vigen, i Gøtlandene med Gulland og Øland, der bode oprindelig en anden „sydgermanisk“ stamme, de samme Goter, som optrådte ved Donav og fejdede på begge Romerriger og endelig tabte sig i Italien og Spanien, de Goter, hvis sprog vi have i Vulfilas Bibel; hvorimod den rene „norrøne“ stamme først senere kom til Skandinavien i to afdelinger: Svierne over Ålandshavet til Upland, og Nordmændene, for ret at svare til deres navn, nord om den botniske bugt til Helgeland, hvorfra de efterhånden trængte mod syd og befolkede Norge o. s. v. Med disse indvandringsteorier skulle vi her ikke videre indlade os; vi skulle kun se, til hvilke slutninger for den ældste nordiske literaturs vedkommende den nynorske forhistoriske etnografi nødvendigvis må føre.

I sin afhandling om „Danmarks etnografiske forhold i de ældste tider“ (i Annaler for nord. oldkynd. 1848) samler Munch sin undersøgelses resultater i denne oversigt (s. 331—33):

„Udkaste vi os nu efter alt det foranførte i korte om-
„rids Danmarks etnografiske historie, så må vi først opstille
„en ikke-nordisk, men alene sydgermanisk periode,
„hvori Goter bode overalt i landet, undtagen i Sønder-
„jylland, hvor der bode Angler. Goter have ligeledes
„måské bot i Gautland (ɔ: de svenske Gøtlande) og i Alf-
„heim (i det sydlige Norge). Men ved den angelsaksiske
„udvandrings tider begynde Daner, et nordisk folk ligesom
„Gauterne, med hvem de vare nöje beslægtede, og som
„i videre forstand også kaldes Daner, at vise sig overalt i
„det senere såkaldte Danmark, fra Skåne til Sønderjylland,
„dels beherskende, dels blandende sig med Goterne,
„tillige med dem trængende ned til Ejderen. Dette er

„Skjoldungeperioden og Lejrekongernes tid. Landet kaldes „endnu Gotland, tildels og Scandia, men folket Daner; de „herskende Daners sprog blev vel modifiseret af Goternes, „men arbejdede sig dog gradevis tilbage til den egenlige „nordiskhed. ... Fra denne tid skrive sig de fleste mindes„mærker med gotiske runer; de sydgermaniske nabofolk „begynde at regne beboerne af de nordiske lande som et „eget folk for sig, hvilket de tilsammen kalde Marcomanni „eller Nordmanni. Endelig fremstår Sigurd Ring fra nord„germanismens ældre hjem, Garderige, i spidsen for ublandede „nordiske skarer, fælder den sidste Lejrekonge, Harald „Hildetand, der nu betragter sig, og betragtes af sine under„givne, som Halv-Dane-natjonalitetens repræsentant. „Sigurd Ring åbner den sidste, ren nordiske periode „og opretter Danaværldet; navnet Danmark bliver alminde„ligt, og nye sværme af Nordgermaner sætte sig i masse „fast i landet; blandingssproget ophører, i det mindste blandt „de herskende, ublandet nordisk sprog indføres, fra skovene „ved Ejderen og Slien, hvor stedsnavne og runestene vidne „derom, til landets østligste grænser".

Nogenledes overensstemmende hermed udtaler Munch sig andensteds, navnlig på flere steder i „Det norske folks historie"; overalt er der først tale om en ublandet „gotisk" (hvorved Munch forstår en allerede desideret tysk), senere en med „nordgermaniske" (nordiske) elementer blandet „gotisk-gautisk" befolkning og kultur ikke blot i Danmark men også i de svenske Gøtlande og det sydlige Norge, der varer ved, indtil Bråvoldslaget, som han sætter til „år 730" afslutter „den gotiske eller Lejrekongernes tid" og åbner „vikingtiden".

Uden her at ville tvistes om Sigurd Rings eksistens[1]) eller om Bråvoldslagets historiske karaktér og betydning og da endnu mindre om dets årstal, skulle vi kun bemærke, at det vistnok er udenfor al tvivl, at der i løbet af 8de år-

[1]) Jfr. dr. C. Jessen: Undersøgelser til nordisk oldhistorie. 1862.

hundrede er foregået en væsenlig kulturomvæltning i Norden, der har bragt nye og friske, men også råere kræfter til herredömmet, hvad enten disse nye elementer ere fremgåede af en ny indströmning fra østen, eller ved en hævning af dybere lag i befolkningen. Vikingtiden, den yngre jærnalder, (8de—10de årh.) adskiller sig bestemt fra de forudgående tidsrum ved en vildere karaktér og en råere smag. Gravenes vidnesbyrd stemmer her ganske med literaturens: ikke alene den gennem lange tider udviklede og om en höj grad af åndsmodenhed vidnende mytologi, således som den foreligger i Voluspå, men også den hele heroiske sagndannelse, der ligeledes ses at have gennemløbet et betydeligt tidsrum, og som bærer vidnesbyrd om en stor poetisk kraft og idealitet, parret med smag og ynde, ligger åbenbart forud for vikingtiden: Starkadsdigtningen slutter den gamle, og Regnersdigtningen åbner den nye tids poetiske literatur.[1])

Vi vide, at ikke alene den af Munch såkaldet „gautisk-gotiske“ eller „Halvdane“-kultur, men også den af ham såkaldet „gotiske“ har strakt sig ud over en stor del af Norge: vi finde også dèr den ældre og mellemste jærnalder repræsenteret, og vi finde dèr, ligesom i Bohuslen og i Bleking (men ikke enten i Skåne eller i det nuværende Danmark, Sønderjylland medregnet), stedfaste indskrifter med de af Munch såkaldet „gotiske runer“. Om disse fra Munchs synspunkt fremmede, unorske og unordiske, indflydelser i Norge siger han (Det norske folks hist., I, 1., s. 344—46) blandt andet dette: at „i mellemtiden mellem det 5te og 7de århundredes ende må det gautiske element“ — det er: den med de tilstødende svenske Gøtlandes ligeartede og derfra indvandrede, „halvgotiske“ og „halvdanske“ befolkning, der tænkes forud for de nordfra fra Helgeland frem-

[1]) Vi henvise her én gang for alle til »Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digtning» i Nord. univ. tidsskr. IX, 4, s. 41—126, også særskilt udgiven 1867, der danner et væsenligt komplement til dette afsnit af nærværende afhandling.

trængende Nordmænds ankomst at have haft det sydlige Norge inde — „atter have hævet sig“, især „på Harald Hildetands tid“, da „Eystein Ildråde endog, om end kun „for en kort tid, udbredte den gautiske indflydelse til det „throndhjemske .... Dette kan dels tilskrives den omstænd-„ighed, at de indtrængende Norrøner, om de end „i virkeligheden havde overhånd, dog, ved den „nærmere berørelse med de mere civiliserede „Gauter, antoge deres kultur og smeltede sammen med „dem til ett, dels kan det og forklares deraf, at mægtige „erobrere have rejst sig i den sydligere del af „halvøen og udbredt deres herredömme også til „Norges Østland. Rimeligvis have endog begge årsager „været tilstede; den gautisk-gotiske kulturpåvirk-„ning har lettet arbejdet for de søndenfra fremtrængende „gautisk-gotiske erobrere, som dog altid have haft „mangen kamp at bestå. En af de første blandt disse har „sandsynligvis været kampen mellem Åle frøkne og Adils; „siden efter må Ivar Vidfadmes og Harald Hildetands erobr-„inger eller indflydelse også have udstrakt sig til Viken og „Oplandene. Man må i det hele taget formode, at „natjonalforholdene i Norges Østland omtrent „skikkede sig på samme måde som i Svithjod. Her „er det umiskendeligt, at den gotiske kultur fra det „tilgrænsende Gautland også udøvede indflyd-„else på Sviarne, der endog fik en gotisk konge-„æt og et tempel med gotisk gudstjeneste. Den „samme indflydelse sporedes fra Vestergautland af i det „sydøstlige Norge, der desuden selv fra ældre tider inde-„holdt så mange gautiske bestanddele i sin befolkning. Det „var først den nye tingenes orden, som efter Bråvallaslaget „gjorde det norrøne folke-element til det herskende, uden „dog nogensinde at kunne bortrydde virkningerne af den „gautiske indflydelse, der endnu den dag i dag er iöjne-„faldende. .... Man må overhoved erkende, at det er „den ældgamle gotiske kulturpåvirkning, der har givet be-„folkningen af Norges såkaldte Østland dens særegne karaktér

„ligeover for Vestlandet og det Nordenfjældske. Ti medens „den norrøne stamme fra den første indvandringstid af lige „til nu holdt sig ublandet i fylkerne langs Vesterhavet, „optog den på Oplandene og endnu mere i Viken betydelige „gautisk-gotiske elementer i sig.“

Enkelthederne i denne munchske forhistoriske historie ere vistnok meget utilforladelige; men hovedsagen er vistnok rigtig: at den i Sydskandinavien i den ældre og mellemste jærnalder (omtr. 200—700 efter Kristi fødsel) herskende kultur, man kalde den nu „gotisk“, „gøtisk“ eller „dansk“, den omfattede ikke alene de danske og gøtiske lande, men udstrakte sig også mod nordost over en stor del af det sønden- og østenfjældske Norge, og havde i det mindste under en del af sin varighed sine hovedsæder i Lejre og Upsal. Det er da også umuligt at læse Saxos ni første bøger og Snorres Ynglingasaga uden at få det bestemteste indtryk af, at ifølge de nordiske folks egne traditjoner var ikke Norge, men Danmark og Sverig, i den ældste tid, hvorom de bare vidnesbyrd, kulturens sæde. Dersom altså virkelig Norge skulde have fået hovedstammen af sine beboere ikke som det øvrige Norden fra øst og sydost, men fra nord, så må disse ældste Nordmænd (der tilmed kun på et meget lavt kulturtrin kunne have tilbagelagt landvejen nord om den botniske bugt) ligefuldt have modtaget deres væsenligste kultur fra de alt forud i Sydskandinavien boende folk. Norges egne ældste historiske traditjoner vide imidlertid intet om hin æventyrlige vandring; men vi vide, at kulturen med alt hvad den bar i sit skød modtog Norge først fra øst og syd. Ti det kan vel ikke falde nogen ind for alvor at ville göre „Fundinn Noregr“ til en bedre kilde for Norges oldhistorie end Theleboen Thjodolv fra Hvin, der i 9de århundrede besang den da i Norges sydlige del fremtrædende herskerstamme, Harald Hårfagers æt, og da udledte denne ikke fra Helgeland, men fra Upsal, fra de berömte (af Munch såkaldet „gotiske“) Ynglingkonger. Om dette var mere end en poetisk fiktjon til den nye herskerslægts forherligelse, derpå kommer det her ikke an; det står ialfald

fast, at denne betragtede det som en ære for sig at knyttes til den gamle Upsalaæt.[1]) Det fortjener da også at bemærkes, at denne Thjodolv, Norges ældste sikre historiske skjald, havde hjemme i den del af Norge, der ifølge Munchs antagelse både havde oprindelig gotisk-gøtisk befolkning og siden hørte til Daneværldet, nemlig i det Grenland, hvorfra Keyser og Munch vilde udlede „Atlamál in grœnlenzku", til Grenland, hvor runestenen stod med de såkaldte „tyske" runer, i nærheden af det gamle offersted Skiringsal, som Munch antager for anlagt ved år 780 af den fra Sverig indvandrede, vestfoldske kongeslægt, som et nyt brændpunkt for „den upsalske Frey-kultus, de her, som medlemmer af Ynglingætten, indstiftede" (Det norske folks hist. I, 1, s. 270). Alt dette tyder da ikke på, at Thjodolv skulde have fortsat en fra Helgeland nedstegen poesi, men snarere, at han byggede videre på den syd- og østfra modtagne traditjon; så når hans digte vise kundskab både til gudesagnene og til heltesagnene: om Hedin og Hogne, om Hagbard og Sigar, om Atle og Jormunrek, så synes denne kundskab kun at vidne for, men ikke imod den såkaldet „norske" traditjons sammenhæng med den ældre gøtisk-danske. Om den endnu ældre, kun halvt historiske norske skjald Brage Boddesön den gamle, der skal have været samtidig med Regner Lodbrog, høre vi, at han opholdt sig dels ved Danekongens og dels ved Upsalakongens, Eysten Beles,

---

[1]) Da Halejen Eyvind skáldaspillir i 10de årh. vilde hæve sin herskerslægt: Hladejarlernes æt, til skyerne og til guderne, ved som sidestykke til Thjodolvs Ynglingatal at kvæde sit Háleygjatal, da fik han jo stillet en hel slægtrække på benene, der var næsten lige så lang som Thjodolvs, men han søgte da ikke dennes ophav hinsides Kølen, men netop i sin egen nordlige hjemstavn, hvor Odin skulde have formælet sig med skidisen (vintergudinden) Skade og med hende avlet Hladejarlernes stamfader Sæming, der skulde sige spartó til Thjodolvs Yngve-Frey. — Mon vi ikke her have en kappestrid mellem norske bygdeprætensjoner, snarere end historiske kildeskrifter?

hird, hvilket da også peger andensteds hen end til Helgeland som udgangspunktet for den ældste norske skjaldedigtning.

Denne ældste norske skjaldesang fra 9de århundrede, den forudsætter jo ikke alene den folkelige mytedigtning, men også den i eddakvadene repræsenterede folkelige heroiske digtning; ti selv tilhører og betegner den netop vikingtiden, der, som Munch siger (Hist. I, 1, s. 356): „danner overgangen fra den heroiske til den historiske tidsalder i Norden“ og „omfatter den periode, i hvilken asareligjonen, der allerede havde overlevet sig selv, veg pladsen for kristendommen“. I denne periode kunne vi da umulig søge den nordiske mytologis rette udviklingstid eller kulminatjonen af dens folkelige besyngelse, som vi have i det mageløse hovedkvad Vǫluspå. Og herom ere da også alle enige, så at også Keyser antager det for at tilhøre 5te århundrede. Men når vi da skulle sige, hvor et sådant kvad sandsynligst må have hjemme, hvor hedenskabets gude- og verdensanskuelse har hævet sig til sin störste höjde og fundet sit fuldkomneste udtryk, så må dette da nødvendigvis blive i de egne, hvor det hedenske kulturliv forud for vikingtiden havde sin rigeste blomstring; og det var, som vi vide, i de dansk-gotisk-svenske lande. Ti den i hint digt optrædende gudekreds det er jo netop den, der alt för Skiringsal blev til havde sine hovedtempler i Lejre og i Upsal.

Dette samme fremgår også som en konsekvens af P. A. Munchs mening om den genetiske udvikling af den i Voluspå udtalte mytelære. Han har nemlig gentagne gange (i Annaler f. nord. oldk. 1848, s. 318—25; Det norske folks hist. I, 1, s. 216—19; Nordmændenes ældste gude- og heltesagn [1854], s. 8. 17—19) udviklet den yndlingssætning: at alt hvad den nordiske mytologi har om Vanerne, Njord, Fröj og Fröja, det er at betragte som rent „gotiske“ (hvormed han mener: ikke-nordiske) elementer, der efter hans forestilling først senere, navnlig i Sverig, ind-

podedes på en oprindelig renere Odinslære[1]). Det være hermed som det vil; så meget er vist, at hin indpodning da må have fundet sted, för Voluspå eller noget af de andre bevarede mytiske oldkvad blev til; eftersom de have mytelæren netop i denne „gotiske“ form: Voluspå har Vanerne (28), Fröj (57), og Fröja (29), og de forekomme også, med eller uden Njord, i Thrymskvide, Lokasenna, Skirnesmål, Vavthrudnesmål, Grimnesmål og Hyndleljod. Heraf må da følge, at dersom Voluspå, der er det ældste digt af dem alle, var digtet i Norge og af de ægte norrøne Nordmænd, så kunde det først være, efter at „den gotiske kulturpåvirkning“ var trængt igennem hos dem, hvilket efter Munchs egen kronologi først faldt i en senere tid end den, som Voluspå efter hans og Keysers skön kan tilhøre. Om årstal i denne forhistoriske tid skulle vi dog ikke tvistes, men kun fastholde, at efter Munchs egen teori må den nordiske mytologi, således som vi kende den, navnlig fra eddakvadene og da først og sidst fra Voluspå, være uddannet ikke i Norge, oppe ved Tromsø, men netop i Danmark og Sverig, og da rimeligvis snarest ved Lejres og Upsals templer have vundet den afrunding, i hvilken den fremtræder i Voluspå; hvorimod det vel kan være meget uvist, hvor den lange forud for Voluspås tilblivelse liggende mytologiske udvikling er foregået, så kun det bliver aldeles utvivlsomt, at i Norge kan det ikke være. På hvilket trin den mytologiske ud-

---

[1]) Ett af Munchs bidrag til «den olddanske gudelære», der helst måtte være så forskellig som muligt fra den «oldnorske», er det, at Njord skulde have været ukendt i Danmark. Det hedder (Ann. 1848, s. 325): «Man vil næppe finde et eneste dansk stednavn sammensat med Njord, et tydeligt vidnesbyrd om, at han ej kendes i den olddanske gudelære». — Hertil kan bemærkes, at Nærum (Lyngby-sogn, Københavns amt) 1198 skrives Niartharum (oldn. Njarðar-heimr); Nørre-Nærå i Fyn 1419: Nærthughæ, 1466: Nerdug; Sønder-Nærå i Fyn 1514: Nærdu (oldn. Njarðar-haugr); den under Frisendal i Viborg-amt nedlagte Nær-by skrives 1585: Nierd; og der kunde sagtens findes flere danske stednavne, der røbe sammenhæng med navnet Njord. (Denne oplysning skyldes tildels dr. O. Nielsen.)

vikling har stået allerede ved den gotiske folkestammes første bosættelse i Norden, det lader sig nu næppe udfinde, da der også efter bosættelsen har fundet indvirkning sted både fra den i Norden foregåede udvikling på de syd for Østersøen boende gotiske folk og omvendt fra disse på Nordens beboere. Der har uden al tvivl endnu indenfor det hedenske tidsrum fundet en gensidig påvirkning og udveksling sted mellem de forskellige grene af stammen, så at langt fra alt hvad der findes både her og hist kan have tilhørt tiden för adskillelsen: det rene fællesgotiske stadium. De samme strömninger, som have ført heltesagn om Hedin og Hogne, om Hjarne og Frode fra nord til syd, kunne have medbragt mytiske sagn og forestillinger; og de strömninger, der have båret dele af Volsung- Gjukung-sagnet fra syd til nord, kunne ligeledes have båret mytiske frøkorn. Kun så meget er klart, at denne indbyrdes påvirkning ikke har taget vejen om ad „Troms-kirke«, men er foregået umiddelbart mellem de nord- og syd-gotiske folkeslag, der — til lands eller til vands — vare naboer på hele strækningen fra Ejder til Weichsel.

Med hensyn til den mytiske folkedigtnings hjemsted er endnu kun dette. Med den vægt, som både Keyser og Munch lægge på folkenavnet „Goter“ som benævnelse for en ikke-nordisk befolkning i Sydskandinavien, måtte det da have været dem påfaldende, at menneskeverdenen i selve Voluspå (31) kaldes Goternes land: „Goðþjóð“ (= Gotþjóð, de sydlige Goters „Gutþiuda“), og at Odin i Grimnesmål (2) optræder i „Gotnaland“, ligesom vi i Vavthrudnesmål (12) uden tvivl have folkenavnet „Hreiðgotar“, hvorimod vi forgæves i alle mytekvad spejde efter Norge, Norrøner eller Nordmænd. Når vi da i Lokasenna (24) finde „Sámsey“, der også omtales i vers i Hervararsaga og Orvaroddssaga, og når vi i Hårbardsljod (37), i Helgakv. Hund. II (7) og i Oddrunargråt (27), samt i Hervors og Orvarodds sagaer, finde „Hlèsey“, så synes da også disse i mytekvadene optrædende stednavne at måtte henlede tanken på de danske øer Samsø og Læsø;

medens intet tilsvarende findes for Norges vedkommende. Og hvor det halvt mytiske (allegoriske) digt Rigsmål skrider over i den sagnhistoriske verden, dèr er det åbenbart ikke Norge, det har for öje, men Dans og Danps riger. At det også kun halvt mytiske Hyndleljod, skönt Nordmændene særlig have villet tage det til indtægt, og skönt det vel også kan være digtet i Norge, peger i samme retning, det er alt forud omtalt.

Gå vi nu over til de heroiske sagnkredse, så må jo selv Keyser indrömme, at „de heroiske digtes æmne for en stor del, ja for störste delen, drejer sig om begivenheder, hvis skueplads må søges i Danmark eller i sønden for Danmark liggende lande“; om han end trøster sig og sine landsmænd med, at det „beviser naturligvis ikke mere, end at sagnet over Danmark er kommet til Norge, det beviser ikke, at sagnet i Danmark har modtaget den poetiske form, hvori det i eddadigtene fremtræder“. Det må altså være meningen, at Nordmændene i gamle dage skulle have været så mageløs beskedne, at de slet ikke besang deres egne gamle konger og helte, — for eksempel dem, der havde ført dem direkte fra Ural og Volga om ad Lapmarkens ørken til det forjættede land, der blev den ægte norrøne kulturs brændpunkt: Hålogaland og Thrøndelagene, — men udelukkende deres sydlige naboers fyrster og høvdinger: Skjoldunger og Ynglinger, Volsunger og Gjukunger og hvad de alle hed. Men herved er endda at mærke, at heltesagnene ikke således vandre fra land til land som nøgne sujetter: de fødes med de vinger, der bære dem over land og vand; de ere selv digtningens fostre; og den heroiske digtnings væsenligste produkt det er endda ikke de vers, hvori sagnene berettes, men netop sagnene selv i deres hele poetiske struktur.

Men nu selve kvadenes ordlyd: er der noget i den, der taler for, at netop Norge skulde have givet dem denne? Sproglige grunde tale, som forhen víst, aldeles ikke derfor, men snarere derimod. Det sted, hvor de ere fundne, nemlig Island, er også nevtral grund, da dets videbegærlige, sagnkære indbyggere havde dels arvet, dels indsamlet old-

tidsminder og efterretninger fra alle Nordens lande, navnlig da fra Danmark så fuldt som fra Norge, og ansete slægter på een udledte med stolthed deres herkomst fra Danekongerne Harald Hildetand og Regner Lodbrog. Og netop til disse tvende samler jo den yngste heroiske og den ældste efterheroiske digtning alle de tråde, der forbinde de forud besungne store ættesagn: de göres til hine helteslægters ætlinger og arvinger. Verseformen i den gamle digtning var fra arildstid vel bekendt og almindelig anvendt også i Danmark og Sverig; derom aflægge runestenene det bedste vidnesbyrd. Således de bekendte vers på den fynske Glavendrup-sten, der ikke kan være yngre end 9de årh.:

Þórr vígi þassi rúnar,
at rita sá verði,
es stein þansi elti
eða aft annan dragi.

Den omtrent samtidige sjællandske Tryggevælde-sten har verset:

Fáir verða nú
føddir þeim betri,
sá verði at rita,
es elti stein þansi.

Den nu tabte, formodenlig også hedenske Thordrupsten fra Thy synes ligeledes at have haft vers, og et sådant findes endnu på den kristelige Tillese-sten fra Låland:

Æ mun standa,
með steinn lifir,
virðing sú,
er vann Eskill.

Den skånske Sjørup-sten (fra 983?) har verset:

Sár fló eigi
at Uppsǫlum,
en vá,
með hann vápn hafði.

En af de samtidige skånske Hellestad-stene har:

Nú skal standa
steinn á bjargi.

Den skik at sætte vers på runestenene blev især almindelig i Sverig ved år 1000 og derefter. Som eksempler kunne hidsættes:

Nöbbelev i Småland (Liljegrén, 1277):
Títt mun gó[ðs um] getit verða,
með steinn lifir ok stafir rúna.

Hamra i Södermanland (Liljegrén, 864):
Hann dró í orrostu í austrvega,
áðan fólks grimmr falla yrði.

Nedervalla i Södermanland (Liljegrén, 944):
Hann oft sigldi til Semgalla
dýrum knerri um Dómisnes.

Kjula i Södermanland (Liljegrén, 979):
Sár vestarla um verit hafði,
borg um brotna ok um barða.

Turinge i Södermanland (Liljegrén, 802):
Breðr váru þeir beztra manna
á landi ok í liði.

Tyfstegen i Södermanland (Liljegrén, 851):
Sturlaugr ok Hjalmarr steina reistu
at breðr sína brautu næsta,
þeir andaðusk í Austrríki
þorkell ok Stýrbjǫrn þegnar góðir.

Hagstuga i Södermanland (Dybecks svenska runurk. 45):
Fjórir gerðu at fǫður góðan
dýrð drengliga, at dómara
mildan orða ok matar góðan[1]).

Lundby i Södermanland (Dybecks svenska r. 46):
Fór austr heðan með *Ing*vari,
á Serklandi liggr sonr Vin . . . r.

Nible i Södermanland (Dybecks svenska r. 82):
Hann andaðisk með Ingvari.

---

[1]) Jfr. den skånske Söfvestad-stens »baztr búmanna ok mildastr matar.«

Bjudby i Södermanland (Dybecks svenska r. 40-41):
Váru allir Víkings synir,
landbornir menn, létu ríta stein.
Þorsteinn (lèt rei)sa stein þenna
(eftir) sik sjalfan ok son sinn Hefni;
var til Englands ungr drengr farinn,
varð þá heima at harmi dauðr.

Fyrby i Södermanland (Dybecks svenska r. 55):
„Ak uart" Hásteinn, þá Holmsteinn, brøðr
mennr kenastir á miðgarði,
settu stein ok staka marga
eftir fǫður sinn Aralstein.

Gripsholm i Södermanland (Dybecks svenska r. 20):
þeir fóru drengliga fjarri at gulli
ok austarla erni gáfu,
dóu sunnarla í Serklandi.

Fjuckby i Uppland (Dybecks Sverikes runurkunder, I, 214):
Sá hèt Aki, sem sundi fórsk,
Jǫfurr [sterki] stýrð[i kn]erri,
kvam hann Grikkhafnir, heima dó.

Varplund i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 37):
Es vas austr með Ingvari drifinn,
. . . es kunni vel knerri stýra.

Ekala i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 46):
Hann fèll austr með Ingvari.

Svingarn i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 100):
Es átti einn sèr skip
ok austr stý(rði) í Ingvars lið.

Långgarnby i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 64):
Veðraldi lèt úr Langgarni
stein allmikinn úr staði føra.

Ryda i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 116):
Hèr mun standa steinn nær brautu.

Ågerstad i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 67):
Hèr mun standa steinn miðli búa.

Urlunda i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 96):

Fullfela fjár aflaði
út í Grikkjum arfa sínum.

Skilstad i Uppland (Dybecks Sverikes r. I, 150):

Selfr hjogg Eyríkr eftir sinn fọður
rúnar þessar, ráði sár kunni![1])

Man kan ganske vist lige så lidt på gravstene som i avisvers vænte at finde den höjeste poesi; men det er åbenbart, at de folk, der satte disse indskrifter, de kendte andre kvad i en lignende form, og denne form er umiskendelig den samme, som råder i den folkelige oldtidsdigtning, navnlig i den heroiske, og nogle af de i indskrifterne forekommende udtryk vise sig endog ligefrem at være lånte fra hin digtning; så det kan ikke drages i tvivl, at den jo endnu i 11te årh. levede i folkemunde i Sverig så vel som i Danmark, hvor Saxo endnu sent i det 12te forefandt så rige rester af den.[2])

[1]) Stavemåden i de her anførte runevers er rettet efter oldnordisk bogmål, lakuner ere betegnede ved klammer og gætninger ved løbeskrift. Större eller mindre afvigelser fra, hvad forhen har været antaget, findes i læsning og tydning af de syv svenske stene: fra Nöbbelev, Hamra, Hagstuga, Lundby, Fyrby, Gripsholm og Fjuckby. Forståelsen af SEMSUTI som sem sundi (ɔ: ved svømning) og af AN som hann på sidstnævnte sten skyldes dr. Lyngby. — Den ølandske Karlevi-sten med sit kunstige drottkvædte skjaldevers er her ikke medtagen, men kan dog nævnes som bevis for, at der også i Sverig i 11te årh. fandtes enkelte, der havde tilegnet sig denne kunst, ligesom kongerne Svend Tjugeskæg i Danmark og Harald Hårdråde i Norge.

[2]) Vi bör ved beklagelsen af Sverigs armod på rester af sin oldtids åndelige skatte aldrig glemme, at den ældre Edda for största delen kun er os bevaret i én eneste skindbog, der ved en Guds lykke er undgået tidens ødelæggelse, og at vi end ikke eje et eneste håndskrift af Saxo, hvis værk da sagtens var forgået, om ikke Kristen Pedersen havde ladet det trykke. Og det samme gentager sig jo andensteds: hvo vilde have anet tilværelsen af en sådan oldengelsk episk digtning som den, hvoraf Beówulf er den eneste nogenlunde bevarede rest, om ikke denne perle var os levnet, om end kun i ett eneste håndskrift, reddet »bogstavelig som en brand af ilden«!

At nu Nordmanden Thjodolv fra Hvin i 9de årh. var vel bekendt med de heroiske sagn, og at han reddede det meste af hvad vi vide om de svenske Yngling-sagn fra forglemmelse, at Atlemål måské på hans tid så lyset i Norge som en efterbyrd af den heroiske digtning, at denne fremdeles dèr fik en glimrende efterklang i folkelige norske skjaldekvad om Harald Hårfager og hans hird og om slaget i Hafursfjord og snart efter i Eriksmål og Eyvinds Hakonarmål, — alt dette beviser da kun, hvad ingen vil nægte: at den heroiske så vel som den mytiske folkedigtning var det 9de og 10de århundredes norske digterskole vel bekendt, og at denne efter bedste evne og efter tidens lejlighed fortsatte den; men det beviser aldeles intet om hine ældre digtes oprindelige hjemsteder, der naturligst må søges dèr, hvor den kultur fornemmelig blomstrede, af hvilken de udgik. Og at denne kultur, der ligger forud for vikingtiden, netop er den af de norske historikere såkaldet „gotiske", der vel også i en tidlig tid strakte sig over dele af Norge, men dog havde sine udgangspunkter og hovedsæder i sydligere og østligere egne af Skandinavien, derom kan der fornuftigvis ikke rejses nogen tvivl. For så vidt som altså Norges indbyggere måtte have haft del i denne digtnings tilblivelse, så har det dog i intet tilfælde været som særlig norsk natjon; det kan ikke have været „de norrøne Nordmænd" som en fra det sydlige Skandinaviens indbyggere forskellig stamme, men kun de i Norge boende folk af samme byrd og med samme kultur og sprog, som herskede i de andre skandinaviske lande, der have deltaget i en fælles folkefølelse og folkedigtning, og det endda, som det synes, med mindre udpræget særegenhed end de andre folkegrene: Gøter, Svier og Daner, da de særlig norske heroiske oldsagn ere så forsvindende eller tvivlsomme, medens de andres ere så rigelige og så fast knyttede til deres særlige jordbund.

Ved Nordens heroiske digtning, som en fjærn fortids og en bestemt kulturperiodes literære efterladenskab, må da ikke alene forstås de lævninger af enkelte digte, der ere os bevarede i verseform i oldsproget, og endnu mindre må den

da indskrænkes til, hvad af sådanne kvad er bevaret i den ældre Edda; men under denne digtning som sådan må indlægges hele oldsagns-formatjonen, der klarlig skylder digtningen, folkets poetiske produktivitet, sin tilværelse i den form, i hvilken den ligger for os; og når vi da se på denne digtning i dens helhed, så kan der vel på sine steder opstå tvivlsomme spörsmål om, hvor meget af den der må tilhøre en så fjærn fortid, at det må erklæres for den gotiske folkeklasses fælleseje, og endvidere: hvad der muligvis måtte antages for oprindelig uddannet udenfor Norden hos beslægtede germaniske folk, samt fremdeles om, hvilke grene af den nordiske stamme der især have været virksomme ved dens uddannelse; kun så meget er klart, at netop Norge og dets indbyggere have haft den mindste del deri.

De i den ældre Edda bevarede heltesange hensætte, som af Keyser indrömmet, alle deres lokale til Danmark og sydligere lande; i Volsung-Gjukung-sagnene optræde Daner, Goter, Huner og Burgunder, i Helge Hjorvardssöns kvad desuden Svaver og måské også Ruger og Varner, Volundsagnet stedfæstes af Eddas prosa til Svíþjóð, medens det af Didrikssaga er henlagt til Jylland og Sjælland. Den kun i Völsungasaga bevarede ældste del af Volsungsagnet henlægger skuepladsen til „Hųnaland“ og „Gautland“. Skjoldung-sagnene om Skjold, Gram og Hadding, så vel som de om Frode, om Ro og Helge og Rolv Krage, have åbenbart hjemme i Danmark, og hertil hører da også Grottesangen; denne nævner også Svíþjóð, og både Sverig og Gøtland spille stadig en væsenlig rolle i Skjoldungsagnene, ligesom Ynglingasaga fra sin side aflægger ideligt vidnesbyrd om de desværre kun i så ringe mål bevarede svenske oldsagns inderlige sammenhæng med de danske. Også Sigars-ættesagnet med sin hos Saxo rigt repræsenterede digtning har, ligesom Amlet-sagnet, intet andet hjem at opvise end Danmark, med idelig nævnelse af Sverig og Gøtland. Når Norge vil finde sine i den heroiske digtning indvævede sagnhelte, må det da fornemmelig søge dem hos Saxo, hvor de optræde som bipersoner i handlingen.

Vende vi os til Snorres Edda, for at se de af Norges og Islands skjalde især anvendte heltesagn, så finde vi, foruden Volsungsagnene og en del af Skjoldungsagnene og det som det synes nærmest danske Hjadninge-sagn, samt spor til de danske sagn om Amlet og Hagbard, kun det ene rent norske, tilmed sikkert efterheroiske sagn om Holge, „efter hvem Hålogaland er opkaldt“, fader til Thorgerd Holgabrud, altså Helgelands og Halejernes eponym, der genfindes i Saxos „Helgo Halogiæ rex“, som optræder i hans fremstilling af Balder-Hoder-sagnet. En selvstændig optrædende, til Norge knyttet heroisk sagnhelt, skönt ikke af de ældste, er dog kong Halv, hvis hjem sættes i Rogeland ved Stavanger; men herved er da at mærke, dels at digtets skueplads foruden heltens hjem også er Jylland, Skåne og Gøtland, dels at hele henførelsen til det norske Rogeland ikke er fri for den mistanke, at den kunde skyldes en misforståelse, da folkenavnet Roger eller Ruger om et sydligere folkeslag også forekommer i Helge Hjorvardssöns kvad, hvor det måské har haft del i den senere misforståelse, at også dette digts helt egenlig skulde have haft hjemme i Norge, og endelig, at også Rogeland med sin „gotiske“ runesten (Orstadstenen) viser gammel kultursammenhæng med det østligere Norge. I øvrigt er det jo ofte en vanskelig sag at se, hvilken beliggenhed digtningen oprindelig har tillagt de i den nævnte steder; ti et udbredt sagn stedfæstes efterhånden så vide om land som det når, hvorpå vi have et godt eksempel i Hagbard-sagnet, der er stedfæstet på en mængde steder i alle tre nordiske riger (se Danmarks gamle folkeviser, I, 258 ff. II, 652. III, 791—92). Når således de islandske sagaer flytte „Bólm“, de tolv berömte Arngrimssönners fædrehjem, op i Hålogaland, medens Saxo lader dem have hjemme i Sverig, så modsiger ett af de bevarede vers ved sit „austr í Bólm“ sagaernes nye stedfæstelse. Også Starkad har i de islandske æventyrsagaer måttet flytte op til Norge, hvor han intet har at göre, da hans plads er i Skjoldung- og Yngling-sagnene; og det er sikkert ifølge en ældre traditjon, at Saxo lader ham have hjemme i Rus-

ırderige). Vi kunne overhovedet betegne heltesagnenes
ım de lande, der omgive Østersøen og Katte-
de ere kendelig blevne til under en livlig forbindelse
ed sydligere boende, sydgotiske (germaniske) folke-
er dels have ydet deres bidrag, dels modtaget nord-
gn i bytte. Først med vikingtiden, som den frem-
Regnersdigtningen, udvides spillerummet, samtidig
t hele digtningens karaktér skifter. Og vi må da
nindes, at oldsagnene, for at nå til os, have måttet
leve vikingtiden i folkets mund og minde; så hvad
e foreligger i den gamle verséform med grund kan
es for på vejen at have modtaget adskillige mærker
d, der er forløben imellem forglemmelsen af kvadenes
og optegnelsen af de bevarede sagn.

ı end kun i forbigående må her dog også bemærkes,
heroiske oldsagn ere komne til os ikke alene i den
e literatur og i Saxos Danmarks krønike, men også
den tildels lige til vore dage mundtlig forplantede
ı, navnlig i kæmpeviserne, der må være blevne
lte og 12te århundrede, og disse visers hjem må
rhen omtalt fornemmelig søges i Danmark og de
lande. Disse viser kunne ganske vist ikke aflægge
ned hine ældre skrevne kilder jævnbyrdigt vidnesbyrd
gnformen, men vel om sagnets og den gamle digt-
ilstedeværelse og tilegnelse i de egne, der have be-
enklangen af den i fornyet folkelig form. Det for-
derfor fuldt vel at mærkes, at ligesom mytekvadene
or og Thrym, om Svipdag og Menglad ere over-
umiddelbart i dansk-svenske folkeviser, således ere
ele af Volsungsagnets besyngelse gået over i så-
viser: den til det eddiske digt Gripesspå svarende
e er funden både i Danmark, Sverig og Norge
nark); Sigurds dragekamp nævnes og hans død be-
i en anden dansk vise, Arngrimssönnernes kamp
ıse besynges i én og Helge Hundingsbanes kvad
er i to dansk-svenske viser, Hagbardsagnet er
ı hos Saxo egenlig kun at finde i den berömte dansk-

svenske folkevise, kong Halv besynges i en svensk og Regner Lodbrog i tre danske viser, og det er en ikke urimelig formodning af Sofus Bugge, at den gamle sagnhelt Sinfjotle står bag ved den nye dansk-svenske sagnhelt Svend Felding. Disse vidnesbyrd fortjene tilvisse også at påagtes, når talen er om, i hvilke af Nordens egne disse oldsagn have tilhørt ikke alene en lærd digterskole, men det hele syngende folk.

Af störste betydning for bestemmelsen af den nordiske heroiske digtnings rette arnesteder bliver da også den oldengelske literatur og i særdeleshed Bjovulvsdigtet, både fordi vi her have den ældste skriftlige optegnelse af nordiske oldsagn, og fordi vi her, bestemtere end det fremgår af vore egne senere nedskrevne traditjoner, finde den ældre nordiske trehed, der ligger forud for den, der endnu står ved magt i „de tre nordiske riger". Denne ældre trehed er den folkelig-politiske inddeling i Daner, Gøter og Svier, der også kan findes hos Saxo, om den end dèr er mere udvisket, hvorimod mindet om Gøterne som egen folkegren er langt svagere i den norsk-islandske historiske traditjon. Med Gøterigets politiske selvstændighed var det sagtens også forbi, allerede inden Bjovulvsdigtet blev til, først i 8de årh.: dets forfatter synes at vide, at det er lagt under Sverigs krone. Gøte-helten Bjovulv selv så vel som hans slægt er ukekendt i nordiske oldsagn, og det samme gælder om den i digtet fremtrædende gøtiske kongeæt, Hredlingerne; men at de ikke andensteds forekommende personer og begivenheder, som besynges i dette digt, ikke ere opdigtede af den engelske skjald, derfor borger den herskende overensstemmelse med andre uafhængige kilder, hvor talen er om andensteds fra bekendte personer og sagn: om Volsunger og om Volund, om de svenske Skilfinger (Ynglinger) og de danske Skjoldunger. Om man da end ikke er berettiget til at slutte, at Norge og Nordmændene vare skjalden ubekendte, så er der dog al sandsynlighed for, at de ikke forekom i de rimeligvis danske heroiske kvad, som Anglerne havde lånt,

ıvorpå Bjovulvsdigtet i hovedsagen grunder sig. Om ıund-Uffe-sagnet er gået samme vej fra Daner til ɜr, eller omvendt, det er et spörsmål, som her kun nævnes i forbigående.

Hvad vi her have antydet — ti en nöjere udførelse vilde kræve hele bøger — det er da ikke fremsat for stride Norges og Nordmændenes delagtighed i og fulde jendomsret til den gammelnordiske literaturs ældste nddele, der efter vor formening må erklæres for de ningsfuldeste, både for den nordiske folkestammes eget ʒ udvikling og for den almindelige folkehistoriske vidb; men kun for at vise, at det aldeles ikke går an, en for sandhedens, for Norges eller for det øvrige ɜns skyld, når Norge har trot at kunne tage al ægte ɜkhed som et rov og tage hele den gamle nordiske ur som sit arvegods, og så at overlade til Danmarks og ;s folk at affinde sig som de bedst kunne med de fra udgåede, af den rovgerrige politiserende tyske videnmed begærlighed grebne påstande om deres, og da let danske folks, halvtydske oprindelse. Det går alikke an; Norge må, når vi gå tilbunds i sagen, i så ende dele skæbne med os andre Nordboer. Vor fortid les så vel som vor fremtid, — om vi ellers skulle få , der er værd at have.

Det står nemlig fast, at den mytiske og heroiske digtɜr et arvegods ikke fra Thrønder og Halejer, men fra kefærd, der bebode den större og frugtbarere sydligere Skandinavien, udbyttet af den hos disse udviklede , som fra vikingtiden i det 9de årh. strækker sig n en række af århundreder tilbage gennem den melog ældre jærnalder; så dersom de norske teorier om skellige folkeelementer i Norden skulde have nogen ıed, så måtte da hin digtning i sin helhed tilhøre netke den „norrøne“, men den „gotisk“-gøtisk-danske ıing. Den tilhører med nødvendighed denne, og hverken okryfiske „norrøne“ polar-rase eller den anden „norfolkeström, som de her imødegåede norske lærde

lade forene sig med hin, udgydende sig „anno 730“ fra Garderige i østen over Sverig, Gøtland og Danmark. En sådan ny nordisk indvandring fra østen — med den historisk tvivlsomme Regner Lodbrogs endnu mere tvivlsomme fader Sigurd Ring — kunde vel have medbragt vikingtidens sæder og vikingtidens runer med alt hvad der i øvrigt karakteriserer den yngre jærnalder; men den kunde umulig samtidig medbringe den mytiske og heroiske digtning, fordi denne, efter alle ydre og indre kriterier, må være udviklet forinden den tid og indenfor Skandinaviens grænser.

Resultatet af vor betragtning — ifølge hvilken Norges befolkning fra nord mod syd er greben ud af luften, og Norge ligesom det øvrige Norden er blevet befolket fra syd og øst til nord og vest af forskellige, måské til noget forskellig tid indvandrede grene af en væsenlig ensartet stamme, — bliver da dette: at alle frugter af denne folkestammes ånds- og kulturliv, som med dette forplantedes fra egn til egn og således også trængte fremad lige op til Helgeland (der alt i det 9de årh. var bebot af en væsenlig nordisk, om end som det synes netop dèr med finske elementer noget blandet befolkning), de tilhøre alle den hele stamme, altså også indbyggerne af Norges nordligste egne, uansét, om disse egne ere blevne bebyggede efter at åndskulturen allerede havde nåt sin frodigste blomstring, eller om først efterkommerne af hine egnes første nordiske kolonister bleve delagtige i den imidlertid i stammens ældre og sydligere boliger med en mere konsentreret og ved fortsat berøring med nabofolk mere siviliseret befolkning udviklede kultur og mundtlige literatur.

Resultatet af Keysers og Munchs etnografiske teorier måtte derimod fornuftigvis blive dette: at hele det ånds- og kulturliv, der udtaler sig i Nordens mytologiske og heroiske digtning, egenlig blev noget for de ægte Nordmænd og den rene nordiske stamme fremmed, der med rette tilhørte en tidligere „tysk“ befolkning i Skandinavien.

Når vi imidlertid først have indsét dette: at alle dele af Norden — Norge og Island så fuldt som Danmark og

Sverig — må i denne som i enhver anden henseende stå fast og brast med hinanden, så er en slig teori, selv om den ej kunde modbevises på papiret, ikke længer farlig. Det kan den kun blive, når den begrænses til enkelte dele af Norden, fremfor alt da, hvad Keyser og Munch især lagde an på, til Danmark alene. Intet evropæisk folk kan svare for, hvilket blod der er rundet ind i dets årer fra tidligere befolkninger i det land, det bebor; få andre folkeslag ville dog have så ublandet blod som Nordens indbyggere; skönt heller ikke de vide, hvad stenalderens eller bronsealderens folk vare for mennesker, eller hvor de ere blevne af. Men så sandt som Norden har sin egen folkeånd, udpræget i dets tungemål, som det har lydt fra Nordkap til Ejder i det mindste i det sidste årtusind, trods al brøst og adskillelse endnu udpræget i dets folkeliv og stræben, trods alle misvisninger endnu udtalende sig i en frihedssans og sandhedskærlighed, som er vore sydlige naboer fremmed, og så sandt som denne nordiske folkeånd netop i dette århundrede er vågnet til bevidsthed og har vist sin livskraft i kunsten, i videnskaben, i statslivet og — det tör vel siges uden pral og trods öjeblikkets ydmygelse og smerte — også på valpladsen, og nu mindre end nogensinde er til sinds at gå op i den tyske enhed og opgive kravet på en egen fremtid, — så vist kunne ingen lærde teorier om beskaffenheden af det sprog, vore fælles fædre talte for 1500 år siden, rokke vor tro på Nordens folkeejendommelighed.

Ikke des mindre er det et spörsmål af ikke ringe videnskabelig interesse: på hvilket sprogligt stadium Sydskandinaviens befolkning stod i den ældre og mellemste jærnalder, der falder sammen med den oldnordiske digtnings guldalder: om dette stadium endnu ved indvandringen i Skandinavien var et fællesgotisk, liggende forud for adskillelsen af den sydgotiske (germaniske, tyske) og nordgotiske (skandinaviske, nordiske) sprogstamme, eller et derover allerede fremskredent trin, og i sidste tilfælde om dette sprog da var enten tysk eller nordisk eller — som Keyser og Munch ville — begge

dele, således at der i Danmark og Sydsverig først (i den ældre jærnalder) var en helt tysk og siden (i mellemjærnalderen) en ved tilsætning af nordiske elementer blandet halvtysk befolkning. Af de anførte grunde for tyske Goter i Skandinavien er der kun én, der kunde have nogen vægt — kun at den, for at blive til bevisgrund, først selv måtte bevises —, og det er den, der søges hentet fra sproget på de i alle Nordens lande fundne indskrifter med de „ældste runer" — Tyskerne og Keyser kalde dem „tyske", tidligere forfattere have kaldt dem „angelsaksiske", Munch kalder dem „gotiske" eller endog „danske", Stephens kalder dem „old Northern", og Thorsen kalder dem „Guldhornsruner" —; ti efter Munchs påstand skal der på disse mindesmærker forefindes dels et rent tysk, dels et „gebrokkent" tungemål.

Det er her ikke stedet, og det er heller ikke endnu tiden, til bestemt at formulere det svar, som disse runeindskrifter engang ville afgive på det nys stillede spörsmål om Skandinaviens ældste gotiske befolknings natjonalitet. De fleste og længste af disse indskrifter ere endnu ikke læste, og der kan komme flere til, som endnu ere ubekendte. Ved professor George Stephens' utrættelige flid, opofrende iver og samvittighedsfulde omhu ville vi snart komme i besiddelse af tro afbildninger af alle bekendte indskrifter med de her omtalte runer, og da først vil tiden være til en nöjere flersidig granskning af dette interessante æmne. På sagens nærværende standpunkt skulle vi kun, på grund af de herhid hørende spörsmåls betydning for bestemmelsen af den ældste nordiske literatur, lægge sagen til rette og udtale en foreløbig antagelse, der ikke skal foregribe fremtidige spesielle undersøgelser.

Vi vide af danske mosefund (fra Thorsbjærg i Angel, Nydam i Sundeved, Allesø og Kragehul i Fyn) så vel som fra en del gravfund fra alle tre nordiske riger, at disse runetegn, som også fandtes på det ene af de berömte møgeltønderske guldhorn, både i den ældre og i den mellemste jærnalder brugtes til indskrifter, og sådanne findes

desuden på seksten stene: 4 i Bleking, 1 i Södermanland, 2 i Uppland, 1 i Vermland, 1 i Bohuslen, 1 i Smålenene, 1 i Agershusstift, 1 i Thelemarken, 3 på Listerland, og 1 ved Stavanger. De løse genstande med disse runetegn, der ere fundne ikke alene i Norden, men også både ved Donav og Rinen og i England, kunne jo have vandret vidt, för de nedlagdes eller nedsank i den jord eller i det vand, hvor de ere fundne. Kun runestenene, de stedfaste mindesmærker, må, hvor de ikke forekomme aldeles enkeltstående og altså kunne tænkes at hidrøre fra en enkelt fremmed, henføres til en i den egn hvor de findes hjemmehørende befolkning. Af indskrifterne på de mindre, de rørlige oldsager tör altså, om end deres sprogform lod sig nöjagtig bestemme, ikke altid sluttes noget om befolkningen på det sted, hvor de ere fundne. Om da end guldhornsindskriften endelig er rigtig læst og opfattet af professor Sofus Bugge (Filol. tidsskr. VI [1865], s. 317) og frembyder en med Vulfilas Gotisk nær beslægtet sprogform, så tör heraf vel intet bestemt sluttes angående landsmålet i Sønderjylland; men det kan dog bemærkes, at denne læsning ikke giver noget, som kan kaldes „tysk“, men viser nordisk sprog på et ved det fællesgotiske stade nærliggende trin: EK HLEVAGASTIr HOLTINGAr HORNA TAVIDO („Jeg Légest fra Holt [el. sön af Holte] gjorde hornene [el. hornet?]“).

Af de ovennævnte 16 i Skandinavien fundne stedfaste mindesmærker kan kun ett antages for fuldstændig læst, nemlig den blekingske Istaby-sten med indskriften:

AFaTr HARIVULaFa HAÞUVULaFr HAERUVULaFIr VaRAIT RUNAr ÞAIAr (ɔ: efter Hærulv skrev Hodulv Hjorulvs sön [?] disse runer). Vi finde her, som af Munch selv (Ann. f. nord. oldk. 1848, s. 278) påvíst, den særlig nordiske form: runar þaiar (= þær), svarende til den vulfilanske: runos þos; vi finde fremdeles (ligesom på guldhornet) navneformsmærket r for got. s. Ved siden deraf finde vi i genstandsformen Harivulafa en ældre form end i Vulfila-Gotisk, der vilde fattes endeselvlyden, i hvilken vi

ikke kunne miskende en rest af den fællesjafetiske gf.'s endelse -AM (sskr. -am, lat. -um, gr. -ον, litt. -ą, oldsl. -ŭ). Sproget synes altså at måtte bestemmes ikke som en „blanding" af nordiske og tyske elementer, hvilket Munch vilde, — i modstrid med den af de første sprogmænd af den komparative skole nu antagne grundsætning: at grammatisk „blanding" aldeles ikke eksisterer —, men som en oldgotisk sprogart, stående på et delvis ældre trin end Vulfilas sprog, men tillige med mærker af en allerede begyndt udvikling i nordisk retning.

Det er åbenbart aldeles urigtigt at gå ud fra, at i samme grad som en given sprogform ligner Vest- og Østgoternes sprog i det 4de årh., i samme grad er det mere eller mindre „tysk"; ti det er jo for en stor del et rent tidsspörsmål; da det er en ligefrem sag, at så sandt som alle til den gotiske sprogklasse hørende sprog have et fælles udgangspunkt i et fællesgotisk eller oldgotisk sprog, sideordnet de andre til den jafetiske el. indoevropæiske sprogæt hørende sprogklasser (littavisk, slavisk, keltisk, italisk, græsk, persisk, indisk), så må vi, jo længere vi komme tilbage i ethvert af disse sprog, med det samme nærme os til dette fællestrin. Ligesom vi ved at forfølge det danske sprog tilbage i tiden vel ingensinde komme til at bestemme det som „Islandsk", men dog nå til en dermed sideordnet og meget nærliggende form, og derefter endnu længere tilbage nå til den forud for dialektadskillelsen i Norden liggende fællesnordiske sprogform på det 9de århundredes runestene, — således må det nordiske sprog jo nødvendigvis, når det lader sig forfølge endnu længere tilbage i tiden, udvise en bestandig större lighed med det for alle sprogklassens grene fælles oldsprog og derigennem også et bestandig större fællesskab med de andre sideordnede grene.

Når således de germaniske sprogarter alle ved deres første fremtræden vise os det i det tyske sprog endnu bevarede -n, som endelse i udsagnsordenes navnemåde, medens Nordisk allerede i 9de årh. ikke har noget sådant, så er denne endelse dog i sig selv ikke noget særlig tysk

(således som dens fraværelse i det hele taget må kaldes noget særlig nordisk); eftersom hin endelse hist kun er beholdt fra et for hele sprogklassen fælles trin, ja endog tilhører hele sprogætten. Vi kunne derfor forud være visse på at finde den i Nordisk, når vi kun formå at gå langt nok tilbage. Eller dersom man vilde f. eks. fæste blikket på det tyske ge- (ga-), der er eller har været fælles for alle germaniske sprogarter, og da vilde betragte denne forstavelse som noget særlig germanisk og ansé dens forekomst på en i Norden funden runesten (Munch har villet finde den på Tune-stenen) som bevis for indskriftens tyskhed, så vilde man atter her være på vildspor; ti dette ge- el. ga-, svarende til lat. co-, con-, cum, er en fællesjafetisk orddel og har da også tilhørt det fællesgotiske oldsprog, og selve det nordiske sprog har jo bevaret dens spor i g-líkr, g-nógr, g-ranni, g-reiða (got. ga-leiks, ga-nohs, ga-razna, *ga-raidjan).

Det ældste boglige mindesmærke om en til den gotiske folkeklasse hørende sproggren er jo Vulfilas vestgotiske bibeloversættelse fra 4de årh. Vulfilas Gotisk kan vel ikke siges at stå på selve det gotiske fællestrin, er altså ikke ligefrem grundsprog enten for Germanisk eller Nordisk, men det står det for hele sprogklassen til grund liggende oldgotiske fællessprog meget nær, og det er derfor en selvfølge, at hvilketsomhelst andet gotisk sprog må vise en væsenlig overensstemmelse med dette vulfilanske sprog, og det i stigende grad, jo nærmere det kommer det i tid og udviklingstrin.

I overensstemmelse med denne vor betragtning af de sproglige forhold og vor opfattelse af de stumper af de gamle runeindskrifter, hvis læsning vi tör ansé for sikret, tör vi da udtale det som vor sikre forventning, at det endelige udbytte af de endnu gådefulde ældste runer ikke vel kan blive noget andet end dette: at vi i dem have beviset for, at Nordens befolkning i den ældre og mellemste jærnalder (200—700 efter Kristus) tilhørte den samme sprogstamme som Islændere, Nordmænd, Svenskere og Danskere endnu tilhøre, den samme

som ved år 800 bebode hele Norden fra Slien til Tromsø.

Når det således viser sig, at det er den samme nordiske folkestamme som vi tilhøre, der har bebot alle disse egne i hele det tidsrum, fra hvilket vi tör tro at have mindste spor til literær produktjon, så bliver den oldnordiske, det er: den i Nordens oldsprog forfattede literatur, i sin helhed at bestemme som den samlede frugt af den nordiske folkestammes i det natjonale hedenskab rodfæstede oldtidskultur, både den i en „forhistorisk“ tid, fornemmelig i folkestammens sydligste boliger, i de nuværende dansk-svenske lande, udviklede folkelige oldtidsdigtning og den i den ældste historiske tid (8—10de årh.), forinden endnu nogen sproglig adskillelse fandt sted, fornemmelig i Norge fortsatte digteriske produktjon, så vel som den i det skandinaviske Nordens yderste nordvestlige rand, på Island, endnu langt ind i middelalderen fortsatte, tildels poetiske, men dog væsenlig og overvejende prosaiske, literære produktjon.

På Island, hvor løbet ender, dèr går da den gammelnordiske folkeånd til hvile, den går så at sige i höj med alle sine skatte, dog ikke for dèr at hensmuldre, men for atter at fremgå i tidens fylde, som det varsles i folketroen om Odin og om Holger Danske og overalt om folkenes natjonale, guddommelige eller heroiske mærkesmænd. Dèr finder det nye Norden da ikke alene åndsarven fra det gamle, men det bliver endog på en måde samtidigt med sin egen oldtid, ved også at genfinde væsenlig uforandret sin egen gamle tunge endnu i levende brug.

At drage den fulde nytte heraf: med bevarelse af den hele mellemliggende udvikling, vunden i en fremmed kulturs skole, at genoptage og genføde det nordiske åndsliv og føre det fremad til fuldendelse og forklaring i folkelivet som i kunsten og videnskaben, — dette er nutidens og fremtidens opgave. Måtte dette lille arbejde, både som anmældelse og som indsigelse, kun yde selv det mindste bidrag til denne store

pgaves løsning, da er hensigten dermed opnået og den erpå anvendte tid og flid rigelig lönnet.

København. Marts 1867.

Svend Grundtvig.

Efter at foranstående afhandling var skreven, modtog eg et lille tysk skrift „über einige runeninschriften“ af C. Iofmann (Sitzungsberichte der Münchener Akad. der Wisensch. philos. hist. Classe, 7 Juli, 1866), og efter at len var så godt som færdig trykt, er jeg bleven bekendt ned en afhandling af Ludvig Wimmer om „de ældste ıordiske runeindskrifter“, der vil findes i 1ste hefte af „Årıøger for nordisk oldkyndighed“ f. 1867; og jeg kan da kke undlade at udtale min glæde over den ved disse arɔejder vundne bekræftelse på rigtigheden af, hvad her 'oran er ytret om de ældste runeindskrifters vidnesbyrd angående det i alle dele af vort Norden i den ældre og mellemste jærnalder boende folks natjonalitet.

Den tyske forfatter, hvis etnografiske system i øvrigt væsenlig er et lån fra P. A. Munch, og hvis tydning af mange enkeltheder jeg ingenlunde kan billige, udtaler sig om sproget på de blekingske runestene som følger (s. 132):

„Diese wenigen Worte genügen zur Beantwortung der „Hauptfrage, welchem Sprachstamme und welchem relativen „Alter gehören diese Denkmäler an? Jedenfalls dem „nordgermanischen .... Aber sie sind zugleich un„berechenbar älter als irgend ein bekanntes Denkmal nord„germanischer Zunge, das beweisen die Züge, die sie mit „dem Gothischen und den südgermanischen Sprachen gemein „haben, und deren Erscheinen nicht etwa aus Sprach„mischung, was ein höchst verkehrtes Beginnen „wäre, sondern nur daraus gedeutet werden kann, dass

„das Nordgermanische eben diese früher gemeingermanischen „Formen in der uns bekannten Zeit schon verloren hat.“

Den nævnte danske afhandling, som jeg alt her på forhånd ønsker på det bedste anbefalet til nordiske videnskabsmænds fortrinlige opmærksomhed, kommer gennem en ved grundig lærdom, kritisk skarpsindighed og letfattelig fremstilling lige udmærket argumentatjon til det selvsamme resultat: at sproget på de her omhandlede ældste svenske og norske runestene, på det sønderjyske guldhorn og på flere af de rørlige oldsager, så vidt de alt nu ialfald delvis kunne læses, vel ligger det oldgotiske fællesstade meget nær, men dog allerede er tilstrækkelig karakteriseret som særlig udviklet i afgjort nordisk retning. Det hedder her (s. 57):

„Vi har set, at sproget i disse indskrifter stod på et „meget gammelt standpunkt, så gammelt, at det i flere til„fælde viste ud over Gotisk (bevarelse af stammeudelyden i „navneordene); at det imidlertid netop på den tid i mange „punkter vilde falde sammen med Gotisk, kunde vi i for„vejen slutte os til. Sprogets nordiske karaktér fremgår „imidlertid ikke blot af R i endelsen, men også af former „som ek, gastir, runar þaiar. Jeg er derfor enig med „Bredsdorff, når han (Memoires de la soc. des ant. du „Nord, 1836—37, s. 161) siger om indskriften på guld„hornet: „„Die Sprache halte ich für nordisch, doch in „„einer sehr alten Form, worin sie sich der ursprünglichen „„Germanischen, und also auch dem ältesten bekannten „„Zweige des germanischen Sprachstamms, der gothische „Sprache, nähert.““ „... Dette gælder ikke blot guld„hornet, men også de andre indskrifter.“

Maj, 1867.

Rettelse. S. 524, l. 6. f. n.: † 1087 for † 1090.

AKTSTYKKER,

vedkommende

den dansk-tydske Strid.

III.

Aktstykker vedkommende Fredslutningen i Wien, Gasteinerovereenskomsten og Pragerfreden.

A.

B.

C.

A.

Vaabenstilstand og Fredspræliminarier.

1.

Bluhme til Bismark-Schönhausen (Rechberg).

Copenhague, le 12 Juillet 1864.

Le soussigné, Président du Conseil et Ministre des affaires étrangères de Danemark, a l'honneur, d'après l'ordre du Roi son maître, d'adresser à S. E. Mr. de Bismarck (le Comte de Rechberg) la communication suivante.

S. M. le Roi ayant résolu de chercher les voies et moyens propres à aplanir les différends actuels, et s'étant en même temps entouré de nouveaux conseillers, charge le soussigné de faire sans délai, auprès des Gouvernements de Sa Majesté le Roi de Prusse et de S. M. l'Empereur d'Autriche, les démarches nécessaires pour arriver à ce but.

En remplissant ce devoir, le soussigné a la conviction que le Roi son maître n'aura pas en vain mis toute sa confiance dans les sentiments élevés et dans la justice de sa Majesté le Roi de Prusse (Sa Majesté l'Empereur d'Autriche), et en conséquence, il croit pouvoir se borner à demander la bienveillante intervention de S. E. Mr. de Bismarck-Schönhausen (le Comte de Rechberg), pour qu'on prépare les voies à la conclusion d'un armistice et aux préliminaires des négociations de paix, en faisant des deux côtés cesser immédiatement les hostilités sur terre et sur mer.

En ajoutant qu'il a adressé une note identique au Cabinet Autrichien (Cabinet Prussien), et qu'il espère que l'acceptation de sa proposition ne rencontrera pas de difficultés, le soussigné se flatte de recevoir une prompte réponse, et profite de

cette occasion pour donner à S. E. Mr. de Bismarck-Schönhausen (le Comte de Rechberg) l'assurance de sa considération la plus distinguée.

Bluhme.

2.

Bismarck-Schönhausen til Bluhme.

Berlin, le 15 Juillet 1864.

Le soussigné, Président du Conseil et Ministre des affaires étrangères de Prusse, a eu l'honneur de recevoir la note en date du 12 ct., par laquelle S. E. le Président du Conseil et Ministre des affaires étrangères de Danemark, Mr. Bluhme, le prévient de la résolution prise par Sa Majesté le Roi de Danemark de chercher les voies et moyens propres à aplanir les différends actuels. Le soussigné n'a pas manqué de porter sans délai cette communication à la connaissance de S. M. le Roi, son auguste Souverain, et Sa Majesté, dans son désir sincère de voir la paix se rétablir, et d'accord avec son haut allié l'Empereur d'Autriche, a daigné l'autoriser à déclarer que le Gouvernement de Sa Majesté recevra avec empressement les communications que le Gouvernement de S. M. le Roi de Danemark a l'intention de lui faire à ce sujet. Pour faciliter l'ouverture de ces négociations, et répondre au vœu exprimé dans la note en question, S. M. le Roi a en même temps ordonné la suspension des hostilités sur terre et sur mer jusqu'au 31 ct., et prescrit au commandant des armées alliées de se mettre en rapport avec le général en chef de l'armée Danoise, et de s'entendre avec lui à ce sujet. On doit supposer qu'un ordre semblable a été donné à ce dernier. Le soussigné profite de cette occasion pour exprimer à S. E. Mr. Bluhme l'assurance de sa considération la plus distinguée.

de Bismarck.

3.

Rechberg til Bluhme.

Vienne, le 16 Juillet 1864.

Le soussigné, Ministre de la maison impériale et des affaires étrangères, a l'honneur d'accuser réception à S. E. le Président du Conseil et Ministre des affaires étrangères de Danemark, Mr. Bluhme, de sa note du 12 ct., et s'empresse, d'accord avec Sa Majesté l'Empereur, son auguste Maître, d'y faire la réponse suivante. Le Cabinet Impérial est animé d'un désir non moins sincère que le Cabinet Danois de terminer les tristes démêlés qui divisent les deux nations, et, pour répondre au vœu émis à ce sujet par S. E., il a immédiatement donné l'ordre, après s'être entendu avec son allié le Gouvernement Prussien, que les hostilités fussent suspendues sur terre et sur mer jusqu'au 31 de ce mois, dans la supposition que le blocus sera levé en même temps. Le Gouvernement Impérial se prêtera volontiers à la conclusion d'un armistice et à l'ouverture de négociations directes pour le rétablissement de la paix, mais il ne le fera qu'à la condition expresse que le Roi Chrétien IX renoncera en faveur des Puissances alliées à tous le droits que Sa Majesté a possédés ou fait valoir sur les pays situés au sud du Kongeaa, et que le Danemark reconnaîtra les dispositions définitives que les deux Puissances alliées prendront relativement aux trois Duchés du Slesvig, de Holstein et de Lauenbourg, ainsi qu'aux enclaves du Jutland dans le Slesvig. Si le Gouvernement Danois est disposé à ouvrir des négociations pour la paix sur la base qui précède, le soussigné invite S. E. le Président du Conseil à envoyer sans délai dans ce but un Plénipotentiaire à Vienne. Le soussigné saisit avec plaisir cette occasion pour exprimer à S. E. le Président du Conseil, Mr. Bluhme, l'assurance de sa considération la plus distinguée.

Rechberg.

4.

Vaabenstilstandsaftale.

Christiansfeld, den 18 Juli 1864. 3 Uhr früh.

§ 1. Alle Feindseligkeiten zwischen der alliirten königlich preussischen und kaiserlich königlich österreichischen Armee und Flotte einerseits und der königlich dänischen Armee und Flotte andererseits hören zu Lande und zu Wasser mit Inbegriff der Blokaden auf am 20. d. M. Mittags 12 Uhr. Sollte die betreffende Ordre bis zu dem genannten Zeitpunkte an entferntere Abtheilungen der Armeen oder Flotten, resp. an einzelne Schiffe nicht gelangen können, so verpflichten sich beide Theile, alle nach 12 Uhr Mittags des 20. d. M. gemachten Gebietsbesetzungen resp. Wegnahmen wieder rückgängig zu machen.

§ 2. Die Waffenruhe läuft ohne vorherige Aufkündigung ab am 31. d. M. 12 Uhr Abends.

§ 3. Beide Armeen und Flotten verbleiben im Besitz der militärischen Positionen, welche sie am 20. d. Mittags 12 Uhr inne haben. Die Demarcationslinie während der Waffenruhe läuft auf Kanonenschussweite von den occupirten Küsten und Inseln entlang; wo Meeresarme von geringerer Breite beide Armeen trennen, bleiben diese Gewässer für Kriegsfahrzeuge, zum Kriegszweck bestimmte Fahrzeuge und für Fahrzeuge mit Truppen verschlossen. Jeder Verkehr zwischen den beiderseits besetzten Gebietstheilen bleibt unterbrochen.

Zur Bekräftigung dieser Uebereinkunft ist dieselbe von den beiden Bevollmächtigten unterschrieben und untersiegelt worden.

von Stiehle. Kauffmann.

5.

Fredspræliminarier.

Vienne, le 1 Août 1864.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche, du Danemark et de la Prusse s'étant réunis aujourd'hui en conférence à l'hôtel du Ministère des affaires étrangères, après avoir produit leurs pleins-pouvoirs respectifs qui ont été trouvés en bonne et due forme, sont convenus des Préliminaires de paix suivants:

I.

Sa Majesté le Roi de Danemark renonce à tous ses droits sur les Duchés de Sleswig, Holstein et Lauenbourg en faveur de Leurs Majestés le Roi de Prusse et l'Empereur d'Autriche en S'engageant à reconnaître les dispositions que Leurs dites Majestés prendront à l'égard de ces Duchés.

II.

La cession du Duché de Slesvig comprend toutes les îles appartenant à ce Duché aussi bien que le territoire situé sur la terre ferme.

Pour simplifier la délimitation et pour faire cesser les inconvénients qui résultent de la situation des territoires Jutlandais enclavés dans le territoire du Slesvig, Sa Majesté le Roi de Danemark cède à Leurs Majestés le Roi de Prusse et l'Empereur d'Autriche les possessions Jutlandaises situées au Sud de la ligne de frontière méridionale du district de Ribe indiquée sur les cartes géographiques, telle que le territoire Jutlandais de Mögeltondern, l'île d'Amrom, les parties Jutlandaises des îles de Foehr, Sylt et Roemoe &c.

Par contre, Leurs Majestés le Roi de Prusse et l'Empereur d'Autriche consentent à ce qu'une portion équivalente du Slesvig et comprenant outre l'île d'Arroe des territoires servant à former la contiguité du district susmentionné de Ribe avec le reste du Jutland et à corriger la ligne de frontière entre le Jutland et le Slesvig du côté de Kolding, soit détachée du Duché de Slesvig et incorporée dans le Royaume

de Danemark. L'île d'Arroe n'entrera dans la compensation qu'en raison de son étendue géographique.

Le détail de la délimitation des frontières sera réglé par le traité de paix définitif.

III.

Les dettes contractées pour le compte spécial soit du Royaume de Danemark, soit d'un des Duchés de Slesvig, Holstein et Lauenbourg resteront respectivement à la charge de chacun de ces pays.

Les dettes contractées pour le compte de la Monarchie Danoise seront réparties entre le Royaume de Danemark d'une part et les Duchés cédés de l'autre part, d'après la proportion respective de la population des deux parties.

De cette répartition seront exceptés:

1) L'emprunt contracté en Angleterre par le Gouvernement Danois au mois de Décembre 1863 et qui restera à la charge du Royaume de Danemark.

2) Les frais de guerre encourus par les Puissances alliées dont les Duchés assumeront le remboursement.

IV.

Les hautes Parties contractantes s'engagent à établir un armistice sur la base de l'Uti-possidetis militaire à dater du 2 Août dont les conditions se trouvent spécifiées dans le protocole ci-annexé.

V.

Aussitôt après la signature de ces préliminaires de paix les hautes Parties contractantes se réuniront à Vienne pour négocier un traité de paix définitif.

Fait à Vienne, le 1 Août 1864.

(L. S.) Rechberg. Brenner. Quaade. Kauffmann.
Bismarck. Werther.

Annexe.

Protocole concernant les conditions de l'armistice.

En exécution de l'article IV des Préliminaires de paix signés aujourd'hui entre S. M. le Roi de Danemark d'une part et Leurs Majestés le Roi de Prusse et l'Empereur d'Autriche de l'autre, les soussignés Plénipotentiaires réunis en conférence sont convenus des dispositions suivantes.

1.

A dater du 2 Août prochain il y aura une suspension complète d'hostilités par terre et par mer laquelle durera jusqu'à la conclusion de la paix. Pour le cas que, contre toute attente, la négociation de paix n'aboutirait pas jusqu'au 15. Septembre prochain, les hautes Parties contractantes auront, à partir de ce terme, la faculté de dénoncer l'armistice avec un délai de six semaines.

2.

S. M. le Roi de Danemark S'engage à faire lever définitivement les blocus à dater du 2 Août.

3.

Leurs Majestés le Roi de Prusse et l'Empereur d'Autriche tout en maintenant l'occupation du Jutland dans les conditions actuelles de l'Uti-possidetis, se déclarent prêts à ne conserver dans ce pays que le nombre de troupes que d'après les considérations purement militaires Leurs dites Majestés jugeront nécessaire.

4.

La perception des contributions pour autant qu'elle n'a pas encore été effectuée, est suspendue. Les marchandises ou autres objets qui ont été saisis à titre de ces contributions de guerre et qui n'auront pas été vendus avant le 3 Août, seront relâchés. De nouvelles levées de contributions ne seront pas ordonnées.

5.

L'approvisionnement des troupes alliées aura lieu aux dépens du Jutland conformément aux réglements d'approvision-

nement Prussien et Autrichien en vigueur pour chacune des deux armées alliées sur pied de guerre. Le logement des troupes et des employés à la suite de l'armée ainsi que les moyens de transport à l'usage de l'armée seront également fournis aux dépens du Jutland.

6.

L'excédant des revenus ordinaires du Jutland, qui se trouvera dans les caisses publiques de ce pays après que les différentes fournitures et prestations précitées auront été payées par ces mêmes caisses aux communes chargées de donner suite aux réquisitions militaires, et après que les dépenses nécessaires à la marche de l'administration auront été défrayées également par les dites caisses, sera restitué, soit en espèces, soit en liquidation, au Gouvernement Danois au moment de l'évacuation du Jutland.

7.

La paye des troupes alliées, la paye extraordinaire de guerre (Kriegszulage) y comprise, est exclue des dépenses mises à la charge du Jutland.

8.

Les prisonniers de guerre et politiques seront mis en liberté contre l'assurance que les prisonniers de guerre ne serviront plus dans l'armée Danoise avant la conclusion de la paix. La remise en liberté des prisonniers aura lieu le plus tôt possible dans les ports de Swinemunde et Lubeck.

9.

Les soldats Danois, licenciés pour se rendre en Jutland pendant l'armistice, pourront sans obstacles quelconques retourner à l'armée Danoise pour le cas de la reprise des hostilités, dès qu'ils auraient été rappelés sous les drapeaux.

Fait à Vienne, le 1 Août 1864.

(L. S.) Rechberg. Brenner. Quaade. Kauffmann.
Bismarck. Werther.

B.

1.

Fredslutning af 30 October 1864.

Au nom de la très-Sainte et Indivisible Trinité!

Sa Majesté le Roi de Danemarc, Sa Majesté l'Empereur d'Autriche et Sa Majesté le Roi de Prusse ont résolu de convertir les Préliminaires signés le 1 Août dernier en Traité de paix définitif.

A cet effet Leurs Majestés ont nommé pour Leurs Plénipotentiaires, savoir:

Sa Majesté le Roi de Danemarc, le Sieur George Joachim de Quaade, Commandeur de l'ordre du Danebrog et décoré de la Croix d'honneur du même Ordre, Chevalier de l'Ordre de l'Aigle rouge de première Classe et de celui de la Couronne de Fer de seconde Classe etc., Chambellan et Ministre sans portefeuille etc. etc., et le Sieur Hendric Auguste Théodor de Kauffmann, Commandeur de l'Ordre du Danebrog et décoré de la Croix d'honneur du même Ordre etc. etc., Chambellan et Colonel d'État-major etc. etc.

Sa Majesté l'Empereur d'Autriche, le Sieur Jean Bernard Comte de Rechberg-Rothenlöwen, Chevalier de la Toison d'Or, Grand' Croix de l'Ordre de Saint-Étienne de Hongrie, Chevalier de la Couronne de Fer de première Classe, Chevalier de l'Ordre de l'Aigle noir en brillans etc., Chambellan et Conseiller intime actuel etc. etc., et le Sieur Adolphe Marie Baron de Brenner-Felsach, Commandeur de l'Ordre Impérial de Léopold et de celui du Danebrog etc., Chambellan actuel, Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire etc. etc.

Sa Majesté le Roi de Prusse, le Sieur Charles Baron de Werther, Chevalier de l'Ordre de l'Aigle rouge de première Classe, Grand' Croix de l'Ordre Impérial de Léopold et de celui du Danebrog etc. etc., Chambellan et Conseiller intime actuel, Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire près la Cour d'Autriche etc. etc., et le Sieur Armand Louis de Balan, Chevalier de l'Ordre de l'Aigle rouge de seconde Classe avec la plaque et les feuilles de chêne, Commandeur de l'Ordre de la Maison de Hohenzollern, de l'Ordre Impérial de Léopold et de celui du Danebrog etc., Conseiller intime actuel, Membre du Conseil d'État, Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire etc. etc. etc.,

lesquels se sont réunis en conférence à Vienne, et après avoir échangé leurs pleins-pouvoirs trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivans:

Article I.

Il y aura à l'avenir paix et amitié entre Sa Majesté le Roi de Danemarc et Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse ainsi qu'entre Leurs héritiers et successeurs, Leurs États et sujets respectifs à perpétuité.

Article II.

Tous les traités et conventions conclus avant la guerre entre les Hautes Parties contractantes sont rétablis dans leur vigueur en tant qu'ils ne se trouvent pas abrogés ou modifiés par la teneur du présent Traité.

Article III.

Sa Majesté le Roi de Danemarc renonce à tous Ses droits sur les Duchés de Slesvic, Holstein et Lauenbourg en faveur de Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse, en S'engageant à reconnaître les dispositions que Leurs dites Majestés prendront à l'égard de ces Duchés.

Article IV.

La cession du Duché de Slesvic comprend toutes les îles

appartenant à ce Duché aussi bien que le territoire situé sur la terre ferme.

Pour simplifier la délimitation et pour faire cesser les inconvéniens qui résultent de la situation des territoires jutlandais enclavés dans le territoire du Slesvic, Sa Majesté le Roi de Danemarc cède à Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse les possessions jutlandaises situées au Sud de la ligne de frontière méridionale du district de Ribe, telles que le territoire jutlandais de Moegeltondern, l'île d'Amrom, les parties jutlandaises des îles de Foehr, Sylt et Roemoe etc.

Par contre, Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse consentent à ce qu'une portion équivalente du Slesvic et comprenant, outre l'île d'Aeroe, des territoires servant à former la contiguïté du district susmentionné de Ribe avec le reste du Jutland, et à corriger la ligne de frontière entre le Jutland et le Slesvic du côté de Kolding, soit détachée du Duché de Slesvic et incorporée dans le Royaume de Danemarc.

Article V.

La nouvelle frontière entre le Royaume de Danemark et le Duché de Slesvic partira du milieu de l'embouchure de la baie de Heilsminde sur le petit Belt, et après avoir traversé cette baie, suivra la frontière méridionale actuelle des paroisses de Heils, Veistrup et Taps, cette dernière jusqu'au cours d'eau qui se trouve au Sud de Geilbjerg et Bränore, elle suivra ensuite ce cours d'eau à partir de son embouchure dans la Fovs-Aa, le long de la frontière méridionale des paroisses d'Ödis et Vandrup et de la frontière occidentale de cette dernière jusqu'à la Konge-Aa (Königs-Au) au Nord de Holte. De ce point le Thalweg de la Konge-Aa (Königs-Au) formera la frontière jusqu'à la limite orientale de la paroisse de Hjortlund. A partir de ce point le tracé suivra cette même limite et son prolongement jusqu'à l'angle saillant au Nord du village d'Obekjär, et ensuite la frontière orientale de ce village jusqu'à la Gjels-Aa. De là la limite orientale de la paroisse

de Seem et les limites méridionales des paroisses de Seem, Ribe et Vester-Vedsted formeront la nouvelle frontière qui, dans la mer du Nord, passera à distance égale entre les îles de Manoe et Röemoe.

Par suite de cette nouvelle délimitation sont déclarés éteints, de part et d'autre, tous les titres et droits mixtes, tant au séculier qu'au spirituel qui ont existé jusqu'ici dans les enclaves, dans les îles et dans les paroisses mixtes. En conséquence le nouveau pouvoir souverain, dans chacun des territoires séparés par la nouvelle frontière, jouira à cet égard de la plénitude de ses droits.

Article VI.

Une Commission internationale composée de Représentans des Hautes Parties contractantes sera chargée, immédiatement après l'échange des ratifications du présent traité, d'opérer sur le terrain le tracé de la nouvelle frontière conformément aux stipulations du précédent article.

Cette Commission aura aussi à répartir entre le Royame de Danemarc et le Duché de Slesvic les frais de construction de la nouvelle chaussée de Ribe à Tondern proportionnellement à l'étendue du territoire respectif qu'elle parcourt.

Enfin la même Commission présidera au partage des biens-fonds et capitaux qui jusqu'ici ont appartenu en commun à des districts ou des communes séparés par la nouvelle frontière.

Article VII.

Les dispositions des articles XX, XXI et XXII, du Traité conclu entre l'Autriche et la Russie le 3 Mai 1815*) qui fait

---

*) Disse Artikler ere saalydende:

Art. 1.

Les propriétaires, dont les possessions sont coupées par la frontière, seront traités, relativement à ces possessions, d'après les principes les plus libéraux.

partie intégrante de l'acte général du congrès de Vienne, dispositions relatives aux propriétaires mixtes, aux droits qu'ils exerceront et aux rapports de voisinage, dans les propriétés coupées par les frontières, seront appliquées aux propriétaires, ainsi qu'aux propriétés qui, en Slesvic et en Jutland, se trouveront dans les cas prévus par les susdites dispositions des actes du congrès de Vienne.

Article VIII.

Pour atteindre une répartition équitable de la dette publique de la Monarchie Danoise en proportion des populations

---

Ces propriétaires mixtes, leurs domestiques et les habitans auront le droit de passer et repasser avec leurs instrumens aratoires, leurs bestiaux, leurs outils etc. etc. d'une partie de la possession, ainsi coupée par la frontière, dans l'autre, sans égard à la différence de souveraineté; de transporter de même, d'un endroit à l'autre, leurs moissons, toutes les productions du sol, leurs bestiaux et tous les produits de leur fabrication, sans avoir besoin de passeports, sans empêchement, sans redevance et sans payer de droit quelconque.

Cette faveur est restreinte toutefois aux productions naturelles ou industrielles dans le territoire ainsi coupé par la ligne de démarcation. De même elle ne s'étend qu'aux terres appartenantes au même propriétaire dans l'espace déterminé d'un mille, de quinze au degré, de part et d'autre, et qui auraient été coupées par la ligne de frontière.

Art. XXI.

Les sujets de l'une et de l'autre des deux Puissances, nommément les conducteurs de troupeaux et pâtres, continueront à jouir des droits, immunités et priviléges dont ils jouissaient par le passé.

Il ne sera également mis aucun obstacle à la pratique journalière de la frontière entre les limitrophes, en allemand: Gränz-Verkehr.

Art. XXII.

La jurisdiction du domicile sera aussi celle qui décidera entre particuliers des questions provenant du chef de ces territoires. Mais c'est le forum du territoire, dans lequel est située la propriété en litige, qui fera exécuter la sentence. Cette disposition sera en vigueur pendant l'espace de six ans, au bout desquels les deux hautes Cours se réservent de convenir, s'il y a lieu, d'une autre règle.

respectives du Royaume et des Duchés, et pour obvier en même tems aux difficultés insurmontables que présenterait une liquidation détaillée des droits et prétentions réciproques, les Hautes Parties contractantes ont fixé la quotepart de la dette publique de la Monarchie Danoise qui sera mise à la charge des Duchés, à la somme ronde de vingt-neuf millions de Thalers (monnaie Danoise).

Article IX.

La partie de la dette publique de la Monarchie Danoise qui, conformément à l'article précédent, tombera à la charge des Duchés, sera acquittée, sous la garantie de Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse, comme dette des trois Duchés susmentionnés envers le Royaume de Danemarc, dans le terme d'une année, ou plus tôt si faire se pourra, à partir de l'organisation définitive des Duchés.

Pour l'acquittement de cette dette, les Duchés pourront se servir, au total ou en partie, de l'une ou de l'autre des manières suivantes:

1°. payement en argent comptant (75 Thalers de Prusse = 100 Thalers monnaie Danoise);

2°. remise au trésor Danois d'obligations non remboursables portant intérêt de 4 p. c. et appartenant à la dette intérieure de la Monarchie Danoise;

3°. remise au trésor Danois de nouvelles obligations d'Etat à émettre par les Duchés, dont la valeur sera énoncée en Thalers de Prusse (au taux de 30 la livre) ou en Marks de banque de Hambourg, et qui seront liquidées moyennant une annuité semestrielle de 3 p. c. du montant primitif de la dette, dont 2 p. c. représenteront l'intérêt de la dette dû à chaque terme, tandis que le reste sera payé à titre d'amortissement.

Le payement susmentionné de l'annuité semestrielle de 3 p. c. se fera tant par les caisses publiques des Duchés que par des maisons de banque à Berlin et à Hambourg.

Les obligations mentionnées sous 2 et 3 seront reçues par le trésor Danois à leur taux nominel.

Article X.

Jusqu'à l'époque où les Duchés se seront définitivement chargés de la somme qu'ils auront à verser conformément à l'article VIII du présent Traité au lieu de leur quote-part de la dette commune de la Monarchie Danoise, ils payeront par semestre 2 pour cent de la dite somme, c'est-à-dire 580,000 Thalers (monnaie Danoise). Ce payement sera effectué de manière que les intérêts et les à-compte de la dette Danoise qui ont été assignés jusqu'ici sur les caisses publiques des Duchés, seront aussi dorénavant acquittés par ces mêmes caisses. Ces payemens seront liquidés chaque semestre, et pour le cas où ils n'atteindraient pas la somme susmentionnée, les Duchés auront à rembourser le restant aux finances Danoises en argent comptant; au cas contraire il leur sera remboursé l'excédant de même en argent comptant.

La liquidation se fera entre le Danemarc et les autorités chargées de l'administration supérieure des Duchés d'après le mode stipulé dans le présent article, ou tous les trimestres, en tant que de part et d'autre cela serait jugé nécessaire. La première liquidation aura spécialement pour objet tous les intérêts et à-compte de la dette commune de la Monarchie Danoise payés après le 23 Décembre 1863*).

Article XI.

Les sommes représentant l'équivalent dit de Holstein-Ploen, le restant de l'indemnité pour les ci-devant possessions du Duc d'Augustenbourg, y compris la dette de priorité dont elles sont grevées, et les obligations domaniales du Slesvic et du Holstein, seront mises exclusivement à la charge des Duchés.

Article XII.

Les Gouvernements d'Autriche et de Prusse se feront rembourser par les Duchés les frais de la guerre.

---

*) Denne Artikels Fuldbyrdelse begyndte først den 1ste Juni 1866, da der betaltes BX 840,000. Den 14de Juli 1866 betaltes BX 1,730,008, 31te Jan. 1867 Pr. Thal. 343,080.

Article XIII.

Sa Majesté le Roi de Danemarc S'engage à rendre immédiatement après l'échange des ratifications du présent Traité, avec leurs cargaisons, tous les navires de commerce Autrichiens, Prussiens et Allemands amenés pendant la guerre; ainsi que les cargaisons appartenant à des sujets Autrichiens, Prussiens et Allemands saisies sur des bâtimens neutres; enfin tous les bâtimens saisis par le Danemarc pour un motif militaire dans les Duchés cédés.

Les objets précités seront rendus dans l'état où ils se trouvent, bona fide, à l'époque de leur restitution.

Pour le cas que les objets à rendre n'existassent plus, on en restituera la valeur et s'ils ont subi depuis leur saisie une diminution notable de valeur, les propriétaires en seront dédommagés en proportion. De même il est reconnu comme obligatoire d'indemniser les fréteurs et l'équipage des navires et les propriétaires des cargaisons de toutes les dépenses et pertes directes qui seront prouvées avoir été causées par la saisie des bâtimens, telles que droits de port ou de rade (Liegegelder), frais de justice et frais encourus pour l'entretien ou le renvoi à domicile des navires et des équipages.

Quant aux bâtimens qui ne peuvent pas être rendus en nature, on prendra pour base des indemnités à accorder la valeur que ces bâtimens avaient à l'époque de leur saisie. En ce qui concerne les cargaisons avariées ou qui n'existent plus, on en fixera l'indemnité d'après la valeur qu'elles auraient eue au lieu de leur destination à l'époque où le bâtiment y serait arrivé d'après un calcul de probabilité.

Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse feront également restituer les navires de commerce pris par Leurs troupes ou Leurs bâtimens de guerre, ainsi que les cargaisons, en tant que celles-ci appartenaient à des particuliers.

Si la restitution ne peut pas se faire en nature, l'indemnité sera fixée d'après les principes susindiqués.

Leurs dites Majestés S'engagent en même tems à faire entrer en ligne de compte le montant des contributions de guerre prélevées en argent comptant par leurs troupes dans le Jutland. Cette somme sera déduite des indemnités à payer par le Danemarc d'après les principes établis par le présent article.

Leurs Majestés le Roi de Danemarc, l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse nommeront une Commission spéciale qui aura à fixer le montant des indemnités respectives et qui se réunira à Copenhague au plus tard six semaines après l'échange des ratifications du présent Traité.

Cette Commission s'efforcera d'accomplir sa tâche dans l'espace de trois mois. Si, après ce terme, elle n'a pu se mettre d'accord sur toutes les réclamations qui lui auront été présentées, celles qui n'auront pas encore été réglées seront soumises à une décision arbitrale. A cet effet Sa Majesté le Roi de Danemarc et Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse S'entendront sur le choix d'un arbitre*).

Les indemnités seront payées au plus tard quatre semaines après avoir été définitivement fixées.

Article XIV.

Le Gouvernement Danois restera chargé du remboursement de toutes les sommes versées par les sujets des Duchés, par les communes, établissemens publics et corporations dans les caisses publiques Danoises à titre de cautionnement, dépôt ou consignations.

En outre seront remis aux Duchés:

1. Le dépôt affecté à l'amortissement des bons du trésor (Kassenscheine) holsteinois;

2. Le fonds destiné à la construction de prisons;

3. Les fonds des assurances contre incendie;

*) I Commissionens Slutningsmøde d. 27 Juni 1865 vedtoges som endelig Opgjørelse af de fra begge Sider i Henhold til Art. XIII fremsatte Erstatningskrav, at Danmark skulde betale 134,834 Rd. 12 ß, Preussen-Østerrig 52,659 Rd. 32 ß (hvoraf 17,245 Rd. 83 ß for de i rede Penge eller Værdipapirer oppebaarne Krigscontributioner).

4. La Caisse des dépôts;

5. Les capitaux provenant de legs appartenant à des communes ou des institutions publiques dans les Duchés;

6. Les fonds de Caisse (Kassenbehalte) provenant de recettes spéciales des Duchés, et qui se trouvaient bona fide dans leurs Caisses publiques à l'époque de l'exécution fédérale et de l'occupation de ces pays.

Une Commission internationale sera chargée de liquider le montant des sommes susmentionnés en déduisant les dépenses inhérentes à l'administration spéciale des Duchés*).

La collection d'antiquités de Flensbourg qui se rattachait à l'histoire du Slesvic, mais qui a été en grande partie dispersée lors des derniers événemens, y sera de nouveau réunie avec le concours du Gouvernement Danois.

De même les sujets Danois, communes, établissemens publics et corporations qui auront versé des sommes à titre de cautionnemens, dépôts ou consignations dans les caisses publiques des Duchés, seront exactement remboursés par le nouveau Gouvernement.

Article XV.

Les pensions portées sur les budgets spéciaux soit du Royaume de Danemarc, soit des Duchés, continueront d'être payées par les pays respectifs. Les titulaires pourront librement choisir leur domicile soit dans le Royaume, soit dans les Duchés.

Toutes les autres pensions tant civiles que militaires, y compris les pensions des employés de la liste civile de feu Sa Majesté le Roi Frédéric VII, de feu Son Altesse Royale Monseigneur le Prince Ferdinand et de feu Son Altesse Royale Madame la Landgrave Charlotte de Hesse, née Princesse de Danemarc, et les pensions qui ont été payées jusqu' ici par le Secrétariat des grâces (Naades-Sekretariat) seront réparties entre le Royaume et les Duchés d'après la proportion des populations respectives.

A cet effet on est convenu de faire dresser une liste de

*) See B Nr. 4.

toutes ces pensions, de convertir leur valeur de rente viagère en capital et d'inviter tous les titulaires à déclarer, si, à l'avenir, ils désirent toucher leurs pensions dans le Royaume ou dans les Duchés.

Dans le cas, où, par suite de ces options, la proportion entre les deux quote-parts, c'est-à-dire, entre celle tombant à la charge des Duchés et celle restant à la charge du Royaume, ne serait pas conforme au principe proportionnel des populations respectives, la différence sera acquittée par la partie que cela regarde.

Les pensions assignées sur la Caisse générale des veuves et sur le fonds des pensions des militaires subalternes, continueront d'être payées comme par le passé en tant que ces fonds y suffisent. Quant aux sommes supplémentaires que l'État aura à payer à ces fonds, les Duchés se chargeront d'une quotepart de ces supplémens d'après la proportion des populations respectives.

La part à l'institut de rentes viagères et d'assurances pour la vie, fondé en 1842 à Copenhague, à laquelle les individus originaires des Duchés ont des droits acquis, leur est expressément conservée.

Une Commission internationale, composée de représentans des deux parties, se réunira à Copenhague immédiatement après l'échange des ratifications du présent Traité pour régler en détail les stipulations de cet article*).

Article XVI.

Le Gouvernement Royal de Danemarc se chargera du payement des apanages suivans:

de Sa Majesté la Reine Douarière Caroline Amélie,

de Son Altesse Royale Madame la Princesse héréditaire Caroline,

de Son Altesse Royale Madame la Duchesse Wilhelmine Marie de Glücksbourg,

de Son Altesse Madame la Duchesse Caroline Charlotte Marianne de Mecklenbourg-Strelitz,

---

*) See B Nr. 4.

de Son Altesse Madame la Duchesse Douairière Louise Caroline de Glücksbourg,

de Son Altesse Monseigneur le Prince Frédéric de Hesse,

de Leurs Altesses Mesdames les Princesses Charlotte, Victoire, et Amélie de Slesvic-Holstein-Sonderbourg-Augustenbourg.

La quotepart de ce payement tombant à la charge des Duchés d'après la proportion de leurs populations, sera remboursée au Gouvernement Danois par celui des Duchés.

La Commission mentionnée dans l'article précédent sera également chargée de fixer les arrangemens nécessaires à l'exécution du présent article*).

Article XVII.

Le nouveau Gouvernement des Duchés succède aux droits et obligations résultant de contrats régulièrement stipulés par l'administration de Sa Majesté le Roi de Danemarc, pour des objets d'intérêt public concernant spécialement les pays cédés.

Il est entendu que toutes les obligations résultant de contrats stipulés par le Gouvernement Danois par rapport à la guerre et à l'exécution fédérale, ne sont pas comprises dans la précédente stipulation.

Le nouveau Gouvernement des Duchés respectera tout droit légalement acquis par les individus et les personnes civiles dans les Duchés.

En cas de contestation les Tribunaux connaîtront des affaires de cette catégorie.

Article XVIII.

Les sujets originaires des territoires cédés, faisant partie de l'armée ou de la marine Danoises, auront le droit d'être immédiatement libérés du service militaire et de rentrer dans leurs foyers.

Il est entendu que ceux d'entr'eux qui resteront au service de Sa Majesté le Roi de Danemarc, ne seront point inquiétés pour ce fait, soit dans leurs personnes, soit dans leurs propriétés.

---

*) See B Nr. 4.

Les mêmes droits et garanties sont assurés de part et d'autre aux employés civils originaires du Danemarc ou des Duchés qui manifesteront l'intention de quitter les fonctions qu'ils occupent respectivement au service soit du Danemarc, soit des Duchés, ou qui préféreront conserver ses fonctions.

Article XIX.

Les sujets domiciliés sur les territoires cédés par le présent Traité jouiront pendant l'espace de six ans, à partir du jour de l'échange des ratifications, et moyennant une déclaration préalable à l'autorité compétente, de la faculté pleine et entière d'exporter leurs biens meubles en franchise de droits, et de se retirer avec leurs familles dans les Etats de Sa Majesté Danoise, auquel cas la qualité de sujets Danois leur sera maintenue. Ils seront libres de conserver leurs immeubles situés sur les territoires cédés.

La même faculté est accordée réciproquement aux sujets Danois et aux individus originaires des territoires cédés et établis dans les États de Sa Majesté le Roi de Danemarc.

Les sujets qui profiteront des présentes dispositions ne pourront être, du fait de leur option, inquiétés de part ni d'autre dans leurs personnes ou dans leurs propriétés situées dans les États respectifs.

Le délai susdit de six ans s'applique aussi aux sujets originaires soit du Royaume de Danemarc, soit des territoires cédés qui, à l'époque de l'échange des ratifications du présent Traité, se trouveront hors du territoire du Royaume de Danemarc ou des Duchés. Leur déclaration pourra être reçue par la Mission Danoise la plus voisine, ou par l'autorité supérieure d'une province quelconque du Royaume ou des Duchés.

Le droit d'indigénat, tant dans le Royaume de Danemarc que dans les Duchés, est conservé à tous les individus qui le possèdent à l'époque de l'échange des ratifications du présent Traité.

Article XX.

Les titres de propriété, documens administratifs et de jus-

tice civile, concernant les territoires cédés, qui se trouvent dans les archives du Royaume de Danemarc, seront remis aux commissaires du nouveau Gouvernement des Duchés aussitôt que faire se pourra.

De même toutes les parties des archives de Copenhague qui ont appartenu aux Duchés cédés et ont été tirées de leurs Archives, leur seront délivrées avec les listes et régistres y relatifs.

Le Gouvernement Danois et le nouveau Gouvernement des Duchés s'engagent à se communiquer réciproquement, sur la demande des autorités administratives supérieures, tous les documens et informations relatifs à des affaires concernant à la fois le Danemarc et les Duchés.

Article XXI.

Le commerce et la navigation du Danemarc et des Duchés cédés jouiront réciproquement dans les deux pays des droits et priviléges de la nation la plus favorisée, en attendant que des traités spéciaux règlent cette matière.

Les exemptions et facilités à l'égard des droits de transit qui, en vertu de l'article II du Traité du 14 Mars 1857, ont été accordées aux marchandises passant par les routes et les canaux qui relient ou relieront la mer du Nord à la mer Baltique, seront applicables aux marchandises traversant le Royaume et les Duchés par quelque voie de communication que ce soit.

Article XXII.

L'évacuation du Jutland par les troupes alliées sera effectuée dans le plus bref délai possible, au plus tard dans l'espace de trois semaines après l'échange des ratifications du présent Traité.

Les dispositions spéciales relatives à cette évacuation sont fixées dans un Protocole annexé au présent Traité.

Article XXIII.

Pour contribuer de tous leurs efforts à la pacification des esprits, les Hautes Parties contractantes déclarent et promettent

u'aucun individu compromis à l'occasion des derniers événe-
ıens, de quelque classe et condition qu'il soit, ne pourra être oursuivi, inquiété ou troublé dans sa personne ou dans sa ropriété à raison de sa conduite ou de ses opinions poliques.

Article XXIV.

Le présent Traité sera ratifié et les ratifications en seront changées à Vienne dans l'espace de trois semaines ou plus ›t si faire se peut.

En foi de quoi les Plénipotentiaires respectifs l'ont signé t y ont apposé le sceau de leurs armes.

Fait à Vienne le 30ème jour du mois d'Octobre de l'an de grâce Mil huit cent soixante-quatre*).

L. S.) signé: Quaade. (L. S.) signé: Rechberg.
L. S.) signé: Kauffmann. (L. S.) signé: Brenner.
(L. S.) signé: Werther.
(L. S.) signé: Balan.

Annexe.

Protocole concernant l'évacuation du Jutland par les troupes alliées.

Conformément à l'article XXII du Traité de paix conclu ujourd'hui entre Sa Majesté le Roi de Danemarc d'une part, t Leurs Majestés l'Empereur d'Autriche et le Roi de Prusse l'autre part, les Hautes Parties contractantes sont convenues les dispositions suivantes:

I.

L'évacuation du Jutland par les troupes alliées s'effectuera ıu plus tard dans l'espace de trois semaines, de manière qu'à a fin de la première semaine seront évacuées: les bailliages le Hjørring, Thisted, Viborg, Aalborg et Randers, à la fin de a deuxième semaine, outre les baillages susmentionnés, ceux

*) Ratificationerne udvexledes i Wien den 16de November.

tice civile, concernant les territoires ... la fin de la
dans les archives du Royaume de F ... du Jutland.
commissaires du nouveau Gouve
que faire se pourra. ... u présent Traité,

De même toutes les p ... cessera ses fonc-
qui ont appartenu aux ... ssera dès lors aux
leurs Archives, leur ser ... Gouvernement Royal
y relatifs. ... pendant toute la durée de

Le Gouvernem ... roit que le quartier général du
des Duchés s'eng ... troupes alliées en Jutland.
la demande de

III.

documens et ... Danoises du Jutland fourniront sans contes-
la fois le ... dont les troupes alliées auront besoin pour
...ent, leur approvisionnement et leurs moyens de

Le ...t (Vorspann), aussi longtemps que ses troupes se trou-
cédés ...t sur le territoire jutlandais. Le Gouvernement Royal
et ... Danemarc rendra son Commissaire responsable de l'exé-
d ... cution de la précédente stipulation. Les prestations men-
tionnées dans le présent article seront limitées au plus strict
nécessaire.

IV.

Tous les lazarets, postes de campagne et lignes télégraphiques, établis actuellement pour les troupes alliées, continueront de servir jusqu'à ce que l'évacuation des baillages respectifs soit complètement effectuée, et sans préjudice pour les établissements analogues de l'administration Danoise. Le Gouvernement Royal de Danemarc garantit expressément qu'il ne sera mis aucune entrave a l'exécution ponctuelle du présent article.

V.

Dans le cas que, lors de l'évacuation du Jutland, des malades ou des blessés de l'armée alliée dussent être laissés en arrière, le Gouvernement Royal de Danemarc s'oblige d'avoir soin qu'ils soient convenablement traités et soignés, et de les faire transporter moyennant „Vorspann" après leur gué

rison jusqu'à la plus prochaine station militaire des troupes alliées.

VI.

A dater du jour de l'échange des ratifications du présent Traité tous les frais occasionnés par les prestations susdites pour le logement, l'approvisionnement, le traitement des malades et les moyens de transport (Vorspann), seront remboursés par les troupes alliées d'après les stipulations du règlement d'approvisionnement en vigueur pour l'armée de la Confédération Germanique sur le territoire fédéral.

(signé) Quaade. (signé) Rechberg. (signé) Werther.
(signé) Kauffmann. (signé) Brenner. (signé) Balan.

2.
Protokol af 1 April 1865.

Les puissances signataires du traité de paix du 30 Octobre 1864, ayant reconnu la nécessité de préciser le sens de quelques unes des stipulations du dit traité de paix, les Plénipotentiaires soussignés, savoir:

Pour Sa Majesté le Roi de Danemarc:

le Sieur Chrétien Jacques Cosmus Bræstrup, Conseiller intime des Conférences et Président de la Municipalité de Copenhague,

pour Sa Majesté l'Empereur d'Autriche:

le Sieur Aloys Comte Karolyi de Nagy Karoly, Chambellan actuel, Envoyé Extraordinaire et Ministre plénipotentiaire,

pour Sa Majesté le Roi de Prusse:

le Sieur Othon Edouard Léopold de Bismarck-Schönhausen, Président du Conseil des Ministres et Ministre des affaires étrangères,

se sont réunis aujourd'hui et sont convenus des points suivants:

Article 1.

Les ci-devant possessions du Duc d'Augustenbourg, qui n'ont pas été revendues avant le 16 Novembre 1864 ainsi que

les revenus consignés au cadastre (Erdbuch-Einnahmen) des fermes données en bail héréditaire et appartenant autrefois aux possessions Augustenbourgeoises, appartiennent aux Duchés aussi bien que les Domaines de l'État situés dans les Duchés.

Article 2.

Les sommes dues sur le prix des possessions du Duc d'Augustenbourg, les possessions Gravensteinoises et dépendances y comprises, revendues avant le 16 Novembre 1864 reviennent au Danemarc.

Il en est de même des intérêts de ces sommes ainsi que des à-compte qui auraient été payés sur le capital, en tant qu'ils n'ont pas été déjà versés dans le trésor Danois.

Article 3.

L'indemnité pour les ci-devant possessions du Duc d'Augustenbourg mentionnées à l'Article 11 du traité de paix ne tombe à la charge des Duchés qu'en tant qu'elle est devenue payable après le 16 Novembre 1864. Il en est de même des intérêts et des à-compte, qui auraient été payés sur le capital de la dette de priorité.

Article 4.

Les sommes dues au trésor Danois par des employés ou des particuliers des Duchés et provenant tant de prêts faits par la couronne Danoise à des communes ou à des charges publiques (Beamtenstellen) des Duchés, que des ventes de propriétés de l'État situées dans ces Duchés, ainsi que les intérêts et les capitaux payés sur ces créances depuis le commencement de l'exécution fédérale resp. depuis le commencement des hostilités, en tant que les intérêts et capitaux ne sont pas déjà rentrés dans le trésor Danois, reviennent au Danemarc.

Ainsi fait à Berlin, le 1 Avril 1865.

(signé) Bræstrup,
(signé) Karolyi,
(signé) v. Bismarck.

3.

Udskrift af den Protocol, der i Henhold til §§ V og VI i Fredstractaten af 30te October 1864 blev optagen af Grændsereguleringscommissairerne.

Tilstedeværende vare:

Major i det Kgl. Danske Infanteri Frederik Carl Gustav von Schøller,

Kgl. Preussisk Major ved det Magdeburgske Dragonregiment Nr. 6 Adolph von Stedingk,

Keis. Kgl. Østerrigsk Oberstlieutenant i Generalstaben Wilhelm Popp Edler von Poppenheim.

Artikel I.

Angaaende Grændsereguleringen efter Art. V i Fredstractaten.

§ 1.

Grændsen mellem Kongeriget Danmarks og Hertugdømmet Slesvigs Søterritorium i Nordsøen er bestemt ved en Linie, dragen fra Midtpunktet af Afstanden mellem Øerne Manø og Romø i Retning af Ribe Domkirkes Taarn. I ringe Afstand fra Kysten forlader Grændsen denne Linie for at møde Landgrændsen ved Grændsepælen Nr. 1.

§ 2.

Landgrændsen mellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig begynder ved Nordsøen ved Grændsepælen Nr. 1 paa det Punkt af Kysten, hvor den sydlige Grændse af Vester Vedsted Sogn ender, løber herfra, fornemlig i østlig Retning og langs med en større Vandgrøft paa den sydlige Grændse af Vester Vedsted, Ribe og Seem Sogne, indtil Grændsepælen Nr. 22; herfra følger Grændsen i mere nordøstlig Retning den østlige Sognegrændse af Seem By og naaer ved Grændsepælen Nr. 26 Gjels-Aa ved Gjelsbro. Herfra danner Gjels-Aa Grændsen indtil det Punkt, hvor samme forener sig med Flads-Aa.

§ 3.

Fra Foreningspunktet af Gjels-Aa og Flads-Aa løber Grændsen langs den høire Bred af Flads-Aa og langs med Obekjær Byes sydlige Grændse til Grændsepælen Nr. 27; herfra langs Obekjær Byes østlige Grændse til den i den nordlige Deel af bemeldte By fremspringende Vinkel ved Grændsepælen Nr. 36.

Herfra gjennemskjærer en ved Grændsepælene Nr. 37 til 42 angivet lige Grændselinie et Hede- og Mosedrag indtil det Punkt af Hjortvad-Aa, hvor denne skjæres af den i Fredstractaten nævnte lige Linie mellem Sydostpunktet af Hjortlund Byes østlige Grændse og den i den nordlige Deel af Obekjær By fremspringende Vinkel.

§ 4.

Fra sidstnævnte Punkt løber Grændsen langs Hjortvad-Aa indtil det Punkt (Grændsepælen Nr. 43), hvor Kalslund Byes østlige Grændse træffer Aaen, og gaaer derpaa videre langs bemeldte Grændse mellem Byerne Kalslund og Villebølle mod Vest og Hjortvad, Bavnegaard og Ravning mod Øst indtil Kongeaaen ved Grændsepælen Nr. 54.

§ 5.

Fra Grændsepælen Nr. 54 ved Kongeaaen danner Midten af det nævnte Vandløb Grændsen indtil det Punkt (Grændsepælen Nr. 59), hvor den vestlige Grændse af Vamdrup Sogn træffer Vandløbet Nord for Holte.

§ 6.

Fra Grændsepælen Nr. 59 løber Grændsen i sydlig Hovedretning mellem Skodborg og Vamdrup Sogne indtil Grændsepælen Nr. 73; herfra i sydøstlig Retning mellem Jarls og Vamdrup Sogne indtil Grændsepælen Nr. 79, videre i sydlig Retning til Grændsepælen Nr. 80 ved det Punkt, hvor Jarls, Ødis og Steppinge Sognes Grændser støde sammen; fra Grændsepælen Nr. 80 i østlig Hovedretning og mellem Steppinge og Ødis Sogne indtil Grændsepælen Nr. 91 ved Favs-Aa; følger herfra det nævnte Vandløb mellem Steppinge og Frørup Sogne

paa den ene Side og Ødis Sogn paa den anden Side indtil Grændsepælen Nr. 94; herfra følger Landgrændsen Brænore Byes sydlige Grændse indtil Grændsepælen Nr. 99.

§ 7.

Fra Grændsepælen Nr. 99 gaaer Grændsen mellem Frørup og Taps Sogne indtil Grændsepælen Nr. 101.

§ 8.

Fra Grændsepælen Nr. 101 gaaer Grændsen først i østlig, derpaa i sydlig Retning indtil Grændsepælen Nr. 104 ved Skoverup Byes nordvestlige Grændse.

§ 9.

Fra Grændsepælen Nr. 104 løber Grændsen paa den nordlige Grændse af Skoverup By indtil Grændsepælen Nr. 110 ved Taps-Aa; herfra langs det nævnte Vandløb i sydlig Retning indtil Grændsepælen Nr. 111; herfra i østlig Retning over Grændsepælen Nr. 112 til Grændsepælen Nr. 113 ved den gamle Landevei.

§ 10.

Fra Grændsepælen Nr. 113 følger Grændsen den gamle Chaussee mod Nord indtil Grændsepælen Nr. 114; herfra gaaer den i østlig Retning mellem Tyrstrup og Taps Sogne indtil Grændsepælen Nr. 116; videre mellem Tyrstrup og Veistrup Sogne indtil Grændsepælen Nr. 120; herfra mellem Aller og Veistrup Sogne indtil Grændsepælen Nr. 124; derpaa mellem Aller og Heils Sogne indtil Grændsepælen Nr. 126, gaaer herfra videre gjennem Midten af Heils-Minde-Bugt og naaer mellem de 2 Grændsepæle Nr. 127 og 128 (den første paa dansk, den sidste paa slesvigsk Grund) Midten af Heils-Minde-Bugtens Munding ved Lille Belt.

§ 11.

Med Hensyn til Istandsættelsen og Vedligeholdelsen af Kongeaaen paa Grændsen mellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig og af de øvrige Vandløb, som danne Grændsen, er det vedtaget, at samme vil være at anordne og varetage i Fælledsskab af de Commissioner, der ere eller eventuelt

ville blive udnævnte for Vandafledningsvæsenet henholdsviis i Ribe Amt og Veile Amt paa den ene Side og i Haderslev Amt paa den anden Side, og at der til Afgjørelse af eventuelle Differentser mellem de paagjældende fra begge Sider udnævnte Commissioner af vedkommende Amthuse i Kongeriget og i Slesvig, efter forud truffen Overeenskomst i saa Henseende, vil være at beskikke en Opmand, der har at afgjøre Tvisten ved at tiltræde den ene eller den anden Commissions Anskuelse.

I Tilfælde af Appellation af Commissionernes, resp. af Opmandens Kjendelse bliver Sagen at afgjøre af en af den paagjældende kongerigske og slesvigske Overøvrighed i Forening beskikket Domstol.

De under Commissionernes Ledelse afsluttede Forlig saavelsom de retskraftige Kjendelser ere saavel i Kongeriget Danmark som i Hertugdømmet Slesvig at anerkjende og at exeqvere af de paagjældende Øvrigheder. Fastsættelsen af Forretningsgangen mellem Øvrighederne og af Reglerne for Kjendelsernes Retskraft er det nærmest forbeholdt vedkommende Amtmænd at træffe Overeenskomst om.

§ 12.

Hvad angaaer de 3 paa Grændsen liggende offentlige Broer, hvoraf 2 føre over Kongeaaen henholdsviis ved Foldingbro og ved Skodborghuus, og 1 paa den gamle Landevei fra Haderslev til Kolding fører over den til Kjer-Mølle flydende Bæk, vil hele Vedligeholdelsen af Broen ved Foldingbro paahvile Hertugdømmet Slesvig, medens Kongeriget Danmark vil have at overtage den fuldstændige Vedligeholdelse af Broen ved Skodborghuus og af Broen paa den gamle Landevei fra Haderslev til Kolding.

Det af Malt Herred til Vedligeholdelsen af Broen ved Foldingbro hidtil aarligt betalte Æqvivalent for det saakaldte Brokorn til Beløb af = 100 ℳ (Mark Courant) tilligemed 3 ℳ Skrivekjendelse bliver, saavidt det for Tiden resterer, at efterbetale til Hertugdømmet Slesvig, og for Fremtiden at afløse

med det 25dobbelte Beløb, og som Følge heraf bliver eengang for alle den Sum 2,575 ℳ (Mark Courant) at udbetale til Hertugdømmet Slesvig af Kongeriget Danmark. Tilligemed Broerne ere ogsaa Rækværkerne paa begge Sider af samme at vedligeholde, medens de til Broerne førende Veidæmninger med tilhørende Rækværker ikke høre til Broerne og derfor ere at vedligeholde af det Gebeet, paa hvilket de ligge.

Angaaende Vedligeholdelsesmaaden og den Construction, der bliver at anvende ved eventuelle Ombygninger, ere ingen Regler vedtagne, og er det i denne Henseende alene bestemt, at Broerne stedse skulle holdes i god, farbar Stand.

§ 13.

De Øer, som for Tiden findes i Kongeaaen, forblive ved den Stat, til hvis Gebeet de hidtil have hørt.

De Øer, der i Fremtiden maatte danne sig ved Forandringer i Kongeaaens Løb, tilhøre den Stat, fra hvis Gebeet de ere løsrevne.

Artikel II.

Angaaende Fordelingen mellem Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig af Omkostningerne ved Anlæget af den nye Vei fra Ribe til Tønder i Forhold til Udstrækningen af det Gebeet, gjennem hvilket den gaaer i begge Stater.

§ 1.

Som det fremgaaer af den derover optagne Additionalprotocol $\frac{\text{Bilag Nr. 2}}{\text{ad Art. Nr. II,}}$ har Hertugdømmet Slesvig til den 1ste Juli 1865 at tilbagebetale Kongeriget Danmark et Beløb af 290,126 Mark 4 Skilling Courant.

§ 2.

Saafremt imidlertid Beboerne af de til Hertugdømmet Slesvig overgaaede Enclaver ifølge § 3 i den danske Lov af 30te December 1858 allerede ganske eller tildeels maatte have erlagt deres Indbetalinger, kommer Summen af disse Indbetalinger til Afkortning i det Kongeriget Danmark tilkommende Erstatningsbeløb.

Artikel III.

Angaaende Fordelingen af de faste Eiendomme og Capitaler, der hidtil have henhørt til saadanne Districter eller Communer, som ved den nye Grændse blive overskaarne.

§ 1.

Haderslev og Tønder Amter bleve af Commissionen opfordrede til at lade en Bekjendtgjørelse udgaae til Indvaanerne i de ifølge Fredstractaten af 30te October 1864 fra Ribe Amt aftraadte og med Haderslev og Tønder Amter forenede Districter, hvorefter de havde at anmelde eventuelle Fordringer, der hidrørte fra deres tidligere Forbindelse med Ribe Amt. I Lighed hermed bleve ved den Kgl. Danske Grændseregulerings-Commissair, Hr. Major v. Schøllers Mellemkomst de Kgl. Danske Amter Ribe, Veile og Svendborg opfordrede til at gjøre eventuelle Krav gjældende, som de fra Haderslev Amt eller Nordborg Amt til Ribe, Veile eller Svendborg Amter aftraadte Districter maatte have at fremsætte.

Den derefter i Henhold til de indløbne Anmeldelser af Commissionen foretagne Deling af de tidligere fælles Eiendomme eller Capitaler fremgaaer af det Følgende.

§ 2.

Haderslev Amts Repartitionsfond deles saaledes, som Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 3}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ Nr. I, II, III og IV udviser.

§ 3.

Haderslev Amts Veikasse. Med Hensyn hertil gjælder, hvad der er fastsat i Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 3}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ Litr. B.

§ 4.

De Haderslev Amt tilhørende Bygninger og Jordeiendomme. Fortegnelsen over disse findes i Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 3}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ Nr. V. Som det nævnte Bilag under Litr. C udviser, blev Taxationen af samme foranstaltet ved en blandet Commission, og denne Fremgangsmaade blev ogsaa udvidet til Christine Frederikke Stiftelsens Sygeanstalt. Additionalproto-

collen $\frac{\text{Bilag Nr. 4}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ angiver de Regler, der bleve fulgte ved Delingen af de Haderslev Amt tilhørende Gjenstande, nemlig:

I. Amtsbudets Bolig,
II. Ting- og Arresthuset i Rødding,
III. Sygehuset i Gram,
IV. Christine Frederikke Stiftelsen,
V. Arresthuset i Toftlund,
VI. Tinghuset i Aller.

§ 5.

Delingen af Haderslev Provsties Kirkekasse fremgaaer af Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 5}}{\text{ad Art. Nr. III}}$.

§ 6.

Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 6}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ angiver Delingsmaaden med Hensyn til efternævnte Formuegjenstande, tilhørende de ved den nye Grændselinie overskaarne Sogne, nemlig:

I. Kalvslund Kirkes Formue.
II. Hygum Kirkes Formue.
III. Den Præsteembedet for Aller og Taps Sogne tilhørende Eiendom.
IV. Taps Pastorats Jorder for Skoverups Vedkommende.
V. Frørup Pastorats Jorder for Brænores Vedkommende.
VI. Skolen i Over-Lerdte.
VII. Aller, Taps, Vonsild og Hjerndrup Sognes fælles Fattig-Arbeidsanstalt.

§ 7.

Additionalprotocollen $\frac{\text{Bilag Nr. 7}}{\text{ad Art. Nr. III}}$ udviser den Deling, der blev fulgt med Hensyn til efternævnte Kasser og Formuegjenstande, tilhørende det Kgl. Danske Amt Ribe, nemlig:

A. Amtsrepartitionsfondet.
B. Sygehusene i Ribe og Varde.
C. Skolefondet.

Artikel IV.

Normen for Afløsningen af de paa Fæstesteder, Arveforpagtningssteder og andre Jordeiendomme hvilende Afgifter.

§ 1.

Alle under milde Stiftelsers og andre juridiske Personers Overeiendomsret hørende Privat-Arvefæstesteder og Arveforpagtningssteder (tvende forskjellige Arter af ufuldkommen Eiendomsret), hvis Overeiere og Fæstebesiddere eller Arveforpagtere ved den nye Grændselinie ere bragte ind under forskjellige Landshøiheder, skulle for Fremtiden ogsaa uden Overeierens Samtykke kunne indløses af Fæstebesidderne eller Arveforpagterne til Eiendom under de samme Betingelser, paa hvilke Afløsningen af de under Domainerne hørende Fæste- eller Arveforpagtningssteder i den Landsdeel, til hvilken Fæste- eller Arveforpagtningsstedet indtil Fredsslutningen af 30te October 1864 har hørt, er bleven bevilget.

De paa saadanne Jordeiendomme hvilende Penge- og Naturalydelser til Overeieren hefte ogsaa paa dem efter deres Indløsning til Eiendom. Dog kunne disse og alle lignende paa Jordeiendomme heftende Ydelser til juridiske Personer, — naar den beheftede Eiendom og den til Ydelsens Modtagelse berettigede juridiske Person ved den nye Grændselinie ere blevne skilte, — ogsaa uden den Berettigedes Samtykke afløses mod Indbetaling een Gang for alle af Ydelsens 25dobbelte Beløb eller af dens Værdi, beregnet efter Gjennemsnitsindtægten i de sidste 5 Aar.

Hvor der har bestaaet autoriserede Taxter for Naturalydelserne, blive disse at lægge til Grund for Beregningen af Ydelsernes Værdi, og have, naar de Paagjældende ikke skulde kunne forenes om Indløsnings- eller Afløsningssummens Beløb, begge Parter at underkaste sig Afgjørelse af Regjeringen i den Stat, paa hvis Gebeet den beheftede Eiendom er beliggende.

Den med Hensyn til enkelte eller alle Afgifter til Staten

muligen endnu bestaaende solidariske Forpligtelse mellem de paagjældende ved den nye Grændselinie fra hinanden skilte Overeiere og Fæste- eller Arveforpagtningssteder bliver, ogsaa uden foregaaende Afløsning af Fæste- eller Arveforpagteqvaliteten, strax ophævet, saaat for Fremtiden alle paa de paagjældende Jordeiendomme heftende Statsafgifter ere at hæve directe uden Mellemkomst af Overeieren.

Artikel V.

Den gjensidige Udbetalingsmaade.

§ 1.

De Pengebeløb, der efter stedfunden Afregning blive at præstere af Kongeriget Danmark til Hertugdømmet Slesvig og omvendt, udbetales ikke de enkelte Sogne eller Communer, men tilstilles derimod de paagjældende Regjeringer.

Artikel VI.

Extraordinaire Omkostninger ved Grændsereguleringen.

§ 1.

De extraordinaire Omkostninger, der ere paaløbne deels ved den af tvende Kgl. Danske Guider udførte à la vue Optagelse af Grændsestrækningen, deels ved Anskaffelsen og Transporten af de 128 Grændsepæle samt ved den af 1 Corporal og 6 Kgl. Danske Sapeurer foretagne Nedramning af samme, bæres lige af Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig. Da det samlede Beløb af forberørte Udgifter, der efter de af Hr. Major v. Schøller fremlagte Regninger have udgjort 1,330 Rd. Dansk Rigsmønt, er blevet afholdt af denne af de af den Kgl. Danske Regjering til hans Disposition stillede Forskud, har Hertugdømmet Slesvig ved Liqvidationen af de øvrige Beløb endnu at godtgjøre Kongeriget Danmark en Sum af 665 Rd. Dansk Rigsmønt.

Haderslev, den 22de April 1865.

F. Schøller. von Stedingk. von Poppenheim.

Beilage Nr. 3.

Actum Hadersleben den 10ten Februar 1865.

Nachdem in der heutigen Sitzung der internationalen Grenzregulirungscommission von den damit unterm 3ten d. M. Beauftragten, dem ehemaligen Hausvogt Heuckendorff, dem Kammerrath, Amtsverwalter Huss und dem Amtsverwalter Ritter Vorschläge für die Auftheilung der dem Amte Hadersleben gehörigen Fonds, Geldmittel, Immobilien und Inventarienstücken vorgelegt waren, wurden folgende Gegenstände unter Verhandlung genommen:

A. Die Auftheilung des Amtsrepartitionsfonds.

In Erwägung, dasz dieser Fond durch eine jährliche Ausschreibung der zu verschiedenen Communezwecken, als Militairkosten, Criminal- und Polizei-Kosten, Unterhaltung der Gefangenhäuser, Gehalt an Communalbeamte etc. nöthigen Geldmittel aufgebracht und die ausgeschriebene Summe nach der Pflugzahl repartirt wird, und dasz die zu verzinsenden Schulden und das zinsentragende Capital dieses Fonds bis auf ein Minimum gleich grosz sind, ward beschlossen:

I. Der Kassebehalt, welcher sich ultimo März 1864 nach der Rechnung pro $18^{63}/_{64}$ vorfand, ist so zu theilen, dass den abgetretenen und zurückbleibenden Theilen des Amts der Antheil nach der Criminalpflugzahl gleich aus der Kasse ausgezahlt wird.

Es wird hier ausdrücklich bemerkt, dasz die ganze Criminalpflugzahl mit $887\frac{16468}{28800}$ Pflügen, namentlich auch die Pflugzahl der nicht zum Amte Hadersleben gehörigen aber zu dessen Criminalkosten beitragspflichtigen Grundstücke, sowohl für das ganze Amt als für die Theile desselben der Berechnung überall bei dieser Auseinandersetzung zu Grunde zu legen ist.

II. Von der Ausschreibung für das Jahr $18^{64}/_{65}$ ist den an Dänemark abgetretenen Theilen des Amts von der auf sie pro $18^{64}/_{65}$ repartirten Summe $^{5}/_{12}$ gleich aus der Kasse auszuzahlen.

III. Die festen und zufälligen Einnahmen des Amtsrepartitionsfonds pro $18^{64}/_{65}$, doch mit Ausnahme der Ausschreibung für dieses Jahr und des vom Norderland Römö geleisteten Beitrags zu den Strafanstalten wird nach Criminalpflugzahl vertheilt und den abgetretenen Districten des Amts $^{7}/_{19}$ des auf diese Weise auf sie fallenden Theils gleich aus der Kasse ausgezahlt, während der Rest dieser Einnahmen gleich dem bei Schleswig verbleibenden Theile des Amts aus der Kasse ausgekehrt wird.

IV. Der Kassebehalt, welcher sich dann nach Abhaltung aller budgetmäszigen Ausgaben pro $18^{64}/_{65}$ am 1sten April 1865 vorfindet, wird nach Criminalpflugzahl getheilt event. ein mögliches Deficit in derselben Art gedeckt. Selbstverständlich haben die abgetretenen Districte aus den ihnen nach Vorstehendem zufallenden Summen selbst ihre Ausgaben für die Zeit nach dem 30ten October 1864 abzuhalten, doch ist der Lohn für drei Kirchspielvögte in diesen Districten, welche ihren Lohn pro 1864 nicht erhalten haben, der Beitrag an die Irrenanstalt in Schleswig für die dort unterhaltenen 6 Kranken aus diesen Districten bis zum 1sten April und der Beitrag dieser zu der Summe, welche für die Stellung der 21 Nationalpferde ultimo März d. J. zu zahlen ist zugleich mit den obenerwähnten budgetmäszigen Ausgaben des bei Schleswig verbleibenden Theils des Amts auch für die Zeit vom 30sten October 1864 bis zum 1sten April 1865 für die abgetretenen Districte aus der Kasse abzuhalten.

Es werden den abgetretenen Districten am 1sten April ihre sich in der Irrenanstalt in Schleswig befindlichen Kranken überwiesen.

V. Die dem Amte gehörigen Gebäude und Ländereien, nebst Inventarienstücke sind zu taxiren und den abgetretenen Districten deren Antheil daran nach der Criminalpflugzahl anzurechnen und auszuzahlen.

Zu diesen Immobilien und Inventarienstücken gehören:

Das Gefangenhaus bei Hadersleben, das Gefangenhaus in Toftlund, ein Theil des Gefangenhauses in Rödding und die zu diesen gehörigen Grundstücke und Inventarienstücke, resp. in Betreff des Letzteren ein Theil derselben.

Mit Beziehung auf. das Gefangenhaus in Rödding ist zu bemerken und gehörig zu berücksichtigen, dasz, da die Staatskasse für die Güter Gram und Nyböl zu der Anschaffung und Unterhaltung dieses Gefangenhauses cum pertinent. nach dem Verhältnisse der Volkszahl der Güter Gram und Nyböl zu der Volkszahl der Frös und Kalslund Harden beigetragen hat, so ist der der Staatskasse nach demselben Verhältnisse gehörige Antheil von der sich durch die Taxation ergebenden Summe abzuziehen und nur der Rest derselben zur Vertheilung zwischen dem bei Schleswig verbleibenden und dem abgetretenen Theile des Amts zu bringen, wobei dem Ersteren mögliche Ansprüche an die Staatskasse vorbehalten sind.

Das Dinghaus in Aller gehört der Tyrstrup Harde und musz daher rücksichtlich dessen eine solche Auseinandersetzung zwischen dem abgetretenen und dem bei dem Amte verbleibenden Theile dieser Harde nach der Pflugzahl Statt finden.

Was die Amtsbotenwohnung und das dazu gehörige Land betrifft, so ist es mit Rücksicht darauf, dasz die frühere Wohnung derselben und die dazu gehörigen Ländereien, für welche die jetzige Dienstwohnung und das Land eingetauscht ist, vermeintlich Staatseigenthum gewesen und den Amtsboten vom Staate als Emolument beigelegt worden, einstweilen noch unentschieden gelassen, inwieweit dieselben einer Taxation und Theilung zu unterziehen sind.

VI. Die zu verzinsenden Schulden des Amtsrepartitionsfonds übernimmt der bei Schleswig verbleibende Theil des Amts allein und verbleiben diesem als Ersatz dafür auch die als Baucapital für die Dienstwohnungen des Hardesvogts

und des Gerichtsschreibers in Rödding und des Gerichtschreibers in Toftlund verwandten, von diesen Beamten abzutragenden und zu verzinsenden Capitalien ungetheilt und ist auch der pro 1864 an die Amtskasse eingezahlte Abtrag von diesen Capitalien als ein Theil derselben zu betrachten.

B. Die Amtswegekasse.

In Erwägung, dasz den an Dänemark abgetretenen Districten des Amts Hadersleben nur eine unbedeutende Strecke der auf Rechnung dieser Kasse grundverbesserten Wege verbleibt, ist die ganze Schuld der Wegekasse von dem bei Schleswig verbleibenden Theile des Amts zu übernehmen und verbleiben diesem auch alle Activa der Kasse mit Einschlusz des vollen pro 18⁶⁴/₆₅ ausgeschriebenen Beitrags aus den an Dänemark abgetretenen Districten, und sind in Folge dessen die in den Letzteren noch ausstehenden Restanten zu erheben und an die Wegekasse einzuzahlen, oder bei der Auseinandersetzung, welche rücksichtlich des Amtsrepartitionsfonds Statt findet, zu liqvidiren.

C. Die Taxation der dem Amte gehörigen Gebäude.

Das Haderslebener Amtshaus wurde schriftlich ersucht einen Baukundigen und einen Landmann für die nach V vorzunehmende Taxation der Gebäude, Grundstücke und des Inventariums der Gefangenhäuser zu committiren und ernannte ebenfalls der Königlich dänische Commissarius einen Baukundigen und einen Landmann. Diese vier Taxatoren werden zu dem Ende am 20sten d. M. Vormittags 11 Uhr auf dem Haderslebener Amthause zusammentreten und demnächst unter Leitung eines dazu vom Amthause committirten Beamten und des Herrn Heuckendorff die Taxation vornehmen.

Schlieszlich wurden Herr Heuckendorff, Kammerrath Huss und der Amtsverwalter Ritter beauftragt mit Beziehung auf die Amtsbotenwohnung und die dazu gehörigen Dienstländereien, sowie in Betreff der Christine Friederica Stiftung

und der Kirchenkasse die Acten herbeizuschaffen und in der nächsten Sitzung der Commission diese und event. Vorschläge für eine Auseinandersetzung vorzulegen.

Heuckendorff. Huss. Ritter.

Einverstanden mit A und dem §§ 1, 2, 3 und 4 mit dem Bemerken, dasz die Ausgleichung stellenweise wohl nicht ganz rationell erscheint, dessenungeachtet aber angenommen wird, weil die eingehaltene Lösung sich einfacher durchführen läszt und selbe auf Grund der vorausgestellten Kassa-Abschlüsse keinen Nachtheil für einen der beiden Theile involvirt. Einverstanden mit den §§ V und VI. In Betreff des Schlusses von § V (die Amtsbotenwohnung betreffend) wird die Entscheidung vorbehalten.*) Einverstanden mit B und C.

Hadersleben den 17ten Februar 1865.

G. F. Schöller. von Poppenheim. von Stedingk.
(L. S.)

Beilage Nr. 4.

Actum Hadersleben den 6ten März 1865.

In der heutigen Sitzung der Commission wurden folgende Gegenstände zur Verhandlung gebracht:

I. In Betreff der nach dem Protokoll vom 10ten Februar 1865 A. V. unentschieden gelassenen Frage, ob die Dienstwohnung der Amtsboten und die dazu gehörigen Ländereien einer Theilung zu unterziehen sein möchten, ist diese, nachdem der Kgl. Dänische Herr Commissair Major von Schöller auf eine Theilung der gedachten Amtsboten-Wohnung dazu gehörigen Ländereien verzichtet hat, nunmehr dahin erledigt, dasz diese Wohnung und die dazu gehörigen Ländereien dem Amte Hadersleben ungetheilt verbleiben.

Die gedachte Verzichtleistung ist dadurch motivirt, das die Amtsbotenwohnung ehemals Staatseigenthum gewesen,

*) Die Entscheidung findet sich im Protokol vom 6ten März 1865 Nr. I (Beilage Nr. 4 ad Art. III).

der Herr Major von Schöller aber auszer Stande ist, den Uebergang derselben ins Gemeindeeigenthum actmäszig darzuthun und schlieszlich durch die Erwartung, dasz obige Concession bei der Theilung der Christine-Friederike Stiftung eine entsprechende Gegenseitigkeit findet.

II. In der Taxationssumme des Ding- und Gefangenhauses in Rödding (siehe Protokoll vom 10ten Februar 1865 A. V.) nebst Inventar und Ländereien, welche nach dem eingelieferten Taxations-Instrumente vom 24de Februar 1865 . . . . 7,802 ℔ 9½ ß beträgt, ist der Antheil der Güter Gram und Nyböl in Abzug zu bringen mit . . . . 2,401 ℔ 5½ ß.

Dieser Abzug hat seinen Grund darin, dasz die Staatskasse für die Güter Gram und Nyböl zu der Erbauung dieses Gebäudes einen Zuschusz geleistet hat, welcher im Verhältnisz zu der Volkszahl der gedachten Güter und der Frös und Kalvslunder Harden stand.

Bei der letzten Berechnung wurde jedoch die letzte Taxation zu Grund gelegt.

Die nach obigen Abzug erübrigenden 5,401 ℔ 4 ß (Mark Courant) sind nach Maszgabe der Criminal-Pflugzahl zwischen den an das Königreich Dänemark abgetretenen Gebietstheilen und dem Amte Hadersleben zu theilen.

III. Das Krankenhaus zu Gram nebst dem Inventar und dem Bauplatze ist nach dem eingelieferten Taxations-Instrumente vom 23ten Februar 1865 zu . . . 23,310 ℔ 6 ß (Mark Courant) taxirt worden.

Da indesz der Besitzer des Gutes Gram Eigenthümer des Grundes ist und derselbe dafür eine jährliche Abgabe von 15 ℔ (Mark Courant) bezieht, und auszerdem die Berechtigung genieszt, die Kranken aus den Gütern Gram und Nyböl in die gedachte Heil-Anstalt einzulegen, so ist die Taxationssumme für das betreffende Grundstück mit 650 ℔ 6 ß (Mark Courant) in Abzug zu bringen, und

die übrigen 22,660 ℳ (Mark Courant) sind nach Maszgabe der Criminalpflugzahl zwischen den an das Königreich Dänemark abgetretenen Gebietstheilen und dem Amte Hadersleben zu theilen.

IV. Die Gebäude der „Christine-Friederike Stiftung" in Hadersleben (eine Krankenanstalt) ist nebst der Badeeinrichtung und dem Inventar nach dem eingesandten Taxationsinstrumente vom 1sten März 1865 zu . . . 32,538 ℳ 2 β (Mark Courant) taxirt worden.

Diese Summe, sowie das nach Ablegung der Rechnung für $18^{64}/_{65}$ sich ergebende Capitalvermögen der Stiftung ist nebst dem Kassabehalt und den Restanten zwischen den abgetretenen Gebietstheilen und dem Amte Hadersleben dergestalt aufzutheilen, dasz die Volkszahl des Amtes vom Jahre 1860 der Theilung zu Grunde gelegt wird.

Das von Seiten des Amtes zu dieser Stiftung angeschaffte Inventar nebst Bauplatz und das daran grenzende, dem Amte gehörige Landstück, der sogenannte „Toldertoft" ist nach demselben Taxationsinstrumente zu

3,367 ℳ 3 β

(Mark Courant) taxirt worden.

Diese Summe ist in Uebereinstimmung mit der seiner Zeit geschehenen Beitragsweise nach der Criminal-Pflugzahl zwischen den abgetretenen Gebietstheilen und dem Amte Hadersleben zu vertheilen.

V. Nach dem Taxationsbefund vom 22sten Februar 1865 wurde das Gefangenhaus zu Toftlund mit 12,338 ℳ (Mark Courant) 2 β (Schillinge), und nach dem Taxationsbefund vom 1sten März 1865 das Gefangenhaus zu Hadersleben mit . . . . . 12,346 ℳ 14 β (Mark Courant) geschätzt.

Im Sinne des Additionalprotokolls vom 10ten Februar 1865 A. V. (Beilage Nr. 3 ad Art. III.) werden obige beiden Beträge zwischen den abgetretenen Districten und

dem Amte Hadersleben getheilt nach Verhältnisz der Criminalpflugzahl und den Ersteren ausbezahlt.

VI. Nach dem Taxationsbefund vom 2ten März 1865 wurde das Dinghaus zu Aller mit . . . . 1,312 ℳ 8 ß (Mark Courant) geschätzt.

Im Sinne des Additionalprotokolls vom 10ten Februar 1865 A. V. (Beilage Nr. 3 ad Art. III.) wird der Werth desselben nach der Pflugzahl, der Tyrstruper Harde zwischen den abgetretenen Theilen dieser Harde und dem beim Amte Hadersleben verbleibendem Theile derselben getheilt.

Der Taxationsbefund liegt in Abschrift bei.

G. F. Schöller. von Poppenheim. von Stedingk.
(L. S.)

Actum Toftlund den 22de Februar 1865.

Ifølge Skrivelse fra Grændsereguleringscommissionen af 10de dennes var følgende Commission, bestaaende af: Herr Tømmermester, Architect Holm fra Haderslev og Herr Gaardmand Mikkel Eriksen Damgaard fra Ostorp som Sagkyndige fra dansk Side, og Herr Bygmester Christiansen fra Haderslev og Herr Sognefoged Dbmd. Degn fra Astrup som Sagkyndige for Hertugdømmet Slesvigs Side, samt medundertegnede Huusfoged Vogt for Haderslev Vesteramt som Protokolfører, traadt sammen, for paa Grundlag af den under 20de dennes paa det høie Amthuus i Haderslev optagne Protokol at taxere forskjellige i Haderslev Amt beliggende Realiteter og begyndtes idag med Thing- og Arresthuset i Toftlund.

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	ℳ	ß
Efterat Bygningerne saavel udvendig som indvendig nøiagtigt vare eftersete bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem til en Værdi af. .	5,500.		10,312.	8
Transport . . .	5,500.		10,312.	8

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	₰	ß
Transport . . .	5,500.		10,342.	8
Inventarie-Gjenstandene forelagdes Taxatorerne efter Inventarielisten og taxeredes af disse stykkeviis. Ved Opsummeringen viste det sig, at de vare taxerede til et samlet Beløb af	120.	32	225.	10
Jorderne ansattes efter Indkjøbsprisen:				
a. for 2 Skjepper Land til Byggeplads og Have	160.		300.	
b. for 4 Tdr. 3 Skpr. Land til Arrestforvareren	800.		1,500.	
Summa Toftlund Thing- og Arresthuus	6,580.		12,338.	2

Hermed sluttedes Forretningen for idag og underskreves Protokollen af Commissionen.

A. u. s.

C. F. Holm. M. E. Damgaard. Paul Christiansen.
S. N. Degn. H. R. Vogt.

Continuatum Gram den 23de Februar 1865.

Forretningen fortsattes som den foregaaende Dag af de samme Personer og begyndtes ved Sygehuset i Gram.

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	₰	ß
Efterat først samtlige Bygninger saavel udvendigt som indvendigt nøiagtigt vare efterseete, bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem til en Værdi af	10,975.		20,578.	2
Transport . . .	10,975.		20,578.	2

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	Rd.	ß
Transport . . .	10,975.		20,578.	2
Inventarie-Gjenstandene forelagdes Taxatorerne efter Inventarielisten og taxeredes af disse stykkeviis. Ved Opsummeringen viste det sig, at de tilsammen vare taxerede til en samlet Værdi af	1,110.	32	2,081.	14
Uagtet Jorderne vare belagte med Snee, saa at en nøiagtig Taxation af samme ikke kunde foretages, bleve Taxatorerne dog enige om at ansætte en Tønde Land à 320 □ Roder til 200 Rd. R. M. eller 374 Rd.				
hvilket for 2 Tdr. $2^{8}/_{16}$ Skpr. à 240 □ Roder eller 1 Td. $5^{14}/_{16}$ Skpr. à 320 □ Roder udgjør	346.	84	650.	6
Summa Sygehuset paa Gram . .	12,432.	20	23,310.	6

Hermed sluttedes Forretningen for idag og underskreves Protokollen af Commissionen.

A. u. s.

C. F. Holm. M. E. Damgaard. Paul Christiansen.
S. N. Degn. H. R. Vogt.

Continuatum Rødding den 24de Februar 1865.

Forretningen fortsattes som igaar af de samme Personer, og begyndtes ved Thing- og Arresthuset i Rødding:

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	₰	ß
Efterat først samtlige Bygninger saavel udvendig som indvendig nøiagtigt vare eftersete, bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem til en Værdi af	3,500.		6,562.	8
Inventarie - Gjenstandene forelagdes Taxatorerne efter Inventarielisten og taxeredes af disse stykkeviis. Ved Opsummeringen viste det sig, at de tilsammen vare taxerede til	114.	80	215.	5
Jorderne ansattes efter Indkjøbsprisen, for 4 Tdr. $1\frac{3^{1}/_{4}}{16}$ Skpr. Land à 320 □ Roder	546.	53	1,024.	$12^{1}/_{2}$
Summa Rødding Thing- og Arresthuus	4,161.	37	7,802.	$9^{1}/_{2}$

Hermed sluttedes Forretningen for idag og underskreves Protokollen af Commissionen.

A. u. s.

C. F. Holm. M. E. Damgaard. Paul Christiansen.
S. N. Degn. H. R. Vogt.

Continuatum Haderslev den 1ste Marts 1865.

Forretningen fortsattes som de foregaaende Dage og begyndtes ved Fangehuset i Haderslev:

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	₰	ß
Efterat først samtlige Bygninger saavel udvendig som indvendig nøiagtigt vare eftersete, bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem til en Værdi af	6,400.		12,000.	
Transport . . .	6,400.		12,000.	

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	₰	ß
Transport . . .	6,400.		12,000.	
Inventarie - Gjenstandene forelagdes Taxatorerne efter Inventarielisterne og taxeredes stykkeviis. Ved Opsummeringen viste det sig, at de tilsammen vare taxerede til	118.	82	221.	14
Byggepladsen og Haven ansattes til .	600.		1,125.	
Summa for Fangehuset i Haderslev	7,118.	82	13,346.	14
Samme Dag fortsattes Taxationen af Christine-Friderica-Stiftelsen i Haderslev. Efterat først samtlige Bygninger udvendig og indvendig nøiagtigt vare eftersete, bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem incl. Dampkjedlen til en samlet Værdi af	16,000.		30,000.	
Inventarie - Gjenstandene forevistes Taxatorerne efter Inventarielisten og taxeredes stykkeviis. Ved Opsummeringen viste det sig, at de vare taxerede til følgende samlet Værdi:				
a. Inventariet henhørende til den egentlige Stiftelse	1,121.		2,101.	14
b. Inventariet henhørende til Badeanstalten	232.	64	436.	4
c. Inventariet henhørende til Amtets Sygehuus	595.	80	1,117.	3
Byggepladsen, Haven og Toldertoften ansattes af Taxatorerne under Et til en samlet Værdi af	1,200.		2,250.	
Summa Christine-Frederica Stiftelse	19,149.	48	35,905.	5

Hermed sluttedes Forretningen for idag og underskrev Protokollen af Commissionen.

A. u. s.

C. A. Holm. M. E. Damgaard. Paul Christiansen.
S. N. Degn. H. R. Vogt.

Continuatum Haderslev den 2den Marts 1865.

Forretningen fortsattes som den foregaaende Dag af de samme Personer og begyndtes ved Amtsboligen*) i Gammel-Haderslev:

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	ℛ	ß
Efterat først samtlige Bygninger saavel udvendig som indvendig nøiagtigt vare efterse, bleve Taxatorerne enige om at ansætte dem til en samlet Værdi af	1,600.		3,000.	
Paa Grund af Sneen kunde Jorderne ikke nøiagtig taxeres, dog bleve Taxatorerne enige om at anslaae det Stykke Land hjemme ved Huset „Breening" kaldet til	2,000.		3,750.	
Med Hensyn til det omtrent ½ Miil fra Amtsbudboligen beliggende Stykke Land „Nyehave" kaldet, kunde Taxatorerne ikke enes, idet M. E. Damgaard anslog samme til	3,000.		5,625.	
medens Degn kun anslog det til . .	2,750.		5,156.	4

*) ɔ: Amtsbudboligen.

	Rigsmønt.		Courant.	
	Rd.	ß	ℛ	ß
Samme Dag fortsattes Forretningen ved Taxationen af Thinghuset i Aller. Efterat først samtlige Bygninger saavel udvendig som indvendig nøiagtig vare eftersete, bleve Taxatorerne enige om at ansætte samme incl. Byggeplads og Have til	700.		1,312.	8

Hermed sluttedes Forretningen og underskreves Protokollen af Commissionen.

A. u. s.

C. F. Holm. E. M. Damgaard. Paul Christiansen.
S. N. Degn. H. R. Vogt.

Gjenpartens Rigtighed bevidnes af
C. Huss.
Kammerraad og Amtsforvalter.

Beilage Nr. 5.

Actum Hadersleben den 4ten März 1865.

Am heutigen Tage wurde die Behandlung der Kirchenkasse der Probstei Hadersleben vorgenommen und die Grundsätze, wonach die Mittel derselben zwischen dem zurückbleibenden Theile dieser Probstei und den nach dem Friedenstractate an das Königreich Dänemark abgetretenen 8 Kirchspielen derselben aufzutheilen, nach den diesfälligen Vorlagen der Localbehörden in Erwägung gezogen und festgestellt, wobei das Erforderliche mit Rücksicht auf diejenigen Institute und öffentlichen Einrichtungen, welche aus der gedachten Kirchenkasse Zuschüsse empfangen näher bestimmt wurde. Es wird hier die Bemerkung vorausgeschickt, dasz die Einnahmen der Kirchenkasse hauptsächlich aus dem Ertrage des zum gröszten

Theile festgesetzten Kornzehnten aus den 33 Kirchspielen der Probstei Hadersleben bestehen, welcher nach einer jährlich von den Kirchenvisitatoren zu bestimmenden Taxe mit Gelde bezahlt wird. Die Einkünfte der Kasse werden zu Reparaturen der gedachten Kirchen, zum Neubau derselben und zu verschiedenen andern kirchlichen Zwecken verwandt. Ueber die Einnahmen und Ausgaben jeder einzelnen Kirche wurde früher eine besondere Rechnung geführt, doch so, dasz die Mittel aller Kirchen gemeinschaftlich verwaltet wurden; durch die Königliche Resolution vom 16ten Juli 1847 aber eine völlige Gemeinschaft der Kirchenmittel angeordnet, so dasz seitdem nur eine Rechnung über das gesammte Kirchenvermögen, sowie über die Einnahmen und Ausgaben sämmtlicher Probstei-Kirchen geführt wird.

Behufs der Auftheilung der Kirchenmittel wurden demnach folgende Beschlüsse gefaszt:

I. Die wirkliche Auftheilung des Kirchenvermögens ist erst nach Ablegung der Rechnung für das Jahr 1864 vorzunehmen und sind die Rechnungen der Kirchenjuraten der abgetretenen Kirchspiele für das gedachte Rechnungsjahr bei dem Kirchenkassirer einzuliefern, auch die Einzahlung der danach abzuliefernden Gelder zu beschaffen.

II. Das am Schlusse des Rechnungsjahres 1864 vorhandene Capital nach Abzug der Capitalschulden ist nebst dem verbliebenen Kassebehalt und den Restanten aufzutheilen.

Die Vertheilung geschieht nach der Zahl der Kirchen, wobei bemerkt wird, dasz zur Unterhaltung und zum Ausbau der 8 abgetretenen Kirchen während der Jahre 1847 bis 1863 eine den Betrag der von den abgetretenen Kirchspielen aufgebrachten Zehnten übersteigende Summe verwandt ist.

III. Die nach der Rechnung pro 1864 etwa vorhandenen Restanten in den abgetretenen Kirchspielen werden in der Vergütungssumme gekürzt.

IV. Die bisher an verschiedene Kirchenbediente in den ab-

getretenen Kirchspielen aus der gemeinschaftlichen Kirchenkasse bezahlte Vergütung z. B. an Balgentreter, sowie etwaige andre Ausgaben, die diese Kirchen allein betreffen, werden künftig selbstverständlich aus den eignen Mitteln derselben abzuhalten sein. Gleichfalls ist es eine Selbstfolge, dasz die abgetretenen Kirchspiele künftig nicht mehr zu den bisher gemeinschaftlichen Ausgaben der Kirchenkasse beizutragen haben.

V. Die früher von dem Kirchspiel Bjert an den Hospitalprediger in Hadersleben prästirte Lieferung von jährlich 6 Schipp Roggen und 8 Schipp Gerste, wofür der Geldbetrag bisher aus der gemeinschaftlichen Kirchenkasse an die Hospitalskasse einbezahlt worden, ist, damit das Hospital keine Einbusze erleidet, nach dem Durchschnittspreise der Kirchen-Korntaxe der Haderslebener Probstei für die letzten 5 Jahre zu capitalisiren und der zu 400 ℳ (Mark Courant) dafür sich ergebende Capital Betrag in der auszuzahlenden Summe zu kürzen.

VI. Die bisher an den Probst der Probstei Hadersleben aus der Kirchenkasse ausbezahlte Vergütigung für eine Kornlieferung aus den abgetretenen Kirchspielen Öddis, Bjert und Heils bestehend in 19 Schipp Roggen und 25 Schipp Gerste wird mit Rücksicht darauf, dasz die Funktion des gedachten Probstes in den abgetretenen Kirchspielen aufgehört hat, künftig von diesen Kirchspielen nicht mehr zu leisten sein.

VII. Die unter dem Namen von Trabengeldern aus der gemeinschaftlichen Kirchenkasse an die Gelehrten Schule in Hadersleben jährlich bezahlte Summe, fällt, was diese abgetretener Kirchen betrifft, für die Zukunft weg, und ist von denselben nicht mehr zu entrichten.

Ebenfalls wird die Erlegung der Trabengelder an die Gelehrtenschule in Hadersleben aus den von Törning-Lehen an das Königreich Dänemark abgetretenen Districten künftig analoger Weise wegfallen.

VIII. Die gleichfalls aus der gemeinschaftlichen Kirchenkasse an die Gelehrtenschule in Hadersleben bezahlte Summe für eine Kornlieferung von 1 Tonne Roggen und 1 Tonne Gerste nebst 6 ℔ (Mark Courant) an Geld von jedem Kirchspiele wird von den 8 Abgetretenen für ihren Theil künftig nicht mehr zu entrichten sein.

IX. Der Beitrag der abgetretenen 8 Kirchspiele zu dem der Gelehrtenschule in Hadersleben zu gehörigen Stipendienfond für Studirende ist von diesen Kirchspielen künftig nicht mehr zu erlegen.

Der bisherige Beitrag des jetzt an das Königreich Dänemark abgetretenen Kirchspiels Vester-Vedsted zu dem Stipendienfond von 3 ℔ (Mark Courant) ist ebenfalls künftig nicht mehr an die gedachte Schule zu entrichten.

An den vorhandenen Geldmitteln des Stipendienfonds, soweit dieselben aus Beiträgen von den Kirchen der Haderslebener Probstei und Törning-Lehen herrühren, musz sämmtlichen vom Amte Hadersleben abgetretenen Theilen ein entsprechender Theil zugesprochen werden und ist dieser Antheil nach Verhältnisz der Einwohnerzahl des Amtes und der Stadt Hadersleben zu ermitteln, wobei die Volkszählung von 1860 zu Grunde zu legen ist. Sollte es sich herausstellen, dasz die abgetretenen Districte noch auf anderweitige Zuschüsse dieses Fonds Anspruch hätten, so würde ihnen auch hiervon ein entsprechender Antheil zuflieszen.

X. Der fernere Beitrag der abgetretenen 8 Kirchspiele zu dem Schulfond, welcher seine Mittel aus jährlichen Beiträgen aus der Kirchenkasse erhält, fällt weg.

Von dem Vermögen dieses Fonds, welches nach der bereits aufgemachten Rechnung für das Jahr 1864 nur 91 Mark Courant und 14 Schillinge beträgt, ist den vorgedachten Kirchspielen deren Antheil nach der Kirchenzahl zuzutheilen.

XI. Das dem Schullehrerpensionsfond gehörige Capital-Vermögen, welches mit Ausnahme eines den Schulen der Probstei Hadersleben verbleibenden Legates des Küsters Iwersen zu Steppinge, 7,725 ℳ (Mark Courant) beträgt, ist nebst dem nach der bereits aufgemachten Rechnung für das Jahr 1864 verbliebenen baaren Kassenbehalte von 1,236 ℳ (Mark Courant) nach Verhältnisz der Kirchenzahl aufzutheilen und den abgetretenen 8 Kirchspielen deren Antheil anzurechnen.

Dagegen übernehmen diese vom 1sten Januar 1865 an die Pensionirung der Wittwe des Küsters Schmidt in Öddis mit jährlich 60 ℳ (Mark Courant), jener des abgegangenen Schullehrers Ravn in Veistrup mit 60 ℳ (Mark Courant) und jener des abgegangenen Schullehrers Arsenholm in Tagkjærhaus mit 60 ℳ (Mark Courant).

In Zukunft hören die Beiträge der abgetretenen Kirchspiele zu dem gedachten Schullehrerpensionsfond auf.

XII. An dem bei der Kirchenkasse belegten Legat der Pastorin Krahl aus Tyrstrup von 3000 ℳ (Mark Courant), welches zur Anschaffung von Schulbüchern für die Landschulen der Probstei Hadersleben bestimmt ist, haben die Schulen in den abgetretenen 8 Kirchspielen Theil zu nehmen, und ist der denselben zukommende Theil nach Verhältnisz der Kirchenzahl zu berechnen.

XIII. Das den einzelnen Kirchen zugehörige, durch Erbschaft oder Gabe erworbene Vermögen, welches nach dem § 20 des Regulativs für die Verwaltung der gemeinschaftlichen Kirchenmittel der Probstei Hadersleben vom 18ten Juli 1853 in die Kirchenrechnung nicht aufgenommen ist, und vorüber die Kirchenjuraten Rechnung ablegen, verbleibt denselben und ist nicht Gegenstand der Theilung.

XIV. Alle Ausgaben, die aus der Zeit vor dem 30ten October 1864 herrühren, werden in den Rechnung pro 1864 aufgenommen und gemeinschaftlich getragen; dahin gehören namentlich die Kosten für die Erbauung einer

Orgel in der Tyrstruper Kirche und die Rechnung des Architekten für seine Mühewaltung bei dem Tyrstruper Kirchenbau. Etwaige Arbeiten, die erst nach dem 30ten October 1864 in Angriff genommen sein möchten, werden als gemeinschaftliche Kosten nicht mehr berechnet, selbst wenn sie früher projectirt gewesen, wohin namentlich die Planirung des Tyrstruper Kirchhofes gehört.

G. F. Schöller. von Poppenheim. von Stedingk.
(L. S.)

Beilage Nr. 6.

Actum Hadersleben den 20ten April 1865.

In Betreff der Theilung der Objecte jener Kirchspiele, welche durch die neue Grenze getrennt werden, wird Folgendes festgesetzt:

I. In dem durch die neue Grenzlinie getheiltem Kirchspiele Kalvslund verbleibt das Kirchengebäude ohne weitere Abrechnung demjenigen Theile, auf dessen Gebiet dasselbe gelegen ist.

Das in Ländereien, Renten, Feste-Abgaben und Capitalien bestehende Vermögen der Kirche und das Pastorats des Kirchspiels Kalvslund, sowie die vorhandenen Armenhäuser und die dem Armenwesen gehörigen Capitalien, respt. die durch Taxation zu ermittelnden Werthe, werden nach Maszgabe der Contribution und der zur Ausgleichung zwischen Contribution und Hartkorn im Kirchspiel angenommenen Norm unter die Kirchspielstheile getheilt.

Die im Kirchspiel Kalvslund belegenen Schulgebäude und Schulgrundstücke werden, sofern deren Districte durch die neue Grenzlinie getheilt sind, je nachdem die Schule auf dem Königreich Dänemark zugefallenen Theil oder auf dem bei dem Herzogthum Schleswig verbliebenem Theil belegen ist, nach Bestimmung der Stifts-Obrigkeit in Ribe oder das Kirchen-Visitatoriums für Törninglehn

entweder verkauft oder geschätzt und wird dem von der Schulcommune abgetrennten Theile entweder vom Verkaufswerth oder vom Taxationswerth der zur Schule gehörigen Grundstücke der nach Maszgabe der Norm für den Beitrag zu den Realschullasten ihnen gebührende Theile ausgezahlt.

II. In Kirchspiel Hygum verbleibt das Kirchengebäude ohne weitere Abrechnung demjenigen Theile, auf dessen Gebiete dasselbe belegen ist. Von dem Kirchenvermögen und dem durch Schätzung zu ermittelndem Werth der Pastorat Ländereien wird dem durch die neue Grenzlinie vom übrigen Kirchspiel abgetrenntem Gebiete der nach Maszgabe der Volkszahl ihm gebührende Theil ausgezahlt. Das Gebäude und die Ländereien der zum Kirchspiel gehörigen Fädsted-Kamtrup-Harrebyer Schule werden je nach Bestimmung des Kirchen-Visitatoriums der Probstei Törninglehn entweder verkauft oder geschätzt und wird den durch die neue Grenzlinie vom Schuldistrict abgetrennten Gebieten von der Verkaufs- oder Schätzungssumme der nach Maszgabe der Contribution zu den Realschullasten ihnen gebührende Theil ausgezahlt.

III. Zum Behufe der Auseinandersetzung zwischen den bisher von Einem Prediger verwalteten durch die neue Grenzlinie von einander getrennten Pastoraten der Kirchspiele Aller und Taps wird das in Aller belegenen Pastorat-Wohnhaus geschätzt und wird dem Kirchspiel Taps der ihm gebührende Antheil nach der Schätzungssumme ausgezahlt.

Das in dem Pastoratgebäude stehende, dem Prediger als zinsfreie Anleihe überlassene, aus einer früheren Vacanz herrührende Capital im Betrage von 4,203 ℳ (Mark Courant) 12½ ß C., sowie ein bei Andreas Reimers in Hökelbjerg ausstehendes Capital, von welchem das Pastorat die jährlichen Zinsen mit 5 Reichsthaler 70 ß dänischer R. M. genossen hat, werden zwischen dem Pasto-

rate zu Aller und Taps nach Maszgabe des Betrages der Predigerzehnten der Kirchspiele getheilt.

Von den Pastorat Ländereien verbleiben die innerhalb der Grenzen des Kirchspiels Aller gelegenen, sowie die in der Dorfschaft Hökelbjerg (Kirchspiel Tyrstrup) belegenen mit Holz bestandenen Landstücke Skoveruphäve und Knek dem Aller Pastorat, während dem Tapser Pastorat die im Kirchspiel Taps belegenen Prediger Ländereien sowie das in der Dorfschaft Hökelbjerg (Kirchspiel Tyrstrup) belegene Pastoratland Rodemark zufällt. Die Prediger-Festen im Kirchspiel Aller und in der Dorfschaft Hökelbjerg (Kirchspiel Tyrstrup) sowie die von diesen eingekommenen Capitalien verbleiben dem Aller-Pastorate, während die Prediger-Festen im Kirchspiel Taps, sowie die davon und für die Abtretung von Tapser-Pastoratland an die Chaussee eingekommenen Gelder dem Tapser-Pastorat verbleiben.

Die von den Pastorate Aller und Taps zu leistenden Wittwen-Pensionen sind nach Maszgabe des Prediger Zehnten künftig von den einzelnen Pastoraten zu leisten.

IV. Die vom Kirchspiel Taps ausscheidende Dorfschaft Skoverup erhält nach Maszgabe der Contribution ihren Antheil an allen, dem Tapser-Pastorate gehörigen Grundstücken, Renten und Capitalien. Das Kirchengebäude jedoch und der auf das Kirchspiel Taps fallende Antheil an dem Vermögen der gemeinschaftlichen Kirchenkasse, verbleibt dem Territorium auf welchem die Kirche belegen ist, ohne weitere Abrechnung. Von dem durch Taxation zu ermittelndem Werthe der zur Tapser Schule gehörigen Grundstücke, erhält die Dorfschaft Skoverup ihren Antheil nach Maszgabe der Beitragspflicht zu den Realschullasten.

V. Die vom Kirchspiel Frörup ausscheidende Dorfschaft Brænore erhält ihren Antheil von dem Werthe aller dem Pastorate für Frörup und dem Kirchspiel Frörup gehörigen

Grundstücke, Renten und Capitalien nach Abzug der darauf haftenden Schulden, und sind für diese Auseinandersetzung die sämmtlichen in Betracht kommenden Grundstücke einer Taxation zu unterlegen.

Die Theilung des Werthes der Pastorat Gebäude und der dem Kirchspiel Frörup gehörigen Pastorat Ländereien, Renten und Capitalien erfolgt nach der für die Beitragspflicht zu den Kosten des Neubaues der Pastorat Gebäude angenommenen Norm, die Theilung des Werthes der Steppinge und Frörup gemeinschaftlichen Armen-Arbeitsanstalt nach der für den Neubau dieser Anstalt angenommenen Contributionsnorm, die Theilung des Werthes des alten Armenhauses nach bonitirten Tonnen, und die Theilung des Werthes der Gebäude und Ländereien der Schule nach Maszgabe der Beitragspflicht zu den Realschullasten.

Das Kirchengebäude und der auf das Kirchspiel Frörup fallende Antheil an dem Vermögen der gemeinschaftlichen Kirchenkasse verbleibt dem Gebiete auf welchem die Kirche gelegen ist ohne weitere Abrechnung.

VI. Die Ober-Lerdte Schule nebst dem dazu gehörigen Schullande wird nach Bestimmung des Kirchen Visitatoriums der Probstei Hadersleben entweder geschätzt oder verkauft und wird den in Ödis Bramdrup belegenen von der Schulcommune durch die neue Grenslinie abgetrennten Theilen entweder vom Taxationswerthe oder vom Verkaufswerthe der zur Schule gehörigen Grundstücke und Gebäude der nach Maszgabe ihrer Beiträge ihnen gebührende Theil ausgezahlt. Die im Rückstand gelassenen Beiträge zur Schule sind vorher zu berichtigen.

VII. Die den Kirchspielen Aller, Taps, Vonsild und Hjerndrup gemeinschaftlich gehörende, im Kirchspiel Taps belegene neu erbaute Armen-Arbeitsanstalt, verbleibt den Kirchspielen Taps und Vonsild und scheiden die Kirchspiele Aller und Hjerndrup von der Gemeinschaft aus. Die Kirchspiele Taps (excl. Skoverup) und Vonsild über-

nehmen demgemäsz auch die sämmtlichen auf der Anstalt haftenden Schulden und zahlen an jeden der ausscheidenden Districte den nach der bereits von den 4 Kirchspielen festgesetzten Vertheilungsnorm ihnen gebührenden Antheil an den, theils in baarem Gelde und theils in Natural-Præstationen und Lieferungen geleisteten Einschüssen, welche zum Betrage von 2,000 Rd. dänischer Reichsmünze angenommen werden, nach Abzug von 10 % von Betrage der Einschusse zurück.

G. F. Schöller. von Stedingk. von Poppenheim.
(L. S.)

Beilage Nr. 7.

Actum Hadersleben den 17ten April 1865.

A. In Betreff der Auftheilung des Amts-Repartitionsfonds des Amtes Ribe wird bestimmt:

Nach den bei der Theilung des Amtsrepartitionsfonds des Amtes Hadersleben festgesetzten Grundsätzen ist auch der Amtsrepartitionsfond zwischen dem Amte Ribe und den von demselben abgetrennten, jetzt zum Herzogthum Schleswig gehörigen Districten folgendermaszen zu theilen.

I. Der Kassebehalt, welcher sich ultimo März 1864 nach den Rechnungen pro 1863—64 vorfand, ist so zu theilen, dasz den abgetretenen Districten und den zurückbleibenden Theilen des Amtes ihr verhältniszmäsziger Antheil nach Hartkorn angerechnet und aus der Kasse ausgezahlt wird.

II. Von der Ausschreibung für das Jahr 1864—65 ist den an das Herzogthum Schleswig abgetretenen Theilen von der auf sie pro 1864—65 repartirten Summe für die Zeit vom 1sten Nowember 1864 bis 31sten März 1865 mit $^5/_{12}$ gleich aus der Kasse auszuzahlen.

III. Die festen und zufälligen Einnahmen des Amtsrepartitionsfonds pro 1864—65, doch mit Ausnahme des in diese Rechnung übertragenen Kassebehalts aus dem

Jahre 1863—64 und der Ausschreibung für das Jahr 1864—65, werden nach Hartkorn vertheilt und den abgetretenen Districten $^{7}/_{12}$ des auf diese Weise auf sie fallenden Theils gleich aus der Kasse ausgezahlt, während der Rest dieser Einnahmen dem beim Amte Ribe verbleibenden Theilen anzurechnen ist.

IV. Der Kassebehalt, sowie die Restanten und etwaige Vorschüsse, welche sich dann nach Abhaltung aller budgetmäszigen Ausgaben pro 1864—65 am 1sten April 1865 vorfindet werden nach Hartkorn getheilt, eventuell ein mögliches Deficit in derselben Art gedeckt.

Die in den abgetretenen Districten verbliebenen Restanten werden in der Vergütungssumme gekürzt und sind jetzt von den schleswigschen Behörden zu erheben.

V. Der Lohn an die Kirchspiel-Vögte in den abgetretenen Districten ist für das Jahr 1864 und der Beitrag an die Irrenanstalt für die Gemüthskranken aus diesen Districten ist bis zum 1sten April 1865 aus der bisher gemeinschaftlichen Kasse abzuhalten.

B. Hinsichtlich der Theilung der Heil-Anstalten wird festgesetzt:

Die Krankenhäuser zu Ribe und Varde werden zum Werthe von respt. 2000 Rthlr. und 4000 Rthlr. dänisch Reichsmünze angenommen und erhalten die vom Amte Ribe abgetrennten, dem Herzogthum Schleswig einverbleibten Gebiete den nach Verhältnisz des Hartkorns ihnen gebührenden Antheil an den gedachten Gebäuden in Geld ausgezahlt.

C. Hinsichtlich der Vertheilung des Schulfonds wird festgesetzt:

Die aus der Loh-Harde-Probstei herrührenden seither aus dem Ribener Amtsschulfond abgehaltene Pensionen an Schullehrer und Schullehrer Wittwen bestehen nach einer vom

Königlich dänischen Grenz-Regulirungs Commissair, Herrn Major von Schöller vorgelegten Liste in folgenden Posten für das Halbjahr vom 1sten Juli 1864 bis 31sten December 1864.

№	Namen des Pensionisten.	Pensionen in dänisch R. M.
		Rd. ß
1.	Fallesen in Medolden	95. 91
2.	Hansens Wittwe in Visby	33. 23⅓
3.	Jappen auf Föhr	120. 93⅓
4.	Keysen in Emmerlev	73. 3⅓
5.	Petersens Wittwe in Mögeltönder	24. 25
6.	Rickner auf Föhr	55.
7.	Stuck auf Amrom	91. 51⅓
8.	Thamsens Wittwe in Visby . . 31 Rd. » ß Zulage für ein unconfirmirtes Kind 2 — 48 –	
		33. 48
9.	Jacobsen in Toftum	88. 77
10.	Bunde Degn auf Romö	11. 24
	Zusammen	627. 53

Diese Posten sind, soweit diese Pensionen seither aus communalen Mitteln abgehalten wurden, von der Loh-Harde-Probstei zu übernehmen, welcher dagegen ihre in den im Jahre 1856 errichteten Ribener Amts-Schulfond geleisteten Einschüsse, sowie der ihr gebührende Antheil an den etwaigen Ueberschüssen des Rechnungsjahres 1864—65 ausgezahlt werden. Die Pensionen sind aus dem Ribener Amts-Schulfond bis 31sten December 1864 ausbezahlt und hat hierüber eine Liquidation statt zu finden. Der seither aus der Königlich Dänischen Staatskasse ausgezahlte Beitrag zu diesen Pensionen wird von der Herzoglich Schleswigschen Staatskasse übernommen.

G. F. Schöller. von Stedingk. von Poppenheim.

(L. S.)

4.

Slutningsprotokol optagen d. 17de April 1866 af den i Henhold til Artiklerne XIV, XV og XVI i Fredstraktaten af 30te Oktober 1864 sammentraadte internationale Finantskommission.

Undertegnede Medlemmer af den internationale Kommission, som det er overdraget at tilveiebringe en endelig Ordning af det i Artiklerne XIV, XV og XVI i Fredstraktaten af 30te Oktober 1864 omhandlede finantsielle Mellemværende imellem Kongeriget Danmark paa den ene Side og Hertugdømmerne Slesvig, Holsteen og Lauenborg paa den anden Side, nemlig:

paa den Kongelig Danske Regjerings Vegne, Herr Etatsraad, Dr. med. Carl Emil Fenger og Herr Etatsraad, Departementsdirekteur Julius Thorvaldsen Schovelin;

paa den Kaiserlig Kongelig Østerrigske Regjerings Vegne: Herr Ministerialraad Eduard von Lakenbacher;

paa den Kongelig Preussiske Regjerings Vegne: Herr Geheime-Over-Finantsraad Johan Gustav Rudolph Meinecke have udført det dem overdragne Hverv ved at vedtage følgende Bestemmelser og Anordninger, og i Henhold til den dem af deres resp. høie Regjeringer meddelte specielle Bemyndigelse udfærdiget nærværende Slutningsprotokol.

A.

Angaaende Udleveringen af de i Artikel XIV af Fredstraktaten omhandlede Fonds etc.

Artikel 1.

Den danske Regjering har i Overensstemmelse med Fredstraktatens Artikel XIV udleveret til Hertugdømmernes Regjering af Kautioner, Deposita, Legater og andre Fonds de i de vedlagte Fortegnelser (Bilag 1, 2 og 3) anførte Dokumenter, Værdipapirer og Pengebeløb, som de i Afskrift vedlagte Kommissionsforhandlinger af 5te September f. A., 2den December f. A. og 27de Marts d. A. nærmere udvise.

Forsaavidt en saadan Udlevering ikke har fundet Sted, enten fordi et Forlangende derom ikke er blevet stillet eller fordi dets Opfyldelse er bleven nægtet, forbeholdes det de vedkommende Private, Kommuner, offentlige Institutioner og Korporationer at forfølge deres Retskrav.

Samtlige den almindelige Brandkasse for Kjøbstæderne i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, Pensionsfonden for det slesvig-holsteenske Brandforsikkrings-Kontors Personale, Pensionsfonden for afskedigede Branddirektører og Fængselsbygningsfonden tilhørende Effekter ere rigtig og fuldstændig udleverede, og der kan med Hensyn til dem ikke stilles yderligere Fordringer af Hertugdømmernes Regjering til den danske Regjering.

Artikel 2.

For Udleveringen af de hos den danske Regjering deponerede Embedskautioner ere følgende Regler blevne fastsatte:

„Kautionerne for de Embedsmænd, der ere forblevne i Hertugdømmernes Tjeneste, udleveres ufortøvet til Hertugdømmernes Regjering. Saafremt imidlertid Kautionerne ere blevne stillede af en Anden end Embedsmanden selv, udfordres hertil Eiermandens Samtykke. Hertugdømmernes Regjering udfærdiger Depositbeviser, som udleveres til de Personer, der have stillet Kautionerne, imod Tilbagelevering af de af den danske Regjering i sin Tid udfærdigede Depositbeviser; disse blive af Hertugdømmernes Regjering tilstillede den danske Regjering. Kautionerne for de Embedsmænd, der ere blevne afskedigede fra deres Embede i Hertugdømmerne, udleveres ikke til Hertugdømmernes Regjering, men direkte til de Personer, der have stillet Cautionerne. Dette skeer ufortøvet, medmindre den danske Regjering og Hertugdømmernes Regjering blive enige om, at en eller anden af disse Kautioner helt eller delvis skal holdes tilbage til Dækning af mulige Defekter."

Disse Regler ville ligeledes komme til Anvendelse ved Udleveringen af de endnu tilbagestaaende Kautioner.

De af Sukkerraffinadeur Charles de Voss & Comp. i Itzehoe for tilstaaet Toldkredit deponerede Kautionseffekter udleveres ufortøvet til Hertugdømmernes Regjering, som derimod skal afgive til den danske Regjering 63 pCt., Tredsindstyve og Tre Procent af det Beløb, som indkommer ved Forfølgelsen af den paagjældende Fordring i Anledning af Toldrestancen.

De Renter af Kautionerne, der ere betalte eller fremdeles endnu ville blive betalte af Hertugdømmernes Kasser, paa de af den danske Regjering udstedte Gjældsforskrivninger, ville af den danske Regjering blive tagne i Afregning ved den Liqvidation, som skal foretages i Henhold til Fredstraktatens Artikel X.

I de Tilfælde, i hvilke Kautionen er bleven indbetalt i rede Penge, vil Beløbet ved den paagjældende Gjældsforskrivnings Indløsning blive tilbagebetalt kontant, og hvor dette udtrykkelig er betinget, i Speciesdalere.

Artikel 3.

Forsaavidt der blandt de hidtil deponerede Obligationer findes saadanne, som af den danske Finantsbestyrelse ere indkaldte til Ombytning, skulle deres Eiere hverken med Hensyn til den senere Ombytning eller med Hensyn til Rentebetalingen komme til at lide Tab ved forsømt Indsendelse af Obligationerne til Finantsministeriet.

Flere af de hidtil deponerede Værdipapirer ere forsynede med Paategning om, at der ikke kan disponeres over dem uden Samtykke af de paagjældende danske Ministerier eller af andre Autoriteter. Det forbeholdte Samtykke vil herefter være at meddele af Hertugdømmernes Regjering i alle de Tilfælde, hvor den ifølge Fredstraktaten er traadt i Stedet for de danske Ministerier eller Autoriteter. Det danske Statsgjældskontor vil nøie paasee dette ved alle forefaldende Noteringer, Ombytninger og Uddragninger af Indskrivningsbøgerne og vedkommende Autoriteter i Hertugdømmerne ville forsyne de omhandlede Obligationer med Paategning om, at der til Disposition

over samme for Fremtiden udfordres deres Samtykke istedetfor det tidligere fornødne Samtykke af vedkommende danske Autoriteter. En Undtagelse fra denne Fremgangsmaade finder imidlertid Sted med Hensyn til Indskrivningsbeviserne; disse kunne kun af det danske Finantsministerium forsynes med Paategninger; men naar Hertugdømmernes Regjering ved Indskrivningsbevisernes Indsendelse til Finantsministeriet opgive, hvad der for Fremtiden skal gjælde om Overtilsynet eller Overbestyrelsen, vil en Bemærkning herom blive optaget saavel i Indskrivningsbøgerne som paa Indskrivningsbeviserne.

Artikel 4.

Den af de forhenværende Ministerier for Hertugdømmet Slesvig og for Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg bestyrede Halvdel af det Schütz-Grønlandske Legat for trængende Embedsmænds Enker og Børn vil af den danske Regjering ufortøvet blive udleveret til Hertugdømmernes Regjering.

Med Hensyn til det Stistrupske Legat til Biblers Uddeling skal den danske Regjering være forpligtet til at tilstille Hertugdømmet Slesvigs Regjering hvert Aars 1ste Juni en Syvendedeel af de for Legatets Regning indkjøbte Bibler og andre Bøger til Uddeling i de dansktalende Distrikter i Hertugdømmet Slesvig.

Paa Hertugdømmernes Vegne opgives herved Fordringen paa Udbetaling af Kapitalværdien af de i vedlagte Fortegnelse 4 nævnte Renter til Kirker og Skoler p. p. imod Indrømmelsen af en Affindelsesum af 60,000 Rd., Tredsindstyve Tusinde Rigsdaler, som kommer til Afdrag paa den Danmark fra Hertugdømmerne ifølge Artikel 11 tilkommende Aversionalsum.

Artikel 5.

Paa de den 2den December f. A. udleverede, de slesvigske og holsteenske Lodspensionskasser tilhørende Fonds og paa Hertugdømmernes Andele af det Schütz-Grønlandske Fond hvile de i de vedlagte Fortegnelser (Bilag 5 og 6) anførte Pensioner og Understøttelser, der fremdeles ville være at afholde af samme.

Artikel 6.

Paa Pensionsfonden for det forhenværende slesvig-holsteenske Brandforsikkrings-Kontors Personale og for afskedigede Branddirektører hvile de i den vedlagte Fortegnelse 7 angivne Pensioner, som Hertugdømmernes Regjering vil foranstalte udbetalte fra den 1ste April 1866 at regne.

Huuseierne i den tidligere til Hertugdømmet Slesvig, nu til Kongeriget Danmark hørende Kjøbstad Ærøeskjøbing have Andeel i Kjøbstædernes Brandkassefond i samme Forhold, hvori deres Bygningers Brandforsikkringssum staaer til Brandforsikkringssummerne af samtlige de Bygninger, som tilhøre de øvrige Interessenter i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteens Kjøbstæders Brandkasse. De have fremdeles Krav paa af denne Brandkasse at erholde den reglementerede Godtgjørelse for de inden den 30te Oktober 1863 paa deres Bygninger indtrufne Brandskader. Derimod ere de forpligtede til at udrede de for Tiden fra 1ste Juli 1863 indtil ult. Juni 1864 udskrevne Brandkassebidrag med en fjerdedel Procent af deres Bygningers Generalbrandforsikkringssum og Brandkassebidragene for Tiden fra 1ste Juli til 31te Oktober 1864 med det Beløb, som nærmere vil blive fastsat. De vedkommende Autoriteter i Kongeriget og Hertugdømmerne ville komme overeens om Størrelsen af disse Beløb og foranledige, at den fremkommende Saldo derefter ufortøvet afgjøres ved kontant Betaling. Fra den 30te Oktober 1864 træder Byen Ærøeskjøbing ud af enhver Forbindelse med Kjøbstædernes Brandkasse i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen. De forhen til Hertugdømmet Slesvig hørende, ved Fredstraktaten i Kongeriget Danmark indlemmede Landdistrikter træde fra 30te September 1864 af at regne ud af det Fællesskab, som med Hensyn til Immobiliar-Brandforsikkringsvæsenet indtil da har fundet Sted imellem dem og de øvrige Landdistrikter i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen. Indtil dette Tidspunkt have de at udrede de i Overeensstemmelse med Anordningerne fastsatte Bidrag til de slesvigske og holsteenske Landdistrikters

Brandforsikkringsvæsen, hvorimod der tilkommer dem den reglementerede Godtgjørelse for indtrufne Brandskader. Om den nærmere Fastsættelse heraf ville de paagjældende Autoriteter i Kongeriget og Hertugdømmerne komme overeens.

Artikel 7.

Det til Amortisation af de holsteenske Kasseanviisninger bestemte Depositum udgjør 308,276 Rd. $53^{3}/_{4}$ ß, Tre Hundrede og Otte Tusinde, To Hundrede Halvfjerdsindstye og Sex Rigsdaler, tre og halvtredsindstyve og tre fjerdedel Skilling, og er indbefattet i de Kassebeholdninger, hidrørende fra Hertugdømmernes særlige Indtægter, som befandtes i de offentlige Kasser paa den Tid, Forbundsexecutionen og Besættelsen af disse Lande foregik. Totalbeløbet af disse Kassebeholdninger med Tillæg af Kasseanviisnings-Amortisationsfonden og efter Fradrag af de Hertugdømmernes Specialforvaltning paahvilende Udgifter, er i rund Sum fastsat til en Million Rigsdaler.

B.

Angaaende Fordelingen af Pensionsbyrden og Udgifterne til Pensioneringen af de militaire Underklasser.

Artikel 8.

Af Kongerigets og Hertugdømmernes tidligere særlige Pensioner udredes fremdeles de i den vedlagte Fortegnelse A (Bilag 8) anførte Pensioner til et aarligt Beløb af 164,346 Rd. 69 ß, Eet Hundrede, Tredsindstyve og Fire Tusinde, Tre Hundrede, Fyrgetyve og Sex Rigsdaler, ni og tresindstyve Skilling, af Kongeriget, og de i den vedlagte Fortegnelse C (Bilag 9) anførte Pensioner til et aarligt Beløb af 56,467 Rd. 84 ß, Halvtredsindstyve og Sex Tusinde, Fire Hundrede, Tresindstyve og Syv Rigsdaler, fire og firsindstyve Skilling, af Hertugdømmerne.

Af de øvrige Pensioner overtages de i den vedlagte Fortegnelse B (Bilag 10) anførte Pensioner til et aarligt Beløb af 1,471,968 Rd. 31 ß, Een Million, Fire Hundrede, Halv-

fjerdsindstyve og Eet Tusinde, Ni Hundrede Tredsindstyve og Otte Rigsdaler, een og tredive Skilling, af Kongeriget, og de i den vedlagte Fortegnelse D (Bilag 11) anførte Pensioner til et aarligt Beløb af 208,962 Rd. 46 ß, To Hundrede og Otte Tusinde, Ni Hundrede Tredsindstyve og To Rigsdaler, sex og fyrgetyve Skilling af Hertugdømmerne til Udredelse fra den 1ste April 1865 at regne.

Artikel 9.

Af Pensionerne til Personer af de militaire Underklasser overtage Hertugdømmerne fra 1ste April 1865 de i den vedlagte Fortegnelse (Bilag 12) anførte Pensioner til Beløb 28,467 Rd. 13 ß, Tyve og Otte Tusinde, Fire Hundrede Tredsindstyve og Syv Rigsdaler, tretten Skilling; alle øvrige Pensioner til de militaire Underklasser betales af Kongeriget.

Christians-Pleiehuus i Eckernførde tilfalder Hertugdømmernes Regjering; de øvrige Aktiver ved de til Forsørgelse af de militaire Underklasser bestemte Fonds vedblive at tilhøre Kongeriget.

Artikel 10.

De eventuelle Pensioner til pensionerede Embedsmænds Efterladte afholdes af det Land, som har overtaget Mændenes Pensioner.

Artikel 11.

For den i Forhold til Kongerigets Folkemængde for store Byrde af aarlige Pensionsudbetalinger, som det ved Artiklerne 8, 9 og 10 har overtaget, erholder det af Hertugdømmerne udbetalt en Aversionalsum af 4,800,000 Rd., Fire Millioner Otte Hundrede Tusinde Rigsdaler. Herved bortfalde tillige alle gjensidige Fordringer paa Godtgjørelse for Afholdelsen af Pensionsudgifter før den 1ste April 1865.

I denne Aversionalsum af		4,800,000 Rd.
bringes forud til Afdrag:		
1) det i Artikel 7 fastsatte Beløb af Hertugdømmernes Kassebeholdninger med	1,000,000 Rd.	
2) den i Artikel 4 nævnte Godtgjørelse af	60,000 —	
		1,060,000 —
Restbeløbet ...		3,740,000 Rd.
forrentes fra 1ste April 1865 at regne med 4 pCt. og afbetales paa følgende Maade:		
Renterne fra 1ste April 1865 til 31te Marts 1866 udgjøre		149,600 —
		3,889,600 Rd.
Senest 6 Uger efter nærværende Slutningsprotokols Underskrift afdrages		1,500,000 —
		2,389,600 Rd.
og desuden Renterne af 1,500,000 Rd. til 4 pCt. fra 1ste April 1866 indtil Betaling skeer.		
Renterne fra 1ste April 1866 til 31te Marts 1867		95,584 —
		2,485,184 Rd.
Den 1ste April 1867 afdrages		500,000 —
		1,985,184 Rd.
Renterne fra 1ste April 1867 til 30te September 1867		39,704 —
		2,024,888 Rd.
Den 1ste Oktober 1867 afdrages		500,000 —
		1,524,888 Rd.
Renterne fra 1ste Oktober 1867 til 31te Marts 1868		30,497 —
		1,555,385 Rd.

Transport . . .	1,555,385 Rd.
Den 1ste April 1868 afdrages	500,000 —
	1,055,385 Rd.
Renterne fra 1ste April 1868 til 30te September 1868	21,108 —
	1,076,493 Rd.
Den 1ste Oktober 1868 afdrages	500,000 —
	676,493 Rd.
Renterne fra 1ste Oktober 1868 til 31te Marts 1869	11,530 —
	588,023 Rd.
Den 1ste April 1869 afdrages	588,023 —

Betalingen af de fornævnte Beløb skeer ved Finantshovedkassen i Kjøbenhavn.

Artikel 12.

De i andet Stykke af Artikel 8 og i Artikel 9 omhandlede Pensioner kunne inddrages eller nedsættes i Overensstemmelse med Bestemmelserne respective i Pensionsloven af 24de Februar 1858 og Loven af 9de April 1851, uden at det ene Land derved erholder nogen Fordring paa Godtgjørelse af det andet Land. Dog skal Samtykke af den Regjering, som udreder Pensionen, ikke være nødvendigt for at Pensionister af den nævnte Kategori, hvis Pensioner afholdes af Kongeriget, modtage Ansættelse i Hertugdømmerne og omvendt.

I Tilfælde af saadan Gjenansættelse bliver den fastsatte Pension fremdeles at udbetale, og det vil komme til at beroe paa Overeenskomst imellem Pensionisten og den Regjering, som ansætter ham, hvorvidt Pensionen skal medregnes ved Fastsættelsen af den nye Embedsindtægt eller paa anden Maade komme i Betragtning ved Betingelserne for hans Ansættelse.

Artikel 13.

Hertugdømmernes Regjering vil lade udbetale for den danske Regjerings Regning de Kongeriget ifølge det Foranstaaende paahvilende Pensioner til Personer, der tage Bopæl i Hertugdømmerne, ved Hovedkassen og Amtstuerne i Hertugdømmerne, naar den danske Regjering derom fremsætter Begjæring. Ligeledes vil den danske Regjering, naar Hertugdømmernes Regjering derom fremsætter Begjæring, for denne Regjerings Regning udbetale de ifølge det Foranstaaende Hertugdømmerne paahvilende Pensioner til Personer, der tage Bopæl i Kongeriget, ved Finantshovedkassen og Amtstuerne i Kongeriget. Over de udbetalte Summer bliver inden 14 Dage efter hvert Qvartals Slutning en Fortegnelse at tilstille de respective Regjeringer, og den Regjering, som herefter bliver den anden et Beløb skyldig, vil inden Udløbet af de næste 4 Uger tilstille den anden Beløbet. Eventuelle Berigtigelser afgjøres ved Liqvidationen for det næste Qvartal.

C.

Angaaende Apanagerne, den almindelige Enkekasse og Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1842 samt Livsforsikkringsanstalten i Kjøbenhavn.

Artikel 14.

De i Fredstraktatens Artikel XVI nævnte fyrstelige Personer oppebære følgende Apanager:

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie .	120,000 Rd.
Hendes Kongelige Høihed Arveprindsesse Caroline .	42,000 —
Hendes Kongelige Høihed Hertuginde Wilhelmine Marie af Glücksborg	54,000 —
Hendes Høihed Hertuginde Caroline Charlotte Marianne af Mecklenborg-Strelitz	16,000 —
Hendes Høihed Enkehertuginde Louise Caroline af Glücksborg	5,060 —

Hans Høihed Prinds Frederik af Hessen . . . . . 1,600 Rd.
Deres Durchlauchtigheder, Prindsesserne Charlotte Victoria og Amalie af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Augustenborg . . . . 1,200 —

Af disse Apanager udredes 63 pCt., Tredsindstyve og Tre Procent af Kongeriget og 37 pCt., Tredive og Syv Procent af Hertugdømmerne fra den 30te Oktober 1864 at regne. For de Apanager, som ere udredede for Tidsrummet indtil den 30te Oktober 1864 have hverken Hertugdømmerne at tilsvare Kongeriget eller Kongeriget Hertugdømmerne nogen Godtgjørelse.

Ligeledes udreder Kongeriget 63 pCt., Tredsindstyve og Tre Procent og Hertugdømmerne 37 pCt., Tredive og Syv Procent af det Statstilskud, som udfordres til Dækning af den almindelige Enkekasses aarlige Underbalance.

Artikel 15.

Apanager og Enkekassepensioner til Personer, som ere bosatte i Hertugdømmerne, ville, naar den danske Regjering begjærer det, blive udbetalte af Hertugdømmernes Regjering ved Hovedkassen og Amtstuerne i Hertugdømmerne.

En Fortegnelse over de saaledes betalte Beløb bliver inden 14 Dage efter hvert Qvartals Udløb af Hertugdømmernes Regjering at tilstille den danske Regjering, som inden Udløbet af de næste 14 Dage har at meddele Hertugdømmernes Regjering en Fortegnelse over de Apanager og Enkekassetilskud, som ere udbetalte af den danske Regjering i Qvartalets Løb. Derhos meddeler den sidstnævnte Regjering en Fordeling af den hele af begge Regjeringer udgivne Sum efter Forholdstallet 63 : 37 og en Opgjørelse af, hvormeget derefter den ene Regjering er bleven den anden skyldig. Dette Beløb bliver at udbetale inden Udløbet af de derefter følgende 14 Dage, forsaavidt den danske Regjering har et Beløb tilgode, ved Finantshovedkassen i Kjøbenhavn, og forsaavidt Hertugdømmernes Regjering har et Beløb tilgode, ved sammes Hoved-

kasse. Eventuelle Berigtigelser afgjøres ved Liqvidationen for det næste Qvartal.

Den danske Regjering tilstiller inden Udløbet af 2 Maaneder, efter at denne Protokol er undertegnet, Hertugdømmernes Regjering en Meddelelse om, hvilke Beløb den danske Statskasse indtil Udgangen af Finantsaaret 1865—66 har maattet tilskyde for at dække Enkekassens Underbalance. Ligeledes meddeler den, hvilket Beløb den efter 30te Oktober 1864 har udbetalt af de ovenfor nævnte Apanager. Inden samme Frist tilstiller Hertugdømmernes Regjering den danske Regjering en Meddelelse om, hvilke Beløb den har udbetalt for Enkekassens Regning uden at disse endnu ere salderede, og hvilket Beløb den efter den 30te Oktober 1864 har udbetalt af de ovenfor nævnte Apanager. Den danske Regjering opgjør derpaa efter Forholdstallet 63 : 37, hvormeget den ene Regjering er den anden skyldig, og dette Beløb bliver at betale inden Udløbet af de derefter følgende 14 Dage, forsaavidt den danske Regjering har et Beløb tilgode, ved Finantshovedkassen i Kjøbenhavn, og forsaavidt Hertugdømmernes Regjering har et Beløb tilgode, ved sammes Hovedkasse.

Artikel 16.

Med Hensyn til Forholdet imellem Livsforsikkringsanstalten i Kjøbenhavn samt Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1842 og Interessenterne i Hertugdømmerne bestemmes:

a. Udbetalinger fra Livsforsikkringsanstalten finde kun Sted i Kjøbenhavn; Indbetalinger dertil kunne skee til de af Direktionen ansatte Agenter, saalænge saadanne findes.

b. Livrente- og Forsørgelsesanstaltens Udbetalinger til Interessenterne i Hertugdømmerne besørges af Hovedkassen og Amtstuerne i Hertugdømmerne efter Anvisninger, som den danske Regjering tilstiller Hertugdømmernes Regjering senest 8 Dage, førend Udbetalingerne skulle finde Sted. Hertugdømmernes Regjering tilstiller inden 14 Dage efter hvert Qvartals Udløb den danske Regjering en Fortegnelse over de for Livrente- og Forsørgelsesanstaltens Regning i Qvartalets Løb

afholdte Udgifter, som derpaa bringes til Afdrag i det Beløb, som Hertugdømmernes Regjering har at tilsvare som Bidrag til de i samme Qvartal udbetalte Enkekassetilskud.

Indbetalingerne til Livrente- og Forsørgelsesanstalten maae i Almindelighed gjøres direkte til Anstaltens Kasse; for de af Anstalten udstedte Policers Vedkommende, med Hensyn til hvilke Hertugdømmernes Regjering afgiver den Erklæring, at den vil indestaae for Præmiernes Betaling i rette Tid, har Anstalten at betragte Præmierne som betalte til Forfaldstiden. De i hvert Qvartal forfaldne Præmier blive af Hertugdømmernes Regjering at indbetale til den danske Regjering samtidig med Hertugdømmernes Bidrag til de i samme Qvartal udbetalte Enkekassetilskud.

c. Dersom Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1842 eller Livsforsikkringsanstalten i Kjøbenhavn nogensinde skulde blive ude af Stand til at opfylde deres planmæssige Forpligtelser imod de Interessenter i Hertugdømmerne, der forinden den 30te Oktober 1864 ere indtraadte i Anstalterne, vil det paahvile Kongeriget Danmarks Statskasse, som Anstalternes Garant, at tilskyde det Manglende.

D.

Artikel 17.

De Betalinger, som ifølge denne Overenskomst skulle udredes af Kongeriget til Hertugdømmerne eller omvendt, skee i dansk Rigsmønt eller i Hamborger Banco, 2 Rigsdaler dansk lig 3 Mark Banco.

Dets til Bekræftelse vore egenhændige Underskrifter og hostrykte Segl.

Kjøbenhavn, den 17de April 1866.

(undert.) Fenger. (L. S.) (undert.) Schovelin. (L. S.)

(undert.) Lakenbacher. (L. S.) (undert.) Meinecke. (L. S.)

Herved bemyndiger jeg Dem til at undertegne den internationale Finantskommissions Slutningsprotokol, hvortil Udkastet er blevet vedtaget i Mødet den 29de Marts d. A. og mod hvis Indhold og Ordlyd jeg Intet har at erindre, paa den Kongelig Danske Regjerings Vegne endelig og med den Virkning, at ved samtlige Kommissairers Underskrift træde de i denne Protokol indeholdte Forpligtelser og Bestemmelser gjensidig i Kraft.

Udenrigsministeriet, Kjøbenhavn den 14de April 1866.

(undert.) C. E. Juel-Vind-Frijs.

Til

De Herrer

Etatsraad, Dr. med. Fenger, Commandeur af Danebrogen og Danebrogsmand,

og Etatsraad, Departementsdirecteur Schovelin, Ridder af Danebrogen og Danebrogsmand,

som den Kongelig Danske Regjerings Kommissairer ved den internationale Finantskommission.

Wien, am 10ten April 1866.

Wohlgeborner Herr!

Euer Wohlgeboren werden hiermit ermächtigt, das Schlussprotocoll der internationalen Finanzcommission, dessen Entwurf in der Sitzung vom 29sten März d. J. vereinbart wurde, und dessen Inhalt und Wortlaut die Kais. Kön. österreichische Regierung genehmigt hat, Namens derselben endgültig und mit der Wirkung zu unterzeichnen, dass durch die vollzogene Unterschrift der betheiligten Commissäre die in diesem Protocoll enthaltenen Verbindlichkeiten und Festsetzungen gegenseitig in Kraft treten.

Empfangen Dieselben die Versicherung meiner vollkommenen Hochachtung.

(undert.) Mensdorff.

Sr.

des Herrn Ritters von Lackenbacher

Wohlgeboren

Copenhagen.

Berlin, den 6ten April 1866.

Euere Hochwohlgeboren ermächtige ich hiermit, das Schluss-Protokoll der internationalen Finantz-Commission, dessen Entwurf in der Sitzung vom 29sten März d. J. vereinbart wurde und mit dessen Inhalt und Wortlaut ich einverstanden bin, Namens der Königlichen Regierung endgiltig und mit der Wirkung zu unteszeichnen, dass durch die vollzogene Unterschrift der betheiligten Commissare die in diesem Protokolle enthaltenen Verbindlichkeiten und Festsetzungen gegenseitig in Kraft treten.

Der Königlich Preussische Minister der auswärtigen Angelenheiten.

(undert.) v. Bismarck.

An
den Königlichen Geheimen Ober-Finanzrath
Herrn Meinecke
Hochwohlgeboren
Kopenhagen.

C.

1.

Gasteinerovereenskomsten.

Ihre Majestäten der König von Preussen und der Kaiser von Oesterreich haben sich überzeugt, dass das bisher bestandene Condominium in den von Dänemark durch den Friedensvertrag vom 30. October 1864 abgetretenen Ländern zu Unzukömmlichkeiten führt, welche gleichzeitig das gute Einvernehmen zwischen Ihren Regierungen und die Interessen der Herzogthümer gefährden. Ihre Majestäten sind deshalb zu dem Entschlusse gelangt, die Ihnen aus dem Artikel III des erwähnten Tractates zufliessenden Rechte fortan nicht mehr gemeinsam auszuüben, sondern bis auf weitere Vereinbarung die Ausübung derselben geographisch zu theilen.

Zu diesem Zwecke haben:

Seine Majestät der König von Preussen Allerhöchst Ihren Präsidenten des Staats-Ministeriums und Minister der auswärtigen Angelegenheiten Otto von Bismarck-Schönhausen, Ritter des Schwarzen Adler-Ordens, Grosskreuz des St. Stephans-Ordens u. s. w.

Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich Allerhöchst Ihren wirklichen Kämmerer, ausserordentlichen Gesandten und bevollmächtigtigten Minister am Königlich Bayerischen Hofe Gustav Grafen von Blome, Ehrenritter des souverainen Johanniter-Ordens u. s. w.

zu Ihren Bevollmächtigten ernannt, welche nach Auswechslung ihrer in gehöriger Form befundenen Vollmachten über die nachfolgenden Artikel übereingekommen sind.

Artikel 1. Die Ausübung der von den hohen vertragschliessenden Theilen durch den Art. III des Wiener Friedens-

tractates vom 30. October 1864 gemeinsam erworbenen Rechte, wird unbeschadet der Fortdauer dieser Rechte beider Mächte an der Gesammtheit beider Herzogthümer, in Bezug auf das Herzogthum Schleswig auf Seine Majestät der König von Preussen, in Bezug auf das Herzogthum Holstein auf Seine Majestät den Kaiser von Oesterreich übergehen.

Artikel 2. Die hohen Contrahenten wollen am Bunde die Herstellung einer Deutschen Flotte in Antrag bringen, und für dieselbe den Kieler Hafen als Bundeshafen bestimmen. Bis zur Ausführung der desfallsigen Bundesbeschlüsse benutzen die Kriegsschiffe beider Mächte diesen Hafen, und wird das Commando und die Polizei über denselben von Preussen ausgeübt. Preussen ist berechtigt, sowohl zur Vertheidigung der Einfahrt Friedrichsort gegenüber die nöthigen Befestigungen anzulegen, als auch auf dem Holsteinischen Ufer der Bucht die dem Zwecke des Kriegshafens entsprechenden Marine-Etablissements einzurichten. Diese Befestigungen und Etablissements stehen gleichfalls unter Preussischem Commando, und die zu ihrer Besatzung und Bewachung erforderlichen Preussischen Marinetruppen können in Kiel und Umgegend einquartirt werden.

Artikel 3. Die hohen contrahirenden Theile werden in Frankfurt beantragen, Rendsburg zur Deutschen Bundesfestung zu erheben.

Bis zur bundesgemässen Regelung der Bezatzungsverhältnisse dieser Festung wird deren Garnison aus Königlich Preussischen und Kaiserlich Oesterreichischen Truppen bestehen, mit jährlich am 1. Juli alternirenden Commando.

Artikel 4. Während der Dauer der durch Art. 1 der gegenwärtigen Uebereinkunft verabredeten Theilung wird die Königlich Preussische Regierung zwei Militär-Strassen durch Holstein, die eine von Lübeck auf Kiel, die andere von Hamburg auf Rendsburg, behalten.

Die näheren Bestimmungen über die Etappenplätze der Truppen, so wie über den Transport und Unterhalt der Truppen werden ehestens durch eine besondere Convention geregelt

werden. Bis dies geschehen, gelten die für die Preussischen Etappenstrassen durch Hannover bestehenden Bestimmungen.

Artikel 5. Die Königlich Preussische Regierung behält die Verfügung über einen Telegraphendraht zur Verbindung mit Kiel und Rendsburg, und das Recht, Preussische Postwagen mit ihren eigenen Beamten auf beiden Linien durch das Herzogthum Holstein gehen zu lassen.

Insoweit der Bau einer directen Eisenbahn von Lübeck über Kiel zur Schleswigschen Grenze noch nicht gesichert ist, wird die Concession dazu auf Verlangen Preussens für das Holsteinische Gebiet unter den üblichen Bedingungen ertheilt werden, ohne das ein Anspruch auf Hoheitsrechte in Betreff der Bahn von Preussen gemacht werden wird.

Artikel 6. Es ist die übereinstimmende Absicht der hohen Contrahenten, dass die Herzogthümer dem Zollvereine beitreten werden. Bis zum Eintritt in den Zollverein, respective bis zu anderweitiger Verabredung, besteht das bisherige, beide Herzogthümer umfassende Zollsystem unter gleicher Theilung der Revenüen desselben fort. In dem Falle, dass es der Königlich Preussischen Regierung angemessen erscheint, noch während der Dauer der im Art. 1 der gegenwärtigen Uebereinkunft verabredeten Theilung Unterhandlungen Behufs des Beitritts der Herzogthümer zum Zollvereine zu eröffnen, ist Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich bereit, einen Vertreter des Herzogthums Holstein zur Theilnahme an solchen Verhandlungen zu bevollmächtigen.

Artikel 7. Preussen ist berechtigt, den anzulegenden Nord-Ostsee-Canal, je nach dem Ergebniss der von der Königlichen Regierung eingeleiteten technischen Ermittelungen, durch das Holsteinische Gebiet zu führen. In so weit dies der Fall sein wird, soll Preussen das Recht zustehen, die Richtung und die Dimensionen des Canals zu bestimmen, die zur Anlage erforderlichen Grundstücke im Wege der Expropriation, gegen Ersatz des Werthes, zu erwerben, den Bau zu leiten, die Aufsicht über den Canal und dessen Instandhaltung zu führen,

und das Zustimmungsrecht zu allen denselben betreffenden reglementarischen Bestimmungen zu üben. Transitzölle oder Abgaben von Schiff und Ladung, ausser der für die Benutzung des Canals zu entrichtenden, von Preussen für die Schiffe aller Nationen gleichmässig zu normirenden Schiffahrtsabgabe, dürfen auf der ganzen Ausdehnung des Canals nicht erhoben werden.

Artikel 8. An den Bestimmungen des Wiener Friedensvertrages vom 30. October 1864 über die von den Herzogthümern sowohl gegenüber Dänemark als gegenüber Oesterreich und Preussen zu übernehmenden finanziellen Leistungen wird durch die gegenwärtige Uebereinkunft nichts geändert, doch soll das Herzogthum Lauenburg von jeder Beitragspflicht zu den Kriegskosten befreit bleiben. Der Vertheilung dieser Leistungen zwischen den Herzogthümern Holstein und Schleswig wird der Bevölkerungsmasstab zu Grunde gelegt werden.

Artikel 9. Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich überlässt die in mehrerwähnten Wiener Friedensvertrage erworbenen Rechte auf das Herzogthum Lauenburg Sr. Majestät dem Könige von Preussen, wogegen die Königlich Preussische Regierung sich verpflichtet, der Kaiserlich Oesterreichischen Regierung die Summe von zwei Millionen und Fünf Hunderttausend Dänischen Thalern zu entrichten, in Berlin zahlbar in Preussischem Silbergelde vier Wochen nach Bestätigung gegenwärtiger Uebereinkunft durch Ihre Majestäten den König von Preussen und den Kaiser von Oesterreich.

Artikel 10. Die Ausführung der vorstehend verabredeten Theilung des Condominiums wird baldmöglichst nach Genehmigung dieses Abkommens durch Ihre Majestäten den König von Preussen und den Kaiser von Oesterreich beginnen und spätestens bis zum 15. September beendet sein.

Das bis jetzt bestehende gemeinschaftliche Ober-Commando wird nach vollendeter Räumung Holsteins durch die Königlich Preussischen, Schleswigs durch die Kaiserlich Oesterreichischen Truppen spätestens am 15. September aufgelöst werden.

Artikel 11. Gegenwärtige Uebereinkunft wird von Ihren

Majestäten dem König von Preussen und dem Kaiser von Oesterreich durch Austausch schriftlicher Erklärungen bei Allerhöchst deren nächster Zusammenkunft genehmigt werden.

Zu Urkund dessen haben beide Eingangs genannte Bevollmächtigte diese Vereinbarung in doppelter Ausfertigung am heutigen Tage mit ihrer Namens-Unterschrift und mit ihrem Siegel versehen.

So geschehen: Gastein, den 14. August Eintausend Achthundert Fünf und Sechsig.*)

(L. S.) v. Bismarck. (L. S.) v. Blome.

---

*) Jvfr. den franske Udenrigsministers Circulairskrivelse til de franske Gesandter d. 29. Aug. 1865:

Les journaux nous ont apporté le texte de la Convention de Gastein. Je n'ai pas la pensée d'en examiner les stipulations en détail, mais il n'est pas sans intérêt de rechercher quels sont les mobiles qui ont guidé dans ces négociations les deux grandes Puissances allemandes.

Ont-elles entendu consacrer le droit des anciens traités? Assurément non: les traités de Vienne avaient réglé les conditions d'existence de la monarchie danoise. Ces conditions sont renversées. Le traité de Londres était un nouveau témoignage de la sollicitude de l'Europe pour la durée de l'intégrité de cette monarchie: il est déchiré par deux Puissances qui l'avaient signé.

Est-ce pour la défense d'un droit de succession méconnu que l'Autriche et la Prusse se sont concertées? Au lieu de restituer au prétendant le plus autorisé l'héritage en litige, elles se le partagent entre elles.

Consultent-elles l'intérêt de l'Allemagne? Mais leurs confédérés n'ont appris que par les feuilles publiques les arrangements de Gastein. L'Allemagne voulait un État indivisible de Slesvig-Holstein, séparé du Danemark, et gouverné par un Prince dont elle avait épousé les prétentions. Ce candidat populaire est mis de côté aujourd'hui, et les Duchés, séparés au lieu d'être unis, passent sous deux dominations différentes.

Est-ce l'intérêt des Duchés eux-mêmes qu'ont voulu garantir les deux Puissances? Mais l'union indissoluble des territoires était, disait-on, la condition essentielle de leur prospérité.

Le partage a-t-il au moins pour but de désagréger deux nationalités rivales, et de faire cesser leurs discussions intérieures,

2.

Pragerfreden.

1.

Präliminar-Friedensvertrag.

Ihre Majestäten der Kaiser von Oesterreich und der König von Preussen, beseelt von dem Wunsche, Ihren Ländern die Wohlthaten des Friedens wiederzugeben, haben zu diesem Ende und behufs Feststellung von Friedenspräliminarien zu Ihren Bevollmächtigten ernannt:

Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich:

Ihren wirklichen geheimen Rath und Kämmerer, ausser-

---

en assurant à chacune d'elles une existence indépendente? Il n'en est pas ainsi, car nous voyons que la ligne de séparation, ne tenant aucun compte de la distinction de races, laisse confondus les Danois avec les Allemands.

S'est-on préoccupé du vœu des populations? Elles n'ont été consultées sous aucune forme, et il n'est pas même question de réunir la Diète Slesvig-Holsteinoise.

Sur quel principe repose donc la combinaison austro-prussienne? Nous regrettons de n'y trouver d'autre fondement que la force, d'autre justification que la convenance réciproque des deux co-partageants. C'est là une pratique dont l'Europe actuelle était déshabituée, et il en faut chercher les précédents aux âges les plus funestes de l'histoire. La violence et la conquête pervertissent la notion du droit et la conscience des peuples. Substituées aux principes qui règlent la vie des sociétés modernes, elles sont un élément de trouble et de dissolution, et ne peuvent que bouleverser l'ordre ancien, sans édifier solidement aucun ordre nouveau.

Telles sont, Monsieur ....., les considérations qu'inspirent au Gouvernement de l'Empereur les événements dont l'Allemagne est en ce moment le théâtre. En Vous faisant part de ces impressions, mon intention n'est pas de Vous inviter à adresser des observations à ce sujet à la cour auprès de laquelle Vous êtes accrédité, mais de Vous indiquer seulement le langage que Vous devrez tenir, lorsque l'occasion se présentera pour Vous de faire connaître Votre opinion.

Recevez, etc. etc.

Drouyn de Lhuys.

ordentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister Alois Grafen Karolyi von Nagy Karolyi, und Ihren wirklichen geheimen Rath und Kämmerer, ausserordentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister Adolf Freiherrn von Brenner-Felsach;

Se. Majestät der König von Preussen:

Ihren Ministerpräsidenten und Minister der auswärtigen Angelegenheiten, Otto Grafen von Bismarck-Schönhausen, welche, nachdem ihre Vollmachten ausgetauscht und in guter und richtiger Form befunden, über folgende Grundzüge als Basis des demnächst abzuschliessenden Friedens übereingekommen sind:

Artikel I. Der Territorialbestand der Oesterreichischen Monarchie, mit Ausnahme des Lombardisch-Venetianischen Königreiches, bleibt unverändert. Se. Majestät der König von Preussen verpflichtet Sich, Seine Truppen aus den bisher von denselben okkupirten Oesterreichischen Territorien zurückzuziehen, sobald der Friede abgeschlossen sein wird, vorbehaltlich der im definitiven Friedensschlusse zu treffenden Maassregeln wegen einer Garantie der Zahlung der Kriegsentschädigung.

Artikel II. Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich erkennt die Auflösung des bisherigen deutschen Bundes an und gibt Seine Zustimmung zu einer neuen Gestaltung Deutschlands ohne Betheiligung des Oesterreichischen Kaiserstaates. Ebenso verspricht Se. Majestät das engere Bundesverhältniss anzuerkennen, welches Se. Majestät der König von Preussen nördlich von der Linie des Mains begründen wird, und erklärt Sich damit einverstanden, dass die südlich von dieser Linie gelegenen deutschen Staaten in einen Verein zusammentreten, dessen nationale Verbindung mit dem norddeutschen Bunde der näheren Verständigung zwischen beiden vorbehalten bleibt.

Artikel III. Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich überträgt auf Se. Majestät den König von Preussen alle Seine im Wiener Frieden vom 30. Oktober 1864 erworbenen Rechte auf die Herzogthümer Holstein und Schleswig, mit der Maassgabe, dass die Bevölkerungen der nördlichen Distrikte von

Schleswig, wenn sie durch freie Abstimmung den Wunsch zu erkennen geben, mit Dänemark vereinigt zu werden, an Dänemark abgetreten werden sollen.

Artikel IV. Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich verpflichtet Sich, behufs Deckung eines Theiles der für Preussen aus dem Kriege erwachsenen Kosten, an Se. Majestät den König von Preussen die Summe von 40 Millionen Thaler zu zahlen. Von dieser Summe soll jedoch der Betrag der Kriegskosten, welche Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich laut Art. 12 des gedachten Wiener Friedens vom 30. Oktober 1864 noch an die Herzogthümer Schleswig und Holstein zu fordern hat, mit fünfzehn Millionen Thalern und als Aequivalent der freien Verpflegung, welche die Preussische Armee bis zum Friedensschlusse in den von ihr okkupirten Oesterreichischen Landestheilen haben wird, mit fünf Millionen in Abzug gebracht werden, so dass nur zwanzig Millionen baar zu zahlen bleiben.

Artikel V. Auf den Wunsch Sr. Majestät des Kaisers von Oesterreich erklärt Se. Majestät der König von Preussen Sich bereit, bei den bevorstehenden Veränderungen in Deutschland den gegenwärtigen Territorialbestand des Königreichs Sachsen in seinem bisherigen Umfange bestehen zu lassen, indem er Sich dagegen vorbehält, den Beitrag Sachsens zu den Kriegskosten und die künftige Stellung des Königreichs Sachsen innerhalb des Norddeutschen Bundes durch einen mit Sr. Majestät dem Könige von Sachsen abzuschliessenden besondern Friedensvertrag näher zu regeln.

Dagegen verspricht Se. Majestät der Kaiser von Oesterreich, die von Sr. Majestät dem Könige von Preussen in Norddeutschland herzustellenden neuen Einrichtungen, einschliesslich der Territorialveränderungen, anzuerkennen.

Artikel VI. Se. Majestät der König von Preussen macht Sich anheischig, die Zustimmung Seines Verbündeten, Sr. Majestät des Königs von Italien, zu den Friedenspräliminarien und zu dem auf dieselben zu begründenden Waffenstillstande zu beschaffen, sobald das Venetianische Königreich durch Erklä-

rung Sr. Majestät des Kaisers der Franzosen zur Disposition Sr. Majestät des Königs von Italien gestellt sein wird.

Artikel VII. Die Ratifikationen der gegenwärtigen Uebereinkunft werden binnen längstens zwei Tagen in Nikolsburg ausgetauscht werden.

Artikel VIII. Gleich nach erfolgter und ausgetauschter Ratifikation der gegenwärtigen Uebereinkunft werden Ihre beiden Majestäten Bevollmächtigte ernennen, um an einem noch näher zu bestimmenden Orte zusammenzukommen und auf der Basis des gegenwärtigen Präliminarvertrages den Frieden abzuschliessen und über die Detailbedingungen desselben zu verhandeln.

Artikel IX. Zu diesem Zwecke werden die kontrahirenden Staaten, nach Feststellung dieser Präliminarien einen Waffenstillstand für die Kaiserlich Oesterreichischen und Königlich Sächsischen Streitkräfte einerseits und die Königlich Preussischen anderseits abschliessen, dessen nähere Bedingungen in militärischer Hinsicht sofort geregelt werden sollen. Dieser Waffenstillstand wird am 2. August beginnen und die im Augenblicke bestehende Waffenruhe bis dahin verlängert.

Der Waffenstillstand wird gleichzeitig mit Bayern hier abgeschlossen und der General Freiherr v. Manteuffel beauftragt werden, mit Württemberg, Baden und Hessen-Darmstadt einen am 2. August beginnenden Waffenstillstand auf der Grundlage des militärischen Besitzstandes abzuschliessen, sobald die genannten Staaten es beantragen.

Zu Urkund des Gegenwärtigen haben die gedachten Bevollmächtigten diese Uebereinkunft unterzeichnet und ihr Siegel beigedrückt.

Nikolsburg, den 26. Juli 1866.

Karolyi m. p. v. Bismarck m. p.
Brenner m. p.

2.

Fredslutning.

Im Namen der Allerheiligsten und Untheilbaren Dreieinigkeit!

Seine Majestät der König von Preussen und Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich, beseelt von dem Wunsche Ihren Ländern die Wohlthaten des Friedens wiederzugeben, haben beschlossen, die zu Nikolsburg am 26. Juli 1866 unterzeichneten Präliminarien in einen definitiven Friedens-Vertrag umzugestalten.

Zu diesem Ende haben Ihre Majestäten zu ihren Bevollmächtigten ernannt und zwar:

Seine Majestät der König von Preussen:

Ihren Kammerherrn, Wirklichen Geheimen Rath und Bevollmächtigten, Carl Freiherrn v. Werther, Grosskreuz des Königlich Preussischen Rothen Adler Ordens mit Eichenlaub und des Kaiserlich Oesterreichischen Leopold-Ordens u. s. w.

und Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich:

Ihren Wirklichen Geheimen Rath und Kämmerer, ausserordentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister, Adolph Maria Freiherrn v. Brenner-Felsach, Kommandeur des Kaiserlich Oesterreichischen Leopold-Ordens und Ritter des Königlich Preussischen Rothen Adler-Ordens erster Klasse u. s. w.

welche in Prag zu einer Konferenz zusammengetreten sind und, nach Auswechselung ihrer in guter und richtiger Form befundenen Vollmachten, über nachstehende Artikel sich vereinigt haben:

Artikel I. Es soll in Zukunft und für beständig Friede und Freundschaft zwischen Seiner Majestät dem König von Preussen und Seiner Majestät dem Kaiser von Oesterreich, sowie zwischen Deren Erben und Nachkommen und den beiderseitigen Staaten und Unterthanen herrschen.

Artikel II. Behufs Ausführung des Artikels VI. der in Nikolsburg am 26. Juli dieses Jahres abgeschlossenen Friedens-Präliminarien und nachdem Seine Majestät der Kaiser der Franzosen durch Seinen bei Seiner Majestät dem Könige von Preussen beglaubigten Botschafter amtlich zu Nikolsburg am 29. Juli ejusdem hat erklären lassen: „qu'en ce qui concerne le Gouvernement de l'Empereur, la Vénétie est acquise à l'Italie pour lui être remise à la paix", — tritt Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich dieser Erklärung auch Seiner Seits bei und giebt Seine Zustimmung zu der Vereinigung des Lombardo-Venetianischen Königreichs mit dem Königreich Italien ohne andere lästige Bedingung, als die Liquidirung derjenigen Schulden, welche als auf den abgetretenen Landestheilen haftend, werden anerkannt werden, in Uebereinstimmung mit dem Vorgange des Traktats von Zürich.

Artikel III. Die Kriegsgefangenen werden sofort freigegeben werden.

Artikel IV. Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich erkennt die Auflösung des bisherigen Deutschen Bundes an und giebt Seine Zustimmung zu einer neuen Gestaltung Deutschlands ohne Betheiligung des Oesterreichischen Kaiserstaates. Ebenso verspricht Seine Majestät, das engere Bundes-Verhältniss anzuerkennen, welches Seine Majestät der König von Preussen nördlich von der Linie des Mains begründen wird, und erklärt Sich damit einverstanden, dass die südlich von dieser Linie gelegenen Deutschen Staaten in einen Verein zusammentreten, dessen nationale Verbindung mit dem Norddeutschen Bunde der nähern Verständigung zwischen beiden vorbehalten bleibt und der eine internationale unabhängige Existenz haben wird.

Artikel V. Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich überträgt auf Seine Majestät den König von Preussen alle Seine im Wiener Frieden vom 30. Oktober 1864 erworbenen Rechte auf die Herzogthümer Holstein und Schleswig mit der Maassgabe, dass die Bevölkerungen der nördlichen Distrikte

von Schleswig, wenn sie durch freie Abstimmung den Wunsch zu erkennen geben, mit Dänemark vereinigt zu werden, an Dänemark abgetreten werden sollen.*)

---

*) Grev Bismarck udtalte sig under Forhandlingerne om Slesvigs og Holsteens Indlemmelse i Preussen d. 20. Decbr. 1866 paa følgende Maade med Hensyn til Art. 5:

Der Herr Abgeordnede (Twesten) stimmt für die Annexion. Ich bedaure, dass über den Zweck hinaus, diese Abstimmung zu motiviren, seine Rede hauptsächlich eine versuchte Beweisführung gewesen ist, dass die Schleswig-Holsteiner Grund hätten, übler Laune zu sein über alles, was ihnen von Preussen widerfahren ist. Ich erlaube mir zunächst einige unrichtige Thatsachen, auf welche der Herr Redner diese Beweisführung begründete, nochmals zu berichtigen. Ich erkläre es für positiv falsch, dass der Prinz von Augustenburg jemals die preussischen Februarbedingungen angenommen hat, und wir würden genöthigt sein, die Briefe, welche darüber vorliegen, wenn diese unwahren Behauptungen ferner aufrecht erhalten werden sollten, zu veröffentlichen, obwohl sie ursprünglich nicht dazu bestimmt gewesen sind. Er hat sie stets nur so angenommen, dass er sich eine Hinterthür offen gehalten, er hat in uns die Ueberzeugung geweckt, dass die vorbehaltene ständische Zustimmung von ihm zu diesen Bedingungen nicht gesucht werden werde, dass er vielmehr im Einzelnen, vermöge der ständischen Weigerung, loszukommen suchen werde, und gerade von dem Wichtigsten. Bei der bekannten, oft erwähnten Unterredung, die der Herr Redner nochmals angeführt hat, obschon ich nicht weiss, was sie mit dem heutigen Zweck zu thun hat, muss ich zunächst bestreiten, dass der Prinz in einem gereizten Zustande gewesen ist. Die Unterredung dauerte drei Stunden, von 9 Uhr bis Mitternacht. Am Schlusse derselben hat sich der Prinz in vollkommen freundlicher Beziehung von mir verabschiedet und gesagt, er werde sich die Sache in Doltzig weiter überlegen und von dort aus schreiben. Ich muss der Behauptung des Herrn Vorredners in meinem persönlichen Interesse entgegentreten. Ich habe nicht die Gewohnheit, in meinem eignen Hause und unter vier Augen unhöflich zu sein und bei politischen Verhandlungen glaube ich mich immer so verhalten zu haben, dass mein Gegenpart nicht ohne sachlichen Anlass in einen gereizten Zustand versetzt wird. Hätte ich gewusst, dass diese Details heute von der Tribüne vorgebracht werden würden, so würde ich mich aus den Akten vergewissert haben, wie sie damals lagen.

Artikel VI. Auf den Wunsch Seiner Majestät des Kaisers von Oesterreich erklärt Seine Majestät der König von

---

Ich kann nicht Alles behalten, was in drei Jahren geschieht, aber dessen erinnere ich mich ganz genau, dass die Forderung, welche ich dem Prinzen jemals in Aussicht stellte, hinter den Februar-Bedingungen sehr weit zurückstand. Es handelte sich um ein Hafengebiet und um feste Stellungen an den beiden Endpunkten des Nordostseekanals.

Die militärischen Beziehungen konnten zwischen uns damals gar nicht so genau diskutirt werden, in allen anderen waren unsere Ansprüche damals sehr viel gemässigter, als später in den Februarbedingungen; und ich glaube versichert zu sein, dass ich mich dem entsprechend geäussert habe. Ich erinnere mich sicher, dass, als ich von dem Hafengebiet sprach, der Prinz darauf hinwies, das könnte sich ja gar »um Quadratmeilen« handeln, woraus Sie eben den Massstab dessen, was er zu bewilligen bereit war, entnehmen können.

Dass ich in früheren Zeiten zu irgend Jemand gesagt haben solle, ich zöge die Personalunion der Einsetzung der Familie Augustenburg vor, muss ich stark bezweifeln. Ich kann natürlich, wie schon gesagt, nicht jedes Wort im Gedächtniss behalten, was ich zu den vielen hundert Deputationen, die ich gesehen, gesprochen habe; dieses aber kann ich nicht gesagt haben, denn es ist nie meine Meinung gewesen, und warum sollte ich gerade diesen Leuten in dieser Richtung das Gegentheil meiner Meinung sagen! Ich habe stets an dem Klimax festgehalten, dass die Personalunion besser war, wie das, was existirte, dass ein selbstständiger Fürst besser war, als die Personalunion, und dass die Vereinigung mit dem preussischen Staate besser war, als ein selbstständiger Fürst. Welches davon das Erreichbare war, das konnten allein die Ereignisse lehren. Wäre Personalunion das Maximum des Erreichbaren gewesen, so hätte ich mich vor der Hand bei der damaligen Lage der Dinge im Interesse Deutschlands nicht berechtigt und berufen gehalten, diese Abschlagszahlung zurückzuweisen. Aber es ist ja nicht zweifelhaft, dass im ganzen Laufe des Jahres 1864 eine für uns irgend annehmbare Verständigung mit dem Prinzen von Augustenburg nicht zu erreichen war, und dass der Prinz die Bedingungen, die Se. Majestät und Sr. Majestät Minister für annehmbar hielten, nicht eingegangen ist. Ich kann noch weiter gehen, wenn wir einmal auf Persönlichkeiten kommen.

Preussen sich bereit, bei den bevorstehenden Veränderungen in Deutschland den gegenwärtigen Territorialbestand des Kö-

---

Noch im vorigen Jahre, kurz vor den Gasteiner Verhandlungen, habe ich den königlich baierischen Minister Freiherrn von der Pfordten gebeten, ob er nicht seine Vermittelung dahin eintreten lassen wolle, dass zur Verhütung eines Konfliktes, der ganz Deutschland ergreifen könnte, Unterhandlungen geführt würden, durch welche der Prinz von Augustenburg bewogen werde, einen für Preussen annehmbaren Frieden mit Sr. Majestät zu machen, wobei ich erklärte, dass ich dem Prinzen zu diesem Behufe an dem königlichen Hofe eine günstige Aufnahme vermitteln würde, wenn der Prinz sich dorthin begeben wolle. Herr Freiherr von der Pfordten übernahm sehr bereitwillig diese Vermittelung; er hat sich demgemäss an den Prinzen, ob an dessen Räthe ebenfalls, weiss ich nicht, gewendet; er hat jedoch darauf zuerst mehrere Wochen lang gar keine Antwort bekommen und später eine kühle und vornehme Ablehnung. Hierfür habe ich Zeugen. Wenn ferner behauptet worden ist, dass sich ein Unterschied in dem Eroberungs-Verhältniss von Schleswig-Holstein und dem von Hannover behaupten liesse, so ist dies nur so zu acceptiren, dass unser Eroberungsrecht an den Herzogthümern jedenfalls ein noch stärkeres ist; es ist ein doppeltes! Wir haben sie zuerst den Dänen und zweitens sie dem mit unsern kriegerischen Feinden verbündeten Prinzen von Augustenburg abgenommen. Nehmen Sie an, der Prinz wäre wirklich legitimer Regent gewesen, so ist er eben so sehr der Bundesgenosse unserer kriegerischen Gegner gewesen, als der König von Hannover oder der Kurfürst von Hessen. Er ist es aber mit mehr Besonnenheit gewesen, mit mehr Berechnung und mit weniger Offenheit. Wäre unser Vorgehen in der Mitte Juni dieses Jahres weniger schnell erfolgt, so würden wir es erlebt haben, dass auf der Basis des Bundesbeschlusses vom 14. Juni a. c. sich in Hannover, an dem Krystallisationspunkte des Gablenzschen Korps, hannoversche und augustenburgische Truppen bei Stade gesammelt hätten, um gegen uns im Felde zu operiren und eine Diversion gegen Berlin zu machen.

Ich bedaure, dass der Herr Vorredner von der Höhe der politischen Auffassung, die ihn sonst kennzeichnet, herabgestiegen ist, um Persönlichkeiten auf der Tribüne in diesem Augenblicke vor die Oeffentlichkeit zu bringen. Ich kenne nicht die einzelnen untergeordneten Beamten in der Verwaltung von Schleswig-Hol-

nigreichs Sachsens in seinem bisherigen Umfange bestehen zu lassen, indem Er Sich dagegen vorbehält, den Beitrag Sach-

---

stein; ich habe in diesem Augenblick auch nicht die Zeit, mich darum zu bekümmern. Ich muss mein volles Vertrauen auf den Baron v. Scheel-Plessen setzen, und er geniesst es im vollsten Masze. Er ist der erste Schleswig-Holsteiner, der schon im Jahre 1864 in Schönbrunn mir den festen Entschluss aussprach, für nichts Anderes als für den Anschluss an Preussen zu wirken, und die Verdächtigung, dass er dänischen Interessen diene, ist eine solche, die er nicht verdient und die ich auf das Bestimmteste zurückweise: ich baue auf seine Treue eben so fest, wie auf die irgend eines andern Dieners Seiner Majestät des Königs.

Dass die königliche Staatsregierung ihn in diesem Momente mit einer gewissen Freiheit schalten lassen muss, dass ein so schneidiger und entschiedener Charakter, wie der des Herrn v. Plessen, der sich viele Jahre lang im Kampfe für sein Land gegen Dänemark bewährt hat, seine unbequemen, seine rauhen Seiten hat, die ihn mitunter über das Ziel hinausschiessen lassen mögen und Freunde verletzen, anstatt den Gegner, das mag sein, dergleichen ist von einer kräftigen und männlichen Natur oft unzertrennlich. Ich habe aber so viel im Amte gelernt, dass man es mit in den Kauf nehmen muss; man muss bei einer starken und sonst zuverlässigen Persönlichkeit auf solche kleine Reibungen gefasst sein und daraus keine Ursache zum Bruch oder zu einer Anklage machen. Ich habe nicht Zeit und halte es nicht für zweckmässig, die Geschäfte dergestalt zu centralisiren, das man gewissermassen in jedem Gensdarm persönlich drinsitzen will; es ist ja ein gerechter Vorwurf gegen die preussische Verwaltung, dass jede Brücke im Lande vom Ministerium selbst gebaut wird, und dass jede kleine rechthaberische Lokalbeschwerde von verletzten Gemüthern gleich an die grosse Glocke gehängt wird, mit dem Verlangen, dass man deshalb die höchsten Beamten und gleich ganze Systeme wechselt. (Bravo rechts.)

Ich komme zu einem anderen schwerer wiegenden Vorwurf, den der Herr Vorredner unserer Politik macht und zu dessen Besprechung ich etwas weiter ausholen muss, ich meine den wegen der Möglichkeit der Abtretung eines Theiles von Nordschleswig. Der Herr Vorredner hat auch diesen Punkt und, wie mir scheint, die ganze Weltlage aus dem ausschliesslich schleswigholsteinschen Standpunkte aufgefasst. So können wir die Frage nicht beurtheilen. Wären wir mit Schleswig-Holstein und mit Däne-

sens zu den Kriegskosten und die künftige Stellung des Königreichs Sachsen innerhalb des Norddeutschen Bundes durch

---

mark allein auf der Welt, so würde ein solcher Friedensparagraph nicht existiren. Ich muss um Verzeihung bitten, wenn ich hierbei weitläufiger werde, als sonst meine Gewohnheit ist, oder wenigstens doch weiter ausholen muss, um Ihnen die Gründe klar zu legen, welche die königliche Staatsregierung bestimmt haben, einen dem öffentlichen Gefühle widerstrebenden und mit den reichen Erfolgen Preussens anscheinend im Widerspruch stehenden Artikel in den Frieden aufzunehmen.

Die politische Gestaltung, welche Europa im Jahre 1815 erhalten hat, die Beziehungen der Kabinette zu einander von da ab bis zum Jahre 1840, geben das Bild eines grossen europäischen Defensivsystems gegen Frankreich. Es war dies die natürliche Rückwirkung der Eroberungskriege des ersten französischen Kaisserreichs. Dieses System gewährte seinen Theilnehmern eine Sicherheit, aber eine abhängige, wenigstens für Preussen. So lange Preussen ihm angehörte, musste es auch den unglücklichen Zuschnitt, der ihm im Jahre 1815 zu Theil geworden war, ertragen, mit seinem Kommissbrod eben zufrieden sein.

Es hatte dafür Schutz und Sicherheit. Die früheren Regierungen haben es nicht für zweckmässig gehalten, Gelegenheiten, die zur Abwerfung dieses Systems sieh boten, zu benutzen. Dieses System ist gefallen ohne Preussens Zuthun. Wäre also durch seinen Fall die Sicherheit in zu hohem Grade beinträchtigt, so wäre Preussen selbst daran unschuldig; es ist gefallen durch das Jahr 1848, durch die Politik, die seit dem Jahre 1848 oder besser seit dem Jahre 1850 von Oesterreich gegen Preussen betrieben wurde, und die es sehr schwer machte, das frühere Vertrauen zu Oesterreich wieder zu erzeugen. Den letzten Stoss hat die heilige Allianz bekommen durch den orientalischen Krieg, durch das Verhalten Oesterreichs gegen Russland, und der Zerfall dieser Allianz hinterliess einen Zustand, in dem Preussen mit Recht oder Unrecht von dem Auslande und zum grossen Theil von seinen eigenen Angehörigen als permanent hülfsbedürftig gegen Frankreich angesehen und diese angebliche Hülfsbedürftigkeit zur Basis der Spekulation auf unsere Nachgiebigkeit und Bescheidenheit gemacht wurde. Diese Spekulation ist in dem letzten Jahrzehnte namentlich von Oesterreich und von einem Theile unserer deutschen Bundesgenossen sehr weit getrieben worden. War sie eine berechtigte? fragt man sich. Die Interessen Preussens

einen mit Seiner Majestät dem Könige von Sachsen abzuschliessenden besonderen Friedensvertrag näher zu regeln.

---

tragen an und für sich nichts in sich, was uns nicht den Frieden und ein freundlich nachbarliches Verhältniss zu Frankreich wünschenswerth machte; wir haben bei einem Kriege mit Frankreich, selbst bei einem glücklichen, nichts zu gewinnen. Der Kaiser Napoleon, im Widerspruch zn andern französischen Dynastien, hat in seiner Weisheit erkannt, dass Frieden und gegenseitiges Vertrauen im Interesse beider Nationen liege, dass sie von der Natur nicht berufen seien, sich gegenseitig zu bekämpfen, sondern, als gute Nachbarn die Bahn des Fortschritts in Wohlfahrt und Gesittung mit einander zu wandeln. Zu solchen Beziehungen mit Frankreich ist nur ein selbstständiges Preussen befähigt, eine Wahrheit, die vielleicht nicht von Unterthanen des Kaisers gleichmässig erkannt wird. Wir aber haben es amtlich nur mit der französischen Regierung zu thun. Ein solches Nebeneinandergehen bedingt eine wohlwollende gegenseitige Schonung der Interessen beider Völker. Welches sind nun im grossen Ganzen, ohne den zufälligen Stoss vorübergehender Ereignisse in Ansatz zu bringen, die Interessen Frankreichs in Bezug auf Deutschland? Betrachten wir sie ganz ohne deutsches Vorurtheil; suchen wir uns auf den französischen Standpunkt zu setzen; es ist das die einzige Art, fremde Interessen mit Gerechtigkeit zu beurtheilen. Es kann für Frankreich nicht erwünscht sein, dass in Deutschland eine Uebermacht entsteht, wie sie sich darstellen würde, wenn man sich ganz Deutschland unter österreichischer Leitung geeinigt dächte, ein Reich von 75 Millionen, ein Oesterreich bis an den Rhein; selbst ein Frankreich bis an den Rhein würde kein ausreichendes Gegengewicht bilden. Es ist für ein Frankreich, welches mit Deutschland in Frieden leben will, ein Vortheil, wenn Oesterreich an diesem Deutschland nicht betheiligt ist, indem die österreichischen Interessen mit den französischen mannichfach kollidiren, sei es in Italien, sei es in dem Orient. Zwischen Frankreich und einem von Oesterreich getrennten Deutschland sind dagegen die Berührungspunkte, die zu feindlichen Beziehungen führen können, viel weniger zahlreich; und dass Frankreich den Wunsch hegt, zum nächsten Nachbarn einen solchen zu haben, mit dem es Aussicht hat, in Frieden zu leben, einen solchen, dem 35 oder 38 Millionen Franzosen im defensiven Kampfe vollständig gewachsen sind, ist ein natürliches Interesse, das kann man ihm nicht verargen. Ich glaube, dass Frankreich,

Dagegen verspricht Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich, die von Seiner Majestät dem Könige von Preussen in

---

in richtiger Würdigung seiner Interessen, weder zugeben konnte, dass die preussische Macht, noch dass die österreichische verschwände.

Welches sind weiter die Interessen Frankreichs bei der europäischen Entwickelung, namentlich unter der jetzigen Dynastie? Es ist die Berücksichtigung der Nationalitäten. Diesem System entsprechend hat Frankreich die dänische Frage von Anfang an aufgefasst; die französische Regierung hat schon auf der Londoner Konferenz und in der Zeit vor und nach ihr eine weniger schroffe Stellung gegen die deutschen Ansprüche Dänemark gegenüber eingenommen, so weit diese Ansprüche mit der Idee der Nationalität zusammenfielen. Die vollständige Durchführung des Nationalitäts-Principes ist bekanntlich auf der dänischen Grenze ganz unmöglich, weil die Nationalitäten so gemischt sind, dass sich nirgends eine Grenze, die sie vollständig von einander sondert, ziehen lässt; aber es war das Princip im Grossen, welches Frankreich vertreten hat, und welches es Frankreich möglich machte, den deutschen Bestrebungen nicht mit der Schärfe gegenüber zu treten, wie es von andern Mächten geschah. In der Zwischenzeit ist man in vertraulichen Besprechungen mit Dänemark, mit andern Mächten häufig auf diese Frage zurückgekommen; wir haben niemals die Initiative dazu ergriffen, weil sie uns keine bequeme war. Ich bin stets der Meinung gewesen, dass eine Bevölkerung, die wirklich in zweiffellos und dauernd manifestirtem Willen nicht preussisch oder nicht deutsch sein will, die in zweifellos manifestirtem Willen einem unmittelbar angrenzenden Nachbarstaate ihrer Nationalität angehören will, keine Stärkung der Macht bildet, von welcher sie sich zu trennen bestrebt ist. Man kan zwingende Gründe haben, dennoch auf ihre Wünsche nicht einzugehen, die Hindernisse können geographischer Natur sein, die es unmöglich machen, solche Wünsche zu berücksichtigen. Es fragt sich, ob und inwieweit dies hier zutrifft. Die Frage ist eine offene, wir haben jederzeit bei ihrer Erörterung hinzugefügt, dass wir uns niemals dazu herbeilassen können, unsere militairische Sicherheitslinie durch irgend ein Arrangement zu kompromittiren, dass wir wohl aber zweifellos und unabhängig ausgesprochene Wünsche, deren Beharrlichkeit und ehrliche Konstatirung klar wäre, an dieser geographischen Stelle, unter Umständen berücksichtigen könnten.

Norddeutschland herzustellenden neuen Einrichtungen, einschliesslich der Territorial-Veränderungen anzuerkennen.

So ungefähr hat eine Anzahl vertraulicher Besprechungen in der Zwischenzeit gelautet.

So lag die Sache, als Frankreich durch die Ereignise im Juli d. J. in die Lage kam, seine eigenen Wünsche mit einem ungewöhnlich starken Gewichte zu accentuiren. Ich brauche Ihnen die Situation nicht zu schildern, sie ist bekannt genug, und Niemand hat Preussen zumuthen wollen, zwei grosse europäische Kriege gleichzeitig zu führen, oder in dem Momente, wo es den einen führte und die Früchte desselben noch nicht gesichert hatte, seine Beziehungen zu anderen Grossmächten zu kompromittiren.

In dieser Lage der Dinge wurde Frankreich von Oesterreich zum Vermittler der Streitigkeiten berufen, also vollkommen legitim durch einen der streitenden Theile berufen, seine Meinung geltend zu machen. Dass Frankreich die Erfordernisse seiner Politik berücksichtigte, kann ihm Niemand verdenken; darüber, dass es sie mit Mässigung geltend gemacht hat, ist es, glaube ich, für das Publikum noch zu früh, zu urtheilen, und ich möchte Sie bitten, dies der Appreziation der Regierung zu überlassen. An uns trat die Frage heran, nicht ob wir es den Wünschen der Schleswig-Holsteiner entsprechend hielten, sondern die, ob wir in der europäischen Lage, in der wir uns vor Wien befanden, die Gesammtheit dessen, was uns von Oesterreich unter französischer Vermittelung geboten wurde, annehmen oder ablehnen wollten. Die Materialien zur Entschliessung waren nicht eben in der wünschenswerthen Vollständigkeit gegenwärtig, Detailverhandlungen unmöglich; unsere Kommunikationen waren unterbrochen, die Telegramme brauchten drei, mitunter sechs Tage, bevor sie aus den europäischen Residenzen, ins Hauptquartier gelangten, weil die Linien auf dem Kriegsschauplatz vielfach abgeschnitten waren. Es waren also nur die allgemeine europäische Lage und die eigene augenblickliche Stimmung als Motiv zur Entscheidung Sr. Majestät des Königs zu nehmen.

Wir hatten eine starke Anlehnung an der unerschütterlichen Vertragstreue Italiens, die ich nicht genug rühmen und deren Werth ich nicht hoch genug anschlagen kann. Die italienische Regierung hat der Versuchung, sich durch ein Geschenck Oesterreichs, des gemeinschaftlichen Feindes, von dem Bunde abziehen zu lassen, mit grosser Entschiedenheit widerstanden, und wir knüpfen an

Artikel VII. Behufs Auseinandersetzung über das bisherige Bundeseigenthum wird binnen längstens sechs Wochen

---

diese Thatsache gegründete Hoffnungen auf die zukünftigen freundschaftlichen und natürlichen Beziehungeu zwischen Deutschland und Italien. Aber ungeachtet dieser in der Diplomatie und auf dem Schlachtfelde werthvollen Bundesgenossenschaft, entnahmen wir der Gesammtlage die Uberzeugung, dass wir den Bogen nicht zu straff spannen durften, dass es nicht angemessen sei, durch Verwerfung von Einzelheiten die Gesammtheit des Errungenen wieder in Frage zu stellen und ihre Sicherstellung vielleicht von weiteren europäischen Komplikationen abhängig zu machen. Es ist sehr schwer, von Hause aus zu übersehen und zu ermessen, wie weit eine Diskussion angebotener Bedingungen führt, oft von kleinen Ausgangspunkten zu schweren Differenzen; ich habe selbst Sr. Maiestät unumwunden dazu gerathen, wie die Vermittlungsvorschläge vor uns gelegt wurden, *à prendre ou à laisser*, einzuschlagen und anzunehmen und nicht wie ein verwegener Spieler das Ganze nochmals auf's Spiel setzen.

Diesn Verhältnissen, meine Herren, verdankt diese Klausel in dem Vertrage ihre Entstehung. Die vage Fassung, die sie erhalten hat, lässt uns eine gewisse Latitude der Ausführung; ich halte aber für nöthig anzuführen, dass, wenn wir auch der Amendirung des Kommission nicht widersprecben, wir uns doch unmöglich durch die Kommission und die Beschlüsse des Landtages von Verpflichtungen entbinden lassen können, die wir eingegangen sind, sondern wir müssen sie halten, aber wir werden sie so zur Ausführung bringen, dass über die Abstimmung, auf deren Grund wir verfahren, über deren Freiwilligkeit und Unabhängigkeit und über den definitiven Willen, der dadurch kundgegeben wird, kein Zweifel bleibt.

Ich weiss nicht, ob die Diskussion weiter fortgeführt wird, oder ob ein baldiger Schlussantrag bevorsteht. Sollte ersteres der Fall sein, so möchte ich die Herren darum bitten, die Diskussion in diesem Momente doch nicht zur Ablagerung von mehr oder weniger feindseligen Parteiansichten zu benutzen, sondern in diesem Augenblicke den Blick nur nach Aussen zu richten und die Nothwendigkeit im Auge zu behalten, dass wir Rücken an Rücken stehen und das Gesicht dem Auslande zuwenden müssen, um gemeinschaftlich unsere Interessen zu wahren. Es würde mir um so lieber sein, als ich leider nicht im Stande bin, der Diskussion bis zu Ende beizuwohnen, indem ich um diese Zeit nothwendig bei den Verhandlungen der norddeutschen Bevollmächtigten werde zugegen sein müssen.

nach Ratifikation des gegenwärtigen Vertrages eine Kommission zu Frankfurt a. M. zusammentreten, bei welcher sämmtliche Forderungen und Ansprüche an den Deutschen Bund anzumelden und binnen sechs Monaten zu liquidiren sind. Preussen und Oesterreich werden sich in dieser Kommission vertreten lassen, und es steht allen übrigen bisherigen Bundes-Regierungen zu, ein Gleiches zu thun.

Artikel VIII. Oesterreich bleibt berechtigt, aus den Bundesfestungen das Kaiserliche Eigenthum, und von dem beweglichen Bundeseigenthum den matrikularmässigen Antheil Oesterreichs fortzuführen, oder sonst darüber zu verfügen; dasselbe gilt von dem gesammten beweglichen Vermögen des Bundes.

Artikel IX. Den etatsmässigen Beamten, Dienern und Pensionisten des Bundes werden die ihnen gebührenden, beziehungsweise bereits bewilligten Pensionen pro rata der Matrikel zugesichert; jedoch übernimmt die Königlich Preussische Regierung die bisher aus der Bundes-Matrikularkasse bestrittenen Pensionen und Unterstützungen für Offiziere der vormaligen Schleswig-Holsteinischen Armee und deren Hinterlassenen.

Artikel X. Der Bezug der von der Kaiserlich Oesterreichischen Statthalterschaft in Holstein zugesicherten Pensionen bleibt den Interessenten bewilligt.

Die noch im Gewahrsam der Kaiserlich Oesterreichischen Regierung befindliche Summe von 449,500 Rthlr. Dänische Reichsmünze in vierprozentigen Dänischen Staats-Obligationen, welche den Holsteinischen Finanzen angehört, wird denselben unmittelbar nach der Ratifikation des gegenwärtigen Vertrages zurückerstattet.

Kein Angehöriger der Herzogthümer Holstein und Schleswig, und kein Unterthan Ihrer Majestäten des Königs von Preussen und des Kaisers von Oesterreich wird wegen seines politischen Verhaltens während der letzten Ereignisse und des Krieges verfolgt, beunruhigt oder in seiner Person oder seinem Eigenthum beanstandet werden.

Artikel XI. Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich verpflichtet Sich, Behufs Deckung eines Theils der für Preussen aus dem Kriege erwachsenen Kosten, an Seine Majestät den König von Preussen die Summe von Vierzig Millionen Preussischer Thaler zu zahlen. Von dieser Summe soll jedoch der Betrag der Kriegskosten, welche Seine Majestät der Kaiser von Oesterreich, laut Artikel XII. des gedachten Wiener Friedens vom 30. Oktober 1864, noch an die Herzogthümer Schleswig und Holstein zu fordern hat, mit Fünfzehn Millionen Preussischer Thaler und als Aequivalent der freien Verpflegung, welche die Preussische Armee bis zum Friedensschlusse in den von ihr occupirten Oesterreichischen Landestheilen haben wird, mit Fünf Millionen Preussischer Thaler in Abzug gebracht werden, so dass nur Zwanzig Millionen Preussischer Thaler baar zu zahlen bleiben.

Die Hälfte dieser Summe wird gleichzeitig mit dem Austausche der Ratifikationen des gegenwärtigen Vertrages, die zweite Hälfte drei Wochen später zu Oppeln baar berichtigt werden.

Artikel XII. Die Räumung der von den Königlich Preussischen Truppen besetzten Oesterreichischen Territorien wird innerhalb drei Wochen nach dem Austausche der Ratifikationen des Friedensvertrages vollzogen sein.

Von dem Tage des Ratifikations-Tausches an werden die Preussischen General-Gouvernements ihre Funktionen auf den rein militairischen Wirkungskreis beschränken.

Die besonderen Bestimmungen, nach welchen diese Räumung stattzufinden hat, sind in einem abgesonderten Protokolle festgestellt, welches eine Beilage des gegenwärtigen Vertrages bildet.

Artikel XIII. Alle zwischen den hohen vertragschliessenden Theilen vor dem Kriege abgeschlossenen Verträge und Uebereinkünfte werden, insofern dieselben nicht ihrer Natur nach durch die Auflösung des Deutschen Bundesverhältnisses ihre Wirkung verlieren müssen, hiermit neuerdings in Kraft

gesetzt. Insbesondere wird die allgemeine Kartell-Konvention zwischen den Deutschen Bundesstaaten vom 10. Februar 1831, sammt den dazu gehörigen Nachtragsbestimmungen ihre Gültigkeit zwischen Preussen und Oesterreich behalten.

Jedoch erklärt die Kaiserlich Oesterreichische Regierung, dass der am 24. Januar 1857 abgeschlossene Münzvertrag durch die Auflösung des Deutschen Bundes-Verhältnisses seinen wesentlichsten Werth für Oesterreich verliere und die Königlich Preussische Regierung erklärt sich bereit, in Verhandlungen wegen Aufhebung dieses Vertrages mit Oesterreich und den übrigen Theilnehmern an demselben einzutreten. Desgleichen behalten die hohen Kontrahenten Sich vor, über eine Revision des Handels- und Zoll-Vertrages vom 11. April 1865, im Sinne einer grösseren Erleichterung des gegenseitigen Verkehrs, sobald als möglich in Verhandlung zu treten. Einstweilen soll der gedachte Vertrag mit der Maassgabe wieder in Kraft treten, dass jedem der hohen Kontrahenten vorbehalten bleibt, denselben nach einer Ankündigung von sechs Monaten ausser Wirksamkeit treten zu lassen.

Artikel XIV. Die Ratifikationen des gegenwärtigen Vertrages sollen zu Prag binnen einer Frist von acht Tagen, oder, wenn möglich, früher ausgewechselt werden.

Urkund dessen haben die betreffenden Bevollmächtigten gegenwärtigen Vertrag unterzeichnet und mit dem Insiegel ihrer Wappen versehen.

So geschehen in Prag, am 23. Tage des Monats August im Jahre des Heils Achtzehn Hundert sechzig und sechs.

(L. S.) Werther. (L. S.) Brenner.

Udsigt over den danske historiske Forenings Regnskab for Aaret 1865.

Indtægt.

1) Kassebeholdning for 1864	156 Rd. 11 ß	
2) Medlemsbidrag	1246 — " -	
3) Solgte Skrifter	168 — 4 -	
4) Bidrag fra det Classenske Fideicommis	100 — " -	
5) Renter af Foreningens Capital samt fra Sparekassen	216 — 52 -	
		1886 Rd. 67 ß

Udgift.

1) Forfatterhonorar	600 Rd. " ß	
2) Bogtrykkerarbeide	798 — 82 -	
3) Lithografarbeide	107 — 16 -	
4) Papirregning	133 — " -	
5) Bogbinderarbeide	54 — 90 -	
6) Budets Løn	97 — 16 -	
7) Løbende Udgifter og Incassationsomkostninger	31 — 17 -	
		1822 Rd. 29 ß
Kassebeholdning ved Udløbet af 1865		64 Rd. 38 ß

Foreningen har siden Aarsmødet d. 28de April 1866 udgivet,

For andet Halvaar 1865 Historisk Tidsskrift, III. Femte Binds første Hefte.

— første — 1866 Vaupell, Krigen 1849.

— andet — 1866 Historisk Tidsskrift, III. Femte Binds andet Hefte.

Paa Aarsmødet den 28de April 1866 gjenvalgtes Professor F. E. Schiern, der efter Vedtægternes Bestemmelse udtraadte af Bestyrelsen, til Medlem af denne. Bestyrelsen bestaaer nu af Etatsraad T. A. F. Regenburg, Etatsraad J. J. A. Worsaae, Etatsraad A. F. Krieger, Docent E. Holm og Professor F. E. Schiern; af disse er A. F. Krieger Foreningens Formand og E. Holm dens Secretair.

Ifølge den i 4de Bind S. 793 flg. meddelte Fortegnelse talte Foreningen i April 1866 615 Medlemmer. Siden den Tid ere indtraadte 58 Medlemmer, udtraadte 29 (hvoraf 15 ved Dødsfald); og i Mai 1867 har Foreningen saaledes 644 Medlemmer, som efterstaaende Liste udviser.*)

Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie.

Aarestrup, Pharmacent, Kolding.
Aars, J., Skolebestyrer, Christiania.
Aarup, V.
Adler, Baron, Eskjær ved Skive.
Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge, Fyen.
Aggerup, Etatsraad.
Albeck, C. M., Boghandlercommis.
Alberg, C. M., Justitsraad, Assessor i Landsoverretten.
Allen, C. F., Professor.
Ankjær, E., Adjunkt.
Arlaud, Oscar, Stud. jur.
Arlaud, A., Fuldmægtig.

Baagöe, Cand. theol.
Bache, Candidat, Fuldmægtig.
Bagge, Præst. Horsens.
Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.
Bagger, Cand. juris.
Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.
Bang, O. L., Conferentsraad, Prof. og Dr. med.
Bang, J. H., Overlærer.
Barfod, F.
Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.
Bechmann, Præst til Fuglse, Maribo.
Bech, O. Malling, Skibscapitain.
Beck, H., Præst.
Becker, P. W., Provst, Sognepræst til Soderup.
Becker, Th. A., Professor.
Begtrup, I. H., Bibliotheksassistent.
Bendtz, H. C. B., Etatsraad.
Bendtz, C. F. W., Præst til Lysabild. Sønderborg.
Bentzen, L., Cand. juris.
Berggreen, A. P., Professor.
Berling, E., Mag. og Bibliotheksamanuensis. Lund.

*) Forkortelser: — III betaler tredobbelt Bidrag; — C. B. afgjør Bidraget ved Besørgelse af Foreningens Commissioner; — U. C. er ogsaa udenlandsk corresponderende Medlem.

Bertelsen, Cand. theol.
Bertouch-Lehn, Baron til Sønderkarle. Lolland.
Bille, Redacteur.
Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Skanderborg.
Birch, V., Gouverneur i Vestindien.
Birch-Reichenvald, Statsraad. Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar. Christiania.
Bischof, Lærer, Randers.
Bjørnshauge, J. J., Student.
Blache, H. H., Professor.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Justitsraad og Contoirchef.
Bloch, H. C., Sognepræst til Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Sognepræst til Kjerteminde.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspecteur. Randers.
Bohr, I. L. S., Provst.
Bojesen, S., Cancelliraad, Overinspecteur ved Fattigvæsenet.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst til Sorterup, Slagelse.
Borch, Dr. med.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Prof. theol.
Boye, P. H., Cancelliraad, Contoirchef.
Brandt, C. I., Præst til Rønnebæk.
Brandt, Professor. Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, I. N., Etatsraad, Landsoverretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, Helsingør.
Bricka, C. F. Student.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brix, C., Skoleinspecteur.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brunius, C. G., Professor, Lund. (U. C.).
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar ved det kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationssecretair.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Fabrik-Ejer, til Jægergaarden, Aarhus.
Bruun, A. E., Hofbager.
Bruun, Lieutenant, Roeskilde.
Bruus, J. C. ,Capitain.

Bræstrup, C. I. E., Geheimeconferentsraad.
Bugge, Præst, Ryde, Holstebro.
Buck, I. A., Stud. juris.
Bülow, Kammerjunker.
Bülow, Over-Auditeur, By- og Herredsfoged. Skanderborg.
Bülow, J., Kammerjunker, Herredsfoged. Nakskov.
Børre, Chr. Th., Adjunkt ved Frederiksborg lærde Skole.

Carlsen, I. F. S., Sognepræst til Dalby-Neder, Randers Amt.
Carlsen, Frøken.
Casse, A. L., Etatsraad.
Castenskjold, Lærer.
Cederfeld, Præst.
Christensen, Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, R., Stud. philol.
Christensen, Skræddermester.
Christensen, Godsforvalter, Lethraborg.
Christensen, C. V., Lieutenant.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol.
Cold, Dr. med., Distriktslæge.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Sognepræst til Herrested i Fyen.
Crone, Exam. jur., Nyborg.
Cronholm, A., Professor. Malmø.

Dahl, F. P. J., Cand. theol.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Kammerherre, Stiftamtmand. Aarhus.
Dahlenborg, K., Adjunkt. Aalborg.
Dahlerup, C. E., Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst t. Vaalse. Falster.
Damgaard, Provst i Odense.
Daniels, A. V. Student.
Daniels, Frøken, Haulykkegaard. Maribo.
Danneskjold-Samsø, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P. Sognepræst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Dreyer, W., Oberst. Aalborg.
Drøhse, F., Boghandler. Tønder.
Dunker, Højesteretsadvokat i Christiania.

Ebbesen, Cand. theol.
Eberlin, A. E., Herredsfoged, Randers.
Egholm, H. A. Isenkræmmer.
Ehlers, Etatsraad, Borgemester.
Ehlers, Adjunkt.
Elberling, C. W., Professor.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Cand. philol.
Engberg, Fuldmægtig. Skjelskør.
Engelbreth, H. P., Sognepræst t. Ørbek. Fyen.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Engelstoft, Student.
Euch, v., Pastor.
Esmann, Cand. theol.
Estrup, C., Conferentsraad, Borgemester i Odense.
Estrup, I., Godsejer, Indenrigsminister.
Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.
Exner, Cand. theol. Vaisenhuset.

Fabricius, F., Justitsraad.
Fabricius, A., Sognepræst. Dreiø.
Fabricius, I. O., Sognepræst til Lundum i Aarhus Stift.
Falck, H. P., Præst t. Vindinge, Nyborg.
Falckmann, L. B., General-Directeur for Landmaaling i Sverrig, m. m.
Falkenberg, Chr., Boghandler.
Fangel, Distriktslæge. Løgstør.
Feilberg, H. F., Præst.
Feveile, Capitain.
Fibiger, Oberstlieutenant.
Fibiger, J., Præst.
Fischer, C., Etatsraad, Borgemester. Randers.
Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.
Fog, Capitain.
Forchhammer, J., Dr. phil., Overlærer. Aalborg.
Fredstrup, A., Regisseur.
Friborg, Godsejer til Skovsgaard i Fyen.
Friedenreich, I., Handelsbogholder.
Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup. Lolland.
Friis, Steen, Stiftsskriver, Roskilde.
Friis, Sognepræst t. Horne og Asdal. Hjørring.
Friis, Lærer. Aarhus.
Friis, Stud. mag.
Frijs, E., Greve til Grevskabet Frijsenborg, Conseilpræsident.
Fritz, Kammerraad, Raadmand i Roskilde.

Gad, G. E. C., Boghandler.
Garde, H. G., Commandeur.
Gamél, A. C., Major.
Gislason, K., Professor ved Universitetet.
Gjede, Cand. philol.
Gjellerup, S., Cand. theol.
Gjødwad, J. F., Redacteur.
Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.
Gleerup, Boghandler i Lund. (C. B.).
Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.
Goos, C., Professor.
Gotschalk, Ritmester.
Gram, F. T., Professor.
Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Biskop, Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Capitain, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Capitain, Docent ved Universitetet.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket.

Haagen, C. W., Conferentsraad, Nationalbankdirecteur.
Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hage, Johannes, Cand. phil.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Store Solt. Flensborg.
Hald, J. C., Assessor, Secretair i Landhusholdningsselskabet.
Hald, E., Sognepræst t. Snodstrup.
Haldkjær C. B.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, L. N., Catechet i Nakskov.
Hallager, Professor. Christiania.
Hambro, C. I., Baron. London.
Hammerich, Fr., Prof. theol.
Hammerich, M., Professor.
Hammerich, J., Cand. phil. Iselinge.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Handest, Lærer, Aarhus.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, L. C., Præst. Bornholm.
Hansen, N., Præst t. Snedsted. Thisted.

Hansen, P. B., Cand. phil. Christiania.
Harhoff, C. I. Chr., Conferentsr. Ringsted. Foren. Correspondent.
Hartnack, Lieutenant.
Hauch, Adam, Cand. philol.
Haugsted, S. T., Sognepræst t. Tønning. Horsens.
Hassager, Cand. theol.
Haxthausen, G. M., Baron, Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Heerring, A.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Helsingør.
Heiberg, G., Cand. theol., Adjunkt. Sorø.
Heise, V., Adjunkt. Sorø.
Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Sjælland.
Helms, J., fhv. Collaborator ved Slesvig Domskole.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Henrichsen, Adjunkt, Bergen.
Henrichsen, Høiesteretsadvocat.
Herbst, C. F., Kammerraad.
Hermansen, C., Professor.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt. Frederiksborg.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad. Roskilde.
Hertz, H., Professor.
Hindenburg, Th., Cand. juris.
Hjort, P., Professor.
Hjort, J. L. M., Provst. Møen.
Hjort, Lieutenant.
Hoff, Adjunkt, Sorø.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Capitain.
Holm, C. F., Conferentsraad.
Holm, E., Dr. phil. Docent.
Holm, Fr. Oberstlieutenant.
Holm, Dr. Fredrikssund.
Holmsted, Frøken.
Holmsted, S., Overlærer i Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre, General-Postdirecteur i Lübeck.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehnsgreve t. Holsteinborg (III).
Holsten, A., Geheimeconferentsraad, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Sognepræst i Skuldeløv.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Præst til Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer.

Hvidt, E., Assurance-Mægler.
Hvidtfeldt, Stud. jur. Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høegh, H. J. C., Cancelliraad.
Høffding, H, Cand. theol.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Major.
Høyen, N. L., Professor, Inspecteur ved den kgl. Malerisamling.

Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingerslev, Inspecteur.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.

Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Sognepræst. Rødby. Lolland.
Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, N., Cand. theol.
Jacobsen, Student.
Jacobsen, I. S., Stud. theol. Aalborg.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Lethraborg.
Jensen, P. A. F., Krigsraad, Overrevisor i Krigsministeriet.
Jensen, Godseier til Fredsholm, Nakskov.
Jermin, H., til Ausumgaard, Capitain.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Utterslev, Lolland.
Jessen, Præst t. Taagerup. Maribo.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Geheimeconferentsraad.
Jonquières, H. A. de, Generalmajor i Artilleriet.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., Justitsraad.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, B., Professor.
Jørgensen, A, Justitsraad, Odense.
Jørgensen, Lærer.

Kaas, Capitain i Livgarden.
Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Justitsraad, Herredsfoged i Randers.
Kaufmann, J. J., Mægler.

Kielsen, O. H., Kammerassessor.
Kierulff, A., Secretair.
Kinch, Overlærer. Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard. Aalborg.
Kjær, L. Ove, Cand. philol.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klein, Justitsraad, Justitiarius i Sø- og Handelsretten.
Klemming, Bibliothekar ved Bibl. i Stockholm.
Klingenberg, K., Assistent.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup. Kolding.
Koch, C. F., Cand. theol.
Kock, Etatsraad. Odense.
Koch, T. F., Cand. jur.
Koefoed, H. J., Geh.-Conferentsraad.
Koefod, Capitain.
Kopp, C. M., Cand. theol., Adjunkt. Frederiksborg.
Krag, W., Kammerherre.
Krag, Toldcontrolleur. Aalborg.
Kragh, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Cand. mag.
Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Etatsraad, Højesteretsassor.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Krog, Præst i Dragstrup. Mors.
Kruse, Cand. jur.
Krøyer, H., Professor, Inspecteur.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Købke, J. K., Ingenieurcapitain.
Kønigsfeldt, J. P. F., Overlærer. Frederiksborg.
Køster, I. E., Cand. juris.

Langball, A., kgl. Fuldmægtig.
Langballe, I. E., Cand. juris. Viborg.
Lange, C. V., Cand. juris.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Larsen, August.
Larsen, E. T.
Larsen, Borgemester.
Lassen, Provst, Tølløse, Holbek.
Lauritsen, I. F., Boghandlerfuldmægtig.
Leemejer, J.
Lefolii, Rector i Viborg. Foreningens Correspondent. (C. B.).
Lehmann, O., fhv. Minister.
Leuning, Justitsminister.

Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr. Distriktslæge, Lerchenfeldt, Hobro.
Levinsen, N., Høiesteretsadvokat.
Levy, Bankdirekteur.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løistrup.
Liebe, Højesteretsadvokat.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lillienskjold, Overretsassessor.
Lind, H., Adjunkt. Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindberg, Overauditeur. Assens.
Linderup, Fuldmægtig. Nykjøbing, Sjælland.
Ljunggrén, G., Professor. Lund.
Lohse, O. C., Cand. philol., Adjunkt.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flyng.
Lund, J. C., Conferentsraad og Højesterets-Assessor.
Lund, Dr. phil., Rector. Aalborg.
Lunn, Lieutenant.
Lüttichau, H. H., Kammerherre.
Lunding, V., Stud. jur.
Lynge, Boghandler.
Løvenskiold, Baron til Løvenborg, Holbek.

Madvig, J. N. A., Cand. juris.
Madsen, Capitain i Generalstaben.
Magnussen, C. W., Boghandlercommis.
Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Føllesløv, Holbek.
Manicus, E., Dr. Professor.
Mansa, F. W., Etatsraad.
Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.
Mansa, J. H., Oberst.
Mantzius, Cand. phil. Birkerød.
Marstrand, W., Professor.
Martensen, Dr. theol., Biskop.
Mathiesen, Capitain.
Mazar de la Garde, Justitsraad og Postmester i Helsingør.
Mazar de la Garde, G., Stud. jur.
Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.
Meyer, Fr., Etatsraad.
Melby, J. C. F. V., Sognepræst til Kundby. Sjælland.
Melchior, H. E., Institutbestyrer.
Milo, F. A., Cand. theol.
Molbech, K., Professor.

Moltke, O., Greve til Espe.
Moltke, Fr., Lehnsgreve. Bregentved.
Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.
Moltke, Secretair.
Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.
Mossin, Præst t. Aaker, Bornholm.
Moth, Overlærer. Sorø.
Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Højesterets-Assessor.
Muhle, F. S., Bogtrykker.
Munck, Catechet.
Munck, Ritmester, Nestved.
Müller, J. C., Dr. med., Etatsraad.
Müller, C. P., Paludan-, Dr., Prof., Rector. Nykjøbing.
Müller, C. L., Dr. phil., Professor.
Møller, J., Præst i Odense.
Møller, Carl. Aarhus.
Møller, A., Landsoverretsprocurator. Viborg.
Møller, L. B., Bogholder.
Møller, J. O., Regimentschirurg.
Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.
Mørch, F. A., Cancelliraad.
Mørck, Provst, Starup ved Kolding.

Nathanson, M. L., Etatsraad.
Nebelong, Architekt, Bygningsinspecteur.
Nellemann, Sophus, Overretsprokurator.
Nellemann, Professor.
Neergaard, J. F., Provst og Sognepræst i Faxø.
Newe, Cand. theol., Skolebestyrer.
Nicolaysen, P. Odense.
Nielsen, Forligelsescommisair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Dr. phil.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, G., Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol. Aarhus.
Nielsen, N. P., Fuldmægtig.
Nissen, Proprietair.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup. Sjælland.
Nygaard, Justitsraad.
Nørregaard.

Olsen, Præst i Brande. Ribe Stift.
Oldenburg, Auditeur. Helsingør.

Olrik, H. H., Conferentsraad.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgemester i Helsingør.
Olsen, C., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olufsen, H. F. F. M., Major og Kammerjunker.
Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Student.

Paludan, H., Sognepræst t. Beder og Malling; Aarhus Stift.
Paulsen, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, A. F., Justitsraad.
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Cand. theol.
Petersen, Helm, Cancellir., Ejer af den Hempelske Bogh. i Odense.
Petersen, L. V., Prof.
Petersen, Overauditeur.
Petersen, C., Wolfgang, Stud. juris.
Petersen, N. R., Etatsraad.
Petersen, Sigv., Cand. phil. Christiania.
Petersen, C. P. N., Lic jur., Justitsraad.
Petersen, J., Cand. phil. Haderslev.
Piper, Bagermester.
Ploug, C. Redacteur.
Prehn, G., Cand. juris.
Prytz, F. Kjøbmand.

Quaade, G. I., Kammerherre, Gesandt.

Raben, Chr., Dr. phil., Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
Raffenberg, M. K., Etatsraad.
Ramsgaard, Adjunkt. Viborg.
Rasch, Cand. theol.
Rask, Præst t. Viskende. Kallundborg.
Rasmussen, Grove, Kapellan, Gram. Slesvig.
Rasmussen, L., Justistraad, Bogholder og Secr.
Rasmussen, R. C., Musicus.
Rasmussen, Provst og Præst t. Steenstrup. Odense.
Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter. Gisselfeld.
Regenburg, Etatsraad.
Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Fjællerup. Grenaa.
Reimann, C. F., Cand. pharm.
Reitzel, Th., Boghandler.

Reitzel, C., Boghandler.
Reumert, L. I. A., Dr. med. og Distriktslæge. Odense.
Reuterdahl, H., Dr. theol., Erkebiskop. Upsala.
Reventlow, Chr. C., Greve, Stud. jur.
Ricard, Justitsraad, Departementschef.
Rieffesthal, Cand. pharm. Odense.
Riise, J. C., Etatsraad.
Rist, Justitsraad.
Rode, Wilh., Overretsprocurator.
Rosenberg, Dr. phil.
Rosendal, Lærer. Veile.
Rosendahl, O., Premierlieutenant.
Rosenkrantz, G. E., Baron, Amtmand over Viborg Amt.
Rosenstand, Frantz, Stud.
Rosenørn-Lehn, O., Baron til Guldborgland.
Rosenørn-Teilmann til Nørholm, Kultusminister.
Rothe, L. A., Professor. Sorø.
Rothe, Cand. jur.
Rung, G., Justitsraad og Inspecteur ved Vaisenhuset.
Rübner, M. T., Krigssecretair.
Rynning, Provst i Flaksted. Bergen.
Ræder, G., Stud. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhaugegaard. Kolding.
Røgind, Lieutenant.
Rørdam, H., Præst.
Rørdam, H. C., Dr. theol., Sognepræst til Hammer ved Præstø.

Sager, H. C., Cancelliraad, Byfoged i Rudkjøbing.
Sandberg, I. B., Vinhandler.
Scavenius, P. B., til Gjorslev og Klintholm, Kammerherre.
Scavenius, Hofjægermesterinde, til Basnæs.
Schade, J., Sognepræst til Nebbelunde og Sæddinge. Lolland.
Schade, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Schade, A. H., Kjøbmand. Nykjøbing paa Mors.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Dr. og Prof. theol.
Scheel, A. W., Dr. jur., Kammerherre, Generalauditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schiødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schiødte, Præst. Aarhuus.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schmidt, Kammerraad. Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst ved Frederiks Hospital.

Schmidt, V., Cand. theol.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor. Viborg.
Schmidt, P. J., Boghandler.
Schmidt, W. G. Mægler.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad, Stadslæge i Kjøbenhavn.
Schrøder, L., Cand. theol.
Schrøder, J., Lærer ved Askov Folkehøiskole.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Præst. Vaare ved Skive.
Schøler, C., til Margaard i Fyen, Kammerherre, Oberstlieutenant.
Schønberg, K., Boghandler.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., Archivar v. d. Kgl. Nord-Oldskr. Selsk.
Simonsen, A. E. A., Capt., Intendant.
Simony, C. F., Stiftamtmand, Kammerherre.
Skibsted, Fuldmægtig.
Skrike, Geheimelegationsraad, Colonialdirecteur.
Smidt, Præst t. Vadgaard. Løgstør.
Smith, D., Provst. Stege.
Smith, E., Præst til Tjustrup. Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge. Vestindien.
Sommersted, A. W., Cancellist.
Speer, F. F., Universitetspedel.
Stage, C. L., Justitsraad og Controlleur ved Finantshovedkassen.
Stein, S. A. W., Etatsraad, Dr. og Prof. med.
Steenstrup M. G. G., Dr. phil.
Stenersen, A., Justitsraad. St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Kammerraad, Inspecteur ved Museet for nordiske Oldsager.
Stub, C. F., Sognepræst t. Glostrup.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Profesor, Upsala.
Sølling, Cand. jur.
Sørensen, Præst paa Thurø.
Sørensen, Stud. theol.

Tang, Etatsraad, Godsejer til Nørre-Vosborg.
Tang, N., Etatsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phanefjord, Møen.

Thestrup, Lieutenant.
Thiele, A., Cand. juris.
Thomsen, Collaborator.
Thomsen, V. L. P., Student.
Thorkelin, Capitain.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Egislevmagle.
Thornam, L., Overlærer ved den lærde Skole i Horsens.
Thorsen, P., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, J., Cand. juris.
Thyregod, Lærer. Ans.
Torm, E., Bankassistent. Flensborg.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Treschow, F. W., Geheime-Conferentsraad.
Trier, Ernst., Cand. theol.
Trier, Cand.
Trojel, O. S., Adjunkt. Nykjøbing.
Trolle Bonde, Greve, Kammerherre. Skaane.
Tscherning, F. E., Oberstlieutenant.
Tüchsen, E., Toldcontrolleur. Randers.
Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tvermoes, R., Grosserer.
Tønnesen, Kasserer. Sorø.
Tøppfer, Adjunkt, Viborg.
Törsleff, H., Boghandler. Slagelse.

Uldall, C. P. L., By- og Herredsfoged. Svanike.
Ulrich, Dr. Physikus.
Unsgaard, I., Kammerh., Stiftamtmand, Geh.-Conferentsr. Odense.
Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Cand. theol.
Wahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor. Göttingen.
Warburg, C. A., Fabrikeier.
Vaupell, O., Capitain. Fredericia.
Vaupell, Præst i Harboøre. Lemvig.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad.
Weeke, C., Cand. phil.
Wegener, Præst t. Halsted. Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.

Weilbach, Cand. phil.
Weis, E. M., Etatsraad, Overrets-Assessor.
Weis, A., Cand. polyt., Møller. Aarhus.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad og Professor.
Wessel, C. G., Etatsraad. Helsingør.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Westergaard, N. L., Professor ved Universitetet.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Willer, M., Varemægler.
Wiese, Stud. jur.
Vilster, Generalmajor.
Wind, C. A., til Sanderumgaard og Bækkeskov, Kammerherre.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, Chr., Professor.
Winther, C. M., Landsoverretsprocurator.
Winther, J., Lærer.
Wissing, Boghandler i Aarhus.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Worm, R. T., Sognepræst i Rold, Hobro.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Sognepræst til Spind, Bergen.
Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, J. C. J., Provst og Sognepræst i Stillinge.
Zahle, P. C., Cand. theol.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.
Zinck, kgl. Skuespiller.

Øllgaard, F., Cand. juris.
Ørum, J. M. H., Klokker ved Vor Frue Kirke.

Athenæum i Kjøbenhavn.
Athenæum i Drammen.
Drammens lærde og Realskole.
11te Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Garnisonsbiblioteket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbibliotheket i Wien.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Kongens Haandbibliothek.
Lunds Universitetsbibliothek.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Rigsdagens Bibliothek.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
Stiftsbibliotheket i Aalborg.

